

ภาพลักษณ์เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอ

โดย

นายภักพล คำน้อย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรอักษรศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาภาษาไทย แผน ก แบบ ก 2 ระดับปริญญาโท

ภาควิชาภาษาไทย

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2561

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ภาพลักษณ์เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวซอ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรอักษรศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาภาษาไทย แผน ก แบบ ก 2 ระดับปริญญามหาบัณฑิต

ภาควิชาภาษาไทย

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2561

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

THE IMAGES OF KING IN KHAO SOR LITERATURE

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements

for Master of Arts (Thai)

Department of THAI

Graduate School, Silpakorn University

Academic Year 2018

Copyright of Graduate School, Silpakorn University

หัวข้อ	ภาพลักษณ์เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวซอ
โดย	ภัคพล คำหน้อย
สาขาวิชา	ภาษาไทย แผนก ก แบบ ก 2 ระดับปริญญามหาบัณฑิต
อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ปัทมา ฑีฆประเสริฐกุล

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ได้รับพิจารณาอนุมัติให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรอักษรศาสตรมหาบัณฑิต

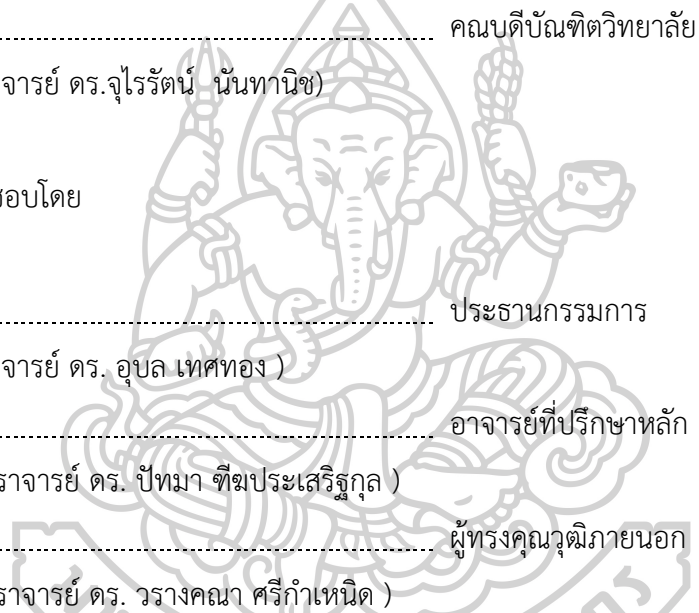
..... คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ดร.จุไรรัตน์ นันทานิช)

พิจารณาเห็นชอบโดย

..... ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร. อุบล เทศทอง)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ปัทมา ฑีฆประเสริฐกุล)

..... ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วรางคณา ศรีกำเหนิด)

58202204 : ภาษาไทย แผน ก แบบ ก 2 ระดับปริญญาโทบัณฑิต

คำสำคัญ : คำวซอ เจ้าเมือง ภาพลักษณ์

นาย ภัคพล คำน้อย: ภาพลักษณ์เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวซอ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ : ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ปัทมา ทวีประเสริฐกุล

วิทยานิพนธ์เล่มนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิเคราะห์ภาพลักษณ์เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวซอ และปัจจัยที่มีผลต่อการสร้างภาพลักษณ์เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวซอ โดยศึกษาจากวรรณกรรมคำวซอ ทั้งหมด 14 เรื่อง

ผลการศึกษาพบว่าภาพลักษณ์เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวซอจำแนกได้ 9 ภาพลักษณ์ คือ ภาพลักษณ์การเป็นผู้ปกครองเมือง ภาพลักษณ์พระโพธิสัตว์ ภาพลักษณ์เจ้าเมืองล้านนา ภาพลักษณ์ผู้มีบุญ ภาพลักษณ์ผู้มีของวิเศษและอำนาจวิเศษ ภาพลักษณ์ผู้มีสติปัญญาและความรู้ ภาพลักษณ์ผู้มีจริยธรรม ภาพลักษณ์ผู้มีทรัพย์ และภาพลักษณ์ผู้มีรูปร่าง ภาพลักษณ์ของเจ้าเมืองดังกล่าวพิจารณาได้จากคุณลักษณะ และหน้าที่ของเจ้าเมืองที่ปรากฏในวรรณกรรมคำวซอ คุณลักษณะของเจ้าเมือง ได้แก่ การมีบุญ การเป็นพระโพธิสัตว์ การมีรูปร่าง การสืบเชื้อสายมาจากกษัตริย์ การมีวิชาปัญญา การมีพระราชอำนาจ การมีทรัพย์ และการมีของวิเศษ ส่วนหน้าที่ของเจ้าเมือง ได้แก่ การมีความสามารถในการต่อสู้ การช่วยเหลือผู้อื่น การเป็นผู้กตัญญู การมีความอดทน การสั่งสอนผู้ใต้อำนาจ การให้รางวัลแก่ผู้ทำคุณประโยชน์ การตัดสินคดีความ การตรวจบัญชีไพร่ การทำเกษตรกรรม การอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา และการปกครองบ้านเมือง โดยธรรม ภาพลักษณ์เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวซอมีลักษณะที่โดดเด่นแตกต่างกับวรรณกรรมล้านนา ประเภทอื่น กวีได้สร้างสรรค์ตัวละครเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวซอโดยการผสมผสานลักษณะของเจ้าเมืองในประวัติศาสตร์และเจ้าเมืองในนิทานเข้าไว้ด้วยกัน นอกจากนี้เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวซอยังมีลักษณะที่โดดเด่นซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะที่ไม่ปรากฏในวรรณกรรมล้านนาประเภทอื่น

ปัจจัยที่มีผลต่อการสร้างภาพลักษณ์ของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวซอมี 3 ประการ คือ ปัจจัยที่มาจากแนวคิดวรรณกรรมชาดก ปัจจัยที่มาจากแนวคิดของนิทานพื้นบ้านไทย ประเภทนิทานมหัศจรรย์ และปัจจัยที่มาจากสังคมล้านนา ปัจจัยดังกล่าวส่งผลให้เจ้าเมืองมีภาพลักษณ์ที่หลากหลาย มิได้มีลักษณะพิเศษตามปัจจัยใดปัจจัยหนึ่งเท่านั้น แต่เจ้าเมืองเป็นตัวละครที่ได้รับการสร้างสรรค์จากกวีโดยการผสมผสานลักษณะจากปัจจัยทั้งสามปัจจัยรวมกัน ทำให้ตัวละครเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวซอมีลักษณะพิเศษที่โดดเด่นแตกต่างกับเจ้าเมืองในวรรณกรรมล้านนาอื่น นอกจากนี้เจ้าเมืองยังเป็นตัวละครสำคัญที่สะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาและประสบการณ์ทางวรรณศิลป์ของกวีด้วย

58202204 : Major (Thai)

Keyword : Khao Sor King Images

MR. PAKKAPON KHAMNOY : THE IMAGES OF KING IN KHAO SOR LITERATURE

THESIS ADVISOR : ASSISTANT PROFESSOR PATTAMA THEEKAPRASERTKUL, Ph.D.

This article aims at analyzing the images of kings in 14 Khao Sor literature works and the factors contributing to the images of the kings in Khao Sor literature.

There are nine characteristics found in Khao Sor literature including ruler characteristics, Bodhisattva characteristics, Lanna ruler characteristics, having meritorious values, possessing magical items and power, possessing wisdom, following code of ethics, possessing wealth and possessing beauty. The ruler characteristics are considered from the characteristics and duty of the ruler in Khao Sor literature. The ruler characteristics includes possessing meritorious virtues, Bodhisattva characteristics, beauty, royal lineage, having wisdom, power, wealth and magical items. For the duty of the ruler, the king responsibility includes fighting in battles, helping others in need, showing gratitude, showing perseverance, lecturing people, rewarding those who do good things for society, administering justice, inspecting record of servants, supporting agriculture, supporting Buddhism and reigning the country with righteousness. These characteristics emphasize Khao Sor literature and differentiate the literature from other northern literature works. The poet has created the kings in Khao Sor literature by combining the historical ruler image and the ruler image from the magical tales.

These images of kings are influenced by three factors originated from Jataka Tales, folk tales, magical tales and Lanna society. The factors effect on the various images of kings as rulers are created by combining the three key factors which has differentiated the kings in Khao Sor literature from other kings in Lanna literature. Apart from the unique work of literature, the literature provides a detailed vision of folk wisdom and showing poet experience in poetry.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลุล่วงด้วยความเรียบร้อยได้ต้องกราบขอบพระคุณความเมตตาของครู คือ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปัทมา ทีฆประเสริฐกุล อาจารย์ที่ปรึกษาและควบคุมวิทยานิพนธ์ที่กรุณาและเมตตาให้ความรู้ คำแนะนำ และช่วยเหลือในการทำวิทยานิพนธ์ อาจารย์ได้สละเวลาอ่านและตรวจแก้ไขวิทยานิพนธ์อย่างเอาใจใส่ ตลอดจนได้จุดประกายความคิดเพื่อให้ผู้วิจัยนำไปต่อยอดความรู้ในงานวิชาการต่อไป นอกจากนี้อาจารย์ยังช่วยเหลือฝึกฝน สนับสนุนและมอบโอกาส ให้ผู้วิจัยมีประสบการณ์ในการทำงานเชิงวิชาการอย่างมีคุณภาพยิ่งขึ้น

กราบขอบพระคุณรองศาสตราจารย์ ดร.อุบล เทศทอง ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วรางคณา ศรีกำเหนิด กรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ที่ได้กรุณาสละเวลาอันมีค่าเพื่ออ่านและตรวจแก้ไขวิทยานิพนธ์ครั้งนี้อย่างละเอียด ตลอดจนให้คำแนะนำต่าง ๆ อันเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ และขอกราบขอบพระคุณอาจารย์ ดร.เชิดชาติ หิรัญโร กรรมการสอบหัวข้อวิทยานิพนธ์ที่ได้กรุณาอ่านและให้คำแนะนำในการทำวิทยานิพนธ์เล่มนี้

กราบขอบพระคุณคณาจารย์ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากรทุกท่านที่ได้เมตตาอบรมสั่งสอน แนะนำ สนับสนุน และช่วยเหลือผู้วิจัยเสมอมาในทุก ๆ ด้าน

กราบขอบพระคุณพ่อครูมานิตย์ เขตสิทธิ์ ครูผู้ให้ปัญญาและความรู้ในวิชาล้านนาคดี และคอยช่วยเหลือลูกศิษย์คนนี้อยู่เสมอ กราบขอบพระคุณพ่อครูเจริญ มาลาโรจน์ (มาลา คำจันทร์) ผู้ชี้แนะให้เห็นความน่าสนใจของวรรณกรรมคำขอ จนเป็นแรงบันดาลใจให้ผู้วิจัยได้ทำวิทยานิพนธ์เล่มนี้ขึ้นมา

ขอขอบคุณพี่ ๆ อาจารย์พิเศษ ขอขอบคุณพี่ ๆ เพื่อน ๆ และน้อง ๆ ตลอดจนบุคลากรในภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากรทุกท่านผู้เป็นกัลยาณมิตรที่คอยให้กำลังใจ ให้คำปรึกษาในทุกเรื่อง และให้ความช่วยเหลือเสมอมา

ขอบพระคุณคุณป้าศิรินันต์ ชื่นจิตกุลถาวร (ป้าตุ้ม) และคุณป้าบัวคำ ชัยนันดา (ป้าต้อย) ที่ได้ช่วยเหลือและแนะนำสิ่งที่ดีตลอดระยะเวลาที่เรียนอยู่ในจังหวัดนครปฐมแห่งนี้ ขอขอบคุณพี่ธนพร ศิริพันธ์ ที่ช่วยเหลือและให้คำปรึกษาที่ดีแก่น้องในการทำวิทยานิพนธ์ลงในระบบออนไลน์

ขอบคุณนภัสวรรณ กุญแจนาค และครอบครัวที่คอยให้กำลังใจ และช่วยเหลืออยู่เคียงข้างกันเสมอมา ผู้วิจัยขอขอบคุณผู้มีพระคุณอีกหลายท่านที่ได้ช่วยเหลือผู้วิจัยมาโดยตลอด พระคุณของทุกท่านผู้วิจัยจะไม่มีวันลืม

สุดท้ายนี้ ความสำเร็จของวิทยานิพนธ์เล่มนี้ผู้วิจัยขอมอบแทนพระคุณบิดามารคือ คุณพ่อสมรัตน์ คุณแม่วงศ์เดือน คำหน้อย และคุณย่าชันแก้ว คำหน้อย ผู้เป็นขวัญกำลังใจที่ยิ่งใหญ่ของผู้วิจัย และขออุทิศคุณงามความดีของวิทยานิพนธ์เล่มนี้แด่บุรพคุณที่ได้กลั่นภาษาเป็นคำขอที่ทรงคุณค่าอันสะท้อนทุกอย่างในล้านนาออกมาให้ชนรุ่นหลังได้ศึกษาค้นคว้าต่อไป

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
2.วัตถุประสงค์ของการศึกษา.....	19
3.สมมติฐานของการศึกษา.....	19
4.ขอบเขตของการศึกษา.....	19
5.ข้อตกลงเบื้องต้น.....	20
6.นิยามศัพท์เฉพาะ.....	21
7.วิธีดำเนินการศึกษา.....	22
8.เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	23
9.ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	33
บทที่ 2 ลักษณะวรรณกรรมคำวขอ.....	34
2.1.ลักษณะและประเภทของวรรณกรรมคำวขอ.....	36
2.1.1.คำวขอเกี่ยวกับบุคคลในประวัติศาสตร์.....	39
2.1.2.คำวขอเกี่ยวกับนิทานและชาดก.....	41
2.2.ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับวรรณกรรมคำวขอที่นำมาศึกษา.....	42
บทที่ 3 ภาพลักษณ์เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวขอ.....	57
1.ภาพลักษณ์การเป็นผู้ปกครองเมือง.....	57

1.1.การสืบเชื้อสายมาจากกษัตริย์	57
1.2.การมีพระราชอำนาจ	59
1.3.การสั่งสอนผู้อยู่ใต้อำนาจ	61
1.3.1.เจ้าเมืองสั่งสอนบุตร	62
1.3.2.เจ้าเมืองสั่งสอนบริวาร	63
1.3.3.เจ้าเมืองสั่งสอนศัตรู	65
1.4.การให้รางวัลแก่ผู้ทำคุณประโยชน์	66
1.5.การตัดสินคดีความ	68
1.6.การอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา	69
1.6.1. การสร้างศาสนสถาน	70
1.6.2. การปฏิบัติตามหลักธรรม	71
1.6.3. การปฏิบัติศาสนพิธี	72
1.7.การปกครองบ้านเมืองโดยธรรม	73
2.ภาพลักษณ์พระโพธิสัตว์	79
2.1.การระบุกำเนิดแบบพระโพธิสัตว์	80
2.2.ลักษณะของพระโพธิสัตว์	81
2.3.การระบุว่าเป็นหน่อเนื้อพระพุทธเจ้า	83
3.ภาพลักษณ์เจ้าเมืองล้านนา	85
3.1.การตรวจบัญชีไพร่	86
3.2.การทำเกษตรกรรม	87
4.ภาพลักษณ์ผู้มีบุญ	88
5.ภาพลักษณ์ผู้มีของวิเศษและอำนาจวิเศษ	93
5.1.คัสตราวุธวิเศษ	93
5.2.สัตว์วิเศษ	96

5.3.แก้ววิเศษ	98
5.4.อาการทิพย์	99
6.ภาพลักษณ์ผู้มีสติปัญญาและความรู้	101
6.1.การมีสติปัญญาเฉลียวฉลาด	101
6.2.การมีความรู้ในศาสตร์ต่าง ๆ	102
6.2.1.ความรู้ในเรื่องการรบ	102
6.2.2.ความรู้เรื่องเวทมนตร์คาถา	103
7.ภาพลักษณ์ผู้มีจริยธรรม	104
7.1.การช่วยเหลือผู้อื่น	104
7.1.1.การมีเมตตาช่วยเหลือมนุษย์	104
7.1.2.การมีเมตตาช่วยเหลือสัตว์	105
7.2.การเป็นผู้กตัญญู	106
7.3.การมีความอดทน	107
8.ภาพลักษณ์ผู้มีทรัพย์	109
8.1.ทรัพย์สมบัติ	109
8.1.1.ปราสาทราชวัง	109
8.1.2.ทรัพย์สิน	113
8.2.บริวาร	115
8.2.1 มนุษย์บริวาร	116
8.2.2.สัตว์บริวาร	121
9.ภาพลักษณ์ผู้มีรูปงาม	122
ลักษณะเด่นของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวขอ	125
1.การผสมผสานเจ้าเมืองในประวัติศาสตร์กับเจ้าเมืองในนิทาน	134
1.1.การผสมผสานลักษณะของเจ้าเมืองในประวัติศาสตร์	134

1.1.1. สืบเชื้อสายมาจากกษัตริย์	134
1.1.2. การมีอำนาจ	135
1.1.3. การมีทรัพย์	136
1.1.4. การสั่งสอนผู้อยู่ใต้อำนาจ	141
1.1.5. การตัดสินคดีความ	143
1.1.6. ให้รางวัลแก่ผู้ทำคุณประโยชน์	145
1.1.7. อุปถัมภ์พระพุทธศาสนา	147
1.2. การผสมผสานลักษณะของเจ้าเมืองในนิทาน	148
1.2.1. การเป็นผู้มีของวิเศษและอำนาจวิเศษ	149
1.2.2. การเป็นผู้มีรูปร่าง	152
2. ลักษณะเด่นของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอมที่แตกต่างกับวรรณกรรมล้านนาประเภทอื่น ...	154
2.1. การร่วมลงแรงทำเกษตรกรรม	154
2.2. การเป็นพระโพธิสัตว์	156
2.3. การสั่งสอนหลักธรรม	159
2.4. การทำกฐิน	162
บทที่ 4 ปัจจัยที่มีผลต่อการสร้างภาพลักษณ์เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอม	166
1. ปัจจัยที่มาจากแนวคิดของวรรณกรรมชาดก	166
1.1. ลักษณะของชาดกในล้านนา	168
1.2. อิทธิพลของนิทานชาดกที่ส่งผลต่อการสร้างภาพลักษณ์เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอม	175
2. ปัจจัยที่มาจากแนวคิดของนิทานพื้นบ้านไทย ประเภทนิทานมหัศจรรย์	196
2.1. ลักษณะของนิทานพื้นบ้าน ประเภทนิทานมหัศจรรย์	197
2.2. อิทธิพลของนิทานพื้นบ้าน ประเภทนิทานมหัศจรรย์ที่ส่งผลต่อการสร้างภาพลักษณ์เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอม	205
3. ปัจจัยที่มาจากแนวคิดของสังคมล้านนา	216

3.1.ลักษณะเจ้าเมืองในสังคมล้านนา 218

3.2.อิทธิพลของสังคมล้านนาที่ส่งผลต่อการสร้างภาพลักษณ์เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวซอ
..... 220

บทที่ 5 สรุป อภิปรายผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ 231

5.1.สรุปผลการศึกษา..... 231

5.2.อภิปรายผลการศึกษา..... 236

5.3.ข้อเสนอแนะ 238

รายการอ้างอิง 239

ประวัติผู้เขียน 249

บทที่ 1

บทนำ

1.ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

คำว่า เป็นวรรณกรรมล้านนาที่สันนิษฐานว่าน่าจะเกิดขึ้นในช่วงยุครัตนโกสินทร์ตอนต้น ประมาณปี พ.ศ. 2300 – 2470 หรือช่วงสมัยพระเจ้ากาวิละ เจ้าเมืองเชียงใหม่ ราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน เป็นต้นมา ล้านนาในสมัยพระเจ้ากาวิละ พระองค์ได้เข้าสวามิภักดิ์ต่อพระเจ้ากรุงธนบุรีเพื่อขอความช่วยเหลือในการขับไล่พม่าออกจากล้านนา เมื่อขับไล่พม่าออกจากล้านนาสำเร็จ พระเจ้ากาวิละจึงได้เป็นเจ้าประเทศราชนครเชียงใหม่

ตลอดรัชสมัยของพระเจ้ากาวิละเจ้าเมืองเชียงใหม่ พระองค์มีบทบาทสำคัญในการฟื้นฟูล้านนาอย่างมาก โดยได้แก้ไขปัญหาเมืองเชียงใหม่และเมืองต่าง ๆ ในล้านนาที่มีสภาพเป็นเมืองร้าง ด้วยการรวบรวมผู้คนให้กลับมาเป็นบ้านเป็นเมืองอีกครั้ง พระองค์ทรงตั้งเวียงป่าซางขึ้นชั่วคราวเพื่อรวบรวมไพร่พลตามเมืองเล็กเมืองน้อยจนสามารถสถาปนาราชวงศ์เจ้าเจ็ดตนแทนที่ราชวงศ์มังรายขึ้นที่เมืองเชียงใหม่ได้ และทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจมากมาย ไม่ว่าจะเป็นการฟื้นฟูราชประเพณีเดิมที่เคยปฏิบัติกันมา เช่น พิธีราชาภิเษก การสร้างหอคำและคุ้มหลวง การฟื้นฟูประเพณีทางพระพุทธศาสนา เช่น การแห่พระบรมสารีริกธาตุจากวัดพระธาตุศรีจอมทองเข้าเมืองเชียงใหม่ การบูรณะศาสนสถานต่าง ๆ และการส่งเสริมการศึกษาพระพุทธศาสนา รวมทั้งยังมีการฟื้นฟูการจารคัมภีร์ใบลาน และการเขียนประวัติศาสตร์นิพนธ์ตำนาน คำวาก็เป็นวัฒนธรรมหนึ่งที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานั้นและได้รับความนิยมตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

ในพจนานุกรมล้านนา – ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง (2533: 218) ได้ให้ความหมายของคำว่าไว้ 3 ความหมาย ความหมายแรก คือ ชื่อคำประพันธ์ชนิดหนึ่ง ความหมายที่สอง คือ เชือกใหญ่ขนาดยาว เรียกว่า เชือกคำว และความหมายที่สาม คือ ข้าว หรือเรื่องราว “คำว” เป็นชื่อของลักษณะการเรียงเรียงถ้อยคำให้เป็นระเบียบเหมือนห่วงโซ่ คือ มีสัมผัสคล้องจองกันไป ทางภาคเหนือเรียกเชือกเส้นโต ๆ ว่า คำว หรือ เชือกคำว เพราะลักษณะเป็นคำวเป็นเครือข่ายต่อเนื่องกัน และคำวมีลักษณะคล้ายกลอน 8 ของภาคกลางอยู่มาก (มณี พยอมยงค์, 2513: 38)

คำว่า “คำว” แต่โบราณใช้ในความหมายกว้าง หมายถึง คำประพันธ์ทุกชนิด และหมายถึง เรื่อง เช่น “คำวธรรม” หรือ “ธรรมคำว” ก็หมายถึง เรื่องที่อยู่ในธรรม ซึ่งก็คือวรรณกรรม พุทธศาสนาที่จารลงบนใบลานอาจแต่งด้วยร้อยแก้วสำนวนเทศน์ หรือ ร่ายก็ได้ ต่อมาคำว่า “คำว” มีความหมายแคบลงมา หมายถึง คำประพันธ์ชนิดหนึ่งซึ่งมีกำหนดบังคับจำนวนคำ สัมผัส และเสียงวรรณยุกต์ (ทรงศักดิ์ ปรากฏวัฒนากุล, 2555: 27) นอกจากนี้ “คำว” ยังหมายถึงเรื่องราวทั่วไป หรือ คำประพันธ์ชนิดอื่นได้ด้วย เช่น คำขับคำวเจื่องหาญมหาภาพยพื้นถิ่นไทลื้อ

“คำว” ในความหมายแคบหมายถึงฉันทลักษณ์ร้อยกรองประเภทหนึ่งของล้านนามีการกำหนดเสียงสัมผัสบังคับขึ้นมา ซึ่งสันนิษฐานว่าพัฒนาขึ้นมาจากโคลงหรือกะโลงซึ่งเป็นวรรณกรรมร้อยกรองที่มีมาก่อน ทั้งนี้กวีนิยมแต่งวรรณกรรมประโลมโลกทั้งหลายด้วยฉันทลักษณ์ของ “คำว” แทนการแต่งเป็นโคลงที่นิยมสูงสุดในสมัยก่อน (สิงฆะ วรรณสัย, 2523: 266) ฉันทลักษณ์ของวรรณกรรมร้อยกรองประเภทคำวจึงนิยมใช้กันอย่างกว้างขวางในล้านนา ดังนั้นคำวจึงเริ่มมีการแบ่งเป็นประเภทต่าง ๆ ตามโอกาสการนำไปใช้ เช่น “คำวก้อม” เป็นสำนวนหรือสุภาพิตสั้น ๆ มักใช้ประกอบการสนทนา “คำวไ้” เป็นจดหมายเขียนโต้ตอบกันระหว่างหนุ่มสาว มีลักษณะคล้ายกับเพลงยาวของภาคกลาง “คำวร้า” ใช้พรรณนาเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับบุคคลหรือสังคม เช่น คำวร้าครุบาทวีริย์ คำวร้านานอง “คำวขอ” ใช้แต่งเรื่องแบบจักร ๆ วงศ์ ๆ เพื่ออ่านและเล่าสู่กันฟังทั่วไป

คำวขอ เป็นคำวประเภทหนึ่งที่ได้รับการนิยมนามากหลังจากสมัยพระเจ้ากาวิละฟื้นฟูเมืองเชียงใหม่ ประมาณต้นรัตนโกสินทร์ ผู้ที่เริ่มนำเอาฉันทลักษณ์คำวขอมาแต่งกวีนิพนธ์น่าจะเป็นพญาโลมาวิสัย (ในนครลำปาง) ที่เริ่มแต่งคำวขอหงส์ผาคำเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2400 จากนั้นจึงมีผู้แต่งคำวขอเรื่องเจ้าสุวัตรกับนางบัวคำ (สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 2, 2542: 920) คำวขอเรื่องหงส์ผาคำซึ่งเป็นผลงานของพญาโลมาวิสัยนั้น ปัจจุบันไม่สามารถหาต้นฉบับได้ คำวขอเรื่องเจ้าสุวัตรนางบัวคำจึงน่าจะเป็นคำวขอที่เก่าแก่ที่สุด คือมีอายุประมาณ 200 ปี (เสนหา บุญยรักษ์, 2519: 34) คำวขอเรื่องเจ้าสุวัตรนางบัวคำนี้บางคนก็เชื่อว่าผู้แต่งคือพญาโลมาวิสัย บางคนก็เชื่อว่าพญาพรหมโวหารเป็นผู้แต่ง พญาโลมาวิสัย เป็นกวีมีชื่อเสียงคนหนึ่งในวังหลวงลำปาง เมื่อประมาณ 170 กว่าปีมาแล้ว ตามประวัติของพญาพรหมโวหารระบุว่าพญาพรหมโวหารเคยเป็นลูกศิษย์พญาโลมาวิสัยในตอนที่ยังพญาพรหมโวหารเข้าไปรับใช้ในวังหลวง ผลงานของพญาโลมาวิสัย

ที่สำคัญคือคำขอเรื่องหงส์หิน (หงส์ผาคำ) ซึ่งปัจจุบันไม่สามารถหาต้นฉบับได้ งานอีกชิ้นหนึ่งคือคำขอเรื่องเจ้าสุวัตรนางบัวคำ แต่ฉบับที่ค้นพบก็ไม่ได้บอกผู้แต่ง ด้วยเหตุที่คำขอเรื่องเจ้าสุวัตรนางบัวคำนี้ยังเป็นงานที่ไม่ทราบแน่ชัดว่าใครเป็นผู้แต่ง จึงจัดให้เรื่องเจ้าสุวัตรนางบัวคำอยู่ก่อนงานของพญาพรหมโวหาร (ประคอง นิมมานเหมินท์, 2519: 139) ต่อมา เจ้าสุริยวงศ์ แห่งเชียงใหม่ได้แต่งคำขอเรื่องหงส์หิน และตีพิมพ์ในปี พ.ศ. 2460 เมื่อคณะมิชชันนารีชาวอเมริกันชายโรงพิมพ์อักษรล้านนาให้แก่นายเมืองใจ ชัยนิลพันธ์ ในปี พ.ศ. 2469 นายเมืองใจได้ตีพิมพ์คำขอเรื่องหงส์หินและเรื่องเจ้าสุวัตรนางบัวคำ เมื่อได้รับความนิยมน่าจะจ้างให้คนแต่งคำขอเรื่องต่าง ๆ แล้วพิมพ์ขายอย่างกว้างขวางตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ. 2474 เป็นต้นมา คำขอที่พิมพ์เผยแพร่ชิ้นนี้เป็น “คำขอเรื่องธัมม” ทั้งสิ้น เพราะเป็นเรื่องการบำเพ็ญบารมีในชาติต่าง ๆ ของพระโพธิสัตว์ โดยมากมาจากคัมภีร์ซึ่งเป็นชาดกนอกนิบาตที่พระใช้เทศน์โปรดชาวบ้านในวันพระ แล้วจึงมีผู้นำเอาชาดกเหล่านั้นมาแต่งขึ้นใหม่ โดยใช้ฉันทลักษณ์คำขอ (สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 2, 2542: 920) ทั้งนี้อุดม รุ่งเรืองศรี (2529: 11) ได้ศึกษาจารีตนิยมในการแต่งวรรณกรรมคำขอพบว่า วรรณกรรมคำขอเป็นวรรณกรรมที่ใช้สำหรับอ่าน หรือขับเป็นทำนองเสนาะสู่กันฟัง ในโอกาสการเตรียมงานต่าง ๆ เช่น งานขึ้นบ้านใหม่ งานบวช หรือบ้านที่เพิ่งจัดงานศพเสร็จสิ้นไปใหม่ ๆ ซึ่งเจ้าภาพมักจะให้มีการเล่าคำ โดยเชิญผู้มีความรู้ความสามารถในการอ่านคำขอมาอ่านหรือขับเพื่อสร้างความบันเทิงใจแก่ผู้ที่มาช่วยงานหรือเป็นเพื่อนกับเจ้าภาพ

เนื้อหาในคำขอแต่ละเรื่องพบว่าเป็นเรื่องที่แต่งขึ้นเองบ้าง มีเค้าเรื่องมาจากนิทานพื้นบ้านบ้าง และมาจากนิทานชาดกบ้าง สำหรับคำขอที่เป็นเรื่องที่แต่งขึ้นเอง เช่น คำขอเรื่องอ้ายร้อยยอด ส่วนคำขอที่มีต้นเค้ามาจากนิทานพื้นบ้านนั้น มักเป็นคำขอที่แต่งขึ้นโดยอาศัยเรื่องเล่าหรือนิทานท้องถิ่นของชนชาติไท และนิทานท้องถิ่นไทยในแต่ละภูมิภาค เช่น คำขอเรื่องกำกาดำ ได้รับอิทธิพลมาจากนิทานเรื่องกำกาดำที่แพร่หลายในกลุ่มชาวไทยวน ไทจีน และอีสาน คำขอเรื่องหงส์หิน มีเนื้อหาคล้ายกับนิทานเรื่องสินไซของลาว คำขอเรื่องเจ้าสุวัตร มีเนื้อหาคล้ายกับนิทานพื้นบ้านของไทยเรื่องไสวตหรือไสวตนางประทุมที่ได้รับความนิยมมาตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นที่มีการนำมาแต่งเป็นกลอนสวดและบทละคร คำขอเรื่องวรรณพราหมณ์ มีเนื้อหาคล้ายกับเรื่องหงส์ยนต์คำภีร์ของภาคกลาง คำขอเรื่องนกระจาบมีเนื้อหาคล้ายกับนิทานวัดเกาะเรื่องนกระจาบ และคำขอเรื่องสุวรรณหอยสังข์ มีเนื้อหาคล้ายกับนิทานเรื่องสังข์ทอง

ของไทย ส่วนคำขอที่ได้ต้นเค้ามาจากนิทานชาดกเป็นเรื่องที่มีเนื้อหาคล้ายกับชาดกนอกนิบาตคือ ปัญญาสชาดก เช่น คำขอเรื่องจันทะขามาจากเรื่องจันทกชาดก คำขอเรื่องสุทนต์มาจากเรื่องสุทนต์ชาดก คำขอเรื่องสุวรรณหอยสังข์มาจากเรื่องสุวรรณสังข์ชาดก คำขอเรื่องนกกะจาบมาจากเรื่องสรรพสิทธิชาดก คำขอเรื่องบัวระวงศ์หงส์อำมาตย์มาจากเรื่องวรวงสชาดก

จากการเก็บข้อมูลเบื้องต้น ผู้วิจัยพบว่าตัวละครเจ้าเมืองในคำขอมีลักษณะเด่นที่น่าสนใจ กวีจะสร้างสรรค์ตัวละครให้มีลักษณะและหน้าที่ที่หลากหลาย ทั้งนี้ในด้านลักษณะของเจ้าเมืองจะมีคุณสมบัติเฉพาะหลายประการ เช่น

1.การมีบุญ เจ้าเมืองเป็นผู้ที่มีบุญซึ่งเป็นบุญที่สูงส่งกว่าบุคคลใด หรือมีบุญญาธิการมาก จึงทำให้พระองค์กำเนิดมาเป็นเจ้าเมืองได้ เช่น คำขอเรื่องวรรณพราหมณ์ และเรื่องอ้ายร้อยชอด กล่าวถึงเจ้าเมืองว่าเป็นผู้มีบุญไว้ว่า

ท่านพรหมทัต ยศศักดิ์บุญสูง หลอนแมนหน้าบุญ ของหลังถูกหล้าง

(วรรณพราหมณ์, 2511: 8)

(ถอดความ: พระญาพรหมทัตเป็นเจ้าเมืองผู้มียศศักดิ์และบุญที่สูงส่ง หากเป็นเพราะบุญที่ทำมาแต่ครั้งอดีตชาติ)

ขึ้นกราบทูลนบ ปันภพบุญหน้า ไช้สำนวนยัง ตามคำสั่งเจ้า

(อ้ายร้อยชอด, 2511: 149)

(ถอดความ: เสนาขึ้นกราบทูลเจ้าเมืองผู้เป็นจอมแผ่นดินและมีบุญยิ่งใหญ่ แล้วถวายรายงานเจ้าเมือง)

2.การสืบเชื้อสายมาจากกษัตริย์ เจ้าเมืองเป็นผู้สืบราชสันตติวงศ์ กล่าวคือ เจ้าเมืองเป็นผู้ที่มีเชื้อสายของกษัตริย์โดยตรงเรียกว่าเป็นเจ้าหอคำปกครองราษฎรสืบต่อจากพระราชบิดา ดังปรากฏในวรรณกรรมคำขอเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำว่

ขอลูกชายเลา เจ้าตนบุญนัก มาเกิดได้ กับนาง
แทนพระเจ้าช้าง สืบหน่อหอขวาง นั้นและนางนาง สิว้ยอ่อนอ้วน

(สุวรรณเมฆะหมาขนคำ, 2511: 4)

(ถอดความ: ขอบุตรชายที่มีรูปงาม มีบุญ ได้มาปฏิสนธิในครรภ์เพื่อเป็นหน่อเนื้อเชื้อกษัตริย์ปกครองบ้านเมืองสืบต่อจากพระราชบิดา)

3.การเป็นพระโพธิสัตว์ เจ้าเมืองมีชาติกำเนิดเหนือกว่าคนสามัญ เจ้าเมืองจะต้องเป็นพระโพธิสัตว์หรือเป็นหน่อเนื้อเชื้อไขแห่งองค์พระพุทธเจ้าจุติลงมาเกิดเป็นเจ้าเมืองเพื่อปกครองไพร่ฟ้าอาณาราษฎรให้มีความสุขร่มเย็น ดังปรากฏในวรรณกรรมคำขอเรื่องเจ้าสุวัตรว่า

เพ็งด้วยเดช **เจ้าหน่อพุทธังกูร** บ้านเมืองมั่งมูล เมืองไหนก็พ่าย

(เจ้าสุวัตร, 2511: 139)

(ถอดความ: ประชากรราษฎรได้พึ่งพาพระเดชพระคุณเจ้าหน่อพุทธังกูร บ้านเมืองเจริญ หากเมืองใดมาสู้รบก็เป็นอันต้องพ่ายแพ้)

หน่อโพธิสัตว์ พระองค์จอมเห่า จักร่วมท้าวเมื่อ ภายลุน
จักเล่าไว้ **หน่อพุทธังกูร** จักชักรากงู แห่งนางน่องเหน้า

(เจ้าสุวัตร, 2511: 12)

(ถอดความ: นางบัวคำจะได้มาเป็นคูชีวิตหน่อแห่งพระพุทธเจ้าคือเจ้าสุวัตรในภายหลัง)

4.การมีรูปงาม เจ้าเมืองเป็นผู้ที่มีลักษณะผิวพรรณผ่องใส มีรูปงามยิ่งกว่าสามัญชนธรรมดาทั่วไป ลักษณะรูปงามนี้ทำให้นางเอกหรือผู้หญิงในเมืองต่างหลงใหลและหมายปอง ดังปรากฏในวรรณกรรมคำขอเรื่องบัวระวงค์หงส์อำมาตย์ว่า

จักเป็นลูกท้าว **เจ้าเมืองดีหลี** ผอสีทึงเทิง งามเลิงอย่างแถม
หมู่ร้างสาวหัน ไครผันเอี่ยมแอม มาปุนตีแพง **ผูกมิตร**

(บัวระวงค์หงส์อำมาตย์, 2511: 25)

(ถอดความ: เพราะว่าเป็นลูกเจ้าเมืองแน่แท้ ดูรูปร่างงามเหมือนดังรูปวาด พวกแม่ร้างนางสาวเห็นก็อยากผูกใจสมัครรักใคร่ด้วย)

5.การมีวิชาและความรู้ เจ้าเมืองเป็นผู้ที่มีโอกาสได้ร่ำเรียนวิชามากกว่าสามัญชนธรรมดาทำให้มีวิชา เช่น คาถาอาคม ดังปรากฏในวรรณกรรมคำขอเรื่องนกกระจาบว่า

เจ้าสรรพลสิทธิ์	ดวงจิตบ่หย่าน	ก็รำเรียนไป	บ่พัก
คาถาเวทมนตร์	ยังมีมากนัก	ครูสอนสั่งหื้อ	ทิ้งวัน
สองคนพีเลี้ยง	ความรู้เพียงกัน	ข้ามทิ้งแทงพัน	ลูกปืนบ่ใกล้
ทั้งผ่าห้าวอก	จกจิตออกได้	คาถาเวทมนตร์	พรำพร้อม

(นกกระจาบ, 2511: 20)

(ถอดความ: เจ้าสรรพลสิทธิ์ผู้มีจิตใจกล้าหาญไม่เกรงกลัวสิ่งใด ได้รำเรียนคาถาเวทมนตร์ตามที่อาจารย์ได้พรำสอนทุกวัน ทั้งสองได้รำเรียนด้วยกันและมีความรู้เทียบเท่ากัน ทั้งความคงกระพันชาตรี ไม่ว่าจะใช้ดาบพันก็ฟันไม่เข้า ใช้ปืนยิงก็ยิงไม่เข้า ทั้งสองได้เรียนทั้งวิชาผ่าอกล้วงเอาหัวใจออก และเวทมนตร์คาถาอีกมากมาย)

นอกจากนี้เจ้าเมืองยังมีความรู้ความเชี่ยวชาญในศาสตร์ต่าง ๆ เช่น ความรู้ด้านกลศึกสงคราม ดังปรากฏในคำขอเรื่องช้างโพงนางम्मหอมว่า

ในวันพูกนี้	หื้อท่านจัดหา	กะเกณฑ์เร่งดา	โยธาแก้วกล้า
หื้อท่านอุบาย	ว่าศึกหยาบกล้า	จักชิงพารา	ต่อรบ
มาทางหนเหนือ	ว่าเราจักยก	พลแก้วกล้า	โยธา
ออกไปต่อรบ	ต่อสู้ปะชา	อย่าหื้อนางโพง	มันรู้แน่ได้

(ช้างโพงนางम्मหอม, 2511: 33 – 34)

(ถอดความ: สิทธิราชาได้มีอุบายที่จะหลอกล่อนางผีโพงโดยให้เสนาจัดเตรียมไพร่พลโยธาทำที่ว่าจะมีศึกสงครามมาจากทางด้านทิศเหนือของเมือง แล้วสิทธิราชาจะออกไปรบโดยไม่ให้นางผีโพงรู้)

6.การมีอำนาจ เจ้าเมืองนั้นเป็นผู้ที่มีอำนาจในการสั่งบัญชาการต่าง ๆ พระราชอำนาจของเจ้าเมืองเป็นที่เกรงกลัวต่อผู้ที่อยู่ใต้อำนาจ ซึ่งถ้าหากผู้ที่อยู่ใต้อำนาจขัดขืนหรือฝ่าฝืนคำบัญชาจะต้องได้รับโทษอย่างถึงที่สุด และเป็นที่ยเกรงขามของเมืองต่าง ๆ ที่อยู่ใต้อำนาจ ทำให้เมืองที่อยู่ใต้อำนาจต้องส่งเครื่องราชบรรณาการมาถวาย ดังปรากฏในวรรณกรรมคำขอเรื่องกำกาดำ และเรื่องเจ้าสุวัตรว่า

พญาพารา	บัญชาสั่งถ้อย	หื้อฝูงชুমชาย	ใหญ่่น้อย
จูงเอาไป	หื้อได้เรียบร้อย	เอาสู่ห้อง	ในวัง

เอาไปปลุกไว้	ใกล้เคหัง	ในราชวัง	วันนี้จนได้
พญาพารา	บัญชาสั่งให้	ปลงอาญาใน	เครื่องครัด

(ก่ำกาคำ, 2511: 35)

(ถอดความ: พญาเจ้าเมืองได้มีบัญชาสั่งทหารน้อยใหญ่ให้นำต้นจิวเข้ามาปลุกไว้ในวังให้จงได้ พญาเจ้าเมืองจึงมีคำบัญชาอย่างเร่งด่วน)

พระปิตตา	เจ้าตนเอกอ้าง	ปลงเวนเมืองแก่	ลูกท้าว
ทรงยศศักดิ์	อันหนักเยือกย้าว	ผายผาบด้าว	อาณา
ร้อยเอ็ดท้าว	หนองน้ำไหลหา	นำของบัณฑิต	มาถวายเจืองเจ้า
เมืองไหนไหน	ยอมไหลมาเฝ้า	ถวายเงินค่า	ช้างม้า

(เจ้าสุวัตร, 2511: 132)

(ถอดความ: พญาเจ้าเมืองได้สละราชบัลลังก์ให้ลูกปกครองเมืองเป็นเจ้าเมืองที่ทรงด้วยยศศักดิ์ปราบทั่วทุกอาณา เมืองต่าง ๆ ร้อยเอ็ดท้าวเมืองต่างนำของบรรณาการมาถวายเจ้าสุวัตร ของบรรณาการที่นำมาถวายได้แก่ เงิน ทอง ช้าง ม้า เป็นต้น)

7. การมีทรัพย์ เจ้าเมืองเป็นผู้ที่มีทรัพย์สมบัติ เช่น แก้วแหวนเงินทอง นางสนมกำนัลเสนาอำมาตย์ ข้าราชการ ตลอดจนจันสัตว์ใช้งาน ได้แก่ ช้าง ม้า วัว เป็นต้น ลักษณะการมีทรัพย์ของเจ้าเมืองปรากฏในวรรณกรรมคำวอเรื่องช้างโพงนางผมหอมและวรรณพราหมณ์ว่า

ว่าเมืองหนึ่งนั้น	บุรีรัฐธา	ชื่อศรีรัตนา	นครเรียกต่าน
สุขเกษมดี	บุรีใหญ่กว้าง	มีทรัพย์สิ่งทาน	คั่งคัด
นามพระราชา	ว่าพรหมทัต	ได้เป็นเชื้อเจ้า	บุรี

(ช้างโพงนางผมหอม, 2511: 1)

(ถอดความ: เมืองหนึ่งชื่อว่า ศรีรัตนา เป็นเมืองที่สุขเกษม เป็นเมืองที่ยิ่งใหม่ มีทรัพย์สิ่งของมั่งคั่ง มีพระราชนามว่าพรหมทัตเป็นเจ้าเมือง)

กำนั้นและ	พระพ่อปิตตา	หันบุตรราชา	ใคร่หัวใจใจ
นึกว่าลูกตน	เปิงใจใคร่ได้	บอกเสนาใน	บ่ช้า
หื้อห่างรถเกวียน	ข้าคนช้างม้า	ทั้งผืนแผ่นผ้า	เงินค่า

(วรรณพราหมณ์, 2511: 46)

(ถอดความ: เมื่อนั้นเจ้าเมืองเห็นบุตรตนก็หัวเราะนึกว่าลูกตนต้องการคุ้มครอง เจ้าเมืองจึงสั่งให้เสนาแต่งเครื่องบรรณาการทั้งรถเกวียน ข้าคน ช่างม้า รวมไปถึงเสื้อผ้าและเงินทองด้วย)

8.การมีของวิเศษ เจ้าเมืองเป็นผู้ที่มีของวิเศษไว้ในครอบครอง เช่น ดาบทิพย์ ธนู และ หงส์ เพื่อให้ของวิเศษนั้นบันดาลสิ่งที่ดีตนปรารถนา และเป็นสิ่งที่ช่วยเหลือเจ้าเมืองเมื่อเกิดปัญหาขึ้น เมื่อใช้ของวิเศษแล้วปัญหาที่เผชิญอยู่ก็หายไปเป็นที่สุด ดังปรากฏในวรรณกรรมคำขอเรื่องวงศ์สุวรรณค์ และเรื่องเจ้าสุวัตรว่า

พระวงศ์สุวรรณค์	กับทังหน่อหน้า	ผายเพ่งเดชา	ยิงนักร
มือถือพระแสง	กวัดแกว่งใส่ยักษ์	ตัวโตเก่งกล้า	จอมมา
มือวาดดาบทิพย์	จับใส่ยักษ์	พันกำเดียวนา	ตายร้อยก็ได้

(วงศ์สุวรรณค์, 2511: 4)

(ถอดความ: วงศ์สุวรรณค์กับน้องได้แสดงเดชฤทธิ์ ในมือถือพระแสงกวัดแกว่งใส่ยักษ์ ยักษ์ตัวไหนที่คิดจะลงดีก็เข้ามา ด้วยมือที่ถือดาบทิพย์เมื่อยักษ์เข้ามา ก็ฟันเพียงครั้งเดียวยักษ์ก็ตายเป็นร้อย)

พระป่าไม้	ส่องรู้ในใจ	ท่านจักปล่อยไป	ก็สอนสั่งเจ้า
หื้อสิปปะคุณ	และน้ำมันส่องเต้า	...	
กับธนูสิงห์	ยิงหินก็เข้า	เป็นธนูดี	เลิศล้ำ
สัพพะยาตี	ปลงปืนหื้อซ้ำ	ทั้งดาบแก้ว	ก็ญจัย

(เจ้าสุวัตร, 2511: 43)

(ถอดความ: พระฤาษีได้ช่วยเหลือเจ้าสุวัตรให้มีชีวิตฟื้นคืนมา เมื่อเจ้าสุวัตรฟื้นขึ้นมาแล้ว พระฤาษีได้สั่งสอนวิชาและน้ำมันส่องน้ำทาง รวมทั้งธนูสิงห์ ยาทิพย์ และดาบสรีกัญไชยให้กับเจ้าสุวัตร)

9.การเป็นผู้กตัญญู เจ้าเมืองนั้นเป็นผู้ที่มีความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณได้แก่พ่อแม่ของตน ดังปรากฏในวรรณกรรมคำขอเรื่องบวระวงศ์หงส์อำมาตย์ว่า

ยามเมื่อพี่น้อง	ติดตามมาตา	เกิดเป็นภैया	โรคาเมื่อไข้
เจ้าทั้งสอง	อยู่นอนอ้อมใกล้	เมื่อหนาวเย็นใน	เสื่อมร้อน
คันเจ็บปวดไหน	สองเจ้าพี่น้อง	กั้นนวดหื้อ	หายมาย
ทั้งข้าวและน้ำ	กิลาปะใจ	มีหยูกยาใด	เซาะหาค่าป้อง

(บวระวงศ์หงส์อำมาตย์, 2511: 93)

(ถอดความ: ยามเมื่อบิดามารดาของทั้งสองพี่น้องมีโรคภัยไข้เจ็บรู้สึกร้อน ๆ หนาว ๆ เจ้าทั้งสองก็นอนดูแลอยู่ใกล้ แม้ว่าพ่อแม่เจ็บปวดตรงไหน สองพี่น้องก็จะคอยบีบนิ้วให้ผ่อนคลายความเจ็บปวด ทั้งข้าวและน้ำตลอดจนหยูกยาทั้งสองพี่น้องก็หามาดูแลพ่อแม่)

10.การมีความอดทน เจ้าเมืองเป็นผู้มีความอดทน ไม่หวั่นไหวต่อคำนิทาของผู้อื่น ดังปรากฏในวรรณกรรมคาวชอเรื่องสุวรรณหอยสังข์ว่า

สัจจะปัญญา	เจ้ามั่นแก่นคัด	บ่ไหวหวั่นเหวี่ยง	ทวยลม
เต็มจักยากทุกข์	ตกฝุ่นดินจม	เจ้าก็อดทน	จิตใจเที่ยงมั่น
ไผจักตีเตียน	นินทาอื้ออัน	เจ้าบ่ยินดี	และร้าย

(สุวรรณหอยสังข์, 2511: 93)

(ถอดความ: ความมีสัจจะ มีปัญญา พระสังข์ได้ยึดถืออย่างเคร่งครัดไม่หวั่นไหว แม้ว่าจะทุกข์ลำบาก คลุกฝุ่นจมดินก็อดทนมีจิตใจที่มั่นคง ใครดนิทาพระสังข์ก็ไม่ยินดียินร้ายใด ๆ)

นอกจากลักษณะของเจ้าเมืองที่ปรากฏในวรรณกรรมคาวชอแล้ว ยังปรากฏภาพลักษณ์ที่เป็นหน้าที่ของเจ้าเมือง คือการกระทำหรือราชกิจของเจ้าเมืองอันเกี่ยวข้องกับการปกครองบ้านเมืองให้เกิดความสุข ดังตัวอย่างเช่น

1.การมีความสามารถในการต่อสู้ เจ้าเมืองแสดงความสามารถในการต่อสู้กับศัตรูอย่างกล้าหาญและได้รับชัยชนะ ดังปรากฏในวรรณกรรมคาวชอเรื่องหงส์หินว่า

ส่วนกุมาร	โพธิสัตว์เจ้า	เอากัญไชยดี	คู่รัก
พินผะผาย	ล้มตายพวยักษ์	ตกจากห้อง	กายบน
ศพชากยักษ์	ตกลงเหมือนฝน	บ่อาจทน	ดาบทิพย์เถียนกล้า

(หงส์หิน, 2511: 64)

(ถอดความ: ส่วนกุมารซึ่งเป็นพระโพธิสัตว์ได้นำดาบศรีกัญไชยคู่กายพินพวยักษ์ล้มตายตกลงจากห้องฟ้าศพของพวยักษ์นั้นตกลงมาเหมือนฝน เพราะไม่อาจทนฤทธิ์ดาบทิพย์ได้)

2.การช่วยเหลือผู้อื่นด้วยความเมตตา เจ้าเมืองเป็นผู้ที่คอยช่วยเหลือคนตกทุกข์ได้ยาก ไม่ว่าจะเป็นการสละทรัพย์ของตนเพื่อกระทำทานให้แก่ผู้อื่น และการช่วยเหลือผู้อื่นแก้ปัญหา เช่น ช่วยสัตว์ให้พ้นจากความตาย ดังในวรรณกรรมคาวชอเรื่องอ้ายร้อยชอดและเรื่องจันทะฆาว่า

กุนนี่เป็น	กษัตริย์นั่งเกล้า	เข้าของกุนมี	บ่ไว้
ควรรู้ที่อทาน	ตามธรรมบอกไว้	จักเป็นไม่ได้	นำทาง

(อ้ายร้อยชอด, 2511: 46)

(ถอดความ: ด้วยความเป็นกษัตริย์เหนือหัว มีข้าวมามากมาย จึงควรให้ทานตามหลักกรรมพุทธศาสนาเพื่อจะได้เป็นแสงสว่างส่องนำทางชีวิต)

ไปปะใส่กา	ตายแค้นหน่วยไม้	ดัดขาดขว้า	ชีวัง
เจ้าลองหมาเคี้ยว	ด้วยเขี้ยวมุกขัง	เอาเกสะซัง	ใส่กาที่หั้น
กลับเป็นตัว	จิตใจเกิดตั้ง	ร้องว่ากากา	พรำนั้น

(จันต๊ะฆา, 2511: 14)

(ถอดความ: สุริยาและจันต๊ะฆาได้พบกับกาตาย จึงเคี้ยวยาสมุนไพรรใส่ให้กา ทำให้กาฟื้นขึ้นจากความตาย)

3. การสั่งสอนผู้อยู่ใต้อำนาจ เจ้าเมืองเป็นผู้ที่สั่งสอนผู้อยู่ใต้อำนาจของตนเพื่อให้ประพฤติปฏิบัติตนเป็นพลเมืองที่ดีของบ้านเมือง ดังปรากฏในวรรณกรรมคำขอเรื่องชีวหาลิ้นคำว่า

จากกล่าวถึง	พระองค์หน่อหล้า	ได้เป็นราชา	ใหญ่ยศ
สั่งสอนเสนา	บุตรดาชนก	โอรสปราบเหง้า	พารา

(ชีวหาลิ้นคำ, 2511: 13)

(ถอดความ: กล่าวถึงชีวหาลิ้นคำเมื่อได้เป็นเจ้าเมืองก็ได้สั่งสอนเสนาอำมาตย์ และโอรสของเจ้าเมืองต่าง ๆ)

4. การตัดสินคดีความ เจ้าเมืองเป็นผู้ที่พิจารณาตัดสินคดีความเพื่อผดุงความยุติธรรมให้แก่ปวงประชาราษฎร์เมือง ดังปรากฏในวรรณกรรมคำขอเรื่องหงส์หินว่า

พญาพารา	ว่าคั่นหันเกลี้ยง	ข่าวในความ	พอกซัด
ก็หื้อประหาร	อย่าหื้อสืบซัก	เป็นอย่างเหยี่ยม	ภายใน
อย่าได้ละไว้	หื้อสืบตระกูล	พงศ์ประยูร	สืบไปเบื้องหน้า

(หงส์หิน, 2511: 85)

(ถอดความ: เจ้าเมืองเมื่อได้ทราบความจริงตามเหตุการณ์ที่ต้องทำการตัดสิน ก็ได้ตัดสินประหารชีวิตไม่ให้เป็นเยี่ยงอย่างภายหลัง และไม่หื้อสืบตระกูลต่อไป)

5. การให้รางวัลแก่ผู้ทำคุณประโยชน์ เจ้าเมืองจะให้รางวัลแก่ผู้ทำคุณประโยชน์ให้แก่เจ้าเมืองและบ้านเมืองเพื่อเป็นขวัญและกำลังใจ ดังปรากฏในวรรณกรรมคำขอเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำ

กษัตริย์หน่อฟ้า	รู้แจ้งจริงจำ	กษัตริย์องค์คำ	มีใจขึ้นสู
มีพระโอษฐา	เจียรจาฟู้อ	ประทานคร้ว	สิ่งทรัพย์
วัตถุสิ่งของ	เงินทองมอบอับ	จิมนักปราชญ์เจ้า	โหรา

(สุวรรณเมฆะหมาขนคำ, 2511: 8)

(ถอดความ: เมื่อกษัตริย์ได้ทราบความจริงก็มีจิตใจชื่นชมยินดี ได้สนทนา ประทานสิ่งของ ทรัพย์สินเงินทอง ให้กับโอร)

6.การปกครองบ้านเมืองโดยธรรม เจ้าเมืองเป็นผู้ปกครองบ้านเมืองโดยธรรมเพื่อให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุข ดังปรากฏในวรรณกรรมคำขอเรื่องวรรณพราหมณ์ว่า

ปกครองไพร่ฟ้า	ประชาสันฐาน	ที่ปัญจมัง	นครเค้าเหง้า
อยู่ตามทะเล	ราชาธรรมเจ้า	หื้อฝูงชาวเรา	ขึ้นเนื้อ
ทั้งคตธรรม	จงจำเอื้อเพื่อ	รักษาใฝ่เอื้อ	คองธรรม
หื้อฝูงไพร่น้อย	อยู่เย็นใจหวาน	ได้ความสุขบาน	ทั้งนายไพร่เจ้า

(วรรณพราหมณ์, 2511: 82)

(ถอดความ: เจ้าเมืองได้ปกครองไพร่ฟ้าอาณาภุรในเมืองตามหลักทศธรรม เพื่อให้ประชาชนมีความสุข ดำเนินชีวิตตามแนวทางคตธรรม มีคุณธรรม เพื่อให้ประชาชนอยู่อย่างร่มเย็นก่อให้เกิดความสุขทั้งประชาชนและเจ้าเมือง)

7.การอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา เจ้าเมืองเป็นองค์อัครศาสนูปถัมภก มีบทบาทในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา และสืบสานประเพณีทางพุทธศาสนา ปรากฏในวรรณกรรมคำขอเรื่อง อ้ายร้อยขอต่อว่า

งานกฐิน	สมเด็จท่านท้าว	รู้ทั่วตัว	บุรี
ล้างฟองแล่นเซาะ	มาลัยเป็นลี	รูปเทียนดี	ใส่ขันไว้ถ้า

(อ้ายร้อยขอต่อ, 2511: 46 – 47)

(ถอดความ: เมื่อถึงงานกฐิน เจ้าเมืองและประชาชนในเมืองต่างเตรียมมาลัยดอกไม้ รูปเทียน ใส่ขันเพื่อไปทำบุญ)

8.การทำเกษตรกรรม เจ้าเมืองจะทำนาซึ่งเป็นวิถีชีวิตที่ทั้งเจ้าเมืองและประชาชนในเมืองต่างก็ต้องทำ ดังปรากฏในคำขอเรื่องอ้ายร้อยขอต่อกล่าวถึงฤดูฝนผืนดินชุ่มฉ่ำน้ำฝน ทั้งเจ้าเมืองและไพร่ต่างพากันทำนา หว่านข้าว ดังปรากฏในวรรณกรรมคำขอเรื่องอ้ายร้อยขอต่อว่า

อุตุฤดู	ฝนตกทั่วหน้า	แผ่นพสุธา	ชุ่มน้ำ
ห้วยบวกหนองบึง	ลำคลองแม่่น้ำ	เต็มชุก้า	นาวา
คนเมืองมนุษย์	ทุกที่สาขา	พากันทำนา	หว่านพืชผลข้าว
ทุกคนตระกุล	ไพร่ไทยข้าเจ้า	เอากันมัวเมา	ชะช้า

(อ้ายร้อยขอต่อ, 2511: 84)

(ถอดความ: เมื่อถึงฤดูฝนผืนแผ่นดินชุ่มฉ่ำด้วยน้ำฝน แม่น้ำลำคลองเต็มจนสามารถพายเรือได้ ผู้คนทั่วทุกที่ต่างพากันทำนาไม่เว้นแม้แต่เจ้าเมืองก็ต้องทำนา)

9. การตรวจบัญชีไพร่ หน้าที่ของเจ้าเมืองในการปกครองคนในเมืองนั้น เจ้าเมืองจะเป็นผู้เกณฑ์คนเพื่อทำงานเป็นไพร่ในสังกัดของตนซึ่งเป็นระบบหนึ่งของการปกครองแบบล้านนา การเกณฑ์ไพร่ทำงานนั้นจะมีการเกณฑ์ตามบัญชีรายชื่อ ดังในคำขอเรื่องสุทนต์ กล่าวถึงเจ้าเมืองคือเจ้าสุทนต์ที่ขึ้นมาตรวจไพร่พลในคุ้มของตน ดังคำขอว่า

แล้วท้อจัดมา	กากข์แก้วอาสา	ตนพระราชชา	จักได้ชี้เต้า
กวาดดูพล	หมู่พลพวกเจ้า	ในคุ้มวังเรา	สำนัก

(สุทนต์, 2511: 14)

(ถอดความ: เจ้าสุทนต์ได้รับสั่งกับเสนาให้จัดม้ามณีกากเพื่อที่เจ้าสุทนต์จะได้ชี้ตรวจไพร่พลในพระราชวัง)

จากการวิเคราะห์ข้อมูลข้างต้น ผู้วิจัยเห็นว่าตัวละครเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอสร้างสรรค์ขึ้นมาด้วยปัจจัยหลายประการ ได้แก่ กรอบความคิดของนิทานมหัศจรรย์ กรอบความคิดของวรรณกรรมชาดก และกรอบความคิดของสังคมวัฒนธรรมท้องถิ่นล้านนา ภาพลักษณ์เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอที่มีปัจจัยมาจากกรอบความคิดของนิทานมหัศจรรย์ มีเค้าเรื่องมาจากนิทานพื้นบ้านของไทย - ไทย เช่น เรื่องกำกาค่า เรื่องเจ้าสุวัตร เรื่องวรรณพราหมณ์ นิทานพื้นบ้านดังกล่าวเป็นประเภท “นิทานมหัศจรรย์” (fairy tale) ซึ่งมีโครงสร้างทั่วไปคล้ายคลึงกับนิทานมหัศจรรย์ของยุโรป คือเป็นนิทานขนาดยาว ประกอบด้วยหลายอนุภาค มีความเกี่ยวข้องกับความมหัศจรรย์ อิทธิปาฏิหาริย์ เช่น มีของวิเศษ มีความสามารถพิเศษ มีอมมนุษย์ ลักษณะสำคัญอีกประการหนึ่งของนิทานมหัศจรรย์คือ “ตัวละคร” ตัวละครในนิทานมหัศจรรย์ของไทยนั้นจะประกอบด้วยพระเอก นางเอก ผู้ช่วย และศัตรู ทั้งนี้ “พระเอก” ในนิทานมหัศจรรย์ของไทยอาจเป็นกษัตริย์ เจ้าชาย หรือสามัญชนธรรมดาก็ได้ บางเรื่องพระเอกเกิดมาพร้อมกับของวิเศษหรือสัตว์วิเศษ บางเรื่องพระเอกสามารถเหาะเหินเดินอากาศได้ บางเรื่องพระเอกเป็นลูกกำพร้า บางเรื่องพระเอกมีภรรยาหลายคน และบางเรื่องพระเอกก็คือพระโพธิสัตว์ ส่วน “นางเอก” อาจเป็นลูกกษัตริย์หรือลูกสามัญชนธรรมดา หรือมีกำเนิดที่ไม่แน่นอน เช่น เกิดจากดอกบัว หรือเกิดจากสัตว์ก็ได้ ส่วน “ผู้ช่วย” หรือผู้ช่วยเหลือพระเอกนางเอกมักจะเป็นพระอินทร์ และฤๅษี ส่วนตัวละครที่เป็น “ศัตรู” มีบทบาทในการทดสอบความสามารถของพระเอก ในนิทานมหัศจรรย์ของไทยศัตรูมักจะเป็นยักษ์ หรือปีศาจ และบางเรื่อง

เป็นนกกยักร์ อีกทั้งมีแม่เลี้ยงและลูกของแม่เลี้ยงก็มักมีบทบาทที่คอยกลั่นแกล้งพระเอกนางเอกให้ ตระกำลำบากด้วย (ประคอง นิมมานเหมินท์, 2543: 112 – 115)

กรอบความคิดของนิทานมหัศจรรย์เป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อการสร้างตัวละครเจ้าเมืองใน วรรณกรรมคำขอมคือ ทำให้เจ้าเมืองมีลักษณะคล้ายกับตัวละครในนิทานมหัศจรรย์ด้วย เช่น ลักษณะ เจ้าเมืองมีของวิเศษ ดังปรากฏในวรรณกรรมคำขอมเรื่องหงส์หินว่า

กุมารประหนม	รับพรแก้วล้ำ	แห่งอินตา	เครื่องทิพย์
สะหลีกล้วยไชย	ดาบแก้วเรืองฤทธิ์	นบกราบไหว้	บาทา
ทูลละอองท้าว	แล้วชี้หงส์มา	เสด็จลงมา	สู่หนแห่งห้อง

(หงส์หิน, 2511: 10)

(ถอดความ: เจ้าหงส์หินกุมารกราบรับพรวิเศษจากพระอินทร์ รับเครื่องทิพย์ ดาบสะหลีกล้วยไชย แล้วกราบ พระบาทแห่งพระอินทร์ แล้วจึงชี้หงส์ลงมาสู่โลกมนุษย์)

ทั้งนี้ลักษณะเจ้าเมืองที่มีของวิเศษก็เป็นลักษณะที่คล้ายกับนิทานพื้นบ้านหรือนิทาน มหัศจรรย์ด้วย ดังที่ปรากฏในวรรณกรรมท้องถิ่นของภาคกลางเรื่องไสวัตกลอนสวดว่า

ดาบสัจจับมงคลมา	ลงน้ำบ้ำ
ก็อวยพรพระภูมิ	
สองเจ้าอยู่ดีกินดี	โพล่ภัยอย่างมี
แต่ในวันนี้โดยพลัน	
จึงให้ธนูศิลป์พระขรรค์	อันเรืองฤทธิ์นั้น
จงศัตรูวินาศทั้งโลกา	
พระอินทร์ให้พรทั้งสองรา	ทั่วทั้งพรหมา

ให้พรราชามากมาย

(ไสวัตกลอนสวด, 2548: 62)

นอกจากเจ้าเมืองจะมีของวิเศษแล้ว เจ้าเมืองยังเป็นผู้มีรูปงามซึ่งเป็นลักษณะที่ปรากฏ ทั้งในวรรณกรรมคำขอมและในนิทานพื้นบ้านด้วย ดังเจ้าเมืองที่มีรูปงามปรากฏในวรรณกรรมคำขอม เรื่องสุทนต์ และเรื่องสุวรรณหอยสังข์ว่า

สุทนต์	บุญชูหน่อฟ้า	เทียมแทกได้	องค์อินทร์
สวมมงกุฎเพชร	ถือธนูสิงห์	งามเหมือนจกบิน	หยาดฟ้าลงห้อง

(สุทนต์, 2511: 45)

(ถอดความ: เจ้าสุทนต์ผู้มีบุญเทียมเทียบได้กับพระอินทร์ เมื่อได้สวมมงกุฎเพชรพร้อมถือธนูสิงห์ก็มีรูปงาม
ดังเทวดาลอยมาจากสวรรค์มาสู่โลกมนุษย์)

ที่นั่นเหนือหัว	สามลทั่วไท้	ก็ผดผาดขึ้น	เรือนไป
หันพระหนอเนื้อ	ผุดผ่องผิวใส	เป็นเนื้อทองใบ	ใสงามผ่องแผ้ว
ซ้ำทรงวัดถา	ติดคำหลามแก้ว	แสงวาวแวว	วาบวับ

(สุวรรณหอยสังข์, 2511: 117 – 118)

(ถอดความ: เมื่อนั้นท้าวสามลได้รับขึ้นไปบนเรือนก็ได้เห็นพระสังข์มีรูปงามผุดผ่องดังเนื้อทอง อีกทั้ง
ทรงเครื่องแต่งกายที่ประดับด้วยทองและอัญมณีแวววับ)

นอกจากลักษณะของเจ้าเมืองที่มีรูปงามที่ปรากฏในวรรณกรรมคำวซอแล้ว ยังปรากฏใน
วรรณกรรมท้องถิ่นของภาคกลาง เรื่องโศวัตกลอนสวดว่า

ฝ่ายพระอรไท	ชำเลืองเนตรไป	พิศชมราชา	
เพราะเพริศเลศนิก	น่ารักพิศตรา	พระกรรมเจ้าฟ้า	คือสุวรรณหมาลัย
พระกรชดช้อย	คือตั้งคกงรด	นารายณ์เลิศไกร	
พระโอษฐ์จะแจ่ม	ยิ้มแย้มประไพ	สุรเสียงภูวไนย	ไพเราะจะมีศรี

(โศวัตกลอนสวด, 2548: 54)

นอกจากนี้วรรณกรรมคำวซอยังสร้างสรรค์ขึ้นจากปัจจัยกรอบความคิดของวรรณกรรม
ชาดกซึ่งแพร่กระจายอยู่ในล้านนา ชาดกนอกนิบาตเป็นต้นเค้าของธรรมคำวหรือคำวธรรม แต่งขึ้น
เพื่อให้พระใช้เทศน์ให้ชาวบ้านฟังที่วัด ผู้ที่ฟังคำวธรรมก็ได้ข้อคิด ปรัชญาหรือหลักธรรมตามสมควร
แก่อัธยาศัย สำหรับผู้ที่ไม่ได้ฟังคำวธรรมก็ได้อาศัยฟังคำวขอแทน เพราะคำวขอมีเนื้อเรื่องทำนอง
เดียวกับคำวธรรม (เสนาหา บุญยรักษ์, 2519: 13) คำวธรรมแต่งขึ้นโดยนำเรื่องจากชาดก คือ ปัญญาส
ชาดก เนื้อหาคำวธรรมเหมือนกับปัญญาสชาดกคือ กล่าวถึงเรื่องราวในอดีตชาติของพระโพธิสัตว์
มีการยกพระคาถาบาลีแล้วพรรณนาเรื่องราวตามความหมายของพระคาถาบาลี แต่จะแตกต่างกันใน
ด้านการใช้ภาษา คำวธรรมจะใช้ภาษาถิ่นในการพรรณนาเรื่องราว ส่วนลักษณะตัวละครเจ้าเมืองใน
ปัญญาสชาดกและคำวธรรมมีลักษณะที่เหมือนกัน เช่น เจ้าเมืองมีลักษณะของผู้มีบุญ ปรากฏใน
ปัญญาสชาดกเรื่องวรวงสชาดกว่า

...ครั้นครบถ้วนทศมาสแล้วพระนางเจ้าก็ประสูติพระราชกุมารมีพระฉวีวรรณประดุจสีทอง
สมบุรณ์ด้วยบุญลักษณะอันประเสริฐ...

(ปัญญาสชาดก เล่ม 1 วรวงสชาดก, 2552: 563)

ในคาวธรรม เรื่องบัวระวงศ์หงส์อำมาตย์ ซึ่งจารไว้ในคัมภีร์ไบลาน กล่าวถึงลักษณะ
เจ้าเมืองว่าเป็นผู้มีบุญไว้ว่า

...เทวดาเจ้าทั้งหลายจุงเป็นที่พึ่งแก่ผู้ข้าทั้งหลายแต่เทอะ คั้นว่าบุคคลผู้ใดมี**บุญสมภาร**
อันหลังเป็นท้าวพระนาแก่ผู้ข้าทั้งหลายตั้งอัน ขอเชิญเทวดาเจ้าทั้งหลาย จุงนำอุปถัมภ์ไปสู่อำนาจ
บุคคลผู้นั้น...

(พระมหาศรียนต์ รัตนพรหม, 2538: 198)

คาวขอที่มีเค้าเรื่องมาจากคาวธรรมจะมีเนื้อหาที่เหมือนกับปัญญาสชาดก เนื่องจาก
คาวขอนำเรื่องราวของคาวธรรมที่นำมาจากปัญญาสชาดกมาแต่งเป็นคาวขอ จึงทำให้มีเนื้อหาล้าย
กับในปัญญาสชาดก เช่นเรื่องจันต๊ะชา เรื่องนกกกระจาบ เรื่องบัวระวงศ์หงส์อำมาตย์ เรื่องสุวรรณ
หอยสังข์ ทั้งนี้การนำเอานิทานชาดกมาแต่งเป็นคาวขอมีจุดประสงค์เพื่อแสดงถึงอดีตชาติของ
พระโพธิสัตว์ ให้ความบันเทิงแก่ประชาชน ให้ผู้ฟังสามารถเข้าใจและจดจำหลักธรรมได้โดยง่าย และ
เกิดอานิสงส์แก่ผู้ฟังคาวขอเหมือนกับการฟังพระธรรมเทศนาด้วย อาจกล่าวสรุปได้ว่า การนำเอา
นิทานชาดกมาแต่งเป็นคาวขอนั้นก็คือการนำเอาชาดกไปสู่ประชาชนโดยตรงนั่นเอง (อุดม รุ่งเรืองศรี,
2529: 22) กรอบความคิดของวรรณกรรมชาดกจึงเป็นอีกหนึ่งปัจจัยหลักที่มีผลต่อการสร้างสรรค์
ภาพลักษณ์เจ้าเมืองในวรรณกรรมคาวขอให้มีลักษณะและพฤติกรรมคล้ายกับตัวละครเจ้าเมืองใน
นิทานชาดก ดังปรากฏลักษณะเจ้าเมืองที่เป็นผู้มีบุญในวรรณกรรมคาวขอเรื่องกำกาดำว่า

เดชะกุศล	บุญเจ้าเต็มค้ำ	เชือกผูกหมั้น	ชั้นลา
หลุดออกจากเนื้อ	องค์กษัตรา	บมีโรคา	ภียยาบเข้า

(กำกาดำ, 2511: 32)

(ถอดความ: ย่าปักขิก้าผู้ดูแลอุทยานในวังได้จับกำกาดำและมัดเชือกไว้ แต่ด้วยกุศลผลบุญทำให้เชือกที่มัด
กำกาดำนั้นหลุดออกไม่มีภัยใด ๆ มาทำร้ายกำกาดำได้)

แนวคิดเรื่องเจ้าเมืองมีบุญนั้นเป็นความคิดที่ปัญญาสชาดก ซึ่งเป็นชาดกนอกนิบาตที่
สำคัญของล้านนาก็มักจะกำหนดให้ตัวละครเอกของเรื่องมีบุญมากเช่นกัน อาทิ เรื่องสุวรรณสังขชาดก
ที่กล่าวถึงเจ้าเมืองที่มีบุญว่า

...พระนางจันทาจึงชี้แจงเรื่องราวให้โอรสฟังว่า พ่อบุตรสุดที่รักของมารดา ตัวพ่อพร้อมด้วย
รูปลักษณะมีบุญมากนัก ใคร ๆ จักไม่อาจผจญพ่อได้...

(ปัญญาสชาดก เล่ม 2 สุวรรณสังขชาดก, 2552: 168)

นอกจากลักษณะเจ้าเมืองที่มีบุญแล้ว ลักษณะเจ้าเมืองที่มีชาติกำเนิดมาจากพระโพธิสัตว์
ยังเป็นลักษณะที่สำคัญที่ปรากฏทั้งในวรรณกรรมคำวซอและในปัญญาสชาดกหลายเรื่อง อาทิ
ลักษณะเจ้าเมืองที่มีชาติกำเนิดมาจากพระโพธิสัตว์ในวรรณกรรมคำวซอเรื่องสุทนต์ว่า

องค์โพธิสัตว์	ตนบุญบ่เศร้า	จักได้ลงมา	สู่ห้อง
เอาปฏิสนธิ	ในครรภ์แห่งน้อง	จอมแม่เจ้า	บันดล

(สุทนต์, 2511: 2)

(ถอดความ: พระโพธิสัตว์ผู้มีบุญญาธิการได้มาปฏิสนธิในครรภ์ของนางเกสินิมเหสีของท้าวพรหมทัต)

หน่อพุทธวงษ์	เจ้าองค์เลิศฟ้า	ตนปราบหล้า	ผ่านฟ้าลือศรี
--------------	-----------------	------------	---------------

(สุทนต์, 2511: 15)

(ถอดความ: เจ้าสุทนต์ผู้สืบวงศ์มาแต่พระพุทธเจ้า เป็นผู้ปราบโลกหล้าที่ขึ้นชื่อลือชาด้วยคุณความดี)

วรรณกรรมคำวซอที่รับอิทธิพลความคิดจากชาดกมาย่อมกำหนดลักษณะตัวละคร
เจ้าเมืองให้เป็นพระโพธิสัตว์ เพราะชาดกเป็นเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ ดังนั้นตัวละครเอกในปัญญาส
ชาดกจึงเป็นพระโพธิสัตว์ทั้งหมด ดังเช่นเรื่องสรรพสิทธิชาดก กล่าวถึงพระโพธิสัตว์ลงมาจุติเป็น
เจ้าสรรพสิทธิว่า

...ครั้งนั้นพระโพธิสัตว์จตุจากเทวนิกาย มาปฏิสนธิในครรภ์ของพระราชเทวีนั้น ครั้นถ้วน

ทศมาสแล้วก็ประสูติครุโรทรประเทศ...

(ปัญญาสชาดก เล่ม 1 สรรพสิทธิชาดก, 2552: 472)

นอกจากนี้วรรณกรรมคำวซอยังสร้างสรรค์ขึ้นตามปัจจัยด้านสังคมวัฒนธรรมล้านนา
กล่าวคือ สังคมล้านนามีการทำกรเกษตรกรรมเป็นหลัก มีการติดต่อค้าขายในท้องถิ่นและการค้ากับ
เมืองอื่น ๆ โดยอาศัยระบบวัวต่างหรือการนำสินค้าบรรทุกไถ่บนหลังวัวเพื่อนำไปค้าขายกับต่างเมือง
โครงสร้างของสังคมล้านนาเริ่มจากระดับครอบครัวไปจนถึงระดับหมู่บ้าน หลายหมู่บ้านรวมกันเป็น
พันนา และหลายพันนารวมกันเป็นเมือง แต่ละเมืองก็จะมีเจ้าเมืองปกครองเป็นอิสระขึ้นตรงต่อ
หัวเมืองใหญ่ มีวัดเป็นศูนย์กลางในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ของพระพุทธศาสนา (อุดม รุ่งเรืองศรี,
2546: 6-7) ลักษณะของเจ้าเมืองในล้านนาตามมิติทางประวัติศาสตร์ล้านนานั้นนับตั้งแต่ราชวงศ์
มังรายได้พัฒนาจากรัฐพื้นถิ่นแบบไท (Tai) คือพัฒนาจากชุมชนขนาดเล็ก กษัตริย์และประชาชนมี
ความผูกพันใกล้ชิดกัน ต่อมาพัฒนามาเป็นการสร้างรัฐ “อาณาจักรพุทธศาสนา” (The Buddhist
State) มีลักษณะสากล เจ้าเมืองเป็นองค์อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ และหล่อหลอม

ความเชื่อของประชาชนด้วยพุทธศาสนา กระทั่งมาถึงกษัตริย์ราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน ครองเมืองเชียงใหม่ ในฐานะเจ้าเมืองประเทศราชโดยเป็นเมืองขึ้นของสยาม กษัตริย์ล้านนาเชียงใหม่ในราชวงศ์นี้เป็นเสมือนกษัตริย์ท้องถิ่น และถูกตั้งอำนาจเข้าสู่สยามอย่างค่อยเป็นค่อยไป เจ้าหลวงอำนาจลดลงตามลำดับ และสิ้นสุดลงใน พ.ศ. 2482 (สร้อยดี อ่องสกุล, 2557: ก – ข) ล้านนามีความเจริญในด้านวัฒนธรรมมาแต่โบราณ ในเมืองและตามหมู่บ้านต่าง ๆ มีวัดมากมาย ชาวเมืองส่วนมากเป็นคนมีจิตใจที่ชอบทำบุญสุนทาน (ประคอง นิมมานเหมินท์, 2517: 6) การสร้างภาพลักษณ์เจ้าเมืองในวรรณกรรม คำวอจึงสร้างสรรค์ขึ้นตามกรอบปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรมล้านนา อาทิ เจ้าเมืองที่มีลักษณะของผู้ที่มีบุญ การเป็นพระโพธิสัตว์ และเป็นองค์อุปถัมภ์พระพุทธศาสนา ดังปรากฏในวรรณกรรมคำวอเรื่องอ้ายร้อยชอดที่กล่าวถึงการเสด็จไปทำบุญของเจ้าเมืองไว้ว่า

ส่วนพระเหนือหัว	สมเด็จพระนั่งสร้าง	ไปถึงอาราม	ช่วงวัด
พร้อมราชชายา	นางเมืองแม่รัก	กับฝูงไพร่ฟ้า	โยธา
กษัตริย์ท่าน้าว	ก็กราบทูลสา	ไหว้รัตน	ทุดิยะเจ้า
ทากรูปทุกตน	องค์เณรเถรเจ้า	แล้วนั่งที่ควร	แก่ท้าว

(อ้ายร้อยชอด, 2511: 56)

(ถอดความ: พระญาณสิริมติ เจ้าเมืองอินทได้เสด็จไปยังวัดพร้อมกับพระราชชายา ไพร่พลโยธา เมื่อเสด็จถึงวัดก็ได้กราบสักการะพระรัตนตรัย และพระสงฆ์สามเณร แล้วนั่งที่ประทับ)

การสร้างภาพลักษณ์เจ้าเมืองให้เป็นอย่างนี้เป็นต้นนี้เป็นผลมาจากสังคมล้านนาที่นับถือพระพุทธศาสนาเข้ามานาน พุทธศาสนาได้รุ่งเรืองในดินแดนล้านนาโดยเฉพาะเหตุการณ์สำคัญคือการทำสังคายนาชำระพระไตรปิฎกในสมัยพระเจ้าติโลกราช พุทธศาสนาเป็นบ่อเกิดทางวรรณกรรมที่สำคัญที่พระสงฆ์ในล้านนาได้รับงานขึ้น ความศรัทธาในพระพุทธศาสนาจึงเป็นวัฒนธรรมที่ฝังลึกอยู่กับชาวล้านนา นอกจากนี้ภาพลักษณ์เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวอยังมีกรอบความคิดทางสังคมล้านนาที่มีการแบ่งชนชั้นปกครอง เจ้าเมืองเป็นชนชั้นที่สูงที่สุด มีแรงงานไพร่ที่ถูกเกณฑ์มาทำงาน เจ้าเมืองจึงต้องมีการทำบุญซีไพร่ในบ้านเมืองที่ตนปกครอง ดังปรากฏในวรรณกรรมคำวอเรื่องหงส์หินว่า

ทอดพระเนตรชัด	แล้วบรรหาร	ให้รับเกณฑ์คาน	วันนี้หื้อได้
สามพันคน	ทั้งไกลและใกล้	หื้อรีบไป	ตรวจชี้

แล้วเอาบัญชี มาแจ้งเดี๋ยวนี้ อย่าหือขาดเส้น สักคน

(หงส์หิน, 2511: 32)

(ถอดความ: เจ้าเมืองได้ทอตพระเนตรแล้วสั่งการให้รับเกณฑ์ไพร่สามพันคนที่มาจากเมืองต่าง ๆ ลงในบัญชีอย่าให้ขาดแม้แต่คนเดียว)

นอกจากนี้สังคมล้าสมัยยังเป็นสังคมเกษตรกรรมส่งผลต่อการสร้างสรรค์ภาพลักษณ์เจ้าเมือง เจ้าเมืองมีหน้าที่ทำเกษตรกรรมเช่นเดียวกับประชาชนในเมือง ดังปรากฏในวรรณกรรมคำวขอเรื่องสุวรรณหอยสังข์ว่า

ส่วนพระสังข์ทอง	ก็เอารูปเข้า	มาสุบกายา	หน่อเนื้อ
บ่หื้อไผหัน	ผิวพรรณหน่อเชื้อ	ตัวกายแห่งเจ้า	ภายใน
เอาเงาะห่อตุ้ม	ทองคำผิวใส	แล้วเจ้าก็ไป	ถกกลางถากหญ้า
ขุดสันดินดอย	ปลูกซอนเชือกกล้า	ทั้งฝูงอำพา	ลูกไม้
เยี่ยะไรใส่สวน	ปลูกผักซึกไซ้	ตั้งถิมถั่วบุง	ฝักยาว
หมากเชื้อเชื้อพริก	ฟักทองเขียวขาว	ทั้งเผือกมันลาว	หอมขาวหอมป้อม

(สุวรรณหอยสังข์, 2511: 46)

(ถอดความ: พระสังข์ได้นำรูปเงาะมาสวมใส่เพื่อไม่ให้ใครเห็นรูปทองที่อยู่ข้างใน เมื่อสวมรูปเงาะแล้วก็ได้ไปถากหญ้าขุดดิน ปลูกกล้าข้าว ผลไม้ ทำไร่ปลูกผักชนิดต่าง ๆ เช่น ปลูกถั่วฝักยาว ปลูกมะเขือ ปลูกพริก ปลูกฟักทอง ฟักเขียว ขุดเผือกขุดมัน ปลูกกระเทียม และผักชี)

คำวขอเป็นวรรณกรรมที่พัฒนามาจากคำวธรรม เพราะเป็นเรื่องราวของพระโพธิสัตว์เช่นเดียวกัน แต่คำวธรรมแต่งขึ้นเพื่อให้พระใช้เทศน์ให้ชาวบ้านฟังที่วัด มุ่งเน้นคำสอนตามหลักธรรมพระพุทธศาสนาแก่ผู้ฟัง ส่วนคำวขอจะเล่าสู่กันฟังเพื่อความบันเทิงและสอดแทรกคติธรรมแก่ชาวบ้านทั่วไป ตัวละครหนึ่งในวรรณกรรมคำวขอที่น่าสนใจ คือ “เจ้าเมือง” ตัวละครเจ้าเมืองในคำวขอนั้นมีลักษณะโดดเด่น กวีจะสร้างสรรค์ตัวละครเจ้าเมืองให้มีลักษณะและหน้าที่ที่หลากหลาย ทั้งนี้ในด้านลักษณะของเจ้าเมืองจะมีคุณสมบัติเฉพาะหลายประการ เช่น การมีบุญ การสืบเชื้อสายมาจากกษัตริย์ การเป็นพระโพธิสัตว์ การมีของวิเศษ ลักษณะดังกล่าวเป็นลักษณะพิเศษที่ทำให้เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวขอแตกต่างไปจากบุคคลธรรมดาทั่วไป ส่วนหน้าที่ของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวขอเป็นสิ่งที่เจ้าเมืองพึงกระทำ เช่น การต่อสู้ การสั่งสอนบุคคลที่อยู่ใต้อำนาจ การอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา การทำเกษตรกรรม การตรวจบัญชีไพร่ ทั้งนี้เพื่อให้เจ้าเมืองเป็นที่พึ่งทั้งทางกายและ

ทางใจแก่ประชาชน และเพื่อปกครองบ้านเมืองให้ร่มเย็นเป็นสุข ลักษณะของเจ้าเมืองที่มีความหลากหลายมีมิติที่น่าสนใจศึกษา ผู้วิจัยจึงเลือกศึกษาลักษณะและหน้าที่ของเจ้าเมือง รวมทั้งปัจจัยที่มีผลต่อการสร้างภาพลักษณ์เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวซอ อันจะทำให้เห็นภาพลักษณ์เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวซอที่โดดเด่นแตกต่างจากเจ้าเมืองในวรรณกรรมล้านนาอื่น

2.วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาภาพลักษณ์เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวซอ
2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการสร้างภาพลักษณ์เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวซอ

3.สมมติฐานของการศึกษา

ภาพลักษณ์เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวซอมีลักษณะหน้าที่ที่เกิดจากแนวคิดของนิทานมหัศจรรย์ ปัญญาสชาดก และสังคมวัฒนธรรมล้านนา ทำให้ภาพลักษณ์เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวซอมีลักษณะโดดเด่นจากเจ้าเมืองในวรรณกรรมล้านนาอื่น

4.ขอบเขตของการศึกษา

ผู้วิจัยทำการศึกษาเฉพาะคำวซอที่ดีพิมพ์ออกมาเป็นภาษาไทยจำนวน 14 เรื่อง ได้แก่

1. ก้ากาด้า	8. วงศ์สุวรรณค์
2. จันตีะฆา	9. วรรณพราหมณ์
3. เจ้าสุวัตร	10. สุทรานุ
4. ช้างโพงนางผมหอม	11. สุวรรณทอยสังข์
5. ชิวหาลิ้นคำ	12. สุวรรณเมฆะหมาขนคำ
6. นกกระจาบ	13. หงส์หิน
7. บัระวงศ์หงส์อำมาตย์	14. อ้ายร้อยชอด

อนึ่งผู้วิจัยได้ทำการศึกษาภาพลักษณ์ของตัวละครที่เป็นเจ้าเมืองที่ดีเท่านั้น ส่วนตัวละครเจ้าเมืองที่ไม่ดีนั้นปรากฏเป็นส่วนน้อยซึ่งผู้วิจัยคิดว่า ภาพลักษณ์ที่ไม่ดีเป็นสิ่งที่เปรียบเทียบให้เห็นความชัดเจนของภาพลักษณ์ของเจ้าเมืองที่ดีเท่านั้น ตัวละครเจ้าเมืองที่ปรากฏในวรรณกรรมคำวซอ ทั้ง 14 เรื่อง ในความเป็นเจ้าเมืองที่ทำการศึกษานั้นกำหนดได้จากตั้งแต่เริ่มต้นเรื่องไปจนกระทั่งสิ้นสุดเรื่อง เพื่อให้เห็นลักษณะและหน้าที่ต่าง ๆ ของเจ้าเมืองที่ปรากฏในวรรณกรรมคำวซอ

5. ข้อตกลงเบื้องต้น

1. ผู้วิจัยจะสะกดคำว่า “คำว” เนื่องจากคำว่า “คำว” สามารถเขียนได้ 3 แบบ คือ 1. คำว 2. คร่าว 3. ค่าว แต่ในงานวิจัยนี้จะใช้คำว่า “คำว” ทั้งนี้เพื่อสะกดคำตามการออกเสียงของชาวล้านนา

2. การเรียกชื่อตัวละคร ชื่อเมือง หรือชื่อเฉพาะในตัวบท ผู้วิจัยจะสะกดตามอักขรวิธีในภาษาไทยปัจจุบัน ไม่ได้สะกดตามการออกเสียงภาษาไทยถิ่นเหนือ ทั้งนี้เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจได้ง่าย เช่น นางพิมปา ก็จะสะกดตามภาษาไทยได้ว่า นางพิมพา นางกันธมาลา ก็จะเขียนตามภาษาไทยปัจจุบันว่า นางคันธมาลา

3. การยกตัวอย่างตัวบทคำวนั้น ผู้วิจัยขอเปลี่ยนแปลงบางประการเพื่อความสะดวก และให้เกิดความเข้าใจร่วมกัน ดังต่อไปนี้

3.1. ฉันทลักษณ์ ในตัวบทของคำวข้อนี้ไม่มีการจัดแบ่งวรรคตามฉันทลักษณ์ของคำว จะเขียนยาวต่อกันไปเรื่อย ๆ เช่น “*ยามพรำนั้น สุธนุสี เจ้าจรีลี เสด็จออกหน้า มือถือศร กับขรรค์แก่งกล้า สอดเอวราประทับ ทรงฝืนภูษา ราคาอ่านนับ หลายโกฏิตื้อเงินคำ*” ผู้วิจัยจึงขอจัดแบ่งวรรคตามลักษณะการขับคำวขอ ดังต่อไปนี้

ยามพรำนั้น	สุธนุสี	เจ้าจรีลี	เสด็จออกหน้า
มือถือศร	กับขรรค์แก่งกล้า	สอดเอวรา	ประทับ
ทรงฝืนภูษา	ราคาอ่านนับ	หลายโกฏิตื้อ	เงินคำ

(สุทนต์, 2511: 82)

3.2. การอ้างชื่อตอนท้ายผู้วิจัยใช้การอ้างอิงโดยการระบุชื่อเรื่อง ปีที่พิมพ์ เลขหน้า ตัวอย่างเช่น

พญาพารา	ว่าคันทันเกลี้ยง	ข่าวในความ	พอกซัด
ก็หื้อประหาร	อย่าหื้อสืบซัก	เป็นอย่างเหยี่ยม	ภายลูน
อย่าได้ละไว้	หื้อสืบตระกูล	พงศ์ประยูร	สืบไปเบื้องหน้า

(หงส์หิน, 2511: 85)

ตัวบทคำวขอข้างต้นอ้างมาจากคำวขอเรื่องหงส์หิน พิมพ์เมื่อปี พ.ศ. 2511 อยู่ในหน้าที่ 85

4. ลักษณะของเจ้าเมืองในการศึกษาครั้งนี้ เป็นการศึกษาเกี่ยวคุณสมบัติเฉพาะตัวของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวขอ ซึ่งคำว่าลักษณะตามความหมายพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตสถาน

ได้ให้ความหมายไว้ว่า สมบัติเฉพาะตัว เช่น น้ำมีลักษณะเป็นของเหลว ลูกบิวดมีลักษณะกลม (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554: 1048) ลักษณะของเจ้าเมืองในวรรณกรรมที่ปรากฏเช่น การมีบุญ การเป็นพระโพธิสัตว์ การมีรูปงาม การมีทรัพย์ และการมีของวิเศษ

5.หน้าที่ของเจ้าเมืองในการศึกษาครั้งนี้ เป็นการศึกษาเกี่ยวกับหน้าที่ของเจ้าเมืองที่ปรากฏในวรรณกรรมคำขอ “หน้าที่” หมายถึง กิจที่ต้องทำด้วยความรับผิดชอบ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554: 1289) ไม่ได้มุ่งศึกษาพฤติกรรมตัวละครเจ้าเมืองตามความหมายทางคติชนวิทยาในแง่หน้าที่ (function) ซึ่งมีผลให้เกิดการดำเนินเรื่องในนิทาน (ศิริพร ณ ถลาง, 2557: 210 – 211)

ในการศึกษาหน้าที่ตัวละครเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอจะมุ่งศึกษาการกระทำหรือกริยาอาการที่แสดงออกมาด้วยสถานะการปกครองของเจ้าเมือง หน้าที่ของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอ เช่น การต่อสู้ การสั่งสอนผู้อยู่ใต้อำนาจ การให้รางวัลแก่ผู้ทำคุณประโยชน์ การทำเกษตรกรรม และการตรวจบัญชีไพร่

6.นิยามศัพท์เฉพาะ

ภาพลักษณ์ ราชบัณฑิตยสถานได้ให้คำจำกัดความไว้ว่า หมายถึงลักษณะหรือท่าทีของบุคคลหรือองค์กรที่ปรากฏแก่สายตาหรือความรู้สึกนึกคิดของสาธารณชน (ราชบัณฑิตยสถาน, 2545: 218) การศึกษาภาพลักษณ์ของเจ้าเมืองในครั้งนี้ผู้วิจัยได้ให้ความหมายตามที่ราชบัณฑิตยสถานได้ให้ความหมายไว้ โดยผู้วิจัยมุ่งศึกษาภาพลักษณ์เจ้าเมืองที่เป็นลักษณะและหน้าที่

เจ้าเมือง หมายถึง ผู้ปกครองเมือง เมืองใดเมืองหนึ่งสามารถมีเจ้าเมืองได้มากกว่า 1 พระองค์ ทั้งนี้คำว่าเจ้าเมือง พระญา กษัตริย์ ต่างมีความหมายที่ใกล้เคียงกัน สำหรับงานวิจัยนี้ใช้คำว่า “เจ้าเมือง” เนื่องจากบริบททางประวัติศาสตร์ของวรรณกรรมคำขอที่สันนิษฐานว่าน่าจะเกิดขึ้นในสมัยพระเจ้ากาวิละ ในยุคนั้นกษัตริย์ล้านนาอยู่ในฐานะเจ้าเมืองประเทศราช (สร้อยศรี อ่องสกุล, 2557: ข) อีกประการหนึ่ง คำว่า “เจ้าเมือง” ในคำขอเป็นตัวละครที่ไม่ได้เป็นเจ้าเมืองที่มีตัวตนอยู่จริงตามประวัติศาสตร์ และมีการใช้สรรพนามเรียกเจ้าเมืองอยู่หลายชื่อ เช่น พระญา ราชา กษัตริย์ ท้าว เจ้าเมือง ดังนั้นความสะดวกในการรับรู้ผู้วิจัยจึงขอเลือกใช้คำว่า “เจ้าเมือง” เท่านั้น

อนึ่งในการศึกษาภาพลักษณ์เจ้าเมืองนี้มุ่งศึกษาภาพลักษณ์เจ้าเมืองตั้งแต่ชาติกำเนิดไปจนถึงการได้ขึ้นครองเมือง โดยศึกษาเฉพาะภาพลักษณ์เจ้าเมืองที่ดีเท่านั้น เนื่องจากภาพลักษณ์เจ้าเมืองที่ไม่ดีถูกกำหนดให้เป็นไปตามโครงเรื่องที่จะต้องมิตัวละครปรปักษ์เพียงเท่านั้น

นิทานมหัศจรรย์ (fairy tale) หมายถึง นิทานพื้นบ้านที่มีเรื่องราวของอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ และความมหัศจรรย์เหนือธรรมชาติ (ประคอง นิมมานเหมินท์, 2543: 8) ในงานวิจัยนี้นิทานมหัศจรรย์เป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อการสร้างภาพลักษณ์เจ้าเมือง

นิทานชาดก คือ เรื่องราวในอดีตชาติของพระโพธิสัตว์ซึ่งเสวยพระชาติเป็นเทวดา มนุษย์ และสัตว์เดรัจฉาน ก่อนจะเสวยพระชาติเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ และตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า (รื่นฤทัย สัจจพันธุ์, 2548: 27) วรรณกรรมคำขอมมีลักษณะที่คล้ายกับนิทานชาดกโดยมีเนื้อหาเกี่ยวกับอดีตชาติของพระโพธิสัตว์

วรรณกรรมล้านนา หมายถึง วรรณกรรมภาคเหนือของไทย มีลักษณะเช่นเดียวกับกับวรรณกรรมท้องถิ่น วรรณกรรมล้านนาแบ่งออกได้ 2 ประเภท ได้แก่ วรรณกรรมมุขปาฐะ และวรรณกรรมลายลักษณ์ วรรณกรรมมุขปาฐะ เช่น เพลงชาวบ้าน เพลงกล่อมเด็ก โวหารรักของหนุ่มสาว นิทานชาวบ้าน ปริศนาคำทาย และสุภาษิต ส่วนวรรณกรรมลายลักษณ์ เช่น วรรณกรรมบาลี ชาดก ตำนาน ตำรา กฎหมาย คำสอน และกวีนิพนธ์ สำหรับกวีนิพนธ์ล้านนา ได้แก่ คำว โคลง กาพย์ คำร่ำ ร่าย และวรรณกรรมคำขับ (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2549: 20)

7.วิธีดำเนินการศึกษา

การศึกษาในครั้งนี้เป็นการวิจัยจากเอกสาร (documentary research) และนำเสนอผลการวิจัยในรูปแบบของการพรรณนาเชิงวิเคราะห์ (descriptive analysis) โดยมีขั้นตอนการศึกษาดังนี้

- 1.กำหนดโครงสร้างของงานวิจัย
- 2.รวบรวมเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยที่มีผู้ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับเจ้าเมืองหรือกษัตริย์ทั่วไป และกษัตริย์ล้านนา
- 3.ศึกษาทฤษฎีทางวรรณคดีที่เกี่ยวข้องและเป็นประโยชน์ต่องานวิจัย ได้แก่ แนวคิดเกี่ยวกับกษัตริย์ วรรณกรรมชาดก ประวัติศาสตร์ล้านนา และนิทานพื้นบ้าน
- 4.วิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

4.1.ศึกษาภาพลักษณ์เจ้าเมืองที่ปรากฏในวรรณกรรมคำขอลำจำนวน 14 เรื่อง ได้แก่ เรื่องเจ้าสุวัตร เรื่องช่างโพงนางम्मหอม เรื่องชีวหาลิ้นคำ เรื่องนกระจาบ เรื่องวรรณพราหมณ์ เรื่องหงส์หิน เรื่องอ้ายร้อยยอด เรื่องบัวระวงค์หงส์อำมาตย์ เรื่องสุวรรณเมกษะหมาขนคำ เรื่องกำกาดำ เรื่องสุทนต์ เรื่องสุวรรณหอยสังข์ เรื่องจันทะฆา และเรื่องวงศ์สุวรรณค์

4.2.วิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อการสร้างภาพลักษณ์เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอ

5.สรุปและรายงานผลการศึกษา

8.เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการรวบรวมเอกสารและงานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับการศึกษาภาพลักษณ์เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอในครั้งนี้ พบว่าสามารถจำแนกได้เป็น 2 กลุ่ม ได้แก่

1.งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมคำขอ จากการรวบรวมเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง นับเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่องานวิจัยครั้งนี้ในแง่ของความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับวรรณกรรมภาคเหนือ ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับวรรณกรรมคำขอ วิธีการวิเคราะห์เนื้อหาของวรรณกรรมคำขอ เรื่องต่าง ๆ และวิธีการวิเคราะห์ตัวละครในวรรณกรรมคำขอ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมคำขอ ได้แก่

ประคอง นิมมานเหมินท์ (2517) เขียนงานวิจัยเรื่องลักษณะวรรณกรรมภาคเหนือ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเป็นมาของวรรณกรรมประเภทต่าง ๆ ในส่วนของวรรณกรรมประเภทคำวนั้น พบว่า คำวนั้นมีความหมายได้สองอย่าง คือ คำขอ และคำธรรม คำขอ หมายถึง คำประพันธ์ร้อยกรองชนิดหนึ่งที่นิยมแต่งกันมากในภาคเหนือ เพราะแต่งง่าย ทั้งอ่านและเข้าใจง่ายด้วยวรรณกรรมที่แต่งขึ้นด้วยคำประพันธ์ชนิดนี้ เช่น คำขอเรื่องหงส์หิน คำขอเจ้าสุวัตร และคำสืบทส่วนคำธรรม หมายถึง นิยายธรรมหรือชาดกที่เป็นเรื่องยาว ๆ เช่น คำธรรมเรื่องจำปาสีต้น คำธรรมอาจแต่งเป็นร้อยแก้วหรือร้อยกรองก็ได้ นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้ยกตัวอย่างวรรณกรรมประเภทคำขอ แล้วทำการศึกษาที่มาของเรื่อง และวิเคราะห์เนื้อหาของคำขอเรื่องต่าง ๆ พอสังเขป เช่น คำขอเรื่องเจ้าสุวัตรนางบัวคำ คำขอเรื่องหงส์หิน คำขอเรื่องช่างโพงนางम्मหอม คำขอเรื่องกำพร้าวทอง และคำขอเรื่องนางอุทธลาหรือเต้าน้อยของคำ

ฉัตรยุพา สวัสดิพงษ์ (2517) เขียนวิทยานิพนธ์เรื่องคำวขอเรื่องเจ้าสุวัตรนางบัวคำ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาในด้านวรรณคดีวิจารณ์ ผลการศึกษาพบว่าคำวขอเรื่องเจ้าสุวัตรนางบัวคำเป็นวรรณกรรมที่ได้รับความนิยมสูงสุดเรื่องหนึ่งในล้านนาไทย สันนิษฐานว่าพญาโลมาวิสัย กวีราชสำนักลำปางเป็นผู้แต่ง โดยได้อาศัยต้นเค้าจากชาตกนอกนิบาตมาแต่งเป็นคำวขออีกทีหนึ่ง คำวขอเรื่องเจ้าสุวัตรนางบัวคำมีลักษณะเป็นนิทานชาดก มีโครงเรื่องเป็นแบบจักร ๆ วงศ์ ๆ แก่นของเรื่องอยู่ที่การพลัดพรากจากกันและการเดินทางตามหากัน และแม้พระเอกจะเป็นพระโพธิสัตว์ แต่ก็มีชีวิตจิตใจ รูปร่างลักษณะ และนิสัยใจคอแบบพระเอกในวรรณคดีทั่ว ๆ ไป คือ มีรูปร่างงดงาม รบเก่ง และมีอารมณ์อ่อนไหวในเรื่องสตรี ผู้แต่งมีจินตนาการเฉพาะในการพรรณนาความงามตัวละคร และบทกวีสรรสล มีการใช้ถ้อยคำง่าย ๆ ไม่วิจิตร แต่ก็สมบูรณ์ด้วยความหมายที่ทำให้ผู้อ่านและผู้ฟังได้เห็นภาพพจน์ คำวขอเรื่องนี้ได้สอดแทรกความเชื่อของชาวล้านนาไทยสมัยนั้นไว้หลายประการ อาทิ ความเชื่อเรื่องผีसाง ความเชื่อเรื่องลักษณะคนและสัตว์ ตลอดจนไสยศาสตร์ต่าง ๆ นอกจากนั้นยังได้สอดแทรกขนบธรรมเนียมประเพณีล้านนาไทยเอาไว้ด้วย ได้แก่ ประเพณีการขอ การแต่งกาย การต้อนรับแขก การใส่ผี และการละเล่นต่าง ๆ วรรณกรรมเรื่องนี้มีจุดมุ่งหมายสำหรับการเล่าความหมายถึงการที่ผู้ใดผู้หนึ่งที่สามารถอ่านอักษรล้านนาได้ อ่านคำวขอเป็นทำนองเสนาะหรืออ่านแบบธรรมดาเพื่อให้ผู้ที่อ่านอักษรล้านนาได้นั้นได้รับฟังและเข้าใจเนื้อเรื่อง โครงเรื่องของคำวขอเรื่องเจ้าสุวัตรนางบัวคำจึงเป็นไปอย่างง่าย ๆ แบบจักร ๆ วงศ์ ๆ มีการแบ่งเนื้อเรื่องออกเป็นบท ๆ ใช้ภาษาแบบง่าย ๆ และแทรกคติหรือสุภาษิตคำสั่งสอนเอาไว้ในเนื้อเรื่องด้วย คำวขอเรื่องเจ้าสุวัตรนางบัวคำจึงมีลักษณะเป็นวรรณกรรมสำหรับชาวบ้าน

เสน่หา บุญยรักษ์ (2519) ได้เขียนหนังสือเรื่องวรรณกรรมคำวของภาคเหนือ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อรวบรวมวรรณกรรมประเภทคำวขอที่มีการตีพิมพ์เผยแพร่เป็นวรรณกรรมตลาดในระหว่าง พ.ศ. 2494 – 2512 และได้วิเคราะห์วรรณกรรมคำวขอในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะเนื้อเรื่อง ลักษณะคำประพันธ์ และคุณค่าทางด้านวรรณศิลป์ ในการศึกษาวรรณกรรมคำวขอได้ทำการศึกษาในแง่ต่าง ๆ คือ ประวัติความเป็นมาของวรรณกรรมคำว ลักษณะคำประพันธ์ของวรรณกรรมคำว เนื้อเรื่องและบทปริทัศน์บางตอนเกี่ยวกับคำวขอ 22 เรื่อง ซึ่งได้วิเคราะห์ในด้านเนื้อเรื่อง โครงเรื่อง ตัวละคร การดำเนินเรื่อง สำนวนภาษา วัฒนธรรมประเพณี และคติธรรม รวมไปถึงการเปรียบเทียบสำนวนภาษาของวรรณกรรมคำวขอกับวรรณคดีภาคกลาง ผลการศึกษาพบว่าตัวเอกของเรื่องมักจะ

ตกระกำลำบากเนื่องจากเพราะกรรมในอดีตชาติ แต่ถึงอย่างไรตัวเอกในคำวซอจะเป็นผู้ที่มีบุญญาธิการมาก ส่วนตัวละครที่เป็นเจ้าเมืองในเรื่องมักจะหุบเขาเชื่อคนง่าย จนบางครั้งตัดสินใจตัดสินคดีความโดยไม่ยุติธรรม และผู้ที่มีบทบาทในการช่วยเหลือตัวเอกมักจะเป็นพระอินทร์และเทวดา ในเนื้อเรื่องของคำวซอมักแทรกวัฒนธรรมของภาคเหนือ เช่น ประเพณีแอ้วสาว และพิธีครอบครองราชสมบัติ

อุดม รุ่งเรืองศรี (2528) เขียนวิจัยเรื่องจารีตนิยมในการแต่งวรรณกรรมคำวซอจำนวน 10 เรื่อง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์คำวซอในประเด็นที่มาของเรื่อง การดำเนินเรื่อง ส่วนนวนโวหาร พบว่า จารีตนิยมในการเสนอเรื่อง คำวซอแต่ละเรื่องมีการขอขมาพระธรรม บอกที่มาของเรื่อง บอกจุดประสงค์ของผู้แต่ง แสดงความสัมพันธ์ระหว่างผู้แต่งกับผู้ฟัง และการปิดท้ายเรื่อง จารีตนิยมในการดำเนินเรื่อง โดยศึกษาลักษณะที่มาของเรื่อง เปรียบเทียบความแตกต่างของชาดกที่มีเรื่องเดียว และโครงเรื่องซับซ้อน วิธีการดำเนินเรื่อง ตัวเอกของเรื่อง ตัวละครที่เป็นมนุษย์ และวิธีการจบเรื่อง และจารีตนิยมในการพรรณนาความ พบว่ามีการพรรณนาฉากต่าง ๆ ได้แก่ การพรรณนาเมือง พรรณนาป่า การพรรณนาถึงวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชน การพรรณนากระบวนทัพ กระบวนแห่ การพรรณนาลักษณะตัวละครตัวพระ ตัวนาง ตัวละครประกอบ ลักษณะของพระอาจารย์หรือพระฤาษี การพรรณนาลักษณะผู้สนับสนุนพระเอกนางเอกในเรื่อง การพรรณนาอารมณ์ความรู้สึก การพรรณนาคำสอนและพิธีกรรม และการสอดแทรกสิ่งแปลกใหม่ในสังคมล้านนา ลงไปในเรื่องด้วย

ศรชัย แสงสุข (2535) เขียนวิทยานิพนธ์เรื่องพระเอกในวรรณกรรมคำวซอ จำนวน 15 เรื่อง โดยมีจุดมุ่งหมายในการศึกษาเพื่อวิเคราะห์โครงสร้างชีวิต บทบาท และพฤติกรรมของพระเอกในวรรณกรรมคำวซอ และศึกษาค่านิยมของสังคมล้านนาที่ปรากฏในบทบาทของพระเอกในวรรณกรรมคำวซอ ผลการศึกษาพบว่า อนุภาคโครงสร้างชีวิตพระเอกในวรรณกรรมคำวซอแยกได้เป็น 2 แบบคือ โครงสร้างชีวิตของพระเอกที่เป็นโครงสร้างซับซ้อน พระเอกในเรื่องจะพบกับความพลัดพรากและพบกับความลำบาก ได้ประสบและแก้ปัญหาหลายหน ส่วนโครงสร้างชีวิตพระเอกที่เป็นโครงสร้างเดี่ยว พระเอกจะพบกับความพลัดพรากและความลำบากน้อย มีความสามารถทางด้านสติปัญญารอบรู้เรื่องธรรมะ ส่วนบทบาทและพฤติกรรมของพระเอกในวรรณกรรมคำวซอพบว่าบทบาทของพระเอกจะมีสถานภาพต่าง ๆ ได้แก่ ในฐานะผู้ที่เป็นลูก ในฐานะผู้ที่พลัดพรากจากบ้านเมือง ในฐานะชายหนุ่มผู้แสวงหาความสำเร็จของชีวิต ในฐานะสามี และในฐานะกษัตริย์หรือผู้ครองเมือง ด้านพฤติกรรมของ

พระเอกในวรรณกรรมคำวขอ พบว่าพฤติกรรมของตัวละครจะมีปัจจัยหลาย ๆ อย่างที่ทำให้เกิดพฤติกรรมต่าง ๆ ออกมามีทั้งสาเหตุภายในและสาเหตุภายนอก สาเหตุภายใน เช่น อิทธิฤทธิ์ประจำตัวหรืออาวุธวิเศษ สถานภาพในเรื่อง ลักษณะนิสัยประจำตัว พรหมลิขิต ส่วนสาเหตุภายนอก ได้แก่ จุดประสงค์ของผู้แต่ง ค่านิยมของยุคสมัย ความเชื่อทางศาสนาของผู้แต่ง คำเรื่องเดิม และ ค่านิยม ความเชื่อ ประเพณี และคำสอนที่ปรากฏผ่านตัวละครพระเอก ได้แก่ การยึดมั่นในพุทธศาสนา ยกย่องผู้รอบรู้เรื่องธรรมะ ยกย่องบุคคลที่มีความกตัญญู การเคารพนับถือผู้ใหญ่ เป็นต้น ส่วนความเชื่อได้สะท้อนความเชื่อในด้านพุทธศาสนาและความเชื่อด้านไสยศาสตร์

พระมหาศรียนต์ รัตนพรหม (2538) เขียนวิทยานิพนธ์เรื่องการศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมล้านนาไทย เรื่อง บั้วระวงศ์หงส์อำมาตย์ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาลักษณะอักษรและอักษรวิธีของอักษรธรรมล้านนาที่ใช้บันทึกวรรณกรรมเรื่องนี้ รวมทั้งวิเคราะห์และประเมินค่าของวรรณกรรมในเชิงวรรณศิลป์และในเชิงสังคม โดยศึกษาจากต้นฉบับใบลาน จารด้วยอักษรธรรมล้านนาจากวัดบ้านโฮ้งหลวง อำเภอบ้านโฮ้ง จังหวัดลำพูน ผลการศึกษาพบว่า วรรณกรรมล้านนาไทย เรื่อง บั้วระวงศ์หงส์อำมาตย์ เป็นอักษรธรรมที่มีการวิวัฒนาการมาจากอักษรมอญ ด้านอักษรวิธีมีการวางรูปพยัญชนะไว้ทั้งแนวตั้ง และแนวนอน คุณค่าในเชิงวรรณศิลป์พบว่า เป็นชาดกนอกนิบาตที่ไม่ปรากฏในปัญญาสาตก โคร่งเรื่องและแก่นเรื่องแสดงถึงบุพกรรมของพระโพธิสัตว์ที่ต้องพลัดพรากเพราะวิบากกรรม เป็นการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ ด้านลักษณะคำประพันธ์แต่งเป็นแบบร้อยแก้ว แทรกคาถาบาลี ส่วนคุณค่าในเชิงสังคมพบว่า วรรณกรรมเรื่องนี้แสดงค่านิยมการนับถือและเทิดทูนพระมหากษัตริย์ ความเชื่อในทางพุทธศาสนา ประเพณีต่าง ๆ เช่น การสืบราชสมบัติ การถวายเครื่องราชบรรณาการ การรับส่งเสด็จ ส่วนคำสอนที่ปรากฏในเรื่อง มีหลักไตรลักษณ์ หลักของกรรม วรรณกรรมเรื่องนี้จึงแสดงให้เห็นว่าสังคมล้านนาไทยเป็นสังคมที่มีวัฒนธรรม ประเพณีที่ดีงาม และผูกพันกับพุทธศาสนา

สดศรี ทรน้อย (2539) เขียนวิทยานิพนธ์เรื่องการศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมเรื่อง ก่ำกาดำ ฉบับล้านนา อีสาน และไทเขิน โดยมีจุดมุ่งหมายในการศึกษาในด้านแก่นเรื่อง โคร่งเรื่อง เนื้อเรื่อง ลักษณะและบทบาทของตัวละคร ตลอดจนศึกษาเปรียบเทียบลักษณะทางสังคม ความเชื่อ และพิธีกรรม ที่ปรากฏในวรรณกรรมทั้ง 3 ฉบับ ผลการศึกษาพบว่า วรรณกรรมเรื่องก่ำกาดำทั้ง 3 ฉบับ มีแก่นเรื่องเดียวกันคือ มุ่งแสดงคุณค่าของความดีงามและความสามารถที่ซ่อนอยู่ในตัวบุคคล

ด้านเนื้อเรื่อง ทั้ง 3 ฉบับ มีการลำดับเนื้อเรื่องและเปลี่ยนแปลงรายละเอียดของเนื้อเรื่อง อีกทั้งกำหนดลักษณะและบทบาทของตัวละครให้มีลักษณะที่สอดคล้องกับท้องถิ่น ส่วนการเปรียบเทียบลักษณะทางสังคมพบว่า สถานภาพของบุคคลในวรรณกรรมทั้ง 3 ฉบับ กวีกำหนดสถานภาพของตัวละครไว้ 2 กลุ่มคือ กลุ่มชนชั้นปกครองกับกลุ่มชนชั้นผู้ถูกปกครอง กลุ่มชนชั้นปกครองสามารถใช้อำนาจกำหนดชะตาชีวิตของบุคคลในสังคม และบุคคลในสังคมสามารถปรับเปลี่ยนสถานภาพทางชนชั้นได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับกำลังสมบารมีของแต่ละบุคคล วรรณกรรมเรื่องกำกาดำทั้ง 3 ฉบับ สะท้อนความเชื่อที่มาจากพุทธศาสนา ความเชื่อทางไสยศาสตร์และความเชื่อทางโหราศาสตร์ รวมถึงสะท้อนพิธีกรรมต่าง ๆ คล้ายกัน ทั้งนี้เกิดจากการถ่ายทอดวัฒนธรรมและอิทธิพลความเชื่อทางพุทธศาสนา

สุพิน ฤทธิ์เพ็ญ (2550) ได้ทำวิจัยเรื่องคำนิทาน: ลักษณะเด่น คุณค่า และภูมิปัญญา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะเด่นด้านรูปแบบและเนื้อหาของวรรณกรรมคำนิทานล้านนา ศึกษาคุณค่าและภูมิปัญญาของคำนิทาน โดยวิเคราะห์ข้อมูลจากต้นฉบับวรรณกรรมคำนิทานที่ปรากฏในคัมภีร์ใบลานและต้นฉบับที่จัดพิมพ์ จำนวน 26 เรื่อง ผลการศึกษาพบว่า วรรณกรรมคำนิทานล้านนามีลักษณะเด่นด้านรูปแบบและเนื้อหา 4 ประการ คือ ประการแรกลักษณะเด่นด้านคำประพันธ์ คำนิทานล้านนาใช้ฉันทลักษณ์คำพญาพรหมเป็นเกณฑ์กลาง แต่เสียงของวรรณยุกต์และตำแหน่งสัมผัสอาจเลื่อนไหลได้ขึ้นอยู่กับการแบ่งจังหวะท่วงทำนองของวรรคและเสียงที่สมดุลเป็นเกณฑ์ ประการที่สองด้านกลวิธีการเริ่มต้นและปิดท้ายเรื่อง จะมีการไหว้พระรัตนตรัย การขอมาพระรัตนตรัย และการบูชาผู้มีพระคุณก่อนนำเสนอเรื่องหรือปิดท้ายเรื่อง สะท้อนให้เห็นว่าคนล้านนาเป็นผู้ยึดมั่นในพระพุทธศาสนา อ่อนน้อมถ่อมตน และกตัญญูรู้คุณ ประการที่สามด้านการดำเนินเรื่อง โครงเรื่องของคำนิทานล้านนาเป็นโครงเรื่องซับซ้อน มีความอิจฉาริษยา ความทุกข์ยากลำบาก และการแสวงหาเป็นปมขัดแย้งที่ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงต่อชีวิตของตัวละครและทำให้เรื่องราวของคำนิทานดำเนินไปตามครรลองของโครงเรื่อง แก่นเรื่องมีลักษณะร่วมคือ ธรรมะย่อมคุ้มครองผู้ประพฤติธรรม และประการสุดท้ายด้านการพรรณนาความ จะยึดเอาความเป็นที่สูงสุดในการพรรณนา เช่น งดงามที่สุด รื่นรมย์ที่สุด เพื่อให้ผู้ฟังเกิดอารมณ์คล้อยตามจนเห็นภาพพจน์ การศึกษาด้านคุณค่าพบว่าคำนิทานล้านนามีคุณค่า 3 ประการ คือ คุณค่าในการให้ความรื่นรมย์และความบันเทิง คุณค่าในการเป็นเครื่องมือสอนคุณธรรมจริยธรรมของบุคคลในสังคม และภูมิปัญญาในการสร้างสรรค์คำนิทานล้านนาพบ 3 ประการ คือ ภูมิปัญญาในการใช้ภาษา เช่น การใช้คำเรียกแทนชื่อ การยืมคำ

การใช้ภาษิตล้านนา และการใช้โวหารเปรียบเทียบ ภูมิปัญญาการแทรกคติคำสอนต่าง ๆ ไว้ในคำพูดของตัวละคร และภูมิปัญญาการสร้างสัมพันธ์ภาพกับผู้อ่านด้วยการหยอกล้อและการสร้างมุขตลก

หทัยวรรณ ไชยะกุล (2556) ได้ทำวิจัยเรื่องวรรณกรรมล้านนาร่วมสมัย (พ.ศ. 2413 – 2550) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะการสืบทอดและการเปลี่ยนแปลงของวรรณกรรมล้านนาร่วมสมัย ตั้งแต่ พ.ศ. 2413 – 2550 ผลการศึกษาพบว่าวรรณกรรมล้านนาร่วมสมัยสามารถแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ วรรณกรรมล้านนาร่วมสมัยประเภทร้อยแก้ว และวรรณกรรมล้านนาร่วมสมัยประเภทร้อยกรอง ซึ่งแบ่งเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่ใช้ฉันทลักษณ์ประเภทคำว กลุ่มที่ใช้ฉันทลักษณ์ประเภทโคลง และกลุ่มที่ใช้ฉันทลักษณ์ล้านนาร่วมกับฉันทลักษณ์ของภาคกลาง ในส่วนของกลุ่มวรรณกรรมล้านนาร่วมสมัยประเภทร้อยกรองกลุ่มที่ใช้ฉันทลักษณ์ประเภทคำว นั้น พบว่ากวีได้สืบทอดภูมิปัญญาด้านการแต่งคำวด้วยภาษาล้านนา ด้านฉันทลักษณ์คำวยังคงเดิม เพียงแต่ไม่นิยมจบด้วยโคลงสองของล้านนา กวีนิยมการแต่งคำวบทสั้น ๆ แทนการนำนิทานชาดกมาแต่งเป็นคำวเรื่องยาว ด้านเนื้อหาเน้นเหตุการณ์บ้านเมือง ความเปลี่ยนแปลงทางสังคม รวมถึงการแต่งคำวเพื่อเทิดพระเกียรติกษัตริย์ในวโรกาสสำคัญ และใช้คำวเป็นสื่อรณรงค์ประชาสัมพันธ์

2.งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภาพลักษณ์กษัตริย์หรือผู้ปกครอง จากการรวบรวมเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องนับเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่องานวิจัยครั้งนี้ในแง่ของภาพลักษณ์เกี่ยวกับกษัตริย์หรือผู้ปกครองในวรรณคดีไทย ความเป็นมาของผู้ปกครองจากตำนานไท และประวัติศาสตร์ของกษัตริย์ล้านนาเชียงใหม่ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภาพลักษณ์กษัตริย์หรือผู้ปกครอง ได้แก่

สุวคนธ์ จงตระกูล (2513) เขียนวิทยานิพนธ์เรื่องลักษณะของกษัตริย์ตามที่ปรากฏในวรรณคดีไทยประเภทให้ความบันเทิงเท่านั้น 5 เรื่อง ได้แก่ ลิลิตพระลอ ลิลิตตะเลงพ่าย อิเหนา พระอภัยมณี และขุนช้างขุนแผน และบทละครนอกอีก 5 เรื่องพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้แก่ สังข์ทอง ไชยเชษฐ มณีพิชัย คาวี และสังข์ศิลป์ชัย ซึ่งเป็นวรรณคดีสมัยอยุธยาจนถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ผลการศึกษาพบว่า กษัตริย์ในวรรณคดีเป็นบุคคลในเรื่องที่จะต้องมีบทบาท มีลีลาชีวิตไปตามโครงเรื่องที่ผู้แต่งวางไว้ กษัตริย์จึงเป็นสมมติบุคคลผู้มีทั้งส่วนดีและส่วนเสีย บางครั้งลักษณะกษัตริย์ขึ้นอยู่กับประเภทของวรรณคดีด้วย กล่าวคือ กษัตริย์ในวรรณคดีประเภทละครนอกจะมีลักษณะแตกต่างไปจากกษัตริย์ในวรรณคดีทั่วไป ทั้งนี้เพื่อให้ต้องตาม

จุดประสงค์ของละครนอกที่ถือเอาความสนุกสนานตลกโปกฮาเป็นเรื่องสำคัญ กษัตริย์ในวรรณคดี ละครนอกเป็นบุคคลที่มีส่วนเสียมากกว่าส่วนดี

วัฒน์ชัย หมั่นยิ่ง (2533) เขียนวิทยานิพนธ์เรื่องภาพลักษณ์ผู้ปกครองในบทละครรามเกียรติ์ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาภาพลักษณ์ของผู้ปกครองและทรศนะเกี่ยวกับ เรื่องการศาสนา การศาล การป้องกันบ้านเมือง ที่ปรากฏในบทละครรามเกียรติ์สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ผลการศึกษาพบว่า กวีใช้บทละครรามเกียรติ์ในแต่ละตอนเป็นเสมือนกระบอกเสียงที่จะสื่อสารต่าง ๆ ที่กวีเห็นว่ามีความสำคัญต่อความสุขของประชาชนและต่อความมั่นคงของชาติไทยในเวลานั้น ในบทละครรามเกียรติ์สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ได้สะท้อนภาพลักษณ์ของผู้ปกครองไว้ 6 ประการ คือ ผู้ปกครองเป็นผู้สืบเชื้อสายมาจากเผ่าพงศ์กษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่มีเดชานุภาพเหนือกษัตริย์ทั้งปวง ผู้ปกครองเป็นนักรบที่กล้าหาญเชี่ยวชาญในการศึก ผู้ปกครองสอบถามความเห็นจากผู้เชี่ยวชาญก่อนที่จะดำเนินการใด ๆ ผู้ปกครองต้องคำนึงถึงหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายก่อนอื่นใด ผู้ปกครองเป็นผู้ที่มีความยุติธรรม และผู้ปกครองมีคำชมเชยผู้ทำความดีและลงโทษผู้กระทำความผิด และกวีได้แสดงทรศนะเกี่ยวกับ การศาสนา การศาล และการป้องกันบ้านเมือง ซึ่งทรศนะต่าง ๆ เหล่านี้มีความสอดคล้องกับกับเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์และตรงกับพระราชจริยาวัตรของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี

ประคอง นิมมานเหมินท์ (2542) ได้ทำการวิจัยเรื่องภาพพระมหากษัตริย์ไทยจากวรรณคดี ยอพระเกียรติ โดยเลือกศึกษาจากวรรณคดียอพระเกียรติเฉพาะบางสมัยเท่านั้น ซึ่งเป็นวรรณคดี ยอพระเกียรติพระมหากษัตริย์ 5 พระองค์ คือ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน วรรณคดียอพระเกียรติพระมหากษัตริย์ 5 พระองค์ ได้สะท้อนให้เห็นภาพของพระมหากษัตริย์ใน 5 สมัย ในลักษณะที่คล้ายคลึงและแตกต่างกัน ส่วนที่คล้ายคลึงกันคือ ทรงเป็นผู้มีบุญญาบารมี ทรงศรัทธาและค้ำจุนพระพุทธศาสนา และทรงเมตตาต่อคนทั้งปวง ส่วนที่แตกต่างกันนั้นมีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงของสังคม ซึ่งทำให้เห็นภาพของพระมหากษัตริย์ ตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงปัจจุบัน ภาพของพระมหากษัตริย์เป็นองค์สมมติเทพ มีบุญญาบารมี ใฝ่ในธรรม กระทั่งถึงสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นกษัตริย์ในโลกสมัยใหม่ และวรรณคดียอพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวองค์ปัจจุบันให้ภาพ

พระมหากษัตริย์ที่ทรงเป็นมนุษย์ ทรงคำนึงถึงทุกข์สุขของอาณาประชาราษฎร์ การศึกษาภาพพระมหากษัตริย์จากวรรณคดีของพระเกียรติทำให้เห็นภาพของพระมหากษัตริย์ในแต่ละยุคสมัยได้อย่างชัดเจน

ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต (2547) เขียนบทความเรื่องบทบาทของพระแม่เมืองกับความสุขของคนในครอบครัวและคนในบ้านเมือง โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาบทบาทของพระมหาลีในวรรณคดีไทย และได้ศึกษาบทบาทพระแม่เมืองหรือพระมหาลีในวรรณคดีนิทานของไทยประเภทลายลักษณ์ จำนวน 12 เรื่อง ผลการศึกษาพบว่า บทบาทของพระแม่เมืองสามารถแบ่งออกได้ 2 ประการ คือ ประการแรก บทบาทของพระแม่เมืองกับความสุขของคนในครอบครัว ได้แก่ การปรนนิบัติคนในครอบครัวให้มีความสุข การเตือนคนในครอบครัว การป้องกันภัยอันตรายที่จะเกิดแก่คนในครอบครัว การขจัดทุกข์ที่เกิดแก่คนในครอบครัว การให้กำลังใจสามี การสนับสนุนให้คนในครอบครัวปฏิบัติภารกิจได้สำเร็จ และการติดตามหาคนในครอบครัวที่พลัดพรากจากกัน ส่วนประการที่สอง บทบาทของพระแม่เมืองกับความสุขของคนในบ้านเมือง ได้แก่ การสรรหาผู้ปกครองบ้านเมือง และการป้องกันภัยจากศัตรูของบ้านเมือง

ปัทมา ทิมประเสริฐกุล (2547) ได้ศึกษาภาพลักษณ์พระมหากษัตริย์ไทยในวรรณคดีสมัยอยุธยา ซึ่งศึกษาจากวรรณคดีสมัยอยุธยาจำนวน 13 เรื่อง แบ่งเป็น 4 ประเภท ได้แก่ วรรณคดีของพระเกียรติ วรรณคดีพิธีกรรมและประเพณี วรรณคดีคำสอน และวรรณคดีนิทาน โดยมุ่งศึกษาเปรียบเทียบภาพลักษณ์พระมหากษัตริย์ไทยในวรรณคดีอยุธยาที่ต่างประเภทกัน และศึกษาเปรียบเทียบภาพลักษณ์พระมหากษัตริย์ในวรรณคดีอยุธยากับลักษณะพระมหากษัตริย์ในคติความคิด ความเชื่อของศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธ ผลการศึกษาพบว่าพระมหากษัตริย์ในวรรณคดีสมัยอยุธยามีคุณสมบัติ 7 ประการ ได้แก่ การมีชาติกำเนิดและชาติตระกูลสูง การมีบุญ การมีรูปร่างและบุคลิกลักษณะที่ดี การมีความรอบรู้ การมีพระราชทรัพย์ การมีพระราชอำนาจและฤทธานุภาพ และการมีเกียรติยศ นอกจากนี้พระองค์ยังปฏิบัติหน้าที่ที่สำคัญของพระมหากษัตริย์ 2 ประการ คือ การเป็นนักปกครอง และการเป็นนักรบ ภาพลักษณ์พระมหากษัตริย์ทั้งด้านคุณสมบัติและด้านหน้าที่ดังกล่าว มีปรากฏในวรรณคดีอยุธยาแต่ละประเภทแตกต่างกันตามจุดมุ่งหมายและลักษณะของวรรณคดีนั้น โดยวรรณคดีของพระเกียรติให้ภาพลักษณ์พระมหากษัตริย์ที่ตีเลิศสมบูรณ์มากที่สุด เพราะเป็นวรรณคดีที่มุ่งสวดดีพระมหากษัตริย์ว่าตีเลิศ วรรณคดีที่มีภาพลักษณ์พระมหากษัตริย์

สมบุรณ์เป็นลำดับต่อมา คือ วรรณคดีนิทาน กวีจะแสดงให้เห็นภาพพระมหากษัตริย์ว่าดีเลิศล้ำกับพระมหากษัตริย์ในวรรณคดีของพระเกียรติ ยกเว้นการมีชาติกำเนิดที่สูง พระมหากษัตริย์ในวรรณคดีพิธีกรรมและประเพณีมีภาพลักษณ์สมบุรณ์เป็นลำดับต่อมาและมีลักษณะใกล้เคียงกับพระมหากษัตริย์ในวรรณคดีของพระเกียรติโดยเฉพาะการมีชาติกำเนิดสูงและการเป็นนักปกครองที่ดี ส่วนวรรณคดีคำสอนมีภาพลักษณ์พระมหากษัตริย์ชัดเจนน้อยที่สุด เพราะเป็นวรรณคดีที่มุ่งเสนอหลักปฏิบัติที่ดีของพระมหากษัตริย์ นอกจากนี้ภาพลักษณ์พระมหากษัตริย์ในวรรณคดีอยู่อย่างมีลักษณะพื้นฐานสำคัญเหมือนกับพระมหากษัตริย์ตามแนวคิดของทั้งศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธ และที่สำคัญพระองค์ก็มีลักษณะของผู้ทรงพลังอำนาจและน่าเกรงขามเหมือนพระมหากษัตริย์ตามแนวคิดของศาสนาพราหมณ์ และมีลักษณะเป็นผู้ปฏิบัติธรรมหรือธรรมราชาเหมือนพระมหากษัตริย์ตามแนวคิดของศาสนาพุทธด้วย จากการศึกษาทำให้เห็นภาพลักษณ์ของพระมหากษัตริย์ในวรรณคดีอยุธยา รวมถึงลักษณะของพระมหากษัตริย์ตามคติความเชื่อในศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธได้อย่างชัดเจนยิ่ง

ประคอง นิมมานเหมินท์ (2554) เขียนบทความเรื่อง ความเป็นมาของผู้ปกครอง: จากตำนานไท - ไทยถึงไตรภูมิพระร่วง โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับความเป็นมาของผู้ปกครองโดยใช้ข้อมูลจากวรรณกรรมท้องถิ่น วรรณกรรมของชนชาติไทยบางกลุ่ม และวรรณกรรมไทยเรื่องไตรภูมิพระร่วง ผลการศึกษาพบว่าความเป็นมาของผู้ปกครองในแนวคิดดั้งเดิมของคนไทยที่พบในวรรณกรรมท้องถิ่นและวรรณกรรมของชนชาติไทยนั้น มักจะเป็นส่วนหนึ่งของตำนานกำเนิดโลกและกำเนิดมนุษย์ อาทิ ในตำนานไทอาหม ไทใหญ่ ล้านช้าง และไทดำ โดยอ้างว่าผู้ปกครองเป็นผู้ที่เทพเจ้าส่งลงมาหรือเป็นเชื้อสายของเทพเจ้า เพื่อเป็นการสร้างสิทธิธรรมแก่ชนชั้นปกครอง ผู้ปกครองไม่ใช่ผู้มีอำนาจในการปกครองเท่านั้น แต่มีหน้าที่ดูแลการทำมาหากินและชี้แนะแนวทางการดำรงชีวิตของประชาชน ตลอดจนดูแลและสืบทอดความคิด ความเชื่อ และประเพณีที่สำคัญในสังคมด้วย ส่วนความเป็นมาของผู้ปกครองตามแนวคิดที่รับจากวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาปรากฏในวรรณกรรมของล้านนาและในไตรภูมิพระร่วง เป็นแนวคิดเรื่องมหาสมมติราชาปรากฏในพระไตรปิฎก ได้แก่ ในอัครัญสูตร ซึ่งมีเรื่องราวที่เสนอแนวคิดว่าผู้ปกครองเป็นพระโพธิสัตว์ เป็นผู้มั่งคั่งและเป็นเจ้าของแผ่นดิน ผู้ปกครองไม่ได้มีหน้าที่ปกครองและดูแลทุกข์สุขของประชาชนเท่านั้น แต่มีหน้าที่ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองในแผ่นดินด้วย

มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์ (2554) เขียนบทความเรื่อง “พระราชา” The King กล่าวถึงประวัติ ความหมาย และความสัมพันธ์เชิงอำนาจของพระราชา ทั้งนี้ตามคัมภีร์ธรรมศาสตร์และวรรณคดี โบราณของอินเดียพระราชาคือผู้มีหน้าที่คุ้มครองประเทศและราษฎร พระราชาเป็นสื่อกลางระหว่าง อำนาจของธรรมชาติกับสังคม ทำให้เกิดฝนตกตามฤดูกาลเพื่อการกินดีอยู่ดีของราษฎร พระราชาที่ ทรงธรรมจะได้รับการยกย่องให้เป็นเทพ โดยเฉพาะเป็นโลกบาลทั้งแปด ได้แก่ พระอาทิตย์ พระจันทร์ พระวายุหรือลม พระอัคนีหรือไฟ กุพระ พระวรุณ พระอินทร์ และพระยม ตามคติทางพุทธศาสนา พระราชาที่ประกอบคุณความดีเมื่ออยู่บนโลกมนุษย์จะได้เป็นจักรพรรดิราช เมื่อตายไปจะได้ไปเกิดเป็น พระอินทร์ครองสวรรค์ คอยช่วยเหลือคนดีและลงโทษคนชั่ว ไทยนับถือว่าพระราชาคือเทพหรือ พระโพธิสัตว์ ผู้ที่ประชาชนพร้อมใจกันตั้งให้เป็นพระราชา เพื่อดูแลให้ราษฎรอยู่ด้วยกันอย่างสันติสุข จากการศึกษานี้ทำให้เห็นถึงคุณค่าความสำคัญและความหมายของพระราชาตลอดจนความสัมพันธ์ ของพระราชาที่สัมพันธ์กับธรรมชาติและสังคม

สร้อย สร้อย (2557) ได้ทำการวิจัยเรื่องกษัตริย์ล้านนาเชียงใหม่ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษาพัฒนาการและพระราชกรณียกิจของกษัตริย์ล้านนาในสมัยราชวงศ์มังราย และสมัยราชวงศ์ เจ้าเจ็ดตน ผลการศึกษาพบว่า ในยุคแคว้นแคว้น - นครรัฐ (ก่อนกำเนิดกษัตริย์ราชวงศ์มังราย) บนพื้นที่ราบระหว่างหุบเขาหลายแห่ง มีกษัตริย์ราชวงศ์ท้องถิ่นต่าง ๆ ครองเมืองอย่างเป็นอิสระ ต่อกัน ครั้นถึง พ.ศ. 1839 พระญามังรายปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์มังราย ได้รวบรวมดินแดนล้านนา และได้ยกฐานะรัฐ จากรัฐแบบแคว้นแคว้น - นครรัฐขนาดเล็ก เป็นรัฐขนาดใหญ่ เรียกอาณาจักร (The Kingdom) โดยมีเมืองเชียงใหม่เป็นศูนย์กลาง กษัตริย์ราชวงศ์มังรายพัฒนาจากรัฐพื้นถิ่นแบบไท (Tai) ซึ่งมีความเป็นชุมชนขนาดเล็ก กษัตริย์และสามัญชนผูกพันใกล้ชิด เปลี่ยนมาใช้คติการสร้างรัฐ “อาณาจักร” พุทธศาสนา (The Buddhist State) ที่มีลักษณะสากล กษัตริย์เป็นองค์อุปถัมภ์ พระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ และหล่อหลอมความเชื่อของผู้คนด้วยพระพุทธศาสนา พร้อมกันนั้น พยายามสร้างอำนาจรวมศูนย์ไว้ที่สถาบันกษัตริย์ กษัตริย์ได้รับการยกย่องให้สูงขึ้น เกิดการสร้างรัฐ ศักดินาล้านนา โดยกษัตริย์ราชวงศ์มังรายได้สร้างบ้านแปลงเมือง และสร้างความเป็นล้านนา เกิดลักษณะเฉพาะถิ่นทั้งรูปแบบทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม ศิลปวัฒนธรรม ภาษา อักษรศาสตร์ และขนบธรรมเนียมจารีตประเพณี ซึ่งกลายเป็นแบบแผนของล้านนาสืบมา กระทั่งถึงยุคปลายของ ราชวงศ์มังราย สถาบันกษัตริย์อ่อนแอ ในที่สุดราชวงศ์มังรายก็สิ้นสุดลง ต่อมากษัตริย์ราชวงศ์

เจ้าเจ็ดตน ครองเมืองเชียงใหม่ ในฐานะเจ้าเมืองประเทศราช โดยเป็นเมืองขึ้นสยาม แต่ด้วยลักษณะเมืองประเทศราชซึ่งเป็นดินแดนที่มีภาษา ขนบธรรมเนียม ประเพณีวัฒนธรรมที่แตกต่างกับชนส่วนใหญ่ของสยาม รัฐบาลสยามจึงให้ปกครองตนเองอย่างค่อนข้างเป็นอิสระ กษัตริย์ล้านนาเชียงใหม่ในสมัยราชวงศ์เจ้าเจ็ดตนนั้นเป็นเสมือนกษัตริย์ท้องถิ่น กระทั่งถึงยุคปลายราชวงศ์ รัฐบาลสยามปฏิรูปการปกครอง ตั้งอำนาจเข้าสู่ส่วนกลางอย่างค่อยเป็นค่อยไป เจ้าหลวงอำนาจลดลงตามลำดับและสิ้นสุดลงใน พ.ศ. 2482

จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องข้างต้น จะเห็นได้ว่ามีผู้ศึกษาวรรณกรรมคำวซอทั้งประวัติความเป็นมา การวิเคราะห์คำวซอแต่ละเรื่อง แต่ยังไม่พบว่ามีการศึกษาตัวละครที่เป็นเจ้าเมืองในคำวซออย่างละเอียด ส่วนการศึกษาภาพลักษณ์ของกษัตริย์และผู้ปกครองนั้นมีการศึกษาไว้มากมาย แต่การศึกษาภาพลักษณ์ของเจ้าเมืองในวรรณกรรมท้องถิ่นยังไม่เป็นที่นิยม ผู้วิจัยเห็นว่าภาพลักษณ์ของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวซอนั้นมีลักษณะและหน้าที่ที่น่าสนใจอันจะสะท้อนให้เห็นความเป็นวรรณกรรมท้องถิ่นล้านนาได้เป็นอย่างดี

9. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้เข้าใจภาพลักษณ์เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวซอ
2. ทำให้เข้าใจถึงปัจจัยที่มีผลต่อการสร้างภาพลักษณ์เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวซอ
3. ทำให้ตระหนักถึงคุณค่าของวรรณกรรมคำวซอซึ่งเป็นมรดกทางภูมิปัญญาที่ล้ำค่าของล้านนา
4. เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาภาพลักษณ์เจ้าเมืองในวรรณกรรมล้านนาประเภทอื่นต่อไป

บทที่ 2

ลักษณะวรรณกรรมคำวอ

ในช่วงระยะต้นรัตนโกสินทร์มีวรรณกรรมประเภท “คำว” เกิดขึ้น แต่ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่าใครเป็นผู้คิดค้นลักษณะและคิดขึ้นเมื่อใด แต่สันนิษฐานว่า “คำว” ทั้งหลายน่าจะเริ่มมีมาในยุคธนบุรีหรือยุคต้นรัตนโกสินทร์ทั้งสิ้น ทั้งนี้ สิ่งชะ วรรณสัย (2523: 266) เชื่อว่า “การแต่งคำว” เกิดขึ้นและเริ่มต้นในยุครัตนโกสินทร์นี้ ในยุคต้นรัตนโกสินทร์หรือสมัยต้นราชวงศ์เจ้าเจ็ดตนของล้านนา กวีทั้งหลายนิยมแต่งวรรณกรรมประโลมโลกทั้งหลายด้วยฉันทลักษณ์ประเภท “คำว” แทนการแต่งเป็นโคลงที่นิยมสูงสุดในสมัยก่อน ถึงจะมีกวีแต่งกันบ้างก็เป็นโคลงที่ไม่ไพเราะ จากหลักฐานทางวรรณกรรมพบว่าคำวเรื่องที่เก่าแก่ที่สุดคือ *คำวเรื่องพม่ารบไทย* สันนิษฐานว่ากวีแต่งเมื่อประมาณ พ.ศ. 2322 เนื้อหากล่าวถึงเหตุการณ์ที่กองทัพพม่ายกมาตีหัวเมืองฝ่ายเหนือ (ไพฑูริย์ ดอกบัวแก้ว, 2533: ข – ค) จากนั้นมี *คำวเรื่องเชียงแสนแตก* เนื้อหากล่าวถึงทหารของเมืองน่านมาตีเมืองเชียงแสนเมื่อ พ.ศ. 2374 หากถามว่าคำประพันธ์ประเภทคำวนี้เกิดขึ้นเมื่อใด ก็ยังไม่สามารถหาหลักฐานระบุได้แน่นอน แต่สันนิษฐานว่าน่าจะแต่งขึ้นในช่วงเวลาระหว่าง พ.ศ. 2300 – 2470 เพราะเป็นช่วงที่บ้านเมืองพ้นจากอำนาจการปกครองของพม่า วัฒนธรรมหลายอย่างรวมทั้งวรรณกรรมจึงได้รับการฟื้นฟูขึ้น (เสนาหา บุญยรักษ์, 2519: 13)

คำว เป็นชื่อของลักษณะการเรียงร้อยคำที่ให้เป็นระเบียบเหมือนห่วงโซ่ คือ มีสัมผัสคล้องจองกันไป ทางภาคเหนือเรียกเชือกเส้นโต ๆ ว่า คำว หรือ เชือกคำว เพราะลักษณะเป็นคำวเป็นเครือต่อเนื่องกัน คำวมีลักษณะคล้ายกลอน 8 ของภาคกลางอยู่มาก (มณี พยอมยงค์, 2513: 38) นักวิชาการบางท่านได้ให้ความหมายของคำว่า “คำว” ไว้ 2 ประการคือ ประการแรก หมายถึงเรื่องราวที่แต่งต่อกันอย่างยืดยาว ทางภาคเหนือเรียกเชือกเส้นยาว ๆ โต ๆ ว่า “เชือกคำว” เพราะมีลักษณะเป็นเส้นยาว ๆ ติดต่อกันไป และความหมายประการที่สอง หมายถึง ลักษณะการร้อยกรองร้อยคำให้รวมกันอย่างมีระเบียบตามหลักเกณฑ์ หรือวิธีการแต่งแห่งคำประพันธ์ประเภทคำว (ฉัตรยุพา สวัสดิพงษ์, 2516: 7) พจนานุกรมล้านนา – ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง (2533: 218) ได้ให้ความหมายของ คร่าว หรือ คำว ไว้ 3 ความหมาย คือ หมายถึง ชื่อคำประพันธ์ชนิดหนึ่ง หมายถึง เชือกใหญ่ขนาดยาว เรียกว่า เชือกคำว และหมายถึง ข้าว หรือเรื่องราว คำว่า “คำว” แต่โบราณใช้ในความหมายกว้าง หมายถึง คำประพันธ์ทุกชนิด และหมายถึง เรื่อง เช่นคำว่า “คำวธรรม” หรือ

“ธรรมคำว” ก็หมายถึง เรื่องที่อยู่ในธรรม คือวรรณกรรมพุทธศาสนาที่จารลงบนใบลานอาจแต่งด้วย ร้อยแก้วสำนวนเทศน์ หรือ ร่ายก็ได้ ต่อมาคำว่า “คำว” มีความหมายแคบลง หมายถึง คำประพันธ์ ชนิดหนึ่งซึ่งมีกำหนดบังคับจำนวนคำ สัมผัส และเสียงวรรณยุกต์ (ทรงศักดิ์ ปรากฏวัฒนากุล, 2555: 27)

คำว เป็นวรรณกรรมล้านนาที่พบได้ทั้งวรรณกรรมมุขปาฐะ และวรรณกรรมลายลักษณ์ ทั้งนี้ คำวมีลักษณะคล้ายกับกลอนของภาคกลาง ไม่มีความซับซ้อนเหมือนโคลงจึงทำให้ได้รับความนิยมแพร่หลายในดินแดนล้านนาร่วมสมัยกับรัตนโกสินทร์

คำวมีหลายประเภท นักวิชาการหลายท่านได้จำแนกคำวออกเป็นประเภทต่าง ๆ ตามโอกาส ความเหมาะสมของการใช้คำว หรือความนิยมในการแต่งคำว สิงขะ วรรณสัย (2523: 266) ได้แบ่งประเภทของคำวตามความนิยมของการใช้คำวแต่งเรื่องต่าง ๆ ไว้ 3 ประการ ประการแรกคือ คำวเรื่อง ใช้แต่งเรื่องชาดกหรือนิทานต่าง ๆ ประการที่สองคือ คำวรำ ใช้แต่งเรื่องที่เกิดขึ้นแปลก ๆ เช่น เรื่องน้ำท่วม และประการสุดท้ายคือ คำวใช้ ใช้แต่งจดหมายต่าง ๆ คล้ายเพลงยาวของภาคกลาง ส่วนประเภทของคำวที่จำแนกตามโอกาสการนำไปใช้ ซึ่งสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 2 (2542: 1065) ได้จำแนกออกเป็น 4 ประเภทคือ 1.คำวก้อม มีลักษณะเป็นสำนวนหรือสุภาษิตสั้น ๆ มักใช้ประกอบการสนทนา 2.คำวใช้ มีลักษณะเป็นจดหมายเขียนโต้ตอบกันระหว่างหนุ่มสาว คล้ายกับเพลงยาวของภาคกลาง 3.คำวรำ ใช้พรรณนาเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับบุคคลหรือสังคม เช่น คำวรำครุบาศรีวิชัย คำวรำน่านอง 4.คำวขอ ใช้แต่งเรื่องแบบจักร ๆ วงศ์ ๆ เพื่ออ่านและเล่าสู่กัน ฟังทั่วไป เช่นเดียวกับทรงศักดิ์ ปรากฏวัฒนากุล (2539: 27) ที่ได้จำแนกประเภทของคำวออกเป็น 4 ประเภท คือ 1.คำวใช้ หมายถึง คำวที่เป็นจดหมายรัก 2.คำวรำ หมายถึง คำวที่แต่งเป็นเรื่องราว ประวัติและคำสอนแล้วนำมาอ่านด้วยลีลาที่เรียกว่า “รำ” 3.คำวขอ หมายถึง คำวที่นำเรื่องจากธรรม มาแต่งเป็นคำวและนำไปอ่านด้วยทำนองเสนาะที่เรียกว่า “เล่าคำว” ในงานประชุมชน และ 4.คำคำว คำครือ หมายถึง การขับลำนำในตอนไปแ้วสาว หรือสำนวนที่มีลักษณะคล้องจองกัน

นอกจากนี้อุตม รุ่งเรืองศรี ได้แบ่งประเภทของคำวไว้ในพจนานุกรมล้านนา - ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง แบ่งประเภทของคำวไว้ 6 ชนิด

- 1.คำวก้อม หมายถึง คำประพันธ์ประเภทคำวขนาดสั้น เป็นโวหารกินใจ

2. ค่าวไ้ หมายถึง เพลงยาว สารรักที่มีไปมาระหว่างชายหนุ่มและหญิงสาว
  3. ค่าวขอ หรือ ค่าวธรรม หมายถึง บทประพันธ์ที่แต่งด้วยฉันทลักษณ์ค่าว มักเป็นเรื่องชาดก มีลักษณะละม้ายกับนิทานคำกลอนประเภทจักร ๆ วงศ์ ๆ
  4. ค่าวปล่อย หมายถึง ค่าวที่เขียนแล้วให้ผู้อื่นอ่านโดยไม่บอกนามผู้แต่งเพื่อประชดประชันหรือตำผู้อื่นอันเนื่องจากการกระทำที่ไม่ถูกต้อง เป็นต้น
  5. ค่าวรำ หมายถึง คำประพันธ์ประเภทค่าวที่แต่งขึ้นเพื่อรำ คือพรรณนาเรื่องใดเรื่องหนึ่ง โดยเฉพาะ เช่น ค่าวรำครุบาศรีวิชัย เป็นต้น
  6. ค่าวร้อง หมายถึง คำประพันธ์ประเภทค่าวขนาดสั้น โดยมักจะมีบทค่าวที่คำสุดท้ายของค่าวส่งไปสัมผัสกับท่อนหัวของคาวนั้นได้ทำให้สามารถนำมาจ้อย คือขับเป็นทำนองเสนาะเวียนไปมาโดยไม่รู้จบ
- อย่างไรก็ตามแม้ว่าจะมีนักวิชาการหลายท่านได้จำแนกประเภทของค่าวไว้หลายประเภท ซึ่งค่าวแต่ละประเภทล้วนมีวัตถุประสงค์ของการนำไปใช้แตกต่างกันไปตามโอกาสและความเหมาะสม วรรณกรรมค่าวประเภทหนึ่งที่น่าสนใจและแตกต่างไปจากค่าวประเภทอื่น ๆ ก็คือ ค่าวขอ เนื่องจากค่าวขอมีการแต่งเรื่องให้คล้ายกับชาดก และเป็นเรื่องราวที่เหมือนกับนิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ ของภาคกลาง ทำให้ผู้อ่านและผู้ฟังค่าวขอได้รับความสนุกสนานเพลิดเพลิน จึงทำให้ค่าวขอได้รับความสนใจในสังคมล้านนา

2.1. ลักษณะและประเภทของวรรณกรรมค่าวขอ

ค่าวขอ เป็นค่าวประเภทหนึ่งที่มีความนิยมจากชาวล้านนาหลังจากสมัยที่พระเจ้ากาวิละฟื้นฟูเมืองเชียงใหม่ หรือประมาณสมัยต้นรัตนโกสินทร์ ประคอง นิมมานเหมินท์ (อ้างถึงใน รายงานการสัมมนาทางวิชาการ วรรณกรรมล้านนา เล่ม 2, 2527: 359) ได้ตั้งข้อสังเกตว่าวรรณกรรมค่าวขอเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ ที่แพร่หลายในภาคเหนือเป็นที่น่าสังเกตว่าเป็นยุคเดียวกับภาคกลางซึ่งวรรณกรรมจักร ๆ วงศ์ ๆ แพร่หลายเหมือนกัน ในประมาณสมัยรัชกาลที่ 4 ถึง รัชกาลที่ 5 ก็ได้รับอิทธิพลจากภาคกลางเพราะล้านนาเริ่มมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกัน ผู้ที่ริเริ่มนำเอาฉันทลักษณ์ค่าวขอมาใช้ในการประพันธ์กวีนิพนธ์สันนิษฐานน่าจะเป็ พญาโลมาวิสัย กวีในราชสำนักลำปาง พญาโลมาวิสัยได้ใช้ค่าวขอในการแต่งค่าวขอเรื่องแรกคือค่าวขอเรื่อง *หงส์ผาคำ* เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2400 จากนั้นจึงมีผู้

แต่งคำขอเรื่อง *เจ้าสุวัตรกับนางบัวคำ* (สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 2, 2542: 920) พญาโลมาวิสัยเป็นผู้นำเอาโคลงมาแต่งวรรณกรรมเป็นครั้งสุดท้ายคือเรื่องหงส์ผาคำ และได้นำเอาฉันทลักษณ์คำขอมาแต่งเป็นวรรณกรรมครั้งแรก การนำเอาฉันทลักษณ์คำขอมาแต่งเป็นวรรณกรรมนั้น ได้เริ่มขึ้นประมาณปี พ.ศ. 2400 เป็นต้นมา โดยที่พญาโลมาวิสัยได้แต่งคำขอเรื่อง *หงส์ผาคำ* เป็นเรื่องแรก (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2546: 488) อย่างไรก็ตามคำขอเรื่องหงส์ผาคำซึ่งเป็นผลงานของพญาโลมาวิสัยนั้นที่เชื่อว่าเป็นคำขอเรื่องแรก ปัจจุบันไม่สามารถหาต้นฉบับได้ ดังนั้นคำขอเรื่องเจ้าสุวัตรนางบัวคำจึงน่าจะเป็นคำขอที่เก่าแก่ที่สุด เพราะปรากฏต้นฉบับและหลักฐานชัดเจน คือมีอายุประมาณ 200 ปี (เสนหา บุญยรักษ์, 2519: 34) ซึ่งสัมพันธ์กับการศึกษาของ ประคอง นิมมานเหมินท์ ที่กล่าวไว้ว่าคำขอเรื่องเจ้าสุวัตรนางบัวคำนี้บางคนก็เชื่อว่าเป็นผู้แต่งคือพญาโลมาวิสัย บางคนก็เชื่อว่าพญาพรหมโวหารเป็นผู้แต่ง พญาโลมาวิสัย เป็นกวีมีชื่อเสียงคนหนึ่งในวังหลวงลำปาง เมื่อประมาณ 170 กว่าปีมาแล้ว ตามประวัติของพญาพรหมโวหารระบุว่าพญาพรหมโวหารเคยเป็นลูกศิษย์พญาโลมาวิสัยในตอนที่ย้ายไปรับใช้ในวังหลวง ผลงานของพญาโลมาวิสัยที่สำคัญคือ คำขอเรื่องหงส์หิน (หงส์ผาคำ) ซึ่งปัจจุบันไม่สามารถจะหาต้นฉบับได้ งานอีกชิ้นหนึ่งคือคำขอเรื่องเจ้าสุวัตรนางบัวคำ แต่ฉบับที่ค้นพบก็ไม่ได้บอกผู้แต่ง ด้วยเหตุที่คำขอเรื่องเจ้าสุวัตรนางบัวคำนี้ยังเป็นงานที่ไม่ทราบแน่ชัดว่าใครเป็นผู้แต่ง จึงจัดให้เรื่องเจ้าสุวัตรนางบัวคำอยู่ก่อนงานของพญาพรหมโวหาร (ประคอง นิมมานเหมินท์, 2519: 139)

ต่อมาเจ้าสุริยวงศ์ แห่งเชียงใหม่ ได้แต่งคำขอเรื่องหงส์หินใน พ.ศ. 2424 และตีพิมพ์ในปี พ.ศ. 2460 หลังจากนั้นเจ้าสุริยวงศ์ได้แปลสำนวนคำขอเรื่องเจ้าหงส์หิน และตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2474 (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2546: 489) ถัดจากนั้นคณะมิชชันนารีชาวอเมริกันขายโรงพิมพ์อักษรล้านนาให้แก่ นายเมืองใจ ชัยนิลพันธ์ ในปี พ.ศ. 2469 นายเมืองใจได้ตีพิมพ์คำขอเรื่องหงส์หินและเรื่องเจ้าสุวัตรนางบัวคำ เมื่อได้รับความนิยมมากจึงว่าจ้างให้คนแต่งคำขอเรื่องต่าง ๆ แล้วพิมพ์ขายอย่างกว้างขวางตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ. 2474 เป็นต้นมา คำขอที่พิมพ์เผยแพร่เป็น “คำขอเรื่องธัมม” ทั้งสิ้น เพราะเป็นเรื่องการบำเพ็ญบารมีในชาติต่าง ๆ ของพระโพธิสัตว์ โดยมากมาจากคัมภีร์ซึ่งเป็นชาตกนอกนิบาตที่พระใช้เทศน์โปรดชาวบ้านในวันพระ แล้วจึงมีผู้นำเอาชาตกเหล่านั้นมาแต่งขึ้นใหม่ โดยใช้ฉันทลักษณ์คำขอ (สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 2, 2542: 920) กระทั่งโรงพิมพ์เจริญเมืองของนายเมืองใจ ชัยนิลพันธ์ เลิกกิจการไป วรรณกรรมคำขอได้หายากและค่อย ๆ

สูญหายไป ต่อมาราวปี พ.ศ. 2510 ร้านประเทืองวิทยา จังหวัดเชียงใหม่ ได้รับมอบลิขสิทธิ์หนังสือ คำวชจากโรงพิมพ์เจริญเมืองพิมพ์จำหน่ายคำวชขึ้นมาอีกครั้ง (เสนหา บุญยรักษ์, 2519: 18) แต่พิมพ์ไม่ครบทุกเล่ม และในปี พ.ศ. 2511 ทางร้านประเทืองวิทยาได้พิมพ์คำวชออกมาจำหน่าย เป็นภาษาไทยแทนภาษาล้านนา ทำให้คำวชได้แพร่หลายและได้รับความนิยมจากชาวล้านนา

ฉัตรยุพา สวัสดิพงษ์ (2517) ได้ศึกษาคำวชเรื่องเจ้าสุวัตร และได้พบว่า นอกเหนือจาก คำวชเรื่องเจ้าสุวัตรและหงส์หินแล้ว ยังปรากฏชื่อคำวชที่แต่งขึ้นในช่วงปี พ.ศ. 2474 อีกหลาย เรื่อง ได้แก่ 1.คำวชเรื่องนกกกระจาบ 2.คำวชเรื่องวรรณพราหมณ์ 3.คำวชเรื่องจันทประโชติ 4.คำวชเรื่องจำปาสีตัน 5.คำวชเรื่องโพราบ่าวหน้อย 6.คำวชเรื่องจันต๊ะฆา 7.คำวชเรื่อง แสงเมือง 8.คำวชเรื่องกำกาดำ 9.คำวชเรื่องกำพร้าวบัวตอง 10.คำวชเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำ 11.คำวชเรื่องอุทธลา (เต้าน้อยของคำ) 12.คำวชเรื่องบัวระวงค์หงส์อำมาตย์ 13.คำวชเรื่อง ปลาตะเพียน 14.คำวชเรื่องวงศ์สุวรรณค์ 15.คำวชเรื่องสุทธนู 16.คำวชเรื่องสังข์ทอง (สุวรรณ หอยสังข์) 17.คำวชเรื่องสุวรรณหงส์ 18.คำวชเรื่องเตโชยาโม 19.คำวชเรื่องเจ้าสุธน 20.คำวช เรื่องข้างโพง (นางम्मหอม) 21.คำวชเรื่องมหาวงศ์แดงอ่อน 22.คำวชเรื่องจจะวรรณะ (สุขวิณณะ) ส่วนการศึกษาของเสนหา บุญยรักษ์ (2519) ได้พบชื่อคำวชที่เพิ่มเติมจากการศึกษาของฉัตรยุพา สวัสดิพงษ์ ได้แก่ 1.คำวชเรื่องข้างสะตัน (ข้างฉันทันต์) 2.คำวชเรื่องอ้ายร้อยยอด 3.คำวชเรื่อง มุลละกิตติ 4.คำวชเรื่องเจ้าโสทะนาและนางปะถะวี 5.คำวชเรื่องชีวหาลิ้นคำ และ 6.คำวชเรื่อง ข้างงาเดียว

สำหรับคำวชที่ร้านประเทืองวิทยาได้จัดพิมพ์ออกมามีทั้งหมด 20 เรื่อง ได้แก่ 1.คำวชเรื่อง นกกกระจาบ 2.คำวชเรื่องเจ้าสุวัตร 3.คำวชเรื่องหงส์หิน 4.คำวชเรื่องข้างสะตัน 5.คำวชเรื่อง วงศ์สุวรรณค์ 6.คำวชเรื่องจันต๊ะฆา 7.คำวชเรื่องเจ้าโสทะนาและนางปะถะวี 8.คำวชเรื่องกำกาดำ 9.คำวชเรื่องวรรณพราหมณ์ 10.คำวชเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำ 11.คำวชเรื่องอุทธลา (เต้าน้อยของคำ) 12.คำวชเรื่องบัวระวงค์หงส์อำมาตย์ 13.คำวชเรื่องปลาตะเพียนทอง 14.คำวช เรื่องมุลละกิตติ 15.คำวชเรื่องอ้ายร้อยยอด 16.คำวชเรื่องสุวรรณหอยสังข์ 17.คำวชเรื่องกำพร้าว บัวตอง 18.คำวชเรื่องข้างงาเดียว 19.คำวชเรื่องชีวหาลิ้นคำ 20.คำวชเรื่องข้างโพงนางम्मหอม (สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 2, 2542: 921) ต่อมาเมื่อประชาชนนิยมอ่านและฟัง คำวชน้อยลง การพิมพ์วรรณกรรมคำวชจึงได้ยุติลง

ลักษณะของคำวซอนอกจากจะใช้แต่งเรื่องแบบนิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ และชาดกแล้ว ยังพบว่า คำวซอนยังใช้ในการแต่งเรื่องราวเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ และพรรณนาตามสิ่งที่กวีได้ประสบพบเจอด้วย เช่น คำวซอนเรื่องเจ้าเจ็ดตน ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความเป็นมาของราชวงศ์เจ้าเจ็ดตนซึ่งเป็นราชวงศ์ที่สองต่อจากราชวงศ์มังรายเป็นเจ้าเมืองปกครองดินแดนล้านนาหรือคำวซอนิราศเมืองกอกที่มีเนื้อหาเป็นบันทึกเกี่ยวกับการไปเที่ยวในกรุงเทพมหานคร

คำวซอนที่ใช้แต่งทั้งเรื่องแบบนิทาน ชาดก หรือเรื่องราวเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์นั้นพบว่า มีลักษณะร่วมกันคือ คำวซอนแต่ละเรื่องจะต้องแต่งด้วยบทคำหลายร้อยบท หรือแต่งเป็นตอน ๆ ไม่น้อยกว่าสี่ตอน ในแต่ละตอนจะประกอบด้วยบทคำมากกว่ายี่สิบบทขึ้นไป ทำให้คำวซอนเป็นคำวซอนที่มีขนาดยาวเมื่อนับจำนวนบทคำทุกตอนของคำวซอนรวมกันต้องมีบทคำไม่ต่ำกว่าหนึ่งร้อยบท คำวซอนบางเรื่องอาจมีบทคำมากกว่าห้าร้อยบทก็ได้ ส่วนลักษณะด้านเนื้อหาของคำวซอนจะมีลักษณะที่แตกต่างกันไป กล่าวคือ ถ้าเป็นคำวซอนที่เกี่ยวข้องกับนิทาน และชาดก จะมีเนื้อหากล่าวถึงการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ มีเรื่องราวของอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ที่เหนือกว่ามนุษย์ทั่วไปเข้ามาเกี่ยวข้อง อีกทั้งมุ่งให้แง่คิดหลักคำสอนทางศาสนาเป็นสำคัญ แต่หากเป็นคำวซอนที่กล่าวถึงเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ จะมีเนื้อหาที่สัมพันธ์กับบริบทสังคมของล้านนา มีการกล่าวถึงตัวละครและสถานที่ที่มีอยู่จริงในประวัติศาสตร์ คำวซอนเป็นวรรณกรรมที่ใช้สำหรับอ่าน หรือขับเป็นทำนองที่เรียกว่า “เล่าคำว” ให้กับกลุ่มชาวบ้านฟัง ทั้งนี้อุดม รุ่งเรืองศรี (2529: 11) ได้ศึกษาจารีตนิยมในการแต่งวรรณกรรมคำวซอนพบว่า วรรณกรรมคำวซอนเป็นวรรณกรรมที่ใช้สำหรับอ่าน หรือขับเป็นทำนองเสนาะสู่กันฟัง ในโอกาสการเตรียมงานต่าง ๆ เช่น งานขึ้นบ้านใหม่ งานบวช หรือบ้านที่เพิ่งจัดงานศพเสร็จสิ้นไปใหม่ ๆ ซึ่งเจ้าภาพมักจะให้มีการเล่าคำว โดยเชิญ ผู้มีความรู้ความสามารถในการอ่านคำวซอนมาอ่านหรือขับเพื่อสร้างความบันเทิงใจแก่ผู้ที่มาช่วยงานหรือเป็นเพื่อนกับเจ้าภาพ

จากการสำรวจคำวซอนเบื้องต้นของผู้วิจัยพบว่า ก่อนที่จะมีการตีพิมพ์คำวซอนออกมาเป็นภาษาไทย คำวซอนมีเนื้อหาที่สามารถจำแนกออกได้ 2 ประเภท ได้แก่ คำวซอนที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับบุคคลในประวัติศาสตร์ และคำวซอนที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับนิทานและชาดก

2.1.1. คำวซอนเกี่ยวกับบุคคลในประวัติศาสตร์

คำวซอนเกี่ยวกับบุคคลในประวัติศาสตร์ เป็นคำวซอนที่แต่งขึ้นมีเนื้อหาพรรณนาถึงบุคคลในประวัติศาสตร์ และเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นในดินแดนล้านนา มีการอ้างถึงชื่อ

สถานที่ และบุคคลที่มีตัวตนอยู่จริงในประวัติศาสตร์ เช่น คำขอเจ้าเจ็ดตน มีเนื้อหากว่าถึงประวัติของราชวงศ์เจ้าเจ็ดตนซึ่งเป็นต้นเค้าของกษัตริย์เมืองเชียงใหม่หลังจากขับไล่พม่าออกจากเมือง ทั้งนี้ คำขอเจ้าเจ็ดตนได้กล่าวถึงผู้เป็นปฐมราชวงศ์คือพระญาสุลวฤาไชยสงคราม หรือ พระญาไชยสงคราม (หนานทิพย์ช้าง) แห่งนครลำปาง ต่อมาจนถึงสมัยของพระเจ้ากาวิละ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่พระองค์แรก และลำดับเจ้าเมืองพระองค์ต่อมาคือ พระญาธัมมลังกา พระญาคำพั้น พระญาพุทธวงส์ พระเจ้ามโหตรประเทศ (พระญามหาวงศ์) พระเจ้ากาวิโรรสสุริยวงส์ พระเจ้าอินทวิชยานนท์ กระทั่งถึงสมัยของเจ้าอินทวโรรสสุริยวงส์ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์ที่ 8

กลวิธีในการนำเสนอคำขอเกี่ยวกับบันทึกประวัติศาสตร์มักจะแต่งขึ้นเป็นตอน ๆ แต่ละตอนจะมีบทความหลายสิบบท โดยจะเริ่มบทแรกด้วยการกล่าวทักทายผู้ฟังและเชิญชวนให้ผู้ฟังติดตามเรื่องราวที่กวีได้นำเสนอ ดังตัวอย่างคำขอเจ้าเจ็ดตนว่า

วันทิต	ก่อสร้างรำริ	จักจาเงื่อนเหง้า	แต่เค้าเถิงปลาย
ค้อยฟังเทอะน้อง	เพื่อนพ้องทั้งหลาย	ตามปริยาย	เงื่อนลายเค้าเหง้า
ตามอัยยิกา	บิดตาแก่เฒ่า	บอกสำเนา	กล่าวไว้

(ถอดความ: ขอกราบวันทาก่อนที่จะเริ่มกล่าวถึงเรื่องราวตั้งแต่ต้นจนจบ ค่อยพิจารณาฟังเอาเถิดน้องและเพื่อนพ้องทั้งหลาย ติดตามเรื่องราวที่ตายายพ่อแม่แก่เฒ่าได้บอกเล่าสืบทอดต่อมา)

เมื่อกกล่าวทักทายผู้ฟังแล้วก็จะเริ่มพรรณานำเนื้อหาประวัติศาสตร์ เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น มีการอ้างถึงสถานที่ และตัวบุคคลที่มีอยู่จริงตามประวัติศาสตร์ ดังปรากฏในคำขอเจ้าเจ็ดตนที่มีการกล่าวถึงชื่อทิพย์จักรท้าว (ทิพย์ช้าง) หรือ พระญาไชยสงคราม กล่าวถึงคลองน้ำต๋อยที่ไหลบรรจบกับแม่น้ำแควและแม่น้ำวังในเมืองลำปาง ดังปรากฏในตัวบทว่า

นามชื่อตน	พระองค์เหง้าไท้	นามชื่อตั้ง	เต็มพันธุ้
ทิพจักรท้าว	เจ้ายอดบุญปัน	จักไชนามัง	ชื่อท้าวว่าอัน
เป็นวเนจร	ท่องเดินผ้ายต้น	ในแขวงอารัญ	ป่าไม้
อยู่คลองน้ำต๋อย	ชื่อตั้งว่าไว้	ไหลรอดจำ	แคววัง
บ้านท่านอยู่แท้	เขตห้องเคหัง	ชื่อบ้านหนาดคำ	เดินพันธุ้ชื่อตัน

(ถอดความ: นามชื่อพระองค์ผู้เป็นต้นเค้าคือทิวชัยจักร เป็นผู้มีบุญ แต่เดิมท่านเป็นพรานป่า อาศัยอยู่บริเวณคลองน้ำต้อยซึ่งคลองน้ำนี้จะไหลไปบรรจบกับแม่น้ำแควและแม่น้ำวัง เรียกหมู่บ้านแถบนี้ว่าบ้านหนาดคำ)

หลังจากพรรณานี้แล้วเมื่อใกล้จบตอนจะให้บอกผู้อ่านว่าเรื่องราวยังไม่สิ้นสุดขอให้ผู้อ่านได้ติดตามในตอนต่อไป ดังตัวอย่างบทความในคำขอเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ว่า

จักเล่าไขปัน	เจ้าบัวเพื่อนน้ำ	ตั้งแต่นี้	เดิมมา
แปงกลอนวาทา	บ่เพียงเลียนเกลี้ยง	บ่เหมือนหนึ่งม้า	ตัวเลียนชำเนียน
จักไขสำเนียง	สาสน์กลอนบ่เสี้ยง	เท่านี้วาดวางลง	ก่อนแล

(ถอดความ: จะบอกเล่าเรื่องราวให้แก่เจ้าฟังตั้งแต่ก่อนมา บทกลอนไม่ค่อนข้างราบรื่นเหมือนม้าที่ตัวราบเนียนจะได้บอกเรื่องราวที่ยังไม่จบต่อไป สำหรับบทนี้จบเพียงเท่านี้ก่อน)

คำขอเกี่ยวกับบันทึกประวัติศาสตร์ถือว่าเป็นวรรณกรรมที่มีการบันทึกเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นในสังคมสมัยนั้น ลักษณะสำคัญของคำขอบันทึกประวัติศาสตร์อยู่ที่การกล่าวถึงบริบททางสังคม โดยอ้างชื่อสถานที่และชื่อของบุคคลที่มีอยู่จริงในประวัติศาสตร์ซึ่งใช้คำขอบันทึก

2.1.2. คำขอเกี่ยวกับนิทานและชาดก

คำขอเกี่ยวกับนิทานและชาดก เป็นคำขอที่มีต้นเค้าของเรื่องมาจากนิทานพื้นบ้านและชาดกในพุทธศาสนา คำขอที่มีต้นเค้ามาจากนิทานพื้นบ้านเป็นคำขอที่แต่งขึ้นจากเรื่องเล่าหรือนิทานท้องถิ่นของชนชาติไท - ไทย เช่น คำขอเรื่องกำกาดำ ได้รับอิทธิพลมาจากนิทานเรื่องกำกาดำที่แพร่หลายในกลุ่มชาวไทยวน ไทเจิน และอีสาน คำขอเรื่องหงส์หิน คล้ายกับนิทานเรื่องสินไซของลาว คำขอเรื่องเจ้าสุวัตร คล้ายกับนิทานพื้นบ้านของไทยเรื่องโสวัตหรือโสวัตนางประทุมที่ได้รับความนิยมมาตั้งแต่สมัยอยุธยาส่งมาถึงสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีการนำมาแต่งเป็นกลอนสวด และบทละคร คำขอเรื่องวรรณพราหมณ์ คล้ายกับเรื่องหงส์ยนต์คำกาพย์ของภาคกลาง คำขอเรื่องนกรกระจาบ คล้ายกับนิทานเรื่องนกรกระจาบในหนังสือนิทานวัดเกาะ และคำขอเรื่องสุวรรณหอยสังข์ คล้ายกับนิทานเรื่องสังข์ทองของไทย คำขอที่มาจากนิทานพื้นบ้านมีลักษณะที่มุ่งเน้นความบันเทิง โดยเฉพาะการมีความมหัศจรรย์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในเรื่อง เช่น การมีของวิเศษ การมีเทพเจ้าเข้ามาเกี่ยวข้อง รวมไปถึงการมีตัวละครที่หลากหลายทั้งมนุษย์และอมมนุษย์ ตัวละคร

หนึ่งที่มีบทบาทในค่าวชอนิทานก็คือ เจ้าเมือง ซึ่งตัวละครเจ้าเมืองนั้นถือได้ว่าเป็นตัวละครที่มีทั้งคุณลักษณะและหน้าที่ที่หลากหลายตามรูปแบบของเจ้าเมืองในนิทานพื้นบ้าน อาทิ การมีของวิเศษ การมีความสามารถพิเศษ รวมไปถึงการต่อสู้กับพวกอมนุษย์

ส่วนค่าวชอที่มีต้นเค้ามาจากชาดกนั้น สืบเนื่องจากค่าวชอเป็นวรรณกรรมที่แต่งขึ้นตามเนื้อเรื่องจากค่าวธรรมหรือธรรมค่าวซึ่งเป็นวรรณกรรมที่แต่งขึ้นตามชาดกพุทธศาสนาที่แพร่หลายในดินแดนล้านนา เนื้อหาของธรรมค่าวมีลักษณะคล้ายกับชาดกนอกนิบาตคือปัญหาชาดกซึ่งเป็นต้นเค้าที่นำมาแต่งเป็นค่าวธรรมและค่าวชอ เช่น ค่าวชอเรื่องจันทะฆา มาจากเรื่องจันทคารชาดกในปัญหาชาดก ค่าวชอเรื่องนกกระจาบ มาจากเรื่องสรรพสิทธิชาดก ค่าวชอเรื่องบัวระวงค์หึงส์อำมาตย์ มาจากเรื่องวรวงสชาดก ค่าวชอเรื่องสุทนต์ มาจากเรื่องสุทนต์ชาดก ค่าวชอเรื่องสุวรรณหอยสังข์ มาจากเรื่องสุวรรณสังข์ชาดก วรรณกรรมค่าวชอที่มีต้นเค้ามาจากชาดกมีลักษณะที่น่าสนใจ กล่าวคือ ค่าวชอเป็นเรื่องราวการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์เช่นเดียวกับชาดกที่เป็นวรรณกรรมพุทธศาสนา และโดยเฉพาะอย่างยิ่งตัวละครเจ้าเมืองในวรรณกรรมค่าวชอเป็นตัวละครสำคัญที่มีคุณลักษณะของพระโพธิสัตว์ตามขนบของวรรณกรรมชาดกด้วยเช่นกัน

นอกจากนี้ยังมีค่าวชอที่ยังไม่ทราบแน่ชัดว่ามีที่มาจากชาดกหรือนิทานพื้นบ้านอีกจำนวนหนึ่ง เช่น ค่าวชอเรื่องข้างโพงนางผมหอม ค่าวชอเรื่องชีวหาลิ้นคำ ค่าวชอเรื่องวงศ์สุวรรณคี่ ค่าวชอเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนค้ำ และค่าวชอเรื่องอ้ายร้อยขอด ทั้งนี้ค่าวชอดังกล่าวเป็นค่าวชอที่แต่งขึ้นใหม่และมีลักษณะเช่นเดียวกับนิทานพื้นบ้านที่ได้รับความนิยมในกลุ่มชนชาติไท - ไทย ที่มักจะกล่าวถึงอิทธิฤทธิ์วิเศษต่าง ๆ รวมทั้งมีลักษณะเช่นเดียวกับชาดกนอกนิบาตเนื่องจากเป็นเรื่องราวของการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ นอกจากนี้ผู้แต่งยังได้บอกไว้ว่าเป็นเรื่องธรรมพระเจ้าหรือเรื่องที่มาจากราวของพระพุทธเจ้านั่นเอง

2.2. ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับวรรณกรรมค่าวชอที่นำมาศึกษา

1. ค่าวชอเรื่องกำกาคำ

ผู้แต่ง นายไธ้ต

พระยาอภิตตราขเจ้าเมืองพรหมทัตนครมีมเหสี 2 คน มเหสีคนหนึ่งชื่อนางจันทเทวี ส่วนมเหสีอีกคนชื่อนางสิงครา ต่อมานางจันทเทวีได้ตั้งครรภ์ นางสิงคราอิจฉาจึงใส่ร้ายนางจันทเทวีว่า

แอบนำยาพิษใส่ในคนโทน้ำของเจ้าเมืองและเป็นชู้กับคนเลี้ยงม้า เจ้าเมืองหลงเชื่อจึงไล่นางจันทเทวีออกจากเมือง นางจันทเทวีมาอาศัยอยู่กับตายายและให้กำเนิดบุตรชาย บุตรของนางจันทเทวีมีผิวกายสีดำจึงได้ชื่อว่ากำกาดำ เสนาได้นำข่าวการให้กำเนิดบุตรชายของนางจันทเทวีทูลเจ้าเมืองว่า บุตรของนางมีผิวกายสีดำซึ่งน่าจะไม่ใช่บุตรของเจ้าเมืองแน่นอน เมื่อเจ้าเมืองได้ฟังก็โกรธและสั่งให้ทหารนำตัวสองแม่ลูกมัดล่อยแพไหลไปตามน้ำ แพของสองแม่ลูกถูกพายุซัดทำให้พลัดพรากจากกัน แพนางจันทเทวีได้ล่อยไปถึงเมืองมิถิลาและนางได้ไปอาศัยอยู่กับสองตายาย ส่วนแพของกำกาดำไปติดอยู่ที่นอกเมืองพาราณสี กำกาดำไปเป็นคนรับใช้ของยาปักชิกาผู้ดูแลสวนนางเทพกัญญา ธิดาองค์ที่ 7 ของเจ้าเมืองพาราณสี ในขณะนั้นพระอินทร์ได้ให้เทพธิดามากำเนิดในผลจิ้งในอุทยานของนางเทพกัญญา เจ้าเมืองพาราณสีจึงรับมาเป็นลูกคนที่ 8 และตั้งชื่อให้ว่านางพิมพา หรือ พิมพาขณะนั้นจิว ทั้งนางเทพกัญญาและนางพิมพาอาศัยอยู่ในปราสาทหลังเดียวกัน วันหนึ่งกำกาดำได้แอบขึ้นไปทีปราสาทของนางทั้งสองและถอดเสื้อที่คลุมกายออกทำให้มีผิวรูปรทอง เมื่อนางทั้งสองเห็นจึงหลงรักกำกาดำ ต่อมาเจ้าเมืองพาราณสีจะให้นางพิมพามีคู่ครองจึงประกาศให้ชายจากเมือง 101 เมืองเดินทางมาให้นางพิมพาเลือกคู่ นางพิมพาทถามคำถามแก่ชายทั้งหลายแต่ไม่มีใครตอบคำถามได้ แต่กำกาดำสามารถตอบคำถามได้ทุกข้อ เจ้าเมืองจึงยกนางพิมพาให้กำกาดำ ประชาชนในเมืองต่างไม่พอใจที่จะให้กำกาดำครองเมือง กำกาดำจึงเดินเข้าป่าและให้เทพช่วยสร้างพลโยธาให้เทพได้อุ้มนางจันทเทวีมารดาของกำกาดำกลับมาหากำกาดำด้วย เมื่อกำกาดำมีไพร่พลจึงยกไปเมืองพาราณสี ประชาชนต่างยอมรับ เจ้าเมืองพาราณสีก็ยกเมืองพร้อมจัดงานอภิเษกสมรสระหว่างกำกาดำกับนางพิมพาและนางเทพกัญญาและตั้งชื่อให้กำกาดำใหม่ว่า *บัณฑิตราชา* เมื่อได้ครองเมืองแล้ว บัณฑิตราชาและมารดาได้เดินทางไปยังเมืองพรหมทัต พระญาจิตตราชารู้ว่าตนกระทำในสิ่งไม่ดีต่อทั้งสองจึงจัดขบวนออกมาต้อนรับสองแม่ลูก จากนั้นบัณฑิตราชาจึงได้กลับไปครองราชย์ที่เมืองพาราณสีพร้อมกับมเหสีทั้งสองคือนางพิมพาและนางเทพกัญญาต่อไป

ตัวละครเจ้าเมืองในเรื่องได้แก่

เจ้าเมืองพรหมทัต	1. พระญาจิตตราช
เจ้าเมืองเมืองพาราณสี	1. พระญาพาราณสี
	2. บัณฑิตราชา (กำกาดำ)

2. คำขอเรื่องจันตะฆา

ผู้แต่ง อ้ายไชยเมืองเลน

ในเมืองจำปานครมีครอบครัวหนึ่งยากจนได้ให้กำเนิดบุตรชาย 2 คน บุตรคนแรกคลอดในขณะที่เกิดสุริยุปราคาจึงชื่อว่า *สุริยฆาต* ส่วนบุตรคนที่สองคลอดในขณะที่เกิดจันทรุปราคา

จึงชื่อว่า *จันทฆาต* ครั้งหนึ่งในเมืองเกิดความกัณดาร เด็กชายทั้งสองจับปูมาได้ 4 ตัว และตั้งใจจะจี (ปิ้ง) กินในครอบครัวคนละตัว แต่จันทฆาตได้ร้องขอกินคนเดียวจนหมด พ่อแม่ไม่พอใจจึงไล่บุตรทั้งสองคนออกจากบ้านไป พระอินทร์เห็นกุมารทั้ง 2 คนลำบากจึงเนรมิตตนกับเทพบุตรเนรมิตเป็น พังพอนกับงูมากัดกัน เมื่อฝ่ายงูตายพังพอนจึงไปหายาที่เป็นเปลือกไม้มาชุบชีวิตให้ เมื่อกุมารทั้งสอง เห็นจึงได้นำเปลือกไม้นั้นติดตัวเพื่อไปชุบชีวิตคนและสัตว์ต่อไป สุริยฆาตได้ชุบชีวิตนางสุชาติสาธิตา ของพระญารัชมสุคตราชเจ้าเมืองกาสี เจ้าเมืองจึงยกธิดาและเมืองให้กับสุริยฆาต ส่วนจันทฆาตได้ชุบชีวิตนางเทวธิดาสังกาธิดาของพระญาพรหมจักกวัตติเจ้าเมืองอินทปัฐนคร เจ้าเมืองจึงยกธิดาและเมือง ให้กับจันทฆาต ต่อมาจันทฆาตได้ช่วยลูกสาว 3 คนของเศรษฐีคนหนึ่งในเมืองสังกัสสนคร เศรษฐีจึงยก ลูกสาวทั้งสามให้จันทฆาต จากนั้นจันทฆาตได้ช่วยเหลือนางพรหมจารีธิดาของพระญารัชมขันติแห่ง เมืองอนูราช เจ้าเมืองอนูราชได้ยกเมืองอนูราชส่วนหนึ่งให้จันทฆาต พระญารัชมขันติแห่งเมืองอนูราช และจันทฆาตได้ยกทัพไปปราบเมืองอนุมัตตินครและยกเมืองอนุมัตตินครส่วนหนึ่งให้จันทฆาต ปกครอง ส่วนอีกส่วนหนึ่งให้นางพรหมจารีปกครองเมืองอนูราชต่อจากบิดา จากนั้นจันทฆาตได้ ช่วยเหลือนางอุตมธานีธิดาของพระญาคันธวัชแห่งเมืองคันธวัชนครและได้อภิเษกกับนาง ต่อมา จันทฆาตมีโอรสกับนางอุตมธานีชื่อทศคตชัตติยวงศากุมาร เมื่อทศคตชัตติยวงศาโตขึ้นจันทฆาตก็ได้ ยกราชสมบัติบ้านเมืองทั้งหมดให้ปกครองต่อไป

ตัวละครเจ้าเมืองในเรื่องได้แก่

เมืองกาสี

1. พระญารัชมสุคตราช
2. สุริยฆาต

เมืองอินทปัฐนคร

1. พระญาพรหมจักกวัตติ
2. จันทฆาต

เมืองอนูราช

1. พระญารัชมขันติ
2. จันทฆาต

เมืองอนุมัตตินคร

1. พระญาสุทัสสจักกกุมาร
2. จันทฆาต

เมืองคันธวัชนคร

1. พระญาคันธวัช
2. จันทฆาต

3. คำขอเรื่องเจ้าสุวัตร

ผู้แต่ง ไม่ปรากฏชื่อ

ในเมืองพาราณสีมีเจ้าเมืองชื่อพระญาอาทิตย์ พระญาอาทิตย์มีมเหสีชื่อนางจันทเทวี พระญาอาทิตย์ให้นางจันทเทวีรักษาศีลและทำบุญเพื่อเป็นการขอบุตร พระอินทร์จึงอัญเชิญ พระโพธิสัตว์มาปฏิสนธิในครรภ์ของนางจันทเทวี นางจันทเทวีได้ให้กำเนิดบุตรพร้อมกับตั้งชื่อว่า เจ้าสุวัตร เมื่อเจ้าสุวัตรอายุได้ 16 ปี พระราชบิดาได้จัดหาชายาให้แต่เจ้าสุวัตรก็ยังไม่พอใจผู้ใด ในป่า หิมวันต์มีฤาษีตนหนึ่งบำเพ็ญตบะ วันหนึ่งได้เห็นดอกบัวในสระโบกขรณีมีขนาดใหญ่และสั้นไหวจึงได้ คลี่ออกดูก็พบทารกหญิงคนหนึ่งอยู่ในดอกบัวนั้น ฤาษีจึงได้นำทารกหญิงไปเลี้ยงพร้อมกับตั้งชื่อ ให้ว่า นางบัวคำ วันหนึ่งนางบัวคำได้ร้อยมาลัยแล้วให้มาลัยลอยไปกับสายน้ำ ปรากฏว่ามาลัยของ นางบัวคำได้ไหลทวนกระแสน้ำไปถึงเมืองของเจ้าสุวัตร เจ้าสุวัตรจึงได้ขี่ม้ากัณฐักออกตามหาเจ้าของ พวงมาลัย กระทั่งทั้งสองได้พบกันและรักใคร่กัน วันหนึ่งม้ากัณฐักได้ออกไปหาอาหารและถูกพญา ยักษ์เวรามาตีจับขังไว้ในคอกเหล็ก ส่วนเจ้าสุวัตรกับนางบัวคำได้เข้าไปหาอาหารเช่นกัน พรานป่า คนหนึ่งเห็นเจ้าสุวัตรกับนางบัวคำจึงเกิดความพอใจในตัวของนางบัวคำ พรานป่าจึงใช้ธนูยิงเจ้าสุวัตร แล้วนำตัวนางบัวคำไป นางบัวคำเสียใจและวางแผนฆ่าพรานป่าโดยทำที่นวดให้พรานป่า เมื่อพรานป่า เคลิ้มหลับไปนางบัวคำจึงใช้มีดฆ่าพรานป่าจนตาย ฝ่ายฤาษีเห็นว่าทั้งสองยังไม่กลับมาจึงออกตามหา และพบว่าเจ้าสุวัตรถูกทำร้ายจึงได้ชุบชีวิต และมอบดาบสรีร์กัญไชย ธนูวิเศษ น้ำมันต์ และสอน คาถาอาคมแก่เจ้าสุวัตร เจ้าสุวัตรได้ออกตามหานางบัวคำ ในระหว่างที่ออกตามหานางบัวคำนั้น เจ้าสุวัตรก็ได้ช้ชยาอีกจำนวนมาก ได้แก่ *นางสมุทชา* ซึ่งเป็นผีเงือก *นางสิวดี* และ *นางสุกกะรัก* ซึ่งเป็น บริวารของพญายักษ์เวรามาตี *นางสุคันธา* ธิดาของพญานาค และ *นางกนิรี* ฝ่ายนางบัวคำได้รับความ ช่วยเหลือจากพระญาจำปาเจ้าเมืองจำปา พระญาจำปาได้รับนางบัวคำเป็นบุญบุญธรรม นางบัวคำได้ สร้างศาลาแล้วเขียนประวัติตนกับเจ้าสุวัตร เมื่อเจ้าสุวัตรมาถึงเมืองจำปาได้พบกับนางบัวคำ และพา นางบัวคำกลับไปเมืองพาราณสี

ตัวละครเจ้าเมืองในเรื่องได้แก่

เมืองพาราณสี	1. พระญาอาทิตย์
	2. เจ้าสุวัตร
เมืองจำปา	3. พระญาจำปา

4. คำขอเรื่องข้างโพงนางผมหอม

ผู้แต่ง ไม่ปรากฏชื่อ

พระญาพรหมทัตเจ้าเมืองสรีรัตนา (สะหลีรัตนา) มีพระธิดาชื่อนางสีดา เมื่อนางสีดาอายุได้ 16 ปี นางได้ไปเที่ยวชมป่าและพลัดหลงกับบรรดาพี่เลี้ยง นางสีดาได้ตม่น้ำจากรอยเท้าข้างซึ่งเป็นน้ำปัสสาวะของข้าง เมื่อนางสีดากลับมาถึงเมือง นางก็ตั้งครรภ์และให้กำเนิดธิดาชื่อนางผมหอม พออีกสองเดือนต่อมา นางสีดาก็ตั้งครรภ์และให้กำเนิดธิดาคคนที่สองตั้งชื่อให้ว่านางแวงสี นางผมหอมกับนางแวงสีถามมารดาของตนว่าตนเป็นลูกของใคร นางสีดาจึงเล่าเรื่องราวทั้งหมดให้ธิดาทั้งสองฟังว่านางทั้งสองเป็นลูกของข้าง นางผมหอมและนางแวงสีออกตามหาพ่อตนจนพบข้างผู้เป็นพ่อ ข้างได้ให้นางทั้งสองขึ้นขี่บนหลัง นางทั้งสองอธิษฐานว่าหากตนเป็นลูกของข้างจริงก็ขออย่าได้มีอันตรายปรากฏว่านางแวงสีไม่ใช่ลูกของข้างจึงพลัดตกจากหลังข้างเสียชีวิต ส่วนนางผมหอมได้อาศัยอยู่กับข้างในอุโมงค์ที่พ่อข้างสร้างให้ กระทั่งนางผมหอมอายุได้ 16 ปี นางได้นำผมหอมของนางใส่ในผอบแล้วอธิษฐานให้ได้เนื้อคู่ จากนั้นก็ลอยผอบไปในแม่น้ำ ผมหอมของนางได้ลอยไปถึงเมืองหล้าน้ำ เจ้าเมืองหล้าน้ำมีโอรสชื่อว่าสิทธิกุมาร เมื่อสิทธิกุมารได้เห็นผอบที่มีผมหอมอยู่ข้างในจึงได้ออกตามหาเจ้าของผมหอมนั้นจนได้พบกับนางผมหอม ทั้งสองก็รักกันและมีบุตรด้วยกันสองคนชื่อสีลา และสุชาดา ต่อมาสิทธิกุมาร นางผมหอมและลูกได้หนีจากข้างโพงเพื่อไปยังเมืองหล้าน้ำ ระหว่างทางผีโพงได้ลากนางผมหอมลงน้ำแล้วปลอมตัวเป็นนางผมหอม สิทธิกุมารรู้ว่าไม่ใช่นางผมหอมจึงยกทัพไปรับนางผมหอมและให้เพชรฆาตฆ่านางผีโพง สุดท้ายสิทธิกุมารได้พบกับนางผมหอม แล้วทั้งสองคนก็มาอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขในเมืองหล้าน้ำ

ตัวละครเจ้าเมืองในเรื่องได้แก่

เมืองสรีรัตนา	1. พระญาพรหมทัต
เมืองหล้าน้ำ	1. พระญาหล้าน้ำ 2. สิทธิกุมาร

5. คำขอเรื่องชีวหาลิ้นคำ

ผู้แต่ง ไม่ปรากฏชื่อ

พระญาผัสสวดีเจ้าเมืองโสทรราชคหะ มีมเหสีชื่อนางจันทเทวี มีบุตรซึ่งเป็นพระโพธิสัตว์มาจุติชื่อสุวรรณชีวหาหรือชีวหาลิ้นคำ เมื่อชีวหาลิ้นคำอายุได้ 16 ปี ได้ครองเมืองต่อจาก

บิดา ชิวหาลิ้นคำมีสหายชื่อบุตรตมารซึ่งเป็นลูกชายเศรษฐี บุตรตมารคิดจะเอาชนะและแย่งชิงเมืองจาก ชิวหาลิ้นคำ บุตรตมารจึงไปร่ำเรียนวิชาที่เมืองตักศิลาและได้พบกับวิชาธรทั้งสองจึงได้มาเป็นเพื่อนกัน เทพประจำเมืองเห็นว่าชิวหาลิ้นคำไม่มีวิชาอาคมจึงอุ้มชิวหาลิ้นคำไปอยู่กับธิดาฤาษีในป่าหิมพานต์ ต่อมาเมืองโสทรราชคหะมียักษ์มาจับกินพระญาติสาวดี นางจันทเทวีเห็นจึงวิ่งหนีไปอยู่กับตายาย บุตรตมารได้ทีจึงตั้งตนขึ้นเป็นเจ้าเมืองโสทรราชคหะ ชิวหาลิ้นคำร่ำเรียนวิชาอาคมกับฤาษีและได้นาง วิมาลธิดาของฤาษีเป็นชaya ชิวหาลิ้นคำและนางวิมาลาก็ไปยังเมืองโสทรราชคหะ ระหว่างทางนาง กิรีได้ลักพาตัวชิวหาลิ้นคำไปเป็นสามี ส่วนนางวิมาลาก็ไปอยู่กับเทพารักษ์ในถ้ำ ชิวหาลิ้นคำเดินทาง ไปถึงยังเมืองของตนและพบกระตุกบิดาจึงชุบชีวิตบิดาขึ้นมา จากนั้นก็ไปตามหามารดา ชิวหาลิ้นคำ พบมารดาและต้องการตอบแทนบุญคุณตายายจึงแปลงกายเป็นไก่แก้วให้นำไปขายให้แก่เศรษฐี ชิวหาลิ้นคำจึงได้พบกับนางจันทเทวีลูกสาวของเศรษฐีและได้นางเป็นชaya วันต่อมาชิวหาลิ้นคำได้ แปลงกายเป็นนกสาธิตาให้ยายนำไปขาย นางกลีบสมุทรได้ซื้อเอาไว้ ต่อมาชิวหาลิ้นคำก็ได้แปลงกาย เป็นปลา นางวรรณคำฟูธิดาของท้าวพาราณสีได้ไปพบปลาจึงนำไปใส่ผอบทองเอาไว้ ชิวหาลิ้นคำได้ พบกับนางวรรณคำฟูและได้นางวรรณคำฟูและนางกลีบสมุทรเป็นชaya เมื่อท้าวพาราณสีทราบว่านาง วรรณคำฟูอยู่กับเจ้าชิวหาลิ้นคำก็โกรธหนัก จึงไปเชิญบุตรตะมานมาปราบเจ้าชิวหาลิ้นคำ ชิวหาลิ้นคำ ได้ปราบบุตรตมารและยักษ์ล้มตายเป็นจำนวนมาก เสนาจึงพร้อมใจกันเชิญชิวหาลิ้นคำ พระญาติสาวดี นางจันทเทวีและชayaทุกคนของชิวหาลิ้นคำเข้าเมือง แล้วอภิเษกชิวหาลิ้นคำเป็นเจ้าเมืองครองเมือง โสทรราชคหะสืบต่อไป

ตัวละครเจ้าเมืองในเรื่องได้แก่

- เมืองโสทรราชคหะ
1. พระญาติสาวดี
  2. ชิวหาลิ้นคำ

6. คำขอเรื่องนกกระเจาบ

ผู้แต่ง ไม่ปรากฏชื่อ

พระโพธิสัตว์เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นนกกระเจาบ วันหนึ่งนกตัวผู้ได้ออกไปหา อาหารและถูกดอกบัวหุบขังไว้ และในค่านั้นเกิดไฟไหม้ในปาลามมาถึงรังนก แม่นกไม่สามารถพา ลูก นกหนีได้ทำให้ลูกนกตาย เมื่อนกตัวผู้กลับมาถึงรังในตอนเช้าและได้เล่าความจริงให้นกตัวเมียฟัง นกตัวเมียก็เคียดแค้นจึงอธิษฐานว่าจะไม่ขอพูดกับชายใดอีก แล้วจึงบินเข้ากองไฟตาย นกตัวผู้ก็

อธิษฐานขอให้ได้ครองคู่กับนางทุกชาติไปแล้วบินเข้ากองไฟตาม นกตัวผู้ได้เกิดเป็นลูกเศรษฐีชื่อว่า สรรพสิทธิ ฝ่ายนกตัวเมียเกิดเป็นธิดาของพระญาพรหมทัต เจ้าเมืองพาราณสี ชื่อนางทิพโกสร เมื่อนางทิพโกสรเจริญวัยขึ้นก็มีสิริโฉมงดงาม แต่นางไม่ยอมพูดกับชายใด พระญาพรหมทัตจึงประกาศจะยกนางให้แก่ชายที่สามารถทำให้นางพูดได้ ฝ่ายเจ้าสรรพสิทธิได้ไปรำเรียนกับพระฤาษีจนสำเร็จวิชาอาคมต่าง ๆ โดยเฉพาะวิชาถอดจิต เมื่อสรรพสิทธิทราบข่าวประกาศของเจ้าเมืองจึงอาสาจะเป็นคนทำให้นางทิพโกสรพูด สรรพสิทธิได้ถอดจิตที่เลี้ยงของตนไปด้วย เมื่อไปถึงห้องนางทิพโกสร เจ้าสรรพสิทธิได้เอาจิตของพี่เลี้ยงใส่ไว้ในที่ต่าง ๆ ได้แก่ ประตู โคมไฟ พาน ผ้าม่าน ในห้องของนางทิพโกสร แล้วเล่านิทานเรื่องต่าง ๆ ให้พี่เลี้ยงที่ถอดจิตอยู่ในสิ่งต่าง ๆ ออกความเห็น เมื่อพี่เลี้ยงที่ถอดจิตไว้ในสิ่งต่าง ๆ ออกความเห็นแล้ว นางทิพโกสรก็แย่งในความเห็นทุกครั้ง ทำให้เสนาทหารรวมถึงแม่ของนางทิพโกสรที่แอบฟังอยู่ทราบว่านางทิพโกสรยอมพูดคุยด้วยกับเจ้าสรรพสิทธิ แล้วทูลให้พระญาพรหมทัตทราบ พระญาพรหมทัตจึงยกนางทิพโกสรให้และให้สรรพสิทธิขึ้นครองเมืองพาราณสีต่อไป

ตัวละครเจ้าเมืองในเรื่องได้แก่

เมืองพาราณสี

1.พระญาพรหมทัต

2.เจ้าสรรพสิทธิ

7. คำขอเรื่องบัวระวงศ์หงส์อำมาตย์

ผู้แต่ง ไม่ปรากฏชื่อ

ในเมืองจำปามีเจ้าเมืองชื่อกาลัย มีราชเทวีสององค์ชื่อนางจันทา และนางกาไว นางจันทามีโอรสสององค์ชื่อสุริยา และบัวระวงศ์หงส์อำมาตย์ ส่วนนางกาไวมีโอรสหนึ่งองค์ชื่อไชยะทัต มีนิสัยก้าวร้าว เมื่อสุริยาอายุได้สิบหกปีพระญากาลัยตั้งใจจะให้สืบราชสมบัติแทน เมื่อนางกาไวทราบจึงโกรธแค้นที่พระญากาลัยไม่ยกราชสมบัติให้ลูกตน นางกาไวจึงให้บิดาทำเสน่ห์ให้พระญากาลัยหลงใหล และใส่ความว่าสองพี่น้องโอรสของนางจันทาจะข่มขืนตน พระญากาลัยจึงสั่งประหารสองพี่น้อง ฝ่ายนางจันทานำทองคำติดสินบนทหารเพื่อให้ปล่อยตัวสองพี่น้องไป ทั้งสองพี่น้องได้เดินทางไปถึงเมืองปัญจวรรณครซึ่งไม่มีเจ้าเมืองปกครองเพราะเจ้าเมืองได้เสียชีวิตลงเหลือแต่ราชธิดา เจ้าเมืองชื่อนางปทุมมา ทหารเสนาในเมืองปัญจวรรณจึงได้แต่งราชรถเพื่อหาผู้มีบุญมาปกครองเมือง ราชรถได้ไปหยุดที่ศาลาที่สองพี่น้องนอนพัก เทวดาบันดาลให้บัวระวงศ์หงส์กลับสนธิ เสนาจึงอุ้มสุริยาไป

อภิเชกกับนางปทุมมาแล้วครองเมืองปัญจรานคร ส่วนบัระวงศ์ตื่นมาไม่พบพี่ชายของตนก็ออกเดินทางต่อไปถึงเมืองพาราณสีและไปขออยู่กับตายาย ในคืนหนึ่งบัระวงศ์ได้ใช้แสงจากแก้ววิเศษที่แม่ให้มาส่องดูอาหาร เมื่อตายายเห็นจึงไปบอกเศรษฐี เศรษฐีจึงรีบมาดูและแสร้งว่าบัระวงศ์ขโมยแก้ววิเศษของตนไป บัระวงศ์จึงถูกจับขังไว้ ลูกสาวของเศรษฐีชื่อนางขารวีได้พบกับบัระวงศ์ทั้งสองได้รักใคร่กัน วันหนึ่งเศรษฐีแต่งสำเภาไปค้าขายที่เมืองสุวรรณพรหมา นางขารวีจึงขอให้เศรษฐีนำตัวบัระวงศ์ไปด้วย เมื่อเดินทางถึงเมืองสุวรรณพรหมาซึ่งในตอนนั้นมียักษ์จับกินชาวเมืองวันละคน เศรษฐีจึงนำตัวบัระวงศ์ไปถวายพระราชาคือพระญาสุทธราชเพื่อให้เป็นอาหารยักษ์ พระญาสุทธราชเห็นว่าบัระวงศ์ไม่ใช่โจรและทราบความจริงว่าเศรษฐีแย่งแก้ววิเศษของบัระวงศ์ไป บัระวงศ์อาสาปราบยักษ์ เจ้าเมืองจึงมอบลูกสาวชื่อนางปทุมมาและให้ครองเมือง จากนั้นบัระวงศ์ก็รับนางขารวีมาอยู่ด้วย วันหนึ่งบัระวงศ์คิดถึงสุริยาพี่ชายของตนจึงได้ไปหาพี่ชายของตนที่เมืองปัญจรานคร เมื่อทั้งสองได้พบกันจึงได้ชวนกันกลับไปยังเมืองจำปา พระญากาลย์เมื่อทราบความจริงทั้งหมดจึงเชิญนางจันทากลับคืนนครและให้บัระวงศ์ครองเมืองจำปา

ตัวละครเจ้าเมืองในเรื่องได้แก่

เมืองจำปา

1. พระญากาลย์
2. บัระวงศ์

เมืองปัญจรานคร

1. เจ้าสุริยา

เมืองสุวรรณพรหมา

1. พระญาสุทธราช

เมืองพาราณสี

1. พระญาพาราณสี

8. คำขอเรื่องวงศ์สุวรรณค์

ผู้แต่ง อ้ายไชยเมืองเลน

พระญาพรหมทัตครองเมืองเหมมราช มีมเหสีชื่อนางอำพร มีโอรสชื่อวงศ์สุวรรณค์ เมื่อวงศ์สุวรรณค์อายุได้ 10 ปี ได้แอบขี่หงส์ยนต์ของบิดาไปตุงกระต่ายในดวงจันทร์แต่ถูกลมพัดทำให้ตกลงมาและเสียชีวิต พระอินทร์ได้ชุบชีวิตและมอบสายเพชรแก่วงศ์สุวรรณค์ วงศ์สุวรรณค์เดินทางไปในถ้ำแห่งหนึ่งและพบกับฤาษี ฤาษีได้สอนวิชาอาคมและมอบดาบทิพย์แก่วงศ์สุวรรณค์ จากนั้นวงศ์สุวรรณค์ได้อาบน้ำในบ่อน้ำทิพย์ซึ่งเป็นบ่อน้ำทิพย์ที่พระพรหมฝากให้แก่ฤาษี เมื่อวงศ์สุวรรณค์อาบน้ำจากบ่อน้ำทิพย์แล้วทำให้วงศ์สุวรรณค์เหาะได้ กล่าวถึงฤาษีคนหนึ่งชื่อสมมิตรได้เลี้ยงดูเด็กหญิงคนหนึ่งที่เกิดจาก

ดอกจันทน์และตั้งชื่อนางระชีทอง เมื่อนางระชีทองเจริญวัยขึ้น ฤาษีได้ประกาศให้ชายหนุ่มทั้งหลายมาให้นางระชีทองเลือกคู่ ฤาษีให้ชายทั้งหลายยกไม้เท้าหากชายโดยยกไม้เท้าขึ้นก็จะได้เป็นคู่ครองของนางระชีทอง วงศ์สุวรรณค์แปลงกายเป็นคนแก่มายกไม้เท้าขึ้นและได้เป็นคู่ครองของนางระชีทอง วงศ์สุวรรณค์ต้องการกลับไปเมืองเหมราชจึงชวนนางระชีทองไปด้วย ทั้งสองได้นอนพักในที่แห่งหนึ่งระหว่างนั้นมีพินธุมารยักษ์ได้จับนางระชีทองไป ทั้งสองได้พลัดพรากกัน ต่อมานางระชีทองสามารถสังหารยักษ์พินธุมารและพระอินทร์ได้มอบแหวนให้ เมื่อนางระชีทองสวมแหวนก็จะกลายเป็นชายชื่อจักรณสูติงห์และออกตามหาวงศ์สุวรรณค์ ส่วนวงศ์สุวรรณค์ก็ออกตามหานางระชีทองไป ถึงเมืองจันทบุรี พระญาสุริยวงศ์เจ้าเมืองจันทบุรีมีโอรสชื่อจันทวาด จันทวาดได้ขอติดตามวงศ์สุวรรณค์ตามหานางระชีทองด้วย นางระชีทองเมื่อตามหาวงศ์สุวรรณค์ไม่พบก็น้อยใจและหนีไปบวชเมื่อวงศ์สุวรรณค์ทราบว่านางระชีทองบวชจึงไปอ้อนวอนขอให้นางออกจากอาศรม นางระชีทองจึงออกจากอาศรมและเดินทางกลับไปครองเมืองเหมราช ฝ่ายจันทวาดได้นางรัตนา ธิดาพระญาวงศ์อาทิตย์ เจ้าเมืองโยนก เป็นชายาและกลับไปครองเมืองจันทบุรี

ตัวละครเจ้าเมืองในเรื่องได้แก่

เมืองเหมราช

1. พระญาพรหมทัต
2. วงศ์สุวรรณค์

เมืองจันทบุรี

1. พระญาสุริยวงศ์
2. จันทวาด

เมืองโยนก

1. พระญาวงศ์อาทิตย์

9. คำขอเรื่องวรรณพราหมณ์

ผู้แต่ง น้อยอ้าย

เมืองปัญจาลนครมีเจ้าเมืองชื่อพระญาพรหมทัต พระองค์มีมเหสีชื่อยสวดี และมีธิดารูปงามชื่อนางพิมพา พระญาพรหมทัตรักและหวงนางพิมพามากจึงได้สร้างปราสาทเสาเดียวให้นางอยู่กับคนรับใช้ พระโพธิสัตว์ซึ่งเป็นเนื้อคู่ของนางพิมพาเกิดในตระกูลพราหมณ์ บิดามารดาได้ตั้งชื่อให้ว่าวรรณพราหมณ์ วรรณพราหมณ์เป็นผู้ที่มีปัญญาและเฉลียวฉลาด วันหนึ่งวรรณพราหมณ์ได้เข้าป่าเพื่อไปสร้างหงส์ยนต์ เมื่อสร้างหงส์ยนต์เสร็จจึงได้ขี่หงส์ยนต์บินไปหานางพิมพาและอยู่ร่วมรักกับนางพิมพาจนนางพิมพาตั้งครรภ์ เมื่อพระญาพรหมทัตทราบจึงสั่งให้ทหารประหารชีวิตวรรณพราหมณ์

ขณะนำตัววรรณพราหมณ์ไปประหารชีวิต วรรณพราหมณ์ขออนุญาตไปหาหงส์ของตน จากนั้น วรรณพราหมณ์จึงได้ขี่หงส์บินหนีไปพร้อมกับนางพิมพา ขณะที่ขี่หงส์ยนต์บินนั้นนางพิมพาเกิดเจ็บ ท้องคลอด วรรณพราหมณ์จึงขี่หงส์เข้าไปขอไฟจากพ่อค้าสำเภาแต่ไฟก็มาไหม้สายบังคับหงส์ยนต์ ทำให้วรรณพราหมณ์และนางพิมพาต้องพลัดพรากกัน นางพิมพาคคลอดบุตรและนำสบู่ทำเป็ดผูกกับ กิ่งไม้ให้บุตรนอน จากนั้นนางก็ออกตามหาสามี ครั้นนั้นพระญาโพธิสารแห่งเมืองกาสีได้เสด็จประพาส ป่าและได้พบกับเด็กอยู่ลำพังจึงรับไปเลี้ยงเป็นลูกบุญธรรมและตั้งชื่อให้ว่าสุวัณณา ส่วนนางพิมพาเมื่อ พลัดพรากจากบุตรจึงไปอาศัยอยู่กับตายายนอกเมืองกาสี เมื่อสุวัณณาอายุได้ 16 ปี พระญาโพธิสาร ได้ราชาภิเษกให้ครองเมืองกาสีและได้ประกาศหานางในเมืองให้สุวัณณราชาเลือกเป็นมเหสี สุวัณณราชาพึงพอใจนางพิมพา ในขณะที่ทั้งสองจะร่วมรักกันพระอินทร์ก็บันดาลให้มาพูดว่า ลูกไม่ควรสมสู่กับมารดา สุวัณณราชาจึงทราบความจริงว่าตนเป็นลูกของนางพิมพา ฝ่ายวรรณพราหมณ์ และหงส์ยนต์ได้รับความช่วยเหลือจากพ่อค้าสำเภา เมื่อพ่อค้าสำเภาแล่นสำเภามาถึงเมืองกาสีก็นำ หงส์ยนต์ถวายเจ้าเมืองกาสี และให้วรรณพราหมณ์เป็นทาสเจ้าเมืองกาสีด้วย ครั้นที่วรรณพราหมณ์ เป็นทาสของเจ้าเมืองกาสีนั้น วรรณพราหมณ์ได้ทำงานด้วยความซื่อสัตย์ วันหนึ่งวรรณพราหมณ์ไป เห็นหงส์ยนต์ของในวังของเจ้าเมืองกาสีก็ร้องไห้ เจ้าเมืองกาสีเห็นวรรณพราหมณ์ร้องไห้จึงสอบถาม จนทราบความจริงว่าวรรณพราหมณ์ นางพิมพา และสุวัณณราชานั้นเป็นพ่อแม่ลูกกัน จนกระทั่ง เจ้าเมืองกาสีได้ให้สุวัณณราชา นางพิมพา และวรรณพราหมณ์พบหน้ากัน ทั้งสามได้สวมกอดกันแล้ว ร้องไห้จนสลบไป เมื่อทั้งสามได้สติฟื้นขึ้นมาก็ได้อยู่พร้อมหน้ากันที่เมืองกาสี วันหนึ่งนางพิมพาคิดถึง บ้านเมืองของตน วรรณพราหมณ์จึงได้พานางไปเมืองปัญจาลนคร ทั้งสองอยู่ในเมืองปัญจาลนคร เจ็ดเดือนแล้วจึงกลับมาอยู่ที่เมืองกาสี

ตัวละครเจ้าเมืองในเรื่องได้แก่

เมืองปัญจาลนคร	1.พระญาพรหมทัต
เมืองกาสี	1.พระญาโพธิสาร
	2.สุวัณณราชา

10. คำขอเรื่องสุทรนุ

ผู้แต่ง ไม่ปรากฏชื่อ

พระญาพรหมทัตครองเมืองพาราณสี มีมเหสีชื่อนางเกลินี พระอินทร์ได้ประทานผลพุทราให้มเหสีเสวยทำให้มีโอรสชื่อสุทนต์ เพราะมีความสามารถด้านการยิงธนู ส่วนเม리트พุทราแม่ม้าตัวหนึ่งได้กินและมีลูกชื่อว่าม้ามณีกาช ดังนั้นสุทนต์และม้ามณีกาชจึงเป็นเพื่อนกัน เมื่อพระญาพรหมทัตสวรรคตชาวเมืองจึงพร้อมใจเชิญสุทนต์ขึ้นครองเมือง แต่ม้ามณีกาชได้พาสุทนต์เหาะไปยังเมืองเสตุนคร สุทนต์ได้ปลอมตัวเป็นพราหมณ์เข้าไปในเมืองและได้พบกับนางจีรปภาธิดาของพระญาเสตุราชา สุทนต์และนางจีรปภาได้รักใคร่กัน เมื่อพระญาเสตุราชาทราบจึงจัดให้ประลองวิชาธนู สุทนต์ได้ยิงธนูทะลุกระดานไม้มะเดื่อ 7 ชั้น ทะลุแผ่นเหล็ก 7 ชั้น ทะลุแผ่นทอง 7 ชั้น และทะลุเกวียนบรรทุกทราย 7 เล่ม พระญาเสตุราชาจึงยอมยกนางจีรปภาให้สุทนต์ สุทนต์และนางจีรปภาได้ขี่ม้ามณีกาชกลับไปเมืองพาราณสี ในระหว่างทางแวะพักที่ศาลาซึ่งขันตารักษ์ดูแล ขันตารักษ์ได้จับม้ามณีกาชไป สุทนต์และนางจีรปภาจึงไปขึ้นเรือสำเภาแต่เรือสำเภาก็ได้อับปางกลางมหาสมุทรทำให้สุทนต์และนางจีรปภาพลัดพรากกัน นางจีรปภาได้ไปอาศัยอยู่กับเศรษฐีและได้สร้างศาลาวาดภาพเรื่องราวของตนกับสุทนต์ไว้ ฝ่ายสุทนต์ได้พบกับนางอัญชนวดีน้องของขันตารักษ์ และพบกับนางเรณูวดีซึ่งเป็นญาติของสุทนต์ถูกยักษ์จับไป สุทนต์ได้นางอัญชนวดี นางเรณูวดี และนางกษัตริย์อีก 16 นางเป็นชานา จากนั้นสุทนต์ได้พบกับม้ามณีกาชและขี่ไปตามหานางจีรปภาที่เมืองอินทปัฐนคร แล้วกลับไปครองเมืองพาราณสี

ตัวละครเจ้าเมืองในเรื่องได้แก่

เมืองพาราณสี

1. พระญาพรหมทัต

2. สุทนต์

เมืองเสตุนคร

1. พระญาเสตุราชา

11. คำขอเรื่องสุวรรณทอยสังข์

ผู้แต่ง ไม่ปรากฏชื่อ

ท้าวสามลเจ้าเมืองพาราณสีมีมเหสีชื่อนางมณฑา มีพระธิดา 7 นาง ท้าวสามลเห็นว่าธิดาของตนควรมีคู่ครองจึงประกาศจัดงานเลือกคู่ขึ้น ธิดา 6 คนได้เลือกคู่ครองเรียบร้อยแล้ว นางธิดาที่ยังเลือกคู่ครองไม่ได้ ท้าวสามลจึงประกาศให้ชายในเมืองพาราณสีทุกคนมาแสดงตัวให้นางธิดาเลือก นางธิดาได้เห็นรูปทองที่ซ่อนอยู่ข้างในตัวของเจ้าเงาะนางจึงเลือกเจ้าเงาะเป็นสวามี ท้าวสามลโกรธจึงขับไล่นางธิดาและเจ้าเงาะออกไปอยู่กระท่อมปลายน่านอกเมือง เจ้าเงาะถอดรูป

ให้นางรจนาเห็นและบอกว่าตนชื่อสังข์ทอง วันหนึ่งท้าวสามลคิดอุบายสังหารเจ้าเงาะจึงวางแผนให้ลูกเขยทั้ง 7 คนไปหาปลา เจ้าเงาะถอดรูปแล้วใช้มนต์เรียกปลาทำให้ลูกเขย 6 คนไม่สามารถหาปลาได้ ลูกเขย 6 คนเห็นรูปทองของพระสังข์คิดว่าเป็นรุกขเทวดาจึงเข้าไปขอปลา พระสังข์จึงขอแลกปลากับปลายจุมูกของทั้ง 6 คน เมื่อกลับถึงเมืองพาราณสี ท้าวสามลยิ่งโกรธมากขึ้นเพราะเจ้าเงาะหาปลาได้มากกว่าลูกเขย 6 คน จึงได้ใช้ให้ลูกเขยทั้ง 7 คนออกไปหาเนื้อ พระสังข์ได้ใช้มนต์เรียกเนื้อทำให้ลูกเขย 6 คนไม่สามารถหาเนื้อได้ ลูกเขย 6 คนจึงไปขอเนื้อกับรุกขเทวดา พระสังข์จึงขอแลกเนื้อกับปลายหูของลูกเขยทั้ง 6 คน เมื่อกลับถึงเมืองพาราณสีท้าวสามลก็โกรธมากขึ้นเพราะเจ้าเงาะหาเนื้อได้มากกว่าลูกเขยทั้ง 6 คน ท้าวสามลจึงไล่เจ้าเงาะออกจากวังไป กระทั่งวันหนึ่งพระอินทร์ได้แปลงกายเป็นกษัตริย์ต่างเมืองมาทำตึคลีกับท้าวสามลโดยมีประชาชนและเมืองพาราณสีเป็นเดิมพัน ท้าวสามลให้หกเขยออกไปตึคลีแต่ก็แพ้ ท้าวสามลจึงให้นางมณฑาไปบอกนางรจนาให้นางรจนาขอให้เจ้าเงาะออกไปตึคลี เจ้าเงาะได้ถอดรูปออกไปตึคลีและได้รับชัยชนะทำให้ผู้คนในเมืองสรรเสริญ รวมถึงท้าวสามลด้วย ท้าวสามลจึงจัดพิธีราชาภิเษกให้พระสังข์ได้ครองเมืองพาราณสีสืบต่อไป

ตัวละครเจ้าเมืองในเรื่องได้แก่

เมืองพาราณสี

1. ท้าวสามล
2. พระสังข์

12. คำขอเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำ

ผู้แต่ง ไม่ปรากฏชื่อ

พระญาสุทัสสาเจ้าเมืองพาราณสีมีมเหสี 2 นาง มเหสีคนที่หนึ่งชื่อนางปทุมมาและมเหสีคนที่สองชื่อนางภคิยา นางปทุมมามีโอรสชื่อสุวรรณเมฆะ และหมาขนคำ (สุนัขขนทอง) อีก 1 ตัว ส่วนนางภคิยามีธิดาชื่อจันทเกสี และโอรสชื่อไชยา เมื่อสุวรรณเมฆะอายุได้ 3 ขวบ มารดาได้สิ้นพระชนม์ นางภคิยาวางแผนสังหารสุวรรณเมฆะกับหมาขนคำโดยนำหมาขนคำไปปล่อยในป่าและนำสุวรรณเมฆะโยนทิ้งลงเหว พระอินทร์ช่วยชีวิตสุวรรณเมฆะเอาไว้ส่วนหมาขนคำก็ตามกลิ่นสุวรรณเมฆะจนพบ ในป่าแห่งหนึ่งมีฤาษีชื่อพรหมรังสีได้เลี้ยงดูเด็กหญิงที่เกิดจากดอกบัวชื่อนางคันทมาลา สุวรรณเมฆะได้พบกับนางคันทมาลาจึงเกิดความรักต่อกันและแต่งงานกันอยู่ในป่า พระอินทร์ได้มอบดาบศรีกัญไชยก้าวสุวรรณเมฆะ วันหนึ่งสุวรรณเมฆะ นางคันทมาลา และหมาขนคำได้กลับมายังเมืองพาราณสีและพบว่ารุณยักษ์ได้กินหญิงชาวเมืองพาราณสี สุวรรณเมฆะได้ช่วยเหลือนางจันทเกสี

ธิดาของนางภคิยาและได้นางจันทเกสีเป็นชายา สุวรรณเมฆะได้ครองเมืองพาราณสี ส่วนหมาขนคำ พระอินทร์ได้ให้กนิยาทิพย์และเอารางคำ(รางทอง) รับน้ายาทิพย์เพื่อรดหมาขนคำทำให้หมาขนคำ กลายเป็นคนชื่อว่า สุวรรณรางคำ ซึ่งต่อมาสุวรรณรางคำได้นางจันทสมุทร ธิดาเจ้าเมืองสาวตฤเป็น ชายาและครองเมืองสาวตฤ

ตัวละครเจ้าเมืองในเรื่องได้แก่

เมืองพาราณสี	1.พระญาสุทัสสา
	2.สุวรรณเมฆะ
เมืองสาวตฤ	1.สุวรรณรางคำ

13.คำขอเรื่องหงส์หิน

ผู้แต่ง เจ้าสุริยวงศ์

ในเมืองพาราณสีมียักษ์ผีดิบมาลักพาตัวแม่ของเจ้าเมืองไปไว้ในป่า พระญาพาราณสี มีชายา 7 คน ชายา 6 คนได้ให้กำเนิดบุตรชายเหลือแต่ชายาคนสุดท้ายชื่อวิมาลาที่ยังไม่คลอดบุตร บุโรหิตได้ทำนายว่าบุตรของนางวิมาลาเป็นพระโพธิสัตว์ ชายาทั้งหกอิจฉา เมื่อนางวิมาลาคลอดบุตร ชายาทั้งหกจึงนำลูกของนางวิมาลาไปทิ้งแล้วนำลูกสุนัขมาวางไว้แทนพร้อมกราบทูลพระญาพาราณสี ว่านางวิมาลาเป็นชู้กับสุนัขทำให้พระญาพาราณสีขับไล่นางวิมาลาพร้อมกับลูกสุนัขออกจากเมือง นางวิมาลาไปขออาศัยอยู่ในสวนของตายายนอกเมืองพาราณสี ส่วนบุตรของนางวิมาลาพระอินทร์ ได้รับไปเลี้ยง พระอินทร์ได้มอบดาบศรีกัญไชยและเสกหินให้กลายเป็นหงส์เพื่อเป็นพาหนะแก่ พระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์ได้ออกตามหามารดาของตนจนพบ ฝ่ายราชบุตรทั้งหกขึ้นชอบการเล่น สะบ้าทองคำ พระโพธิสัตว์จึงไปเล่นด้วยและชนะราชบุตรทั้งหกได้สะบ้าทองคำมาให้แม่ของตน วันหนึ่งราชบุตรทั้งหกบอกกับพระโพธิสัตว์ว่าไม่ให้กลับบ้านเพราะระหว่างทางจะมียักษ์คอยจับคนกิน แต่พระโพธิสัตว์ไม่เกรงกลัวเมื่อยักษ์มาถึงจึงได้ฆ่ายักษ์ ราชบุตรทั้งหกเมื่อทราบว่าพระโพธิสัตว์ได้ฆ่า ยักษ์แล้วจึงกราบทูลพระญาพาราณสีว่าตนทั้ง 6 คนเป็นผู้ฆ่ายักษ์ พระญาพาราณสีจึงขึ้นชมและ มอบหมายให้ราชบุตรทั้งหกออกตามหาพระเจ้าย่า ราชบุตรทั้งหกได้ขอร้องให้พระโพธิสัตว์ออกตาม หาพระเจ้าย่า ระหว่างทางพระโพธิสัตว์ได้ชายา 3 คน คือ นางมขวดี ธิดาของพญายักษ์วัสสวโร นางจุฬคันธา ธิดาพญากุมภินท์ และนางสรีจันทา ธิดาพญายักษ์อนุมา แล้วได้ต่อสู้กับยักษ์ผีดิบพร้อมกับพาเจ้าย่าไปหาราชบุตรทั้งหก ราชบุตรทั้งหกได้สังหารพระโพธิสัตว์และพาเจ้าพระเจ้าย่ากลับเข้า

เมืองพาราณสี เมื่อพระเจ้ายากลับมาถึงเจ้าเมืองเห็นว่าพระเจ้ายามีความโศกเศร้า พระเจ้าย่าได้เล่าความจริงให้เจ้าเมืองฟังว่าคนที่ช่วยตนนั้นคือพระโพธิสัตว์หงส์หิน เมื่อพระญาพาราณสีทราบความจริงจึงได้ชำระความและให้เพชรฆาตสังหารแม่ลูกทั้ง 12 คน และได้จัดขบวนรับนางวิมาลาเข้ามาอยู่ในวัง

ตัวละครเจ้าเมืองในเรื่องได้แก่

เมืองพาราณสี

- 1.พระญาพาราณสี
- 2.พระโพธิสัตว์หงส์หิน

14.คำขอเรื่องอ้ายร้อยชอด

ผู้แต่ง อุ่นเรือน เชื้อนแก้ว

พระญาสิริมติเจ้าเมืองอินทนะ มีมเหสีชื่อนางคันธรา มีธิดา 7 คน ธิดาคนสุดท้ายชื่อนางรัตนพิมพา ในเมืองนี้มีครอบครัวขอทานครอบครัวหนึ่งสามีชื่อจุกทั้งพราหมณ์ ส่วนภรรยาชื่อจันทมณี ทั้งสองมีลูกชาย 1 คน เมื่อจุกทั้งพราหมณ์และจันทมณีเสียชีวิต ลูกชายจึงต้องใช้ชีวิตตามลำพัง ลูกชายต้องออกขอทาน ไม่มีเสื้อผ้าเปลี่ยนจนต้องใส่เสื้อผ้าขาดที่มัดเป็นปม ๆ ชาวบ้านจึงเรียกชื่อว่า อ้ายร้อยชอด ครั้งหนึ่งพระญาสิริมติจัดงานทอดกฐินและจัดให้ทานแก่ยาก อ้ายร้อยชอดจึงมารับทานด้วย นางรัตนพิมพาเห็นอ้ายร้อยชอดก็เกิดความสงสาร นางจึงให้พานดอกไม้แก่อ้ายร้อยชอดอธิษฐานทำบุญ อ้ายร้อยชอดอธิษฐานขอให้ตนนางเป็นภรรยา เมื่อพระญาสิริมติเห็นจึงกริ้วโกรธและขับไล่ นางรัตนพิมพาไปอยู่กับอ้ายร้อยชอด ส่วนธิดาอีก 6 คน พระญาสิริมติก็ให้เลือกชายในเมืองมาเป็นคู่ครอง เมื่อถึงฤดูทำนาอ้ายร้อยชอดก็ทำนาปรากฏว่าคันไถของอ้ายร้อยชอดไปถูกหินก้อนใหญ่ทำให้คันไถหัก อ้ายร้อยชอดจึงได้งัดหินก้อนนั้นขึ้นและพบแก้ววิเศษ ต่อมาพระญาสิริมติให้อ้ายร้อยชอดเป็นคนรับใช้เพื่อไปค้าในเมืองจำปา อ้ายร้อยชอดได้นำแก้วไปขายให้พระญาจำปา พระญาจำปาได้รับอ้ายร้อยชอดเป็นบุตรบุญธรรม อ้ายร้อยชอดอยู่ในเมืองจำปาเป็นเวลานานทำให้คิดถึงนางรัตนพิมพาจึงได้ยกทัพไปเมืองอินทนะ พอกองทัพของอ้ายร้อยชอดไปถึงเมืองอินทนะชาวเมืองต่างตื่นตระหนกคิดว่าเป็นข้าศึก เมื่อพระญาสิริมติทราบว่า เป็นอ้ายร้อยชอดจึงได้ไปเชิญอ้ายร้อยชอดเข้าเมืองและราชาภิเษกอ้ายร้อยชอดให้ครองเมืองอินทนะ และมีพระนามใหม่ว่า พระญาพันธุมติ

ตัวละครเจ้าเมืองในเรื่องได้แก่

เมืองอินทะ	1.พระญาสีริมติ 2.พระญาพันธุมติ (อ้ายร้อยชอด)
เมืองจำปา	1.พระญาจำปา

บทที่ 3

ภาพลักษณ์เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอ

ภาพลักษณ์ ตามความหมายในพจนานุกรมศัพท์วรรณกรรมอังกฤษ – ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายว่า ลักษณะหรือท่าทีของบุคคลหรือองค์กรที่ปรากฏแก่ตาหรือความรู้สึกของสาธารณชน (2545: 218) ภาพลักษณ์เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอ คือ ภาพของเจ้าเมืองที่ปรากฏในวรรณกรรมคำขอ ซึ่งการศึกษาในครั้งนี้ผู้วิจัยจะมุ่งเน้นศึกษาเฉพาะภาพลักษณ์ของเจ้าเมืองที่ดี เพราะภาพลักษณ์ที่ไม่ดีของเจ้าเมืองถูกกำหนดขึ้นตามโครงเรื่องที่ตัวละครเจ้าเมืองมีภาพลักษณ์ที่ไม่ดีเพื่อเป็นตัวละครปรปักษ์ของคำขอเรื่องต่าง ๆ

จากการวิเคราะห์วรรณกรรมคำขอพบว่า กวีสร้างสรรค์ตัวละครเจ้าเมืองให้มีภาพลักษณ์ 9 ภาพลักษณ์ คือ ภาพลักษณ์การเป็นผู้ปกครองเมือง ภาพลักษณ์พระโพธิสัตว์ ภาพลักษณ์เจ้าเมืองล้านนา ภาพลักษณ์ผู้มีบุญ ภาพลักษณ์ผู้มีของวิเศษและอำนาจวิเศษ ภาพลักษณ์ผู้มีสติปัญญาและความรู้ ภาพลักษณ์ผู้มีจริยธรรม ภาพลักษณ์ผู้มีทรัพย์ และภาพลักษณ์ผู้มีรูปร่าง ซึ่งภาพลักษณ์ดังกล่าวเป็นผลมาจากคุณลักษณะและหน้าที่พิเศษของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอ

1.ภาพลักษณ์การเป็นผู้ปกครองเมือง

ภาพลักษณ์การเป็นผู้ปกครองเป็นภาพลักษณ์ที่สำคัญของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอ ซึ่งการเป็นผู้ปกครองเมืองนั้นจะต้องมีคุณลักษณะและหน้าที่ในการปกครองบ้านเมืองให้เกิดความมั่นคงและสงบสุข คุณลักษณะและหน้าที่ของผู้ปกครองเมือง ได้แก่ การสืบเชื้อสายมาจากกษัตริย์ การมีพระราชอำนาจ การสั่งสอนผู้อยู่ใต้อำนาจ การให้รางวัลแก่ผู้ทำคุณประโยชน์ การตัดสินคดีความ การอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา และการปกครองบ้านเมืองโดยธรรม

1.1.การสืบเชื้อสายมาจากกษัตริย์

ในวรรณกรรมคำขอได้กล่าวถึงเจ้าเมืองว่าเป็นผู้ปกครองเมือง ที่จะต้องสืบเชื้อสายมาจากกษัตริย์โดยตรง เพื่อปกครองรักษาประชาชนและบ้านเมืองให้เกิดความสงบสุขสืบไป ดังในคำขอเรื่องช้างโพงนางพม่อมที่กล่าวถึงพระภูบาล้าน้ำ เจ้าเมืองล้านน้ำที่แต่งตั้งราชาภิเษกราชบุตรของตนคือ เจ้าสิทธิกุมาร ให้เป็นเจ้าเมืองปกครองเมืองล้านน้ำและประชาชนชาวเมืองให้มีความสุขสืบไป ดังคำขอว่า

เราจักคิดยก	ยังราชบุตรดา	หื้อเปนพระญา	ราชาเอกอ้าง
ปกครองรักษา	ปชชาสืบสร้าง	หื้อสุขสำราญ	ทุกชั้น
...			
ก็หื้อจัดการ	ตามแบบราชะ	ได้ภิเษกเจ้า	ราชา
นิมนต์สังฆะ	มาเทศนา	รดน้ำพุธา	ภิเษกองค์เจ้า
ตั้งยังพระนาม	กุมารหน่อหน้า	ตามฉายาเงา	ปละ
สิทธิเลิศราชา	เอกราชะ	ปผิตแผกได้	นามเดิม

(ข้างโพงนางมหมอม, 2511: 12 – 13)

(ถอดความ: กล่าวถึงพระญาหล้าหน้าได้คิดที่จะแต่งตั้งให้ราชบุตรคือสิทธิกุมารเป็นเจ้าเมือง ปกครองดูแลบ้านเมืองและประชาชนทุกหมู่ให้มีความสุข พระญาหล้าหน้าจึงได้ให้เสนาจัดการตามราชประเพณีราชาภิเษก สิทธิกุมาร ได้นิมนต์พระสงฆ์มาเทศน์ และรดน้ำพุธาภิเษกแก่สิทธิกุมาร จากนั้นได้แต่งตั้งพระนามสิทธิกุมารเป็นสิทธิราชา)

ในวรรณกรรมคำขอเรื่องเจ้าสุวัตรแสดงให้เห็นถึงภาพลักษณ์ผู้ปกครองเมืองที่จะต้องมีการสืบเชื้อสายมาจากวงศ์กษัตริย์ เจ้าเมืองจะต้องมีเชื้อสายมาจากกษัตริย์ซึ่งเป็นฐานันดรสูงสุดในเมือง แสดงให้เห็นว่าเจ้าเมืองมีภูมิหลังที่สูงส่ง เมื่อเจ้าเมืองสวรรคต ลูกของเจ้าเมืองก็จะเป็นผู้สืบราชสันตติวงศ์โดยตรง ทั้งนี้การที่เจ้าเมืองมีเชื้อสายมาจากวงศ์กษัตริย์ เพื่อให้ประชาชนชาวเมืองเกิดความศรัทธาและจงรักภักดีต่อเจ้าเมือง ดังในคำขอว่า

สุวัตรองค์คำ	หน่อเมืองภูมิมี	ไซ้แต่ต้น	เดิมมา
ว่านามเรา	แต่ต้นอิตตา	สุวัตรกุมาร	เนตรนามว่าอัน
เปนหน่อกษัตริย์	พาราเขื่อนชั้น	เป็นที่สถิตสำราญ	แต่เค้า

(เจ้าสุวัตร, 2511: 107)

(ถอดความ: เจ้าสุวัตรได้กล่าวว่าตนเป็นบุตรของเจ้าเมือง พ่อเป็นเจ้าเมืองอยู่ในบ้านเมืองของตน)

จากคำขอเรื่องเจ้าสุวัตร กล่าวถึงเจ้าสุวัตรว่าเป็นราชบุตรของพระญาอาทิตย์ เจ้าเมืองพาราณสี และต่อมาเจ้าสุวัตรก็ได้เป็นเจ้าเมืองปกครองบ้านเมืองสืบต่อพระราชบิดาของตน หรือในคำขอเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำ พระญาสุทัสสา เจ้าเมืองพาราณสีได้ให้นางปทุมมาอธิษฐานขอบุตรเพื่อจะได้สืบราชสมบัติต่อจากตน ดังคำขอว่า

ขอลูกชายเลา	เจ้าตนบุญนัก	มาเกิดได้	กับนาง
แทนพระเจ้าช้าง	สืบท่องหอยนาง	นั้นและนางนาง	สืวย่ออันอ้วน

(สุวรรณเมฆะหมาขนคำ, 2511: 5)

(ถอดความ: นางปทุมมาได้ขอบุตรชายที่มีรูปงาม มีบุญ ได้มาปฏิสนธิในครรภ์เพื่อเป็นหน่อเนื้อเชื้อกษัตริย์ปกครองบ้านเมืองสืบต่อจากพระราชบิดา)

การสืบเชื้อสายมาจากกษัตริย์ของเจ้าเมืองแสดงให้เห็นว่า เจ้าเมืองเป็นผู้มีภูมิหลังที่ยิ่งใหญ่ และมีการสืบราชสันตติวงศ์มาอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ประชาชนเคารพศรัทธาและจงรักภักดีต่อราชวงศ์ และเจ้าเมือง นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นว่าการสืบเชื้อสายมาจากกษัตริย์เป็นการปกครองบ้านเมือง และจัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่ประชาชนด้วย

อย่างไรก็ตามในวรรณกรรมคำวขอบางเรื่องได้แก่ วรรณพราหมณ์ จันต๊ะชา นกกระจาบ และ อ้ายร้อยยอด มีเจ้าเมืองที่ไม่ได้สืบเชื้อสายมาจากกษัตริย์โดยตรง คำวขอเรื่องวรรณพราหมณ์ วรรณพราหมณ์เป็นผู้ที่ถือกำเนิดในตระกูลพราหมณ์ คำวขอเรื่องนกกระจาบ เจ้าสรรพสิทธิ์ถือกำเนิดในตระกูลเศรษฐี คำวขอเรื่องจันต๊ะชา เจ้าจันทมาต และสุริยชาติถือกำเนิดในครอบครัวทศตะ และ คำวขอเรื่องอ้ายร้อยยอด อ้ายรอดยอดหรือพระญาพันธุ์มดีถือกำเนิดในครอบครัวทศตะ ซึ่งต่อมาทั้งหมดได้เป็นเจ้าเมืองปกครองเมืองต่าง ๆ ทั้งนี้เนื่องจากตัวละครดังกล่าวเป็นตัวละครเอก และมีคุณลักษณะอื่น ๆ สนับสนุนจึงทำให้ได้เป็นเจ้าเมืองในเวลาต่อมา

1.2. การมีพระราชอำนาจ

การเป็นผู้ปกครองเมืองจะต้องมีอำนาจเหนือกว่าบุคคลทั่วไปในเมือง เพราะผู้ปกครองเมืองจะต้องใช้อำนาจเพื่อปกครองชาวเมืองให้อยู่ในกฎระเบียบของผู้ปกครองเมือง ดังนั้นอำนาจของผู้ปกครองเมืองจึงเป็นอำนาจที่เด็ดขาด เป็นอำนาจที่ทำให้ผู้อยู่ใต้อำนาจเกรงกลัว และจงรักภักดีต่อผู้ปกครองเมือง ในวรรณกรรมคำวขอได้กล่าวถึงเจ้าเมืองว่าเป็นผู้มีพระราชอำนาจที่ยิ่งใหญ่ เมื่อเจ้าเมืองมีพระราชอาชญา หรือบัญชาการต่าง ๆ ผู้อยู่ใต้อำนาจจะต้องปฏิบัติตามพระราชอาชญาดังกล่าวให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย หากผู้อยู่ใต้อำนาจฝ่าฝืนหรือขัดพระราชอาชญาแล้วจะต้องได้รับโทษสูงสุดคือประหารชีวิต ดังในคำวขอเรื่องวรรณพราหมณ์ กล่าวถึงพระราชอำนาจของพระญาพรหมทัต เจ้าเมืองปัญจลนคร ที่มีพระราชอาชญาสั่งให้ผู้อยู่ใต้อำนาจปฏิบัติตามหากใครฝ่าฝืน หรือกระทำความผิดต่อพระราชอาชญาจะต้องได้รับโทษถึงแก่ชีวิต ดังคำวขอ

อาชญาเหนือหัว	พระองค์เจ้าช้าง	ท่านปลงแต่งห้าง	ทั้งมวล
คนใดล่วงล้ำ	ทำผิดแผกวน	ที่บ่สมควร	อาญาท่านห้าม
เที่ยงแดนจักตาย	เปนจริงแม่นมั่น	ปูนกลัวงศ์คาน	ท่านคิด

(วรรณพราหมณ์, 2511: 5)

(ถอดความ: พระญาพรหมทัต เจ้าเมืองปัญจลอนครได้รับสั่งให้ทหารและคนรับใช้คอยดูแลนางพิมพ์พาที่ในปราสาท หากใครขัดขืนรับสั่งก็จะมีโทษถึงแก่ชีวิต ทำให้ทุกคนต่างเกรงกลัวในพระราชอำนาจ)

นอกจากนี้ในคำขอเรื่องช้างโพงนางผมหอมยังได้กล่าวถึงพระราชอำนาจของเจ้าเมืองไว้ว่า เมื่อเจ้าเมืองมีบัญชาการหรือสั่งผู้อยู่ใต้อำนาจไม่ว่าจะเป็นทหาร เสนา ข้าราชการแล้ว ผู้รับบัญชาการจากเจ้าเมืองจะต้องปฏิบัติตามคำสั่งของเจ้าเมืองอย่างรวดเร็ว ดังในคำขอที่ว่า

สององค์ท่านท้าว	ก็จูบชมขวัญ	แล้วเรียกหา	เสนาข้าเฝ้า
สั่งให้อัฒตการ	งานทำขวัญเจ้า	สีดาหญิง	ลูกรัก
เสนาจัดการ	ตามความบังคับ	ในรับได้	เร็วพลัน

(ช้างโพงนางผมหอม, 2511: 5)

(ถอดความ: พระญาพรหมทัต เจ้าเมืองศรีรัตนฯ พร้อมมเหสีได้จูบรับขวัญนางสีดา ราชาธิดาของตน พร้อมกับเรียกเสนาให้มาเข้าเฝ้า และสั่งให้เสนาจัดการเตรียมงานรับขวัญนางสีดา เหล่าเสนารับคำสั่งแล้วรีบจัดการอย่างรวดเร็ว)

ส่วนในคำขอเรื่องนกกระจาบ และเรื่องช้างโพงนางผมหอม ยังได้กล่าวถึงพระราชอำนาจของเจ้าเมืองไว้ว่า เมื่อเจ้าเมืองมีบัญชา หรือรับสั่งแล้ว บรรดาเสนาหรือผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา จะต้องรีบกระทำตามพระราชประสงค์ทันที หากไม่ปฏิบัติตามบัญชาหรือรับสั่ง หรือกระทำผิดคำสั่งของเจ้าเมืองก็จะได้รับโทษ ดังในคำขอว่า

เหตุเจ้าเหนือหัว	บัญชาสั่งไว้	หื้อสูงห้าง	ตามคำ
------------------	--------------	-------------	-------

(นกกระจาบ, 2511: 24)

(ถอดความ: พระญาพรหมทัต เจ้าเมืองพาราณสี ได้รับสั่งเสนาว่าหากใครทำให้นางทิพเกษรพูดได้ ให้เหล่าเสนาตีกลอง และเครื่องดนตรีเป็นสัญญาณ เสนาได้ปฏิบัติตามคำสั่งของเจ้าเมือง)

นอกจากพระราชอำนาจของเจ้าเมืองจะเป็นที่เกรงกลัวต่อผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาในเมืองแล้ว พระราชอำนาจเจ้าเมืองยังแผ่ขยายให้เป็นที่เกรงกลัวของเมืองอื่น ๆ ดังในคำขอเรื่อง

สุวรรณหอยสังข์ กล่าวถึงท้าวสามลว่ามีพระราชอำนาจในเมืองพาราณสี ด้วยเดชานุภาพของเจ้าเมืองพาราณสีที่มีอำนาจยิ่งใหญ่ทำให้เมืองต่าง ๆ มาบอบน้อมสวามิภักดิ์ต่อเมืองพาราณสี ดังในคำขอว่า

เจ้าผู้ครอง	นครอวฬิก	กษัตริย์ใหญ่กว้าง	พารา
หากมีเดชะ	ไปทั่วทิศา	นามชื่อพระญา	สามลเอกอ้าง
ปกครองรักษา	ประชาสืบสร้าง	ร้อยเอ็ดหัวเมือง	บอบน้อม

(สุวรรณหอยสังข์, 2511: 2)

(ถอดความ: เจ้าผู้ครองนครพาราณสีมีเดชานุภาพไปทั่วทิศ มีนามว่า ท้าวสามล เป็นเจ้าเมืองปกครองประชาชนในเมือง และหัวเมืองต่าง ๆ ร้อยเอ็ดหัวเมืองต่างบอบน้อมต่อเจ้าเมืองพาราณสี)

จากคำขอที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า เจ้าเมืองมีอำนาจสูงสุดในการปกครอง พระราชอำนาจของเจ้าเมืองสามารถบัญชาหรือสั่งการต่าง ๆ ได้ตามพระราชหฤทัย เมื่อเจ้าเมืองมีบัญชาหรือรับสั่งแล้วเสนาหรือผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาจะต้องปฏิบัติตามคำสั่งทันที หากใครขัดขึ้นพระบัญชาจะต้องได้รับโทษสูงสุดคือการประหารชีวิต ดังนั้นพระราชอำนาจของเจ้าเมืองจึงเป็นที่เกรงกลัวของผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา นอกจากนี้พระราชอำนาจที่ยิ่งใหญ่ของเจ้าเมืองยังแผ่ไพศาลไปยังเมืองต่าง ๆ ทำให้เมืองเหล่านั้นต้องบอบน้อมในพระราชอำนาจของเจ้าเมือง พระราชอำนาจของเจ้าเมืองจึงเป็นคุณลักษณะที่แสดงถึงพระบรมเดชานุภาพที่ยิ่งใหญ่ของเจ้าเมืองทำให้เจ้าเมืองเป็นที่น่าเกรงขามของประชาชนและเมืองที่อยู่ใต้พระราชอำนาจทั้งปวง

1.3. การสั่งสอนผู้อยู่ใต้อำนาจ

ผู้ปกครองเมืองมีหน้าที่สำคัญคือการปกครองรักษาบ้านเมือง และปกครองชาวเมือง เพื่อให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองในบ้านเมืองของตน การปกครองผู้อยู่ใต้อำนาจเป็นหน้าที่สำคัญประการหนึ่ง ในวรรณกรรมคำขอเจ้าเมืองมีหน้าที่สั่งสอนผู้อยู่ใต้อำนาจ เพื่อให้ผู้อยู่ใต้อำนาจปฏิบัติตนให้เกิดความเรียบร้อยดีงาม ไม่สร้างความเดือดร้อนในบ้านเมือง ซึ่งเป็นแนวทางในการควบคุมผู้คนให้อยู่ในศีลธรรมอันจะทำให้บ้านเมืองมีระเบียบวินัย

ในวรรณกรรมคำขอสามารถจำแนกการสั่งสอนผู้อยู่ใต้อำนาจของเจ้าเมืองออกเป็น 3 ลักษณะ คือ เจ้าเมืองสั่งสอนบุตร เจ้าเมืองสั่งสอนบริวาร และเจ้าเมืองสั่งสอนศัตรู

1.3.1.เจ้าเมืองสั่งสอนบุตร

บุตรของเจ้าเมือง คือผู้ที่สืบเชื้อมาจากเจ้าเมืองโดยตรงหรือราชบุตร และบุตรที่มีความเกี่ยวข้องตามกฎหมาย กล่าวคือ เป็นบุคคลที่มาอภิเษกกับราชธิดาของเจ้าเมืองก็คือราชบุตรเขย ในที่นี้ต่างก็เรียกบุตรทั้งสองลักษณะว่าเป็นบุตรของเจ้าเมือง

ในวรรณกรรมคำขอลจะกล่าวถึงเจ้าเมืองว่าได้สั่งสอนบุตรของตน โดยให้ยึดถือและปฏิบัติตามในเรื่องการทำงาน การมีคุณธรรม และการมีคู่ครอง ดังในคำขอเรื่องสุทนต์ กล่าวถึงพระยาเสตุราช เจ้าเมืองเสตฺรนครได้สั่งสอนราชบุตรเขยคือเจ้าสุทนต์ในเรื่องการทำงานน้อยใหญ่ การตั้งมั่นอยู่ในคุณธรรมโดยการทำบุญรักษาศีล มองการณ์ไกล ไม่โกรธกริ้วเสียงดังเพราะจะเป็นที่อับอายแก่ประชาชน และจะถูกสนมกำนัลนินทาว่าร้ายได้ นอกจากนี้ยังสอนเรื่อง การมีคู่ครองให้รักและดูแลกัน หากสามีใจร้อน ให้ภรรยาใจเย็น เสมือนกับไฟที่ต้องใช้น้ำดับ ดังปรากฏคำขอว่า

ส่วนท้าวเสตุ	ราชปิตตา	ก็ปลงวาจา	อนุญาตเจ้า
แล้วสั่งสอนป็น	เจ้าพันลูกเต้า	เรื่องการหนักเบา	ใหญ่น้อย
ว่ากันไปเถิง	รอดเทิงเรียบร้อย	อยู่สุขเที่ยงหมั้น	ทีชา
หื้อหมั้นพิงว้าย	ทอ้งผ้ายมาหา	อย่าตัดบั้นลา	ปิตตาแก่เถ้า
การอยู่การกิน	ทั้งสองลูกเต้า	อย่าลืมหองคุณ	ท่านพระ
หมั้นรักษาศีล	กินทานสังฆะ	อย่ามักโกรธกริ้ว	เนืองนั้น
กลัวอายไพร่ฟ้า	เล่าหน้าจาขวัญ	สนมกำนัล	จักดูถูกได้
หื้อคืดหันไกล	อย่าใจร้อนใหม่	ฟูจาอันใด	ขุนซ้ำ
คันผัวเปนไฟ	เมียบไหลเปนน้ำ	ดับวอดขัว	เปลวเย็น

(สุทนต์, 2511: 52 – 53)

(ถอดความ: เมื่อสุทนต์ได้นางจิริปภาธิดาของท้าวเสตุราชเป็นชายาแล้ว สุทนต์ได้ขออนุญาตพระยาเสตุราชกลับไปยังเมืองของตนคือเมืองพาราณสี พระยาเสตุราชก็อนุญาตและสั่งสอนเจ้าสุทนต์เรื่องการทำงานหนักเบา และสอนเรื่องการดำรงชีวิตให้หลักธรรมของพระพุทธองค์ ให้รักษาศีล อย่าโกรธเพราะจะเป็นที่อับอายแก่ประชาชน หากเจ้าเมืองโกรธ นางสนมกำนัล และประชาชนจะนินทาและดูถูกได้ ให้เจ้าสุทนต์มองการณ์ไกล อย่าใจร้อน และพูดจาไม่ดี หากเจ้าสุทนต์ใจร้อนให้นางจิริปภาเป็นเสมือนน้ำที่คอยดับไฟร้อนนั้น)

1.3.2.เจ้าเมืองสั่งสอนบริวาร

เจ้าเมืองเป็นผู้ที่มีอำนาจและมีบริวารมาก ซึ่งบริวารของเจ้าเมืองได้แก่ เจ้าเมืองประเทศราช ข้าราชการบริวาร และประชาชนในเมือง ดังนั้นราชกิจของเจ้าเมืองจึงต้องสั่งสอนบริวารให้ปฏิบัติตามคำสั่งเพื่อให้บริวารเหล่านั้นเป็นคนดีมีคุณธรรมและไม่สร้างปัญหาให้กับบ้านเมือง

ในวรรณกรรมคำชอกกล่าวถึงเจ้าเมืองสั่งสอนบริวารของตนในเรื่องการคบมิตร และการประพฤติตนตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา ดังในคำชอเรื่องชีวหาลินคำ กล่าวถึงเจ้าชีวหาลินคำ เจ้าเมืองโสทรราชคหะ ได้สั่งสอนไพร่ฟ้าประชาชน และเจ้าเมืองต่าง ๆ รวมทั้งข้าราชการบริวาร ในเรื่องการคบมิตรว่า ไม่ควรคบคนพาล ให้คบคนที่ไม่มีความโลภ คบคนให้ดูที่ใจมากกว่าดูที่การพูดจา คบคนที่มีศีล คบคนที่ช่วยเหลือเราเวลาที่เรายุ่งยากลำบาก คบคนที่มีปัญญา และให้ตั้งมั่นอยู่ในหลักธรรมของพระพุทธศาสนา คือ หลักทศพิธราชธรรม การไม่โลภ และซื่อสัตย์ ในการตัดสินความต่าง ๆ ดังในคำชอว่า

เจ้าก็สั่งสอน	ปชชาไพร่ฟ้า	ทั้งร้อยเอ็ดเมือง	หมู่ท้าว
เจ้าก็สั่งสอน	ซึกน้ำแต่เค้า	ฝูงนักปราชญ์เจ้า	ควรฟัง
การคบเพื่อนมิตร	มีหลายประการ	ยังมีนิทาน	โวหารเปรียบแจ้ง
การคบมิตรฝูง	จุงคิดหื้อแห่ง	ช่างหุมพาวาย	ตำซ้ำ
คนพาล	โมโหสวกง้า	จาปากกล้า	ค่างาน
ข้าวสุกแล้ว	ช่างเปนข้าวสาร	เหมือนนบุดตะมาร	กับเราตั้งอัน
ช่างหื้อว่าวาย	ฉิบหายต่วนสิ้น	ตายเพื่อโลภ	ตัวนั้น
โลกมากลาภหาย	เหมือนกันว่านั้น	ก็จาเปรียบอัน	หงส์ทอง
มีหนึ่งแล้ว	อยากได้แถมสอง	ปองควีเท	ผ่าม้างจนได้
คำปากจาหวาน	บ่หันปุมไส้	จักแผอย่างใด	บรู
นักเลงพนัน	การเล่นเจ้าซู้	พูดเท็จดื่มเหล้า	สุรา
อทินนา	กาเม มุสา	ผู้ดื่มสุรา	สุบฝืนกินเหล้า
จักไปคบเขา	จักพาหื้อเข้า	เปลวไฟแดง	ถ้ำร้อน
ในปัจจุบัน	มันช่างส่อฟ้อง	หื้อตกคอกกว้าง	ทันดา
คนจำพวกนั้น	ดีเมื่อต่อตา	ลับหลังนินทา	จาขวัญเล่าตำนาน

อย่าบัญญัติคุณ	ท่านนั้นหลายล้าน	มันจาคำบาง	ถ้อยซ้ำ
ข่มเพื่อนยอดตัว	เหมือนหัวคองฟ้า	หื้อเพื่อนอวดอ้าง	มันดี
คนเขื่อนั้นและ	ผิดด้วยวี	คนฝูงดี	อย่าได้เสพสร้าง
คนสุขทุกข์กัน	ย่อมมีแถมถ้าน	ตามบัวราณมี	ว่าไว้
เมื่อเราทุกข์ผลาญ	อยากกันทุกข์ไร้	มันยอมโปรดให้	ปราณี
เมื่อเราพลาดพลั้ง	ผิดด้วยวี	มันแปงใจดี	ตักเตือนบอกให้
ยามเมื่อตัวเรา	ได้ตกต่ำได้	ถึงแก่ภัยยา	โทษร้าย
มันยอมป้องกัน	รักษาเราไว้	บ่หื้อเสื่อมสิ้น	เสียไป
คนอย่างนี้และ	เปนมิตรเทียมใจ	บ่หื้อตกไป	แกมดินฝุ่นหญ้า
เวลาบุญคุณ	ใครใดต่างหน้า	มาจានินทา	ว่าร้าย
ข่มเหงเตงเรา	ด้วยความผางร้าย	ตักเตือนบอกหื้อ	ตามธรรม
เกิดเปนมนุษย์	ไม่ต้องตักกัน	ไผไม่เชื่อฟัง	คำจาแห่งเจ้า
เราเกิดมาเปน	คนชายกินข้าว	อย่าฟังคำเบา	ถ้อยซ้ำ
จาเปรียบเทียบเหมือน	ใบคาห่อรำ	ปกบ่คุ้ม	เหม็นไป
คนจำพวกนี้	เชิญเจ้าทั้งหลาย	ควรอธิบาย	บอกกันเจตแจ้ง
คนปัญญาดี	รำพึงหื้อแห่ง	จักคบมิตรแพง	เสี้ยวรัก
คบคนพาโล	เปรียบคือไอยักษ์	มันยอมหื้อ	พาวาย
คบหื้อช่างคบ	มิตรแก้วสหาย	หื้อผ่อเหลี่ยมลาย	ตรัสตรองสว่างใส
อะเสวนา	อย่าคบคนใบ้	เหมือนอธิบาย	ว่านั้น
บัญญัติ	นักปราชญ์เจ้าชั้น	เสมอตั้งอัน	ดวงไฟ
เสวนะ	เป็นที่อาศัย	เราควรดีไป	คบนักปราชญ์เจ้า
อันนั้นเหล่าเหย	จักพาหื้อเข้า	นิพพานชัย	บ่แคล้ว
ในปัจจุบัน	ได้หันอยู่แล้ว	ยังกัมมบาปกล้า	อธรรม
ทศราชา	ทั้งสิบประการ	จำศีลกินทาน	ไปแท้ใจใจ
อย่าโลกตัณหา	ตาหันใครได้	จักร้ายดีใด	รำพึง
ตัดสิ้นความ	อย่าทำอามิจ	คือรักฝ่ายเบื่อง	ตีแคม
หื้อชอบแมน่ทัด	บอกกล่าวชี้แจง	กินถ่านไฟแดง	เพราะเพื่อความใ้
ผู้แพ้พ้อเสีย	ผู้ค้ำพ้อได้	บ่ตามวินัย	บัญญัติ

เจ้ากั๊สสอน	ตักเตือนชี้ซัก	ฝูงไพร่ฟ้า	ปชชา
แถมร้อยเอ็ดท้าว	ต่างด้าวสาขา	ก็ตั้งโสดา	รับฟังถ้อย

(ชีวหาลิ้นคำ, 2511: 142 – 144)

(ถอดความ: กล่าวถึงชีวหาลิ้นคำเมื่อได้เป็นเจ้าเมืองโสทรราชคหะแล้ว ได้สั่งสอนไพร่ฟ้าประชาชน เจ้าเมืองประเทศราช และข้าราชการ ในเรื่องการคบมิตรว่ามีหลายประการ ดังในนิทานที่จะเปรียบเทียบให้ฟังดังนี้ การคบมิตรต้องคิดให้รอบคอบอย่าคบคนพาลซึ่มโหมเหมือนกับบุตตะมาร ไม่ควรคบคนโลภเปรียบเหมือนหงส์ทองที่ไม่รู้จักพอ ให้คบคนที่ใจอย่าคบคนที่คำพูดไพเราะและภายในจิตใจไม่ดี ให้คบคนที่มีศีล 5 ข้อ ให้คบคนที่ช่วยเหลือเราเมื่อเราลำบากยากไร้ อย่าคบคนที่ชอบนินทาใส่ร้ายเรา ให้คบคนที่มีปัญญา เพราะคนที่มีปัญญาเปรียบเสมือนดวงไฟส่องนำทางให้แก่เรา หากคบมิตรที่ดีก็พาเราให้พบเจอแต่สิ่งดี ๆ นอกจากนี้จะต้องยึดมั่นในหลักทศพิธราชธรรม ทำบุญให้ทาน ไม่โลภ และตัดสินคิดความอย่างเที่ยงตรง เหล่าไพร่ฟ้าประชาชน เจ้าเมืองประเทศราช และข้าราชการต่างตั้งใจฟังคำสอนของเจ้าชีวหาลิ้นคำ)

1.3.3.เจ้าเมืองสั่งสอนศัตรู

ราชกิจของเจ้าเมืองอย่างหนึ่งคือการเป็นนักรบที่ต้องต่อสู้กับข้าศึกศัตรูที่มีฤทธิ์มาก เพื่อปกป้องบ้านเมืองและประชาชนชาวเมืองของตน ในการต่อสู้ระหว่างเจ้าเมืองกับศัตรู เจ้าเมืองจะมีชัยชนะเหนือศัตรูทุกครั้ง เมื่อศัตรูพ่ายแพ้ต่อเจ้าเมือง เจ้าเมืองมักจะสั่งสอนศีลธรรมให้กับศัตรูเพื่อให้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของศัตรูด้วย

ในวรรณกรรมคำขอเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำได้กล่าวถึงเจ้าเมืองสั่งสอนศีลธรรมให้แก่ศัตรูคือยักษ์ กล่าวคือ เมื่อเจ้าสุวรรณต่อสู้กับยักษ์และได้รับชัยชนะแล้ว เจ้าสุวรรณได้ไว้ชีวิตแก่ยักษ์ พร้อมกับสั่งสอนให้ยักษ์ปฏิบัติตามหลักศีลธรรมของพระพุทธศาสนา คือหลักศีล 5 หรือ เบญจศีล ได้แก่ เว้นจากการฆ่าสัตว์ เว้นจากการลักทรัพย์ เว้นจากการประพฤตินิโคตในกาม เว้นจากการพูดเท็จ และเว้นจากการดื่มของมึนเมา ดังในคำขอ

ส่วนสุวรรณ	มีใจบ่เศร้า	จักปลงปล่อยยัง	ปู่ยักษ์
เจ้าจึงสั่งสอน	ศีลธรรมแค้นคัก	หื้อปู่ยักษ์เถ่า	เถื่อเอา
ศีลพระพุทธ	มีไว้ตามเถา	ปานาหื้อเอา	ยักษ์รักษาได้
อทินนา	หื้อจำใส่ไส้	ของลักเถ่า	บิบบิ้น
กาเมสุกัมม	หื้อจำหลิกเว้น	ญิงที่อัน	ผัวมี
มุสาวาทัน	รักษาวจี	อย่าจวาที	บตีหม่นเศร้า

สุราเมรัย	อย่าได้กินเหล้า	ของมัวเอา	ชุ่มชะ
จักเสียดตี	บ่ประมาทะ	บ่จับถูกต้อง	คลองดี

(สุวรรณเมฆะมหาพนคำ, 2511: 83 – 84)

(ถอดความ: เจ้าสุวรรณาได้สั่งสอนยักษ์ให้รักษาศีลซึ่งเป็นหลักธรรมของพระพุทธเจ้า 5 ข้อ คือ ห้ามฆ่าสัตว์ ห้ามลักทรัพย์ ห้ามประพฤตินอกใจในกาม ห้ามพูดเท็จ ห้ามดื่มของมึนเมา ให้ยักษ์รักษาศีลไว้ให้ได้อย่างประมาท)

จะเห็นได้ว่าการสั่งสอนผู้อยู่ใต้อำนาจของเจ้าเมือง แบ่งออกเป็น 3 ลักษณะ คือ การสั่งสอนบุตร การสั่งสอนบริวาร และการสั่งสอนศัตรู การสั่งสอนบุตรของเจ้าเมืองเป็นการสั่งสอนบุตรในเรื่องการทำงาน การตั้งมั่นอยู่ในคุณธรรม และการมีคู่ครอง ส่วนการสั่งสอนบริวารจะสั่งสอนในเรื่องการคบมิตร และสอนให้มีคุณธรรม นอกจากนี้เจ้าเมืองยังได้สั่งสอนศัตรูให้ปฏิบัติตามหลักศีล 5 ประการ การสั่งสอนผู้อยู่ใต้อำนาจของเจ้าเมืองในวรรณกรรมค่าวซอมีความน่าสนใจในแง่ของการให้รายละเอียดของการสั่งสอนซึ่งแตกต่างกับวรรณกรรมนิทานของราชสำนักที่ไม่ปรากฏรายละเอียดของการสั่งสอนที่เด่นชัดนัก โดยเฉพาะการสั่งสอนศัตรูให้ปฏิบัติตามหลักของศีล การสั่งสอนผู้อยู่ใต้อำนาจของเจ้าเมืองแสดงให้เห็นราชกิจของเจ้าเมืองในการอบรมสั่งสอนผู้อยู่ใต้อำนาจของตน เจ้าเมืองเป็นผู้ที่มีคุณธรรมและสั่งสอนบุคคลที่อยู่ใต้อำนาจให้มีคุณธรรมด้วยเช่นกัน คุณธรรมหรือคำสอนของเจ้าเมืองเป็นกรอบในการควบคุมผู้อยู่ใต้อำนาจให้ปฏิบัติไปในทิศทางเดียวกัน ทั้งนี้หากผู้อยู่ใต้อำนาจของเจ้าเมืองปฏิบัติตามคำสอนของเจ้าเมืองก็จะทำให้บ้านเมืองเกิดความสงบสุข

1.4. การให้รางวัลแก่ผู้ทำคุณประโยชน์

การให้รางวัลแก่ผู้ทำคุณประโยชน์ของผู้ปกครองเมืองเป็นหน้าที่หนึ่งของเจ้าเมือง ซึ่งการเป็นเจ้าเมืองที่ดีนอกจากจะมีพระเดชหรืออำนาจที่ยิ่งใหญ่แล้ว เจ้าเมืองยังต้องมีพระคุณ คือ ความเกื้อกูลเอื้อเฟื้อต่อข้าราชการบริวารและประชาชนผู้ทำคุณประโยชน์ การให้รางวัลแก่ผู้ทำคุณประโยชน์นั้นก็เพื่อเป็นขวัญกำลังใจแก่ผู้อยู่ใต้อำนาจที่กระทำความดี ส่วนรางวัลที่เจ้าเมืองพระราชทานให้ เช่น เงิน ทอง สิ่งของ เสื้อผ้า และเครื่องโภชนาการ ทั้งนี้การให้รางวัลแก่ผู้ทำคุณประโยชน์ เจ้าเมืองจะพิจารณาให้รางวัลแก่ผู้ที่คิดดี พุคดี และทำดี

ในวรรณกรรมคำขอเรื่องเจ้าสุวัตร กล่าวถึงเจ้าเมืองประเทานรางวัลแก่พราหมณ์ที่ทำหน้าที่ทำนาราชบุตรของเจ้าเมืองว่าเป็นผู้ที่มีบุญญาธิการมาก เจ้าเมืองดีใจจึงประเทานรางวัลเป็นเงินทอง และผืนผ้าอาภรณ์ให้แก่พราหมณ์ ดังในคำขอว่า

พระบุญเรือง	ประเทานปลงหื้อ	เครื่องรางวัล	ทอดชด
เงินค่าปลงปัน	แก่พราหมณ์ส	ทั้งผืนแผ่นผ้า	อาภรณ์

(เจ้าสุวัตร, 2511: 8)

(ถอดความ: เมื่อพระญาอาทิตย์ เจ้าเมืองพาราณสีได้ฟังคำทำนายเกี่ยวกับบุตรของตนจากพราหมณ์ก็มีความยินดี จึงได้ประเทานรางวัลเป็นเงินทอง เสื้อผ้า แก่พราหมณ์ผู้ทำนาย)

เช่นเดียวกันกับคำขอเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำที่กล่าวถึงเจ้าเมืองประเทานรางวัลให้แก่โหรผู้ทำนายราชบุตรว่าเป็นผู้ที่มีบุญมากประสูติ เจ้าเมืองจึงประเทานรางวัลเป็นวัตถุสิ่งของเงินทอง ให้แก่โหร ดังในคำขอว่า

กษัตริย์หน่อฟ้า	รู้แจ้งจริงจำ	กษัตริย์องค์คำ	มีใจขึ้นสู
มีพระโอษฐา	เจียรจาฟู้อ	ประเทานคร้ว	สิ่งทรัพย์
วัตถุสิ่งของ	เงินทองมอบอับ	จิมนักปราชญเจ้า	โหรา

(สุวรรณเมฆะหมาขนคำ, 2511: 8)

(ถอดความ: เมื่อกษัตริย์ได้ทราบความจริงก็มีจิตใจขึ้นชมยินดี ได้สนทนา ประเทานสิ่งของ ทรัพย์สินเงินทอง ให้แก่โหร)

ส่วนวรรณกรรมคำขอเรื่องจันตะฆา กล่าวถึงเจ้าเมืองประเทานรางวัลให้แก่นายสำเภา ในฐานะที่นายสำเภาได้พาเจ้าจันทฆาตมาหาเจ้าเมืองอินทปัฐนครเพื่อรักษาโรคของราชธิดาเจ้าเมืองอินทปัฐนคร เมื่อราชธิดาหายจากโรคแล้ว เจ้าเมืองนอกจากจะประเทานรางวัลให้แก่เจ้าจันทฆาตแล้ว ยังได้ประเทานเงินทองเป็นรางวัลให้แก่นายสำเภา ดังคำขอว่า

ท้าวพรหมจักร	ตนมีเดชฤทธิ์	ยกยื่นไหว	วันทา
ชมชื่นล้ำ	ใคร่หัวแกมจา	ยกเอาค้ำมา	เต็มหกหมื่นตั้ง
เงินแถมหนึ่งแสน	หื้อเปนค่าจ้าง	ได้คาดเคียนคำ	เรียบร้อย
หื้อนายสะเพา	ไปแถมบ่น้อย	ยกยื่นหื้อ	เพิงพอ
เพราะท่านคุณนั้	ได้ไปหาหมอ	ชอบใจชอบคอ	จางาให้ให้

(จันตะฆา, 2511: 51)

(ถอดความ: ท้าวพรหมจักร เจ้าเมืองอินทปัฐนคร กราบไหว้ขอขอบคุณเจ้าจันทมาตที่ได้ช่วยเหลือราชธิดาคือนางเทวธิดาสังกาพื้นขึ้นมา ท้าวพรหมจักรต่างชื่นชมพร้อมทั้งได้ยกเอาทองคำหกหมื่น และเงินอีกหนึ่งแสนเป็นค่าจ้างเจ้าจันทมาต ส่วนนายสำเภาที่พาเจ้าจันทมาตมาก็ได้รับของประทานจากเจ้าเมือง เจ้าเมืองก็พูดไปร้องไห้ไปด้วยความดีใจที่ได้ธิดากลับคืนมา)

นอกจากนี้ในคำขอเรื่องวรรณพราหมณ์ กล่าวถึงเจ้าเมืองกาสิที่ประทานรางวัลให้แก่ นายสำเภา เพราะนายสำเภาได้นำหงส์ยนต์มาถวายเจ้าเมือง ซึ่งรางวัลที่เจ้าเมืองประทานให้แก่ นายสำเภาเป็นเครื่องโภชนาการต่าง ๆ และเจ้าเมืองได้กล่าวอวยพรให้แก่นายสำเภาด้วย ดังในคำขอว่า

เจ้าองค์เหนือหัว	ข้าทอตบถณะ	เอาปันทอบจ่าง	นาวา
ทั้งโภชนะ	สัพพะขึ้นปลา	ทั้งโภชนา	กิลามากเหมี้ยง
หื้อปณณาการ	เพนทานพร้อมเสี้ยง	ข้าอวยพรทวย	พร่ำพร้อม

(วรรณพราหมณ์, 2511: 59)

(ถอดความ: นายสำเภาได้ถวายหงส์ยนต์แด่พระญาโพธิสาร เจ้าเมืองกาสิ เจ้าเมืองได้ให้ของรางวัลค่าจ้างตอบแทนนายสำเภา ทั้งอาหาร เนื้อสัตว์ เนื้อปลา หมาก เหมี้ยง พร้อมกับอวยพรให้แก่นายสำเภา)

จากคำขอจะเห็นว่า การให้รางวัลแก่ผู้ทำคุณประโยชน์ของเจ้าเมือง แสดงให้เห็นพระมหากรุณาธิคุณของเจ้าเมืองที่มีต่อผู้อยู่ภายใต้การปกครอง เจ้าเมืองจะให้รางวัลแก่ผู้ทำคุณประโยชน์บนพื้นฐานของการคิดดี พูดดี และทำดี รางวัลที่เจ้าเมืองประทานให้แก่ผู้ทำคุณประโยชน์เป็นสิ่งของที่มีค่า ได้แก่ เงิน ทอง เสื้อผ้าอาภรณ์ และเครื่องโภชนาการต่าง ๆ นอกจากนี้เจ้าเมืองยังได้กล่าวอวยพรให้แก่ผู้ทำคุณประโยชน์ด้วย การประทานรางวัลให้แก่ผู้ทำคุณประโยชน์นั้น เป็นการให้กำลังใจต่อผู้ที่กระทำคุณประโยชน์เพื่อให้กระทำคุณความดีสืบต่อไป

1.5. การตัดสินคดีความ

ผู้ปกครองเมืองนอกจากจะมีหน้าที่สั่งสอนผู้อยู่ใต้อำนาจแล้ว เมื่อผู้อยู่ใต้อำนาจมีปัญหาขัดแย้งกันไม่สามารถตกลงแก้ไขปัญหาลงได้ ผู้ปกครองเมืองจึงต้องมีหน้าที่ตัดสินคดีความด้วย เจ้าเมืองเป็นผู้ที่มีอำนาจสูงสุดในการปกครอง เมื่อประชาชนชาวเมืองมีปัญหาขัดแย้งกันเกิดขึ้น เจ้าเมืองจะใช้พระราชอำนาจในการตัดสินคดีความด้วยความซื่อสัตย์ยุติธรรม และเมื่อเจ้าเมืองตัดสินคดีความไปแล้วก็ถือเป็นที่สุดคดีความนั้น ผู้ที่กระทำความผิดก็จะต้องได้รับโทษตามที่เจ้าเมืองตัดสินคดีความไป ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความยุติธรรมแก่ชาวเมือง และเพื่อให้บ้านเมืองสงบสุข

ในวรรณกรรมค่าวชอกวีได้กล่าวถึงการตัดสินคดีความของเจ้าเมืองไว้ในค่าวชอเรื่อง หงส์หินว่า เจ้าเมืองได้พิจารณาคดีความชายาทั้งหกที่ใส่ร้ายนางวิมาลาว่าลูกของนางวิมาลาเป็นสุนัข เมื่อเจ้าเมืองทราบความจริงจึงให้เสนาสอบถามเหตุการณ์จากชายาทั้งหก และชายาทั้งหกก็สารภาพ เพราะกลัวต้องโทษหนัก เสนาและผู้คุมก็เพ็ดทูลเจ้าเมืองว่าชายาทั้งหกสารภาพความจริงแล้ว เมื่อเจ้าเมืองพิจารณาคดีความว่ามีความผิดชัดเจนจึงตัดสินคดีโดยให้ประหารชีวิตชายาทั้งหกเพื่อไม่ให้เป็นเยี่ยงอย่างในภายหลัง ดังค่าวชอว่า

ฝ่ายเสนาเคাঁ	ก็บังคมถาม	ส่วนจอมนงราม	สารภาพเผี้ยน
รับเปนสัจย์	กลัวได้ถูกเขียน	บั้งอำ	ลับไว้
พวกผู้กุม	ก็รีบแต่งไซ้	เอาเหล็กใส่เสี้ยง	ทั้งปวง
แล้วเข้ากราบรบ	พิทูลในหลวง	ว่านางทั้งปวง	ก็พร้อมรับเสี้ยง
พญาพารา	ว่าคั้นหินเกลี้ยง	ข่าวในความ	พอกซัด
ก็หื้อประหาร	อย่าหื้อสับซึก	เป็นอย่างเหยี่ยม	กายลุน
อย่าได้ละไว้	หื้อสับตระกุล	พงค์ประยูร	สับไปเบื้องหน้า

(หงส์หิน, 2511: 85)

(ถอดความ: ฝ่ายเสนาได้ถามชายาทั้งหกในคดีใส่ความนางวิมาลา ซึ่งชายาทั้งหกก็รับสารภาพเพราะกลัวถูกทำโทษเขียนตี ผู้คุมได้คุมตัวนางชายาทั้งหกแล้วทูลเจ้าเมืองพาราณสีว่านางสารภาพความจริง เจ้าเมืองเมื่อได้ทราบความจริงตามเหตุการณ์ที่ต้องทำการตัดสิน ก็ได้ตัดสินประหารชีวิตไม่ให้เป็นเยี่ยงอย่างภายหลัง และไม่หื้อสับตระกุลวงศาต่อไปภายหลัง)

จากค่าวชอจะเห็นว่า การตัดสินคดีความของเจ้าเมืองเป็นการตัดสินความในชั้นสุดท้าย อำนาจในการตัดสินขึ้นอยู่กับเจ้าเมือง เมื่อเจ้าเมืองตัดสินคดีความแล้วทุกฝ่ายจะต้องยอมรับชะตากรรมที่จะเกิดขึ้น ดังนั้นการตัดสินคดีความของเจ้าเมืองจะต้องตัดสินอย่างเที่ยงธรรมเพื่อความถูกต้องยุติธรรมกับผู้บริสุทธิ์และลงโทษผู้กระทำความผิดด้วยอำนาจที่เด็ดขาดของเจ้าเมือง

1.6. การอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา

การอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาเป็นหน้าที่ของผู้ปกครองเมืองที่จะต้องอุปถัมภ์ค้ำชูพระพุทธศาสนาให้ดำรงอยู่ในบ้านเมืองของตน เนื่องจากพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของประชาชนในเมือง และเป็นหลักธรรมในพระพุทธศาสนาถือเป็นหลักในการควบคุมประชาชนชาวเมืองไม่ให้ปฏิบัติตนผิดศีลธรรม เพื่อให้บ้านเมืองร่มเย็นเป็นสุข

เจ้าเมืองนอกจากจะเป็นผู้นำทางการเมืองแล้ว ยังเป็นศูนย์รวมจิตวิญญาณของประชาชนในเมือง เจ้าเมืองใช้หลักพุทธศาสนา ปกครองบ้านเมืองเพื่อให้ประชาชนในเมืองประพฤติปฏิบัติตนเป็นประชาชนที่ดี กล่าวคือ เจ้าเมืองได้นำธรรมเนียมในพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการปกครองบ้านเมือง เพื่อเป็นหลักในการดำรงอยู่ของสถานะความเป็นกษัตริย์อันเรียกว่า ราชธรรม เป็นหลักของพุทธกษัตริย์บนภาคพื้นทวีปของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นผลให้พระราชภาระสำคัญในการอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาและอุปถัมภ์คณะสงฆ์ในรัฐของตนให้อยู่รอดปลอดภัยและรุ่งเรือง หมายถึงความมั่นคงของพระราชสถานะของกษัตริย์และราชบัลลังก์ด้วย (อำนาจ วีรวรรณ, 2555: 16) การปกครองบ้านเมืองโดยธรรมของเจ้าเมืองทำให้บ้านเมืองเจริญรุ่งเรือง ประชาชนได้รับความสุข อีกทั้งยังแสดงให้เห็นว่าเจ้าเมืองเป็นผู้มีธรรมหรือเป็นขุนธรรม

ในวรรณกรรมคำขอกกล่าวถึงเจ้าเมืองเป็นองค์อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาไว้ 3 ประการ ได้แก่ การสร้างศาสนสถาน การปฏิบัติตามหลักธรรม และการปฏิบัติศาสนพิธี

1.6.1. การสร้างศาสนสถาน

การสร้างศาสนสถาน คือการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาโดยการสร้างสถานที่คือ วัด เพื่อใช้เป็นที่ประกอบพิธีทางพระพุทธศาสนา ในวรรณกรรมคำขอกกล่าวถึงเจ้าเมืองได้อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาโดยการสร้างวัดเพื่อเป็นศูนย์รวมจิตใจแก่ประชาชนทำให้ประชาชนได้เข้ามากราบไหว้ทำบุญ ดังในคำขอเรื่องจันต๊ะฆาที่กล่าวถึงเจ้าจันทฆาตได้สร้างวัดไว้เป็นที่พึ่งทางใจแก่ประชาชนในยามศึกสงคราม และสร้างวัดเพื่อเป็นสถานที่ให้ประชาชนได้มาทำบุญ ดังคำขอว่า

จันต๊ะฆาท้าว	เที่ยงตั้งหนีใจ	แล้วยกเรือนไป	ปลุกแปงแต่งตั้ง
เศิกมาทางใด	ไปอยู่ที่หั้น	ที่กันดารทั้ง	หมู่ทัพ
แล้วซ้ำแต่งแปง	อารามที่วัด	ไหว้เปนที่ไหว้	บูชา
หล้าฟ่องนั้น	ก็เข้ามาหา	มาเพ็งสาธา	กับท่านที่หั้น

(จันต๊ะฆา, 2511: 139)

(ถอดความ: กล่าวถึงเมืองอนุมัตินครที่กำลังเผชิญกับภาวะศึกสงคราม เจ้าจันทฆาตผู้มีจิตใจมั่นคงได้พาประชาชนชาวเมืองสร้างบ้านไปสร้างบ้านนอกเมืองพร้อมกับสร้างวัดให้ประชาชนได้กราบไหว้ ทำให้มีชาวบ้านเข้ามาพึ่งเจ้าจันทฆาต)

สาสนา	ก็หื้อได้สร้าง	เปนที่ทำบุญ	หยาดน้ำ
สั่งสอนกัน	บหื้อลวงล้ำ	มีศีลแปดห้า	ผับไป
ตั้งแต่นั้น	เปนกาลสมัย	รุ่งเรืองไร	ทั่วประเทศห้อง

(จินต๊ะฆา, 2511: 141 – 142)

(ถอดความ: เจ้าจันทฆาต เจ้าเมืองอนุมัตตินครได้เป็นองค์อัครศาสนูปถัมภก โปรดให้สร้างที่กระทำบุญกรวดน้ำ (วัด) พร้อมกับสั่งสอนประชาชนในเมืองให้รักษาศีลห้าและศีลแปด ทำให้ยุคสมัยนั้นบ้านเมืองเจริญรุ่งเรือง)

1.6.2. การปฏิบัติตามหลักธรรม

เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวซอได้ปฏิบัติตามหลักธรรมพระพุทธศาสนา คือ การทำบุญให้ทานเป็นประจำ ซึ่งการทำบุญทำทานเป็นหลักธรรมสำคัญตามคติความเชื่อในพุทธศาสนา การสร้างบุญหรือสั่งสมบุญในชาตินี้จะช่วยค้าชูหนุนไปถึงในภพภาคหน้า การทำบุญให้ทานเป็นประจำของเจ้าเมืองแสดงถึงผู้มีบุญที่ยิ่งใหญ่ และนอกจากนี้การทำบุญให้ทานถือเป็นการปฏิบัติตามหลักธรรมที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา คือหลักของบุญกิริยาวัตถุ 3 หมายถึงที่ตั้งแห่งการทำบุญ (พระพรหมคุณาภรณ์, 2550: 93) ประกอบไปด้วย ทานมัย คือ การทำบุญด้วยการปันสิ่งของ สีสมัย คือ การทำบุญด้วยการรักษาศีล และภาวนามัย คือ การทำบุญด้วยการเจริญภาวนา ในคำวซอเรื่อง อ้ายร้อยชอดที่กล่าวถึงพระญาสิริมติ เจ้าเมืองอินทหะที่ได้กระทำบุญโดยให้ทานอยู่เป็นประจำ ดังคำวซอว่า

ส่วนพระเหนือหัว	สมเด็จนั่งเกล้า	ตบองค์เสา	ท่านท้าว
กะตั้งบุญญ์	ทำบุญแท้เล่า	บ่ละขาดได้	วันทอน
โภคาทรัพย์	ยอทานถมถอง	นิกเอาพระพร	กุศลกายหน้า

(อ้ายร้อยชอด, 2511: 13)

(ถอดความ: พระญาสิริมติ เจ้าเมืองอินทหะผู้สง่างาม ท่านได้สร้างกุศลผลบุญ ทำบุญอยู่ไม่ขาดทั้งตอนเช้าตอนกลางวัน และได้ถวายทรัพย์เป็นทาน เพื่อจะได้เป็นกุศลในภพภาคหน้า)

นอกจากการทำทานแล้ว ข้อปฏิบัติของพุทธศาสนิกชนที่ดีคือ การปฏิบัติบำรุงพระสงฆ์ ในวรรณกรรมคำวซอเจ้าเมืองจะอุปถัมภ์ดูแลพระสงฆ์ สามเณร ทุกรูปในเมือง กล่าวคือ เจ้าเมืองจะถวายสังฆทานแด่พระสงฆ์ สามเณร และมักจะนิมนต์พระสงฆ์ สามเณรมาฉันเพลที่ในปราสาทของเจ้าเมือง ดังในคำวซอเรื่องหงส์หินกล่าวถึงเจ้าเมืองพาราณสีที่นอกจากจะให้ประชาชนในเมืองทำวัตรสวดมนต์แล้ว เจ้าเมืองพาราณสียังได้อุปถัมภ์สาวกของพระพุทธเจ้าด้วยการ

ถวายไทยทานแด่พระสงฆ์ สามเณร และนิมนต์พระสงฆ์ สามเณรฉันเพลในคุ้มแก้วของเจ้าเมืองอีก ด้วย ดังคำขอว่า

คั่นถึงวันศุกร์	พระองค์บพิตร	ก็หื้อสูตรตั้ง	มนต์เย็น
ทานแก่สังฆะ	สามเณรเถร	นิมนต์ฉันเพล	ที่ในคุ้มแก้ว

(หงส์หิน, 2511: 24)

(ถอดความ: พระญาพาราณสีได้จัดงานรับขวัญกุมารทั้งหกเป็นเวลา 7 วัน โดยในวันศุกร์ได้โปรดให้มีการสวดมนต์เย็น ถวายสังฆทานแด่พระสงฆ์ และนิมนต์พระสงฆ์ฉันเพลในคุ้ม)

1.6.3. การปฏิบัติศาสนพิธี

การปฏิบัติศาสนพิธี คือการอนุรักษ์ประเพณี พิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา ในวรรณกรรมคำขอกกล่าวถึงเจ้าเมืองได้อุปถัมภ์ศาสนพิธีที่สำคัญคือ ประเพณีทอดกฐิน ซึ่งเป็นพิธีถวายผ้าที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตแก่พระภิกษุ มีกำหนดระยะเวลาทำพิธีนี้ตั้งแต่แรม 1 ค่ำ เดือน 11 ถึงกลางเดือน 12 (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554: 5) ดังในคำขอเรื่องอัยร้อยขอตที่ได้กล่าวถึงเจ้าเมืองอินทะได้โปรดให้จัดงานกฐินขึ้นในเมือง แสดงให้เห็นถึงการเตรียมงานกฐินของชาวเมืองที่เตรียมดอกไม้ ฐูปเทียนใส่ไว้ในพาน เมื่อถึงวันถวายผ้ากฐินเจ้าเมืองพร้อมด้วยชายา และข้าราชการบริพารก็ได้ถวายเครื่องอัฐบริวารพร้อมทั้งเครื่องไทยทานแด่พระภิกษุสงฆ์ ดังคำขอว่า

งานกฐิน	สมเด็จพระท่าน้าว	ฐูปตัว้าว	บุรี
กลางพ่องแล่นเซาะ	มาลัยเป็นจี	ฐูปเทียนดี	ใส่ขันไว้ถ้ำ

(อัยร้อยขอต, 2511: 46 – 47)

(ถอดความ: เมื่อถึงงานกฐิน เจ้าเมืองและประชาชนในเมืองต่างเตรียมมาลัยดอกไม้ ฐูปเทียน ใส่ขันไว้ไปทำบุญ)

ส่วนพระเหนือหัว	สมเด็จพระนั่งสร้าง	ไปถึงอาราม	ช่วงวัด
พร้อมราชชายา	นางเมืองแม่รัก	กับฝูงไพร่ฟ้า	โยธา
กษัตริย์ท่าน้าว	ก็กราบพูลสา	ไหว้รัตนา	ทุติยะเจ้า
ทุกรูปทุกตน	องค์เณรเถรเจ้า	แล้วนั่งที่ควร	แก่ท้าว
...			
ชวนขุนแก้วท้าว	อำมาตย์ต่างตา	ริพลโยธา	ถวายสำหรับเจ้า

เครื่องปริชา	อาหารน้ำข้าว	ถวายทานองค์	ท่านพระ
มหาเถโร	องค์เนรพร	กึ่งนั่งห้อย	บัลลังก์

(อัยร้อยขอด, 2511: 56)

(ถอดความ: พระญาสิริมติ เจ้าเมืองอินทะได้เสด็จไปยังวัดพร้อมภรรยา ไพรพลโยธา เมื่อไปถึงวัดเจ้าเมืองก็กราบพระรัตนตรัย และกราบพระสงฆ์สามเณรทุกรูป แล้วนั่งที่สำหรับเจ้าเมือง จากนั้นเจ้าเมืองได้เชิญชวนท้าวขุนนาง และอำมาตย์ต่างดา ริพลโยธาถวายสำหรับแด่พระสงฆ์ พระสงฆ์สามเณรก็นั่งรับและให้พรต่อไป)

จะเห็นได้ว่าเจ้าเมืองในวรรณกรรมค่าวขอได้อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาทั้งในด้านศาสนสถาน ได้แก่ การสร้างวัดวาอารามให้ประชาชนได้มีที่สำหรับทำบุญ การปฏิบัติตามหลักธรรม ได้แก่ การทำบุญให้ทาน การถวายทานแด่พระสงฆ์ สามเณร การปฏิบัติศาสนพิธี ได้แก่ การสืบทอดประเพณีกฐินกาล การอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาของเจ้าเมืองแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของพระพุทธศาสนาที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของมนุษย์ ดังนั้นพุทธศาสนาเป็นกรอบศีลธรรมที่เจ้าเมืองให้ความสำคัญเพื่อหลอมรวมจิตวิญญาณประชาชนในเมืองให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน นอกจากนี้การอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนายังแสดงให้เห็นว่าเจ้าเมืองเป็นผู้มีธรรม หรือราชธรรม ในการปกครองบ้านเมืองเพื่อให้บ้านเมืองเกิดความผาสุก

1.7.การปกครองบ้านเมืองโดยธรรม

ผู้ปกครองเมืองเป็นผู้ที่ปกป้องรักษาบ้านเมือง และประชาชนชาวเมืองให้เกิดความสุข การที่บ้านเมืองและประชาชนชาวเมืองมีความสุขได้นั้น เจ้าเมืองจะต้องปกครองบ้านเมืองโดยธรรม ซึ่งหลักธรรมที่สำคัญสำหรับเจ้าเมืองเพื่อใช้ในการบ้านเมืองนั้น ประกอบด้วย ทศพิธราชธรรม หรือ “ธรรมราชา” 10 ประการ หลักพรหมวิหาร 4 หลักเบญจศีล และอัฐศีล

ทศพิธราชธรรม คุณธรรมของผู้ปกครองบ้านเมือง 10 ประการ (พระพรหมคุณาภรณ์, 2550: 240 – 241) ได้แก่

1.ทาน คือ การให้ การสละทรัพย์สินของ บำรุงเลี้ยง ช่วยเหลือประชาราษฎร์ และบำเพ็ญสาธารณประโยชน์

2.ศีล คือ ความประพฤติดีงาม สวรรวมกายและวาจิทวาร ประกอบแต่การสุจริต รักษา กิตติคุณให้ควรเป็นตัวอย่าง และเป็นทีเคารพของประชาราษฎร์ มิให้มีข้อที่ใครจะดูแคลน

3.ปริจาค คือ การบริจาค เสียสละความสุขสำราญ เป็นต้น ตลอดจนชีวิตของตน เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน และความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง

4.อาชชวะ คือ ความซื่อตรง ซื่อตรงทรงสัตย์ไรร่มารยา ปฏิบัติภารกิจโดยสุจริต มีความจริงใจ ไม่หลอกลวงประชาชน

5.มัททวะ คือ ความอ่อนโยน มีอัธยาศัย ไม่เย่อหยิ่งหยาบคายกระด้างถือองคค์ มีความงามสง่าเกิดแต่ท่วงทีกิริยาสุภาพนุ่มนวล ละมุนละไม ให้ความรักภักดี แต่มีชาติยาเกรง

6.ตปะ คือ ความทรงเดช แฝดเผากิเลสตัณหา มิให้เข้ามาครอบงำอำยียิจิต ระวังยั้ง ชมใจได้ ไม่ยอมให้หลงไหลหมกมุ่นในความสุขสำราญและความปรนเปรอ มีความเป็นอยู่สม่ำเสมอ หรืออย่างสามัญ มุ่งมั่นแต่จะบำเพ็ญเพียร ทำกิจให้บริบูรณ์

7.อักโธระ คือ ความไม่โกรธ ไม่กริ้วกราดลุอำนาจความโกรธ จนเป็นเหตุให้วินิจฉัย ความและกระทำการต่าง ๆ ผิดพลาดเสียธรรม มีเมตตาประจําใจไว้ระงับความเคืองชุ่น วินิจฉัยความ และกระทำการด้วยจิตอันราบเรียบเป็นตัวของตนเอง

8.อวิหิงสา คือ ความไม่เบียดเบียน ไม่บีบบังคับกดขี่ เช่น เก็บภาษีขูดรีด หรือเกณฑ์ แรงงานคนเกินขนาด ไม่หลงระเริงอำนาจ ขาดความกรุณา หาเหตุเบียดเบียนลงโทษอาชญาแก่ ประชากรราษฎรผู้ใดเพราะอาศัยความอาฆาตเกลียดชัง

9.ขันติ คือ ความอดทน อดทนต่องานที่ตรากตรำ ถึงจะลำบากกายน่าเหนื่อยหน่าย เพียงไรก็ไม่ท้อถอย ถึงจะถูกข่มขู่ถูกหยันด้วยคำเสียดสีถากถางอย่างไรก็ไม่หมดกำลังใจ ไม่ยอมละทิ้ง ภารกิจที่บำเพ็ญโดยชอบธรรม

10.อวิโรธนะ คือ ความไม่คลาดธรรม วางองค์เป็นหลักหนักแน่นในธรรม คงที่ไม่มี ความเอนเอียงหวั่นไหวเพราะถ้อยคำที่ร้าย ลากสักการะ หรืออิฏฐารมณํ อนิฏฐารมณํใด ๆ สติมั่น ในธรรมส่วนยุติธรรม คือความเที่ยงธรรมก็ดี นิติธรรม คือระเบียบแบบแผนหลักการปกครอง ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามก็ดี ไม่ประพฤติให้เคลื่อนคลาดวิบัติไป

ในวรรณกรรมคำชอกวีได้กล่าวถึงเจ้าเมืองว่าเป็นผู้ปกครองบ้านเมืองตามหลักทศพิธราชธรรม เพื่อให้ประชาชนได้รับความสุข ดังในคำขอเรื่องวรรณพราหมณ์และเรื่องเจ้าสุวัตรที่กล่าวถึงหลักธรรมที่เจ้าเมืองใช้ในการปกครองบ้านเมืองคือ ทศพิธราชธรรม การที่เจ้าเมืองปกครองตามหลักทศพิธราชธรรมทำให้ประชาชนทุกหมู่เหล่ามีความสุขร่มเย็น และทำให้เจ้าเมืองได้รับการยกย่องนับถือจากเมืองอื่น ๆ ว่าเป็นผู้ปกครองบ้านเมืองโดยธรรม ดังคำขอว่า

ปกครองไพร่ฟ้า	ประชาสัมฐาน	ที่ปัญจมัง	นครเค้าเหง้า
อยู่ตามทะเล	ราชธรรมเจ้า	หื้อฝูงชาวเรา	ขึ้นเนื้อ
ทั้งคตธรรม	จงจำเอื้อเพื่อ	รักษาใฝ่เอื้อ	คองธรรม
หื้อฝูงไพร่น้อย	อยู่เย็นใจหวาน	ได้ความสุขบาน	ทั้งนายไพร่เจ้า

(วรรณพราหมณ์, 2511: 82)

(ถอดความ: เจ้าเมืองได้ปกครองไพร่ฟ้าอาณาราษฎรในเมืองตามหลักทศธรรม เพื่อให้ประชาชนมีความสุข ดำเนินชีวิตตามแนวทางคตธรรม มีคุณธรรม เพื่อให้ประชาชนอยู่อย่างร่มเย็นก่อให้เกิดความสุขทั้งประชาชนและเจ้าเมือง)

ทัสสะธรรม	บหื้อแผกพัด	สถิตอยู่ด้วย	ศีลา
อยู่ต่างท้าว	ร้อยเอ็ดภาษา	มาถวายบรรณา	ฝูงท้าวขุหน้า

(เจ้าสุวัตร, 2511: 139)

(ถอดความ: เจ้าสุวัตรได้ปกครองบ้านเมือง ทำให้บ้านเมืองเจริญรุ่งเรือง ประชาชนต่างมีความสุข เพราะเจ้าสุวัตรปกครองบ้านเมืองด้วยหลักทศธรรมและรักษาศีล แม้แต่เจ้าเมืองอื่นร้อยเอ็ดหัวเมืองต่างมาถวายเครื่องบรรณาการแก่เจ้าสุวัตร)

หลักธรรมของเจ้าเมืองประการต่อมาคือ **พรหมวิหาร 4** เป็นธรรมประจำใจที่ทำให้เป็นพรหมหรือให้เสมอด้วยพรหม หลักความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์ (พระพรหมคุณาภรณ์, 2550: 124 – 125) เจ้าเมืองได้ยึดมั่นหลักพรหมวิหาร 4 ในการปกครองบ้านเมือง ได้แก่

1.เมตตา หมายถึง ความรัก ปราบปรามต้อยยากให้เขามีสุข มีจิตอันแผ่ไมตรีและคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์สัตว์ทั่วหน้า

2.กรุณา หมายถึง ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ ใฝ่ใจในอันจะปลดเปลื้องบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์

3.มูทิตา หมายถึง ความยินดี ในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข มีจิตใจผ่องใสบันเทิง กอปรด้วยอาการแจ่มชื่นเบิกบานอยู่เสมอ ต่อสัตว์ทั้งหลายผู้ดำรงในปกติสุข พลอยยินดีด้วยเมื่อเขาได้ดีมีสุข เจริญงอกงามยิ่งขึ้นไป

4.อุเบกขา หมายถึง ความวางใจเป็นกลาง อันจะทำให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือ มีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตราขึง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง พิจารณาเห็นกรรมที่สัตว์ทั้งหลายกระทำแล้ว อันควรได้รับผลดีชั่ว สมควรแก่เหตุอันตนประกอบ พร้อมทั้งจะวินิจฉัยและปฏิบัติไปตามธรรม รวมทั้งรู้จักวางเฉยสงบใจมองดู ในเมื่อไม่มีกิจที่ควรทำ เพราะเขาธิบดีชอบตนได้ดีแล้ว เขาสมควรรับผิดชอบตนเอง หรือเขาควรได้รับผลอันสมกับความรับผิดชอบของตน

ในวรรณกรรมคำขอเรื่องบวรระวงศ์หงส์อำมาตย์กวีกล่าวถึงเจ้าเมืองว่าเป็นผู้ปกครองที่ตั้งอยู่ในหลักพรหมวิหาร 4 อย่างเคร่งครัด เพื่อให้บ้านเมืองเกิดความสุข ดังในคำขอว่า

บวรระวงศ์ท้าว	ปราบภัยโลภี	เสวยบุรี	จำปาใหญ่กว้าง
อยู่สุขเกษม	บำเพ็ญบุญสร้าง	ตามทีสธรรม	บ่ม้าง
ฝูงคตธรรม	บ่หื้อได้ว่าง	สมสืบสร้าง	เมืองพึง
ข้าเจ้าไพร่น้อย	ตั้งอยู่ในศีล	สัตว์เหนือแผ่นดิน	บ่หนาร้อนไหม้
พรหมวิหาร	เกิดมีโลกใต้	เจ้าปราบปรามไป	เมี้ยนพัก

(บวรระวงศ์หงส์อำมาตย์, 2511: 133 – 134)

(ถอดความ: เจ้าบวรระวงศ์ได้ปกครองเมืองจำปา ทำให้บ้านเมืองสุขเกษม เพราะเจ้าเมืองตั้งอยู่ในทศธรรมและศีลธรรม ทั้งเจ้าและไพร่ตั้งมั่นอยู่ในศีล ทำให้ไม่เกิดความเดือดร้อน อีกทั้งเจ้าเมืองยังมีพรหมวิหารสี่รู้แจ้งในธรรมทุกอย่าง)

เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอยังยึดมั่นในหลักธรรมอีกประการคือ **หลักศีล 5 หรือ เบญจศีล** เป็นข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว (พระพรหมคุณาภรณ์, 2550: 175) ได้แก่

- 1.ปาณาติปาตา เวรมณี หมายถึง เว้นจากการปลงชีวิต เว้นจากการฆ่าประทุษร้ายกัน
- 2.อทินนาทานา เวรมณี หมายถึง เว้นจากการถือเอาของที่เขามิได้ให้ เว้นจากการลัก โกง ละเมิดกรรมสิทธิ์ ทำลายทรัพย์สิน
- 3.กาเมสุมิฉฉาจารา เวรมณี หมายถึง เว้นจากการประพฤติดีในกาม เว้นจากการล่วงละเมิดสิ่งที่ผู้อื่นรักใคร่หวงแหน
- 4.มฺหุสวาทา เวรมณี หมายถึง เว้นจากการพูดเท็จ โกหก หลอกลวง

5.สุราเมรยมชชปมาทภูฐานา เวมณี หมายถึง เว้นจากน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท เว้นจากสิ่งเสพติดให้โทษ

ในคำขอเรื่องอัยร้อยขอตกวิได้กล่าวถึงเจ้าเมืองว่าเป็นผู้ปกครองบ้านเมืองโดยยึดมั่นในหลักเบญจศีล 5 ข้อ อย่างไม่ประมาท เพื่อเป็นแนวทางในการปกครองให้บ้านเมืองดำรงอยู่ด้วยความสุขความเจริญ ดังในคำขอว่า

ทศสัทธิธรรม	คำสอนพระเจ้า	ท่านถือถือเอา	บ่ละ
ศีลห้าประการ	ป่ประมาท	จำใส่ใส่	ดวงไท้

(อัยร้อยขอ, 2511: 7)

(ถอดความ: กล่าวถึงพระญาสิริมติ เจ้าเมืองอินทะปกครองบ้านเมืองโดยยึดมั่นในหลักทศพิธราชธรรม และหลักศีลห้า ไม่ประมาทในพระธรรม และระลึกไว้ในจิตใจเสมอ)

นอกจากนี้ในคำขอเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนกักล่าวถึงเจ้าเมืองคือเจ้าสุวรรณว่าเป็นเจ้าเมืองที่รักษาศีล 5 และศีล 8 เป็นหลักในการปกครองบ้านเมืองเพื่อให้บ้านเมืองเจริญรุ่งเรือง

ศีล 8 หรือ อัฐศีล คือการรักษาระเบียบทางกายวาจา (พระพรหมคุณาภรณ์, 2550: 176 – 177) ได้แก่

- 1.ปาณาติปาตา เวมณี หมายถึง เว้นจากการทำชีวิตสัตว์ให้ตกลงไป
- 2.อทินนาทานา เวมณี หมายถึง เว้นจากการถือเอาของที่เขามิได้ให้ด้วยอาการแห่งขโมย
- 3.กาเมสุมิจฉาจารา เวมณี หมายถึง เว้นจากกรรมอันมิใช่พรหมจรรย์ เว้นจากการประพฤติดิฉิดพรหมจรรย์ คือร่วมประเวณี
- 4.มุสาวาทา เวมณี หมายถึง เว้นจากการพูดเท็จ
- 5.สุราเมรยมชชปมาทภูฐานา เวมณี หมายถึง เว้นจากน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท
- 6.วิกาลโภชนา เวมณี หมายถึง เว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล คือตั้งแต่เที่ยงไปแล้ว จนถึงรุ่งอรุณของวันใหม่

7.นจคคือวาทิตวิสุกทสสนมาลาตณธวิเลปนธารณมณชทวิภูสนภูฏานา เวมณี หมายถึง เว้นจากการฟ้อนรำ ขับร้อง บรรเลงดนตรี ดูกาละเล่นอันเป็นข้าศึกต่อพรหมจรรย์ การตัดทรงดอกไม้ ของหอม และเครื่องลูบไล้ ซึ่งใช้เป็นเครื่องประดับตกแต่ง

8.อุจจาสนมมหาสนา เวมณี หมายถึง เว้นจากที่นอนอันสูงใหญ่หรือหุราฟุ่มเฟือย

คำว่าขอเรื่องสุวรรณเมฆะมาจนคำกล่าวถึงเจ้าเมืองคือเจ้าสุวรรณว่าเป็นเจ้าเมืองที่ปกครองบ้านเมืองโดยธรรม ซึ่งหนึ่งในหลักธรรมที่เจ้าสุวรรณยึดถือเพื่อใช้ในปกครองบ้านเมืองของตนคือหลักอัฐศีล หรือ ศีล 8 ดังคำขอว่า

เจ้าสุวรรณะ	จึงสั่งลาหนี	มาสู่บุรี	พาราแห่งเจ้า
อยู่สุขสบาย	กับนางหน่อเหน้า	สองเทวี	พี่น้อง
ดูต่างกินทาน	จาหวานปากพ้อง	ศีลแปดห้า	ถือเอา

(สุวรรณเมฆะมาจนคำ, 2511: 100 – 101)

(ถอดความ: เจ้าสุวรรณ์กลับมาถึงเมืองพาราณสี และเป็นเจ้าเมืองปกครองบ้านเมือง อยู่สุขสำราญพร้อมกับราชเทวีทั้งสองคือนางคันธมาลา และนางจันทเกสี ปกครองบ้านเมืองโดยธรรม ทำบุญสุนทานและยึดถือในหลักศีล 5 และศีล 8)

จากวรรณกรรมคำขอจะเห็นว่าเจ้าเมืองปกครองบ้านเมืองโดยธรรม ซึ่งหลักธรรมที่เจ้าเมืองใช้ในการปกครองบ้านเมืองไม่ได้มีเฉพาะธรรมราชาหรือหลักทศพิธราชธรรมเท่านั้น เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอยังได้ยึดหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ได้แก่ พรหมวิหาร 4 เบญจศีล และอัฐศีล ซึ่งเป็นพื้นฐานของพุทธศาสนิกชนทั่วไป แสดงให้เห็นถึงลักษณะเฉพาะของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอซึ่งเป็นวรรณกรรมชาวบ้าน เมื่อเจ้าเมืองปฏิบัติและยึดถือหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ดังกล่าว ทำให้ประชาชนในเมืองอยู่ร่มเย็นเป็นสุข อีกทั้งการปกครองบ้านเมืองโดยธรรมทำให้ประชาชนเกิดความภักดี ศรัทธา และยกย่องเจ้าเมืองว่าเป็นเจ้าเมืองผู้ทรงธรรมนำพาบ้านเมืองไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง

เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอมีคุณลักษณะที่น่าสนใจคือ การเป็นผู้ที่สืบเชื้อสายมาจากกษัตริย์ซึ่งเป็นวงศ์ที่สูงส่งที่ได้รับการยกย่องนับถืออย่างยิ่งจากประชาชนชาวเมือง เจ้าเมืองเป็นผู้ปกครองเมืองที่มีอำนาจเด็ดขาดในการตัดสินใจเพื่อให้การบริหารบ้านเมืองเป็นไปด้วยดี นอกจากนี้เจ้าเมืองยังเป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับและจงรักภักดีจากประชาชนชาวเมืองว่าเป็นผู้ปกครองที่ดี ซึ่งการ

เป็นผู้ปกครองที่ดีนั้นจะต้องดำเนินการปกครองบ้านเมืองให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุข ส่วนหน้าที่ของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอมมีหน้าที่หลายประการคือ การสั่งสอนผู้อยู่ใต้อำนาจ การให้รางวัลแก่ผู้ทำคุณประโยชน์ การตัดสินคดีความ การอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา และการปกครองบ้านเมืองโดยธรรม หน้าที่ดังกล่าวเป็นราชกิจที่เจ้าเมืองจะต้องกระทำด้วยความถูกต้องยุติธรรมตามครรลองคลองธรรมอย่างเคร่งครัด เพื่อมิให้เจ้าเมืองทำผิดทำนองคลองธรรม มิให้ทำตามอารมณ์ เกียจคร้าน หรือลุ่มหลงในสิ่งที่ไม่ควรแก่ผู้มีหน้าที่ปกครอง (ปรีชา ช่างขวัญยืน, 2542: 19) ซึ่งการปฏิบัติหน้าที่ด้วยความถูกต้องเที่ยงธรรมและมีธรรมในการปกครองเป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่าเจ้าเมืองเป็นผู้ปกครองที่ดีและเป็นธรรมราชาโดยสมบูรณ์

2.ภาพลักษณ์พระโพธิสัตว์

ภาพลักษณ์เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอมที่มีความสำคัญอีกประการหนึ่งคือภาพลักษณ์พระโพธิสัตว์ ซึ่งถือกำเนิดในร่างของเจ้าเมืองเพื่อบำเพ็ญบุญบารมี และกำจัดอุปสรรคต่าง ๆ ให้แก่ประชาชนเพื่อให้บ้านเมืองเกิดความสงบสุขร่มเย็น โพธิสัตว์นั้นมีความหมายคือ ผู้ที่จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554: 852)

ตามคติความเชื่อเรื่องพระโพธิสัตว์ เกี่ยวพันกับบุคคลในอุดมคติทางพระพุทธศาสนา อันมีต้นกำเนิดในประเทศอินเดียนับเนื่องตั้งแต่ยุคก่อนพุทธกาล โดยปรากฏร่องรอยคำมูลที่มาจากแนวคิดเรื่อง “มหาบุรุษ” ซึ่งชาวอินเดียมีความเชื่อดั้งเดิมอยู่ก่อนพุทธกาลแล้วว่า ผู้ที่มีลักษณะแห่งมหาบุรุษจะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ หรือจะได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระมหาบุรุษที่กล่าวถึงในคัมภีร์พุทธศาสนายุคต้น มีทั้งลักษณะที่เป็นอย่างมนุษย์สามัญ และมีลักษณะของพระโพธิสัตว์ ในยุคหลังต่อมา จึงอาจกล่าวได้ว่า คติเรื่องพระโพธิสัตว์มีก่อนกาลกำเนิดพุทธศาสนาเสียอีก (กรมศิลปากร, 2550: 8) ในคัมภีร์พุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทถือว่าพระโพธิสัตว์เป็นมนุษย์ แต่มีคุณลักษณะบางประการที่เหนือมนุษย์ทั่วไป มีการบำเพ็ญบารมี และพระโพธิสัตว์ไม่มีเฉพาะปัจจุบันชาติเท่านั้นแต่มีบารมีมาตั้งแต่อดีตชาติด้วยเช่นกัน เมื่อพิจารณาตามความหมายและคติความเชื่อเรื่องพระโพธิสัตว์ถือว่าพระโพธิสัตว์คือผู้ที่ตรัสรู้เป็นองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในอนาคต

ในวรรณกรรมคำขอมคุณลักษณะการเป็นพระโพธิสัตว์ของเจ้าเมืองกล่าวถึงลักษณะของพระโพธิสัตว์ 3 ลักษณะ ลักษณะแรก คือ การระบุงำเนิดแบบพระโพธิสัตว์ ลักษณะของพระโพธิสัตว์ และการระบุงำเป็นหน่อเนื้อพระพุทธเจ้า

2.1. การระบูกำเนิดแบบพระโพธิสัตว์

การระบูกำเนิดแบบพระโพธิสัตว์เป็นการกล่าวถึงเจ้าเมืองว่าเป็นพระโพธิสัตว์บำเพ็ญบุญบารมีในสรวงสวรรค์ชั้นดุสิต เมื่อถึงเวลาที่ต้องบำเพ็ญบารมีในโลกมนุษย์พระอินทร์จะทูลให้เสด็จลงไปจุติเป็นมนุษย์ เมื่อพระโพธิสัตว์ได้กำเนิดเป็นมนุษย์แล้ว พระอินทร์จะเป็นเทพผู้คอยช่วยเหลือพระโพธิสัตว์เมื่อพระโพธิสัตว์พบเจอกับอันตรายต่าง ๆ

พระโพธิสัตว์ คือ ผู้ที่จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต ตามคติความเชื่อเรื่องพระโพธิสัตว์ เกี่ยวพันกับบุคคลในอุดมคติทางพระพุทธศาสนา อันมีต้นกำเนิดในประเทศอินเดีย นับเนื่องตั้งแต่ยุคก่อนพุทธกาล ลักษณะของบุคคลที่จะเป็นพระโพธิสัตว์นั้น ในพระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค (2539: 11) กล่าวถึงกฎกรรมตาของพระโพธิสัตว์ไว้ 16 ประการ หนึ่งในนั้นคือ พระโพธิสัตว์จะต้องจุติจากสวรรค์ชั้นดุสิตเสด็จลงสู่พระครรภ์ของพระมารดา นอกจากนี้ในมหาชาติคำหลวง วรรณคดีไทยสมัยอยุธยายังได้กล่าวถึงลักษณะการถือกำเนิดของพระโพธิสัตว์ คือ พระเวสสันดรที่จะมาประสูติเป็นบุตรของนางผุสดี ครั้นเมื่อนางผุสดีขอพระราชบุตร พระอินทร์ก็ได้เสด็จไปสู่สำนักที่พระโพธิสัตว์สถิตอยู่ในสวรรค์ชั้นดุสิตและอาราธนาพระโพธิสัตว์เสด็จจุติบนโลกมนุษย์ ดังปรากฏในมหาชาติคำหลวง กัณฑ์หิมพานต์ว่า

...เอโก บุตตวโร น ตาว สมิมชติ ตปีสสา สมิมชมาเปสสามิติ จินเตสิ ยังแต่พรอันนางจะขอพระราชบุตร อันบริสุทธิสืบวงษ์ จ่านงปลงใจ ควรเราจะไปอาราธนาพระมหาสัตว์ เสวยสมบัติในดาวดึงษา เมื่อนั้นฯ อถ สกโก ตสส สนติกั คนตวา มาริส ตยา มนุสสโลกั คนตุ วภูตติติ ในกาลนั้นท้าวสหังไนย ก็ไปสู่สำนักนี้สมเด็จจอมจักรภูวนารถก็อาราธนาว่า ข้าแต่ท่านผู้เปนเนรทุกข์ จงเปนสุขทุกเมื่อ ขอเชิญเสด็จลงไปแผ่แผ่โพธิญาณ เปนกาลอันควร แล้วแลฯ...

(ราชบัณฑิตยสถาน, 2549: 15)

ในวรรณกรรมคำขอได้กล่าวถึงภาพลักษณ์การเป็นพระโพธิสัตว์ของเจ้าเมือง กวีได้กล่าวถึงเจ้าเมืองว่าเป็นพระโพธิสัตว์ ซึ่งเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอมีลักษณะของการถือกำเนิดแบบพระโพธิสัตว์คล้ายกับดังปรากฏในพระไตรปิฎก และมหาชาติคำหลวง ดังคำขอเรื่องก้ากาด้ากล่าวถึงนางจันทาเทวีได้ขอราชบุตร เมื่อพระอินทร์ได้ยินคำขอของนางจันทาเทวีจึงได้เสด็จไปยังปราสาทของพระโพธิสัตว์ เพื่ออาราธนาพระโพธิสัตว์เสด็จจากสวรรค์ชั้นดุสิตไปจุติในครรภ์ของนางจันทาเทวีต่อไป ดังในคำขอว่า

ส่วนพระอินทร์	ยินวานนางซี	รู้ทราบแจ้ง	จินดา
จึงเสด็จย้าย	ลีลาสไปหา	ไปสู่ฐานา	ปราสาทแห่งเจ้า
โพธิสัตว์	พระองค์จอมเห่า	ไชนิทาน	กล่าวซี
ไขอาการ	บั้งลับลี	กับท่านเจ้า	โพธิ์
หื้อเสด็จ	พราจากสวรรณค์	ไปสู่ในครรรค์	จันทาน้องหน้า

(ก่ำกาดำ, 2511: 5 – 6)

(ถอดความ: กล่าวถึงพระอินทร์เมื่อได้ยินคำขอบุตรของนางจันทาเทวีจึงได้เสด็จไปที่ปราสาทของพระโพธิสัตว์เพื่อชี้แจงถึงเรื่องราว และขอให้พระโพธิสัตว์เสด็จจากสวรรณค์เพื่อไปจุดในโลกมนุษย์เป็นบุตรของนางจันทาเทวีกับพระญาอจิตตราช เจ้าเมืองพรหมทัต)

2.2. ลักษณะของพระโพธิสัตว์

ลักษณะของพระโพธิสัตว์เป็นลักษณะที่ปรากฏเฉพาะพระโพธิสัตว์ ซึ่งลักษณะหนึ่งของพระโพธิสัตว์ที่มักจะปรากฏในนิทานชาดก คือ การเป็นมหาบุรุษ ในพระสูตรต้นตปิฎก ที่ขนิภายมหาวรรค กล่าวถึงมหาบุรุษไว้ว่า ลักษณะมหาบุรุษ 32 ประการ เป็นเหตุให้มหาบุรุษมีคติ 2 อย่างไม่เป็นอย่างอื่น คือ

1. ถ้าอยู่ครองเรือนจะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิผู้ทรงธรรม ครองราชย์โดยธรรม ทรงเป็นใหญ่ในแผ่นดินมีมหาสมุทรทั้งสี่เป็นขอบเขต ทรงได้รับชัยชนะ มีพระราชอาณาจักรมั่นคง สมบูรณ์ด้วยแก้ว 7 ประการ คือ (1) จักรแก้ว (2) ช้างแก้ว (3) ม้าแก้ว (4) มณีแก้ว (5) นางแก้ว (6) คหบดีแก้ว (7) ปริณายกแก้ว มีพระราชโอรสมากกว่า 1,000 องค์ ซึ่งล้วนแต่กล้าหาญ มีรูปทรงสมเป็นวีรกษัตริย์ สามารถย้ายราชศัตรูได้ พระองค์ทรงชนะโดยธรรม ไม่ต้องใช้อาชญา ไม่ต้องใช้ศัสตรา ครอบครองแผ่นดินนี้มีสาครเป็นขอบเขต
2. ถ้าเสด็จออกจากพระราชวังผนวชเป็นบรรพชิต จะได้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ไม่มีกิเลสในโลก

(มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, 2539: 15 – 16)

ฉกนิบาตชาดกในพระสูตรและอรรถกถาได้กล่าวถึงลักษณะของพระโพธิสัตว์ว่ามีลักษณะของมหาบุรุษ คือ ลักษณะของลายพระบาท ดังกล่าวถึงตอนที่พระสหายของทริมุขกุมาร คือพระโพธิสัตว์ ได้เป็นเจ้าเมืองพาราณสีโดยการเสด็จหายจากราชรถ เมื่อราชรถหยุดที่พระโพธิสัตว์

เหล่าปุโรหิตได้เห็นลายพระบาทจึงทราบว่าเป็นผู้มีบุญและให้เป็นเจ้าเมืองพาราณสี ดังปรากฏในฉกนิบาตชาดกว่า

...ปุโรหิตหยุดรถที่ประตูพระราชอุทยาน แล้วเข้าไปยังพระราชอุทยานเห็นพระโพธิสัตว์บรรทมอยู่บนแผ่นศิลามงคล ตรวจดูที่เท้าลายพระบาท แล้วทราบว่าเป็นคนมีบุญ สามารถครองราชสมบัติ สำหรับมหาทวีปทั้ง 4 มีทวีปน้อย 2 พัน เป็นบริวารได้...

(พระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกายชาดก เล่มที่ 3 ภาคที่ 5, 2527: 28)

ลักษณะของมหาบุรุษที่ตามพระไตรปิฎกและในอรรถกถาชาดกที่ปรากฏกับเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอสื่อ การมีพื้นฝ่าพระบาทเป็นรูปจักร ซึ่งการมีพื้นฝ่าพระบาทเป็นรูปจักรเป็นลักษณะของเจ้าเมืองที่ปรากฏในคำขอเรื่องหงส์หิน กล่าวถึงเมื่อเจ้าหงส์หินแอบเข้าไปหาธิดาของวัสสะวโรยักษ์ ทำให้วัสสะวโรยักษ์โกรธและจะทำร้ายเจ้าหงส์หิน แต่เมื่อวัสสะวโรยักษ์เห็นพระบาทเจ้าหงส์หินเป็นรูปกงจักรก็ทราบว่าเป็นหน่อเนื้อแห่งพระพุทธเจ้าจึงก้มกราบเจ้าหงส์หิน ดังปรากฏในคำขอว่า

นิกสงสัย	พระทัยแห่งยักษ์	เส็งผ่อผ้าย	ไปมา
หั้นยังบาทท้าว	โพธิสัตตา	ปลิ้นปาทา	ฝ่าละองเจ้า
เปนกงจักร	วงเวียนล้อมเข้า	ก็สำคัญเอา	พิรุช
ก็รู้ว่าเปน	หน่อองค์พระพุทธ	ขนสันเสียง	โลมา
คั่นแจ้งทราบรู้	เปนหน่อสัตตา	ก็กราบวันทา	ว่าสาธุเจ้า

(หงส์หิน, 2511: 37)

(ถอดความ: เมื่อเจ้าหงส์หินไปถึงบ้านเมืองของวัสสะวโรยักษ์และได้แอบเข้าไปในห้องของธิดายักษ์คือนางมุกขวดี เมื่อวัสสะวโรยักษ์เห็นเจ้าหงส์หินก็นิกสงสัยว่าเข้ามาในปราสาทของยังได้อย่างไร เมื่อนั้นยักษ์วัสสะวโรมองไปที่เท้าของเจ้าหงส์หิน เมื่อเจ้าหงส์พลิกฝ่าเท้า วัสสะวโรยักษ์ก็มองเห็นว่ารอยฝ่าเท้าของเจ้าหงส์หินเป็นรูปกงจักร วัสสะวโรยักษ์จึงตัวสั่นขนพองขึ้น เมื่อรู้ว่าเจ้าหงส์หินเป็นพระโพธิสัตว์ วัสสะวโรยักษ์จึงได้น้อมกราบเจ้าหงส์หิน)

นอกจากนี้ในคำขอเรื่องเจ้าสุวัตรก็ยังคงเน้นย้ำถึงลักษณะการมีพื้นฝ่าพระบาทเป็นลวดลายกงจักรซึ่งเป็นลักษณะของมหาบุรุษหรือบุคคลผู้มีบุญญาธิการลงมาประสูติเป็นเจ้าเมือง โดยกวีได้กล่าวถึงรายละเอียดลักษณะของมหาบุรุษไว้อย่างชัดเจน ดังปรากฏในคำขอว่า

อ้อยม้อยเนื้อ	หน่อพุทธรูป	ประสูติออกมา	หมดใสสว่างหน้า
เพียงพระจันทร์	พ้นจากกลีบฟ้า	บ่มีมูลทิน	มะละ
เปนสะปฺริสสะ	ถูกลักษณะ	เถิงถูกถ่าน	เชียงคาน
ลายปาทะ	วิเศษสัณฐาน	เปนรูปจักรวาล	ทั้งสองเบื้องบน
รูปกงจักร	ออกท่ามกลางหัน	รูปสัตว์กัณฑ์	พรา้พร้อม
รูปปทุมมา	บัวบานกาบค้อม	เถียวถั่งขึ้น	ปลายมือ

(เจ้าสุวัตร, 2511: 9)

(ถอดความ: เมื่อพระโพธิสัตว์เจ้าสุวัตรประสูติออกมาก็มีรูปร่างงดงามดังพระจันทร์ ปราศจากมลทินใด ๆ เป็นมหาบุรุษอันถูกถ่านตามลักษณะ มีลายพระบาทเป็นรูปจักรวาลทั้งสองข้าง ส่วนพระหัตถ์ทั้งสองมี ลวดลายเป็นรูปกงจักร รูปสัตว์กัณฑ์ และรูปดอกบัว)

2.3.การระบุว่าเป็นหน่อเนื้อพระพุทธรูปเจ้า

การระบุว่าเป็นหน่อเนื้อพระพุทธรูปเจ้าคือ การกล่าวถึงเจ้าเมืองว่าเป็นหน่อเนื้อพระพุทธรูปเจ้าด้วยคำเรียกอันเป็นคติของธรรมราชา โดยทั่วไปเราเรียกเจ้าเมืองว่าเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ผู้ทรงธรรมหรือธรรมราชา เพราะเจ้าเมืองเป็นผู้ทรงธรรมและทรงปกครองบ้านเมืองโดยธรรม ธรรมราชาเป็นอุดมคติขั้นสูงสุดที่พระราชาปรารถนา และผู้คนทั่วไปรวมทั้งพระเจ้าแผ่นดินด้วยกัน ยกย่อง (ปรีชา ช่างขวัญยืน, 2542: 68) ดังนั้นจึงมีคำเรียกระบุเจ้าเมืองหรือพระเจ้าแผ่นดินว่าเป็นหน่อเนื้อของพระพุทธรูปเจ้า เพื่อบำเพ็ญบารมีและปกครองบ้านเมืองโดยธรรมตามคติธรรมราชา

ในวรรณกรรมคำว่อกวีกล่าวยกย่องเจ้าเมืองด้วยคำเรียกว่าเป็นหน่อเนื้อพระพุทธรูปเจ้า เช่น หน่อพุทธรูป หน่อพระสัตถา จาวโพธิ์ญ พุทธรูป และหน่อโพธิ์สัตว์ เช่น ในคำว่ขอเรื่อง ช่างโพงนางผมหอมมีคำเรียกเจ้าเมืองโดยระบุว่าเป็นหน่อเนื้อแห่งพระพุทธรูปเจ้า ว่า “จาวโพธิ์ญ” และ “หน่อพระ” ซึ่ง คำว่า โพธิ์ญ กับคำว่า พระพุทธรูป หมายถึง พระพุทธรูปเจ้า ดังปรากฏในคำว่ขอว่า

มีราชโอรส	ลูกรักเทียมใจ	ค่อยจำเรียวัย	ใหญ่มาแมนหมั้น
สิทธิเลิศกุมาร	นามมีว่าอัน	เปนจาวโพธิ์ญ	หน่อพระ

(ช่างโพงนางผมหอม, 2511: 12)

(ถอดความ: กล่าวถึงพระราชโอรสของพระญาติล้าหน้า เจ้าเมืองล้าหน้า เมื่อเจริญวัยขึ้นนามว่า สิทธิกุมาร ซึ่งสืบเชื้อสายมาจากพระพุทธรูปเจ้า)

ส่วนในคำขอเรื่องนกระจาบปรากฏคำเรียกเจ้าเมืองโดยระบุว่าเป็น “หน่อพุทธังกูร” ซึ่งคำว่า “อังกูร” แปลว่า หน่อ องค์พุทธางกูรก็คือ หน่อของพระพุทธเจ้า เมื่อเติมหน่อเข้าไปข้างหน้าเป็น “หน่อพุทธางกูร” จึงหมายถึง “ลูกของพุทธางกูร” ซึ่งหมายถึงพระโพธิสัตว์ก็ได้ (ปรีชา ช่างขวัญยืน, 2542: 72 – 73) ดังในคำขอที่ว่า

สิบเดือนไคว่ครบ	กำหนดเต็มตัน	ดิถีฤกษ์วัน	หมดใสบเศร้า
หน่อพุทธังกูร	โพธิสัตว์เจ้า	ประสูตออกมา	จากห้อง

(นกระจาบ, 2511: 12)

(ถอดความ: เมื่อครบกำหนดสิบเดือนหน่อเนื้อเชื้อไขของพระพุทธเจ้าก็ได้ประสูตออกมา ได้ชื่อว่าเจ้าสรรพสิทธิ์)

นอกจากนี้ในคำขอเรื่องวรรณพราหมณ์มีการระบุคำเรียกเจ้าเมืองว่าเป็น “หน่อโพธิสัตว์” ซึ่ง พระโพธิสัตว์ หมายถึง ผู้ที่จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า (ราชบัณฑิตยสถาน, 2545: 825) การเติมคำว่า “หน่อ” ไว้หน้า โพธิสัตว์ จึงหมายถึง ผู้ที่มีเชื้อสายแห่งพระโพธิสัตว์ซึ่งอาจปรารถนาเป็นพระโพธิสัตว์เพื่อบำเพ็ญบารมีเป็นพระพุทธเจ้าอนาคตต่อไปก็ได้ ดังปรากฏในคำขอว่า

หน่อโพธิสัตว์	เจ้าตนบุญกว้าง	คันประสูติมา	จากห้อง
พ่อแม่ทั้งสอง	เบิกบายชื่อร้อง	ยังบุตรหน่อหน้า	เลางาม
ซาตาหน่อฟ้า	ผาดจดจำ	เจ้าวรรณพราหมณ์	ชื่อนามว่าอัน

(วรรณพราหมณ์, 2511: 7)

(ถอดความ: หน่อเนื้อเชื้อไขของพระโพธิสัตว์ผู้มีบุญญาธิการเมื่อประสูติแล้ว พ่อแม่ทั้งสองได้ตั้งชื่อบุตรของตนว่าเจ้าวรรณพราหมณ์)

จากคำขอข้างต้น กวีได้กล่าวถึงคุณลักษณะของเจ้าเมืองโดยระบุว่าเป็นหน่อเนื้อพระพุทธเจ้าผ่านคำเรียก คำว่า “หน่อ” และ “จาว” ซึ่งมีความหมายว่า การงอกขึ้นมาเพื่อสืบเผ่าพงศ์ของพระโพธิสัตว์ ซึ่งมาจากวงศ์ของพระพุทธเจ้า คำว่า “หน่อโพธิสัตว์” และ “หน่อโพธิ์” หมายถึง วงศ์ของพระโพธิสัตว์ที่จุติมาบำเพ็ญบารมีเพื่อจะได้เป็นพระโพธิสัตว์และเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต ส่วนคำว่า “หน่อพุทธังกูร” หมายถึง หน่อของพระพุทธเจ้า คือผู้ที่จะได้เป็นพระพุทธเจ้าในภายภาคหน้า (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554: 842) การเป็นพระโพธิสัตว์หรือสืบเชื้อสายพระพุทธเจ้าของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอแสดงให้เห็นว่า เจ้าเมืองตั้งอยู่ในคติธรรมราชาคือ ตั้งความปรารถนาจะเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต การลงมาประสูติในโลกมนุษย์ก็เพื่อบำเพ็ญบารมีโดยการปกครองบ้านเมืองโดยธรรมเพื่อให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุข

3.ภาพลักษณ์เจ้าเมืองล้านนา

ภาพลักษณ์เจ้าเมืองล้านนา คือ ภาพลักษณ์ของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวซอที่มีลักษณะเหมือนกับเจ้าเมืองที่มีตัวตนอยู่จริงตามประวัติศาสตร์ล้านนา แม้ว่าเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวซอจะไม่ใช่เจ้าเมืองที่มีตัวตนอยู่จริงในประวัติศาสตร์ แต่ก็ได้สร้างสรรค์ตัวละครเจ้าเมืองให้มีลักษณะที่ใกล้เคียงกับเจ้าเมืองในสังคมล้านนามากที่สุด เพื่อให้ผู้อ่านหรือผู้ฟังคำวซอเกิดจินตนาการถึงตัวละครเจ้าเมืองว่ามีลักษณะที่คล้ายกันกับเจ้าเมืองในสังคมล้านนาตามยุคสมัยนั้น

วรรณกรรมคำวซอสันนิษฐานว่าเกิดขึ้นตั้งแต่ในช่วงสมัยราชวงศ์เจ้าเจ็ดเป็นต้นมา ซึ่งเจ้าเมืองในสังคมล้านนาในสมัยนี้เป็นช่วงที่อยู่ภายใต้การปกครองของสยาม การสร้างสรรค์ตัวละครเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวซอจึงได้อาศัยบริบทสังคมล้านนาในการสร้างสรรค์ภาพลักษณ์ของตัวละครเจ้าเมือง โดยเฉพาะระบบการปกครองที่แม้ว่าล้านนาจะเป็นประเทศราชของสยาม แต่ก็ยังมีกษัตริย์ปกครอง มีอำนาจปกครองตนเองสูง แต่ก็ถูกควบคุมให้ปฏิบัติตามหน้าที่ ได้แก่ ส่งเครื่องบรรณาการ และส่งส่วย รวมทั้งส่งกองกำลังมาร่วมทำศึกสงครามเมื่อเมืองราชธานีต้องการ (สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล, 2557: 25)

ฐานะของเจ้านายล้านนาสืบทอดตามสายโลหิตโดยไม่มีการลดฐานะเหมือนเชื้อพระวงศ์กรุงเทพฯ โดยชาติกำเนิดทุกคนมีฐานะเป็นเจ้า ความแตกต่างของเจ้าอยู่ที่ฐานะทางราชการ เจ้าชั้นสูงคือเจ้าใหญ่ เช่น เจ้าชั้นห้า มีตำแหน่งการปกครองเทียบได้กับการ “กินนา” หรือ “กินเมือง” ในสมัยเจ้าเจ็ดตนเชื้อพระวงศ์องค์สำคัญ ๆ มักจะได้ “กินนา” คือ ได้รับกรรมสิทธิ์ในที่ดินและประชาชนที่ทำมาหากินในที่ดินนั้น ทำให้เจ้านายมีโอกาสครอบครองที่ดินและได้รับผลประโยชน์จากที่ดิน (รัตนาพร เศรษฐกุล, 2552:183) แม้ว่าที่ดินทั้งหมดเป็นของเจ้าหลวงแต่ในนาม ส่วนในด้านปฏิบัตินั้นเจ้าหลวงยกที่ดินเขตหนึ่ง หรือแคว้นหนึ่งให้พวกเจ้าต่าง ๆ ไป “กิน” ตามสำนวนที่คนไทยและลาวใช้กัน (ปกครองดูแลเก็บภาษีอากร) พวกเจ้าเหล่านี้ไม่ต้องเสียภาษี แต่ต้องคอยควบคุมดูแลเก็บภาษีเอาจากพลเมือง (เสถียร พันธรังสี และอัมพร จุลานนท์, 2505: 215)

ฐานะของเจ้านายหรือเจ้าเมืองในประวัติศาสตร์ล้านนาจึงมั่งคั่งร่ำรวย เจ้านายมักจะได้รับ การยกเว้นไม่ต้องถูกเกณฑ์แรงงานและไม่ต้องเสียภาษี แต่เป็นผู้ที่ได้รับผลประโยชน์จากการเกณฑ์แรงงานและภาษีที่เก็บจากไพร่ ซึ่งไพร่ที่เป็นบริวารจะผลิตข้าวและผลผลิตการเกษตรอื่น ๆ ผลิตเครื่องใช้ไม้สอย สินค้าหัตถกรรม และช่วยทำงานต่าง ๆ ให้กับเจ้านาย (รัตนาพร เศรษฐกุล, 2552: 183 – 184)

เจ้าเมืองตามประวัติศาสตร์ล้านนาเป็นผู้มีอำนาจมากที่สุดในบ้านเมือง เจ้าเมืองในราชวงศ์เจ้าเจ็ดตนได้สร้างสิทธิธรรมโดยผ่านพิธีราชาภิเษกและถือน้ำพระพิพัฒน์สังจา นอกจากนี้เจ้าเมืองยังแสดงออกถึงฐานะและบทบาทที่อยู่เหนือผู้คนทั้งหมดในบ้านเมืองของตน เช่น การครอบครองสิ่งของศักดิ์สิทธิ์ เป็นต้นว่า ดาบไชย หอก และมีตรีภุชโย การมีชีวิตความเป็นอยู่ที่เหนือกว่าผู้คนในเมือง คือ มีที่อยู่ที่เรียกว่า คຸ້ມ หรือ หอคำ เจ้าเมืองมีบทบาทในการอุปถัมภ์พุทธศาสนา เจ้าเมืองจะสร้างและซ่อมแซมวัด สร้างพระพุทธรูปสำคัญ และทำบุญให้ทานอย่างยิ่งใหญ่ (สร้อยดี อ่องสกุล, 2555: 484 – 487) นอกจากนี้เจ้าเมืองในสมัยเจ้าเจ็ดตนมีหน้าที่ควบคุมการทำนา ดังที่ คาร์ล บ็อค (Carl Bock) ได้บรรยายถึงหน้าที่ของเจ้าเมืองว่ามีหน้าที่ในการควบคุมการทำนาเอาไว้ว่า

...เมื่อบอกความประสงค์จะไปเยี่ยมเจ้าเมือง เขาก็บอกว่าเจ้าเมืองไม่อยู่ พวกเขาบอกข้าพเจ้าว่าเจ้าเมืองไปอยู่เสียที่นาเพื่อดูแลการเก็บเกี่ยว และกล่าวเพิ่มเติมว่า เป็นการจำเป็นที่เจ้าเมืองจะต้องออกไปควบคุม มิฉะนั้นข้าวเปลือกก็จะถูกขโมยไปหลายถึง...
(เสถียร พันธรั้งสี และอัมพร จุลานนท์, 2505: 263)

บทบาทหน้าที่ที่สำคัญของเจ้าเมืองตามประวัติศาสตร์ล้านนาได้สะท้อนผ่านตัวละครเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอม คือ การตรวจบัญชีไพร่ และการทำเกษตรกรรม

3.1. การตรวจบัญชีไพร่

เจ้าเมืองเป็นผู้ปกครองบ้านเมืองโดยมีระบบไพร่เป็นกำลังสำคัญในพัฒนาบ้านเมืองและต่อสู้กับศัตรู เจ้าเมืองในฐานะมูลนายสูงสุดจะมีไพร่ขึ้นสังกัดมากที่สุด ซึ่งมีส่วนทำให้เจ้าเมืองมีอำนาจเหนือมูลนายคนอื่น ๆ เจ้าเมืองมีอำนาจที่จะสั่งให้มูลนายระดับรองลงไปคุมไพร่มาช่วยราชการบ้านเมืองตามที่เจ้าเมืองต้องการทั้งในราชการสงครามและราชการทั่วไป ในระบบไพร่นี้ เจ้าเมืองมีหน้าที่ประการหนึ่งคือการทำบัญชีไพร่ในบ้านเมืองที่ตนปกครอง เพื่อจะรู้จำนวนคนอันเป็นกำลังสำคัญของบ้านเมือง (สร้อยดี อ่องสกุล, 2555: 493 – 497) ไพร่ หมายถึง สามัญชนทั่วไปที่มีได้เป็นมูลนายและมีได้เป็นทาส และต้องขึ้นสังกัดมูลนายคนใดคนหนึ่ง มีหน้าที่มาเข้าเวรรับราชการตามระยะเวลาที่กฎหมายกำหนดทุกปี ซึ่งเรียกว่า ไพร่เอาการเมือง หากไพร่ไม่เข้าเวรรับราชการก็ต้องส่งเงินหรือสิ่งของตอบแทนการถูกเกณฑ์แรงงานไพร่ ในสังคมล้านนามีความหมายรวมทั้งผู้หญิงและผู้ชาย ซึ่งมีลักษณะเหมือนกับไพร่ในส่วนกลาง แต่ไพร่ในล้านนาไม่ถูกสักเลกเหมือนภาคกลาง แต่ใช้วิธีออกหนังสือสำคัญให้ (เป็นหนังสือสำหรับตัว) โดยมูลนายต้นสังกัดเป็นผู้ออกให้แก่ไพร่ในสังกัดโดยตรง (สร้อยดี อ่องสกุล, 2555: 488 – 492) ไพร่เป็นกำลังสำคัญของบ้านเมือง ไพร่ช่วยพัฒนา

พื้นฟูบ้านเมือง และต่อสู้กับศัตรู เพื่อปกป้องรักษาบ้านเมืองร่วมกับทหาร ท้าวขุนมูลนาย และเจ้าเมือง

ในวรรณกรรมคำขอเรื่องกวีกล่าวถึงหน้าที่ของเจ้าเมืองคือ การตรวจกำลังไพร่พลในเมือง และตรวจบัญชีไพร่ในสังกัดที่สั่งให้ทหารเกณฑ์มา ดังในคำขอเรื่องสุทนต์ กล่าวถึงเจ้าเมืองคือเจ้าสุทนต์ที่ขี่ม้าตรวจไพร่พลในคุ้มของตน ดังคำขอว่า

แล้วหื้อจัดม้า	กาหกข์แก้วอาสา	ตนพระราชา	จักได้ขี่ได้
กวาดดูพล	หมู่พลพวกเจ้า	ในคุ้มวังเรา	สำนัก

(สุทนต์, 2511: 14)

(ถอดความ: เจ้าสุทนต์ได้รับสั่งกับเสนาให้จัดม้ามณีกากเพื่อที่เจ้าสุทนต์จะได้ขี่ตรวจไพร่พลในพระราชวัง)

ส่วนในวรรณกรรมคำขอเรื่องหงส์หินกล่าวถึงเจ้าเมืองพาราณสีว่ามีทำหน้าที่ตรวจบัญชีไพร่ตามที่ทหารได้เกณฑ์มาเพื่อใช้ในราชการทั่วไป ดังในคำขอว่า

ทอดพระเนตรซัด	แล้วบรรหาร	ให้รับเกณฑ์คาน	วันนี้หื้อได้
สามพันคน	ทั้งไกลและใกล้	หื้อรีบไป	ตรวจชี้
แล้วเอาบัญชี	มาแจ้งเดี๋ยวนี้	อย่าหื้อขาดเส้น	สักคน

(หงส์หิน, 2511: 32)

(ถอดความ: เจ้าเมืองได้ทอดพระเนตรไพร่ แล้วเกณฑ์ไพร่จำนวนสามพันคนที่มาจากเมืองต่าง ๆ ลงในบัญชีไม่ให้ขาดแม้แต่คนเดียว)

จากวรรณกรรมคำขอแสดงให้เห็นว่า การตรวจบัญชีไพร่เป็นราชกิจของเจ้าเมือง เพราะไพร่ถือเป็นบริวารของเจ้าเมือง ไพร่มีความสำคัญในการช่วยราชการต่าง ๆ ให้กับเจ้าเมืองเป็นกำลังสำคัญของการพัฒนาบ้านเมือง ดังนั้นการตรวจบัญชีไพร่บ่งบอกถึงว่าเจ้าได้ให้ความสำคัญต่อไพร่ และแสดงถึงความละเอียดรอบคอบในการจัดการดูแลบริวารของเจ้าเมืองด้วย

3.2.การทำเกษตรกรรม

นอกจากเจ้าเมืองในล้านนาจะมีหน้าที่ตรวจบัญชีไพร่ในสังกัดของตนแล้ว เจ้าเมืองยังเป็นผู้ถือครองที่ดินมากที่สุด และใช้ที่ดินในการทำนา ซึ่ง “นา” หมายถึง พื้นที่ราบซึ่งมีคันสำหรับกั้นน้ำเป็นแปลง ๆ ใช้สำหรับปลูกข้าว อาณาจักรล้านนาก็ได้ชื่อมาจากนาจำนวนล้านหรือจำนวนมาก ดังที่นักปราชญ์โบราณผูกศัพท์เป็นภาษาบาลีปรากฏเป็นชื่อเฉพาะว่า ทสลกขเขตตนคร (ทสะ – สิบ,

ลักษณะ - แสน, เขตตะ - นา, นคระ - เมือง) คืออาณาจักรที่มีนาจำนวนสิบแสน หรือ ล้านนา และนาในล้านนามีหลายประเภท เช่น นาขุม หรือนาหลุม เป็นนาประจำตำแหน่งขุนนางในสมัยก่อน นาเจียง หรือนาเกียง (นาเกียง) คือ นาปรังซึ่งเป็นนาที่ทำนอกฤดูกาลทำนา นาตอ เป็นนาที่ปลูกข้าวเบา หรือนาปรัง นาปี คือนาที่ปลูกข้าวตามฤดูกาลปกติ นาฝาย คือนาที่มีน้ำจากฝายเพื่อช่วยในการเพาะปลูก นาผ่า คือนาที่แบ่งผลประโยชน์ระหว่างเจ้าของและผู้เช่านาฝายละครึ่ง นาน้ำฟ้า คือนาที่อาศัยน้ำฝนเพื่อการเพาะปลูก (สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 6, 2542: 3080) เจ้าเมืองมีหน้าที่ควบคุมการทำนาในที่ของตนเพื่อให้ได้ผลผลิตเต็มที่ ดังเช่น เจ้าหลวง (ลำปาง) ไปควบคุมการเกี่ยวข้าว เจ้าหลวงเชียงใหม่ออกไปดูนาข้าว (สร้อยศรี อ่องสกุล, 2555: 499) ในวรรณกรรมคำขอสเรื่องอ้ายร้อยชอดกล่าวถึงการทำนาของเจ้าเมืองไว้ว่า เมื่อถึงฤดูฝนทำให้ทุกพื้นที่ชุ่มฉ่ำไปด้วยน้ำฝนทำให้ทั้งเจ้าเมืองและไพร่ คนในเมืองทุกตระกูลต่างออกมาทำนา หรือเยียนาร่วมกัน โดยทำการหว่านข้าวลงในแปลงนาที่เตรียมไว้ ดังในคำขอสว่า

อุตุฤดู	ฝนตกทั่วหน้า	แผ่นดินสุธา	ชุ่มน้ำ
ห้วยบวกหนองบึง	ลำคลองแม่น้ำ	เต็มชุก้า	นาวา
คนเมืองมनुชย์	ทุกที่สาขา	พากันทำนา	หว่านพืชผลเข้า
ทุกคนตระกูล	ไพร่ไทยข้าเจ้า	เอากันมัวเมา	ชะข้าว

(อ้ายร้อยชอด, 2511: 84)

(ถอดความ: เมื่อถึงฤดูฝนผืนแผ่นดินชุ่มฉ่ำด้วยน้ำฝน ลำคลองแม่น้ำสามารถไหลเรือได้ ผู้คนทั่วทุกที่ต่างพากันทำนาไม่เว้นแม้แต่เจ้าเมืองก็ต้องทำนา ขณะทำนาผู้คนต่างพูดคุยกันเสียงดังทั่วท้องนา)

จากคำขอสจะเห็นว่าหน้าที่ของเจ้าเมืองในล้านนาทั้งการตรวจบัญชีไพร่และการทำนาหน้าที่ของเจ้าเมืองในล้านนาดังกล่าวก็ได้สะท้อนผ่านตัวละครเจ้าเมืองให้วรรณกรรมคำขอ ซึ่งเป็นหน้าที่ที่สำคัญในการควบคุมผู้อยู่ใต้อำนาจของเจ้าเมืองคือ ไพร่ ในสังกัดให้ทำงานตามหน้าที่และคำสั่งของเจ้าเมือง รวมทั้งเพื่อแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าเมืองและไพร่ที่ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันด้วย

4.ภาพลักษณ์ผู้มีบุญ

บุญ คือ คุณงามความดี หรือการกระทำดีตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554: 676) ภาพลักษณ์เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอนั้น เจ้าเมืองจะต้องมี

ภาพลักษณ์ของผู้มีบุญ ซึ่งบุญของเจ้าเมืองต้องเป็นบุญที่พิเศษหรือยิ่งใหญ่กว่าบุญของบุคคลธรรมดาทั่วไป และการเป็นผู้มีบุญของเจ้าเมืองนั้นเกิดจากบุญที่สั่งสมมาแต่อดีตชาติ ส่งผลต่อเนื่องมาถึงปัจจุบันชาติ

การเป็นผู้มีบุญของเจ้าเมืองในวรรณกรรมค่าวขอพบว่า บุญของเจ้าเมืองนั้นเป็นบุญที่ยิ่งใหญ่ กวีได้กล่าวถึงบุญของเจ้าเมืองว่าเป็นผู้ที่มีบุญเรื่อง บุญมาก บุญหนา บุญหนา และมีบุญสูงส่ง ดังคำขอเรื่องเจ้าสุวัตร กวีได้ใช้คำเรียกเจ้าสุวัตรว่าเป็น “พระบุญเรื่อง” คือ ผู้ร่ำรวยด้วยบุญ ซึ่งคำว่า “เรื่อง” ออกเสียงว่า “เฮื่อง” ในพจนานุกรมล้านนา – ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง หมายถึง อร่าม มีชื่อเสียง (2533: 1629) ดังในคำขอเรื่องเจ้าสุวัตรกล่าวถึงเจ้าสุวัตรว่าเป็นผู้มีบุญที่ร่ำรวยว่า

พระบุญเรื่อง	เจ้าตนหนุ่มหน้า	รับนิมนต์	พ่อท้าว
ปัจจาชาวเมือง	ยินดีขึ้นย้าว	ใจสว่างสู้	ชุกคน

(เจ้าสุวัตร, 2511: 132)

(ถอดความ: เจ้าสุวัตรได้รับปากพระราชบิดาว่าจะกลับเมืองพาราณสี ประชาชาวเมืองต่างปีติยินดีกันทั่วหน้า)

ในคำขอเรื่องอ้ายร้อยชอดกล่าวถึงอ้ายร้อยชอดว่าเป็นผู้ที่มีบุญหนา บุญหนา ซึ่งคำว่า “หนาหนา” หมายถึง มากมาย (พจนานุกรมล้านนาไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง, 2533: 1359) “บุญหนา” และ “บุญหนา” ก็คือบุญที่มากมาย แม้ว่าอ้ายร้อยชอดจะเกิดมาในครอบครัวทศตะ กำฟ้าพ่อแม่ และเลี้ยงชีพด้วยการขอทาน แต่ด้วยกุศลผลบุญที่ยิ่งใหญ่จึงส่งผลให้อ้ายร้อยชอดได้นางรัตนพิมพาธิดาของเจ้าเมืองอินทเป็นภรรยา และอ้ายร้อยชอดได้เป็นบุตรบุญธรรมของเจ้าเมืองจำปา และในท้ายที่สุดอ้ายร้อยก็ได้เป็นเจ้าเมืองครองเมืองอินทะ ดังในคำขอว่า

ส่วนกุมารน้อย	ยอดสร้อยบุญหนา	ก็เรียกธิดา	ด้วยคำอ่อนอ้อย
ว่าคิน္ณูตา	ปิมปาน้องน้อย	แสนบัวลอย	คู่พ้อง
สั่งบั้งขึ้นมา	ที่บนเทศห้อง	สถิตห้อง	ศาลา

(อ้ายร้อยชอด, 2511: 63)

(ถอดความ: กล่าวถึงนางรัตนพิมพาถูกพ่อคือพระญาสิริมติให้ออกจากเมืองมาอยู่กับอ้ายร้อยชอด อ้ายร้อยชอดผู้มีบุญหนา ได้กล่าวกับนางรัตนพิมพาด้วยวาจาที่สุภาพอ่อนหวานว่า พิมพาคณสวณ้องน้อย คู่รัก ทำไมไม่ขึ้นมาอยู่บนศาลากับพี่)

ในคำขอเรื่องอัยร้อยขอตได้ย้าให้เห็นว่านอกจากอัยร้อยขอตจะมีบุญที่มากและยิ่งใหญ่แล้วยังได้กล่าวถึงลักษณะของเจ้าเมืองว่าเป็นผู้มีบุญญาธิการ ดังในตอนทีพระญาจำปา เจ้าเมืองจำปา พบกับอัยร้อยขอตพระองค์ก็ทราบว่อัยร้อยขอตเป็นผู้มีบุญลักษณะ ดังคำขอที่กล่าวไว้ว่า

ส่วนเจ้าขอตร้อย	ยอดสร้อยบุญหน้า	ยกมือขึ้นทำ	เกษาเกษเกล้า
ไหว้ฝ่าละออง	องค์ทองท่านเจ้า	เหมือนตั้งคนเรา	มนุษย์
ไหว้นบคบยำ	พระธรรมพระพุท	สามหลบสามตั้ง	วางลง
กษัตริย์ท่านท้าว	ปราบด้าวแขวงโขง	จับใจนิยม	กุมารหนุ่มน้อย
ท่านทรงพระสรวล	หวนดูถึถ้อย	จักขุแลคอย	เรียบร้อย
นึกในใจ	บไซไพร่ร้อย	คงเปนยอดสร้อย	ตนบุญ
ผ่อหุ่ณะละ	บต่ำบสูง	เชื้อชาติ ตนบุญ	โพธายอดสร้อย

(อัยร้อยขอต, 2511: 121)

(ถอดความ: กล่าวถึงอัยร้อยขอตผู้มีบุญมากได้ยกมือขึ้นเหนือเกล้าเพื่อไหว้พระญาจำปา เจ้าเมืองจำปา โดยแสดงการเคารพตามแบบชาวบ้านทั่วไปคือกราบลงสามหนเหมือนกับไหว้พระ พระญาจำปาก็ก้มและขึ้นชอบในตัวอัยร้อยขอต เมื่อพระญาจำปาพิจารณาดูรูปร่าง กิริยาท่าทางของอัยร้อยขอตก็นึกในใจว่าอัยร้อยขอตเป็นเชื้อชาติของผู้มีบุญคือพระพุทเจ้ามาถึถ้อยก่กำเนิดในปัจจุบันชาติ)

คำขอข้างต้นกล่าวถึงเหตุการณ์ที่อัยร้อยขอตได้เข้าเฝ้าพระญาจำปา เจ้าเมืองจำปา เพราะบุญหน้า คือ บุญที่ยิ่งใหญ่ ของอัยร้อยขอตที่สั่งสมมา อัยร้อยขอตได้กราบไหว้พระญาจำปา ตามประสาชาวบ้านทั่วไป เมื่อพระญาจำปาเห็นอัยร้อยขอตก็นึกในใจว่าอัยร้อยขอตไม่ใช่เป็นทศตะทั่วไปแต่เป็นตนบุญหรือผู้มีบุญ เมื่อพระญาจำปาพิจารณาอัยร้อยขอตอย่างถึถ้อยก็เห็นว่าอัยร้อยขอตเป็นหน่อเนื้อเชื้อไขของผู้มีบุญญาธิการ

นอกจากนี้ในคำขอเรื่องสุวรรณหอยสังข์ และคำขอเรื่องวรรณพราหมณ์ยังสะท้อนให้เห็นลักษณะการเป็นผู้มีบุญของเจ้าเมืองว่าเป็นผู้ที่มีบุญสูงส่ง ผู้ที่เป็นเจ้าเมืองจะมีบุญสูงกว่าคนธรรมดาทั่วไปในเมือง ดังคำขอว่า

สามลท้าว	ยศใหญ่บุญสูง	กษัตริย์เมืองกรุง	พาราที่หัน
----------	--------------	-------------------	------------

(สุวรรณหอยสังข์, 2511: 2)

(ถอดความ: ท้าวสามลผู้มียศยิ่งใหญ่และบุญที่สูงส่ง เป็นกษัตริย์ครองเมืองพาราณสี)

ท่านพรหมทัต	ยศศักดิ์บุญสูง	หลอนแมนหน้าบุญ	ของหลังถูกหล้าง
ท่านกัจจบัน	เวรวางสู้สร้าง	ท่านหล้างอินดู	ม่อนน้อย

(วรรณพราหมณ์, 2511: 8)

(ถอดความ: กล่าวถึงวรรณพราหมณ์ที่ได้หลงรักนางพิมพาธิดาของพระญาพรหมทัต เจ้าเมืองปัญจาปนคร ได้ขอร้องให้บิดาของตนไปขอนางพิมพามาให้ตน โดยอ้างว่าพระญาพรหมทัตผู้มียศและมีบุญที่ยิ่งใหญ่ท่านคงจะนึกถึงชะรอยบุญของตนกับนางพิมพาและคงจะเมตตาตายกนางพิมพาให้ตน)

คุณลักษณะการเป็นผู้มีบุญของเจ้าเมืองนอกจากจะสะท้อนให้เห็นว่าเป็นผู้ที่มีบุญที่สูงส่ง เป็นผู้ที่มีบุญมาก และมีบุญที่ยิ่งใหญ่กว่าคนทั่วไปแล้ว บุญของเจ้าเมืองยังเป็นบุญที่แสดงถึงพลังที่คอยช่วยเหลือเจ้าเมืองเมื่อเกิดปัญหาขึ้น การเป็นผู้มีบุญทำให้รอดพ้นจากปัญหาต่าง ๆ ได้เช่นกัน ดังปรากฏในคำขอว่า

จูงอดใจฟัง	เทอะคำลั่นเข้า	ด้วยเจ้ากุมาร	หนุ่มน้อย
ได้อยู่ในแห	คนเดียวซ้อยล้อย	บ่เจ็บแสบไหม้	ไหนดมี
ตนบุญบ่ค้า	คงตายดีหลี	ตายดีดี	บ่สงสัยได้

(สุวรรณเมฆะมหาชนคำ, 2511: 25)

(ถอดความ: ค่อยอดใจฟังเรื่องราวไปเถิด กล่าวถึงเจ้าสุวรรณกุมาร ถูกทหารจับโยนลงแหและปลัดหลงกับมหาชนคำ และเจ้าสุวรรณกุมารก็รู้สึกเจ็บปวดร่างกายใด ๆ ทั้งนี้หากบุญไม่ช่วยค้าชูเกื้อหนุนคงตายไปแล้วอย่างไม่ต้องสงสัย)

คำขอเรื่องสุวรรณเมฆะมหาชนคำกล่าวถึงคุณลักษณะการเป็นผู้มีบุญของสุวรรณกุมารว่า ด้วยเดชบุญของสุวรรณกุมารได้ปกป้องช่วยเหลือสุวรรณกุมารไม่ให้ถึงแก่ความตายจากการถูกทหารจับโยนลงแห หากสุวรรณกุมารไม่มีบุญก็คงถึงแก่ความตายไปแล้ว ดังนั้นบุญจึงเป็นพลังที่คอยช่วยเหลือเจ้าเมืองให้รอดพ้นจากภัยหรือปัญหาต่าง ๆ

การเป็นผู้มีบุญของเจ้าเมือง ในวรรณกรรมคำขอยังได้กล่าวว่าเจ้าเมืองเป็น “ตนบุญ” (ออกเสียงว่า ตัน – บุน) หมายถึง ผู้มีบุญ หรือมีบุญ (พจนานุกรมล้านนา – ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง, 2533: 470) “ตนบุญ” ในภาคเหนือยังใช้สำหรับกล่าวยกย่องพระอริยะสงฆ์ผู้วิเศษ มีศีลาจริยาวัตรที่ดีเป็นที่เคารพเลื่อมใสศรัทธาของประชาชน เช่น ครูบาศรีวิชัย ครูบาขาวปี และครูบาเจ้าเกษม เขมโก ดังตัวอย่างครูบาศรีวิชัย หรือ พระสิริไชยา ภิกขุ มีเรื่องเล่าว่าท่านมีลักษณะเด่นของผู้นำ ทำให้ครูบาศรีวิชัยกลายเป็นตนบุญหรือผู้วิเศษ กล่าวกันว่าสังคมที่สมบูรณ์และสงบสุขจะไม่มีปรากฏเรื่องตนบุญเด็ดขาด เมื่อใดประชาราษฎร์รู้สึกหวาดหวั่น เมื่อนั้นผู้นำอย่างพิเศษจะถือกำเนิดขึ้น (วิลักษณ์ ศรีป่าซาง, 2545: 81 – 82) เช่นเดียวกับการเป็นผู้มีบุญของเจ้าเมืองที่ถือกำเนิดมาเพื่อขจัดทุกข์

ปกครองบ้านเมืองและประชาชนในเมืองให้เกิดความสุขดังในคำขอเรื่องชีวหาลิ้นคำ และเรื่อง วงศ์สวรรค์ ที่กล่าวถึงเจ้าเมืองว่าเป็น “ตนบุญ” หรือเป็นผู้ที่มีบุญญาธิการมาก ดังปรากฏในคำขอว่า

ส่วนโพธิสัตว์	ตนบุญหน่อหล้า	บ่มีความเคิง	สะท้าน
บ่มีความกลัว	ด้วยจักพายค้ำ	ก็หาบได้	สักอัน
อยู่ในผังคะ	นิกจักประหาร	ฆ่าบุตรมาร	หื้อตายคว่าหน้า
กับวิชาทอน	ตัวหาญแก่กล้า	จักตัดกุมภา	ปุยักษ์

(ชีวหาลิ้นคำ, 2511: 21)

(ถอดความ: กล่าวถึงหน่อเนื้อพระโพธิสัตว์ ผู้มีบุญญาธิการชีวหาลิ้นคำ ไม่รู้สึกสะท้านหรือหวาดกลัวที่จะแพ้วายสิ่งใดในการต่อสู้กับยักษ์กุมภันท์ ชิวหาลิ้นคำอยู่ในห้องและนึกคิดแต่จะฆ่าบุตรมาร วิชาทอน และกุมภันท์)

เอกะราชท้าว	เจ้าแทนคำเหลือง	มียศรวายเรื่อง	จอมเมืองนั่งเกล้า
เป็นเอกจอมสูง	ตนบุญผ่านเผ้า	มีเดชะเรื่อง	เดชฤทธิ์
นามพระราชา	คือวงศ้อาทิตย์	ท่านผายแผ่กว้าง	พารา

(วงศ์สวรรค์ เล่ม 2, 2511: 94)

(ถอดความ: กล่าวถึงเจ้าเมืองพระองค์หนึ่ง ผู้มียศยิ่งใหญ่ เป็นผู้มีบุญ และมีฤทธิ์เดช คือพระญาวงศ้อาทิตย์ ครองเมืองโยนก)

จากวรรณกรรมคำขอจะเห็นว่า การมีบุญของเจ้าเมืองนั้น กวีได้ยกย่องว่าเจ้าเมืองนั้นจะต้องเป็นผู้ที่มีบุญพิเศษและมากกว่าของสามัญชนทั่วไป กวีได้ใช้ถ้อยคำล้นนาที่มีความหมายเกี่ยวกับการมีบุญของเจ้าเมืองไว้ด้วยถ้อยคำต่าง ๆ เช่น บุญเรื่อง บุญหนา บุญหน้า บุญสูง ซึ่งมีความหมายว่า มีบุญที่สูงส่งและยิ่งใหญ่ลักษณะการเป็นผู้มีบุญของเจ้าเมืองสะท้อนให้เห็นว่าบุญคือพลังที่คอยปกป้องช่วยเหลือเจ้าเมืองให้รอดพ้นจากความตายหรือปัญหาที่ต้องเผชิญ หากเจ้าเมืองมีบุญก็จะทำให้ฝ่าฟันอุปสรรคปัญหาต่าง ๆ ไปได้และนำพาบ้านเมืองให้มีความสุขสงบสุขรุ่งเรืองต่อไป นอกจากนี้การเป็นผู้มีบุญ ในวรรณกรรมคำขอได้กล่าวว่าเจ้าเมืองนั้นเป็น “ตนบุญ” ซึ่งเป็นลักษณะที่เป็นบุญพิเศษกว่าบุคคลธรรมดา แสดงให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องการทำบุญหรือกระทำด้วยคุณงามความดีที่ยิ่งใหญ่ในอดีตชาติส่งผลให้ได้เป็นเจ้าเมืองที่มีบุญในชาติปัจจุบัน ทั้งนี้ภาพลักษณ์ผู้มีบุญของเจ้าเมืองเป็นคุณลักษณะอันสำคัญของเจ้าเมืองที่วรรณกรรมคำขอทุกเรื่องจะต้องกล่าวถึงเสมอ

5.ภาพลักษณ์ผู้มีวิเศษและอำนาจวิเศษ

ของวิเศษ คือ สิ่งของหรือเครื่องมือที่พิเศษกว่าสิ่งของธรรมดาทั่วไป เป็นสิ่งของที่เจ้าเมืองใช้เป็นตัวช่วยในการแก้ปัญหาให้กับเจ้าเมือง ของวิเศษ เช่น ดาบวิเศษ ธนูวิเศษ ม้าวิเศษ รองเท้าวิเศษ ส่วนอำนาจวิเศษ คือ ความสามารถหรือพลังที่เหนือกว่าพลังทั่วไป เช่น การต่อสู้กับยักษ์ และการเหาะเหินในอากาศ ซึ่งทั้งของวิเศษและอำนาจวิเศษเป็นคุณลักษณะหนึ่งที่สำคัญของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคาวชอ

การมีของวิเศษเป็นคุณลักษณะของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคาวชอ กวีจะกล่าวถึงเจ้าเมืองว่าเป็นผู้ที่มีของวิเศษคู่กายทำให้เจ้าเมืองมีความพิเศษกว่าบุคคลธรรมดา ของวิเศษเป็นเครื่องมือที่เจ้าเมืองใช้ในการต่อสู้กับศัตรู เป็นพาหนะในการเดินทางที่เหนือมนุษย์ทั่วไป และของวิเศษช่วยแก้ปัญหาให้กับเจ้าเมืองนำไปสู่ความสำเร็จในการกิจต่าง ๆ สำหรับของวิเศษของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคาวชอสามารถแบ่งออกได้ 4 ลักษณะ คือ ศัสตราวุธวิเศษ สัตว์วิเศษ แก้ววิเศษ และอาภรณ์ทิพย์

5.1.ศัสตราวุธวิเศษ

ศัสตราวุธหรืออาวุธ เป็นเครื่องมือที่ใช้ในการทำร้าย ต่อสู้ กับศัตรู ส่วนใหญ่จึงเป็นของที่มีคมเช่น มีด ดาบ หอก และธนู ในวรรณกรรมคาวชอก็ได้กล่าวถึงศัสตราวุธวิเศษของเจ้าเมืองที่สำคัญ ได้แก่ ดาบสรีกัญไชย และธนู ซึ่งดาบสรีกัญไชย (สะ - หลี - กัน - ไชย) หรือพระแสงขรรค์ชัยศรี หรือดาบทิพย์ เป็นชื่อดาบที่มีกปรากฏในวรรณกรรมต่าง ๆ ในฐานะดาบวิเศษคู่มือและคู่บุญของพระโพธิสัตว์ รวมทั้งปรากฏในฐานะของส่วนหนึ่งในเครื่องท้าวหา้ประการ หรือเครื่องเบญจกฤษณ์แบบล้านนา หากจะเทียบดาบนี้ว่าเท่ากับพระแสงขรรค์ชัยศรีตามแบบของภาคกลางก็คงจะเทียบกันได้ (สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 5, 2542: 2173) ดาบสรีกัญไชยในวรรณกรรมคาวชอเป็นอาวุธคู่กายของเจ้าเมือง เมื่อเจ้าเมืองจะเดินทางไปทีใดจะต้องมีดาบสรีกัญไชยอยู่ข้างกายเสมอ หากเกิดอันตรายขึ้นเจ้าเมืองก็จะถอดดาบสรีกัญไชยออกมาเพื่อต่อสู้กับศัตรูได้อย่างรวดเร็ว

ในคาวชอเรื่องชีวหาลิ้นคำ กวีกล่าวถึงดาบสรีกัญไชยไว้ว่าเป็นอาวุธประจำกายของเจ้าชีวหาลิ้นคำ ซึ่งชีวหาลิ้นคำจะนำดาบสรีกัญไชยติดไว้ที่เอวของตน เพื่อใช้ในการต่อสู้กับบุตรมารดังในคาวชอว่า

ส่วนว่ากุมาร	พระองค์จอมเห่า	เอากัญไชยดี	ดาบทิพย์
ซัดแหวองค์	ประเชิงจำมิตร	เข้าสู่ห้อง	ฝังคา

(ชีวหาลินคำ, 2511: 68)

(ถอดความ: กล่าวถึงเจ้าชีวหาลินคำได้ถอดเอาดาบศรีกัญไชยจากเอวตนแล้วเข้าไปสู่ห้องที่บุตรมารนอนอยู่)

ส่วนในคำขอเรื่องวงศ์สุวรรณ กวีได้กล่าวถึงดาบศรีกัญไชยอาวุธวิเศษของเจ้าวงศ์สุวรรณว่าเป็นอาวุธวิเศษที่มีฤทธิ์มาก เป็นอาวุธคู่กายของเจ้าเมือง เมื่อเจ้าเมืองถอดดาบศรีกัญไชยแล้วกวัดแกว่งแสดงถึงความมอจากล้ำหาญ ดังคำขอว่า

ถอดดาบพระแสง	อันมีฤทธิ์กล้า	สะหลีกัญไชย	ดาบทิพย์
กำแกว่งกวัดไกว	สำแดงเดชฤทธิ์	หือองอาจกล้า	ราชา

(วงศ์สุวรรณ เล่ม 2, 2511: 4)

(ถอดความ: กล่าวถึงวงศ์สุวรรณและจักรธนูสิงห์ต่อสู้กับพินธุมารักษ์ วงศ์สุวรรณได้ถอดดาบศรีกัญไชยแล้วถือกวัดแกว่งสำแดงฤทธิ์เดชของอาจกล้าหาญ)

นอกจากดาบศรีกัญไชยที่เป็นอาวุธวิเศษของเจ้าเมืองแล้ว ในวรรณกรรมคำขอ กวียังกล่าวถึงเจ้าเมืองว่ามีธนูสิงห์เป็นอาวุธวิเศษคู่กายอีกชนิดหนึ่ง ซึ่งธนูสิงห์ หรือธนูสิง หรือธนูสิงค์ ในสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 6 (2542: 2930) ได้อธิบายคำว่าธนูสิงห์ น่าจะเลื่อนมาจากคำว่าธนูศิลป์ ธนูสิงห์เป็นอาวุธวิเศษของเจ้าเมืองเป็นอาวุธที่กวีมักจะกล่าวคู่กับดาบศรีกัญไชยเป็นอาวุธที่พระอินทร์หรือพระฤาษีมอบให้กับเจ้าเมือง ดังในคำขอเรื่องสุทนต์และเรื่องเจ้าสุวัตรที่กล่าวถึงที่มาของศัสตราวุธทั้งดาบศรีกัญไชยและธนูสิงห์ ดังในคำขอว่า

อินทโกลี	จิ่งโปรดมานพ	ยังของเครื่องสู้	ชิงชัย
แล้วเอาดาบทิพย์	กับธนูใส	ทอดลงไป	ให้องค์หน่อหน้า
กุมาร	โพธิสัตว์เจ้า	ก็รับเอายาม	เมื่อนั้น

(สุทนต์, 2511: 8)

(ถอดความ: พระอินทร์ได้โปรดประทานอาวุธได้แก่ ดาบทิพย์ กับธนู ให้กับสุทนต์เพื่อใช้ต่อสู้กับศัตรูเจ้าสุทนต์ก็รับเอาไว้)

พระป่าไม้	ส่องรู้ในใจ	ท่านจักปล่อยไป	ก็สอนสั่งเจ้า
หื้อสลิปคุณ	และน้ำมันส่องเต้า	...	
กับธนูสิงห์	ยิงหนักเข้า	เปนธนูดี	เลิศล้ำ
สรรพชาติ	ปลงป็นหื้อชัย	ทั้งดาบแก้ว	กัญไชย

ของวิเศษพร้อม	เจ้าได้เต็มใจ	จึงอำลาไป	บนน้อมก้มเกล้า
ไหว้พระราชา	ตนเปนพ่อเจ้า	เจียรจากคลา	อย่างย้าย

(เจ้าสุวัตร, 2511: 43)

(ถอดความ: เมื่อพระราชาชุบชีวิตเจ้าสุวัตรแล้ว พระราชาได้สอนคาถามนต์น้ำมันให้แก่เจ้าสุวัตร พร้อมกับมอบธนูสิงห์ซึ่งสามารถยิงทะลุก้อนหินได้ ได้มอบยารักษา และดาบศรีกัญไชย เมื่อเจ้าสุวัตรได้รับของขวัญวิเศษแล้วได้ก้มกราบอำลาพระราชาเพื่อออกตามหานางบัวคำต่อไป)

ศัสตราวุธวิเศษของเจ้าเมืองทั้งดาบศรีกัญไชยและธนูสิงห์มีฤทธานุภาพที่รุนแรง กวีได้พรรณนาถึงคุณสมบัติของดาบศรีกัญไชยและธนูสิงห์ว่าเป็นศัสตราวุธที่ปราบเมืองต่าง ๆ ในโลก ได้แก่ เมืองมนุษย์ เมืองนาค เมืองครุฑ และเมืองยักษ์กุมภภัณฑ์ ดังคำขอว่า

ส่วนพระอินทา	ซัดตกรังริบ	ยังดาบทิพย์แก้ว	กัญไชย
กับธนูทิพย์	ทื่อสว่างสงสัย	ปืนทิพย์ใสใน	ซัดตกล่องหน้า
เปนธนูแสง	ปืนแรงแหลมกล้า	จักปราบพารา	มนุษย์
ปราบแพ้โลกา	นาคานาคครุฑ	เณย์ยักษ์กล้า	กุมภภัณฑ์

(สุวรรณเมฆะมหาขนคำ, 2511: 64)

(ถอดความ: เจ้าสุวรรณได้อภิเษกกับนางคันทมาลา พระอินทร์ได้เสด็จเห็นเจ้าสุวรรณแล้วประทานดาบศรีกัญไชยกับธนูทิพย์ให้ตกลงมาเบื้องหน้าเจ้าสุวรรณ ซึ่งธนูและดาบทิพย์นั้นมีฤทธานุภาพปราบเมืองต่าง ๆ ทั้งเมืองมนุษย์ เมืองนาค เมืองครุฑ และเมืองยักษ์กุมภภัณฑ์)

นอกจากนี้ในคำขอเรื่องสุทนต์ กวียังกล่าวถึงฤทธานุภาพของธนูสิงห์อาวุธประจำกายของเจ้าสุทนต์ว่า เมื่อเจ้าสุทนต์ยิงศรธนูสิงห์ขึ้นก็เกิดเสียงดังสะท้อนไปทั่วทั้งเมือง เสียงของศรธนูนั้นดังไปถึงชั้นฟ้าที่อยู่ของพระอินทร์และพระพรหม ฤทธานุภาพของธนูสิงห์ยังทำให้แผ่นดินและมหาสมุทรหวั่นไหวไปทั่ว ดังกล่าวไว้ในคำขอว่า

มีวันหนึ่งนั้น	เจ้าปราศรัย	จักลองสิงห์ชัย	ธนูคู่แหลม
แล้วชวนเพื่อนฝูง	ทวยกันเปนเส้น	ลงปราสาท	ท่านพระ
เจ้าवादคันศร	แก่งกล้ามานะ	แล้วยกยาดขึ้น	ยิงไป
เสียงสะท้อน	ทั่วบ้านเมืองไกล	ถึงบอระมาย	อินทร์พรหมโขงต้อง
แผ่นดินสุธา	ไหวไปชูห้อง	สมุทรนที	คลั่งไคล้
ด้วยฤทธิ์อาจหาญ	ธนูเหง้าให้	องค์อินทร์มอบให้	ปันชาย

(สุทนต์, 2511: 9 – 10)

(ถอดความ: วันหนึ่งเจ้าสุทนต์อยากลองธนูสิงห์จึงชวนเพื่อนทั้งหลายลงจากปราสาทไป เจ้าสุทนต์ได้ยกธนูพร้อมกับลูกศรด้วยท่าที่ที่แก่งกล้า แล้วได้ยิงศรธนูขึ้นไป เสียงยิงธนูของเจ้าสุทนต์ดังสะท้อนไปทั่วบ้านเมือง

น้อยใหญ่ เสียงดังไปถึงที่อยู่ของอินทร์พรหม ทำให้แผ่นดินและมหาสมุทรหวั่นไหว เพราะอาณาภพของอินทร์พรหมของเจ้าสุทนต์ที่ได้รับมอบจากพระอินทร์)

จากคำขอจะเห็นได้ว่าการมีศัสตราวุธวิเศษแสดงถึงความเป็นพระโพธิสัตว์และบุญญาบารมีของเจ้าเมือง ศัสตราวุธวิเศษทั้งดาบศรีกัญไชยและธนูสิงห์เป็นอาวุธที่เจ้าเมืองได้รับมาจากพระอินทร์ และพระฤาษี เนื่องจากพระอินทร์และพระฤาษีจะทำหน้าที่ในการช่วยเหลือพระโพธิสัตว์โดยทำให้เจ้าเมืองมีอาวุธวิเศษเพื่อป้องกันตัว ช่วยเหลือผู้ที่ประสบปัญหาและปราบศัตรู

5.2. สัตว์วิเศษ

สัตว์วิเศษเป็นสัตว์ที่มีกำเนิดหรือความสามารถพิเศษแตกต่างจากสัตว์ทั่วไป กำเนิดของสัตว์วิเศษมาจากพระอินทร์เป็นผู้บันดาลให้เกิดขึ้นมา ส่วนความสามารถที่พิเศษต่างจากสัตว์ทั่วไป เช่น สามารถพูดภาษาคนได้ สามารถเหาะเหินในอากาศได้ และมีพลังกำลังมาก สัตว์วิเศษในวรรณกรรมคำขอทำหน้าที่เป็นพาหนะในการเดินทางให้แก่เจ้าเมือง ในวรรณกรรมคำขอกวีกล่าวถึงสัตว์วิเศษของเจ้าเมือง 2 ชนิด ได้แก่ ม้า และหงส์

ม้าวิเศษมีชื่อเรียกสองชื่อคือ ม้ามณีกากข์ และม้ากัญฐัก ซึ่งม้าทั้งสองมีคุณสมบัติที่เหมือนกันคือ เป็นม้าที่พูดภาษาคนได้ มีพลังกำลังมาก และสามารถเหาะไปในอากาศได้อย่างรวดเร็ว ดังในเรื่องสุทนต์ กล่าวถึงม้ามณีกากข์ หรือมณีกักข์ ซึ่งแปลว่า ตาแก้ว หรือมีดาววาม เป็นชื่อม้าของพระโพธิสัตว์ในเรื่องสุทนต์ ซึ่งตอนที่มารดาของเจ้าสุทนต์จะทรงครรภ์นั้น นางได้ฝันว่าพระอินทร์เอาหมากทันทคือพุทรามาให้ นางก็รับผลพุทรานั้นมาเสวยแล้วทิ้งเม็ดของพุทรานั้นลงใต้ถุนปราสาท บังเอิญมีแม่ม้าแก่ตัวหนึ่งมากินเม็ดพุทรานั้น ต่อมานางได้ประสูติราชกุมารชื่อว่า เจ้าสุทนต์ และแม่ม้าก็ได้คลอดลูกในวันเดียวกันเป็นสหชาติเนื่องจากลูกม้านั้นมีดวงตางามเหมือนดวงแก้วจึงได้ชื่อว่าม้ามณีกักข์ (มณีกากข์ หรือมณีกาบ) ม้ามณีกักข์ได้นำเจ้าสุทนต์ไปพบนางต่าง ๆ นำเจ้าสุทนต์ไปยังสถานที่ต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้อง ให้ข้อมูลเกี่ยวกับบุคคลและสถานที่ต่าง ๆ ได้ รวมทั้งสามารถให้คำสอนที่เตือนสติเจ้าสุทนต์ในเรื่องต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี (สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 10, 2542: 5133) ดังในคำขอว่า

โพธิสัตว์	องค์เจ้าบพิตร	ใครหัวชอบสู้	ไปมา
จึงยกย้าย	ท่องฝ้ายไปหา	มึงม้าอาชา	ปากจาแจ้วแจ้ว
ใส่ชื่อป็น	มณีกากแก้ว	ตัวดำนิล	ชนะ

(สุทธนู, 2511: 9)

(ถอดความ: กล่าวถึงพระโพธิสัตว์เจ้าสุทธนูได้ให้ลูกเสนาลองขึ้นขี่ม้าตัวหนึ่ง ปรากฏว่าม้าได้วิ่งด้วยความเร็ว ทำให้ลูกเสนาตกจากหลังม้า เจ้าสุทธนูจึงหัวเราะชอบใจ แล้วได้เดินไปหาม้าตัวนั้น ม้าได้พูดภาษาคน เจ้าสุทธนูจึงได้ตั้งชื่อให้ม้าตัวสีดำนี้ว่าม้ามณีกาก)

ส่วนในคำขอเรื่องเจ้าสุวัตรได้กล่าวถึงม้ามักัณฐักพาหนะของเจ้าสุวัตรว่าเป็นม้าที่มีฤทธิ์สามารถเหาะนำพระโพธิสัตว์ไปยังที่ต่าง ๆ ม้ามักัณฐักในเรื่องเจ้าสุวัตรนางบัวคำ พบว่านอกจากจะพาเจ้าสุวัตรเหาะไปติดตามหานางบัวคำในที่ต่าง ๆ แล้ว ม้ามักัณฐักยังสามารถพูดคุยหรือเตือนสติเจ้าสุวัตรได้อีกด้วย (สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 10, 2542: 5131) อีกทั้งม้ามักัณฐักยังมีความว่องไวประดุจสายฟ้า ดังที่กวีได้กล่าวไว้ในคำขอว่า

หนอพระเมือง	สุวัตรเชื้อเจ้า	เสด็จองค์	ขี่ม้า
ชักสายขັນ	เหาะเหินห้วยฟ้า	อากาศฝ้าย	ภายใน
ประทักษิณ	แหวดเวียนสามหน	เหมือนขักรูปยนต์	ขึ้นบนเมฆฝ่า
ม้ามักัณฐัก	มณีแก้วกล้า	กำลังแรง	ใช้ช้า
จากทางไว	แตกเทียมสายฟ้า	เจียรจากห้อง	ธานี

(เจ้าสุวัตร, 2511: 24)

(ถอดความ: เมื่อเจ้าสุวัตรเสด็จขึ้นขึ้นหลังม้าแล้วชักเชือกม้าทำให้ม้าเหาะขึ้นไปบนอากาศ แล้วเหาะบินวนสามรอบ ม้ามักัณฐักเป็นม้าที่มีฤทธิ์มากและว่องไวปานสายฟ้า ม้ามักัณฐักได้นำเจ้าสุวัตรเหาะไปในอากาศออกจากเมืองไป)

นอกจากม้าวิเศษแล้ว สัตว์วิเศษอีกชนิดหนึ่งที่เป็นพาหนะของเจ้าเมืองก็คือ หงส์ ความหมายของหงส์สอดคล้องกับเรื่องนกทิพย์ ซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิมที่มีอยู่แล้ว เมื่ออารยธรรมอินเดียเรื่อง หีส หรือหงส์แพร่เข้ามา จึงทำให้คนในดินแดนแถบนี้รับคติเกี่ยวกับหงส์ในลักษณะที่มีความหมายแสดงถึงจินตนาการและความใฝ่ฝันของมนุษย์ที่ไม่อาจกำหนดพรมแดนได้ หงส์จึงหมายถึงท้องฟ้า หรือสวรรค์ และเมื่อปรากฏกับเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ก็ปรากฏในฐานะเทพพาหนะ ส่วนในพุทธศาสนานั้นมักใช้ในความหมายที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าที่ทรงเป็นพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระยาหงส์ทอง และนำไปใช้เป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งในมงคล 108 หรือลักษณะหนึ่งของมหาบุรุษ คือพระพุทธเจ้า นอกจากนี้ยังใช้เป็นสัญลักษณ์ของผู้คุ้มครองเบื้องต้นและนำความบริสุทธิ์

เข้ามายังพุทธสถาน และยังเป็นบุคลาธิษฐานที่หมายถึงพระอรหันต์ผู้ออกจากโทษของกิเลสทั้งปวง ด้วย (กัญญรัตน์ เวชชศาสตร์, 2534: 195 – 196) ในวรรณกรรมคำขอเรื่องหงส์หินกวีได้กล่าวถึงหงส์ว่าเป็นพาหนะของเจ้าเมืองซึ่งเจ้าเมืองได้รับมาจากเทพคือพระอินทร์ หงส์เป็นสัตว์วิเศษที่สามารถบินเหาะขึ้นบนอากาศเพื่อนำพาเจ้าเมืองไปยังที่ต่าง ๆ ดังในคำขอว่า

แล้วเรียกเอาหิน	มาสวามนต์ต้อง	หื้อเปนหงส์ทอง	ชี้ใช้
ตามประสงค์	ด่านดงป่าไม้	ชักชี้ข้าม	สาคร
บกและน้ำ	คีรีเขาขร	หลอนจักไป	ทางไกลและใกล้
คันชยันต์หงส์	ที่เรามอบให้	กับกัญไชยดี	ดาบทิพย์
เืองจักขุญา	ไกลตาละลิว	ก็เหมือนนั่งใกล้	ริมมือ

(หงส์หิน, 2511: 9)

(ถอดความ: พระอินทร์ได้นำหินมาเสกมนตร์ทำให้หินกลายเป็นหงส์ทอง เพื่อให้พระโพธิสัตว์หงส์หินชี้ใช้ไปในที่ต่าง ๆ ตามประสงค์ ฝ่าพงป่าไม้ ข้ามแม่น้ำมหาสมุทร ทั้งทางบกทางน้ำ ภูเขา หรือจะเดินทางใกล้ไกล เมื่อชี้หงส์ที่พระอินทร์มอบให้พร้อมกับดาบสรีกัญไชย ถึงอยู่ห่างไกลตาพระอินทร์ก็เสมือนมีพระอินทร์คอยคุ้มครองอยู่ใกล้)

จากคำขอแสดงให้เห็นว่าเจ้าเมืองมีสัตว์วิเศษ 2 ชนิด คือ ม้า และหงส์ สัตว์วิเศษทั้งสองเป็นสัตว์ที่มีฤทธานุภาพ สามารถพูดภาษาคนได้ สามารถบินเหาะในอากาศได้ และมีพลังกำลังมากกว่าสัตว์ทั่วไป สัตว์วิเศษทำหน้าที่เป็นพาหนะในการเดินทางไปยังที่ต่าง ๆ ของเจ้าเมือง การที่เจ้าเมืองมีสัตว์วิเศษเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงบุญญาบารมีสูงส่งเหนือกว่าคนทั่วไป เจ้าเมืองนั้นเป็นพระโพธิสัตว์หรือมหาบุรุษซึ่งเป็นอดีตชาติของพระพุทธเจ้า

5.3. แก้ววิเศษ

ในวรรณกรรมคำขอ กวีได้กล่าวถึงของวิเศษของเจ้าเมืองที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ แก้ววิเศษ ซึ่งแก้ววิเศษ หรือแก้วทิพย์ หรือแก้วมณีโชติ มีลักษณะเป็นลูกกลม มีคุณสมบัติเป็นลูกแก้วสารพัดนึก เมื่อเจ้าเมืองปรารถนาสิ่งใดแล้ว ด้วยพละานุภาพของแก้ววิเศษก็จะบันดาลให้สำเร็จตามปรารถนา ดังในคำขอเรื่องบัวระวงค์หงส์อำมาตย์กวีได้กล่าวถึงพละานุภาพแก้วมณีโชติของเจ้าเมืองเอาไว้ว่า เมื่อเจ้าเมืองอธิษฐานสิ่งใดดวงแก้ววิเศษจะเปล่งแสงประกายและกลายเป็นสิ่งของที่เจ้าเมืองอธิษฐานไว้สมดังตั้งใจ ดังคำขอว่า

เจ้าบัวระวงค์	ก็ลงคอข้าง	แล้วกำดาบกล้า	กัญไชย
ถือแก้วลูกทิพย์	วิเศษงามใส	จึงถามคำไป	มีเหนยักษ์เฝ้า

...

แล้วอธิษฐาน	ด้วยบุญจันจัน	หลอนกู่ยง	ปราบทิศ
ขอหื้อสีแสง	มณีลูกทิพย์	เบนไฟูใหม่	ผับไป
มณีโชติซ้อย	หยาดยวาแสงใส	เกิดกลายเบนไฟ	อัครคู่ว้อง

(บัวระวงศ์หงส์อำมาตย์, 2511: 74)

(ถอดความ: เจ้าบัวระวงศ์ลงจากคอกช้าง ในมือถือดาบศรีภัญไชยและลูกแก้วมณีโชติ พร้อมกับถามพวกเสนาว่ายักษ์อยู่ที่ใด เมื่อเจ้าบัวระวงศ์พบกับยักษ์แล้ว เจ้าบัวระวงศ์ก็อธิษฐานด้วยบุญบารมีขอให้ลูกแก้วทิพย์มีแสงกลายเป็นดวงไฟ เมื่ออธิษฐานเสร็จแก้วมณีโชติก็เปล่งรังสีเกิดเป็นไฟขึ้นทันที)

ส่วนในคำขอเรื่องจันตะฆา กวีกล่าวถึงคุณสมบัติของแก้ววิเศษของเจ้าเมืองไว้ว่า เมื่อเจ้าจันทฆาตได้ช่วยเหลือชีวิตงูที่ถูกเหยี่ยวทำร้าย งูได้ฟื้นขึ้นมาแล้วกลายร่างเป็นมนุษย์แล้วมอบแก้ววิเศษให้แก่เจ้าจันทฆาต ซึ่งคุณสมบัติของแก้ววิเศษเมื่อเจ้าจันทฆาตอมลูกแก้วจะทำให้มองเห็นทั่วทุกแห่ง ดังคำขอว่า

ชายตะแหนาง	จิงเอาแก้วทิพย์	ป็นยี่นหื้อ	เอาอม
แก้วลูกนี้	วิเศษใจสม	คั้นว่าได้ออม	หันผับแผ่นห่อง
เจ้าจงใจ	ยินดีเจตซ้อง	จิงกำมาอม	บ่ซ้า
หันอินศวร	อินทายุ่งฟ้า	งว้ายอว้ายหน้า	มาไป
หันไควพร้อม	ทีไกล่ทีไกล	ประสงศ์สิ่งใด	ก็หันต่อหน้า

(จันตะฆา, 2511: 68)

(ถอดความ: ชายที่แปลงกายจากงูเป็นมนุษย์ได้นำแก้วทิพย์ให้แก่เจ้าจันทฆาต พร้อมกับบอกคุณสมบัติของลูกแก้ววิเศษว่า เมื่ออมลูกแก้วแล้วจะสามารถมองเห็นไปทั่วทุกแห่งหน เจ้าจันทฆาตจึงรับนำลูกแก้วมาอมปรากฏว่าสามารถมองเห็นพระอินทร์บนฟ้า และเห็นไปทั่วทั้งไกล่และไกล)

จะเห็นได้ว่าแก้ววิเศษหรือลูกแก้วสารพัดนึกเป็นของวิเศษที่มีคุณสมบัติในการบันดาลทุกสิ่งให้แก่เจ้าเมือง เจ้าเมืองได้รับแก้ววิเศษมาจากพระอินทร์ ฤาษี และอมมนุษย์ ด้วยคุณวิเศษของแก้ววิเศษจึงทำให้เจ้าเมืองเอาชนะปัญหาต่าง ๆ และศัตรูได้อย่างง่ายดาย

5.4. อารมณ์ทิพย์

นอกจากเจ้าเมืองจะมีของวิเศษเป็นศัสตราวุธ สัตว์วิเศษ และแก้ววิเศษแล้ว เจ้าเมืองยังมีอารมณ์ทิพย์หรือเครื่องแต่งกายวิเศษ เช่น เสื้อ กางเกง และรองเท้า อารมณ์ทิพย์มีคุณสมบัติทำให้เจ้าเมืองใช้ปกปิดร่างที่แท้จริงของเจ้าเมือง และสามารถเหาะเหินเดินอากาศได้ ในวรรณกรรมคำขอกวีได้กล่าวถึงอารมณ์ทิพย์ของเจ้าเมือง 2 ประการคือ เสื้อทิพย์ และรองเท้าทิพย์

เสื้อทิพย์เป็นเครื่องแต่งกายที่คลุมท่อนบนของร่างกาย ทำมาจากผ้า มีคุณสมบัติพิเศษคือ เมื่อเจ้าเมืองสวมเสื้อทิพย์จะอำพรางร่างที่แท้จริงของเจ้าเมือง เมื่อถึงเวลาที่เหมาะสม เจ้าเมืองจะถอดเสื้อทิพย์ออกเพื่อให้คนอื่นได้เห็นรูปร่างที่งดงามของเจ้าเมือง ดังในคำขอเรื่อง ก่ำกาดำกวีได้กล่าวว่าเจ้าก่ำกาดำที่มีผิวกายดำนั้นเพราะได้สวมเสื้อทิพย์เพื่อปิดบังร่างที่แท้จริง ดังปรากฏในคำขอว่า

หน่อโพธา	ก็คลาคลาดแคล้ว	มาสู่บ้าน	คาลัง
เอาเสื้อดำทิพย์	โพธิ์สัดล้ง	ออกจากกายยัง	โพธิ์งหน่อหน้า
เหาะเหินมา	บซ้าควนเข้า	หอมณเฑียร	คู่ซ้อน

(ก่ำกาดำ, 2511: 46)

(ถอดความ: ก่ำกาดำได้ออกจากบ้านของตนมายังปราสาทของนางเทพกัญญาและนางพิมพา แล้วก่ำกาดำได้ถอดเสื้อดำทิพย์ออกจากร่างกายแล้วเหาะขึ้นไปบนห้องที่สองนางนอนอยู่)

ในวรรณกรรมคำขออนอกจากจะกล่าวถึงเสื้อทิพย์แล้ว ยังได้กล่าวถึงรองเท้าทิพย์ หรือเกบดินทิพย์ ซึ่งเป็นรองเท้าวิเศษมีคุณสมบัติคือ เมื่อสวมรองเท้าทิพย์นี้แล้วจะสามารถเหาะไปยังที่ต่าง ๆ ได้ รองเท้าทิพย์หรือเกบดินทิพย์ปรากฏในวรรณกรรมล้านนาหลายเรื่อง เช่น พรหมจักรชาดก สุวรรณสังขชาดก และจันทชาตชาดก ซึ่งนอกจากรองเท้าทิพย์จะปรากฏในวรรณกรรมล้านนาเรื่องต่าง ๆ แล้ว รองเท้าทิพย์หรือเกบดินทิพย์ยังเป็นหนึ่งในเครื่องทำว้าว้าประการหรือเครื่องเบญจกฤษณ์ซ์ของล้านนาด้วย

ในคำขอเรื่องจันตะฆา กวีได้กล่าวถึงเจ้าจันทชาตว่า เมื่อเจ้าจันทชาตได้ช่วยเหลือทิพยาธรรจนสุดความสามารถแต่สุดท้ายแล้วทิพยาธรรได้สิ้นชีวิตลง ก่อนสิ้นชีวิตทิพยาธรรได้มอบของวิเศษหลายอย่างให้แก่จันทชาตหนึ่งในของวิเศษนั้นคือ เกบดินทิพย์ ซึ่งมีคุณสมบัติที่สามารถพาเหาะเหินเดินอากาศได้ มีฤทธานุภาพยิ่งกว่าเวทมนตร์ทุกอย่าง นอกจากนี้ทิพยาธรรยังได้เตือนให้ระมัดระวังในการดูแลรักษา รองเท้าทิพย์คือ ห้ามยุ่งเกี่ยวกับกามตัณหาจากเพศหญิงเพราะหากยุ่งเกี่ยวกับกามตัณหาแล้วจะทำให้ฤทธิ์ของรองเท้าทิพย์อ่อนกำลังลง ดังในคำขอว่า

เกบดินทิพย์	ของสุตินิกาย	แม่จกขานไป	ชั้นฟ้าห้องกว้าง
ซักสยของตน	ไปไหนถึงหัน	เหลือเวทมนตร์ยา	คู่เชื้อ

เกรงระวัง	ห้ามอย่าฟักเพื่อ	กับสาวหนุ่มหน้า	หญิงนาง
มันจักอ่อนค้อย	ด้วยมาตุคาม	จางเสียกำลัง	เก็บทิพย์ดาบกล้า

(จันต๊ะฆา, 2511: 69 – 70)

(ถอดความ: ทิพยธรรมบรอนท์ทำทิพย์ให้แก่เจ้าจันทฆาต รองทำทิพย์มีฤทธาภาพยิ่งกว่ามนตร์ใด ๆ สามารถเหาะไปยังที่ต่าง ๆ แต่ต้องระมัดระวังไม่ควรยุ่งเกี่ยวกับกามตัณหาจากผู้หญิงเพราะจะทำให้ฤทธิ์ของรองทำทิพย์อ่อนกำลังลงได้)

การมีของวิเศษและอำนาจวิเศษนั้นเป็นสิ่งที่คอยช่วยเหลือเจ้าเมืองในด้านต่าง ๆ ของวิเศษเป็นอาวุธที่เจ้าเมืองใช้ในการต่อสู้กับศัตรู เพื่อเป็นพาหนะในการเดินทางของเจ้าเมือง เพื่อบันดาลสิ่งที่เจ้าเมืองปรารถนา เพื่อสวมใส่ปิดบังร่างกายและเหาะขึ้นไปในอากาศ เจ้าเมืองได้ต่อสู้กับศัตรูที่ไม่ใช่มนุษย์ธรรมดา ศัตรูของเจ้าเมืองนั้นเป็นอมมนุษย์คือยักษ์ ดังนั้นการต่อสู้ของเจ้าเมืองจึงแสดงให้เห็นว่าเจ้าเมืองเป็นผู้วิเศษ เป็นผู้นำสูงสุดในเมืองที่ปกป้องประชาชนและบ้านเมืองให้สงบสุข

6.ภาพลักษณ์ผู้มีสติปัญญาและความรู้

ภาพลักษณ์ผู้มีวิชาปัญญาเป็นคุณลักษณะที่สำคัญของเจ้าเมือง เจ้าเมืองจะต้องมีสติปัญญาเฉลียวฉลาด และมีความรู้ในศาสตร์ต่าง ๆ มากกว่าคนทั่วไป เพื่อใช้วิชาปัญญาในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในบ้านเมือง และนำพาบ้านเมืองไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง ในวรรณกรรมคำขอมจะกล่าวถึงการมีวิชาปัญญาของเจ้าเมือง 2 ประการ คือ การมีสติปัญญาเฉลียวฉลาด และการมีความรู้ในศาสตร์ต่าง ๆ

6.1.การมีสติปัญญาเฉลียวฉลาด

สติปัญญา คือ ความรอบรู้ ความรู้ทั่ว ความเฉลียวฉลาด เจ้าเมืองเป็นผู้ที่มีปัญญาเฉลียวฉลาด ในวรรณกรรมคำขอมก็จะกล่าวยกย่องเจ้าเมืองว่าเป็นผู้ที่มีสติปัญญาดีเลิศ เช่น คำขอเรื่องจันต๊ะฆา กวีกล่าวถึงเจ้าจันทฆาว่าเป็นผู้ที่มีปัญญาที่กว้างไกล ดังคำขอว่า

หน่อโพธิสัตว์	ตนผญากว้าง	ออกจากเวียงวัง	บ่ฟ้าว
ไปสองคน	ทิ้งเสนาท้าว	แล้วลาส่งเจ้า	เสนา

(จันต๊ะฆา, 2511: 172)

(ถอดความ: เจ้าจันทฆาหน่อแห่งพระโพธิสัตว์ ผู้มีปัญญากว้างไกล ได้ออกจากเมืองอย่างไม่เร่งรีบ โดยได้เดินทางไปสองคนกับเสนา และได้ส่งลาเสนาคนอื่น ๆ)

ส่วนในคำขอเรื่องอ้ายร้อยยอด กวีกล่าวยกย่องอ้ายร้อยยอดว่ามีความเฉลียวฉลาดตั้งแต่เด็ก เป็นผู้ที่มีความคิด มีวาทศิลป์ และมีปัญญากว้างไกล ดังในคำขอว่า

อยู่นานพำช้า	จนพระชั้นสา	กุมารา	ทะลุวงขึ้น
สองขบเข้าเถิง	เจ้าบุญบ่ตื่น	เที่ยวเที่ยวอื่น	วังวัด
ช่างปากช่างจา	รู้ยารู้คิด	เฉลียวเจียวด้วย	วันวัย
ฉลาดรู้พร้อม	ปัญญาเผยผาย	จอมองค์ชาย	เดินเที่ยวเที่ยวเหล่าน

(อ้ายร้อยชอด, 2511: 19)

(ถอดความ: วันเวลาล่วงผ่านจนอ้ายร้อยขึ้นมีอายุได้สองขบ อ้ายร้อยชอดผู้มีบุญมาก ได้เที่ยววังกระโดดไปมา เป็นผู้ที่ช่างพูดช่างสนทนา มีความคิดฉลาด มีปัญญาที่กว้างไกล)

นอกจากนี้ในคำขอเรื่องบวระวงศ์หงส์อำมาตย์ กวีกล่าวยกย่องเจ้าเมืองว่าเป็นผู้ที่มีปัญญาหลักแหลมต่างจากคนธรรมดาทั่วไป ทั้งนี้เพราะเจ้าบวระวงศ์เป็นเชื้อสายของกษัตริย์ ทำให้เจ้าบวระวงศ์มีความรู้สูงกว่าคนทั่วไป ดังในคำขอว่า

น้องหลักแหลม   บโงคนโง   เชื้อสายนายเมือง   พิษชะ (พิษญ์)

(บวระวงศ์หงส์อำมาตย์, 2511: 31)

(ถอดความ: เจ้าบวระวงศ์เป็นผู้ที่ฉลาดหลักแหลม หาโงคนธรรมดาทั่วไป แต่มีเชื้อสายมาจากกษัตริย์ ทำให้บวระวงศ์มีความรอบรู้เป็นนักปราชญ์)

จากคำขอที่กล่าวมาข้างต้นแสดงให้เห็นว่ากวีได้ชื่นชมยกย่องเจ้าเมืองว่าเป็นผู้ที่มีสติปัญญากว้างไกล เฉลียวฉลาด มีความคิดที่หลักแหลม ทำให้เห็นชัดว่าเจ้าเมืองนั้นต้องมีคุณลักษณะที่สำคัญคือการมีปัญญาเฉลียวฉลาดพิเศษกว่าบุคคลอื่นในเมือง

6.2. การมีความรู้ในศาสตร์ต่าง ๆ

เจ้าเมืองเป็นผู้ที่รู้จักแสวงหาความรู้ให้ตนเองอยู่เสมอ นอกจากความรู้ที่ได้สืบทอดมาจากพ่อแม่ที่อบรมสั่งสอนแล้ว เจ้าเมืองจะต้องเดินทางเพื่อไปร่ำเรียน ฝึกฝนวิชาจากผู้ที่มีความรู้ เช่น พระฤาษี ทิพยารช ทำให้เจ้าเมืองมีวิชาความรู้ในด้านต่าง ๆ เพื่อที่จะได้นำความรู้ที่ได้ร่ำเรียนมาแก้ปัญหาต่าง ๆ สร้างคุณประโยชน์ต่อบ้านเมืองของตน และช่วยเหลือผู้อื่น ในวรรณกรรมคำขอกวีกล่าวยกย่องเจ้าเมืองว่ามีความรู้ในศาสตร์ 2 ประเภท คือ ความรู้ในเรื่องการรบ และความรู้เรื่องเวทมนตร์คาถา

6.2.1. ความรู้ในเรื่องการรบ

การรบเป็นราชกิจอย่างหนึ่งของเจ้าเมือง เจ้าเมืองจึงต้องมีความรู้ในเรื่องการรบ เมื่อริราชศัตรูเข้ามาใกล้กราย เจ้าเมืองจะต้องเป็นผู้นำในการเข้าร่วมรบเพื่อปกป้องราชอาณาจักรและปราบศัตรู ดังนั้นในวรรณกรรมคำขอกวีได้กล่าวยกย่องว่าเจ้าเมืองมีความรอบรู้ใน

กลศึกอุบาย ดังในคำวขอเรื่องข้างโพงนางम्मหอม เจ้าสิทธิกุมารได้จัดเตรียมพลโยธาและได้วางกลอุบายศึกเพื่อจะไปต่อสู้กับนางผีโพง ดังคำวขอ

ในวันพุกนี้	หื้อท่านจัดหา	กะเกณฑ์เร่งดา	โยธาแก้วกล้า
หื้อท่านอุบาย	ว่าศึกหยาบกล้า	จักชิงพารา	ต่อรบ
มาทางหนเหนือ	ว่าเราจักยก	พลแก้วกล้า	โยธา
ออกไปต่อรบ	ต่อสู้ปัจจา	อย่าหื้อนางโพง	มันรู้แนได้

(ข้างโพงนางम्मหอม, 2511: 33 – 34)

(ถอดความ: เจ้าสิทธิกุมารกล่าวกับเสนาว่า ในวันพรุ่งนี้ให้เสนาเกณฑ์พลโยธา ให้วางอุบายว่าจะมีศึกเข้ามาประชิดทางตอนเหนือของเมือง แล้วเราจะยกพลโยธาออกไปต่อสู้ อย่าให้นางผีโพงรู้)

6.2.2. ความรู้เรื่องเวทมนตร์คาถา

เวทมนตร์คาถาเป็นวิชาหนึ่งของชายชาติตรี เป็นถ้อยคำศักดิ์สิทธิ์ที่บิกรรมเพื่อให้สำเร็จความประสงค์ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554: 1129) ความรู้เรื่องเวทมนตร์จึงเป็นวิชาที่สำคัญของเจ้าเมืองที่ต้องศึกษาให้เชี่ยวชาญ เพื่อนำมาใช้ป้องกันตัว และต่อสู้กับศัตรู ในวรรณกรรมคำวขอเรื่องนกรกระจาบ กวีได้กล่าวถึงเจ้าสรรพลสิทธิ์ที่ไปร่ำเรียนเวทมนตร์คาถาจากพระอาจารย์ซึ่งเวทมนตร์คาถาที่ร่ำเรียนนั้นทำให้เจ้าสรรพลสิทธิ์คงกระพันชาติตรี แม้แต่ดาบยังแทงไม่เข้า หรือแม้แต่กระสุนปืนก็ไม่สามารถผ่านเข้าสู่ร่างกายของเจ้าสรรพลสิทธิ์ได้ อีกทั้งเจ้าสรรพลสิทธิ์ยังได้เรียนวิชาถอดจิตด้วย ดังในคำวขอว่า

เจ้าสรรพลสิทธิ์	ดวงจิตบ่หย่าน	ก็ร่ำเรียนไป	บ่พัก
คาถาเวทมนตร์	ยังมีมากนัก	ครูสอนสั่งหื้อ	ทั้งวัน
สองคนที่เลี้ยง	ความรู้เพียงกัน	ข้ามทั้งแทงพัน	ลูกปืนบ่ไถล
ทั้งผ้าหื้ออก	จกจิตออกได้	คาถาเวทมนตร์	พร่ำพร้อม

(นกรกระจาบ, 2511: 20)

(ถอดความ: เจ้าสรรพลสิทธิ์ผู้มีจิตใจเข้มแข็ง ไม่เกรงกลัวต่อสิ่งใด ได้ไปร่ำเรียนคาถาเวทมนตร์ที่อาจารย์สั่งสอนให้ทุกวัน เจ้าสรรพลสิทธิ์และพี่เลี้ยงร่ำเรียนคาถาเวทมนตร์ต่าง ๆ อย่างเชี่ยวชาญ ทำให้คงกระพันชาติตรี แม้แต่มีดหรือดาบก็แทงไม่เข้า หรือกระสุนปืนก็ไม่สามารถทำร้ายได้ นอกจากนี้ยังได้เรียนคาถาเวทมนตร์ที่สามารถถอดจิตได้ด้วย)

จากคำวขอที่กล่าวมาข้างต้นแสดงให้เห็นว่าเจ้าเมืองเป็นผู้ที่มีปัญญาเฉลียวฉลาดกว่าคนทั่วไป ทั้งฉลาดในความคิด และฉลาดในการพูด นอกจากนี้เจ้าเมืองยังมีความรอบรู้

แสวงหาเพื่อเรียนรู้จากอาจารย์ในวิชาต่าง ๆ ได้แก่ วิชาการรบ และเวทมนตร์คาถา ซึ่งเป็นวิชาที่มีความสำคัญต่อเจ้าเมืองเพื่อนำมาใช้ในการแก้ปัญหา และต่อสู้กับศัตรู ทำให้เจ้าเมืองเป็นผู้นำสูงสุดในการปกครองบ้านเมืองและประชาชนชาวเมือง ไปสู่ความสุขความเจริญ

7.ภาพลักษณ์ผู้มีจริยธรรม

จริยธรรม คือ ธรรมที่เป็นข้อปฏิบัติ กฎศีลธรรม (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554: 303) ซึ่งหลักธรรมที่เป็นข้อปฏิบัติของพุทธศาสนิกชนทั่วไป เช่น เบญจศีล พรหมวิหาร 4 ฆราวาสธรรม 4 มงคลธรรม 38 ภาพลักษณ์ของเจ้าเมืองเป็นผู้ที่ยึดมั่นในจริยธรรม อันเป็นข้อปฏิบัติของคนดีในการดำเนินชีวิต ในวรรณกรรมคาวชอ กล่าวถึงเจ้าเมืองว่าเป็นผู้มีจริยธรรม 3 ประการ คือ การช่วยเหลือผู้อื่น การเป็นผู้กตัญญู และการมีความอดทน

7.1.การช่วยเหลือผู้อื่น

การช่วยเหลือผู้อื่นเป็นหน้าที่ที่แสดงให้เห็นจิตใจอันเมตตาของเจ้าเมืองว่าเป็นผู้ที่มีลักษณะพิเศษกว่าคนทั่วไป คุณลักษณะพิเศษบางประการเช่น การมีความรู้ และการมีทรัพย์สินเป็นคุณลักษณะที่สัมพันธ์กับหน้าที่การช่วยเหลือผู้อื่นของเจ้าเมือง กล่าวคือ เจ้าเมืองเป็นผู้มีความรู้มากกว่าคนทั่วไป ทำให้เจ้าเมืองใช้ความรู้เพื่อนำไปช่วยเหลือผู้อื่น ส่วนการมีทรัพย์สินสมบัติของเจ้าเมืองทำให้เจ้าเมืองเมตตาบริจาคทรัพย์สินให้แก่ผู้อื่น

ในวรรณกรรมคาวชอลักษณะการช่วยเหลือผู้อื่นด้วยความเมตตาตามหลักพรหมวิหาร 4 ที่ปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุขของเจ้าเมือง สามารถแยกออกได้ 2 ลักษณะ ได้แก่ การมีเมตตาช่วยเหลือมนุษย์ และการมีเมตตาช่วยเหลือสัตว์

7.1.1.การมีเมตตาช่วยเหลือมนุษย์

เจ้าเมืองเป็นผู้ที่ช่วยเหลือมนุษย์ด้วยความเมตตา ซึ่งความเมตตาที่เจ้าเมืองกระทำนั้นเป็นความเมตตาต่อมนุษย์ทุกคน เจ้าเมืองมีกิริยาและวาจาที่นอบน้อมต่อเพื่อนมนุษย์ ให้ความช่วยเหลือและแบ่งปันสิ่งมีค่าให้แก่มนุษย์

ในวรรณกรรมคาวชอเรื่องจันทะชา กล่าวถึงเจ้าจันทะชาเมื่อได้เป็นเจ้าเมืองครองเมืองอนุมัตินครได้ช่วยเหลือประชาชนโดยอนุญาตให้ประชาชนที่รอดพ้นจากศึกสงครามและกระจัดกระจายอยู่ในที่ต่าง ๆ มาอยู่ในบ้านเมืองของตนตามเดิม ดังในคาวชอว่า

ส่วนจันตะฆา	คันท่านเปนเจ้า	อะนุปะมา	ที่นั่น
คนใดบ่ตาย	เรียกมาเสี้ยงซ้า	หื้อมาอยู่บ้าน	ไผมัน
หื้อมาเลือกเซาะ	ของไผมีสิ่ง	ผิวไผเมี่ยมมัน	เงินค่าเขตบ้าน
ซ่างม้าวัวควาย	มีไหนดอยู่หั้น	บ่หื้ออำเอา	สิ่งทรัพย์สิน
ผู้ใหญ่นายหลวง	ก็หื้อได้รับ	หน้าที่ตั้ง	ตามแดน

(จันตะฆา, 2511: 141)

(ถอดความ: เมื่อเจ้าจันทฆาตได้เป็นเจ้าเมืองอนุมัตตินคร เจ้าจันทฆาตได้ให้คนที่รอดจากศึกสงครามกลับมาอยู่บ้านของตน ให้ตามหาสามีภรรยาที่พรากจากกันมาอยู่ด้วยกัน รวมทั้งวัวควายซ่างม้าที่เคยอยู่ที่ใดก็ให้อยู่ที่เดิม อย่าริเอาสิ่งของผู้อื่นมาเป็นของตน นอกจากนี้ให้มีตำแหน่งผู้ใหญ่ดูแลตามหน้าที่ที่ได้รับแต่งตั้ง)

7.1.2. การมีเมตตาช่วยเหลือสัตว์

นอกจากเจ้าเมืองจะช่วยเหลือผู้คนแล้ว เจ้าเมืองยังได้ช่วยเหลือสัตว์อีกด้วย เพราะสัตว์เป็นสิ่งมีชีวิตจิตใจเช่นเดียวกับคน ดังนั้นเมื่อสัตว์ประสบปัญหาเจ้าเมืองจึงต้องช่วยเหลือสัตว์เหล่านั้นด้วยความเมตตา

ในวรรณกรรมคำขอเรื่องจันตะฆากล่าวถึงเจ้าสุริยาและจันทฆาตว่าได้ช่วยเหลือกาที่ตายเพราะสลักผลไม้ ซึ่งเจ้าสุริยาและจันทฆาตได้ช่วยเหลือด้วยการเคี้ยวสมุนไพโรใส่ลงไปในตัวกา ทำให้กามีลมหายใจขึ้นมาและรอดพ้นจากความตาย ดังคำขอว่า

ไปปะใส่กา	ตายแค้นหน่วยไม้	ดับขาดขัว	ซีวัง
เจ้าลองหม่าเคี้ยว	ด้วยเขี้ยวมุขัง	เอาเกสชะง	ใส่กาที่หั้น
กลับเปนตัว	จิตใจเกิดตั้ง	ร้องว่ากกา	พรำนั้น

(จันตะฆา, 2511: 14)

(ถอดความ: สุริยาและจันทฆาตได้พบกับกาตาย จึงเคี้ยวเกสชะใส่ให้กาทำให้กาฟื้นขึ้นจากความตาย)

ส่วนวรรณกรรมคำขอเรื่องเจ้าสุวัตรได้กล่าวถึงความเมตตาของเจ้าสุวัตรที่ได้ช่วยเหลือพญานาคที่ถูกครุฑทำร้าย โดยเจ้าสุวัตรได้เอายาทาที่ตัวของพญานาค ทำให้พญานาคฟื้นขึ้นมา และกลายร่างเป็นมนุษย์เพื่อขอบคุณเจ้าสุวัตรที่ได้ช่วยเหลือให้มีชีวิตขึ้นมาอีกครั้ง ดังในคำขอว่า

เจ้าสุวัตร	มีความเมตตา	เอายาลูบทา	ตัวนาคใจใจ
ลวดมีจิตใจ	ตื่นคืนมาได้	กลายเป็นคน	นั่งนบ

(เจ้าสุวัตร, 2511: 88)

(ถอดความ: เจ้าสุวัตรได้มีความเมตตาช่วยเหลือพญานาคที่ถูกพญาครุฑทำร้าย เจ้าสุวัตรได้เอายาทาที่ตัวพญานาคทำให้พญานาคฟื้นขึ้นมาแล้วกลายร่างเป็นคนนั่งกราบไหว้เจ้าสุวัตร)

จากวรรณกรรมคำขอปรากฏพฤติกรรมของเจ้าเมืองที่ช่วยเหลือผู้อื่น 2 ลักษณะคือ การมีเมตตาช่วยเหลือมนุษย์ในการให้ที่อยู่พักพิง และให้ทรัพย์สิน ส่วนการมีเมตตาช่วยเหลือสัตว์ คือ การช่วยให้สัตว์รอดชีวิต การช่วยเหลือทั้งมนุษย์และสัตว์ด้วยความเมตตาแสดงให้เห็นว่าเจ้าเมืองตระหนักถึงชีวิตจิตใจของทุกชีวิตว่ามีคุณค่าสำคัญ การได้ช่วยเหลือผู้อื่นด้วยความเมตตาทำให้ชีวิตของมนุษย์และสัตว์รอดพ้นจากปัญหาต่าง ๆ ได้

7.2.การเป็นผู้กตัญญู

ความกตัญญู คือการรู้อุปการะเลี้ยงดูผู้มีพระคุณ ผู้ที่มีความกตัญญูย่อมได้รับการยกย่องว่าเป็นคนดี ในวรรณกรรมคำขอกล่าวถึงเจ้าเมืองว่าเป็นผู้มีความกตัญญู ซึ่งความกตัญญูของเจ้าเมืองนั้นเป็นการอุปการะดูแลผู้มีพระคุณ คือ บิดาและมารดา ซึ่งเป็นหลักมงคลธรรม 38 ในข้อที่ว่า “มาดาปิตุอุปภูฐาน” หมายถึง การบำรุงบิดามารดา

การเป็นผู้กตัญญูของเจ้าเมืองโดยการเลี้ยงดูบิดามารดาปรากฏในคำขอเรื่อง บั้วระวงศ์หงส์อำมาตย์กล่าวถึงเจ้าบั้วระวงศ์และเจ้าไชยทัตสองพี่น้องที่ได้ดูแลบิดามารดาของตน เมื่อบิดามารดาเป็นไข้ไม่สบายทั้งสองพี่น้องก็จะดูแลอย่างใกล้ชิด หรือเมื่อบิดามารดาเจ็บปวดร่างกาย สองพี่น้องก็จะคอยนวดให้บิดามารดาของตนหายเจ็บปวด ทั้งสองพี่น้องได้อุปการะดูแลบิดามารดาของตนหาข้าวหาน้ำและหยูกยามาให้ยามเมื่อบิดามารดาเจ็บป่วย เพื่อให้บิดามารดาได้รับความสุขสบาย ดังปรากฏในคำขอว่า

ยามเมื่อพี่น้อง	ปิดตามาตา	เกิดเปนภัยยา	โรคาเมื่อยไข้
เจ้าทั้งสอง	อยู่นอนอ้อมใกล้	เมื่อหนาวเย็นใน	เสื่อมร้อน
คันเจ็บปวดไหน	สองเจ้าพี่น้อง	กั้นนวดหื้อ	หายมาย
ทั้งข้าวและน้ำ	กิลาปะใจ	มีหยูกยาใด	เซาะหาค่าป้อง

(บั้วระวงศ์หงส์อำมาตย์, 2511: 3)

(ถอดความ: ยามเมื่อบิดามารดาของทั้งสองพี่น้องมีโรคภัยไข้เจ็บรู้สึกร้อน ๆ หนาว ๆ เจ้าทั้งสองก็นอนดูแลอยู่ใกล้ เมื่อพ่อแม่เจ็บปวดตรงไหน สองพี่น้องก็จะคอยบีบนิ้วให้ผ่อนคลายความเจ็บปวด ทั้งข้าวและน้ำตลอดจนหยูกยาทั้งสองพี่น้องก็หามาดูแลพ่อแม่)

เจ้าเมืองเป็นผู้ที่มีความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ จะเห็นได้ว่าความกตัญญูของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอเป็นความกตัญญูต่อบิดามารดา ซึ่งบิดามารดาถือว่าเป็นผู้มีพระคุณสูงสุด ดังนั้นเจ้าเมืองจึงต้องดูแลเอาใจใส่บิดามารดาอย่างดีที่สุด ทั้งนี้การเป็นผู้มีความกตัญญูเป็นเครื่องหมายของคนดี การที่เจ้าเมืองเป็นผู้มีความกตัญญูเป็นเครื่องแสดงให้เห็นถึงคุณงามความดีที่ยิ่งใหญ่ของเจ้าเมือง

7.3.การมีความอดทน

ความอดทน หมายถึง การยอมรับสภาพความยากลำบาก (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554: 1365) เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอได้เป็นผู้ที่มีความสุขสบายทุกเวลา พระราชนิพนธ์และอุปสรรคปัญหาต่าง ๆ ย่อมเกิดขึ้นกับเจ้าเมืองเช่นเดียวกับปุถุชนทั่วไป ดังนั้นเจ้าเมืองจะต้องเป็นผู้ยึดมั่นในหลักพรวาสธรรม 4 อันเป็นหลักธรรมในการดำเนินชีวิตทางโลก คือ ขันติ หมายถึง การอดทน ไม่ว่าจะเป็นการอดทนต่อคำพูดหรือการกระทำของผู้อื่น

การมีความอดทนของเจ้าเมืองเป็นการอดทนต่อความยากลำบากที่ประสบในชีวิต และอดทนต่อถ้อยคำนินทาว่าร้ายจากผู้อื่น ดังในคำขอเรื่องสุวรรณหอยสังข์กล่าวถึงเจ้าเมืองว่ามีความอดทนต่อความยากลำบาก และถ้อยคำนินทาต่าง ๆ ซึ่งเจ้าเมืองจะไม่รู้สึกยินดียินร้ายต่อความทุกข์ยากหรือปัญหาใด ๆ ดังในคำขอว่า

สัจจะปัญญา	เจ้าหมั่นแก่นคัด	บ่ไหวหวั่นเหวี่ยง	ทวยกลม
เต็มจักยากทุกข์	ตกฝุ่นดินจม	เจ้าก็อดทน	จิตใจเที่ยงมั่น
ไผจักตีเตียน	นินทาอื้ออัน	เจ้าบ่ยินดี	และร้าย

(สุวรรณหอยสังข์, 2511: 93)

(ถอดความ: ความมีสัจจะ มีปัญญา พระสังข์ได้ยึดถืออย่างเคร่งครัดไม่หวั่นไหว แม้ว่าจะทุกข์ลำบาก คลุกฝุ่นจมดิน ก็อดทนมีจิตใจที่มั่นคง ใครติณินทาพระสังข์ก็ไม่ยินดียินร้ายใด ๆ)

นอกจากนี้ในวรรณกรรมคำขอเรื่องอ้ายร้อยขอตยังได้กล่าวถึงเจ้าเมืองว่ามีความอดทนต่อถ้อยคำดูถูกดูแคลนต่าง ๆ ซึ่งการอดทนของเจ้าเมืองนั้นจะปฏิบัติโดยการที่ไม่กล่าววาจาโต้ตอบใด ๆ ดังคำขอว่า

ส่วนเจ้าหน่อหน้อย	ทราบถ้อยวาจา	พจนา	ฝูงเขยที่อ้าย
แปนคำสะหว	ทารุณร้อนไหม้	บ่ปูนดีเอา	ว่าล้า
เจ้ากุมารา	โพธาหน่อซัน	ก็อดตีมัน	ใจองค์
บ่ช่างปากหัก	เลยลงห่อโขง	ดาบช่างลง	มือแนบค้ำไม้ไต้

(อ้ายร้อยชอด, 2511: 88)

(ถอดความ: เหล่าหกเขยกล่าวดูถูกดูแคลนอ้ายร้อยชอดสารพัดด้วยถ้อยคำหยาบคายต่าง ๆ ส่วนอ้ายร้อยชอดเมื่อได้ยินถ้อยคำดูถูกต่าง ๆ ของหกเขยก็อดทนไม่โต้ตอบใดๆ แล้วลงจากปราสาทไปด้วยกิริยาท่าทางมือที่แนบไว้ที่ลำตัว)

การที่เจ้าเมืองมีความอดทน ทั้งอดทนต่อความยากลำบาก และอดทนต่อถ้อยคำนิทาว่าร้าย นอกจากจะแสดงให้เห็นว่าเจ้าเมืองเป็นผู้มีจริยธรรมตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา คือ หลักธรรมาธรรม 4 คือ ขันติ หมายถึง การอดทน การเป็นผู้มีความอดทนยังแสดงให้เห็นถึงการรู้จักข่มใจและวางเฉยต่อความยากลำบากและถ้อยวาจาต่าง ๆ ซึ่งลักษณะการวางเฉยไม่ยินดียินร้ายวางตนให้เป็นกลาง ซึ่งเป็นหลักคุณธรรมอีกประการหนึ่ง คือ หลักอุเบกขา ในหลักธรรมพรหมวิหาร 4 การมีความอดทนจึงทำให้เห็นว่าเจ้าเมืองเป็นผู้หนักแน่นมั่นคง แม้เจ้าเมืองจะอยู่ในสภาวะสุขหรือทุกข์ยากลำบากก็สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างไม่หวั่นไหว

ภาพลักษณ์ผู้มีจริยธรรมของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอนนอกจากจะเป็นผู้มีคุณธรรมในการช่วยเหลือผู้อื่น การเป็นผู้กตัญญู และการมีความอดทนแล้ว ในวรรณกรรมคำขอยังกล่าวถึงคุณธรรมหรือหลักธรรมอื่น ๆ ที่เป็นหลักในการดำเนินชีวิตและการปกครองบ้านเมืองของเจ้าเมือง กล่าวคือ เจ้าเมืองจะต้องตั้งมั่น อยู่ในหลักทศพิธราชธรรม ซึ่งเป็นธรรมของผู้ปกครองบ้านเมือง เจ้าเมืองตั้งมั่นอยู่ในหลักเบญจศีล อัฐศีล อันเป็นข้อเว้นจากการทำชั่ว และหลักพรหมวิหาร 4 อันเป็นหลักประพจน์ที่ประเสริฐบริสุทธิ์ ดังในคำขอเรื่องบัวระวงค์หงส์อำมาตย์ที่กล่าวถึงเจ้าเมืองว่า เป็นผู้มีจริยธรรม ประพจน์ปฏิบัติตนอยู่ในหลักทศพิธราชธรรม หลักของศีล และหลักพรหมวิหาร 4 ดังในคำขอว่า

บัวระวงค์ท้าว	ปราบภัยโลภี	เสวยบุรี	จำปาใหญ่กว้าง
อยู่สุขเกษม	บำเพ็ญบุญสร้าง	ตามทัสสธรรม	บ่ม้าง
ฝูงคตธรรม	บ่หื้อได้ว่าง	สมสี่บสร้าง	เมืองพิง

ข้าเจ้าไพร่น้อย	ตั้งอยู่ในศีล	สัตว์เหนือแผ่นดิน	บ่หนาวร้อนไหม้
พรหมวิหาร	เกิดมีโลกใต้	เจ้าปราบปรามไป	เมี้ยนพัก

(บวรวงศ์หงส์อำมาตย์, 2511: 133 – 134)

(ถอดความ: เจ้าบัวระวงศ์ได้ปกครองเมืองจำปา ทำให้บ้านเมืองสุขเกษม เพราะเจ้าเมืองตั้งมั่นอยู่ในทศธรรม และศีลธรรม ทั้งเจ้าและไพร่ตั้งมั่นอยู่ในหลักของศีล ทำให้ไม่เกิดความเดือนร้อน อีกทั้งเจ้าเมืองยังเป็นผู้ยึดมั่นในหลักพรหมวิหารสี่รู้แจ้งในธรรมทุกอย่าง)

8.ภาพลักษณ์ผู้มีทรัพย์

ภาพลักษณ์ผู้มีทรัพย์เป็นภาพลักษณ์หนึ่งของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวขอ เจ้าเมืองนั้นเป็นผู้มีทรัพย์สมบัติมากมายไม่ว่าจะเป็นทรัพย์สินเงินทอง เคหสถาน รวมไปถึงบริวารต่าง ๆ การมีทรัพย์แสดงถึงความยิ่งใหญ่เหนือสามัญชนทั่วไป ในวรรณกรรมคำวขอสามารถจำแนกลักษณะทรัพย์ของเจ้าเมืองได้ 2 ประเภท ได้แก่ ทรัพย์สมบัติ และบริวาร

8.1.ทรัพย์สมบัติ

ทรัพย์สมบัติของเจ้าเมืองแสดงถึงสถานะที่สูงส่งและความมั่งคั่งร่ำรวยของเจ้าเมือง เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวขอจะยกย่องว่าเป็นผู้ที่มีทรัพย์สมบัติมากที่สุดในเมือง ทรัพย์สมบัติของเจ้าเมืองได้แก่ ปราสาทราชวัง และทรัพย์สิน

8.1.1.ปราสาทราชวัง

ปราสาทราชวัง เป็นสถานที่ที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่ประทับของเจ้าเมือง มีความหมายตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานว่า เรือนยอดซ้อนกันเป็นชั้น ๆ สำหรับเป็นที่ประทับเฉพาะพระมหากษัตริย์หรือเป็นที่ประดิษฐานสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (2554: 716) คำว่า “ปราสาท” ในสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 7 (2542: 3592) ให้ความหมายว่าเป็นสิ่งปลูกสร้างในรูปเรือนยอดหรือมีหลังคาซ้อนกันหลายชั้น มีการตกแต่งอย่างวิจิตร โดยทั่วไปหมายถึงเป็นที่อยู่ของเทวดาหรือกษัตริย์และราชวงศ์ ในวรรณกรรมคำวขอก็ได้ว่าปราสาทเป็นที่ประทับของเจ้าเมือง นอกจากจะใช้คำว่าปราสาทแล้ว กวียังใช้คำว่า หอทองหรือหอคำ และคำว่า คຸ້ມ ซึ่งเป็นภาษาไทยถิ่นใต้เรียกที่ประทับของเจ้าเมือง คำว่า หอคำ หมายถึงพระราชวังของกษัตริย์หรือผู้นำสูงสุดของกลุ่มชนหนึ่งมีการใช้คำว่าหอคำในฐานะตำแหน่งหมายถึงกษัตริย์ได้ด้วย ดังในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ว่า

...(ในพ.ศ. 2366) ขณะนั้น อุณหาหารเกิดมีขรัว้เชื้อรอก บ้านเมืองเปนกรียุค เหตุว่าเจ้าทั้งสอง พระองค์คือว่า พระเปนเจ้าสุภัทระแลเจ้าราชวงศ์สุวรรณะคำมูนบ่ตัดบ่แมนกัน จักเกิดวิวาท ยุทธกัมมกับด้วยกัน เสนาอาามาจ้งทั้งมวลหันจักปตี จิงไฟไหว้สาพระเจ้ารัตตนราชา **เจ้าหอคำเมืองละคอน พระเปนเจ้าหอคำเมืองละคอน**ตรัสแล้วคือเสด็จมาด้วยยัสสปริวารสอง พัน...

(สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 14, 2542: 7494 – 7497)

ส่วนคำว่า **คุ้ม** ในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ปรากฏคำนี้ในความหมายที่ แปลว่าหมู่บ้านหรือกลุ่มเรือนที่พักอาศัยที่ตั้งอยู่รวมกันหลาย ๆ หลัง แต่ในปัจจุบัน **คุ้ม** หมายถึงที่อยู่ ของเจ้านาย (สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 3, 2542: 1329 – 1330) ทั้งนี้การมีปราสาท ราชวัง หอคำ หรือคุ้มนั้นก็เพื่อแสดงให้เห็นถึงความยิ่งใหญ่ของเจ้าเมือง

ในวรรณกรรมคำวชอกวิจะพรรณนาถึงปราสาทราชวังของเจ้าเมืองทั้งให้ รายละเอียดโดยรวมและการแจกแจงรายละเอียดของปราสาท เช่น คำวชอเรื่องเจ้าสุวัตร กวีกกล่าวถึง ทรัพย์สินสมบัติของเจ้าเมืองโดยรวมว่ามีปราสาทหลังใหญ่ว่า

นางจุงเมื่อแฝง	พระองค์เจ้าช้าง	เปนมิ่งแก้ว	นางงาม
เมื่ออยู่ห้องห้อง	ที่ในสันฐาน	ในวิมาน	ปราสาทหลังกว้าง
			(เจ้าสุวัตร, 2511: 77)

(ถอดความ: พระญาจำปากกล่าวกับนางปทุมมาหรือนางบัวคำว่า นางจงกลับไปเป็นนมเหสีของตน และพระญา จำปาจะให้นางอยู่ในปราสาทวิมานในเมืองจำปา)

นอกจากนี้ก็ได้พรรณนาถึงปราสาทราชวัง หอทอง และคุ้ม ว่าเป็น ที่ประทับของผู้ที่เป็นเจ้าเมือง เพื่อประทับอย่างมีความสุขกับบริวาร และว่าราชการ ดังในคำวชอเรื่อง สุวรรณเมฆะหมาขนคำได้กล่าวถึงว่า หอทอง เป็นที่ประทับของเจ้าเมือง เจ้าหอทอง จิงหมายถึง ผู้เป็นเจ้าของหอทองหรือเจ้าเมือง ดังในคำวชอว่า

ว่าสุวรรณะ	เมฆะบุญผาย	ก็เปนคนชาย	เชื้อสายหน่อหน้า
คันมันใหญ่มา	คงได้เปนเจ้า	เมืองพารา	ที่นี่
เปนเจ้าหอทอง	ปกครองกล่าวชี้	แทนพ่อเจ้า	รอยมี

(สุวรรณเมฆะหมาขนคำ, 2511: 14)

(ถอดความ: นางภคิยากกล่าวกับพระญาสุทัสสา เจ้าเมืองพาราณสีว่า เจ้าสุวรรณเมฆะมีบุญที่เกิดมาเป็นชาย สืบเชื้อสายของเจ้าเมือง ครั้นเจ้าสุวรรณเมฆะโตขึ้นคงได้เป็นเจ้าเมืองแห่งนี้ เป็นเจ้าหอคำปกครองบ้านเมือง แทนพ่อคือพระญาสุทัสสา)

ส่วนคำขอเรื่องสุทนต์และเรื่องบวระวงศ์หงส์อำมาตย์ได้กล่าวถึงที่อยู่ว่า
 คุ่ม เป็นที่อยู่เกษมสำราญของเจ้าเมือง และคำขอเรื่องบวระวงศ์หงส์อำมาตย์กล่าวว่า นอกจากคุ่ม
 จะเป็นที่พักของเจ้าเมืองแล้ว คุ่มยังเป็นที่ว่าราชการของพลเสนาด้วย ดังในคำขอว่า

สุขเสถียร	อยู่ในช่วงคุ่ม	กับฝูงหนุ่มเฒ่า	วงศ์วาน
-----------	----------------	-----------------	---------

(สุทนต์, 2511: 2)

(ถอดความ: พระญาพรหมทัต เจ้าเมืองพาราณสี ประทับเกษมสำราญในคุ่มพร้อมกับบริวารน้อยใหญ่)

คันทมาเถิงคุ่ม	สนุกสุขเสิน	แล้วขออัญเชิญ	พวกพลเปนเจ้า
หน่อบวระวงศ์	บุญทรงหน่อหน้า	ขึ้นอยู่บัลลังก์	นั่งนิจ
นางปทุมมา	นั่งแอมเขี่ยมชิต	ถัดอยู่ใกล้	เทียมทัน

(บวระวงศ์หงส์อำมาตย์, 2511: 78)

(ถอดความ: เมื่อเจ้าบวระวงศ์มาถึงคุ่ม พวกพลเสนาที่อัญเชิญขึ้นนั่งบัลลังก์ โดยมีนางปทุมมานั่งชิตใกล้)

จะเห็นได้ว่ากวีกล่าวถึงที่อยู่อาศัยของเจ้าเมืองระบุว่าเป็นปราสาท หอคำ
 และคุ่ม แต่ไม่ได้แสดงรายละเอียดของสถานที่นั้นว่ามีลักษณะสวยงามอย่างไร อย่างไรก็ตาม
 มีวรรณกรรมคำขอหลายเรื่องที่แสดงรายละเอียดของปราสาทราชวังของเจ้าเมืองไว้ละเอียด เช่น
 คำขอเรื่องช้างโพงนางम्मหอม กวีได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับปราสาทราชวังว่า ปราสาทราชวังของ
 เจ้าเมืองนั้นปิดทองเหลืองอร่าม และมียอดปราสาทที่สูงเทียมฟ้า ความงามของปราสาทราชวังได้
 ฉายส่องรัศมีแวววาวให้เห็นเด่นชัด ดังในคำขอว่า

ว่าปราสาทหลัง	ติดคำรามหน้า	มียอดตลอดบน	เมฆฟ้า
มีรัศมี	รังสีสง่า	เปนปราสาทเจ้า	ราชา

(ช้างโพงนางम्मหอม, 2511: 28)

(ถอดความ: สิทธิราชาได้พาลูกและนางผีโพงซึ่งแปลงกายเป็นภรรยาเดินทางใกล้ถึงบ้านเมืองของตน เมื่อเห็น
 ปราสาทสิทธิราชาก็บอกกับลูกว่าปราสาทหลังที่ปิดทองอร่าม มียอดสูงเทียมฟ้า มีรัศมีเปล่งประกายแวววาว
 นั้น เป็นปราสาทของตน)

นอกจากนี้ในคำขอเรื่องก่ากาดำยังได้ให้รายละเอียดของปราสาทราชวังใน
 แต่ละส่วนอย่างชัดเจนว่ามี ตัวปราสาท หอคำ ปลัยอด บันลม และหอสรง ดังคำขอว่า

ท้าวขุนเสนา	วันทานบ่น้อม	พระเชื่องเจ้า	ราชา
ว่าเสร็จพร้อมแล้ว	ปราสาทหลังหนา	เจ็ดยอดผิงคา	ประดับด้วยแก้ว
หอคำดวงปรี	งามดีแฉ้วแหล้ว	แขวนตั้งไย	เลิศล้ำ
ลวดน้ำปั่นลม	สีสมแดงขำ	ผุดผ่องแผ้ว	วรรณวัย

เจ็ดห้องเจ็ดชั้น	ปิดเปิดหับไข	แล้วด้วยทองใบ	ประตู่ชุด้าน
แก้วมรกต	จดสองข้างข้าง	เพดานบน	ยवादยวะ
หอสระหอสรง	หอนงค์ชำระ	ปักดอกตอง	ทันงาม
หอแขกหอรับ	บาทเจ้าทันการ	สำเร็จเสร็จงาน	ดิงามชุด้าน

(ก่ำกาดำ, 2511: 38)

(ถอดความ: เสนาได้ทูลกับเจ้าเมืองพาราณสีว่า ปราสาทได้สร้างเสร็จแล้ว เป็นปราสาทหลังใหญ่ มียอดปราสาทเจ็ดยอดประดับด้วยแก้ว มีช่อฟ้า ดวงป्लीทึงดงาม แขนงกระดิ่งเรียงราย มีปั้นลมสี่แดงเข้ม ในปราสาทมีห้อง 7 ห้อง ประตูห้องปิดทอง บนเพดานประดับแก้วมรกตดูสวยงาม มีหอสรงซึ่งแกะสลักรูปดอกไม้สวยงาม และยังมีห้องรับแขกด้วย)

กวีได้กล่าวว่าปราสาทเจ้าเมืองมีขนาดกว้างใหญ่ ส่วนยอดปราสาทมี 7 ยอด ประดับด้วยแก้ว มีช่อฟ้า ซึ่งเป็นเครื่องประดับปลายหลังคา นั้นอยู่บนสันนอกไก่อตรงส่วนที่ไม่มีตัวรอยหรือไม้ค้ำสำหรับมาบรรจบกัน (โชติ กัลยาณมิตร, 2548: 164) มีดวงป्लीเป็นยอดมณฑปอยู่เหนือปล้องไฉนหรือบัวกลุ่ม (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554: 725) ประดับกระดิ่งแขวนเรียงราย มีปั้นลมสี่แดงเข้ม ซึ่งปั้นลมเป็นตัวไม้ของส่วนหลังคา ใ้วางตามตั้งปิดขอบของกระเบื้องหลังคาตรงส่วนที่เป็นขอบยื่นพื้นแผงหน้าจั่วออกมาทางด้านสกัดของเรือน (โชติ กัลยาณมิตร, 2548: 314) มีห้อง 7 ห้อง ประตูห้องแต่ละห้องปิดทอง มีเพดานที่ประดับด้วยแก้วมรกต มีหอสรง และมีหอสำหรับรับแขก

จากคำขอที่กล่าวมาทั้งหมด จะเห็นได้ว่ากวีได้พรรณนาปราสาทราชวังของเจ้าเมือง ทั้งการพรรณนาแบบไม่บอกรายละเอียด และการพรรณนาแบบให้รายละเอียด ซึ่งการพรรณนาแบบไม่ให้อะไรเลยกวีได้พรรณนาถึงทรัพย์สินของเจ้าเมืองคือปราสาทราชวังว่ามีความกว้างใหญ่ นอกจากจะเป็นที่ประทับของเจ้าเมืองและบริวารแล้ว ยังเป็นที่สำหรับว่าราชการด้วย อีกทั้งกวียังได้กล่าวถึงปราสาทราชวังของเจ้ามาซึ่งในท้องถื่นเรียกว่า หอคำ และคุ่ม ส่วนการพรรณนาแบบให้รายละเอียด กวีได้พรรณนาปราสาทราชวังของเจ้าเมืองแสดงให้เห็นถึงรายละเอียดแต่ละส่วนของปราสาทราชวังว่ามีการออกแบบที่สวยงามตามจินตนาการของกวี ทำให้ผู้อ่านมองเห็นภาพของปราสาทราชวังที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตามปราสาทราชวังถือนั้นย่อมแสดงให้เห็นถึงคุณลักษณะของเจ้าเมืองว่าเป็นผู้ยิ่งใหญ่ที่สุดในเมือง

8.1.2. ทรัพย์สิน

ทรัพย์สินที่เป็นทรัพย์สมบัติของเจ้าเมืองได้แก่ เงิน ทอง เพชรพลอย ดาบที่มีฝักเป็นเงินและทอง หอกทองคำ เครื่องประดับ และผ้าไหมค่า ในวรรณกรรมค่าวขอเรื่อง ช้างโพงนางम्मหอม กวีได้กล่าวถึงพระญาหล้าน้ำ เจ้าเมืองหล้าว่ามีราชสมบัติมากมาย เป็นที่ปรากฏไปทั่วเมือง ดังในค่าวขอว่า

มีทำวหนึ่งนั้น	เสวยรัฐธา	ชื่อว่าพระญา	หล้าน้ำว่าอัน
มีราชสมบัติ	หนักหนาแมนหมั้น	หากผากฎัน	เยือกยาว

(ช้างโพงนางम्मหอม, 2511: 12)

(ถอดความ: เจ้าเมืองเมืองหนึ่งมีพระนามว่า พระญาหล้าน้ำ มีพระราชสมบัติมากมาย เป็นที่เลื่องลือไปทั่วเมือง)

ในค่าวขอเรื่องหงส์หิน กวีได้กล่าวถึงเจ้าเมืองว่ามีราชสมบัติ เงินทอง ที่มากถึงสิบสองพระคลัง ไม่มีวันที่สมบัติของเจ้าเมืองจะลดหดหายไป ดังในค่าวขอ ตอนที่เจ้าหงส์หินไปแข่งโยนสะบ้ากับราชบุตรทั้งหกของเจ้าเมืองพาราณสี นางวิมาลาเตือนเจ้าหงส์หินก่อนแข่งโยนสะบ้าว่า

นึ่งเพื่อนลูกเธอ	บ่าเรอมิ่งกว้าง	เสวยพารา	ใหญ่ยศ
สิบสองพระคลัง	บ่แห่งเหือดจ	มูลมั่งด้วย	ทองเงิน

(หงส์หิน, 2511: 14)

(ถอดความ: กล่าวถึงตอนที่เจ้าหงส์หินจะไปแข่งโยนสะบ้ากับราชบุตรทั้งหกของเจ้าเมืองพาราณสี นางวิมาลาเตือนเจ้าหงส์หินก่อนแข่งโยนสะบ้าว่า เหล่าราชบุตรนั้นเป็นลูกเจ้าเมือง มีราชสมบัติสิบสองพระคลัง เต็มไปด้วยเงินทอง ใช้ไม่มีวันหมด นางจึงให้สะบ้าทองแดงแก่เจ้าหงส์หินเพื่อไปแข่งกับสะบ้าทองคำของเหล่าราชบุตร)

ในค่าวขอเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำ กวีได้กล่าวถึงพระญาสุทัสสา เจ้าเมืองพาราณสี เมื่อได้แต่งตั้งให้นางภคิยาให้เป็นมเหสีได้ให้นางดูแลทรัพย์สิน ข้าวของเงินทองในพระราชวัง แสดงให้เห็นถึงความมั่งคั่งร่ำรวยของเจ้าเมือง ดังค่าวขอว่า

ยภคิยา	หื้อเปนเมียเค้า	เปนเมียเจ้า	ปกครอง
วัตถุสิ่งทรัพย์	เงินค่าข้าวของ	ในปราสาททอง	ปกครองพร้อมเสี้ย

(สุวรรณเมฆะหมาขนคำ, 2511: 14)

(ถอดความ: เมื่อนางปทุมมามเหสีพระญาสุทัสสาสิ้นพระชนม์ พระญาสุทัสสาได้แต่งตั้งให้นางภคิยาเป็นมเหสีและให้นางดูแลทรัพย์สินเงินทอง ข้าวของในพระราชวังทั้งหมด)

ส่วนในคำขอเรื่องอัยร้อยขอต กวีได้กล่าวถึงอัยร้อยขอตว่ามีทรัพย์สินสมบัติเป็นศัสดราวุธที่ทำจากเงินและทอง ได้แก่ หอกทองคำ ดาบที่มีฝักเป็นเงิน และทอง ดังในคำขอว่า

หื้อเจ้าได้รับ	ข้อวินัยกัมม์	พาเมื่อเมืองคำ	พารามิ่งซ้อน
เปนเครื่องสถธา	เจ้าเบิกออกต้อน	ทั้งหอกทองคำ	ดาบง้าว
ฝักเงินฝักคำ	เคยนำแห่ท้าว	ทั้งหอกนาตอัน	ปืนเดิม

(อัยร้อยขอต, 2511: 136)

(ถอดความ: ประชาชนชาวเมืองได้นำของมาถวายอัยร้อยขอต ได้ขอให้อัยร้อยขอตรับเอาสิ่งของต่าง ๆ กลับเมือง ซึ่งสิ่งของที่ประชาชนนำมาถวายเป็นเครื่องศัสดราวุธ ได้แก่ หอกทองคำ ดาบง้าวที่มีฝักเป็นเงินและทอง ซึ่งเป็นเครื่องแห่ขบวนของเจ้าเมือง รวมทั้งหอก และปืนด้วย)

นอกจากกวีจะกล่าวถึงทรัพย์สินสมบัติเงินทองข้าวของที่มากมาย รวมทั้งมีศัสดราวุธที่ทำจากเงินและทองแล้ว กวียังได้กล่าวถึงทรัพย์สินสมบัติที่เป็นอาภรณ์ คือ พัสตราภรณ์ ได้แก่ เสื้อผ้า ผืนผ้า ศิราภรณ์ ได้แก่ มงกุฎ และพิมพาภรณ์หรือเครื่องประดับร่างกาย ได้แก่ สร้อยสังวาล สร้อยข้อมือ แหวน ที่ทำจากทอง เพชร พลอย

ในคำขอเรื่องวรรณพราหมณ์ในตอนที่พระญาโพธิสารสั่งให้เสนาจัดเตรียมสิ่งของมีค่าต่าง ๆ เพื่อไปส่งนางพิมพาให้กับเจ้าสุวรรณ สิ่งของมีค่าเหล่านั้นได้แก่ รถเกวียน ช้างคน ช้าง ม้า ผืนผ้า และเงินทอง ดังในคำขอ

หื้อห้างรถเกวียน	ช้างคนช้างม้า	ทั้งผืนแผ่นดินผ้า	เงินคำ
และอันและร้อย	เครื่องบรรณาการ	ไปของเอานาง	กับยายแม่เกล้า

(วรรณพราหมณ์, 2511: 46)

(ถอดความ: พระโพธิสารได้สั่งให้จัดรถเกวียน ช้างคน ช้าง ม้า ผืนผ้า เงินทอง อย่างละร้อย เพื่อเป็นเครื่องบรรณาการไปส่งนางพิมพากับตายายให้เจ้าสุวรรณ)

ในคำขอเรื่องบวรระวงศ์หงส์อำมาตย์ กวียังได้กล่าวถึงทรัพย์สินสมบัติที่เป็นเครื่องประดับของเจ้าเมือง ได้แก่ มงกุฎ แหวนทอง ผ้าโกสโยหรือผ้าที่ทำด้วยไหม และสร้อยสังวาล ดังคำขอว่า

ริปลคั่งคัต	เต็มในสนาม	หน่อเจ้ากุมาร	แต่งตัวหย่านหย้อง
สุขขะจุมหัว	คำแดงดอกตอง	เอาแหวนวงทอง	สอดนิ้ว
นุ่งผ้าโกศัย	คำแพงบรีว	เสื่อไหมแซบสัว	แดงซอน

ใส่สายชะว้าน	คำแดงชะจอน	รองเท้าจาวมอน	ดิงามผ่านแผ้ว
หัตถาถือ	มือตือแก้ว	กับกัญไชยคม	ดาบว้าย

(บัวระวงศ์หงส์อำมาตย์, 2511: 73)

(ถอดความ: กล่าวถึงเจ้าบัวระวงศ์ได้ทรงเครื่องอาภรณ์เพื่อไปปราบยักษ์ ริพลโยธามากเต็มสนาม เจ้าบัวระวงศ์ได้แต่งองค์โดยสวมมงกุฎประดับดอกสีทอง สีแดง มีแหวนสวมนิ้ว นุ่งผ้าไหม สวมเสื้อผ้าไหมมีสีแดงสลัก ใส่สายสังวาลประดับพลอย สวมรองเท้า ในมือถือแก้ววิเศษ และพระศรีขรค์ชัย)

ในคำขอเรื่องสุวรรณหอยสังข์ กวีกล่าวถึงสมบัติอาภรณ์ของเจ้าเมือง เจ้าเมืองนุ่งผ้าโกศัย พระเศียรสวมขฎกประดับพลอย สวมกำไลประดับแก้ว มีสะพาย และประดับตราสัญลักษณ์ สวมรองพระบาทที่มีพลอยประดับ เป็นเจ้าเมืองที่เหมาะสมสง่างาม ดังปรากฏในคำขอว่า

มาจัดแต่งตน	หื้อพระโอรส	พระสังข์ลูกหล้า	บุญมี
โกศัยสำหรับ	ขฎกเกษี	บานพับมณี	จินดาผ่องแผ้ว
กำไลสวมกร	แชมซอนดวงแก้ว	มีแสงวาวแวว	วะวับ
สายอาณาจักร	ใส่องครักษ์	ทั้งตรงรูปตั้ง	เรียงราย
อินทรธนูชิต	ติดป่าเปนสาย	ดูงามวิไล	เหมือนพรหมชั้นเก้า
ข้าว่ามั่งสา	กายาแห่งเจ้า	เปนสุวรรณิ่ง	ยาบยิบ
รองพระบาท	จินดาเกือกทิพย์	ดูใสสว่างหน้า	พันพั

(สุวรรณหอยสังข์, 2511: 141 – 142)

(ถอดความ: ท้าวสามลได้อภิเษกพระสังข์ให้เป็นเจ้าเมืองพาราณสี พระสังข์ได้ทรงเครื่องทรงต่าง ๆ ที่มีค่า ได้แก่ ผ้าโกศัย ขฎกมณี กำไลประดับแก้วมีแสงวาวแวว รวมทั้งตราสัญลักษณ์ อินทรธนูติดป่า ดูงดงามเสมือน พระพรหมสัมพันธ์กับร่างกายของพระสังข์ทั้งดงามดังทอง พระสังข์ได้สวมรองพระบาททิพย์ ดูงามสง่ายิ่ง)

จากคำขอข้างต้นจะเห็นว่าทรัพย์สินสมบัติของเจ้าเมือง นอกจากกวีกล่าวถึง เจ้าเมืองว่ามีสมบัติเงินทองมากมาย เจ้าเมืองยังมีเครื่องประดับที่มีค่าหลายประการ ได้แก่ ผ้าไหม มงกุฎ สร้อยสังวาล สร้อยข้อมือ แหวน ซึ่งล้วนแล้วแต่ทำมาจากทองคำ เพชร และพลอยหลากสี ทรัพย์สินสมบัติต่าง ๆ แสดงถึงความมั่งคั่งร่ำรวย และความยิ่งใหญ่ของเจ้าเมือง ทั้งยังแสดงให้เห็นว่า บ้านเมืองนั้นมีความเจริญรุ่งเรืองมั่งคั่งด้วยเช่นกัน

8.2.บริวาร

บริวาร เป็นทรัพย์สินอย่างหนึ่งที่ทำงานสนองพระบัญชาต่าง ๆ ของเจ้าเมือง การที่ เจ้าเมืองมีบริวารมากย่อมแสดงให้เห็นถึงอำนาจบารมีที่ยิ่งใหญ่ของเจ้าเมือง ในวรรณกรรมคำขอ พบว่าบริวารที่เป็นทรัพย์สินของเจ้าเมืองมี 2 ประการ ได้แก่ มนุษย์บริวาร และสัตว์บริวาร

8.2.1 มนุษย์บริวาร

มนุษย์บริวาร หรือบริวารที่เป็นมนุษย์ หมายถึง ข้าราชการบริพารผู้สนองงานรับใช้แก่เจ้าเมืองในกิจการงานต่าง ๆ เช่น เป็นที่ปรึกษาให้กับเจ้าเมือง รักษาความปลอดภัยให้กับเจ้าเมือง เจริญติดต่อค้าขายกับเมืองอื่น ๆ และประณินบัญญัติแลเจ้าเมือง ซึ่งในวรรณกรรมคาวชอกวิได้กล่าวถึงมนุษย์บริวารของเจ้าเมือง ได้แก่ เสนา องค์กรักษ์ ขุนนาง ราชทูต ทหาร ตำรวจ และสนมตั้งในคาวชอเรื่องกำกาดำ กวีได้กล่าวถึงข้าราชการบริพารของเจ้าเมืองประกอบด้วย เสนาอำมาตย์ ขุนนาง จตุรงค์เสนา และองค์กรักษ์ ซึ่งล้วนแต่เป็นข้าราชการฝ่ายทหาร ทำหน้าที่คุ้มครองป้องกันเจ้าเมือง ดังปรากฏในคาวชอว่า

กายฝ่ายท้าว	กษัตรา	จึงมีวาทา	ไจจาต้านถ้อย
ว่าคูกรา	เสนาใหญ่หน้อย	ซึ่งพากันมา	นั่งล้อม
ทั้งจตุรงค์	องค์กรักษ์พร้อม	สู้อย่าได้	วาทา

(กำกาดำ, 2511: 4)

(ถอดความ: พระญาจิตตราช เจ้าเมืองพรหมทัต ประชุมเสนาใหญ่หน้อยที่มานั่งล้อม ทั้งจตุรงค์ องค์กรักษ์ต่างเจียบฟังบัญชาของเจ้าเมือง)

เมื่อนั้นพระญา	พาราจอมเห้ำ	ปิติมี	ไซ้ซ่า
สองพระหัตถ์	ตบเปาวาคว่า	เสด็จออกห้อง	โรงคัล
แล้วขึ้นนั่งนิจ	เหนืออาสน์แท่งสังข์	เหนือบัลลังก์	สุวรรณแท่นแก้ว
อำมาตย์หลวงหลาย	ขุนนายพ้องแผ้ว	บังคมกัน	นั่งล้อม

(กำกาดำ, 2511: 68)

(ถอดความ: พระญาพาราณสี เจ้าเมืองพาราณสี ปรบมือตีใจที่จะได้จัดงานแต่งให้กับธิดาของตน จากนั้นจึงได้เสด็จออกโรงคัลแล้วขึ้นนั่งบัลลังก์ทอง มีเสนาอำมาตย์ ขุนนาง นั่งรายรอบถวายบังคมเจ้าเมืองพาราณสี)

นอกจากนี้ในคาวชอเรื่องอ้ายร้อยขอดยังกล่าวถึงข้าราชการบริพารของเจ้าเมืองที่นอกเหนือจาก เสนา จตุรงค์เสนา และองค์กรักษ์ ยังมีตำแหน่งราชทูต ท้าว ขุนมูลนายด้วย ดังปรากฏในคาวชอว่า

ตนท่านท้าว	ยินตินักหนา	มีโสมนา	ปิดบหน้อย
จึงเรียกร้องหา	ทูตาข้าช้อย	ทั้งฝูงพงศ์พันธุ์	พี่น้อง
หื้อเขาเข้ามา	ประชุมนั่งพร้อม	จักตั้งชื่อเจ้า	ธิดา
...			
หัวบ้านหัวเมือง	ต่างแดนเขตค้าย	เขาจักท่องฝ้าย	ไหลมา

บ่แพ้อ่านับ	แสนอนันตา	เพราะเจ้าพระญา	ใจบุญบ่เศร้า
เสนาท้าวขุน	คุณนายแก่เฒ่า	จาสำเนา	ซู้ออง

(อ้ายร้อยชอด, 2511: 10 – 11)

(ถอดความ: เมื่อพระราชธิดาประสูติ พระญาสิริมติ เจ้าเมืองอินทะต่างดีใจเป็นอย่างยิ่งจึงรับสั่งให้ราชทูต และพระญาติให้เข้ามาตั้งชื่อพระราชธิดา และต่อมาก็จัดงานทำขวัญพระราชธิดาคือนางรัตนพิมพา หัวบ้าน หัวเมืองต่างแดนต่างไหลเข้ามาสู่เมืองอินทะอย่างล้นหลาม เพราะเจ้าเมืองอินทะนั้นมีใจบุญ เสนา ท้าวขุนมูล นาย ต่างเที่ยวงานสนุกสนานและเฝ้าจนบางคนเสียงดังข่มขู่วายวาย)

อละกาเล	เวลานั้นเล่า	กษัตริย์ท่านพระ	ราชา
ชวนขุนแก่ท้าว	เสนาต่างตา	ริพลโยธา	ถวายสำหรับเจ้า

(อ้ายร้อยชอด, 2511: 137)

(ถอดความ: เมื่อเจ้าเมืองกระทำบุญจึงได้ชวนท้าว ขุน เสนาต่างตา ริพลโยธา ถวายสำหรับให้แด่พระสงฆ์)

ตำรวจทหาร	แวดหลังแวดหน้า	เสนามี	ม้าช้าง
เสียงรถและเกวียน	เสียงคนเสียงช้าง	ดูอาจอ้าง	ยามไป
ริพลช้างม้า	ติดกันหลามไหล	ออกจากเวียงไป	หยาดยายเปนผ้า

(อ้ายร้อยชอด, 2511: 137)

(ถอดความ: กล่าวถึงอ้ายร้อยชอดได้รำลาพระญาจำปา เจ้าเมืองจำปา เพื่อกลับบ้านเมืองของตน พระญา จำปาจึงได้จัดไพร่พลเพื่อให้ติดตามดูแลอ้ายร้อยชอดซึ่งไพร่พลประกอบด้วย ตำรวจ ทหาร เสนาช้าง เสนา ม้า ไพร่พลมากมายไปส่งอ้ายร้อยชอด เสียงรถเสียงเกวียนเสียงคนเสียงช้างระคนปนกัน ไพร่พลช้างม้า มากมายก็ได้ติดตามอ้ายร้อยชอดออกเมืองไป)

ในคำขอเรื่องบวรระวงศ์หงส์อำมาตย์ได้กล่าวถึงข้าราชการบริวารของเจ้าเมือง ประกอบไปด้วย คนรถ เสนาซ้าย – ขวา ทหาร ท้าวขุนมูลนาย และคนใช้ ดังในคำขอว่า

พระญาเจ้าเมือง	จำคนห้างรถ	เอาม้าลากอั้น	หัวลา
ทั้งเสนาซ้าย	และเสนาขวา	นางปทุมมา	สาयाคู่ห้อย
ริพลมนตรี	พาไปบ่น้อย	อเนกอนันต์	มากล้ำ
เสียงสารถี	ดังไปลั้งลั้ง	เมื่อย้ายจากบ้าน	เมืองไป
ข้าคนแล่นใช้	ทวยไปหลวงหลาย	ท้าวขุนมูลนาย	ทวยตามท่านเจ้า

(บวรระวงศ์หงส์อำมาตย์, 2511: 105 – 106)

(ถอดความ: เจ้าสุริยา เจ้าเมืองปัญจรานคร ได้รับสั่งให้เสนารถจักรถม้า พร้อมด้วยเสนาฝ่ายซ้ายและเสนา ฝ่ายขวา รวมถึงนางปทุมมา พลโยธามากมาย ขบวนรถเสียงรถดังเมื่อเคลื่อนออกจากเมือง ข้ารับใช้มากมาย และท้าวขุนมูลนายต่างตามเสด็จเจ้าเมืองออกไปเพื่อรับเจ้าบวรระวงศ์เข้าเมือง)

นอกจากนี้ในคำขอเรื่องหงส์หิน กวียังกล่าวถึงข้าราชการของเจ้าเมืองหลายประเภท ได้แก่ ทหาร เสนา เสนาป็น เสนาหอก เสนาดาบ เสนาข้าง เสนาม้า เสนารถ เสนาต่างตา มหาเด็กลี และตำรวจ ดังคำขอว่า

เรียกกรมทหาร	มายังที่หั้น	หื้อรีบเร็วพลัน	อย่าช้า
แล้วจัดเอาปืน	ลูกขึ้นมิดพรั้า	ทั้งดาบกล้า	ทวนแทง
หื้อคัดเอาล้วน	แต่คนแข็งแข็ง	ชี้ฝืนยาแดง	อย่าหื้อมาเข้า
มอกจักไปเปน	เหยื่อเณยักข์เถ้า	ไซ้เหมือนนอนเมา	ตูปเจ๊ก
ทั้งทหาร	และมหาเด็กลี	หื้อครบถ้วน	สามพัน

(หงส์หิน, 2511: 31 – 32)

(ถอดความ: พระญาพารานสี เจ้าเมืองพารานสีมีรับสั่งให้กรมทหารจัดพล ทั้งพลปืน พลดาบ พลหอก และคัดคนที่แข็งแรง ไม่ให้คัดเอาคนที่ติดฝืน หากคัดคนที่ติดฝืนมากก็เท่ากับว่าส่งคนเหล่านี้ไปเป็นเหยื่อยักข์ การไปต่อสู้กับยักข์นั้นไม่ใช่เรื่องที่สบายเหมือนกับนอนในโรงน้ำยาจีน ให้จัดทหารและมหาเด็กลีให้ครบสามพันคนไปสู้กับยักข์)

จากคำขอทั้งหมดที่กล่าวมาจะเห็นว่า เจ้าเมืองมีข้าราชการมากมายหลายลักษณะ ได้แก่ ท้าว เสนา ขุนนาง องค์กรักษ์ มหาเด็กลี ทหาร ตำรวจ ราชทูต และคนใช้ ซึ่งแต่ละตำแหน่งล้วนมีความสำคัญในการช่วยเหลืองานของเจ้าเมือง

ท้าว เป็นคำนำหน้าบุคคลในราชวงศ์ระดับสูงของล้านนา ซึ่งมีบทบาทในการบริหาร ซึ่งมักจะยังไม่ผ่านพิธีการอภิเษกเป็นกษัตริย์ เช่น ท้าวสามประยูรผิงแกน เมื่อราชาภิเษกมีพระนามว่าพระเจ้าสามผิงแกน และท้าวลก เมื่อราชาภิเษกแล้วมีพระนามว่าพระเจ้าติโลกราช ต่อมาเมื่อล้านนาเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรไทยแล้ว ตำแหน่งท้าวกลายเป็นตำแหน่งบริหาร พบว่ามีการแต่งตั้งบุคคลซึ่งเป็นคนธรรมดาขึ้นเป็นท้าวด้วย เช่น ใหม่มบุญมา ได้รับแต่งตั้งเป็น ท้าวสุนทรพจนกิจ รับราชการในสำนักของพระราชชายาเจ้าดารารัศมี เป็นต้น (สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 6, 2542: 2781) ในวรรณกรรมคำขอกวีจะกล่าวถึงท้าว 2 ลักษณะ คือ ท้าว เป็นสรรพนามเรียกเจ้าเมือง และท้าวเป็นตำแหน่งข้าราชการของเจ้าเมือง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับบริบทคำขอที่สามารถแยกลักษณะของท้าวในแต่ละความหมายได้อย่างชัดเจน เช่น ในคำขอกล่าวถึง เทวีท้าว หรือ พ่อท้าว จะหมายถึงสรรพนามเรียกเจ้าเมือง หากในคำขอกล่าวถึง ท้าวขุน หรือ ท้าวขุนมูลนาย จะหมายถึงข้าราชการของเจ้าเมือง

เสนา หรือ ขุนนาง หรือทหาร มีความสำคัญในฐานะที่มีบทบาทช่วยเหลือ กษัตริย์ในการปกครอง ในเอกสารล้านนาพบว่าการแบ่งเสนาออกเป็นประเภทต่าง ๆ ได้แก่ 1.เสนา เค้า คือเสนาผู้ใหญ่ ประธานคณะเสนา 2.เสนาข้าง คือทหารที่ใช้ข้างเป็นพาหนะ 3.เสนาดาบ คือ ทหารที่ใช้ดาบเป็นอาวุธ 4.เสนาไต่คำ คือพนักงานสอบสวน 5.เสนาเที่ยวดิน คือทหารเดินเท้า 6.เสนา ม้า คือทหารที่ใช้ม้าเป็นพาหนะ 7.เสนารถ คือทหารที่ใช้รถศึกเป็นพาหนะ 8.เสนาหอก คือทหารที่ใช้ หอกเป็นอาวุธ 9.เสนาห่าน คือทหาร นักรบผู้กล้าหาญ 10.เสนาผู้ต่างตา คือเสนาต่างพระเนตร พระภรณ์ และ 11.เสนาอำมาตย์ คือเสนาอำมาตย์ซึ่งเป็นข้าราชการ (สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 14, 2542: 7178 – 7180) ในวรรณกรรมคำวซอกวิจจะกล่าวถึงเสนาประเภทต่าง ๆ ที่ชัดเจน ได้แก่ เสนาอำมาตย์ เสนาเที่ยวดิน เสนาดาบ เสนาหอก เสนารถ เสนาข้าง เสนาม้า และ เสนาผู้ต่างตา นอกจากนี้ก็วิจจะกล่าวถึงเสนาโดยเรียกรวมกันว่า เสนาใหญ่น้อย เสนาชายขวา ซึ่งไม่ได้ ระบุชัดเจนว่าเป็นเสนาประเภทใด อีกทั้งในคำวซอกยังได้กล่าวถึงองครักษ์ มหาดเล็ก ตำรวจ และ ราชทูต ซึ่งอยู่ในกลุ่มเดียวกันกับเสนา

ข้า หรือ คนใช้ เป็นชนชั้นต่ำสุดในสังคมล้านนา เจ้าเมืองจะมีข้ารับใช้ มากที่สุดในเมืองในวรรณกรรมคำวซอกได้กล่าวว่าเจ้าเมืองมีข้ารับใช้ เมื่อเจ้าเมืองจะเสด็จไปที่ใด นอกจากจะมีท้าวขุนมูลนาย เสนาทหารที่ตามเสด็จด้วยแล้ว เจ้าเมืองจะต้องมีข้ารับใช้คอยติดตาม รับใช้เจ้าเมืองด้วย

นอกจากนี้เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวซอกยังมีนางสนม หรือบาทบริจาริกา เป็นทรัพย์ของเจ้าเมืองด้วย ซึ่งนางสนมมีหน้าที่ทำให้เจ้าเมืองเกิดความเกษมสำราญ หากเจ้าเมืองมี นางสนมมากย่อมแสดงให้เห็นถึงบุญบารมีที่ยิ่งใหญ่ ทำให้เจ้าเมืองในเมืองอื่นหรือบุคคลต่าง ๆ ยกธิดา หรือลูกสาวให้กับเจ้าเมือง ในวรรณกรรมคำวซอกวิจจะกล่าวถึงเจ้าเมืองว่าเป็นผู้ที่มีนางสนมมาก ดังในคำวซอว่า

นามกลอน	ว่าพรหมทัต	ตนนั่งสร้าง	ปู้รี
อัครราชเฝ้า	นางมเหสี	ชื่อเกลินี	สีใสสว่างสร้อย
มีนางสนม	กลมเกลียวแวตห้อย	หลายพันคน	ละลุ่ม

(สุทฤษฎี, 2511: 2)

(ถอดความ: กล่าวถึงพระญาพรหมทัต เจ้าเมืองพาราณสี มีอัครมเหสีชื่อนางเกสินี และมีนางสนมแวดล้อม รุมเร้าหลายพันคน)

จากคำขอเรื่องสุทธานุข้างต้น แสดงให้เห็นว่าเจ้าเมืองนอกจากจะมีอัครมเหสีแล้ว เจ้าเมืองยังมีนางสนมรายล้อมอีกหลายพันคน ในวรรณกรรมคำขอหลายเรื่องกล่าวว่า เจ้าเมืองนั้นมีนางสนมได้มากถึงหนึ่งหมื่นกว่าคน ดังในคำขอว่า

นามกลอน	พระญาอาทิตย์	เปนเชื่อนข้าว	บุรี
มีนางหน่อท้าว	อัครมเหสี	จันทเทวี	หาเปนเค้าเหง้า
มีนางสนม	ริงรามหนุ่มเถ้า	หมื่นหกพันนาง	แวดล้อม
เปนบริวาร	บำเรออ่อนน้อม	แฝงใฝ่ใฝ้า	ราชา

(เจ้าสุวัตร, 2511: 1 – 2)

(ถอดความ: พระญาอาทิตย์ เจ้าเมืองพาราณสี มีอัครมเหสีชื่อนางจันทเทวี มีนางสนมหนึ่งหมื่นหกพันคนเป็นบริวารบำเรอของเจ้าเมือง)

จากคำขอเรื่องเจ้าสุวัตรข้างต้น กวีได้พรรณนาให้เห็นว่าเจ้าเมืองมีอัครมเหสีซึ่งเป็นตำแหน่งที่สูงที่สุดของเหล่านางสนมกำนัล นอกจากนี้เจ้าเมืองยังมีนางสนมน้อยใหญ่เป็นบริวารมากถึงหนึ่งหมื่นหกพันคนเพื่อบำเรอและให้ความสำราญแก่เจ้าเมือง เช่นเดียวกับคำขอเรื่องกำกาดำและเรื่องสุวรรณทอยสังข์ที่กล่าวถึงเจ้าเมืองว่ามีราชเทวี และมีนางสนมอีกหนึ่งหมื่นหกพันคนรายล้อมเพื่อเฝ้าคอยรับใช้แก่เจ้าเมือง ดังในคำขอว่า

เสวยบุรี	พรหมทัตนั้น	สนุกขึ้นหน้า	เซงซา
มีเทวีเค้า	อันเปนเพื่อนจา	ชื่อนางจันทา	ผิวใสบ่เล้า
มีนางสนม	บังคมล้อมเฝ้า	หมื่นหกพันนาง	แวดล้อม

(กำกาดำ, 2511: 4)

(ถอดความ: พระญาจิตตราช เจ้าเมืองพรหมทัต มีเทวีชื่อนางจันทา นางมีผิวใสสวยงาม และมีนางสนมรายล้อมหนึ่งหมื่นหกพันคน)

สององค์ใหญ่ศ	ปกครองรักษา	อำมาตย์เสนา	ประชาข้าเฝ้า
นางนาฏสนม	แวดล้อมเฝ้า	หมื่นหกพันนาง	กล่อมใช้
ทาสีทาสา	รุมราเป่าไฟ	อยู่ผาสาทแก้ว	เมรุค้ำ

(สุวรรณทอยสังข์, 2511: 3)

(ถอดความ: ท้าวสามล และมเหสีคือนางมณฑา ปกครองเมืองพาราณสี ปกครองดูแลเสนาอำมาตย์และประชาชน มีนางสนมหนึ่งหมื่นหกพันนางคอยรับใช้เป็นทาสบริวารอยู่ในปราสาทราชวัง)

จะเห็นได้ว่า เจ้าเมืองมีนางสนมกำนัลมากถึงหนึ่งหมื่นหกพันนางเพื่อเฝ้าคอยบ่าเรอรับใช้ และให้ความสำคัญแก่เจ้าเมือง การมีนางสนมมากนั้นแสดงให้เห็นว่าเจ้าเมืองเป็นผู้ที่มีบุญบารมีที่ยิ่งใหญ่ ด้วยบุญบารมีของเจ้าเมืองทำให้หญิงสาวต่างพร้อมรับใช้เจ้าเมือง

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่าข้าราชการบริพารของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคาวเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญคอยช่วยเหลือเจ้าเมือง ข้าราชการบริพารมีตำแหน่งหน้าที่ที่หลากหลาย ได้แก่ ท้าว เจ้านาย ขุนนาง เสนา ราชทูต ตำรวจ สนม และข้ารับใช้ การที่เจ้าเมืองมีข้าราชการบริพารมากย่อมแสดงให้เห็นถึงบุญญาบารมีที่ยิ่งใหญ่ของเจ้าเมือง ประชาชนทุกหมู่เหล่าต่างแสดงความจงรักภักดีต่อเจ้าเมือง

8.2.2. สัตว์บริวาร

นอกจากเจ้าเมืองจะมีบุคคลที่ทำหน้าที่ต่าง ๆ เป็นบริวารแล้ว เจ้าเมืองยังมีสัตว์เป็นบริวาร ซึ่งเป็นสัตว์ใช้งานในราชกิจของเจ้าเมือง

สัตว์บริวารที่เจ้าเมืองเลี้ยงใช้งานในราชกิจต่าง ๆ ส่วนใหญ่เป็นสัตว์ที่อยู่ในกำลังพลทหาร และสัตว์เลี้ยงเพื่อใช้งาน ได้แก่ ช้าง ม้า วัว และควาย ในวรรณกรรมคาวชอกกล่าวถึงช้างและม้าซึ่งไม่ได้เป็นพระราชพาหนะของเจ้าเมืองแต่กล่าวในลักษณะเป็นทรัพย์บริวารของเจ้าเมือง อันแสดงให้เห็นถึงความยิ่งใหญ่ของเจ้าเมือง ทั้งนี้สัตว์บริวารที่กล่าวอยู่ในวรรณกรรมคาวชอกเป็นลักษณะของบรรณาการที่ประชาชนเคารพเจ้าเมืองและได้มอบสัตว์บริวารให้เจ้าเมือง เช่นในคาวชอเรื่องอ้ายร้อยชอดกล่าวถึงสัตว์บริวารของเจ้าเมืองคือ วัว และควาย ซึ่งประชาชนได้นำมาถวายให้เป็นสมบัติของเจ้าเมือง เพื่อให้เจ้าเมืองได้ใช้งานสัตว์เหล่านี้ตามพระราชประสงค์ ดังในคาวชอว่า

พวกหมู่พล	ตนบุญบ่เส้า	เขาไหลมารอม	พร้อมพัด
หยุดอยู่ตอมกัน	เรียงยายเปนทัพ	พอเต็มช่วงกว้าง	ในวัง
วัวควายช้างม้า	เปียดยัดสุนกัน	มีเสียงเนืองน้น	สนั่นทั่วห้อง
พญาจำปา	เก็บครวมาต้อม	ฝูงปักษาเมือง	ไพร่น้อย
จักเอาถวายน	โอรสชอดร้อย	ตนยอดสร้อย	องค์คำ

(อ้ายร้อยชอด, 2511: 136)

(ถอดความ: ก่อนที่อ้ายร้อยชอดจะออกจากเมืองจำปานั้น ประชาชนต่างหลั่งไหลเข้ามาเต็มลานวัง พร้อมทั้งวัวควายช้างม้าเปียดเสียดกันร้องเสียงดังไปทั่ว พระญาจำปาได้เก็บข้าวของที่ประชาชนเตรียมมาถวายให้แก่อ้ายร้อยชอด)

พรรณครวครว	เก็บขึ้นใส่ข้าง	ตัวเอกอ้าง	ฟังพลาย
สัพพะเครื่องพร้อม	มากพวงหลวงหลาย	ข้างม้าวัวควาย	ชูไว้เป็นถ้ำ

(อ้ายร้อยชอด, 2511: 136)

(ถอดความ: ข้าวของเครื่องครวครวของอ้ายร้อยชอดถูกเก็บขึ้นไว้บนหลังข้างพลาย นอกจากนี้ยังมีข้าวของต่าง ๆ รวมทั้งวัวควายที่จะเดินทางไปกับอ้ายร้อยชอดด้วย)

กวีได้กล่าวถึงเจ้าเมืองว่ามีสัตว์เป็นบริวารเพื่อใช้งานในราชกิจต่าง ๆ ของเจ้าเมือง สัตว์บริวารของเจ้าเมืองได้แก่ ข้าง ม้า วัว และควาย สัตว์ใช้งานเหล่านี้จะเป็นกำลังพล และเป็นสัตว์ใช้ตามพระราชประสงค์ของเจ้าเมือง

9.ภาพลักษณ์ผู้มีรูปงาม

การมีรูปงามเป็นภาพลักษณ์หนึ่งของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวซอ การเป็นผู้มีรูปงามเป็นลักษณะของเจ้าเมืองหรือกษัตริย์ในวรรณคดีไทยด้วย ซึ่งกษัตริย์ในวรรณคดีไทยอื่น ๆ เช่น พระลอก็เป็นกษัตริย์หนุ่มผู้มีความงามเป็นเลิศ ในเรื่องลิลิตพระลอ ซึ่งกวีได้พรรณนาความมีเสน่ห์ของอวัยวะส่วนต่าง ๆ ของพระลอ คือ ดวงตา คิ้ว ไบหู จมูก ริมฝีปาก คาง คอ ไหล่ ออก เอว แขน นิ้ว เล็บ เท้า ผม ทำให้กษัตริย์หนุ่มรูปงามเป็นเลิศในสามโลก (วิภา กงกะนันทน์, 2538: 43 – 44) ในวรรณกรรมคำวซอกวีได้ชื่นชมเจ้าเมืองว่าเป็นผู้ที่มีรูปงามทั้งดงาม ซึ่งลักษณะการมีรูปงามของเจ้าเมืองนั้น กวีจะพรรณนาให้เห็นว่าเจ้าเมืองมีผิวพรรณงามผุดผ่อง ดังในคำวซอเรื่องสุวรรณหอยสังข์ ที่กล่าวถึงพระสังข์ว่ามีรูปงามผุดผ่องสดใสเหมือนดั่งทองคำ ดังปรากฏในคำวซอว่า

ที่นั่นเนื้อห้าว	สามลท้าวไต้	ก็ผดผาดขึ้น	เรือนไป
หันพระหนอเชื้อ	ผุดผ่องผิวใส	เป็นเนื้อทองใบ	ใสงามผ่องแผ้ว
ข้าทรงวัดตา	ติดคำหลามแก้ว	แสงวาวแวว	วาบวับ
ว่าลูกกุ	ฟังเข้าไปรับ	ปะขวัญแห่งเจ้า	เร็วพลัน

(สุวรรณหอยสังข์, 2511: 117 – 118)

(ถอดความ: เมื่อท้าวสามลกำลังขึ้นไปบนเรือนก็พบพระสังข์ที่มีรูปงามผิวเป็นทองสดใส อีกทั้งเมื่อพระสังข์ทรงเครื่องอาภรณ์เครื่องทองและเพชรพลอยยิ่งทรงรัศมีแวววาว ท้าวสามลจึงรีบเข้าไปรับขวัญพระสังข์)

ส่วนคำขอเรื่องชีวหาลิ้นคำ กวีได้พรรณนารูปร่างที่งดงามของชีวหาลิ้นคำว่ามีผิวพรรณขาวใส เนื้ออ่อน สว่างามต่างจากสามัญชนทั่วไป ทั้งนี้เพราะชีวหาลิ้นคำเป็นวงศ์ของกษัตริย์จึงทำให้มีรูปร่างที่งดงามและโดดเด่นเช่นนี้ ดังในคำขอว่า

ส่วนสมณะ	ท่านมาเลงหัน	ยังหน่อโพธิ์ณ	ผิวงามอาจอ้าง
รูปร่างขาวใส	วิไลชุก้าน	มีกายางาม	อ่อนเนื้อ
ท่านนี้รอยเป่น	วงศ์โยชาติเชื้อ	กษัตริย์ใหญ่กว้าง	พารา

(ชีวหาลิ้นคำ, 2511: 30)

(ถอดความ: พระฤาษีได้พบกับชีวหาลิ้นคำที่มีรูปร่างขาวใสงดงามก็รู้ว่าชีวหาลิ้นคำเป็นวงศ์ของกษัตริย์)

ในคำขอเรื่องวรรณพราหมณ์ กวียังได้พรรณนารูปร่างที่งดงามของเจ้าวรรณพราหมณ์ว่างามอย่างมีสง่าราศี ทำให้ผู้พบเห็นเจ้าเมืองต่างหลงใหลในความสง่างาม ดังครั้งที่นางพิมพาเห็นเจ้าวรรณพราหมณ์ก็หลงใหลทันที ดังคำขอว่า

ห็นองค์เลิศฟ้า	ทรงรัศมี	นั่งผ่องนึ่งดี	บ่แค้นค่ายไต้
สง่าราศี	นำบุญดีไหว้	นางถามคำไป	ต่อท้าว
ว่าเจ้าอยู่ไหน	เมืองบนชั้นฟ้า	เสด็จแหล่งหล้า	ลาลง
เป่นธิดาชไท้	อินทาทิไลหน	คาเป่นอินพรหม	นาครคฤชไต้หล้า
เป่นพระอินสวน	คาพรหมสามหน้า	ฤาฝูงเทพา	ป่าไม้

(วรรณพราหมณ์, 2511: 12)

(ถอดความ: เมื่อนางพิมพาเห็นรูปร่างของวรรณพราหมณ์ที่มีรัศมี นางมองอย่างหลงใหลไม่มีแผนจะหนี วรรณพราหมณ์มีสง่าราศีนำกราบไหว้ นางจึงถามวรรณพราหมณ์ว่ามาจากไหน มาจากสรวงสวรรค์ เป็นพระอินทร์ หรือเป็นพระพรหม หรือเป็นพระอิศวร หรือเป็นรุกขเทวดาลงมา)

นอกจากนี้กวียังได้พรรณนารูปร่างของเจ้าเมืองว่ามีใบหน้าที่งดงาม ซึ่งใบหน้าที่งดงามของเจ้าเมืองนั้นประกอบด้วยอวัยวะส่วนต่าง ๆ เช่น ตา ผม และคิ้ว ที่งดงามเหมาะสมกับใบหน้า ดังในคำขอเรื่องชีวหาลิ้นคำ กวีได้พรรณนาความงามของเจ้าเมืองว่ามีดวงตาสองข้างเป็นสีเขียว (ดำ) มีแก้มทั้งสองข้างที่งามเสมอกัน และมีไรผมที่ราบเรียบดูสะอาดงามสัมพันธ์กับใบหน้า ดังในคำขอว่า

มีสองตาเขียว	สันเดียวทั้งแก้ม	สมกับชายแพง	ลูกรัก
มีตีนผมเจือ	ราบเพียงเรียงน้ก	ใสสว่างแจ้ง	โสภา

(ชีวหาลิ้นคำ, 2511: 6)

(ถอดความ: กล่าวถึงชีวหาสิ้นคำมีดวงตาที่ดำ และมีแก้มที่งาม สมกับเป็นลูกชายผู้เป็นที่รักของพ่อแม่ มีโรผมเรียบเป็นแนวเสมอกันดูสะอาดสดใส)

ในคำวขอเรื่องหงส์หิน กวีได้พรรณนาความงามของเจ้าว่ามีใบหน้าที้งงดงาม โดยที่มีวงคิ้วโค้ง ประดับรับกรอบหน้า และมีดวงตาคมหรือลักษณะของดวงตาที่เป็นประกายสดใส ทำให้ใบหน้าของ เจ้าเมื่อนั้นงามโดดเด่นกว่าสามัญชนธรรมดาทั่วไป ดังคำวขอว่า

ส่วนบุตรี	นารีลูกเต้า	ยอดนงเยาว์	มะม้อย
สอดแลมมา	เจ้ากุมารน้อย	ใจละห้อย	องค์ชาย
ว่างามเลิศล้ำ	เจ้าแว่นเงาใส	ใครตายเป็นไร	ไปติดแจ่งผ้า
คิ้วก็กลม	สมกับใบหน้า	มีตาคมเร็ว	รีบนัก
หันคำเดียว	ก็น่าดีรัก	ใครเกี่ยวกอดฝัน	พินนอน

(หงส์หิน, 2511: 37 – 38)

(ถอดความ: กล่าวถึงนางมุขวดี ธิดาของพระญายักษ์วิสุตสวโร เมื่อนางมุขวดีเห็นเจ้าหงส์หินก็รักใคร่เพราะ เจ้าหงส์หินนั้นมีรูปร่าง นางอยากตายไปเกิดเป็นตัวไรเพื่อเกาะยังเสื้อผ้าของเจ้าหงส์หิน เจ้าหงส์หินนั้นมี รูปร่าง คิ้วโค้งงามประดับรับกรอบหน้า มีดวงตาคม เมื่อนางเห็นเพียงแวบเดียวก็หลงใหลและอยากเป็นคู่รัก นอนกอดกับเจ้าหงส์หิน)

ภาพลักษณ์ผู้มีรูปร่างของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวขอ นอกจากจะแสดงให้เห็นว่าเจ้าเมือง เป็นผู้มีรูปร่างกว่าคนทั่วไปแล้ว ลักษณะของการเป็นผู้มีรูปร่างของเจ้าเมืองยังแสดงให้เห็นว่าเจ้าเมือง นั้นเป็นมหาบุรุษด้วย กล่าวคือ ลักษณะการมีรูปร่างของเจ้าเมือง เช่น การมีรูปร่างตั้งทอง การมี ดวงตาดำเป็นประกาย การมีผมและคิ้วงามประดับรับกับกรอบหน้า สอดคล้องกับลักษณะของ มหาบุรุษ ดังในพระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค (2539: 159 – 163) ที่พระพุทธเจ้าทรง กล่าวถึงลักษณะของมหาบุรุษไว้ 32 ประการ ซึ่งลักษณะของมหาบุรุษสัมพันธ์กับลักษณะการเป็นผู้มี รูปร่างของเจ้าเมือง คือ การมีพระฉวีสีทอง คือคล้ายทองคำ การมีพระเนตรดำสนิทและเป็นประกาย แจ่มใส และการมีพระเศียรประดับด้วยกรอบพระพักตร์ ลักษณะของมหาบุรุษดังกล่าวนี้หากเป็น ฆราวาสก็จะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ และหากเป็นบรรพชิตก็จะได้เป็นพระพุทธเจ้า ดังนั้นการที่ เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวขอเป็นผู้มีรูปร่างจึงแสดงให้เห็นถึงคุณลักษณะพิเศษของผู้ที่เป็นใหญ่ใน แผ่นดิน

ภาพลักษณ์เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอทั้ง 9 ภาพลักษณ์เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความ คุณลักษณะและหน้าที่ของการเป็นเจ้าเมือง ด้วยภาพลักษณ์ที่หลากหลายทำให้เจ้าเมืองในวรรณกรรม คำxonั้นมีความน่าสนใจและโดดเด่นแตกต่างไปจากวรรณกรรมทั่วไป

ลักษณะเด่นของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอ

ภาพลักษณ์เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอแสดงถึงคุณลักษณะและหน้าที่ของเจ้าเมืองในการ ปกครองบ้านเมืองให้เกิดความเจริญรุ่งเรือง กวีได้สร้างสรรค์ตัวละครเจ้าเมืองให้มีภาพลักษณ์ที่ หลากหลายซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 9 ภาพลักษณ์ ได้แก่ ภาพลักษณ์การเป็นผู้ปกครองเมือง ภาพลักษณ์พระโพธิสัตว์ ภาพลักษณ์ เจ้าเมืองล้านนา ภาพลักษณ์ผู้มีบุญ ภาพลักษณ์ผู้มีของวิเศษและ อำนาจวิเศษ ภาพลักษณ์ผู้มีสติปัญญาและความรู้ ภาพลักษณ์ผู้มีจริยธรรม ภาพลักษณ์ผู้มีทรัพย์ และ ภาพลักษณ์ผู้มีรูปร่างงาม ทำให้ภาพลักษณ์เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอมีลักษณะที่โดดเด่นและแตกต่าง ไปจากเจ้าเมืองในวรรณกรรมล้านนาประเภทอื่น

วรรณกรรมล้านนาแบ่งออกตามลักษณะการถ่ายทอดจะแบ่งได้เป็นสองประเภท ได้แก่ วรรณกรรมมุขปาฐะ เช่น เพลงเด็ก เพลงชาวบ้าน โวหารรักของหนุ่มสาว นิทานชาวบ้าน ปริศนา คำทาย ภาษิต และวรรณกรรมลายลักษณ์ เช่น วรรณกรรมบาลี ชาดก ตำนาน ตำรา กฎหมาย คำสอน กวีนิพนธ์ (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2528: 21 – 22) คำxonเป็นกวีนิพนธ์จัดอยู่ในวรรณกรรมล้านนา ประเภทลายลักษณ์ ซึ่งตัวละครเจ้าเมืองนอกจากจะปรากฏในวรรณกรรมคำxonแล้ว ในวรรณกรรม ลายลักษณ์ของล้านนาประเภทอื่นก็ยังมีกล่าวถึงตัวละครเจ้าเมืองไว้อย่างน่าสนใจด้วยเช่นกัน ดังนั้นในการศึกษาภาพลักษณ์เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำxonจึงได้สำรวจและพิจารณาเกี่ยวกับ ตัวละครเจ้าเมืองที่ปรากฏร่วมกับวรรณกรรมลายลักษณ์ของล้านนาประเภทอื่นด้วย ซึ่งในการศึกษา ครั้งนี้ผู้วิจัยได้เลือกวรรณกรรมลายลักษณ์ของล้านนา 2 ประเภทที่กล่าวถึงตัวละครเจ้าเมือง คือ วรรณกรรมตำนาน และวรรณกรรมโคลงนิทานล้านนา เพื่อเปรียบเทียบให้เห็นว่าเจ้าเมืองใน วรรณกรรมคำxonมีลักษณะที่เหมือนหรือต่างกับเจ้าเมืองในวรรณกรรมประเภทอื่นอย่างไร รวมทั้ง เพื่อแสดงให้เห็นลักษณะที่โดดเด่นของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำxon

วรรณกรรมตำนาน หมายถึง หมายถึง วรรณกรรมที่เกี่ยวกับอดีต เกี่ยวพันกับศาสนาและ อิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ และความชัดเจนในการให้ข้อมูลของศักราชหรือกำหนดระยะเวลาอาจไม่กระจ่าง

หรืออาจจะเว้นการกล่าวถึงเวลาที่เกิดเหตุการณ์ก็ได้ ในล้านนามีผู้บันทึกเรื่องเชิงตำนานไว้มาก โดยเฉพาะตำนานที่เกี่ยวกับศาสนสถาน เช่น ตำนานนางจามเทวี ชินกาลมาลีปกรณ์ ตำนานมูลศาสนา ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ และตำนานพระธาตุดอยสุเทพ (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2528: 191 – 193) นอกจากวรรณกรรมตำนานจะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับศาสนสถานแล้ว ข้อมูลประวัติศาสตร์ของล้านนาก็นิยมบันทึกในรูปแบบของวรรณกรรมตำนาน คือ ระบุชื่อบุคคล ชื่อสถานที่ และช่วงเวลา ซึ่งเป็นข้อมูลที่เกี่ยวข้องในแง่ของประวัติศาสตร์ที่สามารถเป็นหลักฐานขั้นต้นในการศึกษาประวัติศาสตร์ที่ ประวัติบุคคล ตลอดจนการกำหนดยุคสมัยต่าง ๆ ดังจะเห็นความสำคัญของวรรณกรรมตำนานที่มักใช้อ้างถึงในวงวิชาการ เช่น ตำนานโยนก ตำนานจามเทวีวงศ์ ตำนานสิบห้าราชวงศ์ และตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่

วรรณกรรมตำนานที่ผู้ศึกษาใช้ในการศึกษาภาพลักษณ์เจ้าเมืองคือ ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ เนื่องจากตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่เป็นวรรณกรรมตำนานที่กล่าวถึงเจ้าเมืองที่มีตัวตนอยู่จริงตามประวัติศาสตร์ เจ้าเมืองในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่มีคุณลักษณะและหน้าที่ที่หลากหลายทั้งเหมือนคล้ายคลึง และแตกต่างกับเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอ ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาจากตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ 700 ปี ซึ่งปริวรรตและตรวจสอบชำระต้นฉบับโดยคณะอนุกรรมการตรวจสอบและชำระต้นฉบับตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ และศูนย์ศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏเชียงใหม่ พิมพ์เผยแพร่เมื่อ พ.ศ. 2538

ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับ เชียงใหม่ 700 ปี เป็นเอกสารที่มีความสำคัญต่อล้านนามีความยาวทั้งสิ้น 8 ผูก เริ่มต้นผูกที่ 1 ด้วยการกล่าวถึงลำดับวงศ์ของพระญามหาสมันตราช สากยวงศ์ราชคหวงค์ เรื่องการตัดศักราช รวมทั้งพุทธประวัติอย่างคร่าว ๆ จากนั้นกล่าวถึงลำดับวงศ์ลวจักรราช และเรื่องพระญาเจืองที่ยกทัพไปปราบเมืองแก้ว ต่อมากล่าวถึงสมัยพระญามังรายสร้างเมืองเชียงราย และย้ายมาอยู่ที่เมืองฝาง พระญามังรายได้ส่งอ้ายฟ้าไปเป็นไส้ศึกในเมืองหริภุญชัย หลังจากนั้นพระญามังรายได้ทำไมตรีกับพระญางำเมือง เจ้าเมืองพะเยา ต่อมาได้เกิดกรณีกันขึ้นระหว่างพระญาร่วง เจ้าเมืองสุโขทัยเป็นชู้กับนางอ้วเชียงแสน มเหสีของพระญางำเมือง ซึ่งพระญางำเมืองจับได้ จึงได้เชิญพระญามังรายมาตัดสินความ พระญามังรายได้ตัดสินความโดยให้พระญาร่วงเสียเบี้ยปรับ และได้ให้พระญางำเมืองและพระญาร่วงปรองดองกัน

ผูกที่ 2 กล่าวถึงอ้ายฟ้าที่เข้ามาเป็นไส้ศึกในเมืองหริภุญชัยจนได้รับความไว้วางใจจากพระญา ยีบา เจ้าเมืองหริภุญชัย และดำเนินการตามแผนเพื่อให้ประชาชนเกลียดชังพระญาयीบา แล้วส่งข่าวให้ กองทัพพระญามังรายเข้ายึดเมืองหริภุญชัย พระญามังรายยึดเมืองหริภุญชัยและให้อ้ายฟ้าปกครอง เมืองหริภุญชัย จากนั้นพระญามังรายได้มาสร้างเวียงกุมกาม และสร้างศาสนสถานไว้ในเวียงกุมกาม ต่อมาพระญามังรายก็ได้เสด็จมาสร้างเมืองเชียงใหม่ โดยเชิญพระญางำเมือง และพระญาร่วงมาร่วม ปรีกษาในการสร้างเวียงเชียงใหม่ และสร้างเวียงเชียงใหม่ขึ้นในวันที่ 12 เมษายน พ.ศ. 1839

ผูกที่ 3 กล่าวถึงโอรสของพระญามังราย 3 พระองค์ คือ เจ้าขุนเครื่อง เจ้าขุนคราม และ เจ้าขุนเครือ พระญามังรายได้ตั้งให้ขุนครามเป็นอุปราชครองเมืองเชียงราย เจ้าขุนเครื่องกระทำผิด อาชญาจึงถูกลอบฆ่า ส่วนเจ้าขุนเครือถูกไปอยู่ที่เมืองกองไต เจ้าขุนครามมีราชบุตร 3 พระองค์ คือ ท้าวแสนภู ท้าวน้ำท่วม และ ท้าวจั่ว เมื่อพระญามังรายสวรรคต เจ้าขุนครามได้แต่งตั้งให้ท้าวแสนภู ครองเมืองเชียงใหม่ ให้ท้าวน้ำท่วมครองเมืองฝาง และให้ท้าวจั่วครองเมืองเชียงของ เมื่อเจ้าขุนคราม สวรรคต ท้าวแสนภูจึงไปครองเมืองเชียงรายและให้ราชบุตรคือพระญาคำฟูครองเมืองเชียงใหม่ พระญาคำฟูได้เป็นซู้กับภรรยาของสหายจึงถูกเงือกลากไปกิน ท้าวผายูจึงขึ้นครองเมืองเชียงใหม่ ท้าวผายูมีราชบุตร 2 พระองค์ คือ ท้าวกือนา และท้าวมหาพรหม เมื่อท้าวผายูสวรรคต ท้าวกือนาจึง ได้ขึ้นครองเมืองเชียงใหม่ ต่อมาเมื่อท้าวกือนาสวรรคต ราชบุตรชื่อพระญาแสนเมืองมาจึงได้ครอง เมืองเชียงใหม่ พระญาแสนเมืองมามีราชบุตร 2 พระองค์ คือท้าวยี่กุมกาม และพระญาสามฝั่งแกน พระญาแสนเมืองมาแต่งตั้งให้ท้าวยี่กุมกามครองเมืองเชียงราย เมื่อพระญาแสนเมืองมาสวรรคต พระญาสามฝั่งแกนจึงขึ้นครองเมืองเชียงใหม่

ต่อมาในผูกที่ 4 กล่าวถึงพระญาสามฝั่งแกนมีลูก 10 คน ลูกคนที่ 6 ชื่อท้าวลก ได้ขึ้นครอง เมืองเชียงใหม่ และมีพระนามว่า พระญาติโลกราช ในสมัยของพระญาติโลกราช พระองค์มีความ เก่งกล้าสามารถยึดเมืองเป็นขึ้นต่อเชียงใหม่ได้หลายเมือง และได้ยกทัพไปต่อสู้กับพระญาบรมไตร โลกนาถ เมื่อพระญาบรมไตรโลกนาถออกผนวชได้ส่งราชทูตมาทำไมตรีกับเชียงใหม่ ในขณะที่พระญา บรมไตรโลกนาถผนวชอยู่นั้น มีซีมาน (นักบวชชาวพม่า) รูปหนึ่งมีวิชาอาคมเก่งกล้า พระญาบรมไตร โลกนาถจึงให้ซีมานไปทำลายเมืองเชียงใหม่

ผูกที่ 5 กล่าวถึงซิม่านได้เข้ามามีบทบาทในเมืองเชียงใหม่และได้โค่นไม้ศรีเมืองเชียงใหม่แล้วสร้างโรงช้างโรงม้าแทน หลังจากไม้ศรีเมืองถูกโค่น เมืองเชียงใหม่ก็เกิดอุบาทวีตต่าง ๆ ต่อมาพระญาบรมไตรโลกนาถได้ให้คนมาติดตามข่าวของซิม่าน แต่ถูกจับได้จึงถูกลงโทษจนถึงแก่ความตายรวมทั้งซิม่านด้วย พระเจ้าติโลกราชมีราชบุตร 1 พระองค์ชื่อท้าวศรีบุญเรืองได้ครองเมืองเชียงราย ท้าวศรีบุญเรืองมีราชบุตรชื่อท้าวยอดเชียงราย เมื่อพระเจ้าติโลกราชสวรรคต ท้าวศรีบุญเรืองถูกฆ่าตาย ท้าวยอดเชียงรายขึ้นครองเมืองเชียงใหม่ ท้าวยอดเชียงรายมีราชบุตรชื่อเจ้ารัตนราชบุตร ท้าวยอดเชียงรายปกครองบ้านเมืองเป็นที่ไม่พอใจแก่เหล่าเสนาอำมาตย์ จึงถูกเหล่าเสนาอำมาตย์เนรเทศไปอยู่เมืองชวदन้อย เสนาอำมาตย์จึงได้เชิญเจ้ารัตนราชบุตรอภิเษกขึ้นครองเมืองเชียงใหม่ มีพระนามว่าพระญาภูตธาธิปติราช หรือพระญาแก้ว ในสมัยของพระญาแก้วได้โปรดให้บูรณะศาสนสถานหลายแห่ง เมื่อพระญาแก้วสวรรคต พระเกษมภูธรราช หรือพระเมืองเกษ ผู้เป็นอนุชาได้ขึ้นครองเมืองเชียงใหม่ ต่อมาพระเมืองเกษถูกถอดออกจากราชสมบัติทำให้ท้าวชายราชบุตรได้ครองเมืองเชียงใหม่ ท้าวชายครองเมืองใหม่ได้ประพาศพิพิธราชธรรม จึงถูกเสนาจับปลงพระชนม์และเสนาได้เชิญพระเมืองเกษขึ้นครองเมืองเชียงใหม่เป็นครั้งที่สอง พระเมืองเกษถูกหมิ่นที่ครองเมืองเล็กจับปลงพระชนม์ พระนางมหาเทวีจรัสประภาได้ขึ้นครองเมืองเชียงใหม่ ต่อมาอีก 1 ปี พระญาอุปโยจากเมืองล้านช้างได้รับการอภิเษกให้ครองเมืองเชียงใหม่ เมื่อล้านช้างเกิดความวุ่นวายพระญาอุปโยจึงเสด็จกลับล้านช้าง ท้าวแม่กุจึงได้รับการเชิญให้ครองเมืองเชียงใหม่ ในสมัยพระเจ้าแม่กุครองเชียงใหม่พม่าได้ยกทัพมาตีเมืองเชียงใหม่และยึดเชียงใหม่ได้พร้อมกับให้พระนางวิสุทธิเทวีครองเมืองเชียงใหม่ เมื่อพระนางวิสุทธิเทวีสวรรคต ราชบุตรเจ้าฟ้ามังทรารองเชียงใหม่ ต่อมาการปกครองบ้านเมืองเชียงใหม่จึงขึ้นอยู่กับอำนาจของพม่า

ในผูกที่ 6 กล่าวถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในแต่ละปี และได้กล่าวถึงบ้านเมืองลคอรหรือลำปางที่กำลังระส่ำระสายไม่มีผู้นำที่เข้มแข็ง กระทบถึงท้าวจักรหรือทิพย์ช้างเข้ามาเป็นหัวหน้า ได้ต่อสู้กับเมืองลำพูนจนเมืองลำพูนแตกพ่าย ทิพย์ช้างได้ครองเมืองลำปางมีพระนามว่า พระญาสุลลือไชย ได้พระนามจากกษัตริย์พม่าว่า พระไชยสงคราม มีราชบุตรหลายคน ราชบุตรคนสำคัญชื่อเจ้าฟ้าชายแก้ว เมื่อสิ้นรัชสมัยของพระญาไชยสงครามแล้ว เจ้าฟ้าชายแก้วก็ครองราชย์สืบต่อ ในช่วงนั้นล้านนาเต็มไปด้วยสงคราม เจ้าฟ้าชายแก้วต้องหลบหนีไปอยู่เมืองแพร่ ภายหลังได้กลับมาเมืองลำปาง และมีโอรสธิดารวม 7 พระองค์ โอรสที่สำคัญคือ พระญากาวิละ ฝ่ายเมืองเชียงใหม่ พระญาจำบ้าน

เป็นกบฏต่อพม่า ต่อมาพระญาณาวีระและพระญาจำบ้านได้ร่วมกันต่อสู้กับพม่าโดยได้ขอกำลังจาก
 ธนบุรีคอยช่วยเหลือ ซึ่งมีเจ้าพระยาจักรีและเจ้าพระยาสุรสีห์เป็นแม่ทัพคนสำคัญ ในปี จ.ศ. 1140
 พระญาณาวีระได้ยกทัพไปตีเมืองเชียงแสนได้ จึงได้รับแต่งตั้งให้เป็นพระญามังราวชิระปราการกำแพง
 แก้ว

ผู้ที่ 7 กล่าวถึงปี จ.ศ. 1144 พระญาณาวีระได้ออกจากลำปางมาตั้งเวียงป่าซางและได้กวาด
 ด้อนผู้คนมาไว้ในเมืองเป็นจำนวนมาก ต่อมาพระญาณาวีระได้อพยพผู้คนมาอยู่ในเมืองเชียงใหม่ และ
 เนื้อหาในผู้ที่ 8 กล่าวถึงพระญาณาวีระได้กวาดด้อนผู้คนจากเมืองต่าง ๆ มาไว้ในเมืองเชียงใหม่ เมื่อ
 พระญาณาวีระถึงแก่พิราลัย เสนาข้าราชการได้ยกพระญาธัมมลังกาขึ้นเป็นเจ้าหลวงเชียงใหม่
 ในรัชสมัยของพระญาธัมมลังกามีผู้ไปจับช้างเผือกได้ พระญาธัมมลังกาจึงได้รับการเฉลิมพระนามว่า
 เสตหัตถิสุวัณณปทุมราชาหรือเจ้าช้างเผือก ต่อมาได้นำช้างเผือกนี้ไปถวายรัชกาลที่ 2 ในสมัย
 พระญาธัมมลังกาได้บูรณปฏิสังขรณ์วัดที่สำคัญ เช่น วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร วัดพระธาตุจอมทอง
 วัดพระพุทธรบาทสี่รอย เมื่อพระญาธัมมลังกาถึงแก่พิราลัย เสนาข้าราชการได้เชิญเจ้าหลวงเสกฐิคำฝั้น
 เป็นเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ เมื่อเจ้าหลวงเสกฐิคำฝั้นพิราลัย เจ้ามหาพุทธวิสุภูมิบาล หรือ พระญา
 พุทธวงส์ เป็นเจ้าหลวงเชียงใหม่ ในสมัยนี้เจ้าอนุเวียงจันทน์เป็นกบฏต่อกรุงรัตนโกสินทร์ พระญา
 พุทธวงส์ได้ ยกพลไปช่วยปราบ ดำเนินฟื้นฟูเมืองเชียงใหม่บันทึกเหตุการณ์ถึงปี จ.ศ. 1189 (พ.ศ.
 2370) ก็ยุติลง (สรุปความจาก สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 5, 2542: 2453 – 2459)

วรรณกรรมล้านนาที่นำมาใช้ศึกษาเปรียบเทียบประเภทต่อมาคือ โคลงนิทานล้านนา
 ซึ่งวรรณกรรมคำโคลงล้านนาสันนิษฐานว่าน่าจะเกิดขึ้นในเขตล้านนาไทยแล้วจึงนำไปพัฒนาขึ้นใน
 ราชสำนักอยุธยาในตอนหลัง แต่เท่าที่ค้นคว้านั้นยังไม่พบหลักฐานที่พอจะสรุปได้ว่าโคลงเกิดขึ้นใน
 ยุคใด แต่จากการสังเกตของอาจารย์สิงฆะ วรรณสัย กล่าวว่า ในสมัยของพระเจ้ากือนา (ประมาณ
 พ.ศ. 1900) นิยมเล่นโคลงกันมากและคำประพันธ์ประเภทโคลงนี้เป็นที่นิยมใช้ในการแต่งวรรณกรรม
 เป็นอันมากก่อนยุครัตนโกสินทร์ ซึ่งอาจกล่าวโดยสรุปได้ว่าวรรณกรรมคำโคลงของล้านนารุ่งเรือง
 ประมาณ พ.ศ. 2000 – 2200 หลังจากการรณาคัมภีร์เป็นภาษาบาลีและก่อนยุครัตนโกสินทร์ (อุดม
 รุ่งเรืองศรี, 2528: 243)

ทรงศักดิ์ ปรากฏวัฒนากุล และหทัยวรรณ ไชยกุล (2542: 2) พบว่าวรรณกรรมที่แต่งเป็นโคลงเท่าที่พบต้นฉบับในขณะนี้อาจแบ่งเนื้อหาได้ดังนี้

1. ประเภทนิราศ หมายถึงวรรณกรรมที่กล่าวถึงการเดินทางคร่ำครวญถึงนางอันเป็นที่รัก ได้แก่ โคลงนิราศหรือภูษัย โคลงนิราศดอยเก็ง โคลงนพบุรีกำสรวล
2. ประเภทประวัติศาสตร์ วรรณกรรมประเภทนี้มีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ และบางเรื่องมีลักษณะคาบเกี่ยววรรณกรรมนิราศกล่าวคือ มีบทรำพันแสดงอารมณ์รักด้วย ได้แก่ โคลงมัทรา (โคลงมัทราบรมเชียงใหม่) โคลงพื้นวัดพระสิงห์ และโคลงดอยสุเทพ
3. ประเภทคำสอน ได้แก่ โคลงเจ้าวิฑูรสอนหลาน โคลงวิฑูรสอนโลก โคลงพระลอสอนโลก โคลงคำสอนราชครูอมง โคลงคติคำสอน โคลงชรา โคลงสีลห้า โคลงเช็ดจัญไร โคลงปาปกรรม 10 หมู่ และโคลง 5000 วิสสา
4. ประเภทนิทาน หรือชาดก เป็นการเอานิทานท้องถิ่น (ซึ่งมักจะกล่าวอ้างว่าเป็นชาดก หรือ เรื่องราวของพระโพธิสัตว์) มาแต่งเป็นโคลง ได้แก่ โคลงปทุมสังกา โคลงหงส์ผาคำ โคลงพรหมทัต โคลงอมรา และโคลงอุสสาบารส
5. ประเภทโคลงเบ็ดเตล็ด ได้แก่โคลงกลบทต่าง ๆ

สำหรับการศึกษาในครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาโคลงที่มีเนื้อหาประเภทนิทานหรือชาดก เนื่องจากวรรณกรรมคำโคลงประเภทนิทานบางเรื่องมีความสัมพันธ์กับคำวกรรมชาดกที่เป็นสำนวนเทศน์และคำวชอนิทานที่เป็นคำประพันธ์ที่ได้รับความนิยมในสมัยราชวงศ์กาวิลละ (ศิวาพร วัฒนรัตน์, 2554: 2 – 3) ซึ่งวรรณกรรมโคลงนิทานเป็นวรรณกรรมที่แต่งขึ้นโดยมีเค้าเรื่องมาจากชาดกและนิทานพื้นบ้าน วรรณกรรมประเภทนี้จึงน่าจะนำเสนอภาพลักษณะเจ้าเมืองที่มีลักษณะเหมือน หรือคล้ายกับวรรณกรรมคำวชอ และภาพลักษณะเจ้าเมืองบางประการในวรรณกรรมคำโคลงนิทานก็แตกต่างกับภาพลักษณะเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวชอ

วรรณกรรมโคลงนิทานล้านนาที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้มีจำนวน 4 เรื่อง ได้แก่ โคลงหงส์ผาคำ โคลงปทุมสังกา โคลงอมรา และโคลงสุรวงส์

โคลงหงส์ผาคำ

เรื่องหงส์ผาคำเป็นเรื่องที่นิยมกันมากในล้านนา ซึ่งปรากฏให้เห็นทั้งในรูปของคำวาทธรรม หรือสำนวนเทศน์ คำวาท และปรากฏในรูปของโคลง ผู้แต่งโคลงเรื่องนี้คือ พระญาโลมาวิสัย แต่งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2395 (สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 14, 2542: 7265) โคลงเรื่องนี้ได้เค้าเรื่องมาจากเรื่อง สักกทีปนี เป็นชาตคนอกนิบาต และเป็นนิทานพื้นเมืองของล้านนา (ศิวาพร วัฒนรัตน์, 2554: 25)

เนื้อเรื่องของโคลงหงส์ผาคำคล้ายกับคำวาทเรื่องหงส์หิน ของเจ้าสุริยวงศ์ กล่าวถึงพระโพธิสัตว์หงส์ผาคำได้ออกตามหาเจ้ายาที่ถูยักษ์ลักพาตัวไป แต่แตกต่างกันเพียงเล็กน้อยในแง่รายละเอียดของพาหนะพระเอกคือ หงส์ ในคำวาทเรื่องหงส์หินกล่าวถึงหงส์ว่ามาจากก้อนหินที่พระอินทร์เสกให้กลายเป็นหงส์ ส่วนโคลงหงส์ผาคำกล่าวถึงหงส์ว่ามาจากพระอินทร์เสกขึ้นจากก้อนผาชื่อ “ลูกนิลละ”

ทั้งนี้ในงานวิจัยนี้จะศึกษาโคลงหงส์ผาคำที่ ทวี สว่างปัญญางกูร ปวีรรตจากคัมภีร์ใบลานต้นฉบับสมบูรณ ซึ่งที่มาของต้นฉบับปวีรรตนี้เป็นการคัดลอกมาจากโคลงหงส์ผาคำของพระญาโลมาวิสัย ผู้คัดลอก คือ อินทภิกขุ วัดบ้านม่อน คัดลอกแล้วเสร็จเมื่อ จ.ศ. 1255 ตรงกับ พ.ศ. 2436 พิมพ์เผยแพร่เมื่อ พ.ศ. 2529

โคลงปทุมสังกา

โคลงปทุมสังกา ไม่ปรากฏนามของผู้แต่ง แต่มีจุดมุ่งหมายในการแต่งเพื่อถวายราชธิดาพระองค์หนึ่งในราชสำนัก เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ตนเอง และเพื่อใช้เป็นบทเพลงอื้อลำน่านิพนธ์ฐานว่าแต่งขึ้นราว พ.ศ. 2000 – 2200 (มณี พยอมยงค์, 2529: บทคัดย่อ) โคลงนิทานเรื่องนี้มีที่มาจากนิบาตชาตคนอกนิบาต อวารีวรรค เป็นชาตกล้าดับที่ 380 ชื่อ อาสังกชาต (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2546: 409)

โครงเรื่องในโคลงปทุมสังกา กล่าวถึงพระฤาษีได้พบเด็กหญิงคนหนึ่งซึ่งถือกำเนิดขึ้นจากดอกบัวก็รู้สึกสังกา คือสงสัย พระฤาษีจึงเลี้ยงดูเด็กหญิงคนนั้นและตั้งชื่อให้ว่าปทุมสังกา เมื่อนางปทุมสังกาเจริญวัยขึ้นก็มีรูปโฉมที่งดงาม กระทั่งวันหนึ่งนายพรานได้เห็นนางปทุมสังกาก็กลับไปยัง

เมืองกาสิและทูลเรื่องให้เจ้าเมืองกาสิทราบ เจ้าเมืองจึงได้จัดไพร่พลมายังป่าอาศรมของพระฤๅษีเพื่อมาสู่ขอนางปทุมสังกา พระฤๅษีให้เจ้าเมืองทายชื่อของนาง หากเจ้าเมืองทายถูกก็จะยกนางให้ กระทั่งเวลาผ่านไปหลายปีไพร่พลล้มตายไปจำนวนมากเจ้าเมืองก็ยังไม่ทายชื่อของนางไม่ถูก เจ้าเมืองจึงไปลาพระฤๅษีและนางปทุมสังกา ขณะที่กำลังลานางปทุมสังกานั้นเจ้าเมืองก็บังเอิญพูดชื่อของนางขึ้นมาว่าสังกา พระฤๅษีจึงยกนางปทุมสังกาให้ เจ้าเมืองจึงพานางปทุมสังกากลับไปอภิเษกที่เมืองกาสิ

ในงานวิจัยนี้จะศึกษาจากฉบับของ มณี พยอมยงค์ ซึ่งได้ศึกษาเปรียบเทียบโคลงปทุมสังกา โดยเปรียบเทียบเนื้อหาจากต้นฉบับ 3 ฉบับ ได้แก่ ฉบับพระยาราชสัมภารากร ฉบับวัดเชียงมั่น และฉบับวัดชัยศรีภูมิ พิมพ์เผยแพร่เมื่อ พ.ศ. 2529

โคลงอมรา

โคลงอมรา ผู้แต่งชื่อ เทพไชย แต่ไม่ได้รับรู้ว่าแต่งขึ้นเมื่อใด สิงขะ วรรณสัย ได้ให้ความว่าน่าจะเป็นเรื่องที่แต่งคาบเกี่ยวระหว่างสมัยอยุธยาตอนปลายกับรัตนโกสินทร์ตอนต้น เพราะลีลาโคลงยังมีร่องรอยของโคลงโบราณอยู่บ้าง แต่ไม่ค่อยจะเอื้อเพื่อสัมผัสเท่าใดนัก อาจเป็นการแต่งเพื่อขับมากกว่า จึงได้อาศัยเสียงวรรณยุกต์เป็นหลัก (สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 15, 2542: 7798 – 7799) โคลงนิทานเรื่องนี้มีที่มาจากนิทานประกอบในดิวิจักคิกถา ในคัมภีร์สารัตถสังคหะ ของพระนันทาจารย์ ปราชญ์ชาวล้านนาในช่วง พ.ศ. 2000 – 2100 ที่ได้เรียบเรียงเป็นภาษาบาลีขึ้นจากอรรถกถาวินิตีสูตร ในมัชฌิมนิกาย พระสุตตันตปิฎก (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2546: 445)

โครงเรื่องในโคลงอมรา กล่าวถึงนางอมรา ธิดาของเศรษฐีในเมืองสาวัตถี นางอมรา มีรูปโฉมที่งดงามเป็นที่ใฝ่ปองของชายในเมือง วันหนึ่งได้มีพระภิกษุหนุ่มรูปงามชื่อ พระชินะ มารับบิณฑบาต เมื่อนางอมราเห็นพระชินะก็เกิดหลงรักแต่นางไม่กล้าบอกให้ใครรู้ เมื่อเศรษฐีเห็นธิดาของตนหม่นหมองจึงไปสอบถามและทราบความจริงว่านางอมรารักพระชินะ เศรษฐีจึงไปขอให้พระชินะลาสิกขาเพื่อไปแต่งงานกับนางอมราโดยเศรษฐีจะยกทรัพย์สมบัติให้ด้วย แต่พระชินะก็ปฏิเสธไป เมื่อนางอมราไม่สมหวังในความรักกับพระชินะนางจึงตรอมใจตาย เศรษฐีได้นำเสื้อผ้าและสไบของนางอมราไปถวายแต่เจ้าอาวาส พระชินะได้ไปของคุสไบของนางอมรา เมื่อพระชินะได้สัมผัสสไบที่มีกลิ่นกายของนางอมราติดอยู่ก็ทำให้เสียใจและล้มลงมรณภาพ

ทั้งนี้ในงานวิจัยนี้จะศึกษาฉบับที่ อุดม รุ่งเรืองศรี ได้ปริวรรตและพิมพ์เผยแพร่เมื่อปี

พ.ศ. 2529

โคลงสุรวงส์

โคลงสุรวงส์ สันนิษฐานว่ากวีแต่งขึ้นในสมัยอยุธยาตอนกลาง แต่ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง โคลงสุรวงส์เป็นเรื่องที่กวีแต่งขึ้นใหม่ โดยไม่อาศัยเนื้อหาจากชาดก ไผทุรุย์ พรหมวิจิตร ได้ปริวรรต โคลงสุรวงส์ออกมาเป็นภาษาไทย โดยอาศัยต้นฉบับโคลงสุรวงส์ 2 ฉบับ คือ โคลงสุรวงส์ ฉบับวัดพระสิงห์ จังหวัดเชียงราย ต้นฉบับคัดลอกบนใบลานด้วยตัวอักษรไทยนิเทศ ผู้คัดลอกคือ ปวรปัญญา ว่างโส ภิกขุ ขณะจำพรรษาอยู่ที่วัดพระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย คัดลอกเสร็จเมื่อ พ.ศ. 2399 สภาพต้นฉบับไม่สมบูรณ์ ส่วนโคลงสุรวงส์ ฉบับที่ 2 คือ โคลงสุรวงส์ ฉบับวัดชัยศรีภูมิ จังหวัดเชียงใหม่ ต้นฉบับคัดลอกบนใบลานด้วยตัวอักษรไทยนิเทศ ไม่ปรากฏชื่อผู้คัดลอก โดยคัดลอกเมื่อ พ.ศ. 2388 (ไผทุรุย์ พรหมวิจิตร, 2556: 5 – 6)

โครงเรื่องโคลงสุรวงส์ เจ้าชายสุรวงส์โอรสของเจ้าเมืององกาน ได้ยินกิตติศัพท์ความงามของนางกัญญาณีธิดาเจ้าเมืองคันธา สุรวงส์ได้สร้างหงส์ยนต์เพื่อขึ้นไปหานางกัญญาณี และได้ยกบ้านเมืองให้พระมารดาดูแล ฝ่ายเสนาอำมาตย์ไม่ยอมให้สุรวงส์จากบ้านเมืองไปจึงทูลแนะนำเจ้าหญิงจากเมืองต่าง ๆ ให้เจ้าสุรวงส์เลือกเป็นชายา แต่เจ้าสุรวงส์ไม่สนใจเจ้าหญิงจากเมืองใด ๆ นอกจากนางกัญญาณี เจ้าสุรวงส์จึงขี่หงส์ยนต์ไปสู่ปราสาทของนางกัญญาณี เมื่อเจ้าเมืองคันธาพระราชบิดาของนางกัญญาณีทราบเจ้าสุรวงส์รักใคร่ นางกัญญาณีจึงจัดพิธีสมรสให้และยกบ้านเมืองให้เจ้าสุรวงส์ปกครอง เจ้าสุรวงส์คิดถึงบ้านเมืองของตนจึงเสด็จกลับเมืององกานพร้อมด้วยนางกัญญาณี พระราชมารดาเจ้าสุรวงส์จึงยกบ้านเมืองให้เจ้าสุรวงส์ปกครอง ส่วนเมืองคันธานั้นเจ้าสุรวงส์ให้นางคันธิยาราชธิดาของสุรวงส์ปกครอง

ในงานวิจัยครั้งนี้ผู้ศึกษาได้ศึกษาโคลงสุรวงส์ที่ไผทุรุย์ พรหมวิจิตร ปริวรรตไว้ทั้ง 2 ฉบับ และพิมพ์เผยแพร่โดยสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ. 2556

จากวรรณกรรมตำนานและโคลงนิทานของล้านนาที่ผู้วิจัยนำมาศึกษาภาพลักษณ์เจ้าเมืองร่วมกับวรรณกรรมคำขอพบว่า เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอได้รับการสร้างสรรค์ขึ้นจากกวีให้มีคุณลักษณะและหน้าที่ต่าง ๆ ทั้งลักษณะที่เหมือนและแตกต่างกับวรรณกรรมล้านนาประเภทอื่น

ทำให้เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอมีภาพลักษณ์ที่โดดเด่น ลักษณะเด่นของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอสสามารถจำแนกได้ 2 ประการ คือ การผสมผสานลักษณะของเจ้าเมืองตามประวัติศาสตร์กับเจ้าเมืองในนิทาน และภาพลักษณ์ที่โดดเด่นของคำขอที่แตกต่างกับวรรณกรรมล้านนาประเภทอื่น

1.การผสมผสานเจ้าเมืองในประวัติศาสตร์กับเจ้าเมืองในนิทาน

ภาพลักษณ์เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอมีลักษณะของการผสมผสานลักษณะของเจ้าเมืองตามมิติทางประวัติศาสตร์ล้านนาและเจ้าเมืองแบบนิทาน กล่าวคือ กวีได้สร้างสรรค์ตัวละครเจ้าเมืองให้มีลักษณะที่ใกล้เคียงกับเจ้าเมืองในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่และเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำโคลงนิทานล้านนา

1.1.การผสมผสานลักษณะของเจ้าเมืองในประวัติศาสตร์

ตามเอกสารตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ได้กล่าวถึงลักษณะและหน้าที่ของผู้ปกครองเมืองที่สำคัญหลายประการเป็นต้นว่า ผู้ปกครองเมืองจะต้องเป็นผู้ที่สืบเชื้อสายมาจากวงศ์กษัตริย์ ต้องเป็นผู้ที่มีอำนาจ และมีทรัพย์ ผู้ปกครองเมืองมีหน้าที่ในการปกครองบ้านเมืองให้เกิดความผาสุก โดยจะต้องทำหน้าที่สั่งสอนผู้ที่อยู่ใต้อำนาจ ตัดสินคดีความ ให้รางวัลแก่ผู้ทำคุณประโยชน์ เป็นองค์อุปถัมภ์พระพุทธศาสนา การทำเกษตรกรรม และปกครองบ้านเมืองโดยธรรม เมื่อพิจารณาเจ้าเมืองในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่แล้ว จะเห็นว่ามีลักษณะและหน้าที่เหมือนกับเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอ แม้ว่าตัวละครเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอจะไม่ใช่เจ้าเมืองที่มีตัวตนอยู่จริงตามประวัติศาสตร์ แต่กวีได้สะท้อนให้เห็นว่าตัวละครเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอมีลักษณะและหน้าที่ที่ใกล้เคียงกับเจ้าเมืองในประวัติศาสตร์ล้านนาได้อย่างน่าสนใจ

1.1.1.สืบเชื้อสายมาจากกษัตริย์

เจ้าเมืองในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่เป็นเจ้าเมืองที่ได้รับการสืบเชื้อสายในราชวงศ์กษัตริย์ โดยเฉพาะกษัตริย์ในราชวงศ์มังรายมีความชอบธรรมในการสืบสันตติวงศ์สืบทอดมาแต่บรรพบุรุษ โดยผ่านพิธีมูรธาภิเษกและได้รับเครื่องราชูปโภคตามประเพณีสืบมาแต่โบราณ (พัชรีโชติถาวรรัตน์, 2528: 102) ผู้ที่เป็นเจ้าเมืองได้รับการสืบราชบัลลังก์มาอย่างต่อเนื่อง เมื่อเจ้าเมืองปกครองบ้านเมืองจนถึงวาระสุดท้ายของชีวิตแล้ว ลูก หลาน และพี่น้องในราชวงศ์ก็จะเป็นผู้สืบทอดราชบัลลังก์สืบต่อมา ดังในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ที่กล่าวถึงการสืบเชื้อสายของเจ้าเมืองจากพ่อสู่ลูก

กล่าวถึงเจ้าเมืองเชียงใหม่ในสมัยพระญาผายู เป็นราชบุตรของพระญาคำฟู เมื่อพระญาคำฟูสวรรคต พระญาผายูก็ได้ครองเมืองเชียงใหม่ต่อจากพระราชบิดา และเมื่อพระญาผายูสวรรคต พระญาภิอนา ราชบุตรของพระญาผายูก็ได้ปกครองเมืองเชียงใหม่สืบต่อกันมา ดังในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ว่า

...เจ้าพระญาผายูเสวยเมืองชอบทสราชมัม ยินดีในวรพุทธศาสนามากนัก เจ้ามีลูก 2 ชาย ผู้พี่ ชื่อท้าวภิอนา ราชบุตร...ผู้น้องชื่อพ่อท้าวมหาพรหม...เจ้าพระญาผายูเป็นราชบุตรอยู่ได้ 29 ปี เป็นพระญาได้ 28 ปี อายุได้ 57 ปี ไผ่สุ่ปรโลก ได้ 7 ชั่วโมงขวงส์แล เสนาอำมาจทั้งหลายคือ อภิเชกพ่อท้าวภิอนาอายุได้ 40 ปี เป็นพระญาในเมืองเชียงใหม่ ในป्लीเมืองเม็ด สกราชได้ 729 ตัว...

(ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ 700 ปี ผูก 3, 2538: 50 – 51)

การสืบเชื้อสายมาจากกษัตริย์ของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอสอนเป็น คุณลักษณะที่เหมือนกับเจ้าเมืองในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ในวรรณกรรมคำขอสอนกล่าวถึงเจ้าเมืองว่า จะต้องสืบเชื้อสายมาจากกษัตริย์ ดังเช่นคำขอสอนเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำ กล่าวถึงในตอนที่น่าง ปทุมมา มเหสีของพระญาสุทิสสาเจ้าเมืองพาราณสี ได้บำเพ็ญรักษาศีลเพื่อตั้งจิตอธิษฐานของบุตร เพื่อสืบเชื้อสายของกษัตริย์ต่อไป และพระอินทร์จึงได้ทูลให้พระโพธิสัตว์ลงมาจุติเพื่อเป็นเจ้าเมือง สืบวงศ์กษัตริย์เมืองพาราณสี ดังในคำขอสอนว่า

ผาดนา	ขอให้ได้ลูกน้อย	องค์หนุ่มน้อย	ชายเลา
ให้ได้สืบเชื้อ	ธิดาขแมมเถา	อินทาสำเนา	รู้ทันถี่ถ้วน

(สุวรรณเมฆะหมาขนคำ, 2511: 4)

(ถอดความ: กล่าวถึงนางปทุมมา มเหสีของพระญาสุทิสสาเจ้าเมืองพาราณสี ตั้งใจอธิษฐานขอบุตรเพื่อให้ เป็นราชบุตรสืบเชื้อสายวงศ์กษัตริย์ พระอินทร์ก็ได้รับรู้คำขอของนางจึงทูลให้พระโพธิสัตว์ลงมาจุติเป็นเจ้าเมือง ต่อไป)

1.1.2. การมีอำนาจ

เจ้าเมืองในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่เป็นผู้ที่มีอำนาจสูงสุดในการปกครอง บ้านเมือง เจ้าเมืองจะมีพระราชอำนาจในการบริหารราชการแผ่นดิน เจ้าเมืองสามารถใช้ พระราช อำนาจในการออกพระราชอาชญาได้ตามพระราชหฤทัย กล่าวคือ เจ้าเมืองจะใช้พระราชอำนาจสั่งให้ ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาให้ปฏิบัติตามคำสั่งของเจ้าเมือง ผู้ใดจะขัดขืนหรือฝ่าฝืนคำสั่งของเจ้าเมืองไม่ได้

เป็นอันขาด ดังในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ผูก 7 กล่าวถึงพระเจ้ากาวิละได้ทรงคิดรวบรวมผู้คนจากที่ต่าง ๆ มาอยู่ในเมืองเชียงใหม่ จึงมีพระราชอาชญาสั่งให้อุปราช ท้าวขุนมูลนาย เสนาอำมาตย์ได้ไปรวบรวมผู้คนจากเมืองต่าง ๆ มาอยู่ในเมืองเชียงใหม่ อุปราช ท้าวขุนมูลนาย รวมทั้งเสนาอำมาตย์จึงรับปฏิบัติตามคำสั่งเพื่อสนองพระราชประสงค์ของพระเจ้ากาวิละ ดังในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ที่ว่า

...ท้าวกรำเพ็งในหอรพัยว่า ดังราชซสณฐานบ้านเมืองแห่งอันจึงตั้งใหม่ ผู้คนยังบอรรวมอันแวน
 เตมเพื่อ คุควรโพประจัญเอาบ้านเมืองอันบ่ออนน้อมค้อมเข้ามาสู่ร่ายราชสมพารแห่งคุณัน
 ทื่อได้มาใส่บ้านเมืองแห่งคุ คุควระแล มีพระราชระร่ำเพ็งฉนนี้แล้วจึงมีอาชญาทื่อหาเจ้าอุป
 ราชเจ้ารัตนตะหั่วเมืองแก้ว ตน เบนน่องทั้ง 2 เบนเกล้าแลชัตติยวงสาเสนาอามาจจมา
 พร้อมกันแล้ว คีมิพระราชอาชญาทื่อแกมหาอุปราชาเปนเกล้า แลเจ้านายท้าวพระญาเสนา
 อามาจจทั้งหมด ตามดังพระองค์หากกระนิงในพระราชหอรพัยชู่ประการ...

(ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ 700 ปี ผูก 7, 2538: 121)

จากตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่จะเห็นว่า เจ้าเมืองในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่เป็นผู้มีอำนาจสูงสุดในการปกครอง เจ้าเมืองจะใช้พระราชอำนาจในการบัญชาการต่าง ๆ เช่นเดียวกับเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอมที่ต้องใช้พระราชอำนาจในการปกครองบ้านเมือง ดังในคำขอมเรื่องสุวรรณหอยสังข์ที่กล่าวถึงเจ้าเมืองเมื่อบัญชาหรือสั่งการใดแล้ว ผู้ผู้ได้อำนาจจะต้องประพฤติปฏิบัติตามคำสั่งทันที ดังปรากฏในคำขอมว่า

ที่นั่นพระญา	สั่งหื้อลูกน้อง	ทั้งอำมาตย์อัน	เสนา
ไปจับยับม้า	หื้อลูกบุตรดา	ท่านขุนเสนา	พากันรีบเต้า

(สุวรรณหอยสังข์, 2511: 120 – 121)

(ถอดความ: กล่าวถึงตอนที่ท้าวสามลได้สั่งในเสนาอำมาตย์ไปจับม้ามาให้พระสังข์ เหล่าขุนเสนากรีบบปฏิบัติตามคำสั่งของท้าวสามลทันที)

1.1.3. การมีทรัพย์สิน

คุณลักษณะที่สำคัญประการหนึ่งของการเป็นผู้ปกครองเมืองคือ การมีทรัพย์สิน ในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่กล่าวถึงเจ้าเมืองว่าเป็นผู้ที่มีพระราชทรัพย์สินสมบัติมาก ทรัพย์สินสมบัติ

ของเจ้าเมืองในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่เหมือนกับทรัพย์สินสมบัติของเจ้าเมืองในวรรณกรรม
คำวขอ ได้แก่ ทรัพย์สินสมบัติ บริวาร และสนม

ในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ผูกที่ 1 กล่าวถึงทรัพย์สินสมบัติของพระญาเจือง
คือปราสาทราชวัง ซึ่งพระญาเจืองได้สู้รบกับเมืองแก้วหรือเมืองฮ่อและเมืองฮ่อยอมรับในความ
เก่งกล้าสามารถของพระญาเจือง เจ้าเมืองฮ่อคือเจ้าลุ่มฟ้าเพาพิมานจึงได้ให้พระญาทั้งหลายสร้าง
ปราสาทให้เป็นที่ประทับของพระญาเจือง มีอ่างสงน้ำที่ทำจากทองคำ และสิ่งสำหรับสรงเศศก็
ประดับด้วยทองคำดังนี้

...ท้าวพระญาทั้งหลายมีพระญาหรือตนชื่อ เจ้าลุ่มฟ้าเพาพิมาน เปนประธาน คีมาชุมนุมยัง
พูเทิด อันมีในเขตต์แดนเมืองแก้วคือเมืองหรือพระกัน พูเทิดที่นั้นราบเพียงกว้างขวางได้ 1200
วา ท้าวพระญาทั้งหลายก็หื้อแปลงตำหนักตูปมามเติมพูเทิดทั้งมวล แล้วก็ตั้งปราสาทท่ากลาง
ภูเทิดสูง 135 วา กว้าง 95 วา มีเสตฉัตต์ 770 ดวง อ่างคำใส่น้ำอบน้ำหอมสูง 3 สอก กว้าง 6
สอก หนักล้าน 4 แสนคำ เปนอ่างอาบเจ้าพระญาเจือง แล้วคีสรงเศศด้วยสังข์เกี้ยวด้วยคำ
770 ลูก...

(ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ 700 ปี ผูก 1, 2538: 9)

ทรัพย์สินสมบัติของเจ้าเมืองในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ นอกจากจะมีปราสาท
ราชวังแล้ว เจ้าเมืองยังมีทรัพย์สินสมบัติที่เป็นอาวุธ และเครื่องประดับเงินทองอีกด้วย ทรัพย์สินสมบัติของ
เจ้าเมืองที่เป็นอาวุธคือ ดาบสรีกัญไชย หรือพระขรรค์ชัยศรี ซึ่งดาบสรีกัญไชยในตำนานพื้นเมือง
เชียงใหม่ไม่ได้มีลักษณะเป็นของวิเศษเหมือนกับในวรรณกรรมคำวขอ กล่าวคือ ดาบสรีกัญไชยของ
เจ้าเมืองในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่เป็นเครื่องราชูปโภคที่แสดงถึงสถานะความเป็นเจ้าเมือง เป็นดาบ
ที่เจ้าเมืองได้สืบทอดมาจากเจ้าเมืององค์ก่อน ๆ ซึ่งการอ้างถึงความเป็นเจ้าของดาบสรีกัญไชย ซึ่งเป็น
เครื่องราชูปโภคอันศักดิ์สิทธิ์ในสมัยราชวงศ์มังราย เพื่อแสดงถึงบทบาทในฐานะกษัตริย์ที่สืบทอดมา
(สรสวดิ อ่องสกุล, 2555: 484) นอกจากนี้ในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ยังได้กล่าวถึงว่าเจ้าเมืองใช้ดาบ
สรีกัญไชยต่อสู้กับข้าศึก ดังจะเห็นได้จากพระญาธรรมลังกาใช้ดาบสรีกัญไชยปราบข้าศึก ดังในตำนาน
พื้นเมืองเชียงใหม่ว่า

...เมื่อนั้น พระпенเจ้ามหาอุปราชาดนประจัญแพียงข้าเสกีสัตรุ คีเสด็จขึ้นสู่คัชชหัตถิราชยาน
ตัวประเลีฐ มีพระหัตถ์ถือสุวณฉคคาตาสรีกัญชัยด้าแก้วกวดแกว่งเหนือหลังข้างมั่งคละ...

(ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ 700 ปี ผูก 7, 2538: 137)

ในวรรณกรรมคำวชอกวีก็ได้กล่าวถึงว่าเจ้าเมืองเป็นผู้ครอบครองดาบ
สรีกัญไชยเหมือนกับเจ้าเมืองในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ดังปรากฏในคำวชเรื่องบวรระวงศ์
หงส์อำมาตย์ กล่าวถึงเจ้าบวรระวงศ์ว่ามีดาบสรีกัญไชยเป็นอาวุธคู่กาย ดังคำวชว่า

เจ้าบวรระวงศ์	ก็ลงคอข้าง	แล้วกำดาบกล้า	กัญไชย
ถือแก้วลูกทิพย์	วิเศษงามใส	จึงถามคำไป	มีไทนัยกษเฝ้า

(บวรระวงศ์หงส์อำมาตย์, 2511: 74)

(ถอดความ: เจ้าบวรระวงศ์ลงหลังข้างพร้อมกับถือดาบสรีกัญไชยและลูกแก้ววิเศษแล้วได้ถามทายกษที่มาร
รังความชาวเมือง)

อย่างไรก็ตามดาบสรีกัญไชยในวรรณกรรมคำวชนอกจากจะปรากฏเป็น
อาวุธของเจ้าเมืองเช่นเดียวในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่แล้ว ดาบสรีกัญไชยยังมีลักษณะเป็นของวิเศษ
เหมือนกับเจ้าเมืองในนิทานด้วย (ดาบสรีกัญไชยจะอธิบายรายละเอียดต่อไปในหัวข้อการผสมผสาน
ลักษณะของเจ้าเมืองในนิทาน)

นอกจากนี้ทรัพย์สินสมบัติของเจ้าเมืองยังมีภูษาอาภรณ์ เครื่องประดับของ
พระราชธา หรือ เครื่องทำวราชาที่เป็นเครื่องสงวนไว้เฉพาะแก่เจ้าเมืองเท่านั้น ดังในตำนานพื้นเมือง
เชียงใหม่กล่าวถึงพระเจ้าติโลกราช ได้ราชาภิเศกเป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่ ซึ่งจะต้องทรงเครื่องทำวราชา
ได้แก่ เสื้อผ้า มงกุฎ เครื่องประดับอาภรณ์ต่าง ๆ ที่ทำด้วยทองคำและเพชรพลอย ดังในตำนาน
พื้นเมืองเชียงใหม่ว่า

...ในปสี่รวายเส็ด สกราชได้ 828 ตัว เดือนวิสาขาเพง เถรพุกามมั่งหลุหลว้างกับสิงเมืองขุน
บ้านนายเมืองท่งหลาย พร้อมกันอภิเศกเจ้าพระญาติโลกราชหื้อมีเตชานุกาวยจักหื้อปราบ
ทีปเปนต์พระญา อโสกธัมมิกกราช หั้นแล แล้วจึงหื้อเจ้าพระญาติโลกราชขึ้นทรงสีวิกายคำ
ลูกชื้อปราบไตรจักร แลทรงเครื่องทำวราชา สุปสอดมกุฎเอณิดวงชื้อพรหมเทส ทรงเครื่อง

ประหม่อมอาภรณ์งามล้วนถ้วนคู่ประการ ขึ้นสู่มนเทียรในบ้านศรีภูมิเหมือนดั่งอินทาทิปิราชะ
ขึ้นสู่เวไชยันตปราสาทวันนั้นแล...

(ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ 700 ปี ผูก 5, 2538: 77)

ส่วนในวรรณกรรมคำวชาก็ได้กล่าวถึงทรัพย์สินสมบัติของเจ้าเมืองที่เป็นภูษา
อาภรณ์ หรือเครื่องประดับ อันเป็นเครื่องแสดงถึงความเป็นกษัตริย์หรือเครื่องทำวราชาเช่นเดียวกับ
เจ้าเมืองในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ดังในคำวชอเรื่องสุทนต์ที่กล่าวถึงเจ้าสุทนต์เมื่อครั้งที่ได้ขึ้น
ครองราชย์เป็นเจ้าเมืองพาราณสีสืบต่อจากพระราชบิดา กวีได้พรรณนาถึงรายละเอียดเครื่องภูษิตา
ภรณ์ของเจ้าสุทนต์ว่าประกอบด้วยเสื้อผ้า มงกุฎ และเครื่องประดับที่ทำมาจากทองคำและเพชรพลอย
ต่าง ๆ ดังปรากฏในคำวชอว่า

ยามพรำนั้น	สุทนต์สี่	เจ้าจรี	เสด็จออกหน้า
มือถือศร	กับขรรค์แก่งกล้า	สอดแอวรา	ประทับ
ทรงผืนภูษา	ราคาอันนับ	หลายโกฏีตื้อ	เงินคำ
พระมงกุฎเพชร	ล้วนเม็ดหนาหนา	สวมองค์คำ	เกศาแห่งเจ้า
สายสะพาย	ล้วนคำหล่อเบา	เปนเงางาม	สว่างวะ
พระบาทดิน	สองเบื้องบาทะ	ประดับแต่งอัน	พลอยดี
พระหัตถ์แห่งท้าว	ธำรงค์สี่	สุบอังคูลี	นิ้วมือแห่งเจ้า
เหมือนพระอินทร์องค์	ลอยหลงมาเข้า	สงสารชมพู	พิภพ

(สุทนต์, 2511: 13)

(ถอดความ: เมื่อพระญาพรหมทัต เจ้าเมืองพาราณสีสวรรคต ขุนนางได้ทูลเชิญให้เจ้าสุทนต์ขึ้นเป็นเจ้าเมือง
สืบต่อจากพระราชบิดา เมื่อนั้นสุทนต์ได้เสด็จออกมหาประชาคม สุทนต์ได้ทรงเครื่องทรงทั้งดงาม ในมือถือ
ธนู มีพระขรรค์คาดเอว ทรงภูษาที่มีค่าหลายมากหากนับเป็นเงินทองได้ถึงสิบล้าน สวมมงกุฎเพชรเม็ดใหญ่
มีสายสังวาลทอง ที่พระบาททั้งสองข้างมีพลอยประดับ นิ้วมือสวมแหวนพลอยสีสวยงาม)

พระราชทรัพย์ของเจ้าเมืองในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่นอกจากจะมีทรัพย์
สมบัติมากมายแล้ว เจ้าเมืองยังมีพระราชทรัพย์ที่เป็นบริวาร คือ จตุรงค์เสนา หรือ เสนา 4 เหล่า
ได้แก่ เสนาข้าง เสนาม้า เสนารถ และเสนาเที่ยวดิน เพื่อดูแลรักษาความปลอดภัยให้แก่เจ้าเมืองและ
ร่วมกับเจ้าเมืองสู้รบกับข้าศึกศัตรูป้องกันบ้านเมืองของตน ดังในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ว่า

...ด้วยเดชพระผ่านแผ้วทั้ง 3 พระองค์จึงปล่าวจตุรงค์เสนาโยธา 4 จำพวกเป็นต้นว่าเสนา
ข้าง เสนามล้า เสนารถ เสนาเที่ยวต่อแผ่นดินแล่นตามดิน แล้วล้อมล้อมเป็นปรีวาร พระเป็น
เจ้าองค์เปนมหาอิสสระธาภิบัติ ทำวาศ์เสด็จขึ้นสู่หัตถิธาชยานตัวประเสฐฐุวิลาสองอาจ...

(ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ 700 ปี ผูก 7, 2538: 129)

พระราชทรัพย์ที่เป็นบรืวารของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคาวชอมมีลักษณะที่
คล้ายคลึงกับเจ้าเมืองในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ดังคาวชอเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนค้ำกล่าวถึง
บรืวารของเจ้าเมือง คือ เหล่าเสนาต่าง ๆ ได้แก่ เสนาเที่ยวตีน เสนาข้าง และเสนาม้า ดังในคาวชอว่า

สามสี่พี่น้อง	ก็ออกเจียรจร	ชี้ข้างงาอ่อน	พร้อมกับไพร่ฟ้า
เสนาเที่ยวตีน	เที่ยวตีนเพนท่า	ข้างม้านัน	ทั่วห้อง
หลังฟ่องตอยตี	เกรียวพาทย์ค้อง	ตะลุ่มก้อง	นำพล
เสนาข้างม้า	สอดเสี้ยวสะสน	ออกจากตำบล	เวียงอินท์แห่งหัน

(สุวรรณเมฆะหมาขนค้ำ, 2511: 96)

(ถอดความ: เจ้าสุวรรณพร้อมกับชายอีกสองคนได้ออกเดินทางโดยขึ้นขึ้นบนหลังข้างงายาว มีไพร่พลเสนา
เดินเท้า เสนาข้าง เสนาม้า ตูริยดนตรีบรรเลงนำพลไปสู่เมืองพาราณสี)

บรืวารของเจ้าเมืองนอกจากจะเป็นมนุษย์แล้ว เจ้าเมืองยังมีบรืวารที่เป็น
สัตว์ซึ่งทำหน้าที่เป็นพระราชพาหนะให้แก่เจ้าเมือง ในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่จะกล่าวถึงบรืวารที่
เป็นพระราชพาหนะของเจ้าเมือง คือ ข้างมงคล หรือ ข้างแก้ว ซึ่งเป็นข้างมงคลที่เจ้าเมืองใช้เป็น
พาหนะ เจ้าเมืองจะชี้ข้างในการทำศึกสงครามและเสด็จไปยังที่ต่าง ๆ ดังในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่
ผูก 1 กล่าวถึงพระญาเจืองชี้ข้างแก้วในการต่อสู้กับข้าศึก

...พระญาเจืองหันริพลแควแมนมากนัก ขุนเจืองบ่เคียดหนีข้าเล็กจึงชี้ข้างแก้วตัวห่านอยู่ถ้า
ชนเล็ก...

(ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ 700 ปี ผูก 1, 2538: 10)

ในวรรณกรรมคาวชอก็ได้กล่าวถึงว่าเจ้าเมืองมีสัตว์บรืวารที่เจ้าเมืองใช้เป็นพาหนะ
เช่นเดียวกันกับในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ สัตว์บรืวารของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคาวชอ ได้แก่ ข้าง
ม้า วัว ควาย รวมไปถึงหงส์ด้วย แต่ลักษณะสัตว์บรืวารของเจ้าเมืองในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่และใน

วรรณกรรมขอมมีลักษณะที่แตกต่างกัน ในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่จะกล่าวว่าเจ้าเมืองมีสัตว์บริวารที่เจ้าเมืองใช้เป็นพาหนะคือ ช้างแก้ว ซึ่งการมีช้างแก้วเป็นสัตว์บริวารของเจ้าเมืองนั้นเป็นคติของจักรพรรดิราชในศาสนาพุทธที่จะต้องมียุติธรรมเป็นสมบัติ 7 ประการสำหรับพระเจ้าแผ่นดินผู้ยิ่งใหญ่หรือมหาจักรพรรดิราช ได้แก่ จักรแก้ว ดวงแก้ว นางแก้ว ขุนคลังแก้ว ลูกแก้ว ม้าแก้ว และช้างแก้ว (ปัทมา ฑีฆประเสริฐกุล, 2547: 119) แต่สัตว์บริวารของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอมทำหน้าที่เป็นพาหนะของเจ้าเมือง เป็นสัตว์ใช้งานทั่วไปของเจ้าเมือง และยังมีลักษณะเป็นสัตว์วิเศษตามแบบของนิทานมหัศจรรย์ด้วย (ดังได้อธิบายไว้แล้วในหัวข้อสัตว์บริวาร และสัตว์วิเศษของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอม)

1.1.4. การสั่งสอนผู้อยู่ใต้อำนาจ

การสั่งสอนผู้อยู่ใต้อำนาจเป็นหน้าที่สำคัญอย่างหนึ่งของผู้ปกครองเมือง เจ้าเมืองจะต้องสั่งสอนผู้อยู่ใต้อำนาจให้ประพฤติปฏิบัติดีต่อบ้านเมือง เมื่อผู้อยู่ใต้อำนาจประพฤติปฏิบัติดีต่อบ้านเมืองแล้ว จะทำให้บ้านเมืองเกิดความสุขความเจริญ ซึ่งสถาบันกษัตริย์ล้านนาได้รับการพัฒนาอย่างค่อยเป็นค่อยไป โดยหล่อหลอมจากท้องถิ่นจนเกิดเป็นจารีตประเพณียึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมา ลักษณะเด่นคือ เน้นคำสอนให้นายและไพร่รู้จักสถานะของตน และปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับสถานะ โดยกษัตริย์และเจ้านายได้รับการสอนไม่ให้ใช้อำนาจมากเกินไป ดังพบคำสอนในโคลงเมือง 14 ประการ ประเพณีเมือง 5 ประการ จารีตเมือง 11 ประการ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ภายหลังพระพุทธศาสนานิกายลังกาเจริญรุ่งเรือง นับตั้งแต่ตั้งสมัยพญาเกือนาเป็นต้นมาจึงรับคติพระพุทธศาสนาด้วย ดังเช่นคติบุญบารมีถือว่ากษัตริย์คือผู้สั่งสมบุญบารมีสูงสุดในอาณาจักรและเป็นผู้ครอบครองพระพุทธรูปสำคัญ (สร้อยดี อ่องสกุล, 2555: 187) ในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่กล่าวถึงเจ้าเมือง คือ พระเจ้ากาวิละ ได้สั่งสอนผู้อยู่ใต้อำนาจ ซึ่งประกอบด้วย พระอนุชา พระขนิษฐา ลูกหลาน เสนาอำมาตย์ ให้ฟังคำนี้ถึงบ้านเมืองเมื่อเป็นเมืองขึ้นของพม่า แต่ด้วยพระมหากษัตริย์คุณของพระมหากษัตริย์ไทยที่ช่วยขับไล่พม่าออกจากล้านนา ทำให้ล้านนาอยู่ร่มเย็นเป็นสุขมาจนถึงทุกวันนี้ พระเจ้ากาวิละได้สอนให้ทุกคนมีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ไทย ให้พี่น้องรักและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เพื่อปกป้องรักษาบ้านเมืองให้ดำรงคงอยู่สืบต่อไปชั่วลูกชั่วหลาน แต่หากผู้ใดไม่จงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ไทยก็ขอให้ทำการสิ่งใดไม่ประสบความสำเร็จ ไม่เจริญรุ่งเรืองสืบไปดังในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ว่า

...คั้นแล้วแก้มหากุศลการกระทำบุญที่อุทานแล้ว สมเด็จพระปฐมบรมกษัตริย์พระเจ้าองค์เพน พระวรวงษาเชษฐา ชุ่มนุมาลัยเจ้าพระวรวงษาภิรมย์ทั้ง 6 พระองค์ มีเจ้าตนเพน อิศราธิปติในเมืองลคอรเพนเกล้า สมเด็จพระเพนเจ้าจึงมีราชธัมมค้ำสอนว่า ล่วงแล้วพายหลัง แต่เช่นพระราชเอยยกาแลพระราชบิดาแห่งเราคือได้เป็นข้ามาน เพนเมืองขึ้นกับมาน มานช่ม เห่งกระเนงร้ายหาหว่างสุขขาวาวานปได้ มาถึงเช่นทั้งหลายเพนลูกเพนเด้านี้ พระองค์เรา เพนเจ้าเพนที่ ยินเปื่อยินค้ายมาน จึงพินมานแล้วพาเอาน้องนุ่งทั้งมวลลงไฟเพนข้าพระมหา กระจัตรเจ้า ณ กรุงศรีอยุธยา เราทั้งหลายแลข้าเจ้าไพร่ไทจึงได้อยู่เย็นเพนสุขุทางได้อยู่ กินอยู่ทาน พระมหากระจัตรเจ้าคือชูปเลียงเราทั้งหลายคือเพนเจ้าเจียกเงินขันคำที่เอถึงฐานัน ทรอันเพนกระจัตรเมืองไท เพนไทยในล้านนา 57 เมือง ตั้งแต่เช่นเราทั้งหลายนี้ไฟพายหน้า สืบเช่นลูกเช่นหลาน เหลน หลีด หลี ตรีบเสี้ยงสุดมุดม้วยราชกระกุลแห่งทั้งหลาย แม่นลูก หลาน เหลน หลีด หลี บุคคลผู้ไดยังมีใจใคร่ขบถ พินกับด้วยพระมหากระจัตรเจ้ากรุงศรีอยุธยา แลจักเอาตัวแลบ้านเมืองไฟเพนข้ามาน ข้าหรือ ข้าคุณวากาสี แกวณวน ดังอันคือดี บุคคลผู้นั้น คัดบ้านอย่าหือเปลืองคิดเมืองอย่าหือหมา หือวินาสฉิบหายตายวาย พลันฉิบ เหมือนกอกกล้วย พลันม้วยเหมือนกอลากอคคา คันตายคือหือไฟตกรนรกแสนมหากป อย่าหือ ได้เกิดไต้งอก ตั้งเจ้าทั้งหลายน้องนุ่งทั้งมวล คือหือได้รักแพงด้วยกัน หือเพนฉันทวาทีน้ำ 1 เกลียวเดียวกับด้วยกัน อย่าคุณกมึงถ่าง ล้มปกตคกเก็บกับด้วยกัน อย่าดูร้ายดูดีกัน พี่รู้อง น้อง รู้กล่าว เสือกตกหัวเมืองช่วยกัน ข้าเสือกตกล้ำเมืองช่วยกันพิน อย่ามีใจคดเลี้ยวจากพระมหา กระจัตรเจ้าอยู่เกล้าอยู่หัวแห่งเรา บุคคลผู้ไดยังอยู่ตามโอวาทค้ำสอนแห่งพระองค์เราเพนเจ้า เพนที่คือหืออยู่ชุมิเจ้าเรียว คัดบ้านเปลือง คัดเมืองหมา หือมิเดชรธิธานูปราบแพ้ข้าเสือก สตรู มีที่ฆาอายุหมันยีนยาว คันบขับตามโอวาทค้ำสอนพระองค์เราเพนที่ คือหือวินาสฉิบหาย สมเด็จพระเพนเจ้าพระวรวงษาเชษฐาหือยังโอวาทอาชฎราชธัมมค้ำสอนแก่พระวรวงษาภิรมย์ทั้ง 6 พระองค์ แลชัตติยะลูกหลานเสนาอามาจทั้ง 3 เมือง ต่อหน้าพระมหาชินธาตุเจ้า ลัมพาง ในสกราช 1168 ตัว ปลีรวายยี่ เดือนยี่เพง เมงวัน 3 วันนั้นแล...

(ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ 700 ปี ผูก 8, 2538: 146 – 147)

การสั่งสอนผู้อยู่ใต้อำนาจของเจ้าเมืองในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่พบว่า เจ้าเมืองจะสั่งสอนผู้อยู่ใต้อำนาจ ได้แก่ พี่ น้อง ลูก หลาน ชุนนาง เสนา ทหาร เจ้าเมืองต่าง ๆ และ ประชาชนให้มีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ไทย และรักใคร่กันในหมู่พี่น้อง คล้ายกับเจ้าเมืองใน

วรรณกรรมคำสอนที่สั่งสอนผู้อยู่ใต้อำนาจให้ยึดมั่นในคุณธรรมตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา อาทิ การคบมิตร การให้ทาน และการรักษาศีล 5 ดังในคำสอนเรื่องอัยร้อยขอดที่กล่าวถึงตอนท้ายร้อยขอดได้เป็นเจ้าของปกครองเมืองอินทะแล้วได้สั่งสอนผู้อยู่ใต้อำนาจให้มีความรักต่อคนในบ้านเมือง และช่วยกันปกครองดูแลบ้านเมือง รวมทั้งให้ตั้งมั่นอยู่ในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นต้นว่าการให้ทาน และการรักษาศีล ดังในคำสอนว่า

ท่านก็เหลียวจา	วาทาตอบทำ	สั่งสอนไพร่ฟ้า	ปชชัง
ขุนนางแก่ท้าว	หื้อรักแพงกัน	ช่วยกันระวัง	บ้านเมืองไพร่ฟ้า
หื้อรักแพงกัน	ทั้งเจ้าและข้า	อย่ามีโกรธา	ขุนข้า
แม่นว่าคนใด	ผิดไปล่วงล้ำ	อย่านับว่าอัน	คิงฮา
ค่อยอดค่อยเยื่อน	ดับตีติกา	หื้ออดวาทา	โมโหเคียดไหม้
เกิดเป็นคน	มนุษย์ลุ่มไต้	อย่ามีพระทัย	หยาบข้า
เราได้เกิดมา	บนดินลุ่มฟ้า	ก็นับว่าอัน	มีบุญ
มีลักษณะ	พร้อมถ้วนอดหนุน	นับว่ามีบุญ	ชาติแล้วได้สร้าง
ต่อไปนี้ไปแลม	หื้อตกแต่งสร้าง	หมั่นกินหมั่นทาน	อย่าละ
...			
ขอท่านทั้งหลาย	ทุกคนมนุษย์	จำใส่ใส่	ดวงทัย
หญิงชายใหญ่น้อย	อย่าได้หนีไกล	คงตามวินัย	ศีลแปดศีลห้า
อันนี้และนาย	จักได้นำหน้า	พ้นจากมัจฉา	ที่ทุกข์

(อัยร้อยขอด, 2511: 163 – 164)

(ถอดความ: อัยร้อยขอดได้ปกครองเมืองอินทะ ได้สั่งสอนไพร่ฟ้าประชาชนในเมือง รวมทั้งท้าวขุนมูลนายให้อยู่ร่วมกันด้วยความรัก ช่วยกันปกป้องดูแลบ้านเมือง ให้เจ้านายและข้ารับใช้รักและเมตตาต่อกัน อย่าได้มีความโกรธต่อกัน หากฝ่ายใดกระทำผิดก็อย่าได้ขึ้นเสียงมึงกู ค่อยอดทนและระงับวาจาที่โมโหเหล่านั้นเสีย คนเราเกิดมาบนโลกนี้ก็นับว่ามีบุญจากอดีตชาติหนุนนำให้ ต่อไปนี้ขอให้หมั่นทำบุญให้ทาน ขอให้ทุกคนในบ้านเมืองอย่าได้หนีไกลจากศีลแปดศีลห้าเพราะหลักธรรมนี้จะนำให้เราพ้นจากความทุกข์ได้)

1.1.5. การตัดสินใจ

การเป็นผู้ปกครองเมืองจะต้องมีหน้าที่ในการพิจารณาตัดสินใจที่สำคัญในบ้านเมืองอย่างเที่ยงธรรม ในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่กล่าวถึงเจ้าเมืองว่าเป็นผู้ทำหน้าที่

ตัดสินคดีความ ด้วยอำนาจเด็ดขาดและเที่ยงธรรมของเจ้าเมืองจึงทำให้เจ้าเมืองทำหน้าที่ตัดสินคดีความที่สำคัญ เช่น ในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่กล่าวถึงพระญามังรายที่ทำหน้าที่ตัดสินคดีความ พระญาร่วง เจ้าเมืองสุโขทัยที่เป็นชู้กับนางอ้วเชียงแสน มเหสีของพระญางำเมือง เจ้าเมืองพะเยา ซึ่งพระญามังรายก็ได้ตัดสินคดีความอย่างละเอียดอ่อนและเที่ยงธรรม เพราะทั้งพระญาร่วงและพระญางำเมืองต่างก็เป็นสหายของพระญามังราย พระญามังรายจึงตัดสินให้พระญาร่วงเสียเบี้ยปรับ และดำเนินวิธีให้พระญางำเมืองและพระญาร่วงปรองดองกันได้ ดังในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่

...เมื่อนั้น พระญามังรายตนมีอุฬารัชมายระรำเพิงว่า โปราณธัมมแต่ก่อน เจ้าความยอมมาชู้
ผู้รู้ไต่คำพิจฉรณาตาย บัดนี้สองสหายทั้งสองเปนคำกับกัน หากุไปพิจฉรณาคำแห่งชาทั้ง 2 ฉัน
นี้ เมื่อคูปไฟ ชาทั้งสองคัจักเปนเวรแก่กันมากนักชะแล...

(ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ 700 ปี ผูก 1, 2538: 19)

การตัดสินคดีความของเจ้าเมืองในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่มีลักษณะต่างกับเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอลองในแง่ของเหตุการณ์ที่ทำให้เจ้าเมืองตัดสินคดีความ เจ้าเมืองเป็นผู้ที่มีอำนาจสูงสุดในการปกครองบ้านเมือง เมื่อบ้านเมืองมีปัญหาเกิดขึ้นอำนาจการตัดสินใจจึงขึ้นอยู่กับเจ้าเมือง เช่นเดียวกับการตัดสินคดีความ หากเกิดคดีความในบ้านเมืองที่ไม่สามารถยุติปัญหาได้ด้วยกฎหมายในบ้านเมือง เจ้าเมืองจึงต้องใช้พระราชอำนาจที่ถูกต้องเที่ยงธรรมในการตัดสินคดีความเพื่อให้คดีความนั้นสิ้นสุด และเพื่อให้เกิดความยุติธรรมแก่ทุกฝ่าย การตัดสินคดีความของเจ้าเมืองในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่กล่าวถึงเหตุการณ์ขัดแย้งระหว่างเจ้าเมืองกับเจ้าเมือง คือ พระญาร่วง เจ้าเมืองสุโขทัย กับพระญางำเมือง เจ้าเมืองพะเยา เหตุการณ์ดังกล่าวไม่สามารถตัดสินได้ว่าฝ่ายไหนผิด พระญามังราย เจ้าเมืองเชียงใหม่ จึงทำหน้าที่ตัดสินคดีความอย่างเที่ยงธรรมต่อเจ้าเมืองทั้งสอง ส่วนในวรรณกรรมคำขอลองจะกล่าวถึงการตัดสินคดีความของเจ้าเมืองว่า เจ้าเมืองเป็นผู้พิจารณาคดีความในบ้านเมืองของตน เมื่อผู้อยู่ใต้อำนาจของเจ้าเมืองกระทำผิดและไม่สามารถตกลงกันได้ เจ้าเมืองจะต้องพิจารณาและตัดสินคดีความด้วยความยุติธรรม ดังคำขอเรื่องหงส์หินกล่าวถึงพระญารามาสี เจ้าเมืองพาราณสีได้ตัดสินคดีความของชายาทั้ง 6 คน ซึ่งกระทำความผิดร้ายแรง และสมควรได้รับโทษประหารชีวิต ดังในคำขอว่า

ส่วนจอมพระองค์	ก็ทรงเปงป้อย	ตามแนวรอย	หน่อพระ
ก็สั่งเสนา	ก็รีบชำระ	หกลูกเต้า	เมียแพง
ข้าบาทเพนเค้า	ก็รีบจัดแจง	คั้นหันลายแสง	พิรุณซ้อตัน
ก็จับใส่กวน	บ่หื้อลวงปั่น	เอากฎหมายมา	สอดทัก
ก็ถูกมาตรา	ว่าจุล่ายลัก	หื้อเพ่นได้	ว่าวาย
คั้นพิรุณแล้ว	ก็โทษถึงตาย	ประกอบตามราย	แล้วกราบทูลให้
พระญาพารา	ก็ใจเดือดไหม้	บัญชาไป	บอกขัด
คั้นว่ามีจริง	ก็หื้อเร่งรัด	เพชฌฆาตเสี้ยง	เมื่อมรณ
เอาไปชำระ	หื้อเพนซากหนอง	นอกพระนคร	หื้อหมดพร้อมเสี้ยง

(หงส์หิน, 2511: 88)

(ถอดความ: เจ้าเมืองพาราณสีครั้งเมื่อได้พบนางวิมาลาและลูกแล้วก็ดีใจ จากนั้นได้สั่งให้เสนาชำระความสนมทั้งหกและราชบุตรอีกหกคน หากเห็นว่ามิชอบก็ให้ชำระความตามกฎหมาย เสนาได้ชำระความแล้วพบว่าเหล่าสนมและราชบุตรในฐานโกหกหลอกลวงทำให้ผู้อื่นถึงแก่ความตายมีโทษถึงประหารชีวิต เสนาได้กราบทูลให้เจ้าเมืองทรงทราบ เมื่อเจ้าเมืองทราบความจริงก็โมโหและมีบัญชาโทษตามข้อเท็จจริงโดยให้เพชฌฆาตรีบนำตัวเหล่าสนมและราชบุตรไปประหารชีวิตให้เป็นซากหนองนอกพระนคร)

เจ้าเมืองในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่และในวรรณกรรมคำขอมแม้ว่าจะทำหน้าที่ตัดสินคดีความเหมือนกัน แต่ลักษณะของคดีความที่ตัดสินนั้นต่างกัน เจ้าเมืองในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ทำหน้าที่ตัดสินคดีความในฐานะกษัตริย์แห่งอาณาจักรที่ตัดสินคดีความบ้านเมือง แต่เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอมไม่ใช่กษัตริย์แห่งอาณาจักร คดีความที่เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอมตัดสินเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นภายใน เช่น ความขัดแย้งของนางสนมทั้งหลาย

1.1.6. ใ้รางวัลแก่ผู้ทำคุณประโยชน์

ในการทำราชกิจต่าง ๆ ของเจ้าเมืองจะสำเร็จลุล่วงได้นั้น เจ้าเมืองต้องอาศัยกำลังความช่วยเหลือจากบุคคลที่อยู่ใต้อำนาจหลายฝ่าย ดังนั้นเพื่อเป็นการตอบแทนคุณความดีของบุคคลที่ช่วยเหลือเจ้าเมืองยามเมื่อเจ้าเมืองต้องการความช่วยเหลือ เจ้าเมืองจึงต้องพระราชทานรางวัลตอบแทนเพื่อเป็นขวัญและกำลังใจแก่ผู้ที่ทำคุณประโยชน์ ซึ่งรางวัลที่เจ้าเมืองพระราชทานให้แก่บุคคลที่ทำคุณประโยชน์ประกอบไปด้วย เครื่องดื่ม อาหาร เสื้อผ้า ไปจนถึง เงินทอง ของมีค่าต่างๆ เช่น ในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ผูก 1 กล่าวถึงพระญาเจืองที่ประทานรางวัลเลี้ยงเหล่า และ

อาหารแก่เสนาอำมาตย์รวมทั้งริพลของตนที่ได้ช่วยกันต่อสู้กับเมืองแกว่ ดั่งในตำนานพื้นเมือง
เชียงใหม่ว่า

...เจ้าพระญาเจืองคีประทานรางวัลเลี้ยงดูท้าวพระญาเสนาอำมาจริพลทั้งหลาย ทืออ้อมด้วย
เหล้าขึ้นปลาอาหารมากนัก...

(ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ 700 ปี ผูก 1, 2538: 10)

นอกจากนี้ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ผูก 8 กล่าวถึง เจ้ามหาอุปราชได้นำ
เจ้าเมืองยองและลูกหลานของเจ้าเมืองยองเข้าเฝ้าพระมหากษัตริย์ไทย และพระมหากษัตริย์ไทยได้
พระราชทานรางวัลเป็นข้าวของ เงินทอง และเสื้อผ้าแก่เจ้ามหาอุปราช ดั่งในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่

...พระเปนเจ้ามหาอุปราช พาเอาเจ้าสุริยวงส์เมืองยอง พระญากาย พระญาเขื่อน เมืองยอง
แลครอบครัวลงมารอดบ้านเมืองแล้ว อยู่บนานเท่าใด ก็พาเอาขี้เจ้านายลูกหลานแล
เจ้าสุริยวงส์ พระญาเขื่อนเมืองยอง พระญากาย ล่องลงไฟเผาสมเด็จเอกราชพระมหา
กระสัตรเจ้าเมืองได้แจ้งข้อราชการ พระมหากษัตริย์เจ้าก็ทือชอบแก่นสบเสียบ ประทานรางวัล
ข้าวของเงินค่า ผ้าผ่อนเลี้ยงดูมากนัก แล้วทูลลาขึ้นมาถึงบ้านเมือง...

(ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ 700 ปี ผูก 8, 2538: 150)

การให้รางวัลแก่ผู้ทำคุณประโยชน์ของเจ้าเมืองในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่
กับเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอมมีลักษณะที่เหมือนกัน กล่าวคือ เจ้าเมืองจะพระราชทานรางวัลแก่
ผู้อยู่ได้อานาจซึ่งได้กระทำคุณประโยชน์ต่อเจ้าเมือง เพื่อเป็นขวัญกำลังใจแก่ผู้ทำคุณประโยชน์
เจ้าเมืองได้พระราชทานสิ่งของ เงินทอง เสื้อผ้า และเครื่องโภชนาการต่าง ๆ เป็นรางวัลให้แก่ผู้ทำ
คุณประโยชน์ ดั่งในคำขอมเรื่องจันตีชะมา กล่าวถึงท้าวพรหมจักร เจ้าเมืองอินทปัฐนคร
ได้พระราชทานรางวัลเป็นทองคำ และเงิน แก่เจ้าจันทมาตที่ได้ช่วยเหลือราชธิดาให้หายจากโรคภัย
 อีกทั้งท้าวพรหมจักรยังได้พระราชทานเงินให้แก่นายสำเภาที่พาเจ้าจันทมาตมารักษาโรคธิดา ดั่งใน
คำขอมว่า

ท้าวพรหมจักร	ตนมีเดชฤทธิ์	ยกยื่นไหว	วันทา
ชมชื่นล้ำ	ใคร่หัวแกมจา	ยกเอาคำมา	เต็มหกหมื่นตั้ง
เงินแถมหนึ่งแสน	ทือเปนค่าจ้าง	ได้คาดเคียนคำ	เรียบร้อย

ที่อนายสะเพา	ไปแถมบ่น้อย	ยกยื่นหื้อ	เพิงพอ
เพราะท่านคุณนั๊ก	ได้ไปหาหมอ	ชอบใจชอบคอ	จจาให้ให้

(จันต๊ะมา, 2511: 51)

(ถอดความ: ท้าวพรหมจักร เจ้าเมืองอินทปัฐนคร กราบไหว้ขอคุณเจ้าจันทมาตที่ได้ช่วยเหลือราชิดาคือนางเทวธิดาสังกาพื้นขึ้นมา ท้าวพรหมจักรต่างชื่นชมพร้อมทั้งได้ยกเอาทองคำหกหมื่น และเงินอีกหนึ่งแสนเป็นค่าจ้างเจ้าจันทมาต ส่วนนายสำเภาที่พาเจ้าจันทมาตมาก็ได้รับของประทานจากเจ้าเมือง เจ้าเมืองก็พูดไปร้องให้ไปด้วยความดีใจที่ได้ธิดากลับคืนมา)

1.1.7.อุปถัมภ์พระพุทธศาสนา

ผู้ปกครองเมืองเป็นองค์เอกอัครศาสนูปถัมภกพระพุทธศาสนา บทบาทของเจ้าเมืองในด้านทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นการสนับสนุนสิทธิธรรมในการเป็นกษัตริย์ท้องถิ่นให้มากยิ่งขึ้น เจ้าเมืองจะสร้างและซ่อมแซมวัด สร้างพระพุทธรูปที่สำคัญของบ้านเมือง ตลอดจนทำบุญให้ทานในลักษณะที่เป็นองค์อุปถัมภ์พระพุทธศาสนา การทำบุญแต่ละครั้งจึงเป็นงานใหญ่โตทัดเทียมเจ้าเมืองมิได้ (สรสวัสดิ อ่องสกุล, 2555: 487) ในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่กล่าวถึงเจ้าเมืองว่าเป็นผู้อุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนา คือ การสร้างศาสนสถานและศาสนวัตถุ เพื่อให้เป็นที่กราบไหว้บูชาแก่ประชาชนในบ้านเมืองของตน

การสร้างศาสนสถานและศาสนวัตถุ เจ้าเมืองในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่เป็นผู้ที่เลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา เจ้าเมืองเป็นผู้อุปถัมภ์พุทธศาสนาโดยการสร้างสถานที่และสร้างวัตถุต่าง ๆ เพื่อเป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธเจ้า และเพื่อเป็นที่กระทำบุญ เช่น วัด วิหาร เจดีย์ กุฏิ และพระพุทธรูป ดังในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ผูกที่ 3 กล่าวถึงพระญากือนา เป็นผู้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา พระญากือนาได้สร้างวัดวาอาราม เจดีย์ กุฏิ และวิหาร เพื่อเป็นการฉลองศรัทธาและคำชูพระพุทธศาสนาสืบไป ดังในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ว่า

...เจ้าพระญากือนาเสวยราชสมบัติประดิปะกอบชอบธัมม์ มีปสาทสัทธาเลื่อมใสในวรพุทธศาสนา สร้างวัดวาอาราม สร้างเจดียะกุฎิวินัยที่รूपนากันรุงรุ่งเรืองมากนัก...

(ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ 700 ปี ผูก 3, 2538: 51)

นอกจากนี้ในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ผูก 5 ก็ยังได้กล่าวถึงพระญาแก้ว ที่ได้สร้างวัดพระสิงห์วรมหาวิหาร และวัดเจดีย์หลวงแล้ว พระญาแก้วได้กระทำบุญให้ทาน เพื่อเป็นกุศลบุญตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา ดังในตำนานที่กล่าวไว้ว่า

...ถัดนั้น เจ้าที่ก่อสร้างวัดพระสิงห์หรามเจ้า แล้วดมหาเจตียะหลวงศ์แล้วบวรมณ กะทำบุญที่อ
ทาน พำเพงกุสลบุญบ่ขาดหั้นแล...

(ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ 700 ปี ผูก 5, 2538: 84)

ส่วนในวรรณกรรมคำวซอกก็ได้กล่าวถึงเจ้าเมืองว่าได้สร้างศาสนสถานหรือวัด
ไว้เป็นที่พึ่งทางจิตใจของประชาชนเช่นเดียวกับเจ้าเมืองในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ แต่ลักษณะการ
สร้างศาสนสถานของเจ้าเมืองในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่จะมีการระบุรายละเอียดของชื่อวัดและปีที่
สร้างเอาไว้ชัดเจนเพื่อบ่งบอกว่าเจ้าเมืองพระองค์ใดได้สร้างขึ้นถวาย แต่ในวรรณกรรมคำวซอกจะกล่าว
ไว้อย่างกว้าง ๆ เพียงบอกว่าเจ้าเมืองได้สร้างศาสนสถานเอาไว้ โดยไม่ระบุรายละเอียดชื่อวัดหรือ
ศักราชที่สร้างเอาไว้ ดังในคำวซอว่า

จันตะฆาท้าว	เที่ยงตั้งหนีมิใจ	แล้วยกเรือนไป	ปลุกแบ่งแต่งตั้ง
เคิกมาทางใด	ไปอยู่ที่หั้น	ที่กันดารทั้ง	หมู่ทัพ
แล้วข้าแต่งแบ่ง	อารามที่วัด	ไหว้เปนที่ไหว้	บูชา
หล่างพ่องนั้น	ก็เข้ามาหา	มาเพ็งสาญา	กับท่านที่หั้น

(จันตะฆา, 2511: 139)

(ถอดความ: กล่าวถึงเมืองอนุมิตินครที่กำลังเผชิญกับภาวะศึกสงคราม เจ้าจันทฆาตผู้มีจิตใจมั่นคงได้พา
ประชาชนชาวเมืองสร้างบ้านไปสร้างบ้านนอกเมืองพร้อมกับสร้างวัดให้ประชาชนได้กราบไหว้ ทำให้มี
ชาวบ้านเข้ามาพึ่งพาเจ้าจันทฆาต)

1.2. การผสมผสานลักษณะของเจ้าเมืองในนิทาน

ลักษณะเด่นของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวซอนอกจากจะผสมผสานและแสดง
รายละเอียดของเจ้าเมืองให้เหมือนกับเจ้าเมืองในมิติทางประวัติศาสตร์ล้านนาตามตำนานพื้นเมือง
เชียงใหม่แล้ว เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวซอยังมีการผสมผสานลักษณะของเจ้าเมืองในแบบนิทาน
อีกด้วย เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวซอไม่ได้สะท้อนลักษณะของเจ้าเมืองตามประวัติศาสตร์เพียงอย่าง
เดียวเท่านั้น แต่เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวซอเป็นเจ้าเมืองที่มีคุณลักษณะเหมือนกับเจ้าเมืองในนิทาน
ซึ่งนิทานในที่นี้ผู้วิจัยได้นำวรรณกรรมประเภทโคลงนิทานล้านนามาศึกษาเพื่อให้เห็นลักษณะร่วมของ
เจ้าเมืองในนิทานของวรรณกรรมทั้งสองประเภท

การผสมผสานลักษณะของเจ้าเมืองในนิทานที่สะท้อนผ่านตัวละครเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอ ได้แก่ การเป็นผู้มีของวิเศษและอำนาจวิเศษ และการเป็นผู้มีรูปร่าง

1.2.1. การเป็นผู้มีของวิเศษและอำนาจวิเศษ

การเป็นผู้มีของวิเศษและอำนาจวิเศษเป็นคุณลักษณะของเจ้าเมืองที่ปรากฏในวรรณกรรมคำโคลงนิทานล้านนา เจ้าเมืองในโคลงนิทานล้านนาจะเป็นผู้ครอบครองของวิเศษซึ่งของวิเศษของเจ้าเมืองในโคลงนิทานล้านนาประกอบไปด้วย อาวุธวิเศษ ของวิเศษ และสัตว์วิเศษเพื่อปราบศัตรู และคอยช่วยเหลือเจ้าเมืองในยามที่ประสบปัญหาต่าง ๆ ดังในโคลงนิทานเรื่องหงส์ผาค่า กล่าวถึงพระโพธิสัตว์หงส์ผาค่าว่ามีอาวุธวิเศษ คือ ดาบศรีกัญไชย ที่พระอินทร์ได้มอบให้ซึ่งดาบศรีกัญไชยในโคลงนิทานทำหน้าที่ต่างกับดาบศรีกัญไชยในเอกสารตำนานและประวัติศาสตร์ล้านนา กล่าวคือ ดาบศรีกัญไชยในประวัติศาสตร์พบการอ้างถึงการครอบครองว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์เฉพาะในช่วงแรกที่กลุ่มเจ้าเจ็ดตนมีอำนาจเท่านั้น เพราะต้องการอ้างในฐานะผู้สืบทอดอำนาจตามจารีตเดิมล้านนาและเพื่อการยอมรับของประชาชน ต่อมาระยะหลังจะอ้างถึงความเป็นเจ้าของสิ่งศักดิ์สิทธิ์อันเกิดจากการพระราชทานเครื่องยศประจำตำแหน่ง ซึ่งถือเป็นของพระราชทานเฉพาะบุคคล (สร้อย สร้อย, 2555: 485) ส่วนดาบศรีกัญไชยในโคลงนิทานเป็นอาวุธวิเศษและมีพลังวิเศษของเจ้าเมือง เป็นดาบที่เจ้าเมืองได้รับมอบจากพระอินทร์ มีฤทธานุภาพในการปราบศัตรูที่เป็นมนุษย์และอมนุษย์ ตามหน้าที่ของของวิเศษในนิทาน ดังปรากฏในโคลงนิทานว่า

ยามนั้นตนเลิศล้ำ	เมืองไทย
จึงถอดเอาศรีกัญไชย	เถียนกล้า
ดาบทิพย์พระแสงใส	เตชยั้ง ไฟเยอ
มันหากเป็นของพระอินทร์แต่ฟ้า	จกออกเสื่อเร็วพลัน

(ทวี สว่างปัญญากร, 2529: 25)

(ถอดความ: เมื่อนั้นพระโพธิสัตว์หงส์ผาค่าองค์เลิศล้ำได้ถอดดาบศรีกัญไชยออกจากเสื่ออย่างรวดเร็วซึ่งดาบศรีกัญไชยเป็นดาบวิเศษที่มีฤทธานุภาพ เป็นดาบของพระอินทร์ที่มอบให้)

นอกจากเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำโคลงนิทานล้านนาจะมีอาวุธวิเศษแล้วเจ้าเมืองยังมีของวิเศษและสัตว์วิเศษ ซึ่งสัตว์วิเศษของเจ้าเมืองคำโคลงนิทานล้านนา คือ หงส์ ในโคลงนิทานเรื่องหงส์ผาค่ากล่าวถึงพระอินทร์ได้มอบเครื่องทิพย์หรือของวิเศษ ซึ่งไม่ได้ระบุชัดเจนว่าเครื่อง

ทิพย์นั้นประกอบด้วยอะไรบ้าง และพระอินทร์ได้เสกลูกนิลให้กลายเป็นหงส์ให้พาหนะแก่พระโพธิสัตว์หงส์ผาคำ ซึ่งหงส์ที่พระอินทร์เสกให้นั่นเป็นสัตว์วิเศษ สามารถบินเหาะไปในอากาศได้ดังในโคลงนิทานเรื่องหงส์ผาคำว่า

อินทราท่านเอาเครื่องทิพย์ปันหื้อหน่อหน้า	องค์นาย
จึงอุ้มเอาไปสู่ศิลาตาย	แผ่นแก้ว
ว่านิลจูงกลับกลายเป็นหงส์	แปรเพศ พลันเทอะ
เกิดเป็นหงส์ผ้ายั่ว	นำเอาลูกแก้วเรา

(ทวิ สว่างปัญญาภุการ, 2529: 8)

(ถอดความ: พระอินทร์ได้มอบเครื่องวิเศษแก่พระโพธิสัตว์หงส์ผาคำ และได้เสกหินให้กลายเป็นหงส์ให้แก่พระโพธิสัตว์)

นอกจากเจ้าเมืองจะมีของวิเศษแล้ว เจ้าเมืองยังเป็นผู้มีอำนาจวิเศษด้วย กล่าวคือ เจ้าเมืองเป็นผู้ที่มีพลังอำนาจเหนือกว่าบุคคลทั่วไปที่จะกระทำได้ เช่น อำนาจในการต่อสู้กับยักษ์ เจ้าเมืองเป็นผู้ที่สามารถต่อสู้กับศัตรูที่เป็นอมมนุษย์ได้อย่างเด็ดเดี่ยว เนื่องจากพลังอำนาจวิเศษที่มาจากของวิเศษทำให้เจ้าเมืองสามารถปราบศัตรูได้อย่างง่ายดาย ดังในโคลงนิทานเรื่องหงส์ผาคำ กล่าวถึงพระโพธิสัตว์หงส์ผาคำที่ใช้ดาบศรีกัญไชยต่อสู้กับยักษ์จนทำให้ยักษ์สิ้นชีวิตลงได้ ดังในโคลงนิทานว่า

ตั้งตั้งเียนย่ายักษ์เฝ้า	หยุดผัน
องค์वादซัคคาพัน	ฟ้าอัน
เดชดาบฉกรรจ์	สลอด ฟันเอย
จับใส่คอย่ายักษ์	ขาดขว้าหักลง

(ทวิ สว่างปัญญาภุการ, 2529: 25)

(ถอดความ: เสี่ยงย่ายักษ์เฝ้าเดินไปมา เจ้าหงส์ผาคำवादดาบศรีกัญไชยฟันถูกตรงที่คอของย่ายักษ์ขาดลงทันที)

คุณลักษณะการเป็นผู้มีของวิเศษและอำนาจวิเศษของเจ้าเมืองในโคลงนิทานล้านนามีลักษณะที่คล้ายคลึงกันกับเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอม และของวิเศษของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอมก็มีหลายหลายชนิด เช่น อาวุธวิเศษของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอม ได้แก่ ดาบศรีกัญไชย และธนูวิเศษ สัตว์วิเศษ ได้แก่ ม้า และหงส์ ของวิเศษ ได้แก่ แก้ววิเศษ รวมทั้งอาวุธณ์

วิเศษ ได้แก่ เสือทิพย์ และรองเท้าทิพย์ ซึ่งของวิเศษดังกล่าวหลากหลายกว่าของวิเศษของเจ้าเมืองในโคลงนิทานล้านนา ดังเช่นในคำขอเรื่องเจ้าสุวัตร กล่าวถึง พระฤาษีได้มอบอาวุธวิเศษให้แก่เจ้าสุวัตร คือ ธนูสิงห์ และดาบศรีกัญไชย เพื่อให้เจ้าสุวัตรใช้ป้องกันตัว และต่อสู้กับศัตรูในเวลาทีออกตามหานางบัวคำ ดังในคำขอว่า

พระป่าไม้	ส่องรู้ในใจ	ท่านจักปล่อยไป	ก็สอนสั่งเจ้า
หื้อสปีปคุณ	และน้ำมันส่องเต้า	...	
กำธนูลิงห์	ยิงหินก็เข้า	เปนธนูตี	เลิศล้ำ
สรรพยาดี	ปลงป็นหื้อซ้ำ	ทั้งดาบแก้ว	กัญไชย
ของวิเศษพร้อม	เจ้าได้เต็มใจ	จึงอำลาไป	นบน้อมก้มเกล้า
ไหว้พระราชา	ตนเปนพ่อเจ้า	เจียรจากคลา	อย่างย้าย

(เจ้าสุวัตร, 2511: 43)

(ถอดความ: เมื่อพระฤาษีชุบชีวิตเจ้าสุวัตรแล้ว พระฤาษีได้สอนคาถามนต์น้ำมันให้แก่เจ้าสุวัตร พร้อมกับมอบธนูลิงห์ซึ่งสามารถยิงทะลุก้อนหินได้ ได้มอบยารักษา และดาบศรีกัญไชย เมื่อเจ้าสุวัตรได้รับของวิเศษแล้วได้ก้มกราบอำลาพระฤาษีเพื่อออกตามหานางบัวคำต่อไป)

นอกจากนี้ในวรรณกรรมคำขอยังกล่าวถึงของวิเศษของเจ้าเมืองคือลูกแก้ววิเศษ เป็นแก้วสารพัดนึก อานุภาพของแก้ววิเศษนี้เมื่อเจ้าเมืองปรารถนาสิ่งใดก็สามารถอธิษฐานก็จะได้สิ่งนั้นสมใจ ดังใน คำขอเรื่อง บั้วระวงศ์หงส์อำมาตย์ กล่าวถึงตอนที่เจ้าบั้วระวงศ์ได้อธิษฐานแก้ววิเศษให้เกิดเป็นไฟเผาไหม้พวักยักซ์ ดังในคำขอว่า

เจ้าบั้วระวงศ์	ก็ลงคอข้าง	แล้วกำดาบกล้า	กัญไชย
ถือแก้วลูกทิพย์	วิเศษงามใส	จึงถามคำไป	มีเหนยักซ์เถ้า
...			
แล้วอธิษฐาน	ด้วยบุญจันจัน	หลอนกูงยัง	ปราบทิศ
ขอหื้อสีแสง	มณีลูกทิพย์	เปนไฟวูใหม่	ผับไป
มณีโชติช้อย	หยาดยวาแสงใส	เกิดกลายเป็นไฟ	อัคคีวูต้อง

(บั้วระวงศ์หงส์อำมาตย์, 2511: 74)

(ถอดความ: เจ้าบั้วระวงศ์ลงจากคอข้าง ในมือถือดาบศรีกัญไชยและลูกแก้วมณีโชติ พร้อมกับถ้ามพวักยักซ์ว่า ยักซ์อยู่ทีใด เมื่อเจ้าบั้วระวงศ์พบกับยักซ์แล้ว เจ้าบั้วระวงศ์ก็อธิษฐานด้วยบุญบารมีขอให้ลูกแก้วทิพย์มีแสงกลายเป็นไฟ เมื่ออธิษฐานเสร็จแก้วมณีโชติก็เปล่งรังสีเกิดเป็นไฟขึ้นทันที)

นอกจากของวิเศษที่เป็นวัตถุและสิ่งมีชีวิตที่คอยให้ความช่วยเหลือเจ้าเมืองแล้ว เจ้าเมืองยังเป็นผู้ที่ใช้พลังจากของวิเศษในการต่อสู้กับศัตรูทำให้เจ้าเมืองได้รับชัยชนะเหนือศัตรูทุกครั้งไป ดังคำขอเรื่องชีวหาลิ้นคำที่กล่าวถึงเจ้าชีวหาลิ้นคำใช้พลังวิเศษจากดาบสรีกัญไชยต่อสู้กับพวกยักษ์ ทำให้พวกยักษ์ล้มตายเป็นจำนวนมาก ดังปรากฏในคำขอว่า

ส่วนว่าชีวหา	โพธิสัตว์เจ้า	เอากัญไชยพัน	ขาดมิต
เจ้าพันและที	บ่จำอ่านคิด	จำอ่านได้	หลายพัน
ยังเหลือนอกนั้น	มาเตือนแถมหน้า	เหาะทวยทัน	โพธิสัตว์เจ้า
เจ้าพันผะผาย	เลือดยางย่อยเข้า	ตกลงดิน	ฝุ่นมุก

(ชีวหาลิ้นคำ, 2511: 124)

(ถอดความ: เจ้าชีวหาลิ้นคำต่อสู้กับพวกยักษ์ที่เมืองพาราณสี โดยใช้ดาบสรีกัญไชยพันพวกยักษ์แต่ละตนล้มตามมากมายหลายพัน และมียักษ์เหาะมาต่อสู้กับเจ้าชีวหาลิ้นคำเพิ่ม เจ้าชีวหาลิ้นคำได้ใช้ดาบสรีกัญไชยพันพวกยักษ์พวกนั้นจนเลือดออกและร่วงหล่นลงมาสู่พื้นดิน)

1.2.2. การเป็นผู้มีรูปงาม

ผู้มีรูปงามเป็นอีกคุณลักษณะหนึ่งของเจ้าเมืองที่ปรากฏในโคลงนิทานล้านนา กวีได้นำเสนอภาพลักษณ์ของเจ้าเมืองว่าเป็นผู้มีรูปงามโดยพรรณนาให้เห็นความงามของเจ้าเมืองให้ภาพรวมว่างามโดดเด่นกว่าคนทั่วไป ความงามในรูปร่างของเจ้าเมืองนั้นทำให้หญิงสาวที่ได้เห็นต่างหลงใหลหมายปองอยากได้เป็นคู่ครอง ดังในคำโคลงนิทานเรื่องสุรวงส์ กล่าวถึงเจ้าสุรวงส์เมื่ออายุได้ 20 ปี รูปร่างของเจ้าสุรวงส์นั้นมีความงดงามกว่าชายใด ทำให้หญิงสาวต่างเสนหาอยากได้เจ้าสุรวงส์เป็นคู่ครอง ดังในคำโคลงนิทานว่า

สุรวงส์ธีราชท้าว	งามเงา
ปีจิงพอชาวเลา	เลิศล้ำ
ปราเกียนรอดจอมเขา	ไกรลาส โพนเอย
ลือรอดนางนงหน้า	นาฏน้องพอสงวน

(ไพฑูริย์ พรหมวิจิตร, 2556: 39 – 40)

(ถอดความ: เจ้าสุรวงส์มีรูปงาม เมื่ออายุได้ 20 ปี รูปร่างที่งดงามตั้งมหาเทพก็ลือเลื่องเป็นที่หมายปองของหญิงสาว)

นอกจากนี้การมีรูปงามของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำโคลงนิทานล้านนา กวียังได้เปรียบเทียบความงามของเจ้าเมืองว่างามเหมือนกับพระอินทร์ ดังคำโคลงนิทานเรื่องสุรวงส์ กล่าวถึงตอนที่

เจ้าสุรวงศ์เสด็จลงจากหงส์ยนต์ แล้วเสด็จลงมาที่ปราสาทของเจ้าเมืองคันธาเพื่ออภิเษกกับนางกัญญาณีราชธิดาของเจ้าเมืองคันธา ซึ่งในตอนนี้อภิเษกได้พรธรรมาความงามของเจ้าสุรวงศ์ในขณะเสด็จมายังปราสาทว่ามีรูปร่างเหมือนพระอินทร์เสด็จลงมาจากฟ้า ดังพรรณนาไว้ในคำโคลงนิทานว่า

หังสาธิเบศร์เจ้า	สุรวงศ์
รับราชนิมนต์จง	จอตแล้ว
ผั่งคะผาสาทเสด็จลง	ลีลาศ งามเอย
ปานเอกอินทร์ฟ้าแผ้ว	ยาบเยื้องเวไชย

(ไพฑูริย์ พรหมวิจิตร, 2556: 91)

(ถอดความ: เสนาอำมาตย์เมืองคันธาได้ทูลเชิญเจ้าสุรวงศ์ให้ลงมาจากหงส์ยนต์เพื่ออภิเษกกับราชธิดาเจ้าเมืองคันธา ครั้นเจ้าสุรวงศ์เสด็จลงมาถึงปราสาท เจ้าสุรวงศ์นั้นมีรูปร่างดั่งองค์อินทร์ผ่านฟ้าเสด็จลงปราสาทเวษยันต์)

การเป็นผู้มีรูปร่างของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำโคลงนิทานล้านนามีลักษณะที่คล้ายคลึงกับเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอในแง่ของการพรรณนาให้เห็นถึงความงดงามของรูปร่างโดยรวมของเจ้าเมือง และการเปรียบเทียบความงามของเจ้าเมืองว่างามเหมือนกับอินทรเทพ เหมือนดังในคำขอเรื่องบัวระวงค์หงส์อำมาตย์ที่กล่าวถึงเจ้าบัวระวงค์ว่ามีรูปร่างดั่งพระอินทร์ที่อยู่บนสรวงสวรรค์ดังคำขอที่ว่า

ผู้หมุ่นายยาม	พากันผ่อค้อย	ห็นองค์หน่อหน้อย	สำคัญ
มีรูปร่างล้วน	เพตอินทร์สวรรค์	เนื้อตัวเลางาม	เหมือนคำห่อแก้ว

(บัวระวงค์หงส์อำมาตย์, 2511: 105)

(ถอดความ: กล่าวถึงเหล่าทหารยามได้เห็นรูปร่างที่งดงามของเจ้าบัวระวงค์ที่งามราวกับพระอินทร์ มีกายงามเหมือนกับนำทองคำมาหล่อรวมไว้)

การผสมผสานลักษณะของเจ้าเมืองตามประวัติศาสตร์และเจ้าเมืองแบบนิทานเป็นลักษณะเด่นประการหนึ่งของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอ ซึ่งกวีได้สร้างสรรค์ตัวละครเจ้าเมืองให้มีลักษณะที่ใกล้เคียงกับเจ้าเมืองในประวัติศาสตร์และเจ้าเมืองในนิทาน การสร้างผสมผสานลักษณะดังกล่าว นอกจากจะสะท้อนให้เห็นความสามารถของกวีที่เป็นผู้มีความรอบรู้แล้ว ยังทำให้ผู้อ่านหรือผู้ฟังคำขอเกิดจินตนาการเกี่ยวกับตัวละครเจ้าเมือง แม้ว่าวรรณกรรมคำขอจะเป็นเรื่องที่มาจากนิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ ทำให้เห็นลักษณะของเจ้าเมืองตามแบบนิทานที่ชัดเจน แต่ตัวละครเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอยังได้ผสมผสานลักษณะทางประวัติศาสตร์ที่กล่าวถึงเจ้าเมืองในสังคมล้านนาเอาไว้

ด้วย ทำให้ผู้ฟังนึกภาพของเจ้าเมืองตามบริบทสังคมล้านนาในยุคสมัยนั้นได้ด้วย ตัวละครเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอลจึงได้รับการหลอมรวมจากมิติทางประวัติศาสตร์และนิทานเข้าไว้ด้วยกันและทำให้เป็นลักษณะเด่นของเจ้าเมืองในวรรณกรรมประเภทนี้

2. ลักษณะเด่นของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอที่แตกต่างกับวรรณกรรมล้านนาประเภทอื่น

นอกจากการผสมผสานลักษณะเจ้าเมืองแบบประวัติศาสตร์กับเจ้าเมืองแบบนิทานเข้าไว้ในตัวละครเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอแล้ว เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอยังมีลักษณะที่โดดเด่นแตกต่างกับเจ้าเมืองในวรรณกรรมตำนานและโคลงนิทาน กล่าวคือ ลักษณะที่โดดเด่นของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอเป็นลักษณะที่กวีได้สร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อให้เห็นลักษณะเฉพาะของเจ้าเมืองที่ไม่ปรากฏในวรรณกรรมล้านนาประเภทอื่น

ลักษณะที่โดดเด่นของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอที่แตกต่างกับวรรณกรรมล้านนาประเภทอื่น ปรากฏลักษณะที่โดดเด่น 3 ลักษณะ ได้แก่ การร่วมลงแรงทำเกษตรกรรม การเป็นพระโพธิสัตว์ การสั่งสอนหลักธรรม และการทำบุญกุศล

2.1. การร่วมลงแรงทำเกษตรกรรม

การทำเกษตรกรรมเป็นลักษณะเด่นของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอที่แตกต่างกับวรรณกรรมล้านนาประเภทอื่น ในวรรณกรรมคำขอยจะกล่าวถึงหน้าที่ของเจ้าเมืองที่ต้องปฏิบัติในการปกครองบ้านเมืองคือ การทำเกษตรกรรม

ในประวัติศาสตร์ล้านนาเจ้าเมืองถือว่าเป็นผู้ครอบครองที่ดินมากที่สุด กษัตริย์เป็นเจ้าของที่ดินทั้งหมดในอาณาจักร ซึ่งเป็นการอ้างสิทธิเพื่อเรียกร้องผลประโยชน์จากผืนแผ่นดินที่มีอยู่มากมายในอาณาจักรนั้น ในทางปฏิบัติกษัตริย์ไม่อาจใช้ที่ดินทั้งหมดด้วยพระองค์เอง จึงจัดสรรที่ดินให้แก่สถาบันสงฆ์โดยการกัลปนาที่ดินให้แก่วัด ส่วนขุนนางก็ได้รับส่วนแบ่งผลประโยชน์จากการทำราชการ และกษัตริย์ก็จัดสรรที่ดินสำหรับพระองค์ด้วย จารีตินี้ได้ปฏิบัติสืบมาถึงสมัยราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน เจ้าหลวงมี “นาเจ้าหลวง” เป็นที่นาที่บริบูรณ์และมีจำนวนกว้างขวาง ไพร่จะถูกเกณฑ์แรงงานมาทำนาให้เจ้า (สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล, 2555: 211 – 212) เจ้าเมืองมีหน้าที่ในการควบคุมการทำนาในที่ของตน เพื่อให้ได้ผลิตที่เต็มที ดังเช่น เจ้าเมืองลำปางไปควบคุมการเกี่ยวข้าว ในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ได้กล่าวถึงพระเจ้ากาวิละไว้ว่า เมื่อพระองค์ได้สร้างเวียงป่าซางแล้ว พระองค์ได้มี

พระราชอาชญาให้เจ้าเมือง ขุนนาง และไพร่ทำไร่ทำนา และควบคุมการทำนาของผู้คนในเมืองเพื่อให้ได้ผลผลิตที่ดีที่สุดทำให้บ้านเมืองอุดมสมบูรณ์พูนสุขด้วยข้าวน้ำและปัจจัยอื่น ๆ ดังปรากฏในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ว่า

...พระเปนเจ้าคือปลงอาชญาแก่ท้าวพระญาขุนไพร่ไทกะทำไร่ไถนาที่อ้อมบัวรวมด้วยเข้าน้ำ
ปัจจัย ส้างวัดวาอารามที่อ้อมที่สถิตสาราญแก่ชาวเจ้าภิกขุสังขะมีพระพุทธรูปเจ้าเปน
เกล้าเปนประธาน กะทำบุญที่อ้อมทุกเมื่อ คีมีแล...

(ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ 700 ปี ผูก 7, 2538: 121)

นอกจากนี้ยังมีเอกสารบันทึกของชาวต่างชาติที่เข้ามาในดินแดนล้านนากล่าวถึงหน้าที่ของเจ้าเมืองที่ต้องควบคุมการทำนาของไพร่ที่ทำนาในที่ดินของเจ้าเมือง ดังบันทึกของคาร์ล บ็อค (Carl Bock) ได้บรรยายถึงหน้าที่ของเจ้าเมืองว่ามีหน้าที่ควบคุมการทำนาเอาไว้ว่า

...ข้าพเจ้าจึงต้องไปหาเจ้าหลวง (เจ้าผู้ครองนครลำปาง) ในระหว่างเดินทางข้าพเจ้า
ผ่านเรือนไม้สักเก่า ๆ รูปร่างแปลก ซึ่งข้าพเจ้าคิดว่าคงจะเป็นศาลาอีกแห่งหนึ่งที่ลาน
กลางเมือง เมื่อถามข้าราชการบางคนที่อยู่ใกล้ ๆ ว่าเจ้าหลวงอยู่ที่ไหน เขาก็บอก
ห้วน ๆ ว่าเจ้าหลวงไปคุมการเกี่ยวข้าวอยู่ และไม่มีใครอยู่ที่คุ้มเลย...

(เสถียร พันธรังสี และอัมพร จุลานนท์, 2505: 199)

การเกษตรกรรมของเจ้าเมืองในตำนานและประวัติศาสตร์ล้านนาแตกต่างกับเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอ เนื่องจากเจ้าเมืองในประวัติศาสตร์ไม่ได้ระบุว่าเจ้าเมืองจะต้องลงมือทำนาด้วยพระองค์เอง แต่มีหน้าที่เป็นผู้ควบคุมการทำนาของไพร่ที่ทำนาในที่ดินของเจ้าเมืองเท่านั้น แต่เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอจะเป็นผู้ที่ลงมือทำนา เมื่อถึงฤดูทำนาเจ้าเมืองก็จะทำนาร่วมกับประชาชนในเมืองเพื่อให้บ้านเมืองบริบูรณ์ด้วยพืชพรรณธัญญาหาร ดังในคำขอเรื่องอ้ายร้อยยอดในตอนที่กำลังกล่าวถึงพระญาสิริมติได้แบ่งที่นาให้นางพิมพาและอ้ายร้อยยอดทำนา และอ้ายร้อยยอดก็ได้ทำนาเหมือนกับประชาชนทั่วไปในเมือง ดังในคำขอว่า

พิมพาคู่ซ้อ	นางบอกตามการ	ว่าพระภูบาล	อาชญาพ่อเจ้า
ว่าหื้อเชษฐา	กับทั้งข้าเจ้า	อดทนเอา	แท้และ
นาปันที่สาม	เค้าขามริมแพะ	นั้นและพื้นหื้อ	เราแทน

อดสาไปเยีเย	เบิกเดี่ยวไปแถม	เข้าเชื้อสามแคง	บ่ตายและเจ้า
หลอนได้เข้าลาย	ส่วนพระพ่อเจ้า	บ่เอากับเรา	สักเม็ด

(อ้ายร้อยชอด, 2511: 91)

(ถอดความ: นางรัตนพิมพาได้เข้าไปปรึกษากับพระญาสิริมตีผู้เป็นพ่อเกี่ยวกับการทำนา เมื่อนางกลับมาจึงได้บอกกับอ้ายร้อยชอดว่าพระญาสิริมตีได้แบ่งที่นาส่วนที่สามอยู่บริเวณต้นมะขามริมป่า (แห้งแล้ง) ให้เราทำ เราค่อยอดทนทำนาร่วมกัน หากว่าเราทำนาได้ข้าวเยอะ พระญาสิริมตีก็จะไม่ขอแบ่งข้าวจากเราสักเม็ด)

เพื่อแอกพร้อม	หาบคอนกับไถ	รีบเดินไป	หานาแห่งเจ้า
คันไผ่รอดเถิง	เยีเยตามแบบเข้า	ตั้งคนเรา	มนุษย์
ร้อยชอดกุมาร	หน่ององค์พระพุทธร	เจ้าบ่แคว่นด้วย	ทำนา

(อ้ายร้อยชอด, 2511: 92)

(ถอดความ: อ้ายร้อยชอดรีบเดินไปยังที่นาของตนพร้อมเพื่อ แอก และไถ เมื่อไปถึงก็ทำนาเหมือนกับคนทั่วไป แต่การทำนาของอ้ายร้อยชอดยังไม่ชำนาญนัก)

การทำเกษตรกรรมเป็นหน้าที่ของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวขอ การที่เจ้าเมืองลงมาทำนาเช่นเดียวกับประชาชนก็เพื่อแสดงให้เห็นว่าวิถีชีวิตของเจ้าเมืองและประชาชนไม่ได้แตกต่างกัน ทั้งเจ้าเมืองและประชาชนต่างทำเกษตรกรรมเพื่อหล่อเลี้ยงครอบครัวของแต่ละคน นอกจากนี้การทำเกษตรกรรมของเจ้าเมืองยังแสดงให้เห็นว่าวิถีชีวิตที่ต้องการสร้างตัวละครเจ้าเมืองให้มีความใกล้ชิดกับผู้ฟังโดยการทำให้เจ้าเมืองมีวิถีชีวิตที่เหมือนกับสามัญชนทั่วไปด้วย

2.2. การเป็นพระโพธิสัตว์

การเป็นพระโพธิสัตว์ของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวขอมีลักษณะเด่นแตกต่างกับวรรณกรรมล้านนาประเภทอื่น กล่าวคือ ในวรรณกรรมล้านนาประเภทอื่นแม้จะมีการระบุว่าเจ้าเมืองเป็นพระโพธิสัตว์จุติลงมาเกิดบนโลกมนุษย์เพื่อปราบทุกข์เข็ญและปกครองบ้านเมืองให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุข แต่ในวรรณกรรมล้านนาประเภทอื่นมีการระบุลักษณะการเป็นพระโพธิสัตว์ของเจ้าเมืองด้วยคำเรียกเจ้าเมืองว่าเป็นพระโพธิสัตว์เท่านั้น เช่นคำว่า พุทธังกูร และโพธิสัตว์ ดังในโคลงนิทานเรื่องหงส์ผาคำที่ได้กล่าวถึงพระโพธิสัตว์ และพุทธังกูร ลงมาจุติเป็นเจ้าเมืองปกครองบ้านเมืองให้เกิดสันติสุข ดังโคลงนิทานว่า

โพธิสัตว์ท่านได้รู้แล้วยังแม่แก้ว	มาตา
จึงจักขอเซ่งตนอินทรา	แจ้วแจ้ว
บัดนี้แลข้าใครไปหา	พระแม่ คำแล
ขอพ่อเป็นที่คุ้ม	หอบอุ้มเอาไป

(ทวิ สว่างปัญญางกูร, 2529: 7)

(ถอดความ: เมื่อพระโพธิสัตว์หงส์ผาคำได้ทราบว่าคุณนั้นแม่รออยู่บนโลกมนุษย์จึงได้บอกพระอินทร์ว่าตนอยากไปหาแม่ และขอพระอินทร์ผู้ช่วยชุบเลี้ยงตนมาได้ช่วยพาไปหาแม่)

พุทธังกูรได้พึงปราบพันปราบ	พารา
ดูชุมเป็นไปในรัฐา	ชุด้าน
สัตติแห่งราชา	มันเที่ยง ตีเอย
จกจ่ายทานขุมมือ	ชู้อันคืนวัน

(ทวิ สว่างปัญญางกูร, 2529: 170)

(ถอดความ: เมื่อพระโพธิสัตว์หงส์ผาคำได้เป็นเจ้าเมืองกาสิ ปกครองบ้านเมืองให้เกิดสันติสุข และทำบุญสุนทานทุกวัน)

การกล่าวถึงลักษณะของเจ้าเมืองว่าเป็นพระโพธิสัตว์ในวรรณกรรมคำขอมมีลักษณะที่โดดเด่นแตกต่างกับเจ้าเมืองในโคลงนิทาน เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอมนอกจากจะมีการระบุว่าเป็นเจ้าเมืองเป็นพระโพธิสัตว์ด้วยคำเรียกแล้ว ในวรรณกรรมคำขอมยังได้กล่าวถึงรายละเอียดการเป็นพระโพธิสัตว์ของเจ้าเมืองในตั้งแต่การถือกำเนิด และลักษณะของพระโพธิสัตว์ ซึ่งการถือกำเนิดแบบพระโพธิสัตว์ตามกฎธรรมดาของพระโพธิสัตว์ 16 ประการ ตามพระสูตรตันตปิฎก ซึ่งหนึ่งในกฎของพระโพธิสัตว์ คือ เวลาที่พระโพธิสัตว์เสด็จลงสู่พระครรภ์ของพระมารดา พระมารดามีปกติทรงศีล คือ เว้นจากการฆ่าสัตว์ เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ เว้นจากการประพฤติดมิดในกาม เว้นจากการพูดเท็จ เว้นจากการเสพของมีนเมา คือ สุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม 10, 2539: 12) ในคำขอมเรื่องเจ้าสุวัตร กวีได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับการถือกำเนิดของพระโพธิสัตว์ไว้ว่าจะต้องให้ผู้มีศีลทูลของบุตร และร่อนถึงพระอินทร์ ทำให้พระอินทร์ต้องทูลเชิญพระโพธิสัตว์ซึ่งสถิตสำราญในปราสาทบนสรวงสวรรค์ชั้นดุสิตให้ลงมาจุติเป็นเจ้าเมือง เพื่อปกครองบ้านเมืองและช่วยเหลือมนุษยโลก ดังในคำขอมเรื่องเจ้าสุวัตรที่ว่า

ด้วยเดชะศีล	แห่งเทวีเจ้า	อันพำเพ็ญเพียร	บ่ละ
มาสมคะนิง	แม่เมืองราชา	อันผลเพื่อสร้าง	ศีลธรรม
ขึ้นชะลาบร้อน	หินบัณชุกัม	แท่นอินทร์องค์	เจ้าตนเอกอ้าง

ศิลาหิน	ท่านแข็งกระด้าง	อุณหากำลัง	เยื่อกร้อน
หัตถะของคอินทร์	หวั่นไหวสะทอน	บังเกิดด้วย	สันเท
ว่าเหตุใดเด	แผ่นหินกระด้าง	ดาพิพย์ส่อง	ลงมา
ท้าวจิ้งรัฐ	ยังความวิษฐา	ผาฉะนา	เทวีหน่อเหน้า
ใครได้บุตตา	และเดลูกเต้า	ไว้สายสืบแทน	ราชะ
ตนมีฤทธิ์	อานุภาวะ	ควรสืบสร้าง	พารา
ท้าวรู้แล้ว	จึงเข้าไปหา	ขอรารณา	หน่อพระอยู่เกล้า
ว่ากาละควร	ลงไปเปนเจ้า	แกโลกชมพู	ลุ่มฟ้า
พ้าเพ็งสมพาร	ไปแถมบข้า	หื้อรีบเร็วได้	สัพพัญญู

(เจ้าสุวัตร, 2511: 4 – 5)

(ถอดความ: ด้วยเดชแห่งการบำเพ็ญเพียรรักษาศีลของนางจันทเทวีทำให้บัณฑิตกัมพลศิลาอาสน์อันเป็นที่สถิตของพระอินทร์ร้อนขึ้น พระอินทร์จึงได้ใช้ทิพยจักขุส่องลงมายังโลกมนุษย์จึงทราบว่ นางจันทเทวีปรารถนาขอบุตรเพื่อสืบราชสมบัติต่อจากพระญาอาทิตย์ เจ้าเมืองพาราณสี พระอินทร์จึงได้เข้าไปอาราธนาพระโพธิสัตว์ว่าถึงเวลาที่ต้องลงไปจุติบนโลกมนุษย์เพื่อบำเพ็ญบารมีเป็นพระพุทธเจ้าในกาลต่อไป)

นอกจากนี้ลักษณะของพระโพธิสัตว์จะต้องมีลักษณะของมหาบุรุษ ในพระไตรปิฎกกล่าวถึงมหาบุรุษไว้ว่า ถ้าอยู่ครองเรือนจะได้เป็นพระจักรพรรดิผู้ทรงธรรม ถ้าเป็นบรรพชิตจะได้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ลักษณะสำคัญของมหาบุรุษก็คือการมีพื้นฝ่าพระบาทมีเป็นรูปกงจักรดังในคำขอเรื่องหงส์หิน เมื่อเจ้าหงส์หินแอบเข้าไปหาธิดาของอนุมายักษ์ เมื่ออนุมายักษ์เห็นพื้นฝ่าเท้าเจ้าหงส์หินเป็นรูปกงจักรก็ทราบว่าเป็นผู้มีบุญจึงก้มลงกราบขอขมาเจ้าหงส์หิน ดังปรากฏในคำขอว่า

หันจักจรง	เหมือนท่านกล่าวไว้	เส็งผ่อเบื่อง	ปาทา
หันลายลักษณ	ยังกงจักรกา	ในพื้นปาทา	แห่งพระบาทเจ้า
รู้ว่าเปน	องค์บุญหน่อเหน้า	ไซ้คนเบา	ถ่อยข้า
ก็ยอหัตถา	กราบองค์หน่อฟ้า	ว่าขอโทษเสียง	ขมา

(หงส์หิน, 2511: 52)

(ถอดความ: เมื่อเจ้าหงส์หินไปถึงบ้านเมืองของอนุมายักษ์และได้แอบเข้าไปในปราสาทของธิดายักษ์คือนางสรีจันทา เมื่ออนุมายักษ์เห็นเจ้าหงส์หินก็เส็งผ่อเบื่องบาทเห็นเป็นลายรูปกงจักร อนุมายักษ์ก็รู้ว่าเป็นผู้มีบุญ ไม่ใช่คนธรรมดาทั่วไป อนุมายักษ์จึงได้ยกมือขึ้นกราบขอขมาเจ้าหงส์หิน)

การให้รายละเอียดเกี่ยวกับลักษณะพระโพธิสัตว์ของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวขอ แสดงให้เห็นความแตกต่างกับเจ้าเมืองในวรรณกรรมล้านนาประเภทอื่นที่ไม่มีการระบุรายละเอียดของพระโพธิสัตว์ว่ามีกำเนิดหรือลักษณะที่พิเศษต่างกับบุคคลสามัญอย่างไร มีเพียงคำเรียกว่าเจ้าเมืองว่าเป็นพระโพธิสัตว์เท่านั้น ซึ่งการให้รายละเอียดการเป็นพระโพธิสัตว์ของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวขอ เกิดขึ้นจากประสบการณ์ทางวรรณศิลป์ของกวีที่ได้อ่านและฟังเรื่องราวจากพระไตรปิฎกมาก่อนจึงสามารถให้รายละเอียดการเป็นพระโพธิสัตว์ของเจ้าเมืองได้อย่างละเอียดและถูกต้อง ทำให้เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวขอมีลักษณะการเป็นพระโพธิสัตว์โดดเด่นไปจากวรรณกรรมล้านนาประเภทอื่น

2.3. การสั่งสอนหลักธรรม

การเป็นเจ้าเมืองหรือผู้ปกครองบ้านเมืองจะต้องทำหน้าที่สั่งสอนผู้อยู่ใต้อำนาจให้ประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในกรอบจริยธรรมและคำสอนของเจ้าเมืองเพื่อให้บ้านเมืองเกิดความสงบเรียบร้อย หลักในการสั่งสอนผู้อยู่ใต้อำนาจของเจ้าเมืองที่สำคัญคือ หลักธรรมทางพุทธศาสนา ซึ่งหลักธรรมทางพุทธศาสนาเป็นเครื่องช่วยยืนยันสิทธิธรรมการปกครองของกษัตริย์ ธรรมในความหมายทางพุทธศาสนาหมายถึง การปฏิบัติตนตั้งอยู่ในความดีงาม ให้การอุปถัมภ์บำรุงและเผยแผ่พุทธศาสนาไปสู่ดินแดนอื่น ๆ ธรรมที่ถือว่าเป็นของกษัตริย์ คือ ทศพิธราชธรรม ทำให้กษัตริย์เป็น ธรรมราชา หน้าที่สำคัญ คือ อุปถัมภ์ศาสนธรรม อุปถัมภ์ศาสนบุคคล และอุปถัมภ์ศาสนวัตถุ ธรรมถูกใช้เป็นเครื่องรับรองสิทธิธรรมในการขึ้นครองราชย์ของกษัตริย์ด้วยเช่นกัน (รัตนพร เศรษฐกุล, 2552: 177)

การสั่งสอนหลักธรรมให้แก่ผู้อยู่ใต้อำนาจของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวขอมีลักษณะที่โดดเด่นแตกต่างกับเจ้าเมืองในวรรณกรรมล้านนาประเภทอื่น กล่าวคือ เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวขอจะสั่งสอนหลักธรรมทางพุทธศาสนาให้แก่ผู้อยู่ใต้อำนาจโดยแจกแจงละเอียดของหลักธรรมไว้อย่างชัดเจน ตัวอย่างเช่น เมื่อเจ้าเมืองสอนหลักศีล 5 กวีก็จะพรรณนารายละเอียดของศีลแต่ละข้อว่าหมายถึงอะไร และผู้ได้รับการสั่งสอนควรประพฤติปฏิบัติอย่างไรเพื่อให้ถูกต้องตามหลักของศีล ในดั่งคำขอเรื่องนกกระจาบ กล่าวถึงตอนเจ้าสรรพสิทธิขึ้นครองราชย์และได้สั่งสอนผู้อยู่ใต้อำนาจให้รักษาศีล 5 โดยอธิบายถึงรายละเอียดของศีลแต่ละข้อให้ผู้ฟังเข้าใจและนำไปปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง ดังปรากฏในคำวขอที่ว่า

หื้อไ้ระวัง	รักษาศีลห้า	ตั้งแต่ปาณา	เที่ยงทัด
อย่าฆ่าสัตว์	เขียนตีผูกมัด	จนขาดขัว	ชีวัง
อทินนานั้น	บ่ว่าของสัง	อันเจ้าเพนยัง	หวงแหนไฟห้อย
เตมบ่เอาหลาย	ลักแต่สักหน่อย	ก็ขาดศีลไป	บ่ค่าง
ดวงว่ากาเม	อย่าเตร็ดม้าง	มีผัวร่วมข้าง	เทียมแยง
อย่าได้เหลนชู	ชอบสู้อื่อแฝง	ศีลเส้นนี้แรง	บาปนักบ่หน่วย
ญึงมีผัวหลาย	เทียมคิงร่วมห้อย	บ่มีในธรรม	ก่อนนั้น
มีแต่คนชาย	ไฟเอื้อเพื่อพัน	เอาเมียร่วมข้าง	หลายนาง
ธรรมพระกล่าวไว้	บ่ได้ขัดขวาง	หากเปนช่องทาง	สืบมาตั้งอี่
มุสาวาทา	อย่าสับปะหल्ली	เป็นกัมมบ่ดี	บาปร้าย
สุรามรัย	จูงได้หลีกย้าย	หื้อเว้นจากเหล่า	เมาวิน

(นกกระจาบ, 2511: 88 – 89)

(ถอดความ: เมื่อเจ้าสรรพสิทธิได้ครองราชสมบัติก็ได้สั่งสอนประชาชนให้รักษาศีลห้าเริ่มตั้งแต่ศีลข้อที่หนึ่งคือเว้นจากการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ศีลข้อสองเว้นจากการลักทรัพย์ ไม่ว่าจะของอะไรก็ตามที่เจ้าของไม่อนุญาต หากลักขโมยมาเพียงเล็กน้อยก็ถือว่าขาดศีลข้อนี้ไป ศีลข้อที่สามชื่อว่ากาเม อย่าได้ยุงให้คู่รักแตกแยกกัน อย่าได้มีชู้ เพราะศีลข้อนี้มีบาปที่รุนแรง ผู้หญิงที่มีสามีหลายคนไม่ปรากฏอยู่ในคำสอนทางพระพุทธศาสนา แต่ชายเท่านั้นที่สามารถมีผู้หญิงหลายคนได้ ข้อนี้เป็นพระธรรมที่ไม่ได้ขัดขวาง แต่หากเป็นช่องทางที่ปฏิบัติสืบกันมา ศีลข้อที่สี่มุสาวาทา อย่าได้พูดโกหกหลอกลวงเพราะจะเป็นบาปกรรม และศีลข้อที่ห้าคือสุรามรัย ให้หลีกเว้นจากการดื่มเหล้าซึ่งทำให้เมาและขาดสติ)

นอกจากนี้ในคำขอเรื่องชีวหาลินคำยังได้กล่าวถึงการสอนหลักธรรมของเจ้าเมืองซึ่งเจ้าเมืองได้สอนหลักมงคลสูตรหรือมงคลธรรมให้กับประชาชนชาวเมืองให้รู้จักเลือกคบมิตร โดยได้ยกกถาธิบายตามบทภาษาบาลีแล้วแจงรายละเอียดของหลักธรรมดังกล่าวเพื่อให้ประชาชนได้เข้าใจชัดเจน หลักมงคลธรรมตามบทกถาบาลีที่เจ้าเมืองยกมาสอนนั้นคือ “อเสวนาจพลانى ปญจิตานญจเสวนา” หมายถึง ให้เว้นจากการเสวนากับคนพาล และควรเสวนากับบัณฑิต ดังปรากฏในคำขอว่า

อเสวนา	อย่าคบคนใ้	เหมือนอธิบาย	ว่านั้น
บัญญัติ	นักปราชญ์เจ้าชั้น	เสมอตั้งอัน	ดวงไฟ

เสวนะ	เพนที่อาศัย	เรศวรตีไป	คบนักปราชญ์เจ้า
อันนั้นเหล่าเหย	จักพาหื้อเข้า	นิพพานชัย	บ่แคล้ว

(ชีวหาลินคำ, 2511: 143)

(ถอดความ: กล่าวถึงชีวหาลินคำเมื่อได้เป็นเจ้าเมืองโสทรราชคหะแล้ว ได้สั่งสอนไพร่ฟ้าประชาชนให้รู้จักคบคนโดยอย่าได้คบคนพาล เหมือนได้อธิบายมาแล้ว ส่วนบัณฑิตหรือนักปราชญ์นั้นเป็นเสมือนดวงไฟที่เราควรคบหา สิ่งนี้คือมงคลที่จะนำเราให้เข้าสู่นิพพานคือหลุดพ้นจากความทุกข์)

การสั่งสอนหลักธรรมโดยการให้รายละเอียดของหลักธรรมเป็นลักษณะเด่นของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวขอ เนื่องจากวรรณกรรมล้านนาประเภทตำนานและโคลงนิทานไม่ปรากฏลักษณะการสั่งสอนหลักธรรมของเจ้าเมืองโดยการแจกแจงรายละเอียดของหลักธรรม วรรณกรรมตำนานและนิทานจะกล่าวถึงเพียงว่าเจ้าเมืองได้สั่งสอนหลักธรรม เช่น หลักของศีล ดังในโคลงนิทานเรื่องหงส์ผาคำ กล่าวถึง พระโพธิสัตว์หงส์ผาคำเมื่อได้เป็นเจ้าเมืองกาสิแล้ว ได้สั่งสอนไพร่ฟ้าของตนให้กระทำแต่ความดี เว้นจากการกระทำชั่ว ให้รักษาศีล และให้ทานอยู่เป็นนิจ เพื่อจะได้เป็นกุศลกรรมนำไปสู่สวรรค์ทั้งหกชั้น และข้ามผ่านวิญญูสงสารสู่พระนิพพานเมื่อสิ้นอายุขัย ดังโคลงนิทานว่า

คลองดีหื้อควรรำพึง	กระนิงเลิง
หื้อหมั้นจำศีลทานเลิง	ชู้
บุญนั้นเพียงชูเลิง	เมืองเทพ นิพพานเอย
หกสวรรค์ชั้นฟ้า	เที่ยงได้ไปเลิง

(ทวี สว่างปัญญางกูร, 2529: 170)

(ถอดความ: เมื่อพระโพธิสัตว์หงส์ผาคำได้เป็นเจ้าเมืองกาสิ พระองค์ได้ทำบุญสุนทาน และสั่งสอนไพร่ฟ้าประชาชนให้กระทำแต่ความดีโดยการรักษาศีลและให้ทาน เพราะกุศลกรรมนั้นจะทำให้ไปถึงยังพระนิพพานและนำไปสู่สวรรค์ทั้งหกชั้น)

การให้รายละเอียดของหลักธรรมที่เจ้าเมืองสั่งสอนผู้อยู่ใต้อำนาจเป็นลักษณะเด่นที่แสดงถึงความรอบรู้และแตกฉานในหลักธรรมพุทธศาสนา เจ้าเมืองสามารถอธิบายรายละเอียดของหลักธรรมเพื่อให้ผู้อยู่ใต้อำนาจได้เข้าใจและปฏิบัติตามคลองธรรมแต่ละหลักได้ถูกต้อง เมื่อผู้อยู่ใต้อำนาจปฏิบัติถูกต้องตามหลักธรรมก็จะเกิดความสงบเรียบร้อยในบ้านเมือง และเป็นกุศลกรรมหนุนนำให้หลุดพ้นจากความทุกข์

2.4.การทำกฐิน

ลักษณะเด่นของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวซออีกประการหนึ่งคือ การทำกฐิน คำว่า กฐิน เป็นคำภาษาบาลี แปลว่าไม้สะดึง คือไม้แบบสำหรับซึ่งจีวรที่พระภิกษุในสมัยพุทธกาลใช้สำหรับกะดัดเย็บและย้อมจีวร (สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคกลาง เล่ม 1, 2542: 15) การทำกฐินหรือประเพณีทอดกฐินนั้นกระทำในช่วงปลายฤดูฝนคือ ตั้งแต่แรม 1 ค่ำ ถึงวันเพ็ญเดือน 12 เป็นทำเนียมปฏิบัติของพระสงฆ์ที่จะรับไตรจีวรใหม่เพื่อเปลี่ยนของเดิม (สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 1, 2542: 8)

ประเพณีทอดกฐินเป็นประเพณีที่สำคัญทางพุทธศาสนาอย่างหนึ่งของชาวไทยที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยโบราณ เท่าที่มีหลักฐานทราบได้ว่ามีมาตั้งแต่ครั้งกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี ดังมีปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ 1 ของพ่อขุนรามคำแหงมหาราชที่กล่าวถึงการทำบุญกฐินไว้ว่า “เมื่อออกพรรษากรานกฐินเดือนหนึ่งจึงแล้ว เมื่อกรานกฐินมีพนมเบ็ญ มีพนมหมาก มีพนมดอกไม้ มีหมอนนั่ง หมอนนอน บริพารกฐินไอยทานแลปีแล้วญิบล้านไปสุดญติกฐินถึงอรัญญิกพูน” (สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคกลาง เล่ม 1, 2542: 15 – 16)

การทำกฐินเป็นลักษณะเด่นของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวซอ ในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่และโคลงนิทานล้านนาไม่ได้ระบุว่าการทำกฐินเป็นหน้าที่ของเจ้าเมือง แต่ในวรรณกรรมคำวซอจะกล่าวว่าเจ้าเมืองเป็นองค์อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาโดยการปฏิบัติศาสนพิธีและร่วมกับประชาชนชาวเมืองสืบสานพุทธประเพณีคือ ประเพณีทอดกฐิน ดังปรากฏในคำวซอเรื่อง อ้ายร้อยยอดที่กล่าวถึงพระญาสิริมติทรงมีพระราชบัญชาให้เสนาได้ป่าวประกาศเชิญชาวเมืองทำบุญทอดกฐินร่วมกับเจ้าเมือง ดังในคำวซอว่า

ส่วนจอมภูมี	กษัตริย์ท่าน้าว	ว่าการด่วน้าว	เร็วพลัน
เราจึงเรียกร้อง	หื้อรู้ทั่วกัน	เราจักทำทาน	กฐินใหญ่กว้าง
แล้วหื้อฝูงสุ	ช่วยกันแต่งสร้าง	ดาครอบคร้วทาน	พร่ำพร้อม
แล้วหื้อเสนา	คนหนึ่งเอาข้อง	ตีไปป่าวห้อง	ประชา
หื้อได้รู้พร้อม	อัฐิศา	หื้อเขาเข้ามา	ประชุมพร้อมเสียง

(อ้ายร้อยยอด, 2511: 46 – 47)

(ถอดความ: พระญาสิริมติทรงมีพระราชบัญชาให้จัดงานกฐิน โดยให้เสนาช่วยกันเตรียมเครื่องคร่ำสำหรับทานให้พร้อม และให้เสนาคนหนึ่งตีฆ้องเพื่อป่าวประกาศให้ประชาชนทั่วทั้งแปดทิศได้รับรู้ในงานกฐินครั้งนี้ด้วย)

ลักษณะเด่นของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอสะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาของกวีในการผสมผสานลักษณะของเจ้าเมืองในประวัติศาสตร์และเจ้าเมืองในนิทานได้อย่างกลมกลืน ทั้งนี้เนื่องจากผู้แต่งหรือผู้ขับคำขอและผู้อ่านหรือฟังคำขอมีประสบการณ์ร่วมกัน กล่าวคือ กวีที่ต้องการสร้างสรรค์ลักษณะเจ้าเมืองให้ใกล้เคียงกับเจ้าเมืองในบริบทสังคมล้านนา เพื่อให้ตัวละครเจ้าเมืองเป็นตัวละครที่ผู้อ่านหรือผู้ฟังรับรู้หรือเกิดจินตภาพได้ชัดเจนว่ามีลักษณะเหมือนจริงกับเจ้าเมืองในสังคมล้านนา แต่ถึงกระนั้นกวีก็ไม่ได้ละเลยขนบของนิทานเพื่อให้ผู้อ่านหรือผู้ฟังรู้สึกสนุกสนานและเกิดจินตนาการกับสิ่งเหนือธรรมชาติต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นตัวละครที่มีรูปร่าง ตัวละครอัปลักษณ์ ยักษ์ ผีดิบ สรรพสัตว์ที่พูดหรือเหาะได้ และของวิเศษต่าง ๆ รวมไปถึงการเหาะเหินเดินอากาศ ดังนั้นกวีจึงได้ผสมผสานลักษณะของตัวละครเจ้าเมืองในนิทานเข้าไว้ในวรรณกรรมคำขอ โดยให้ตัวละครเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอมีลักษณะของการเป็นผู้มีของวิเศษและอำนาจวิเศษ และให้เจ้าเมืองนั้นเป็นตัวละครเอกที่มีรูปร่างงดงามด้วย การผสมผสานทั้งลักษณะเจ้าเมืองในประวัติศาสตร์และเจ้าเมืองในนิทานทำให้ตัวละครเจ้าเมืองเป็นตัวละครที่มีความใกล้ชิดผู้อ่านหรือผู้ฟัง เมื่อผู้อ่านหรือผู้ฟังได้อ่านหรือฟังแล้วเกิดความรู้สึกว่ามีความสมจริงของตัวละครเจ้าเมือง แต่เจ้าเมืองก็เป็นเจ้าเมืองที่ไม่มีจริงเพราะเบ้าหลอมของนิทานที่เป็นเครื่องกำหนดเอาไว้

นอกจากนี้ลักษณะเด่นที่ทำให้ตัวละครเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอแตกต่างกับเจ้าเมืองในวรรณกรรมล้านนาประเภทอื่นคือการร่วมลงแรงทำเกษตรกรรม การเป็นพระโพธิสัตว์ การสั่งสอนหลักธรรม และการทำกฐินของเจ้าเมือง ซึ่งในวรรณกรรมคำขอจะกล่าวว่าเจ้าเมืองทำเกษตรกรรมคือ การลงแรงทำนาร่วมกับประชาชนชาวเมือง ลักษณะเด่นนี้แสดงให้เห็นถึงความใกล้ชิดระหว่างเจ้าเมืองกับประชาชนซึ่งมีวิถีชีวิตใกล้เคียงกัน ลักษณะเด่นประการต่อมาคือการเป็นพระโพธิสัตว์ ในวรรณกรรมคำขอกวีจะให้รายละเอียดของลักษณะพระโพธิสัตว์ ได้แก่ การถือกำเนิดแบบพระโพธิสัตว์ และการมีลักษณะของมหาบุรุษ ซึ่งการให้รายละเอียดของพระโพธิสัตว์ดังกล่าวไม่ปรากฏในวรรณกรรมล้านนาประเภทอื่น ส่วนการสั่งสอนหลักธรรมของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอก็มีลักษณะที่แตกต่างกับเจ้าเมืองในวรรณกรรมล้านนาประเภทอื่น ในวรรณกรรมคำขอจะมีการให้

รายละเอียดเกี่ยวกับหลักธรรมที่เจ้าเมืองสั่งสอนให้แก่ผู้อยู่ใต้อำนาจ เพื่อให้ผู้อยู่ใต้อำนาจได้เข้าใจในหลักธรรมและปฏิบัติตามหลักธรรมนั้น ๆ ได้อย่างถูกต้อง และนอกจากนี้การทำกฐินของเจ้าเมืองในวรรณกรรมค่าวซอยังสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตของชาวบ้านที่มีความเชื่อเรื่องบุญตามคติพุทธศาสนา การทำกฐินเป็นการทำบุญของชาวบ้าน การระบุว่าเจ้าเมืองทำกฐินร่วมกับชาวบ้านเป็นเสมือนการบันทึกวิถีชีวิตของคนในสังคมด้วย

ลักษณะเด่นของเจ้าเมืองในวรรณกรรมค่าวซอที่แตกต่างกับวรรณกรรมล้านนาประเภทอื่นสะท้อนให้เห็นว่าวรรณกรรมค่าวซอเป็นวรรณกรรมพื้นบ้าน กวีได้สร้างสรรค์ลักษณะของตัวละครเจ้าเมืองที่นอกจากจะมีลักษณะที่พิเศษกว่าสามัญชนทั่วไปแล้ว แต่ก็ยังมีบางลักษณะของเจ้าเมืองที่มีวิถีชีวิตที่คล้ายกับประชาชนทั่วไป ทั้งนี้เพื่อให้ผู้อ่านและผู้ฟังซึ่งเป็นชาวบ้านได้เกิดจินตภาพถึงเจ้าเมืองที่มีความใกล้ชิดกับประชาชน นอกจากนี้ยังได้สะท้อนให้เห็นว่าวรรณกรรมค่าวซอเป็นเรื่องราวที่มาจากชาดกในพุทธศาสนา โดยการให้รายละเอียดของพระโพธิสัตว์เพื่อบ่งบอกว่าเจ้าเมืองเป็นผู้ที่สืบเชื้อสายมาจากพระพุทธเจ้าและจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต ซึ่งมีลักษณะที่พิเศษมาตั้งแต่กำเนิด รวมทั้งมีลักษณะของมหาบุรุษแตกต่างกับมนุษย์ทั่วไป อีกทั้งเจ้าเมืองยังเป็นผู้สั่งสอนหลักธรรมต่าง ๆ ให้แก่ผู้อยู่ใต้อำนาจโดยการแจกแจงรายละเอียดของหลักธรรม ซึ่งการให้รายละเอียดของหลักธรรมแสดงให้เห็นว่าวรรณกรรมค่าวซอนั้นเป็นวรรณกรรมที่ได้รับอิทธิพลมาจากชาดกซึ่งเป็นชาดกที่พระสงฆ์ใช้เทศนาในวัดเพื่อสั่งสอนหลักธรรมให้แก่ชาวบ้าน การสั่งสอนหลักธรรมของพระสงฆ์จึงต้องแจกแจงรายละเอียดเพื่อให้ชาวบ้านเข้าใจหลักธรรม ส่วนวรรณกรรมค่าวซอเป็นวรรณกรรมพื้นบ้านที่รับอิทธิพลมาจากชาดก ค่าวซอใช้อ่านและเล่าให้ชาวบ้านทั่วไปฟัง กวีจึงได้ให้ตัวละครเจ้าเมืองทำหน้าที่เป็นผู้สั่งสอนหลักธรรมแทนพระสงฆ์ และเป็นผู้นำในการสั่งสอนธรรมะให้กับประชาชน

เมื่อพิจารณาภาพลักษณ์ของเจ้าเมืองในวรรณกรรมค่าวซอพบว่า ตัวละครเจ้าเมืองในวรรณกรรมค่าวซอส่วนใหญ่มีลักษณะใกล้เคียงกับเจ้าเมืองในนิทานชาดก เนื่องจากว่าค่าวซอมีที่มาจากชาดก ซึ่งชาดกเป็นเรื่องราวของพระโพธิสัตว์หรือชาดกนอกนิบาตในพุทธศาสนา การสร้างสรรค์ตัวละครเจ้าเมืองในวรรณกรรมค่าวซอกวีจึงเน้นให้มีลักษณะตามแบบเจ้าเมืองในชาดก เช่น การเป็นผู้มีบุญ การเป็นพระโพธิสัตว์ การเป็นผู้มีรูปงาม การมีสติปัญญาและความรู้ รวมทั้งการเป็นผู้มีจริยธรรม แต่อย่างไรก็ตาม แม้ว่าภาพลักษณ์ของเจ้าเมืองในวรรณกรรมค่าวซอจะเน้นให้มีลักษณะตามแบบเจ้าเมืองในชาดก แต่กวีก็ได้สร้างสรรค์ให้ตัวละครเจ้าเมืองมีลักษณะที่เพิ่มเติมไปจาก

เจ้าเมืองในชาดก โดยมีสังคml้านนา และนิทานพื้นบ้านเป็นปัจจัยในการสร้างสรรค์ภาพลักษณ์ของเจ้าเมืองในวรรณกรรมค่าวซอ จึงทำให้ภาพลักษณ์ของเจ้าเมืองในวรรณกรรมค่าวซอโดดเด่นและน่าสนใจแตกต่างกับวรรณกรรมประเภทอื่น

บทที่ 4

ปัจจัยที่มีผลต่อการสร้างภาพลักษณ์เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอ

วรรณกรรมคำขอเป็นวรรณกรรมล้านนาที่สันนิษฐานว่าเกิดขึ้นในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ ซึ่งตรงกับสมัยราชวงศ์เจ้าเจ็ดตนเป็นผู้ครองเมืองเชียงใหม่ เนื้อหาในวรรณกรรมคำขอเป็นเรื่องราวของพระโพธิสัตว์คล้ายกับเรื่องราวของนิทานชาดกที่ปรากฏในคำวธรรม ตัวละครเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอมีภาพลักษณ์ที่หลากหลายสามารถจำแนกได้ 9 ภาพลักษณ์ ได้แก่ ภาพลักษณ์การเป็นผู้ปกครองเมือง ภาพลักษณ์พระโพธิสัตว์ ภาพลักษณ์เจ้าเมืองล้านนา ภาพลักษณ์ผู้มีบุญ ภาพลักษณ์ผู้มีของวิเศษและอำนาจวิเศษ ภาพลักษณ์ผู้สติปัญญาและความรู้ ภาพลักษณ์ผู้มีจริยธรรม ภาพลักษณ์ผู้มีทรัพย์ และภาพลักษณ์ผู้มีรูปงาม ทั้งนี้ภาพลักษณ์ของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอนั้น กวีได้สร้างสรรค์ขึ้นให้มีความแตกต่างไปจากเจ้าเมืองทั่วไป

ภาพลักษณ์ต่าง ๆ ของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอได้รับการสร้างสรรค์ขึ้นมาจากกรอบความคิดที่หลากหลาย ปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการสร้างภาพลักษณ์เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอเกิดขึ้นจากปัจจัย 3 ประการ ได้แก่ ปัจจัยที่มาจากแนวคิดของนิทานชาดก ปัจจัยที่มาจากแนวคิดของนิทานมหัศจรรย์ และปัจจัยที่มาจากแนวคิดของสังคมล้านนา

1. ปัจจัยที่มาจากแนวคิดของวรรณกรรมชาดก

ชาดก หมายถึง เรื่องพระพุทธเจ้าที่มีมาในชาติก่อน ๆ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554: 375) ชาดก เป็นส่วนหนึ่งของพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ในลำดับที่ 10 และเป็นส่วนหนึ่งของนวัคส์ตฤศาสน์ ได้แก่ สุตระ เคยยะ ไวยากรณ์ คาถา อุทาน อิติวุตตกะ ชาดก อภิปุทธธรรม และเวทลลสะ ซึ่งเป็นคำสอนของพระพุทธเจ้ามีองค์ 9 (นียะดา เหล่าสุนทร, 2538: 17) เรื่องชาดกเป็นนิทานซึ่งรวบรวมมาจากที่ต่าง ๆ ไม่ใช่เรื่องที่เกิดขึ้นที่ใดที่หนึ่งโดยเฉพาะ ฉะนั้นจะเหมาเอาว่าเป็นพุทธวจนะล้วน ๆ ที่พระพุทธเจ้าทรงบรรยายไว้ด้วยพระองค์เองก็ไม่อาจจะกล่าวได้เช่นนั้น ถ้าจะเรียกว่าเป็นขุมนุมนิทานโบราณที่นำมาใช้เพื่อบรรยายหลักธรรมในแง่ต่าง ๆ ประกอบด้วยการบำเพ็ญบารมี 10 ประการก็ได้ (ศักดิ์ศรี แยมน์ดดา, 2543: 30) ทั้งนี้เพื่อให้ผู้ฟังพระธรรมเทศนาจากพระพุทธองค์เข้าใจได้ง่ายขึ้น นอกจากนี้โดยมากสาวกหรือพุทธบริษัททูลถามปัญหาข้อสงสัย แทนที่

พระพุทธเจ้าจะทรงตอบปัญหานั้นโดยตรง ก็ทรงเล่านิทานเปรียบเทียบเพื่อแก้ปัญหาเหล่านั้น (เรีนฤทัย สัจจพันธุ์, 2548: 28)

นิยะดา เหล่าสุนทร (2538: 18 – 19) ได้กล่าวถึงที่มาของชาดกว่า ส่วนใหญ่ได้มาจากนิทานชาวบ้าน ซึ่งเป็นเรื่องมุขปาฐะที่เล่าสู่กันฟังมาช้านานก่อนสมัยพุทธกาล นิทานเหล่านี้เปรียบเสมือนขุมทรัพย์ที่ล้ำค่าที่ทุกคนจะแสวงหาผลประโยชน์ได้โดยไม่จำกัดและหมดสิ้น และได้แพร่กระจายไปยังดินแดนต่าง ๆ เช่น กรีก เปอร์เซีย ซึ่งผลทำให้นิทานเหล่านี้มีได้จำกัดว่าต้องเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาวอินเดียเท่านั้น ดังจะเห็นได้จากนิทานอิสปเรื่องหมาจิ้งจอกกับนกกระสา ซึ่งคล้ายกับ ก้นทกลกชาดก เรื่องห่านที่ไขเป็นทอง คล้ายกับสุวัณณหงสชาดก นิทานอาหรับราตรี เรื่องนกแก้วที่ชื่อสัตย์ คล้ายกับบราธชาดก นิทานกริมม์ เรื่องโต๊ะวิเศษที่เนรมิตอาหารได้ คล้ายกับทิวาหนชาดก การตัดตัดแปลงนิทานชาวบ้านเหล่านี้ให้กลายเป็นชาดกอาศัยกรรมวิธีที่ไม่สลับซับซ้อนนัก เพียงแต่แทรกสรรคคติเรื่องพระโพธิสัตว์ และการเวียนว่ายตายเกิดแห่งสังสารวัฏอันสืบเนื่องมาจากกรรม นอกจากนี้ชาดกบางเรื่องยังมีที่มาจากเรื่องในพระสูตรและพระวินัย โดยตัดแปลงพระสูตรและพระวินัยให้เป็นไปในทำนองเดียวกับนิทานชาวบ้าน คือ การระบุว่าเป็นเรื่องราวของพระพุทธเจ้าในอดีต

ชาดกในพระไตรปิฎกมีจำนวนทั้งหมด 547 เรื่อง เป็นคาถาล้วน ๆ และแบ่งเป็น 22 นิบาต การจัดหมวดหมู่หรือนิบาตนั้นกำหนดตามจำนวนคาถาในเรื่องเป็นสำคัญ เช่น ชาดกที่มีคาถา 1 คาถา ก็จัดอยู่ใน เอกนิบาต ที่มี 2 คาถาก็รวมอยู่ใน ทุกนิบาต (นิยะดา เหล่าสุนทร, 2538: 21) ถ้ามีคาถาเกิน 80 คาถา เรียกว่า มหานิบาต การที่นิบาตชาดก หรือชาดกในพระไตรปิฎกมีแต่ตัวคาถาล้วน ๆ ไม่มีเนื้อหารายละเอียด แสดงว่าเรื่องคงจะหายไป ทำให้ในเวลาต่อมาพระพุทธโฆสะหรือพระพุทธโฆษาจารย์ได้แต่งเรื่องราวและเพิ่มเติมรายละเอียดให้สมบูรณ์ โดยการเพิ่มเติมการปรารภเรื่อง รายละเอียดของนิทาน และการกลับชาติ เรื่องราวนี้เรียกว่า อรรถกถาชาดก หรือ ชาดกัฎฐกถา (เรีนฤทัย สัจจพันธุ์, 2548: 29)

อรรถกถาชาดก นอกจากจะเป็นวรรณคดีทางศาสนาที่มีบทบาทสำคัญในการสั่งสอนศีลธรรมแก่พุทธศาสนิกชน และเป็นเครื่องบันเทิงใจให้ศิลปินได้ผลิตผลงานด้านพุทธศิลป์ซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมมาทุกยุคทุกสมัยแล้ว ความสำคัญอีกประการหนึ่งก็คือเป็นต้นแบบให้พระภิกษุใน

ดินแดนทางเหนือของประเทศไทยได้รจนาชาติอีกประเภทหนึ่งในทำนองที่คล้ายกัน มีชื่อว่า ปัญญาสชาติก ซึ่งเป็นชาติกนอกนิบาต (นียะดา เหล่าสุนทร, 2538: 24 – 25)

1.1. ลักษณะของชาติกในล้านนา

ความสัมพันธ์ของชาติกกับล้านนาเกิดขึ้นจากอิทธิพลของพระพุทธศาสนาฝ่ายหินยานได้เผยแผ่เข้ามายังดินดินล้านนาครั้งแรกในสมัยของพระนางจามเทวี ประมาณปี พ.ศ. 1204 ดังปรากฏในชินกาลมาลีปกรณ์ (2517: 90) กล่าวถึงพระนางจามเทวีได้เดินทางมาจากเมืองละโว้ พร้อมกับนำพระมหาเถระทรงไตรปิฎก 500 องค์ มาอยู่ในเมืองหริภุญชัย และพระนางจามเทวีทรงเป็นองค์อัครศาสนูปถัมภ์พระพุทธศาสนาในเมืองหริภุญชัย ต่อมาเมื่อพญามังรายยึดเมืองหริภุญชัยได้ในปี พ.ศ. 1839 ก็ทรงอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาเรื่อยมา ในรัชสมัยพระญากือนาปรากฏในชินกาลมาลีปกรณ์ กล่าวว่าพระญากือนาทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ทรงมีพระประสงค์จะให้พระภิกษุอรหันตวิสัยมาอยู่ในเมืองเชียงใหม่ ทรงมีพระประสงค์พระภิกษุผู้สามารถทำสังฆกรรมได้ทั้งหมดในเมืองเชียงใหม่ จึงส่งอำมาตย์ไปอาราธนาพระสุมนเถระที่อยู่ในเมืองสุโขทัยให้มาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในเมืองเชียงใหม่ พระสุมนเถระได้เดินทางมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในกายนามญวงค์หรือลึงกาวงศ์เก่า พร้อมกับนำพระบรมสารีริกธาตุมาประดิษฐานในเมืองเชียงใหม่ ประมาณปี พ.ศ. 1913 (ชินกาลมาลีปกรณ์, 2517: 105 – 107) ต่อมาในรัชสมัยพระญาสามฝั่งแกน ประมาณปี พ.ศ. 1974 พระมหาธรรมคัมภีร์เถระได้นำพระพุทธศาสนาฝ่ายลึงกาวงศ์ใหม่จากลังกามาเผยแผ่ในเมืองเชียงใหม่ (นิกายป่าแดง) พุทธศาสนาในล้านนาเจริญรุ่งเรืองอย่างยิ่ง กระทั่งในสมัยพระเจ้าติโลกราช ปี พ.ศ. 2020 ได้มีการสังคายนาพระไตรปิฎก ครั้งที่ 8 ของโลกขึ้น ณ วัดมหาโพธาราม (เจ็ดยอด) ทำให้พระสงฆ์ล้านนามีความรู้ความชำนาญในพระไตรปิฎกและภาษาบาลีจนสามารถรจนาวรรณกรรมพระพุทธศาสนาที่สำคัญหลายเรื่อง นับตั้งแต่รัชสมัยพระญาสามฝั่งแกนเรื่อยมาจนถึงรัชสมัยพระเมืองแก้ว ล้านนามีพระสงฆ์ที่เป็นปราชญ์สำคัญหลายรูป อาทิ พระโพธิรังสี ผู้แต่งสิทธิคนิทาน และจามเทวีวงศ์ พระรัตนปัญญาเถระ ผู้แต่งชินกาลมาลีปกรณ์ พระสิริมังคลาจารย์ ผู้แต่ง จักรวาลทิปนี มงคลัตทิปนี เวสสันดรทิปนี พระญาณวิลาสเถระ แต่งเรื่อง สังขยาปกาสก เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรัชสมัยพระเมืองแก้ว ประมาณปี พ.ศ. 2039 – 2069 ถือเป็นยุคทองของวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในล้านนา

วรรณกรรมชาตกเป็นส่วนหนึ่งของวรรณกรรมพุทธศาสนาในล้านนา เนื่องจากวรรณกรรมพุทธศาสนาที่ปรากฏในล้านนาสามารถจำแนกออกเป็น 2 ประเภท คือ วรรณกรรมบาลีและวรรณกรรมชาตก วรรณกรรมบาลีเป็นวรรณกรรมที่นักปราชญ์ล้านนาเรียบเรียงขึ้นเป็นภาษาบาลีซึ่งภาษาบาลีในวรรณกรรมเหล่านั้นเป็นภาษาบาลีที่มีพื้นฐานมาจากลังกา ซึ่งอาจมีบางส่วนที่ต่างไปจากภาษาบาลีตามมาตรฐานของไทยในปัจจุบัน แต่ก็ยังเป็นภาษาที่ไพเราะและแสดงถึงภูมิความรู้ของผู้รจนาเหล่านั้น (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2546: 187) วรรณกรรมบาลีในล้านนา เช่น จามเทวีวงศ์ สิหิงคินิทาน สารัตถสังคหะ รัตนพิมพวงศ์ วิสุทธิมัคคทีปนี ชินกาลมาลีปกรณ์ และจักกवालทีปนี ส่วนวรรณกรรมชาตกเป็นวรรณกรรมที่ผู้แต่งแต่งขึ้นเพื่อถวายในพระพุทธรูป ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับผู้สร้างคัมภีร์จึงทำให้มีผู้สร้างและเขียนคัมภีร์ต่าง ๆ ไว้เป็นจำนวนมาก (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2546: 195 – 196) ตัวอย่างวรรณกรรมชาตก เช่น มหาชาติชาตก ทศชาติชาตก และชาตกทั่วไป

วรรณกรรมชาตกที่แพร่หลายในล้านนาคือ วรรณกรรมชาตกนอกนิบาต ซึ่งเป็นเรื่องที่นักปราชญ์โบราณแต่งขึ้น เรื่องที่นำมาเป็นต้นค่านั้นอาจมาจากนิทานพื้นบ้านหรือนิทานที่ได้รับฟังสืบ ๆ กันมา หรืออาจเป็นเรื่องที่ผู้รจนาได้คิดขึ้นมาเอง ทั้งนี้อุดม รุ่งเรืองศรี (2546: 220 – 221) ได้ศึกษาชาตกนอกนิบาตของล้านนาพบว่ามีการแต่ง 4 แบบ คือ

1. แต่งด้วยภาษาบาลี ชาตกมีไม่มากนัก ดังพบในชุดปัญญาสชาตกจำนวนหนึ่ง
2. แต่งแบบนิสสัย หรือ การแปลยกศัพท์ คือการแต่งแบบยกศัพท์ภาษาบาลีมาตั้งคำหนึ่งแล้วแปลเป็นภาษาล้านนาสลับกันไปจนจบใจความ ดังพบในปัญญาสชาตก ฉบับวัดสูงเม่น อ.สูงเม่น จ.แพร่
3. แต่งแบบสำนวนเทศน์ ใช้ฉันทลักษณ์ประเภทร่ายยาว การแต่งแบบนี้จะเริ่มด้วยการยกคาถา หรือ จุณณียบทภาษาบาลีมาตั้งแล้วใช้ภาษาล้านนาคำเนินความต่อไป โดยแบ่งเป็นวรรคละ 7 – 13 คำ คำสุดท้ายของวรรคจะส่งสัมผัสไปยังคำที่ 3 – 7 ของวรรคถัดไป ในตอนท้ายของความแต่ละช่วงจะจบด้วยคำลงท้าย เช่น แล แลนา พบว่าชาตกที่แต่งแบบนี้จะมีการใช้โวหารพรรณนาค่อนข้างยาว เช่น ในเวสสันดรชาตก

4. แต่งแบบร้อยแก้ว การแต่งชาดกแบบนี้จะคล้ายกับการแต่งแบบสำนวนเทศน์ เพียงแต่ภาษาล้านนาที่บรรยายในการดำเนินเรื่องไม่จำเป็นต้องส่งสัมผัสเท่านั้น ชาดกนอกนิบาตในล้านนาส่วนใหญ่มักแต่งในลักษณะนี้

การแต่งชาดกนอกนิบาตแบบร้อยแก้วส่งผลต่อการแต่งคำวกรรม กล่าวคือ การแต่งคำวกรรมเหมือนกับการแต่งชาดกนอกนิบาต คือ มีการตั้งบทคาถาบาลีแล้วขยายความเนื้อเรื่องด้วยลีลาเทศน์แบบร้อยแก้ว บางครั้งเนื้อความในเรื่องก็มีคำคล้องจองสัมผัสกันเหมือนกับร้อยยาวด้วยดังตัวอย่างคำวกรรมเรื่องวิณณพราหมณ์ ผูกที่ 1 ว่า

นโม ตสสตถุ หาหา ตาตาศิโย โหนตุ อิทํ สวตถิโย เขตวณณ เวหฺรณโต วราชสาธา
ภิกขุณํ อารภํภ กเถสิ สารโว พิงคฺชราโสชนสํปฺปฺริสสทังทลาย จุงจกตังโสตาประสาทพังยฺรสรธรรม
เทศนาอันนี้ ดั่งจักเทศนาไปภายหน้านี้เทอะ สตถา อันว่าสัพพัญญูพระพุทธเจ้าแห่งเราเมื่อยัง
ทรมาณไปสเรตฺจเข้าสู่ินิพพานเทื่อ ยังสถิตสำราญในป่าเขตวันอาราม วันนั้นพระก็ปรารภเชิง
นางปฎาจาราเทื่อเป็นเหตุแก่กรรมเทศนาญาณแห่งตนแก้วแล้ว พระตนแก้วจึงเทศนาเป็นบาทตัน
นั้นว่า หาหา ตาตาศิโย โหนตุ อิติ ดั่งนี้ เอกสมิงกิริ สมเย ภุ ชยาสติ ปิติสฺ วมสมภํกายกถํสมพุทเธสุ
อาวุโส ปฎาจารา ภิกขุณิ อธิปโยคโสภนํไป มาตาปิตา สามิกา กิรมตถ ภควนตํ สนฺติเก
อาคนตวา ภควโต รมมํ สุตสา โสนุท รมมนิเสสํปุณชาติ เอกสมิ สมเย ยังมีในกาลคาบหนึ่งวันนั้น
เจ้าภิกษุทั้งหลายก็มาพร้อมกันในโรงธรรมสภาศาลา แล้วก็บังเกิดยงกถา คำจาถ้อยคำเชิงกันไปมา
ว่า อาวุโส โกรธาเจ้าทั้งหลาย สา ส่วนนางภิกษุณิตนชื่อปฎาจารานี้มีความโศกทุกข์มากหนักหนาด้วย
ปิยวิโยค อันได้พลัดพรากจากพ่อแม่แลลูกแก้วแห่งตนด้วยอันวินาศฉิบหายเสีย เป็นทุกข์ล้นดใจ
ยิ่งนักอันปราศจากสติ หาเครื่องบริโภคติดตนไม่ได้ฉนั้นนั้น ก็เข้าไปสู่สำนักแห่งพระพุทธเจ้าแล้วสดับ
รับฟังธรรมเทศนาแห่งพระพุทธเจ้าแล้วก็บรรเทาเสียยังวิโยคโศกทุกข์อันนั้นก็ได้ถึงธรรมวิเศษ
ได้พ้นถึงกิเลสธรรมทั้งมวลแล้วก็อยู่ด้วยสุขสวัสดิ์ปีมีความโศกทุกข์สักอันแล...

(พรพรรณ ธาดากิตติสาร, 2531: 197)

คำวกรรมเป็นสำนวนเทศน์ที่พระใช้เทศน์ให้ชาวบ้านฟังในวัด เนื้อเรื่องในคำวกรรมจึงเป็นเรื่องราวที่มาจากชาดกนอกนิบาต คือ เป็นเรื่องราวที่นำเสนอการบำเพ็ญบารมีของพระพุทธเจ้าเมืองเมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ ชาดกนอกนิบาตที่มีบทบาทสำคัญในล้านนาและเป็นต้นเค้าของคำวกรรม คือ ปัญญาสชาดก สมเด็จพระยาตำราภานุภาพ ทรงอธิบายถึงเรื่องปัญญาสชาดกว่า

...เป็นประชุมนิทานเก่าแก่ที่เล่ากันในเมืองไทยแต่โบราณ 50 เรื่อง พระสงฆ์ชาว
เชียงใหม่รวบรวมแต่งเป็นชาดกไว้ในภาษามคธ เมื่อพระพุทธศักราชประมาณราว

ในระหว่าง 2000 จน 2200 ปี อันเป็นสมัยเมื่อพระสงฆ์ชาวประเทศนี้พากันไป
เล่าเรียนมาแต่ลังกาทวีป มีการรู้ภาษามครแตกฉาน เอาแบบอย่างของพระภิกษุ
สงฆ์ในลังกาทวีป มาแต่งหนังสือเป็นภาษามครขึ้นในบ้านเมืองของตน...

(ปัญญาสชาดก, 2554: คำอธิบาย)

นิยะดา เหล่าสุนทร (2538: 37 – 40) ได้เสนอหลักฐานเกี่ยวกับสมัยที่แต่งปัญญาส
ชาดกว่า น่าจะแต่งก่อนปี พ.ศ. 1808 โดยอาศัยหลักฐานในศิลาจารึกหลักหนึ่งของพม่าที่กล่าวถึง
พระเจ้าสุภมิตต ใน สุภมิตตชาดก และไม่น่าจะเป็นไปตามทฤษฎะเดิมที่ว่าผู้แต่งเป็น (ภิกษุ)
ชาวเชียงใหม่ เพราะปี พ.ศ. 1808 เมืองเชียงใหม่ยังไม่ได้สร้าง ศูนย์กลางความรุ่งเรืองของ
พระพุทธศาสนา น่าจะอยู่ที่หริภุญชัย จึงสันนิษฐานว่าผู้แต่งปัญญาสชาดกอาจจะเป็นชาวหริภุญชัย
แม้ว่ายังไม่สามารถระบุถึงอายุปีที่แต่งและผู้แต่งปัญญาสชาดกที่แน่ชัดได้ แต่อย่างไรก็ตามความนิยม
ปัญญาสชาดกยังคงแพร่หลายในล้านนา โดยเฉพาะในรัชสมัยพระเจ้าฟ้างุ้มมหาราช
(พระเมืองแก้ว) ประมาณปี พ.ศ. 2039 – 2069 ล้านนาถือเป็นยุคทองของวรรณกรรมพุทธศาสนา
พระเมืองแก้วทรงส่งเสริมให้พระสงฆ์ศึกษาภาษาบาลีและพระไตรปิฎก ทำให้พระสงฆ์มีความรู้ความ
เชี่ยวชาญในภาษาบาลีและพระไตรปิฎกจนสามารถเขียนวรรณกรรมพุทธศาสนาที่สำคัญหลายเรื่อง
และผลงานวรรณกรรมพุทธศาสนาของพระสงฆ์ล้านนามีชื่อเสียงแพร่หลายไปสู่อาณาจักรใกล้เคียง
เช่น ล้านช้าง พม่า (สร้อยดี อ่องสกุล, 2557: 75) และวรรณกรรมชาดกที่ได้รับความนิยมในล้านนา
สมัยนั้นก็คือปัญญาสชาดก ซึ่งพระรัตนปัญญาเถระ ผู้แต่งชินกาลมาลีปกรณ์ได้ปรีวรต
สมุทโทสชาดกเป็นภาษาล้านนา นอกจากนี้ปัญญาสชาดกยังเป็นต้นเค้าของวรรณกรรมล้านนา
อีกหลายเรื่อง และคำวกรรมก็เป็นวรรณกรรมล้านนาประเภทหนึ่งที่มีต้นเค้ามาจากปัญญาสชาดก

จากการศึกษาเนื้อหาในวรรณกรรมคำวพบว่ามีเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ หรือมีที่มาจากชาดกนอกนิบาต เนื้อเรื่องในคำวขอเป็นเรื่องที่นำมาจากคำวธรรม
ดังในเอกสารที่ผู้วิจัยใช้ศึกษานั้นคำวขอบางเรื่องจะบอกไว้ที่ปกหนังสือคำวขอว่าเป็น “เรื่องธรรม”
หรือ “คำวขอเรื่องธรรม” นอกจากนี้โครงสร้างเนื้อหาของวรรณกรรมคำวขอในส่วนตอนเปิดเรื่องและ
ตอนปิดเรื่องก็มีลักษณะที่สัมพันธ์กับวรรณกรรมชาดก ดังนี้

ตอนเปิดเรื่อง

กวีจะบอกในตอนต้นเรื่องไว้ว่าเป็นเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ ดังปรากฏใน
วรรณกรรมคำขอว่า

มูละกลอนกี	คติเรื่องเค้า	คำวธรรมพระเจ้า	โพธิสัตว์
เมื่อยังหนุ่มน้อย	หนุ่มน้อยเด็กขา	สร้างสมภารมา	ปางหลังก่อนต้น
อดิกันโต	ล้วงล้ำข้ามปิ่น	เมื่อสมภารยัง	หนุ่มน้อย

(อ้ายร้อยชอด, 2511: 1)

(ถอดความ: จักกล่าวถึงต้นเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ เมื่อครั้งที่เกิดเป็นเด็กน้อยสืบเนื่องมาจากผลกรรมใน
ชาติปางก่อน ซึ่งในอดีตผ่านมาพระองค์ได้เสวยพระชาติเป็นเด็กน้อยเพื่อบำเพ็ญบุญบารมี)

จักขอขยาย	นิยายพระพุทธ	เมื่อเที่ยวโลกห้อง	วิภูสงสาร
สมภารท่านไ้	ยังบ่งล้ำหาญ	หากได้นมมาน	ไกลยาวไซ้สั้น
ท่านเทศนา	ในคราหนึ่งหัน	เมื่อปางองค์คำ	อยู่พัก
ป่าเขเตวัน	อรัญสำนัก	ท่านชักบาทัน	วาทา

(ช้างโพงนางผมหอม, 2511: 1)

(ถอดความ: จักขอขยายถึงประวัติของพระพุทธองค์เมื่อครั้งยังอยู่ในวิภูสงสารเพื่อบำเพ็ญบารมีในโลกมนุษย์
ยังมีครั้งหนึ่งพระองค์ได้ประทับอยู่ในป่าเขเตวันได้เทศนาทำความเข้าใจเรื่องราวในอดีตชาติของพระองค์)

เชิญท่านทั้งหลาย	จงได้รำพิง	แปงจิตเจตตั้ง	ชมเชย
หลอนไ้ยินแล้ว	อย่าเหยยะทำเฉย	สุชนาเสย	หญิงชายแก่เฒ่า
จงตั้งใจฟัง	คำวธรรมพระเจ้า	หื้อจำจื่อจำ	เทอะน้อง
อย่าไ้เตืออนัน	พู่ปากพ้อง	จักเปนบาปต้อง	ตัวนาย

(นกระจาบ, 2511: 3)

(ถอดความ: ขอเชิญท่านทั้งหลายได้ตั้งจิตพิจารณารับฟังเรื่องธรรม เมื่อได้รับฟังแล้วอย่าไ้นิ่งเฉย ขอให้หญิง
ชายผู้ประพฤติตั้งใจฟังคำวธรรมเรื่องราวของพระพุทธองค์แล้วได้จดจำไว้ด้วย อย่าไ้พูดคุยกันเสียดังขณะ
ฟังเพราะจะเป็นบาปติดตัวไ้)

การเปิดเรื่องของคำขอที่ระบุว่าเป็นคำวธรรมแสดงถึงความสัมพันธ์กับ
วรรณกรรมชาดกแบบล้านนา เพราะคำวธรรมเป็นวรรณกรรมที่มีต้นเค้ามาจากชาดกล้านนา การเปิด
เรื่องเช่นนี้ทำให้คำขอซึ่งเป็นวรรณกรรมขับขานของชาวบ้านเชื่อมโยงกับตัวบทของพุทธศาสนา
ทางหนึ่ง

การปิดเรื่อง

นอกจากคำขอแต่ละเรื่องจะบอกไว้ว่าเป็นเรื่องที่มาจากในธรรมหรือชาดกนอกนิบาตแล้ว คำขอบางเรื่องยังมีการปิดเรื่องที่คล้ายการประชุมชาดกเช่นเดียวกับวรรณกรรมชาดกด้วย การปิดเรื่องของคำขอมี 2 ส่วน คือ พระพุทธเจ้ากล่าวประชุมชาดก และกวีกล่าวประชุมชาดก

การปิดเรื่องของคำขอลักษณะแรกคล้ายคลึงกับนิทานชาดกที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะต้องกล่าวประชุมชาดกไว้เสมอ ดังในปัญญาสชาดกเรื่องสรรพสิทธิที่กล่าวประชุมชาดกไว้ในตอนท้ายเรื่องเอาไว้ว่า

...สตถา อิมั ฌมมเทสนั อahrtitva สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์เมื่อพระองค์ทรงนำพระธรรมเทศานี้มาโปรดประทานฉะนี้แล้ว จึงทรงสืบอนุสนธิประชุมชาดกว่า พระเจ้าอุสภราชในกาลครั้งนั้น ได้มาเป็นพระเจ้าสุปปพุทธในครั้งนี้ พระราชาเทวีผู้ทรงพระนามว่ากุสมพในกาลครั้งนั้น ได้มาเป็นพระอัครมเหสีของพระเจ้าสุปปพุทธในครั้งนี้ พระเจ้าวิชัยราชในกาลครั้งนั้น ได้มาเป็นสมเด็ยพระพุทธบิดา ทรงพระนามว่าสุโธทนมหาราชในครั้งนี้ พระอุบลเทวีซึ่งเป็นพระอัครมเหสีของพระเจ้าวิชัยราชในกาลครั้งนั้น ได้มาเป็นสมเด็จพระพุทธมารดา ทรงพระนามว่ามหามายาในกาลครั้งนี้ พระสุวรรณโสภณราชเทวีซึ่งเป็นพระอัครมเหสีของพระโพธิสัตว์ในกาลครั้งนั้น ได้มาเป็นพระนางพิมพายโสธราซึ่งเป็นพระมารดาของพระราहुล ในครั้งนี้ ฝ่ายสรรพสิทธิโพธิสัตว์ในกาลครั้งนั้น ได้มาเป็นเราผู้ตถาคตสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้เป็นที่พึ่งแก่สัตว์โลกทั้งปวง...

(ปัญญาสชาดก, 2554: 452 – 453)

ลักษณะการปิดเรื่องอีกลักษณะหนึ่งคือ กวีเป็นผู้เล่าเรื่องและกล่าวประชุมชาดกปิดเรื่องด้วยตนเอง ในขณะที่ในวรรณกรรมชาดกผู้กล่าวชุมนุมชาดกคือพระพุทธเจ้า ทั้งนี้เพราะคำขอนั้นเป็นวรรณกรรมของชาวบ้านที่เล่าสู่กันฟังทั่วไป ไม่จำเป็นต้องฟังเฉพาะในวัดเท่านั้น กวีผู้เล่าเรื่องจึงกล่าวประชุมชาดกปิดเรื่องได้ คำขอจึงเป็นจึงเป็นวรรณกรรมที่ชาวบ้านแทรกหลักธรรมคำสอนของพุทธศาสนาเพื่อสอนใจชาวบ้านด้วยตนเอง ดังเช่นคำขอเรื่องนกกระจาบ กวีผู้เล่าเรื่องกล่าวปิดเรื่องโดยบอกว่าตัวละครแต่ละคนนั้นเกิดเป็นใครในสมัยพุทธกาล ดังในคำขอว่า

กุศลส่วนบุญ	ปลิดแพ้ว	ท่านได้ก่อสร้าง	ทำมา
เกิดในชั้นฟ้า	ดาวดึงสา	แล้วชุมนุมมา	ไซชาติแต่เหง้า
พี่เลี้ยงนั้นนา	ใจดำกล้าเส้า	คือหากได้	เทวทัต

เกิดเทียมองค์	บ่ทุมทอดซัด	ทุกชาติได้	ทวยมา
เจ้าพรหมทัต	กษัตรา	คือได้พญา	อินทาดั่งอี
อันปฏิบัติ	พระองค์ยังหนี	ทุกเวลา	ค่าเข้า
นางโกสุมา	เป็นเทวีเค้า	อยู่แฝงเฝ้า	รุมรา
บัดเดียวเตี้ยนี้	คือมลิกา	ภิกษุณีนา	ทรงบุญแก่กล้า
โกธัญเสตถิ	บ่ใช่ต่างหน้า	พุทธบิดา	แห่งพระ
คือได้สะหลี	สุทโธทนะ	ส่วนนางหน่อหน้า	เขมา
อันเป็นแม่แท้	ของพระสัตถา	มหามายา	ชื่อขึ้นว่าอัน
เจ้าสรรพลีธิ	ดวงจิตเที่ยงหมั่น	คือหากได้องค์	พระพุทธ
ส่วนนางไกรสร	ยอดหญิงมนุษย์	อันเป็นลูกเจ้า	ราชา
กาลบัดนี้	หน้าบุญนักหนา	คือนางปิมปา	บ่ผิดแผกได้
นมัสการ	ขอสานกราบไหว้	ปรีบุญ	ดังนี้

(นกกระจาบ, 2511: 89 - 90)

(ถอดความ: ด้วยกุศลผลบุญอันยุติธรรมของพระโพธิสัตว์สรรพลีธิที่ได้สร้างมาทำให้เกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และจะได้กล่าวขุมนุมชาติกำเนิดของแต่ละคน พี่เลี้ยงใจดำ เกิดเป็นเทวทัต พระเจ้าพรหมทัต เกิดเป็นพระอินทร์ นางโกสุมา เกิดเป็นมลิกาภิกษุณี โกธัญเสตถิ เกิดเป็นพระเจ้าศรีสุทโธทนะ นางเขมา เกิดเป็นพระนางสิริมหามายาเทวี เจ้าสรรพลีธิ เกิดเป็นพระพุทเจ้า และนางไกรสร เกิดเป็นนางยโสธราพิมพา ขอนมัสการและจบเรื่องราวไว้เพียงเท่านี้)

นอกจากโครงสร้างเนื้อหาของคำวชจะคล้ายกับวรรณกรรมชาดกแล้ว เมื่อพิจารณาจากเนื้อหาในคำวชก็จะพบว่ามีเรื่องราวคล้ายกับชาดกนอกนิบาต โดยเฉพาะ “ปัญญาชาดก” ตัวอย่างคำวชที่มีโครงเรื่องคล้ายกับเรื่องชาดกนอกนิบาตในปัญญาชาดก เช่น คำวชเรื่องนกกระจาบคล้ายคลึงกับสรรพลีธิชาดก คำวชเรื่องบัวระวงศ์หงส์อำมาตย์คล้ายคลึงกับบัวระงษชาดก คำวชเรื่องจันตะฆาคล้ายคลึงกับจันทคธาชาดก คำวชสุวรรณหอยสังข์คล้ายคลึงกับสุวรรณสังข์ชาดก และคำวชเรื่องสุทนต์คล้ายคลึงกับสุทนต์ชาดก ซึ่งแนวคิดสำคัญของชาดกคือการมุ่งเสนอเรื่องราวของการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (เจริญ สุวฑฺฒโน) ได้อธิบายถึงความสัมพันธ์ของบารมีกับชาดกเอาไว้ว่า

...เมื่อแสดงถึงเรื่องบารมีก็จะต้องทราบถึงเรื่องที่สัมพันธ์กันอยู่อีก คือเรื่องชาดก อันกล่าวได้ว่า เป็นเรื่องที่แสดงถึงจริยาของพระโพธิสัตว์ คือพระพุทเจ้าเมื่อก่อน

จะตรัสรู้ได้ทรงปรารถนาพุทธภูมิ และก็ได้ทรงบำเพ็ญบารมีมาในชาตินั้น ๆ ที่มี
เล่าไว้ในพระไตรปิฎกด้วย ในอรรถกถาแห่งพระไตรปิฎกด้วย...

(อ้างถึงใน ญัตติกายจันท์ นาคนวล, 2559: 126)

“บารมี” หรือ “พุทธการกธรรม” คือธรรมะซึ่งเป็นผู้ทำให้เป็นพระพุทธรเจ้า เป็นวิถีปฏิบัติของพระโพธิสัตว์ที่จะต้องสั่งสม เป็นเครื่องมือในการข้ามฝั่งโลกียะสู่อุโลกุตระนำสู่ “นิพพาน” ตัวละครพระโพธิสัตว์ในวรรณคดีชาดกเน้นเรื่องการทำความดีและสั่งสมบุญให้มี “บารมีที่เต็มบริบูรณ์” เพื่อจะบรรลุโพธิญาณเป็นพระพุทธรเจ้า การบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์เป็นการฝึกฝนจิตและมุ่งดับกิเลส เพื่อการบรรลุโพธิญาณเป็นพระพุทธรเจ้า (ญัตติกายจันท์ นาคนวล, 2559: 127) ในวรรณกรรมคำวซอจึงมีแนวคิดของการบำเพ็ญสมภารบารมีของพระโพธิสัตว์เพื่อบรรลุเป็นพระพุทธรเจ้าในอนาคตกาล กวีได้แต่งคำวซอและบอกไว้ว่าเป็นเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับการบำเพ็ญสมภารบารมีของพระโพธิสัตว์ดังในคำวซอเรื่องนกระจาบที่กล่าวไว้ว่า

อย่าได้พลาดพลั้ง	ชะหลังไหลหลง	จูงฟังทำนอง	เรื่องยาวสาวกว้าง
โพธิสัตว์โต	ตนบุญเอกอ้าง	สร้างสมภารมา	ก่อนนั้น

(นกระจาบ, 2511: 3 – 4)

(ถอดความ: อย่าได้พลาดพลั้งหรือหลงมัวเมาสิ่งใด จงฟังยังทำนองเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ตนบุญที่ได้บำเพ็ญสมภารบารมีมาก่อนนั้น)

ดังนั้นจะเห็นว่าคำวซอเป็นวรรณกรรมที่สัมพันธ์กับวรรณกรรมชาดก อิทธิพลของวรรณกรรมชาดกไม่ได้ปรากฏเพียงโครงสร้างและเนื้อหาของเรื่องเท่านั้น แต่กวีได้ยังสร้างสรรค์ตัวละครเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวซอให้มีภาพลักษณ์คล้ายกับเจ้าเมืองในปัญญาสชาดก ทำให้ปัญญาสชาดกมีอิทธิพลที่มีผลต่อการสร้างภาพลักษณ์ของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวซอด้วย ซึ่งจะขออธิบายในหัวข้อต่อไป

1.2. อิทธิพลของนิทานชาดกที่ส่งผลต่อการสร้างภาพลักษณ์เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวซอ

นิทานชาดกได้ส่งอิทธิพลต่อการสร้างภาพลักษณ์ของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวซอ กวีได้สร้างสรรค์ตัวละครเจ้าเมืองให้มีลักษณะที่เหมือนกับเจ้าเมืองในนิทานชาดก ซึ่งมีลักษณะที่สำคัญต่าง ๆ ได้แก่ การเป็นพระโพธิสัตว์ การเป็นผู้มีบุญ การเป็นผู้มีสติปัญญาและความรู้ การเป็นผู้มีรูปงาม การเป็นผู้มีจริยธรรม และการเป็นผู้ปกครองเมือง

ในปัญญาสชาตกกล่าวถึงเจ้าเมืองว่าเป็นพระโพธิสัตว์กลับชาติลงมาเกิดเพื่อบำเพ็ญบุญบารมีเพื่อที่จะได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในกาลต่อไป การกล่าวถึงเจ้าเมืองในปัญญาสชาตกว่าเป็นพระโพธิสัตว์ลงมาจุตินั้น จะกล่าวถึงลักษณะการถือกำเนิดของพระโพธิสัตว์ และลักษณะของการมีนางสนมจำนวน 16,000 คน เป็นบริวารคอยรับใช้พระโพธิสัตว์ ซึ่งลักษณะการถือกำเนิดของพระโพธิสัตว์ในปัญญาสชาตกนั้นจะกล่าวว่า พระโพธิสัตว์สถิตอยู่ในสรวงสวรรค์ชั้นดุสิต เมื่อถึงเวลาที่สมควรก็จะลงมาเกิดในโลกมนุษย์ ก่อนที่จะโพธิสัตว์จะจุติเกิดเป็นมนุษย์พระอินทร์จะเป็นผู้อาราดนาพระโพธิสัตว์เสด็จออกจากสวรรค์ชั้นดุสิตเพื่อจุติเป็นมนุษย์และบำเพ็ญบารมีในมนุษย์โลก ซึ่งพระโพธิสัตว์จะต้องถือกำเนิดในครรภ์ของผู้มีศีล เมื่อถึงกำหนดครบ 10 เดือนในครรภ์แล้ว ผู้เป็นมารดาจะให้กำเนิดพระโพธิสัตว์ในร่างของมนุษย์ และในเวลาต่อมาพระโพธิสัตว์ก็ได้เป็นเจ้าเมืองปกครองบ้านเมืองและประชาชนในเมืองให้บังเกิดความสุข ดังในปัญญาสชาตกเรื่องสิริวิบูลกิตติชาตกกล่าวถึงพระเจ้ายศกิตติราชา เจ้าเมืองจัมปภาณนคร ประราธนาบุตรเพื่อสืบราชสมบัติ พระองค์จึงได้ตรัสแก่พระนางสิริมติและสนมทั้งหลายถึงความตั้งใจของตน พระนางสิริมติได้สมათานอุโบสถศีลเพื่อขอบุตร เมื่อพระอินทร์ทราบถึงความต้องการของพระนางสิริมติจึงได้อาราดนาพระโพธิสัตว์ให้ลงไปจุติเป็นราชกุมารและบำเพ็ญบารมีในโลกมนุษย์ ดังในปัญญาสชาตกเรื่องสิริวิบูลชาตกว่า

...พระเจ้ายศกิตติราชาจึงตรัสกับราชเทวีว่า แน่ะพระนางสิริมติ จงตั้งใจประราธนาหาบุตรสักคนหนึ่งเถิด พระราชเทวีสิริมติรับพระราชดำรัสว่า ข้าแต่ท้าวบพิตร ดีแล้วหม่อมฉันจะตั้งใจประราธนา แต่นั้นมาพระราชเทวีจึงสมათานอุโบสถศีลตั้งพระหฤทัยประราธนาซึ่งบุตร พระนางเธอพิจารณาคุณศีลของพระองค์แล้วทรงทำความสัจว่า ถ้าศีลของข้าพเจ้าไม่ขาดไซ้ร ขอให้ข้าพเจ้าได้บุตรสมประราธนา ณ กาลบัดนี้ ด้วยอำนาจศีลของพระราชเทวี พิภพของท้าวโกสีย์ก็แสดงอาการอันร้อนขึ้นทันที ท้าวโกสีย์ใคร่ครวญดูก็รู้เหตุว่า พระนางสิริมติประราธนาหาบุตรเราจักให้บุตรแก่พระนางสิริมติ จึงทรงพิจารณาบุตรที่จะคู่ควรแก่พระราชเทวี ก็ได้เห็นพระโพธิสัตว์จวนจะสิ้นอายุ แต่ต้องการจะเกิดในเทวโลกชั้นบนต่อไป ท้าวสหสนันย์จึงเสด็จไปยังสำนักพระโพธิสัตว์ ตรัสว่า มาริส แน่ะท่านผู้นิรทุกข์ บัดนี้ควรท่านจะไปเกิดในมนุษย์โลกฯ ข้าแต่ท้าวสักกเทวราช เมื่อข้าพเจ้าไปเกิดในมนุษย์โลกแล้ว จะมีคุณอันสงฆ์เป็นอย่างไรบ้างฯ แน่ะท่านผู้นิรทุกข์ เมื่อท่านไปเกิดในมนุษย์โลกแล้ว บารมีของท่านจักบริบูรณ์ยิ่ง ๆ ขึ้นไปแลความสุขเจริญ จักมีแก่มาหาชนฯ ถ้าเช่นนั้นข้าพเจ้าจักรับนิมนต์ให้สำเร็จดังประสงค์ฯ พระโพธิสัตว์เจ้ารับ นิมนต์ท้าวสักกแล้วจึงจุติจากเทวโลก มาถือปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระสิริมติราชาเทวี...

(ปัญญาสชาตก เล่ม 1, 2554: 100)

นอกจากนี้ชาตกบางเรื่องในปัญญาสชาตกยังได้กล่าวถึงลักษณะการถือกำเนิดของพระโพธิสัตว์ว่ามีลักษณะที่อัศจรรย์ต่างกับมนุษย์ทั่วไป ดังในเรื่องสมุททโฆสชาตก กล่าวถึงพระโพธิสัตว์เมื่อจุติจากสวรรค์ชั้นดุสิตมาอยู่ในครรภ์ของพระมารดาแล้ว เมื่อถึงเวลาประสูติก็มีเสียงดังลั่นไปทั่วโลกซึ่งเป็นเหตุอัศจรรย์ที่เกิดขึ้น และเป็นสาเหตุที่ทำให้โอรสนั้นมีพระนามว่า สมุททโฆส ดังปรากฏในเรื่องว่า

...อดีเต ภิกขเว กาสีกรฎฺเจะ ชนปเท พุทฺทมปรี นาม อโหสิ ฯลฯ ในกาลปางหลัง ครั้นพระเจ้าวิณฑทัตเสวยราชสมบัติในพรหมบุรนคร มีพระอรรคมเหสีทรงพระนามว่า พระนางเทพธิดา ครั้นนั้นพระโพธิสัตว์จุติจากดุสิตพิภพลงสู่พระครรภ์พระนางเทพธิดา เมื่อเวลาประสูติเกิดอัศจรรย์มีเสียงลั่นทั้งโลก เพราะฉะนั้นจึงได้ถวายนามพระโพธิสัตว์ว่า สมุททโฆสราชกุมาร...

(ปัญญาสชาตก เล่ม 1, 2554: 2)

เจ้าเมืองในปัญญาสชาตกมีลักษณะของการเป็นพระโพธิสัตว์โดยกำเนิด นอกจากนี้ในปัญญาสชาตกยังปรากฏคุณลักษณะที่สำคัญของเจ้าเมืองคือ การมีสนมบริวารจำนวน 16,000 คน คอยปรนนิบัติรับใช้ และให้ความสำราญแก่เจ้าเมือง ดังในเรื่องสุทฺธนูชาตก กล่าวถึงพระเจ้าพรหมทัตเจ้าเมืองพาราณสี พระองค์มีพระนางเกศนีเป็นอัครมเหสี และมีนางสนมনারีที่มากถึงหมื่นหกพันนาง ดังปรากฏในเรื่องสุทฺธนูชาตกว่า

...อดีเต ภิกขเว พาราณสียี พุทฺทมทโต นาม ราชา รชชึ การเส ฯลฯ ดูกรภิกษุทั้งหลาย ในกาลเป็นอดีตล่วงแล้วนาน มีพระราชาองค์หนึ่งทรงนามว่าพรหมทัต ครองราชสมบัติอยู่ ณ เมืองพาราณสี พระองค์มีพระนางเกศนีเป็นคู่ราชาภิเษก เป็นเอกอรรคมเหสี เป็นใหญ่กว่าพระสนมনারีหมื่นหกพันนาง แต่พระองค์มิได้มีพระราชบุตรแลพระราชธิดา...

(ปัญญาสชาตก เล่ม 1, 2554: 47)

ในปัญญาสชาตกเรื่องจากทานชาตกยังได้กล่าวถึงลักษณะของเจ้าเมืองว่ามีนางสนมทั้งหลายจำนวน 16,000 คน ดังเช่นพระเจ้าอชิตมหาราช เจ้าเมืองอชิตบุรนคร ทรงมีพระนางกาญจนเทวีเป็นมเหสีและมีนางสนมบริวารรับใช้รวมทั้งสิ้น 16,000 คน ดังปรากฏในจากทานชาตกว่า

...ครั้งนั้นเป็นสมัยที่พระภิกษุทั้งหลายอยู่จำพรรษาเสร็จแล้ว เวไนยชนทั้งหลายอยู่ในประเทศใด สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ก็พาพระเถระเจ้าสามพระองค์คือ พระโมคคัลลานะ พระโกณฑัญญะ พระอานนท์ ไปในที่นั้น ได้เสด็จไปจนถึงอชิตบุรนคร ในพระนครนั้นมีบรมกษัตริย์ครอบครองสิริรัชสมบัติทรงพระนามว่า พระเจ้าอชิตมหาราช อัครมเหสีของ

พระเจ้าอชิตมหาราชนั้น ทรงพระนามนางกาญจนเทวี พระเจ้าอชิตมหาราชโปรดให้ พระนาง
 กาญจนเทวีเป็นใหญ่กว่านางทั้งหลายถึงหมื่นหกพันนาง ในครั้งนั้นพระเจ้าอชิตมหาราชทรง
 พระราชทานผ้าผืนหนึ่ง มีราคาถึงแสนตำลึงแก่พระราชเทวีแล้ว พระราชทานผ้ากสมพัศตร์มี
 ราคาผืนละพันนิกกะ ถึงหมื่นหกพันผืนแก่นางสนมทั้งหลายหมื่นหกพันนาง นางละผืน ๆ แล้ว
 ตรัสว่า เราให้ผ้าเหล่านี้แก่ท่านทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงรับผ้าที่เราให้เหล่านี้ไว้เถิด...

(ปัญญาสชาดก เล่ม 1, 2554: 282)

อิทธิพลการเป็นพระโพธิสัตว์ของเจ้าเมืองในปัญญาสชาดกส่งผลต่อการสร้างสรรค์
 ภาพลักษณ์ของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวซอ เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวซอมีภาพลักษณ์ของ
 พระโพธิสัตว์เหมือนกับเจ้าเมืองในปัญญาสชาดกไม่ว่าจะเป็นการถือกำเนิดแบบพระโพธิสัตว์ หรือ
 การมีนางสนมบริวาร 16,000 คน ดังคำวซอเรื่องกำกาดำ ที่กล่าวถึงลักษณะการถือกำเนิดของ
 พระโพธิสัตว์ของเจ้าเมืองเหมือนกับในปัญญาสชาดก ซึ่งกล่าวถึงนางจันทาเทวีได้อิฐฐานขอราชาบุตร
 เมื่อพระอินทร์ได้ยินคำขอของนางจันทาเทวีจึงได้เสด็จไปยังปราสาทของพระโพธิสัตว์บนสวรรค์
 ชั้นดุสิต เพื่ออาราธนาพระโพธิสัตว์เสด็จไปจุติในครรภ์ของนางจันทาเทวีต่อไป ดังในคำวซอว่า

ส่วนพระอินทร์	ยิวานนางซี	รู้ทราบแจ้ง	จินดา
จึงเสด็จย้าย	ลีลาสไปหา	ไปสู่ฐานา	ปราสาทแห่งเจ้า
โพธิสัตว์	พระองค์จอมเห้ง	ไชนิทาน	กล่าวซี
ไขอาการ	บั้งลัลลี	กับท่านเจ้า	โพธัง
หือเสด็จ	พรากจากสวรรค์	ไปสู่ในครรภ์	จันทาน้องหน้า

(กำกาดำ, 2511: 5 - 6)

(ถอดความ: กล่าวถึงพระอินทร์เมื่อได้ยินคำขอบุตรของนางจันทาเทวีจึงได้เสด็จไปที่ปราสาทของ
 พระโพธิสัตว์เพื่อชี้แจงถึงเรื่องราว และขอให้พระโพธิสัตว์เสด็จจากสวรรค์เพื่อไปจุติในโลกมนุษย์เป็นบุตร
 ของนางจันทาเทวีกับพระญาอจิตตราช เจ้าเมืองพรหมทัต)

ส่วนการมีนางสนมบริวาร 16,000 คน ซึ่งเป็นลักษณะสำคัญประการหนึ่งของ
 เจ้าเมืองในปัญญาสชาดก ซึ่งในวรรณกรรมคำวซอกก็ปรากฏลักษณะของเจ้าเมืองว่าเป็นผู้ที่มี
 นางสนมมากถึง 16,000 คน ดังในวรรณกรรมคำวซอเรื่องเจ้าสุวัตร กล่าวถึงพระญาอาทิตย์ เจ้าเมือง
 พาราณสี ทรงมีนางจันทาเทวีเป็นอัครมเหสี และมีนางสนมบริวารรายล้อมอีก 16,000 คน ดังที่ปรากฏ
 ในคำวซอว่า

นามกลอน	พระญาอาทิตย์	เปนเชื่อนข้าว	บุรี
มีนาหน่อท้าว	อัครมเหสี	จันทเทวี	หาเปนเค้าเหง้า
มีนาฏสนม	ริงรามหนุ่มเถ้า	หมิ่นทกพันนาง	แวดล้อม
เปนปรีวาร	บำเรออ่อนน้อม	แฝงใฝ่เฝ้า	ราชา

(เจ้าสุวัตร, 2511: 1 – 2)

ภาพลักษณ์พระโพธิสัตว์ของเจ้าเมืองในปัญญาสชาดกเป็นต้นเค้าของภาพลักษณ์เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอ กวีแต่งคำขอขึ้นมาและให้ตัวละครเจ้าเมืองมีลักษณะเหมือนกับเจ้าเมืองในปัญญาสชาดก แสดงให้เห็นว่าปัญญาสชาดกเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อการสร้างภาพลักษณ์เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอ ทั้งนี้เพื่อย้ำให้เห็นว่าคำขอนั้นเป็นเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ที่มาจากชาดกนอกนิบาตคือปัญญาสชาดกนั่นเอง

เจ้าเมืองในปัญญาสชาดกนอกจากจะมีภาพลักษณ์พระโพธิสัตว์ และการมีสนมบริวาร 16,000 นาง เจ้าเมืองยังมีภาพลักษณ์ของการเป็นผู้มีบุญด้วย กล่าวคือ เจ้าเมืองในปัญญาสชาดกจะต้องมีลักษณะของผู้มีบุญญาธิการ เจ้าเมืองจะต้องเป็นผู้เพียบพร้อมด้วยบุญลักษณะเป็นผู้มีบุญที่ยิ่งใหญ่เหนือกว่าบุคคลทั่วไป ดังในเรื่องวรรณชาดกที่กล่าวถึงเจ้าวรวงศ์กุมาร เมื่อประสูติออกจากพระครรภ์มารดาแล้วก็มีลักษณะที่สมบูรณ์ด้วยบุญลักษณะ ดังปรากฏในวรรณชาดกว่า

...ภายหลังพระโพธิสัตว์เจ้าของเราทั้งหลาย ได้มาปฏิสนธิในพระครรภ์ร่วมพระมารดาเดียวกัน ครั้นประสูติจากพระครรภ์มี พระฉวีวรรณประดุษสีทอง **สมบูรณ์ไปด้วยบุญลักษณะอันประเสริฐดุจกัน** พระประยูรญาติ ทั้งหลายเหล่านั้นจึงถวายพระนามว่าวรวงศ์ราชกุมาร...

(ปัญญาสชาดก เล่ม 1, 2554: 533)

ในปัญญาสชาดกเรื่องวรรณชาดก และสุนชาดกยังได้กล่าวถึงเจ้าเมืองว่าเป็นผู้มีบุญใหญ่ หรือมีบุญหนักศักดิ์ใหญ่ เช่น พระเจ้าเจตราช เจ้าเมืองเจตราช ในเรื่องวรรณชาดก กวีได้พรรณนาถึงพระองค์ว่าเป็นพระราชามีบุญใหญ่ ส่วนในเรื่องสุนชาดก กล่าวถึงเจ้าสุนกุมาร เมื่อประสูติออกมาแล้ว พระราชบิดาได้ทอดพระเนตรและตรัสขึ้นว่าราชบุตรของตนเป็นผู้มีบุญหนักศักดิ์ใหญ่เสมอดังพระอินทร์ผู้เป็นใหญ่ในสรวงสวรรค์ ดังปรากฏในปัญญาสชาดกว่า

...ก็แลคราวนั้น ที่เมืองวิเทหแคว้นเจตราช มี**พระราชามีบุญใหญ่องค์หนึ่งพระนามว่าเจตราช** ครองราชสมบัติได้เป็นใหญ่ยิ่งกว่ากษัตริย์ร้อยเอ็ด พระมเหสีของพระราชเจตราชนั้น พระนามว่าเขมาเทวี ได้เป็นใหญ่ยิ่งกว่าสนมมารีหมิ่นทกพัน แลเป็นที่โปรดปราน ของพระเจ้า

เจตราช พระเจ้าเจตราชทรงทศพิชราชธรรม แลสมาทานเบญจศีลดำรงอยู่ใน สุจริตธรรม ทรงพระเมตตามหาชนทุกถ้วนหน้า...

(ปัญญาสชาดก เล่ม 2, 2554: 444)

...เวลาเมื่อประสูติวันนั้นชุมทอง สีสุมเกิดขึ้น ณ มุมปราสาททั้งสี่ทิศ พระราชบิดาทอดพระเนตรแล้วตรัสว่า โอรสของเรามี **บุญหนักศักดิ์ใหญ่มีอำนาจพุดจทำวสหัสันย์** ได้ทรงทำมหันตสักการ จึงให้พระนามว่า สุธนกุมารดังนี้...

(ปัญญาสชาดก 1, 2554: 16 – 17)

นอกจากนี้ในปัญญาสชาดกเรื่องสิโสรชาดกยังได้กล่าวถึงคุณลักษณะของเจ้าเมืองว่าเป็นผู้ที่มีบุญญาธิการตั้งพระมหาจักรพรรดิ ด้วยบุญญาธิการของเจ้าเมืองแผ่ไปขยายไปทั่วสารทิศ ทำให้เมืองอื่น ๆ ต่างเกรงกลัวในอำนาจบุญญาธิการของเจ้าเมือง ตั้งพระเจ้าสิโสรราช เจ้าเมืองอนันตนคร ในเรื่องสิโสรชาดกซึ่งเป็นผู้มีบุญญาธิการยิ่งใหญ่ในชมพูทวีป พระราชาทั้งหลายในชมพูทวีปต่างกลัวในอำนาจบุญญาธิการของพระเจ้าสิโสรราช และนำเครื่องราชบรรณาการมาถวาย แต่พระเจ้าสิโสรราช ดังปรากฏในปัญญาสชาดกว่า

...พระเจ้าสิโสรราชโพธิสัตว์นั้น พระองค์ทรงบริบูรณ์ไปด้วยจตุรงคเสนาโยธาทหาร แล **มีฤทธิ์เดชบุญญาธิการแผ่ไปในชมพูทวีปทั้งสิ้น** ประดุจดั่งว่าบรมจักรพรรดิผู้ทรงมหิทธิศักดิ์ดานุภาพอันไพศาล ในกาลนั้น **พระราชาทั้งหลายในชมพูทวีปทั้งสิ้น ต่างกลัวอำนาจบุญญาธิการพระเจ้าสิโสรราช** ไม่สามารถจะดำรงตนอยู่โดยปรกติได้ ต่างถือพวงดอกไม้เงินพวงดอกไม้ทองไปเฝ้าถวายพระโพธิสัตว์สิโสรราชนั้น โดยเบียดเสียดเหยียดยัดกันจะนับจะประมาณมิได้...

(ปัญญาสชาดก เล่ม 1, 2554: 497 – 498)

การเป็นผู้มีบุญของเจ้าเมืองในปัญญาสชาดกเป็นภาพลักษณ์ที่เหมือนกับเจ้าเมืองในวรรณกรรมคาวชอ ซึ่งกวีได้ให้ตัวละครเจ้าเมืองในวรรณกรรมคาวชอมีภาพลักษณ์ของผู้มีบุญเหมือนกับเจ้าเมืองในปัญญาสชาดก การเป็นผู้มีบุญของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคาวชอจะกล่าวถึงเจ้าเมืองในลักษณะที่เหมือนกับเจ้าเมืองในปัญญาสชาดก คือ เจ้าเมืองจะต้องมีลักษณะของผู้มีบุญญาธิการที่ยิ่งใหญ่ ดังในคาวชอเรื่องอัยร้อยชอดที่กล่าวถึงอัยร้อยชอดว่าเป็นผู้ที่มีบุญญาธิการยิ่งใหญ่ และเมื่อพระญาจำปา เจ้าเมืองจำปา ได้พบกับอัยร้อยชอดและพิจารณาอัยร้อยชอดก็ทราบว่อัยร้อยชอดนั้นมีลักษณะของผู้มีบุญบารมี ดังคำชอที่กล่าวไว้ว่า

ส่วนเจ้าชอร้อย	ยอดสร้อยบุญหน้า	ยกมือขึ้นทำ	เกษาเกษเกล้า
ไหว้ฝ่าละออง	องค์ทองท่านเจ้า	เหมือนดังคนเรา	มนุษย์

ไฉนบคบาย่า	พระธรรมพระพุท	สามหลบสามตั้ง	วางลง
กษัตริย์ท่านท้าว	ปราบด้าวแขวงโขง	จับใจนิยม	กุมารหนุ่มน้อย
ท่านทรงพระสรวล	หวนคูถี่ถ้อย	จักขุแลค้อย	เรียบร้อย
นึกในใจ	บไซไพร่ร้อย	คงเปนยอดสร้อย	ตนบุญ
ผ่อหุ่ณะละ	บต่าบสูง	เชื้อชาติ ตนบุญ	โพธายอดสร้อย

(อ้ายร้อยชอด, 2511: 121)

(ถอดความ: กล่าวถึงอ้ายร้อยชอดผู้มีบุญมากได้ยกมือขึ้นเหนือเกล้าเพื่อไหว้พระญาจำปา เจ้าเมืองจำปา โดยแสดงการเคารพตามแบบชาวบ้านทั่วไปคือกราบลงสามหนเหมือนกับไหว้พระ พระญาจำปาก็ยิ้มและชื่นชอบในตัวอ้ายร้อยชอด เมื่อพระญาจำปาพิจารณาดูรูปร่าง กิริยาท่าทางของอ้ายร้อยชอดก็นึกในใจว่า อ้ายร้อยชอดเป็นเชื้อชาติของผู้มีบุญคือพระพุทธเจ้ามาถือกำเนิดในปัจจุบันชาติ)

นอกจากนี้ในวรรณกรรมคำขอเรื่องวรรณพราหมณ์ยังได้กล่าวถึงเจ้าเมือง คือ พระญาพรหมทัต เจ้าเมืองปัญจาลนครว่าเป็นผู้มียศถาบรรดาศักดิ์และที่สำคัญคือมีบุญบารมีที่สูงส่งกว่าบุคคลทั่วไปในเมือง ดังปรากฏในคำขอว่า

ท่านพรหมทัต	ยศศักดิ์ บุญสูง	หลอนแมนหน้าบุญ	ของหลังถูกหล้าง
ท่านก็จักบัน	เวรวางสู้สร้าง	ท่านหล้างอินดู	ม่อนน้อย

(วรรณพราหมณ์, 2511: 8)

(ถอดความ: กล่าวถึงวรรณพราหมณ์ที่ได้หลงรักนางพิมพาธิดาของพระญาพรหมทัต เจ้าเมืองปัญจาลนคร ได้ขอร้องให้บิดาของตนไปขอนางพิมพามาให้ตน โดยอ้างว่าพระญาพรหมทัตผู้มียศและบุญที่ยิ่งใหญ่ท่านคงจะนึกถึงชะรอยบุญของตนกับนางพิมพาและคงจะเมตตาขานางพิมพาให้ตน)

นอกจากเจ้าเมืองในปัญญาสชาดกจะเป็นพระโพธิสัตว์ และเป็นผู้มีบุญญาธิการแล้ว เจ้าเมืองยังเป็นผู้มีสติปัญญาที่เฉลียวฉลาด มีความมุมานะแสวงหาความรู้จนมีความสามารถเชี่ยวชาญในศาสตร์เฉพาะ และศิลปศาสตร์ต่าง ๆ เหนือกว่ามนุษย์ทั่วไป ซึ่งการเป็นผู้มีสติปัญญาที่เฉลียวฉลาดของเจ้าเมืองในปัญญาสชาดกมีจุดมุ่งหมายจะแสดงปัญญาบารมีของพระโพธิสัตว์ที่สามารถขจัดข้อสงสัยของมหาชนให้ลุล่วงไปได้ ดังนั้นความสำคัญของเรื่องจึงอยู่ที่ปริศนาและการวิชันนาห้วงข้อธรรมเป็นสำคัญ การดำเนินเนื้อเรื่องเพียงแต่กระทำให้สอดคล้องกับปริศนาธรรมเท่านั้น (นิยะดา เหล่าสุนทร, 2538: 104) ดังในปัญญาสชาดกเรื่องสมุททโฆสชาดก กล่าวถึงพระโพธิสัตว์สมุททโฆสว่าเป็นผู้มีวิชาปัญญา และศึกษาศิลปศาสตร์จนมีความเชี่ยวชาญทำให้เกิดคติศัพท์ของการเป็นผู้มีวิชาปัญญาเลื่องลือไปทั่วโลก ดังในเรื่องสมุททโฆสชาดกกว่า

...ครั้งนั้นพระโพธิสัตว์จุติจากดุสิตพิภพลงสู่พระครรภ์พระนางเทพธิดา เมื่อเวลาประสูติเกิด
อัศจรรย์มีเสียงก้องทั้งโลก เพราะฉะนั้นจึงได้ถวายนามพระโพธิสัตว์ว่า สมุทโทสมุทราขุมาร
**เมื่อพระโพธิสัตว์พระชันษาได้ 16 ปี มีพระกายงามโสภาคย์ได้ทรง ศึกษาศิลปศาสตร์รู้
ชำนาญชาญมีกิตติศัพท์แผ่ชานลือไปทั่วโลก...**

(ปัญญาสชาดก เล่ม 1, 2554: 2)

นอกจากนี้ในปัญญาสชาดกเรื่องสุวรรณกุมารชาดก และสุธนชาดกยังได้กล่าวถึง
เจ้าเมืองว่าเป็นผู้มีกำลังปัญญา รอบรู้ในสรรพวิทยา และเชี่ยวชาญในศาสตร์เฉพาะคือ วิชายิงธนู
ซึ่งไม่มีผู้ใดมีความสามารถเทียบเท่ากับเจ้าเมืองได้ ดังปรากฏในปัญญาสชาดกว่า

...ครั้งพระโพธิสัตว์มีวัยวัฒนากาลได้ 16 ปี ก็ทรงพระกำลังอันว่องไว พร้อมทั้งกำลังกาย แล
กำลังปัญญาทรงรอบรู้ในสรรพวิทยา แลชำนาญในศิลปศาสตร์ธนู 18 ประการ...

(ปัญญาสชาดก เล่ม 1, 2554: 194)

...เมื่อพระสุธนกุมารมีพระชายากาลเจริญขึ้นโดยลำดับ ทรงรูปสิริวิลาสโสภาคย์ เป็นที่พึงใจของ
มหาชนทั่วไป ล่วงเสียซึ่งวิสัยแห่งมนุษย์สามัญ พระสุธนกุมารนั้นได้ทรงศึกษาศิลปศาสตร์ธนู
เชี่ยวชาญหาผู้อื่นจะเปรียบปานมิได้...

(ปัญญาสชาดก เล่ม 1, 2554: 16 – 17)

การเป็นผู้มีสติปัญญาและความรู้ของเจ้าเมืองในปัญญาสชาดกเป็นปัจจัยที่สำคัญที่
ส่งผลต่อการสร้างสรรค์ตัวละครเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวขอ ซึ่งเจ้าเมืองจะต้องเป็นผู้มีสติปัญญา
และความรู้ ดังในคำวขอเรื่องบวระวงศ์หงส์อำมาตย์ กวีกล่าวถึงเจ้าเมืองว่าเป็นผู้มีสติปัญญาฉลาด
หลักแหลมต่างกับคนธรรมดาทั่วไป เนื่องจากเจ้าบวระวงศ์เป็นเชื้อสายของกษัตริย์ จึงทำให้
เจ้าบวระวงศ์มีความรู้เชี่ยวชาญกว่าคนทั่วไป ดังในคำวขอว่า

น้องหล้ากแลหลม   บ่ใช่คนบ่   เชื้อสายนายเมือง   พิษชะ

(บวระวงศ์หงส์อำมาตย์, 2511: 31)

(ถอดความ: เจ้าบวระวงศ์เป็นผู้ที่ฉลาดหลักแหลม หาใช่คนธรรมดาทั่วไป แต่มีเชื้อสายมาจากกษัตริย์ ทำให้
บวระวงศ์มีความรอบรู้เป็นนักปราชญ์)

ลักษณะที่สำคัญอีกประการหนึ่งของเจ้าเมืองในปัญญาสชาดกก็คือ การเป็นผู้มีรูปร่าง
ซึ่งลักษณะการเป็นผู้มีรูปร่างของเจ้าเมืองในปัญญาสชาดกนั้น กวีมักจะพรรณนาให้เห็นรูปร่างของ
เจ้าเมืองในภาพรวมว่ามีรูปร่างที่งดงาม มีวรรณะที่บริสุทธิ์ผุดผ่องเสมือนดังทองธรรมชาติ
การพรรณนาให้ลักษณะดังกล่าวนี้ปรากฏในปัญญาสชาดกหลายเรื่อง เจ้าเมืองจะต้องมีผิวพรรณที่

งดงามเหมือนกับทองคำ ทั้งนี้เพื่อให้เห็นว่าความงามของเจ้าเมืองนั้นเป็นความงามที่มีรัศมีสีทอง ผุดผ่องทำให้โดดเด่นกว่าบุรุษทั่วไป ดังปรากฏในปัญญาสชาดกเรื่องต่าง ๆ เช่น สุวรรณชาดก สุวรรณกุมารชาดก และวรวงสชาดก ดังนี้

...ฝ่ายว่าพระนางเกศราชเทวีนั้น ทรงพระครรภ์ถ้วนไตรมาสแล้วก็ประสูติ พระโพธิสัตว์ ราชกุมาร **มีพระฉวีวรรณอันบริสุทธิ์ผ่องใส ประดุจดังทองคำธรรมชาติ** ก็แลขณะเมื่อ พระราชกุมารโพธิสัตว์ประสูตินั้น กษัตริย์ทั้งหลายในชมพูทวีปทั้งสิ้นนำเอาแก้ว 7 ประการ

แลเครื่องราชบรรณาการต่าง ๆ เป็นอันมากมาถวาย ด้วยอำนาจบุญญาภิภาพของพระราช กุมารโพธิสัตว์...

(ปัญญาสชาดก เล่ม 1, 2554: 49)

...ส่วนพระนางจันทาเทวีอรรคมเหสีนั้น ทรงพระครรภ์ครบกำหนดไตรมาส 10 เดือน ก็ประสูติพระราชโอรสในวันอันประกอบด้วยนักขัตฤกษ์ **พระราชกุมารโพธิสัตว์นั้นมี ผิวพรรณดุจสีทองธรรมชาติ และมีรูปทรงสัณฐานดังพระพุทธปฏิมากร ที่นายช่างทองผู้ ฉลาดหล่อแล้วเชิญมาประดิษฐานไว้** เพราะเหตุนั้น พระชนกนาถราชชนนีแล พระประยูรญาติ ก็พร้อมหาอำมาตย์พราหมณ์พดมาจารย์ จึงพร้อมกันขนานนามพระโพธิสัตว์ ให้ชื่อว่า สุวรรณกุมาร...

(ปัญญาสชาดก เล่ม 1, 2554: 194)

...อดีเต กาลे ภูसानคร วัสาธิราชา นาม รชซ์ กาเรส ในอดีตกาลล่วงแล้ว มีบรมกษัตริย์ทรง พระนามพระเจ้าวงศาธิราช เสวยราชสมบัติอยู่ในภูसानคร ทรงตั้งพระนางวงศ์สุริยาราชเทวีไว้ ในที่เป็นอัครมเหสี ให้เป็นใหญ่กว่าพระสนมสิบหกหมื่น พระอัครมเหสีนั้นเป็นที่รักใคร่ พอพระทัยของท้าวเธอเป็นอันมาก ในกาลนั้นพระเมตไตรยบรมโพธิสัตว์เจ้าจุติจากเทวโลกมา ปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระมเหสี ครั้นถ้วนไตรมาสแล้ว **พระนางเจ้าก็ประสูติพระราชกุมาร มีพระฉวีวรรณประดุจสีทอง** สมบูรณ์ไปด้วยบุญลักษณะอันประเสริฐ มีพระรูปโฉมเป็นที่ น่าทศนานำมาซึ่งความเลื่อมใส...

(ปัญญาสชาดก เล่ม 1, 2554: 533)

นอกจากนี้ในปัญญาสชาดกเรื่องจันทเสนชาดกยังกล่าวถึงเจ้าเมืองว่าเป็นผู้มีรูปงามยิ่ง กว่าบุรุษ ซึ่งเรื่องจันทเสนชาดกกล่าวถึงพระเจ้าพรหมทัต เจ้าเมืองพาราณสี ว่าพระโอรสของพระเจ้า พรหมทัต คือ เจ้าจันทเสน เมื่อเจ้าจันทเสนมิพระชนมายุ 16 ปีก็มีลักษณะราศีที่พร้อมมูล มีรูปงาม บริสุทธิ์หาบุรุษใดจะเสมอเหมือนมิได้ พระเจ้าพรหมทัตจึงรักพระโอรสมากและปรารถนาให้ เจ้าจันทเสนสืบราชสมบัติแทนตน ดังในปัญญาสชาดกเรื่องจันทเสนว่า

...ครั้นพระโพธิสัตว์เจริญวัยวัฒนาการมีพระชนม์ได้ 16 ปี ทรงพระลักษณะราศีพร้อมมูล ประกอบด้วย**รูปสิริอันงามบริบูรณ์หาบุรุษผู้ใดจะเสมอมิได้** พระเจ้าพาราณสี ทอดพระเนตรเห็นรูปสมบัติของพระโพธิสัตว์ปิโยรส ประรณานาจะทำการอภิเษกให้ครองสิริราชสมบัติแทนพระองค์ จึงส่งพระราชสาสน์ไปยังพระยาร้อยเอ็ดว่า พระยาทั้งร้อยเอ็ดพระนครจงประดับตกแต่งธิดาของตนๆ ส่งมาเมืองพาราณสีให้โอรสของเราเลือกคู่ในการพิธีราชาภิเษก ให้เป็นเอกอัครมเหสีครองราชสมบัติ...

(ปัญญาสชาดก เล่ม 1, 2554: 483)

ภาพลักษณ์ผู้มีรูปงามของเจ้าเมืองในปัญญาสชาดกเป็นอีกแนวคิดหนึ่งที่ส่งผลต่อการสร้างภาพลักษณ์เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอม กวีได้แต่งคำขอมโดยพรรณนาถึงความงามของเจ้าเมืองว่ามีรูปร่างลักษณะรัศมีที่งดงามเหมือนกับในปัญญาสชาดก กวีจะพรรณนาถึงเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอมว่ามีรูปงามโดดเด่นเหมือนดังทองคำ ดังในคำขอมเรื่องสุวรรณหอยสังข์ กล่าวถึงตอนรณนาที่เห็นรูปร่างที่งดงามของพระสังข์ซึ่งมีผิวพรรณงดงามดังทองคำ นางจึงโยนพวงมาลัยให้กับพระสังข์ ดังในคำขอมว่า

รจนาน้อย	แม่สร้อยบุญขวาง	หันสาระพวงค์	ร่างกายแห่งเจ้า
เปนสุวรรณา	เนื้อค่าน้ำแก้ว	ดูสวยงามเลา	ไข้เข้า
ล้วนแต่เนื้อคำ	ใสงามวาดว่า	เอาเงาะท้อหุ้ม	กายา

(สุวรรณหอยสังข์, 2511: 29 – 30)

(ถอดความ: นางรจนานผู้มีบุญ ครั้นเมื่อเห็นรูปร่างพระสังข์ที่เป็นทองคำเนื้อแก้ว ดุจงดงามต่างจากคนทั่วไป ทุกส่วนของร่างกายล้วนเป็นทองคำอร่าม เพียงแต่กายเอารูปเงาะปิดบังกายที่แท้จริงเท่านั้น)

นอกจากนี้ในคำขอมเรื่องชีวหาลิ้นคำกวียังได้พรรณนาความงามของชีวหาลิ้นคำว่ามีรูปร่างที่ขาวสดใสสง่างามกว่าบุรุษใด ทั้งนี้เพราะชีวหาลิ้นคำเกิดในวงศ์กษัตริย์จึงทำให้มีรูปร่างที่งดงามและโดดเด่นต่างกับสามัญชนทั่วไป ครั้นเมื่อใครได้พบเห็นต่างทราบได้ว่ารูปร่างความงามที่โดดเด่นเช่นนี้ย่อมไม่ใช่บุคคลธรรมดาจะต้องเป็นเชื้อสายของเจ้าเมืองแน่นอน ดังในคำขอมที่กล่าวถึงพระฤาษีเมื่อเห็นชีวหาลิ้นคำที่มีรูปร่างสง่างามก็รู้ว่าต้องเป็นเชื้อสายของเจ้าเมือง ดังคำขอมว่า

ส่วนสมณะ	ท่านมาเลงหัน	ยังหน่อโพธิ์ญ	ผิงงามอาจอ้าง
รูปร่างขาวใส	วิไลชูล้าน	มีกายงาม	อ่อนเนื้อ
ท่านนี้รอยเปน	วงศ์โยชาติเชื้อ	กษัตริย์ใหญ่กว้าง	พารา

(ชีวหาลิ้นคำ, 2511: 30)

(ถอดความ: พระฤาษีได้พบกับชีวหาลิ้นคำที่มีรูปร่างขาวใสงดงามก็รู้ว่าชีวหาลิ้นคำเป็นวงศ์ของกษัตริย์)

คุณลักษณะประการต่อมาของเจ้าเมืองในปัญญาสชาตก คือ การเป็นผู้มีจริยธรรม เรื่องในชาตกเป็นเรื่องราวการบำเพ็ญบารมีในอดีตชาติของพระพุทธเจ้า ปัญญาสชาตกมีบทบาทสำคัญในการสั่งสอนจริยธรรมให้แก่พุทธศาสนิกชน ผู้แต่งปัญญาสชาตกจึงมุ่งเน้นให้เห็นภาพลักษณ์ของเจ้าเมืองหรือพระโพธิสัตว์ว่าเป็นผู้นำในเรื่องการมีจริยธรรม ซึ่งจริยธรรม คือ ธรรมที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติหรือกุศลธรรม ในปัญญาสชาตกจะกล่าวถึงเจ้าเมืองว่าเป็นผู้ประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในครรลองของจริยธรรม เมื่อเจ้าเมืองเป็นแบบอย่างของผู้มีจริยธรรมแล้วทำให้ประชาชนชาวเมืองได้ประพฤติปฏิบัติตนตามกรอบของจริยธรรม และเมื่อประชาชนในเมืองมีจริยธรรมก็ทำให้บ้านเมืองเกิดความสงบสุข ดังนั้นการได้รับฟังหรืออ่านชาตกจึงทำให้ผู้อ่านหรือผู้ฟังชาตกเรื่องต่าง ๆ เห็นความสำคัญของการมีจริยธรรมและปฏิบัติตนให้อยู่ในกรอบของจริยธรรมนั้นด้วย

จริยธรรมของเจ้าเมืองในปัญญาสชาตกมีสองประการ ได้แก่ การปฏิบัติตามหลักบุญกิริยาวัตถุ 3 และสังคหวัตถุ 4 ซึ่งหลักบุญกิริยาวัตถุ 3 คือ หลักแห่งการทำดี 3 ประการ ได้แก่ ทานมัย หมายถึง การทำบุญด้วยการให้ทาน ศีลมัย หมายถึง การทำบุญด้วยการรักษาศีลอันเป็นข้อละเว้นจากการทำชั่ว และภาวนามัย หมายถึง การทำบุญด้วยการเจริญภาวนาเพื่อให้จิตใจสงบบริสุทธิ์ ทำให้เกิดปัญญา ซึ่งเจ้าเมืองในปัญญาสชาตกเป็นผู้มีจริยธรรมในการตั้งมั่นอยู่ในหลักของบุญกิริยาวัตถุ 3 ดังในปัญญาสชาตกเรื่องจันทคารชาตก กล่าวถึงพระเจ้าพันธุมวดี เจ้าเมืองจัมปปากนครว่าเป็นผู้ดำรงอยู่ในจริยธรรม ทรงบำเพ็ญทาน รักษาศีล และเจริญภาวนาตามหลักบุญกิริยาวัตถุ 3 อยู่เป็นนิตย์ ทำให้เทพเจ้าและเจ้าที่ในเมืองรักษาคุ่มครองเมือง และประชาชนชาวเมืองต่างพร้อมใจกันปฏิบัติตามพระเจ้าพันธุมวดีด้วยการประพฤติปฏิบัติตนตามหลักบุญกิริยาวัตถุ 3 ทำให้บ้านเมืองเกิดความผาสุกสืบไป ดังในจันทคารชาตกว่า

...ดูกรภิกษุทั้งหลาย ในอดีตกาล มีพระราชาพระองค์ 1 ทรงพระนามว่า พันธุมวดี เสวยราชสมบัติอยู่ในจัมปปากนคร ท้าวเธอทรงดำรงอยู่ในธรรม ทรงบำเพ็ญทาน รักษาศีล เจริญภาวนาอยู่เป็นนิตย์ ทรงอุทิศส่วนพระราชกุศลแก่ปวงชนเสมอมิได้ขาด เพราะฉะนั้น เทพเจ้าทั้งหลาย มีเทพเจ้าที่รักษาพระนครเป็นต้น ฝ่ายชาวพระนครก็พร้อมกันทำตามอย่าง ท้าวเธอ ตั้งหน้าให้ทานรักษาศีลเจริญภาวนาโดยความผาสุกเสมอมา...

(ปัญญาสชาตก เล่ม 2, 2554: 535)

ในปัญญาสชาตกเรื่องริโสธชาตกยังได้ย้ำให้เห็นว่าเจ้าเมืองเป็นผู้มีจริยธรรม เจ้าเมืองเป็นผู้ปฏิบัติตามหลักของศีล และทาน ซึ่งเป็นหลักธรรมพื้นฐานของพุทธศาสนิกชน ดังกล่าวถึง

พระเจ้าสิโรราช เจ้าเมืองอนันตนครว่าเป็นผู้บำเพ็ญบุญบารมีด้วยการบริจาคทาน รักษาศีล 5 และศีล 8 ในวันพระมิได้ขาด ดังปรากฏในเรื่องสิโรชาดกว่า

...อนึ่งพระเจ้าสิโรราชนั้น พระองค์เสวยราชสมบัติโดยทศพิธราชธรรมประเพณี แล ทรงบำเพ็ญบุญนฤธิ์บริจาคทาน ทั้งทรงรักษาศีลห้าเป็นนิจกาลมิได้ขาด แลทรงรักษาอัฐมียุโอบสกลแลปณสียุโอบสกลโดยปักขคณนาวิธี เป็นอาจิณปฏิบัติมาปฏิบัติ...

(ปัญญาสชาดก เล่ม 1, 2554: 497 – 498)

นอกจากหลักบุญกิริยาวัตถุ 3 แล้ว เจ้าเมืองในปัญญาสชาดกยังเป็นผู้มีจริยธรรมโดยการปฏิบัติตนตามหลักสังคหวัตถุ 4 ซึ่งเป็นหลักธรรมอันเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของผู้อื่น หรือหลักสงเคราะห์กันและกัน 4 ประการ ได้แก่ ทาน คือ การเสียสละ ปิยวาจา คือ การกล่าวคำที่สุภาพ อุตถจริยา คือ การช่วยเหลือกิจกรรมต่าง ๆ และสมานัตตา คือ การปฏิบัติตนเสมอต้นเสมอปลาย ทั้งนี้หลักธรรมสังคหวัตถุ 4 ประการที่เจ้าเมืองยึดถือปฏิบัตินั้นยังสัมพันธ์กับหลักธรรม “ราชสังคหวัตถุ 4” ซึ่งเป็นสังคหวัตถุของพระราชา เป็นธรรมที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจประชาชน ราชสังคหวัตถุมี 4 ประการ ได้แก่ สัสสมณะ คือ ความฉลาดในการบำรุงพืชพันธุ์ธัญญาหาร ส่งเสริมการเกษตร บูริสมณะ คือ ความฉลาดในการบำรุงข้าราชการ ส่งเสริมคนดีมีความสามารถ สัมมาปาสะ การรู้จักผูกผสานรวมใจประชาชนด้วยการส่งเสริมอาชีพ และวาจาเปยยะ คือ การรู้จักพูดเพื่อให้เกิดความเข้าใจอันดี (พระพรหมคุณาภรณ์, 2550: 142 – 144) ดังในปัญญาสชาดกเรื่องสุรัพชาดก กล่าวถึงพระเจ้าโชติราช เจ้าเมืองพหลธานีเป็นผู้ดำรงอยู่ในทศพิธราชธรรม และทรงมีความกรุณาสงเคราะห์ประชาชนชาวเมืองด้วยหลักสังคหวัตถุ 4 ทำให้พระเกียรติคุณของพระองค์เป็นที่เลื่องลือและเจ้าเมืองน้อยใหญ่ต่างมาสวามิภักดิ์ถวายราชบรรณาการต่อพระเจ้าโชติราช ทำให้เมืองพหลธานีมีประชาชนมากมาย และประชาชนในเมืองก็ต่างมีความสุข ดังในเรื่องสุรัพชาดกว่า

...พระเจ้าโชติราชท้าวเธอทรงอนุสาสน์อย่างนี้แล้ว ส่วนพระองค์ก็ได้ดำรงอยู่ในทศพิธราชธรรม ทรงพระกรุณาสงเคราะห์ชาวประชาด้วยสังคหวัตถุสี่ประการ พระเกียรติคุณของพระเจ้าโชติราชนั้นก็ลือชาปรากฏทั่วไปในนานาประเทศ ท้าวพระยาในสากลทวีปทั้งปวงทรงสดับกิตติศัพท์กิตติคุณแล้วจึงจัดแจงแต่งเครื่องราชบรรณาการส่งไปถวายพระเจ้าโชติราชมิได้ขาด ต่อแต่นั้นมาพระนครพหลราชธานีก็ค้ำคั่งไปด้วยมหาชนเหลือประมาณทั้งภิกษาหารก็หาง่ายแลปราศจากอันตรายเกษมสุขยิ่งนักหนา...

(ปัญญาสชาดก เล่ม 2, 2554: 243)

ลักษณะการเป็นผู้มีจริยธรรมของเจ้าเมืองในปัญญาสชาดกมีอิทธิพลต่อการสร้างภาพลักษณ์เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอม คำขอมมุ่งนำเสนอหลักจริยธรรมเพื่อให้ผู้ฟังและผู้อ่านได้ซึมซับคติธรรมพุทธศาสนาผ่านเรื่องสนุกสนานของพระโพธิสัตว์ ซึ่งเป็นกุศโลบายเดียวกันกับการสอนจริยธรรมผ่านนิทานชาดกในพุทธศาสนา การสร้างตัวละครเจ้าเมืองให้มีภาพลักษณ์ผู้มีจริยธรรมก็เพื่อให้เห็นผู้มีจริยธรรมย่อมเป็นผู้ที่ประเสริฐ เป็นฝ่ายมีชัยชนะเหนือฝ่ายอธรรม และทำให้บ้านเมืองสงบสุข เมื่อผู้อ่านและผู้ฟังคำขอมตระหนักถึงความสำคัญของการเป็นผู้มีจริยธรรมแล้ว จริยธรรมหรือคุณธรรมก็จะช่วยกล่อมเกลาจิตใจมนุษย์ให้ดำรงอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข ดังนั้นเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอมจึงมีภาพลักษณ์ของผู้มีจริยธรรมเหมือนกับเจ้าเมืองในปัญญาสชาดก ดังในคำขอมเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำ กล่าวถึงเจ้าสุวรรณ เจ้าเมืองพาราณสีว่าเป็นผู้ตั้งมั่นอยู่ในจริยธรรมหมั่นทำบุญสุนทาน รวมทั้งประพฤติปฏิบัติตนตามหลักศีล 5 และศีล 8 อย่างเคร่งครัด ทำให้บ้านเมืองสงบสุขประชาชนสุขสบาย ดังปรากฏในคำขอมว่า

เจ้าสุวรรณะ	จึงสั่งลาหนี	มาสู่บุรี	พาราแห่งเจ้า
อยู่สุขสบาย	กับนางหนอเหน้า	สองเทวี	พี่น้อง
ดูต่างกินทาน	จาทวานปากพ้อง	ศีลแปดห้า	ถือเอา

(สุวรรณเมฆะหมาขนคำ, 2511: 100 – 101)

(ถอดความ: เจ้าสุวรรณกลับมาถึงเมืองพาราณสี และเป็นเจ้าเมืองปกครองบ้านเมือง อยู่สุขสำราญพร้อมกับราชเทวีทั้งสองคือนางคันธมาลา และนางจันทเกสี ปกครองบ้านเมืองโดยธรรม ทำบุญสุนทานและยึดถือในหลักศีล 5 และศีล 8)

นอกจากนี้ในคำขอมเรื่องบัวระวงศ์หงส์อำมาตย์ยังได้กล่าวถึงเจ้าเมืองว่าเป็นผู้มีจริยธรรม ซึ่งในคำขอมได้กล่าวถึงเจ้าบัวระวงศ์ เจ้าเมืองจำปา และประชาชนชาวเมืองจำปาว่าเป็นผู้ตั้งมั่นอยู่ในศีล และหลักพรหมวิหาร 4 หรือหลักที่ประพฤติอันบริสุทธิ์ ได้แก่ เมตตา คือ ความรัก ความปรารถนาดีให้ผู้อื่นมีความสุข กรุณา คือ ความสงสารให้ผู้อื่นพ้นจากทุกข์ มุทิตา คือ ความยินดีในความสุขของผู้อื่น และอุเบกขา คือ การวางใจให้เป็นกลาง ดังในคำขอมว่า

บัวระวงศ์ท้าว	ปราบภัยโลภี	เสวยบุรี	จำปาใหญ่กว้าง
อยู่สุขเกษม	บำเพ็ญบุญสร้าง	ตามทัสสธรรม	บ่ม้าง
ฝูงคติธรรม	บ่หือได้ว่าง	สมสี่บสร้าง	เมืองพิง

ข้าเจ้าไพร่น้อย	ตั้งอยู่ในศีล	สัตว์เหนือแผ่นดิน	บ่หนาวร้อนไหม้
พรหมวิหาร	เกิดมีโลกใต้	เจ้าปราบปรามไป	เมี้ยนพัก

(บวรวงศ์หงส์อำมาตย์, 2511: 133 – 134)

(ถอดความ: เจ้าบวรวงศ์ได้ปกครองเมืองจำปา ทำให้บ้านเมืองสุขเกษม เพราะเจ้าเมืองตั้งอยู่ในทศธรรม และศีลธรรม ทั้งเจ้าและไพร่ตั้งมั่นอยู่ในศีล ทำให้ไม่เกิดความเดือดร้อน อีกทั้งเจ้าเมืองยังมีพรหมวิหารสี่ รู้แจ้งในธรรมทุกประการ)

นอกจากนี้เจ้าเมืองในปัญญาสชาดกมีลักษณะของการเป็นผู้ปกครองเมือง กล่าวคือ ในปัญญาสชาดกจะกล่าวถึงคุณลักษณะของเจ้าเมืองว่าเป็นผู้ปกครองเมืองที่ดี ซึ่งมีคุณลักษณะและหน้าที่ที่สำคัญหลายประการที่เจ้าเมืองจะต้องกระทำเพื่อแสดงถึงลักษณะที่พิเศษของเจ้าเมือง และเพื่อนำพาบ้านเมือง รวมทั้งประชาชนชาวเมืองให้เกิดความเจริญรุ่งเรือง คุณลักษณะและหน้าที่ของผู้ปกครองที่ปรากฏในปัญญาสชาดก ได้แก่ การสั่งสอนผู้อยู่ใต้อำนาจ การอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา และการปกครองบ้านเมืองโดยธรรม

เจ้าเมืองในปัญญาสชาดกมีหน้าที่ในการสั่งสอนผู้อยู่ใต้อำนาจ เจ้าเมืองจะมีหน้าที่ผู้สั่งสอนผู้อยู่ใต้อำนาจของตน ตั้งแต่เสนาอำมาตย์ ข้าราชการ และประชาชนในเมือง ให้ประพฤติปฏิบัติตนตามกรอบจริยธรรมหรือหลักธรรมทางพุทธศาสนา เจ้าเมืองจะสั่งสอนให้ผู้อยู่ใต้อำนาจกระทำแต่กุศลกรรม รู้จักให้ทาน รักษาศีล เคารพผู้ใหญ่ และอุปถัมภ์บิดามารดา เพื่อเป็นกุศลกรรมต่อผู้ปฏิบัติตามทั้งในปัจจุบันชาติและอนาคตชาติ นอกจากนี้การสั่งสอนผู้อยู่ใต้อำนาจให้อยู่ในครรลองของจริยธรรมยังช่วยให้บ้านเมืองไม่เดือดร้อน ประชาชนชาวเมือง อยู่ในเมืองอย่างมีความสุข ดังในปัญญาสชาดกเรื่องสุวรรณสังฆชาดก กล่าวถึงพระสังข์เมื่อได้ราชาภิเษกเป็นเจ้าเมืองแล้วก็ได้สั่งสอนผู้อยู่ใต้อำนาจให้เลื่อมใสศรัทธาในพุทธศาสนา ปฏิบัติตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา เช่น การให้ทาน การรักษาศีล และการอุปถัมภ์บุพการี ดังในเรื่องสุวรรณสังฆชาดกว่า

...พระโพธิสัตว์มากด้วยความกรุณา ให้โอวาทสั่งสอนแต่มหาชนมีพระราชาแลอำมาตย์ เป็นต้นซึ่งประชุมกันอยู่ที่นี่ว่า แน่ะท่านทั้งหลายผู้เจริญ ท่านทั้งหลายจงทำจิตให้เลื่อมใสในกุศลธรรมมีทานแลศีลเป็นต้น จงเป็นผู้เคารพนับถือผู้ใหญ่ในตระกูลที่ควรเคารพ มีมารดาบิดาเป็นอาทิ บุญกุศลย่อมให้สำเร็จผลในโลกนี้แลโลกเบื้องหน้า อนึ่งนรชนเหล่าใดสมาทานศีล 5 มั่น นรชนเหล่านั้นย่อมมีสวรรค์เป็นเบื้องหน้า มหาชนมีพระราชาแลเสนาบดี

เป็นต้น สดับธรรมของพระโพธิสัตว์มีจิตโสมนัสเลื่อมใสยกมือไหว้ให้สาธุการชมเชยโดย
อเนกนัย...

(ปัญญาสาตก เล่ม 2, 2554: 204 – 205)

ในปัญญาสาตกเรื่องมหาสุรเสนชาตกยังได้ย้าถึงหน้าที่ของเจ้าเมืองที่จะต้องสั่งสอนผู้
อยู่ใต้อำนาจให้ตั้งมั่นอยู่ในจริยธรรม ดังในเรื่องที่กล่าวถึงพระเจ้ามหาสุรเสน พระองค์ทรงมีพระบรม
ราชาโฆทาสั่งสอนเสนาอำมาตย์และประชาชนให้ทำบุญรักษาศีลและบำเพ็ญทานเพื่อเป็นกุศลผลบุญ
ให้กับตนเอง เมื่อผู้อยู่ใต้อำนาจรักษาศีลและบำเพ็ญทานตามคำสอนของเจ้าเมืองแล้ว บ้านเมืองก็จะ
ไม่เดือดร้อน ดังปรากฏในเรื่องมหาสุรเสนชาตกว่า

...ดูกรภิกษุทั้งหลาย ครั้นอดีตกาลพระนครพาราณสี พระเจ้ามหาสุรเสนได้เสด็จดำรงราช
สมบัติ พระองค์มีพระอรรคมเหสีพระนามว่าวิชูลดาเทวี **ได้มีพระบรมราชาโฆทากับมหาชนซึ่ง
มีอำมาตย์เป็นประมุขทั้งหลายเข้าเวลาเย็นสำเนาความว่า พวกท่านจงอย่าประมาท จงพากัน
ทำบุญรักษาศีลบำเพ็ญทาน...**

(ปัญญาสาตก เล่ม 1, 2554: 188)

การสั่งสอนผู้อยู่ใต้อำนาจเป็นหน้าที่ของผู้ปกครองเมือง ซึ่งเจ้าเมืองในวรรณกรรม
คำวชอมีลักษณะเหมือนกับเจ้าเมืองในปัญญาสาตก กล่าวคือ กวีนำเสนอให้เห็นภาพลักษณ์
การผู้ปกครองเมืองของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวชอว่ามีหน้าที่ในการสั่งสอนผู้อยู่ใต้อำนาจ เจ้าเมือง
จะสั่งสอนผู้อยู่ใต้อำนาจ อาทิ ข้าราชการบริวาร ทหาร รวมไปถึงประชาชนในเมืองให้ประพฤติปฏิบัติตน
ตั้งมั่นอยู่ในครรลองคลองธรรมตามคติธรรมทางพระพุทธศาสนา เพื่อให้ประชาชนในเมืองมีความสุข
และเพื่อให้บ้านเมืองสงบสุข การสั่งสอนผู้อยู่ใต้อำนาจของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวชอพ้องกับ
เจ้าเมืองในปัญญาสาตกที่มุ่งแสดงให้เห็นว่าเจ้าเมืองจะสั่งสอนผู้อยู่ใต้อำนาจให้ตั้งมั่นอยู่ในกรอบ
จริยธรรมตามหลักพุทธศาสนา เพื่อให้ผู้อยู่ใต้อำนาจเป็นคนดี มีคุณธรรม เมื่อผู้อยู่ใต้อำนาจมี
คุณธรรมแล้วบ้านเมืองก็จะไม่เกิดปัญหา ประชาชนชาวเมืองก็จะมีความสุข ดังในคำวชอเรื่องชีวหา
ลีนคำ กล่าวถึงเจ้าชีวหาลีนคำ เจ้าเมืองโสทรราชคหะ ได้สั่งสอนผู้อยู่ใต้อำนาจ ได้แก่ เจ้าเมืองประเทศ
ราช ข้าราชการบริวาร รวมทั้งประชาชนชาวเมือง ให้ตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม รักษาศีล รวมไปถึง
เรื่องการคบมิตรที่ดี ดังในคำวชอว่า

เจ้าก็สั่งสอน	ปชชาไพร่ฟ้า	ทั้งร้อยเอ็ดเมือง	หมู่ท้าว
เจ้าก็สั่งสอน	ชักนำแต่เค้า	ฝูงนักปราชญ์เจ้า	ควรฟัง
การคบเพื่อนมิตร	มีหลายประการ	ยังมีนิทาน	โวหารเปรียบแจ่ม
การคบมิตรฝูง	จูงคิดหือแห่ง	ช่างหุมพาวาย	ต่ำซ้ำ
คนพาโล	โมโหสวกง่า	จาปากกล้า	ค้ำงาน
ข้าวสุกแล้ว	ช่างปนข้าวสาร	เหมือนบุตตะมาร	กับเราตั้งอัน
ช่างหือว่าวาย	ฉิบหายถ้วนสิ้น	ตายเพื่อโลโก	ตัวนั้น
โลกมากลาภหาย	เหมือนกันว่านั้น	ก็จาเปรียบอัน	หงส์ทอง
มีหนึ่งแล้ว	อยากได้แถมสอง	ปองควีเท	ผ่าม้างจนได้
คำปากจาหวาน	บ่หันปุมไส้	จักแผ่อย่างใด	บู้
นักเลงพนัน	การเล่นเจ้าชู	พูดเท็จดื่มเหล้า	สุรา
อทินนา	กาเม มุสา	ผู้ดื่มสุรา	สูบผีนกินเหล้า
จักไปคบเขา	จักพาหือเข้า	เปลวไฟแดง	เถ้าร้อน
โนปัจจุบัน	มันช่างส่อพ้อง	หือตกคอกกว้าง	ทันดา
คนจำพวกนั้น	ดีเมื่อต่อตา	ลับหลังนินทา	จาขวัญเล่าตำนาน
ย่ำยัญคุณ	ทำนนั้นหลายถ่าน	มันจาคำบาง	ถ่อยซ้ำ
ข่มเพื่อนยอตัว	เหมือนหัวคองฟ้า	หือเพื่อนอวดอ้าง	มันดี
คนเขื่อนั้นและ	ผิดด้วยวี	คนฝูงดี	อย่าได้เสพสร้าง
คนสุขทุกข์กัน	ยอมมีแถมถ่าน	ตามบัวราณมี	ว่าไว้
เมื่อเราทุกข์ผลาญ	อยากกันทุกข์ไว้	มันยอมโปรตให้	ปราณี
เมื่อเราลาตพลั้ง	ผิดด้วยวี	มันแบ่งใจดี	ตักเตือนบอกให้
ยามเมื่อตัวเรา	ได้ตกต่ำได้	เถิงแก่ภัยยา	โทษร้าย
มันยอมป้องกัน	รักษาเราไว้	บ่หือเสื่อมสิ้น	เสียไป
คนอย่างนี้และ	เปนมิตรเทียมใจ	บ่หือตกไป	แกมดินฝุ่นหญ้า
เวลาบุญคุณ	ใครใดต่างหน้า	มาจានินทา	ว่าร้าย
ข่มเหงเตงเรา	ด้วยความผางร้าย	ตักเตือนบอกหือ	ตามธรรม
เกิดเปนมนุษย์	ไม่ต้องตักกัน	ไผไม่เชื่อฟัง	คำจาแห่งเจ้า
เราเกิดมาเปน	คนชายกินข้าว	อย่าฟังคำเบา	ถ่อยซ้ำ

จาเปรียบเทียบเหมือน	ใบคาห่อรำ	ปกบกุ่ม	เหม็นไป
คนจำพวกนี้	เชิญเจ้าทั้งหลาย	ควรอธิบาย	บอกกันเจตแจ้ง
คนปัญญาามี	รำเพิงหื้อแห้ง	จักคบมิตรแพง	เสียวรัก
คบคนพาโล	เปรียบคือไอยักซ์	มันยอมหื้อ	พาวาย
คบหื้อช่างคบ	มิตรแก้วสหาย	หื้อผ่อเหลี้ยมลาย	ตรัสตรองสว่างใส
อะเสวนา	อย่าคบคนใบ้	เหมือนอธิบาย	ว่านั่น
บัญญัติโต	นักปราชญ์เจ้าชั้น	เสมอตั้งอัน	ดวงไฟ
เสวนะ	เป็นที่อาศัย	เราควรดีไป	คบนักปราชญ์เจ้า
อันนั้นเหล่าเหย	จักพาหื้อเข้า	นิพพานชัย	บ่แคล้ว
ในปัจจุบัน	ได้หันอยู่แล้ว	ยังกั้มบาปกล้า	อธรรม
ทศราชา	ทั้งสิบประการ	จำศีลกินทาน	ไปแท้ใจใจ
อย่าโลกดัมหา	ตาหันใครได้	จักร้ายดีใด	รำพิง
ตัดสิ้นความ	อย่าทำอามิจ	คือรักฝ่ายเบื่อง	ตีแคม
หื้อชอบแมนทัด	บอกกล่าวชี้แจง	กินถ่านไฟแดง	เพราะเพื่อความใ
ผู้แพ้อัยเสีย	ผู้ค้ำพ้อยได้	บ่ตามวินัย	บัญญัติ
เจ้าก็สั่งสอน	ตักเตือนชี้ชัก	ผู้งโพรผ้า	ปรัชชา
แถมร้อยเอ็ดท้าว	ต่างด้าวสาขา	ก็ตั้งโสดา	รับฟังถ้อย

(ชีวหาลีนคำ, 2511: 142 – 144)

(ถอดความ: กล่าวถึงชีวหาลีนคำเมื่อได้เป็นเจ้าเมืองโสทรราชคหะแล้ว ได้สั่งสอนไพร่ฟ้าประชาชน เจ้าเมืองประเทศราช และข้าราชการบริพาร ในเรื่องการคบมิตรว่ามีหลายประการ ดังในนิทานที่จะเปรียบเทียบให้ฟังดังนี้ การคบมิตรต้องคิดให้รอบคอบอย่าคบคนพาโลซึ่งไม่เหมือนกับบุตตะมาร ไม่ควรคบคนโลภเปรียบเหมือนหงส์ทองที่ไม่รู้จักพอ ให้คบคนที่ใจอย่าคบคนที่คำพูดไพเราะและภายในจิตใจไม่ดี ให้คบคนที่มีศีล 5 ข้อ ให้คบคนที่ช่วยเหลือเราเมื่อเราลำบากยากไร้ อย่าคบคนที่ชอบนินทาใส่ร้ายเรา ให้คบคนที่มีปัญญา เพราะคนที่มีปัญญาเปรียบเสมือนดวงไฟส่องนำทางให้แก่เรา หากคบมิตรที่ดีก็พาเราให้พบเจอแต่สิ่งดีๆ นอกจากนี้จะต้องยึดมั่นในหลักทศพิธราชธรรม ทำบุญให้ทาน ไม่โลภ และตัดสิ้นคดีความอย่างเที่ยงตรง เหล่าไพร่ฟ้าประชาชน เจ้าเมืองประเทศราช และข้าราชการบริพารต่างตั้งใจฟังคำสั่งสอนของเจ้าชีวหาลีนคำ)

หน้าที่ที่สำคัญอีกประการหนึ่งของผู้ปกครองเมืองคือ การอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา เจ้าเมืองในปัญญาสชาติกนนอกจากจะเป็นผู้มีจริยธรรม ประพฤติปฏิบัติตนตามคติธรรมของ

พระพุทธศาสนาแล้ว เจ้าเมืองยังเป็นองค์อัครศาสนูปถัมภกพระพุทธศาสนาด้วยการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาของเจ้าเมืองในปัญญาสชาดก คือ การปฏิบัติตามหลักธรรมพระพุทธศาสนา เจ้าเมืองจะเสด็จไปยังพระวิหารเพื่อสดับพระธรรมเทศนาอยู่เป็นประจำ นอกจากนี้เจ้าเมืองยังได้บำเพ็ญบุญ โดยการให้ทานสังเคราะห์ประชาชน เพื่อให้เป็นบุญบารมีไปในภายภาคหน้า ซึ่งการปฏิบัติตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนาของเจ้าเมืองเป็นการช่วยอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา ทำให้พระพุทธศาสนาในบ้านเมืองดำรงอยู่มั่นคงและรุ่งเรือง ดังในปัญญาสชาดกเรื่องวิภูฏังคสิริราชชาดก กล่าวถึงพระเจ้าปัสเสนทิโกศลราช เจ้าเมืองสาวัตถีว่าพระองค์เป็นองค์อัครศาสนูปถัมภกพระพุทธศาสนาโดยปฏิบัติตามหลักพระธรรม พระเจ้าปัสเสนทิโกศลจะเสด็จไปยังเชตวันวิหาร พร้อมกับนำเครื่องสักการบูชา ได้แก่ ดอกไม้และของหอม เพื่อบูชาพระ และทรงสดับพระธรรมเทศนาเป็นประจำ นอกจากนี้พระองค์ยังบำเพ็ญบุญให้ทานแก่ประชาชนตามหลักธรรมสังคหวัตถุ 4 ประการ เพื่อให้เป็นกุศลกรรมสืบต่อไป ดังในเรื่องวิภูฏังคสิริราชชาดกว่า

...ในกาลนั้น พระเจ้าปัสเสนทิโกศลราชเสด็จเถลิงถวัลยราชย์ในเมืองสาวัตถีนั้นโดยทศพิธราชธรรมประเพณี ทรงปกครองไพร่ฟ้าประชาราษฎร์ด้วยการงดเว้นราชทัณฑ์แลคัสตราเครื่องประหาร ห้ามมิให้ลงอาชญาฆ่าทรมานแลฆ่าตี เป็นต้น แลทรงสงเคราะห์ประชาชนชาวพระนครด้วยสังคหวัตถุ 4 ประการ พระเจ้าปัสเสนทิโกศลราชนั้น ครั้นเวลาเย็นก็ให้ราชบุรุษเชิญเครื่องสักการบูชาที่มีมาลาและของหอม เป็นต้น เสด็จไปสู่พระวิหารเชตวันเพื่อจะทรงฟังพระธรรมเทศนา ทรงประพฤติดังนี้เป็นนิตยกาลโดยลำดับมาได้ชาติ...

(ปัญญาสชาดก เล่ม 1, 2554: 248)

การอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาของเจ้าเมืองในปัญญาสชาดกเป็นปัจจัยที่มีผลต่อหน้าที่ของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคาวชอ กล่าวคือ เจ้าเมืองในวรรณกรรมคาวชอเป็นองค์อัครศาสนูปถัมภกพระพุทธศาสนาเช่นเดียวกับเจ้าเมืองในปัญญาสชาดก กวีได้นำเสนอให้เห็นว่าเจ้าเมืองในวรรณกรรมคาวชอ มีหน้าที่เป็นองค์อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาโดยเป็นผู้ปฏิบัติตามหลักธรรมพระพุทธศาสนาหมั่นกระทำบุญให้ทาน เพื่อให้เป็นกุศลกรรมต่อไปภายภาคหน้า ดังในคาวชอเรื่องอ้ายร้อยยอดที่กล่าวถึงพระญาสิริมติ เจ้าเมืองอินทะ ที่ได้บำเพ็ญบุญบารมี ให้ทานแก่ประชาชนที่อยากไร้อยู่เป็นนิจรวมทั้งเจ้าเมืองยังได้เสด็จไปกระทำบุญที่วัดอยู่เป็นประจำ ดังคาวชอเรื่องอ้ายร้อยยอดว่า

ส่วนพระเหนือหัว	สมเด็จพระนั่งเกล้า	ตบองค์เลา	ท่านท้าว
กะดั่งบุญญิง	ทำบุญแท้เล่า	ปละขาดได้	วันทอน
โศคาทรัพย์	ยอทานถมถอง	นีกเอาพระพร	กุศลภายใน

(อ้ายร้อยชอด, 2511: 13)

(ถอดความ: พระญาสิริมติ เจ้าเมืองอินทษผู้สง่างาม ท่านได้สร้างกุศลผลบุญ ทำบุญอยู่ไม่ขาดทั้งตอนเช้าตอนกลางวัน และได้ถวายทรัพย์เป็นทาน เพื่อจะได้เป็นกุศลในภายภาคหน้า)

ส่วนพระเหนือหัว	สมเด็จพระนั่งสร้าง	ไปถึงอาราม	ช่วงวัด
พร้อมราชายา	นางเมืองแม่รัก	กับฝูงไพร่ฟ้า	โยธา
กษัตริย์ท่านท้าว	ก็กราบทูลสา	ไหว้รัตน	ทุดิยะเจ้า
ทุกรูปทุกตน	องค์เนรเอรเจ้า	แล้วนั่งที่ควร	แก่ท้าว
...			
ชวนชวนแก่ท้าว	อำมาตย์ต่างตา	ริพลโยธา	ถวายสำหรับเจ้า
เครื่องปริชาร	อาหารน้ำข้าว	ถวายทานองค์	ท่านพระ
มหาเอโร	องค์เนรเอรพระ	ก็นั่งนิจห้อง	บัลลังก์

(อ้ายร้อยชอด, 2511: 56)

(ถอดความ: พระญาสิริมติ เจ้าเมืองอินทษได้เสด็จไปยังวัดพร้อมกับชายา ไพร่พลโยธา เมื่อไปถึงวัดเจ้าเมืองก็กราบพระรัตนตรัย และกราบพระสงฆ์สามเณรทุกรูป แล้วนั่งที่สำหรับเจ้าเมือง จากนั้นเจ้าเมืองได้ชวนท้าวชวนมูลนาย และอำมาตย์ต่างตา ริพลโยธาถวายสำหรับแด่พระสงฆ์ พระสงฆ์สามเณรก็นั่งรับและให้พรต่อไป)

นอกจากนี้ในการปกครองบ้านเมืองนั้นผู้ปกครองเมืองจะต้องปกครองบ้านเมืองโดยธรรมเพื่อให้ความสุขแก่ประชาชนชาวเมือง ซึ่งการปกครองบ้านเมืองโดยธรรมเจ้าเมืองจะต้องมีหลักปฏิบัติเพื่อเป็นแนวทางในการปกครองบ้านเมือง และหลักธรรมที่เจ้าเมืองยึดถือเป็นแนวทางในการปกครองบ้านเมืองที่สำคัญคือ “ทศพิธราชธรรม” หรือ ธรรมสำหรับผู้ปกครองเมือง ในปัญญาสชาดกมักจะกล่าวถึงเจ้าเมืองว่าจะต้องยึดมั่นในหลักทศพิธราชธรรมเพื่อใช้เป็นแนวทางในการปกครองบ้านเมือง หลักทศพิธราชธรรมเป็นหลักธรรมในพระพุทธศาสนา การที่ตัวละครเจ้าเมืองในปัญญาสชาดกเป็นผู้ยึดมั่นในหลักทศพิธราชธรรมนั้น ก็เพื่อให้สัมพันธ์กับหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาที่ผู้ปกครองเมืองจะต้องเป็นผู้ตั้งมั่นอยู่ในธรรมที่สำคัญ 10 ประการ ได้แก่ ทาน คือ การช่วยเหลือประชาชน ศีล คือ ความประพฤติดีงามให้เป็นที่เคารพของประชาชนชาวเมือง บริจาค คือ

การเสียดสละ เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน อาชวชะ คือ ความซื่อสัตย์ต่อประชาชนชาวเมือง มัททวะ คือ ความอ่อนโยนต่อประชาชนชาวเมือง ตบะ คือ การมุ่งมั่นบำเพ็ญพระราชกรณียกิจให้บริบูรณ์ อักโกระ คือ ความไม่โกรธ อวิหิงสา คือ ความไม่เบียดเบียนประชาชนชาวเมือง ชันติ คือ ความอดทนต่องาน และอวิโรธนะ คือ ความหนักแน่นในธรรม เมื่อเจ้าเมืองยึดถือหลักทศพิธราชธรรมเป็นแนวทางปกครองบ้านเมืองแล้วก็จะทำให้ประชาชนเกิดความสุข บ้านเมืองเจริญรุ่งเรือง ดังในปัญญาสชาดกเรื่องวรุณชชาติก กล่าวถึงพระเจ้าเจตราช เจ้าเมืองเจตราชูทรงตั้งมั่นอยู่ในหลักทศพิธราชธรรม ปกครองบ้านเมืองโดยธรรมจึงทำให้บ้านเมืองสงบสุข และในปัญญาสชาดกเรื่องเทวันชชาติกก็ยังได้กล่าวย้ำให้เห็นการปกครองบ้านเมืองโดยธรรมของเจ้าเมืองโดยใช้หลักทศพิธราชธรรมเป็นแนวทางในการปกครองด้วยเช่นกัน ดังปรากฏในเรื่องวรุณชชาติก และเทวันชชาติกว่า

...ที่เมืองวิเทหแคว้นเจตราชู มีพระราชามีบุญใหญ่องค์หนึ่งพระนาม ว่าเจตราช ครอบงำสมบัติได้เป็นใหญ่ยิ่งกว่ากษัตริย์ร้อยเอ็ด พระมเหสีของพระราช เจตราชนั้น พระนามว่าเขมาเทวี ได้เป็นใหญ่ยิ่งกว่าสมณนารีหมื่นหกพัน แลเป็นที่โปรดปรานของพระเจ้าเจตราช **พระเจ้าเจตราชทรงทศพิธราชธรรม** แลสมათานเบญจศีลดำรงอยู่ใน สุจริตธรรม ทรงพระเมตตามหาชนทุกถ้วนหน้า...

(ปัญญาสชาดก เล่ม 2, 2554: 444)

...ภูตปุพพิ ภิกขเว ดูกรภิกษุทั้งหลาย เรื่องราวได้เคยมีมาแล้วอย่างนี้ มีพระราชากาสีกองค์หนึ่งดำรงราชสมบัติ ณ พระนครพาราณสีโดย**ทศพิธราชธรรม**...

(ปัญญาสชาดก เล่ม 2, 2554: 321)

การปกครองบ้านเมืองโดยธรรมเป็นหน้าที่ที่สำคัญของเจ้าเมือง ซึ่งนอกจากจะปรากฏหน้าที่การปกครองบ้านเมืองโดยธรรมของเจ้าเมืองในปัญญาสชาดกแล้ว อิทธิพลการปกครองบ้านเมืองโดยธรรมของเจ้าเมืองในปัญญาสชาดกยังส่งผลต่อการสร้างภาพลักษณ์เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอด้วย กวีได้สร้างสรรค์ตัวละครเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอให้มีหน้าที่การปกครองบ้านเมืองโดยธรรมเหมือนกับเจ้าเมืองในปัญญาสชาดก เพื่อให้เห็นว่าผู้ที่เป็นเจ้าเมืองหรือนำนั้นจะต้องเป็นผู้ปกครองบ้านเมืองโดยยึดมั่นในหลักทศพิธราชธรรมเป็นแนวทางในการปกครอง เมื่อผู้ปกครองเมืองมีธรรมก็จะทำให้ได้รับความรักดีจากประชาชน บ้านเมืองและประชาชนก็จะเกิดความสุข ดังในคำขอเรื่องเจ้าสุวัตร กล่าวถึงเจ้าสุวัตรเมื่อได้เป็นเจ้าเมืองแล้ว เจ้าสุวัตรได้ตั้งมั่นอยู่ใน

หลักทศพิธราชธรรม ทำให้ประชาชนในเมืองและผู้คนต่างเมืองศรัทธาและรักดีต่อเจ้าสุวัตร ดังปรากฏในคำขอว่า

ทศธรรม	บื้อแพ่ง	สถิตอยู่ด้วย	ศีลา
อยู่ต่างท้าว	ร้อยเอ็ดภาษา	มาถวายบรรณา	ฝูงท้าวชุน้ำ

(เจ้าสุวัตร, 2511: 139)

(ถอดความ: เจ้าสุวัตรได้ปกครองบ้านเมือง ทำให้บ้านเมืองเจริญรุ่งเรือง ประชาชนต่างมีความสุข เพราะเจ้าสุวัตรปกครองบ้านเมืองด้วยหลักทศธรรมและรักษาศีล แม้แต่เจ้าเมืองอื่นร้อยเอ็ดหัวเมืองต่างมาถวายเครื่องบรรณาการแก่เจ้าสุวัตร)

ในคำขอเรื่องบัวระวงค์หงส์อำมาตย์ก็ยังคงกล่าวถึงเจ้าเมืองว่าจะต้องเป็นผู้ปกครองตามหลักทศพิธราชธรรม ซึ่งก็ได้กล่าวถึงเจ้าบัวระวงค์ เจ้าเมืองจำปาศักดิ์เป็นผู้ปกครองที่มีธรรม โดยเฉพาะการยึดมั่นตามทศพิธราชธรรมอย่างเคร่งครัด เพื่อให้บ้านเมืองและปวงชนเกิดความสุขเกษม ดังในคำขอว่า

บัวระวงค์ท้าว	ปราบภัยโลภี	เสวยบุรี	จำปาใหญ่กว้าง
อยู่สุขเกษม	บำเพ็ญบุญสร้าง	ตามทศธรรม	บ่ม้าง

(บัวระวงค์หงส์อำมาตย์, 2511: 133 – 134)

(ถอดความ: เจ้าบัวระวงค์ได้ปกครองเมืองจำปาศักดิ์ ทำให้บ้านเมืองสุขเกษม เพราะเจ้าเมืองตั้งอยู่ในหลักทศพิธราชธรรมอย่างเคร่งครัด และบำเพ็ญบุญเป็นประจำ)

อิทธิพลของนิทานชาดกส่งผลต่อการสร้างภาพลักษณ์เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอตัวละครเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอได้สร้างสรรค์ขึ้นโดยใช้แนวคิดจากชาดกที่สำคัญและได้รับความนิยมในสังคมล้านนาคือ ปัญญาชาดก ภาพลักษณ์ของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอมีลักษณะคล้ายคลึงกับภาพลักษณ์ของเจ้าเมืองในปัญญาชาดก ได้แก่ ภาพลักษณ์ของพระโพธิสัตว์ ภาพลักษณ์ผู้มีบุญ ภาพลักษณ์ผู้มีวิชาปัญญา ภาพลักษณ์ผู้มีรูปร่างงาม ภาพลักษณ์ผู้มีจริยธรรม และภาพลักษณ์ผู้ปกครองเมือง แสดงให้เห็นว่าปัญญาชาดกเป็นแนวคิดที่สำคัญประการหนึ่งที่ส่งผลต่อการสร้างภาพลักษณ์เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอ ความสำคัญของตัวละครเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอจึงเป็นตัวละครที่มีรูปแบบตามแบบตามขนบของเจ้าเมืองในชาดกนอกนิบาตคือ ปัญญาชาดก เจ้าเมืองจึงเป็นเสมือนสัญลักษณ์ของพระพุทธศาสนา คุณลักษณะที่ดั่งใจต่าง ๆ ที่ปรากฏผ่าน

ตัวละครเจ้าเมืองเป็นแบบอย่างตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่มุ่งสอนให้มนุษย์กระทำแต่คุณงามความดี และแสดงให้เห็นว่าผู้มีธรรมย่อมชนะฝ่ายอธรรม เจ้าเมืองจึงเป็นตัวอย่างของผู้มีธรรมสูงส่งที่มนุษย์ควรน้อมนำเป็นแบบอย่างของการทำความดี

2. ปัจจัยที่มาจากแนวคิดของนิทานพื้นบ้านไทย ประเภทนิทานมหัศจรรย์

นิทาน หมายถึง เรื่องที่เล่ากันมา เช่น นิทานชาดก นิทานอีสป (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554: 634) ในทางคติชนวิทยา นิทาน หมายถึง เรื่องเล่าที่สืบทอดต่อ ๆ กันมา จนถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง นิทานเหล่านี้เรียกว่า นิทานพื้นบ้านบ้าง นิทานพื้นเมืองบ้าง และนิทานชาวบ้านบ้าง มีความหมายเฉพาะเจาะจงถึงเรื่องเล่าประเภทหนึ่งโดยเฉพาะ ลักษณะสำคัญที่สุดของนิทานพื้นบ้านต้องเป็นเรื่องเล่าที่เล่าสืบทอดกันมา และไม่ทราบว่าเป็นผู้แต่ง ส่วนใหญ่ถ่ายทอดด้วยปากแต่อาจถ่ายทอดด้วยการเขียนก็ได้ เช่น นิทานเรื่องศรีธนญชัย ซึ่งเป็นเรื่องตลกขบขันที่เป็นที่รู้จักกันดีเรื่องหนึ่งในประเทศไทย ไม่มีใครบอกได้ว่าใครเป็นคนแต่งเรื่องนี้ขึ้นมา และเล่าให้ใครฟังเป็นครั้งแรก ทราบแต่ว่าเป็นเรื่องเล่าสืบทอดกันมา แม้ว่าจะมีวรรณคดีที่แต่งด้วยคำประพันธ์ชนิดกาพย์ชื่อศรีธนญชัยคำกาพย์ วรรณคดีเรื่องนี้ก็แต่งขึ้นโดยอาศัยเค้าเรื่องที่มีเล่ากันอยู่ก่อนแล้ว จึงถือว่าเป็นนิทานพื้นบ้าน (ประคอง นิมมานเหมินท์, 2545: 6 – 7)

วรรณกรรมคำขอเป็นวรรณกรรมล้านนาที่สร้างสรรค์ขึ้นมาจากเค้าโครงของนิทานพื้นบ้านในกลุ่มชนชาติไท – ไทย คำขอบางเรื่องมีโครงเรื่องคล้ายคลึงกับนิทานพื้นบ้านที่ได้รับความนิยมในท้องถิ่นต่าง ๆ ได้แก่ คำขอเรื่องกำกาคำ คล้ายคลึงกับนิทานพื้นบ้านของชาวไทลื้อเรื่องกำกั๊กาคำ และนิทานของชาวไทพวนเรื่องท้าวกำกาคำ คำขอเรื่องเจ้าสุวัตรคล้ายคลึงกับนิทานของภาคกลางเรื่องโสวัต คำขอเรื่องบัวระวงค์หงส์อำมาตย์คล้ายคลึงกับนิทานไทลื้อเรื่องบรวงศ์ และนิทานของล้านนาเรื่องบรวงศ์หงส์อำมาตย์ คำขอเรื่องสุวรรณหอยสังข์คล้ายคลึงกับนิทานของไทยใหญ่เรื่องอะลองหอยขาว นิทานไทจีนเรื่องสุวรรณหอยแดง รวมทั้งบทพระราชนิพนธ์ละครนอกเรื่องสังข์ทองในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย คำขอเรื่องวงศ์สุวรรณคล้ายคลึงกับนิทานไทลื้อเรื่องเจ้าวงศ์สุวรรณ คำขอเรื่องนกระจาบคล้ายคลึงกับนิทานล้านนาเรื่องเจ้าศุภสิทธิ คำขอเรื่องวรรณพราหมณ์คล้ายคลึงกับนิทานไทลื้อเรื่องเจ้าวรรณพราหมณ์ คำขอเรื่องช่างโพงนางผมหอมคล้ายคลึงกับนิทานล้านนาเรื่องนางลูกช่าง และเรื่องนางผมหอม คำขอเรื่องอ้ายร้อยชอดคล้ายคลึง

กับนิทานล้านนาเรื่องไอ้ร้อยชอด และคำขอเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำคล้ายคลึงกับนิทานล้านนาเรื่องหมาขนคำ

2.1. ลักษณะของนิทานพื้นบ้าน ประเภทนิทานมหัศจรรย์

ลักษณะของนิทานพื้นบ้านส่วนใหญ่มีความมหัศจรรย์เป็นองค์ประกอบเด่นของเรื่อง และความมหัศจรรย์นี้เป็นสากล เรารู้จักนิทานเหล่านี้ในชื่อว่า นิทานมหัศจรรย์ (fairy tale) ซึ่งในกลุ่มของนิทานมหัศจรรย์นี้ การมีพลังพิเศษหรือมีอุปกรณ์พิเศษเป็นองค์ประกอบที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการดำเนินเรื่อง ซึ่งรูปแบบการมีอุปกรณ์พิเศษหรือของวิเศษที่พบเจอทั่วไปในนิทานมหัศจรรย์จะประกอบด้วย การได้ครอบครองของวิเศษมาได้ด้วยวิธีที่พิเศษ การใช้ของวิเศษโดยตัวเอก การสูญเสียของวิเศษ (ส่วนมากเป็นการขโมย) และสุดท้ายคือได้ของวิเศษกลับมาครอบครองอีกครั้ง ส่วนรูปแบบการมีพลังพิเศษที่ปรากฏในนิทานมหัศจรรย์ประกอบด้วย การมีเวทย์มนตร์คาถา และการมีทักษะพิเศษของตัวเอก เช่น การพูดและเข้าใจภาษาสัตว์ การมีพลังกำลังที่แข็งแกร่ง (Stith Thompson, 1977: 67 – 85)

ประคอง นิมมานเหมินท์ (2543: 8 – 10) ได้อธิบายว่า นิทานมหัศจรรย์ หมายถึงนิทานพื้นบ้านที่แต่เดิมเรียกกันว่าเทพนิยาย ซึ่งเป็นคำแปลจากภาษาอังกฤษว่า แฟร์รี่เทล (fairy tale) เมื่อใช้ตามรูปศัพท์ทำให้เข้าใจว่า เป็นนิทานเกี่ยวกับเทวดานางฟ้า ซึ่งที่จริงแล้วนิทานหลายเรื่องที่จัดว่าเป็นแฟร์รี่เทล ไม่มีเทวดานางฟ้า แต่น่าสังเกตว่านิทานพื้นบ้านประเภทนี้ทุกเรื่องมีเรื่องราวของอิทธิปาฏิหาริย์และความมหัศจรรย์เหนือธรรมชาติ จนกล่าวได้ว่าเป็นลักษณะสำคัญของนิทานประเภทนี้ ซึ่งนิทานประเภทนี้ภาษาฝรั่งเศสเรียกว่า conte populaire บางที่ก็รู้จักกันตามคำศัพท์ภาษาเยอรมันว่า มาร์เชิน (Mächen) เคนเนธและแมรี คลาก ได้ให้ข้อสังเกตเกี่ยวกับลักษณะของนิทานแบบ marchen ของยุโรปไว้ค่อนข้างละเอียดดังนี้

1. ไม่มีการบ่งสถานที่และเวลาชัดเจน
2. มักเกี่ยวข้องกับราชสำนัก เช่น เจ้าหญิง พระราชา ปราสาทราชวัง มหาตเล็ก
รับใช้
3. นางเอกมักเป็นลูกคนสุดท้าย
4. เกี่ยวข้องกับเวทย์มนตร์ การแปลงร่าง

5.มีการสัญญาให้รางวัลเมื่อปฏิบัติภารกิจเสร็จสิ้น ภารกิจนั้นอาจเป็นการทำงานหรือเฉลยปริศนา

6.มีแม่มด ยักษ์หรือมังกร แม่มดมักเป็นผู้สาปเจ้าชาย

7.ประกอบด้วยสิ่งต่าง ๆ จำนวน 3 เช่นเจ้าหญิงเป็นลูกคนสุดท้องในบรรดาพี่น้อง 3 คน

8.อาจมีเพลงหรือบทประพันธ์สั้น ๆ หรือถ้อยคำที่ไม่มีความหมายแต่มีลักษณะเป็นคาถาหรือคำปริศนา

9.ตัวละครที่ดีเป็นฝ่ายชนะ

นิทานของไทยที่ใกล้เคียงกับนิทานมหัศจรรย์ (fairy tale) มากที่สุดคือนิทานประเภทจักร ๆ วงศ์ ๆ เพราะเป็นเรื่องของเจ้าชายที่เดินทางออกหาคู่ ต้องผจญภัย ฆ่ายักษ์ ได้นาง เจ้าชายมักมีของวิเศษ มีอิทธิฤทธิ์ และดูจะเป็นเรื่องของจินตนาการและมหัศจรรย์ เช่นเดียวกับเทพนิยายฝรั่ง (ศิริพร ฐิตะฐาน ฌ ฌกลาง, 2537: 16)

ทั้งนี้เมื่อพิจารณาลักษณะนิทานมหัศจรรย์ของไทย ประคอง นิมมานเหมินท์ (2543: 112 – 118) ได้อธิบายไว้ว่าลักษณะของนิทานมหัศจรรย์ของไทยว่ามีลักษณะโครงสร้างโดยทั่วไปคล้ายคลึงกับนิทานมหัศจรรย์ของยุโรป คือเป็นนิทานขนาดยาว ประกอบด้วยหลายอนุภาคหลายตอนจบ มีความเกี่ยวข้องกับความมหัศจรรย์ เช่น มีของวิเศษ ความสามารถพิเศษ มีมนุษย์อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณารายละเอียดปลีกย่อยแล้ว จะพบว่านิทานมหัศจรรย์ของไทยมีลักษณะเฉพาะบางประการที่ทำให้แตกต่างไปจากนิทานมหัศจรรย์ของยุโรปคือ การจัดประเภทการระบุสถานที่ ตัวละคร แก่นของเรื่อง ความมหัศจรรย์ และอนุภาคที่พบบ่อย

1.การจัดประเภท

นิทานมหัศจรรย์ของไทยบางเรื่องอาจจัดเป็นนิทานประเภทอื่นด้วย กล่าวคือ นิทานมหัศจรรย์ไทยบางเรื่องผู้เล่าอาจเล่าสู่กันฟังเพื่อความเพลิดเพลิน แต่บางเรื่องผู้เล่านอกจากจะมุ่งให้ผู้ฟังเกิดความสุขเพลิดเพลินแล้ว เนื่องจากผู้เล่าเป็นพระหรือผู้เลื่อมใสในศาสนามากจึงเล่านิทานโดยมีวัตถุประสงค์จะให้ข้อคิดทางศาสนา จึงมักแทรกคติคำสั่งสอนทางศาสนาลงไปด้วย นิทานมหัศจรรย์ของไทยบางเรื่องจึงมีลักษณะเป็นนิทานคติด้วย

นอกจากนี้นิทานมหัศจรรย์บางเรื่องจะนำมาว่าเป็นเรื่องราวของพระพุทธเจ้าครั้งยังเป็นพระโพธิสัตว์ เช่น เรื่องหงส์หิน และอ้ายร้อยยอดของภาคเหนือ นิทานมหัศจรรย์ดังกล่าวจึงมีลักษณะเป็นนิทานศาสนาด้วย นิทานที่อยู่ในปัญญาสชาดก เช่น เรื่องท้าวปาจิตต์นางอรพิม พระสุธน สังข์ทอง สุวรรณกัจจปะ ศุภมิตร และสมุทรมโฆษ อาจกล่าวได้ว่าโดยทั่วไปไม่มีรูปแบบเป็นนิทานมหัศจรรย์ และโดยที่แทรกคำสั่งสอนทางศาสนาตลอดจนอธิบายว่าเป็นเรื่องของพระโพธิสัตว์ นิทานเรื่องต่าง ๆ ดังกล่าวจึงมีลักษณะเป็นนิทานศาสนาด้วย

2. การระบุสถานที่

ปกตินิทานมหัศจรรย์ของยุโรปจะไม่ระบุเวลาและสถานที่ว่าเรื่องเกิดขึ้นที่ไหนเมื่อไหร่ นิทานมหัศจรรย์ของยุโรปมักเริ่มด้วยข้อความว่า ครั้งหนึ่งนานมาแล้ว หรือในกาลครั้งหนึ่ง ยังมีเมืองเมืองหนึ่ง ซึ่งจะไม่บอกว่าเมืองนั้นชื่อว่าเมืองอะไร นิทานมหัศจรรย์ของไทยบางเรื่องไม่ระบุชื่อเมืองเช่นกัน แต่หลายเรื่องมักเล่าว่าเป็นเรื่องเกิดขึ้นที่เมืองพาราณสีบ้าง เมืองปัญจาลบ้าง เมืองรัตนบ้าง ฯลฯ พระราชาในเรื่องชื่อพระเจ้าพรหมทัตบ้าง พระเจ้ากาสิบ้าง พระเจ้าอาทิตย์บ้าง แสดงให้เห็นว่านิทานมหัศจรรย์ของไทยได้รับอิทธิพลแนวคิดนี้มาจากวรรณคดีและปัญญาสชาดก

3. ตัวละคร

ตัวละครที่สำคัญในนิทานมหัศจรรย์ของไทยมีลักษณะคล้ายคลึงและแตกต่างกับตัวละครในนิทานมหัศจรรย์ของยุโรปดังนี้

พระเอก อาจเป็นบุคคลชั้นสูงคือเป็นลูกกษัตริย์หรือเป็นคนสามัญเช่นเดียวกับพระเอกในนิทานมหัศจรรย์ของยุโรป แต่พระเอกในนิทานมหัศจรรย์ของไทยบางเรื่องมีลักษณะน่าสนใจคือ เกิดมาพร้อมกับของวิเศษหรือสัตว์ซึ่งเป็นซึ่งเป็นผู้ช่วยที่ดีในเวลาต่อมา พระเอกบางเรื่องสามารถเหาะเหินเดินอากาศได้ ถ้าเป็นลูกกษัตริย์มักเป็นลูกมเหสีคนที่ 1 หรือคนที่ 7 ในบางเรื่องพระเอกก็เป็นลูกกำพร้า บางเรื่องพระเอกมีภรรยาหลายคน และนิทานมหัศจรรย์ของภาคอีสานและภาคเหนือบางเรื่องมีคำอธิบายว่าพระเอกเป็นพระโพธิสัตว์

นางเอก อาจเป็นลูกกษัตริย์หรือลูกคนสามัญ หรือไม่มีกำเนิดแน่นอน แต่อยู่ในดอกบัวแล้วถูกนำไปเลี้ยงดู ในบางเรื่องนางเอกมีกำเนิดจากสัตว์เช่นเรื่องนางผมหอม นิทานภาคเหนือ นางเอกมีพ่อเป็นช่าง เพราะแม่ดื่มน้ำปัสสาวะช่าง เรื่องกำพร้าบัวทองของภาคเหนือ

นางเอกมีแม่เป็นสุนัข นางเอกอาจเป็นลูกคนเดียวของพ่อแม่ แต่ในเรื่องที่พ่อแม่มีลูกหลายคนนางเอกมักเป็นลูกคนสุดท้อง

ผู้ช่วย ในนิทานมหัศจรรย์ของยุโรปผู้ช่วยเหลือพระเอกนางเอกมักเป็นนางฟ้าใจดี ในนิทานมหัศจรรย์ของไทย พระอินทร์และฤๅษีมักเป็นผู้อุปถัมภ์ให้ความช่วยเหลือ เช่น พระอินทร์อาจเป็นผู้นำพระเอกไปเลี้ยงดูเมื่อถูกทอดทิ้ง อาจเป็นผู้สร้างปราสาทให้นางเอกอยู่ให้อาหารหรือของใช้วิเศษแก่พระเอกคอยช่วยเหลือเมื่อพระเอกนางเอกตกกระท้ำลำบาก ถ้าพระเอกนางเอกตายก่อนกาลอันสมควร ก็จะช่วยชุบชีวิตให้

ฤๅษี มักมีบทบาทนางเอกที่พบในดอกบัวไปเลี้ยง ในบางเรื่องเมื่อนางเอกตกกระท้ำลำบากก็ไปอาศัยอยู่กับฤๅษี ฤๅษีจะเป็นผู้ถ่ายทอดวิชาความรู้ให้พระเอก บางทีก็มีมอบของวิเศษให้พระเอก เมื่อพระเอกนางเอกตกกระท้ำลำบากก็จะตามไปช่วยเหลือ ในนิทานบางเรื่องเช่น นิทานเรื่องปลาบู่ทอง ผู้ช่วยนางเอกคือฤๅษีและแม่ซึ่งตายไปแล้ว

ศัตรู มีบทบาทให้เห็นความเก่งกล้าสามารถของพระเอก ในนิทานมหัศจรรย์ของยุโรปมักได้แก่มังกร ในนิทานของไทย ศัตรูที่พระเอกต้องปราบมักเป็นยักษ์ บางเรื่องเป็นปีศาจ และบางเรื่องเป็นนกยักษ์ นอกจากนี้แม่เลี้ยงและลูกของแม่เลี้ยงก็มักมีบทบาทคอยกลั่นแกล้งพระเอกนางเอกให้ตกกระท้ำลำบาก ซึ่งก็จะถูกจับได้และถูกลงโทษในที่สุด ในนิทานมหัศจรรย์ของไทย ศัตรูนอกจากจะมีบทบาทให้เห็นความเก่งกล้าสามารถของพระเอกแล้ว ยังแสดงให้เห็นว่าพระเอกนางเอกเป็นผู้มีบุญบารมีด้วย

4. แก่นของเรื่อง

แก่นเรื่องของนิทานมหัศจรรย์ของไทยมีหลายแบบ ที่พบบ่อยได้แก่

ความกตัญญู เช่นเรื่องกำพร้าบัวตองของภาคเหนือ นางเอกเป็นลูกสุนัข มีความกตัญญูต่อแม่ แม้ว่าได้เป็นมเหสีของกษัตริย์ก็ไม่ละอายุที่มีแม่เป็นสุนัขทำให้ประสบความสำเร็จ ความมั่งคั่งสมบูรณ์ในที่สุด

ทำดีได้ดี - ทำชั่วได้ชั่ว เช่นเรื่องปลาบู่ทองของภาคกลาง เต้าน้อยของคำของภาคเหนือ และเต่าทองของภาคอีสาน นางเอกเป็นคนดีแต่ถูกแม่เลี้ยงและลูกแม่เลี้ยงกลั่นแกล้ง ต้องตกกระท้ำลำบากและพลัดพรากจากสามี แต่ก็ได้รับความช่วยเหลือได้พบสามีซึ่งเป็นกษัตริย์และมีความสุขในที่สุด ในขณะที่ลูกของแม่เลี้ยงถูกฆ่า

ความฉลาดมีไหวพริบ มักเป็นแก่นเรื่องในนิทานที่มีการทายปัญหาหรือปริศนาเช่น เรื่องสรรพสิทธิ์

ความพลัดพราก เป็นแก่นเรื่องที่พบบ่อย พระเอกต้องพลัดพรากจากพ่อแม่เพราะถูกกลั่นแกล้ง หรือต้องไปตามหาญาติที่ถูกภัยพิบัติพาตัวไป พระเอกกับนางเอกพลัดพรากจากกันเพราะถูกกลั่นแกล้ง หรือเกิดอุบัติเหตุ นิทานมหัศจรรย์ที่มีแก่นเรื่องทำนองนี้ได้แก่เรื่องพระสุธน ท้าวปาจิตต์นางอรพิม สังข์ทอง และสังข์ศิลป์ไชย เป็นต้น

5. ความมหัศจรรย์

ความมหัศจรรย์เป็นองค์ประกอบสำคัญของนิทานมหัศจรรย์ ความประหลาดผิดธรรมดาสามัญที่พบเห็นในนิทานมหัศจรรย์ของไทย ได้แก่

การเหาะเหินเดินอากาศ

การแปลงกาย

การใช้เวทมนตร์เรียกสิ่งที่ต้องการ

การสาป

การชุบชีวิต

ของวิเศษ เช่น ธนู ดาบ แหวน นิ้ว ฯลฯ

การเนรมิตของพระอินทร์หรือพระวิษณุกรรม

การเลี้ยงเด็กโดยให้ตุ๊กตนิ้วมือของฤาษี

6. อนุภาคที่พบบ่อย

อนุภาคที่พบบ่อยในนิทานมหัศจรรย์ของไทยได้แก่

พระเอกเป็นลูกของมเหสีคนที่ 1 หรือคนที่ 7

พระเอกเป็นลูกชายคนสุดท้าย

พระเอกเกิดมาพร้อมกับของวิเศษหรือสัตว์ซึ่งเป็นผู้ช่วย

นางเอกเป็นลูกคนที่ 7

นางเอกมีกำเนิดลึกลับ เช่น อยู่ในดอกบัวหรือเป็นลูกสัตว์

พระอินทร์นำพระเอกซึ่งถูกทอดทิ้งไปเลี้ยง

แม่เลี้ยงใจร้าย

นกยักษ์กินคนทั้งเมือง

นางเอกซ่อนอยู่ในกลอง

ม้าเป็นพี่เลี้ยงหรือเป็นผู้ช่วยที่ดี

คนตายไปเกิดเป็นต้นไม้หรือสัตว์ เช่น นก

ตัวอย่างนิทานมหัศจรรย์ของไทย ได้แก่ เรื่องปลาบู่ทอง สังข์ทอง พระสุรณลักษณะ จันทโครบ นางสิบสอง โสนน้อยเรือนงาม นางพม่อม การะเกด หงส์หินหรือหงส์มาคำของภาคเหนือ เรื่องจำปาสี่ต้น เรื่องไสวัตหรือเจ้าสุวัตรของภาคอีสานและภาคเหนือ เป็นต้น

เมื่อพิจารณาลักษณะที่สำคัญของนิทานมหัศจรรย์ยุโรป และนิทานมหัศจรรย์ของไทยตามที่ประคอง นิทานมหัศจรรย์ที่ได้ศึกษาไว้ข้างต้นที่กล่าวมาแล้วนั้น จะเห็นได้ว่าคำวซอมีลักษณะคล้ายคลึงกับลักษณะนิทานมหัศจรรย์ของยุโรปและนิทานมหัศจรรย์ของไทย กล่าวคือ วรรณกรรมคำวซอมีโครงสร้างทั่วไปคล้ายคลึงกับนิทานมหัศจรรย์ของยุโรป คือ เป็นนิทานขนาดยาว มีหลายอนุภาคและมีหลายบทจบ รวมทั้งเป็นเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับความมหัศจรรย์ เช่น การมีของวิเศษและอำนาจวิเศษ และมีตัวละครที่เป็นอมมนุษย์

วรรณกรรมคำวซอมีลักษณะที่เหมือนนิทานพื้นบ้าน ประเภทนิทานมหัศจรรย์ กล่าวคือ วรรณกรรมคำวซอเป็นเรื่องราวขนาดยาว มีหลายตอนจบคล้ายคลึงกับโครงสร้างของนิทานมหัศจรรย์ทั่วไป ในวรรณกรรมคำวซอเรื่องหนึ่งจะประกอบด้วยหลายตอนหรือหลายบทจบ เช่นในวรรณกรรมคำวซอเรื่องช้างโพงนางพม่อมมีสี่ตอน โดยเริ่มจากบทปฐม ต่อด้วยทุติยบท ตติยบท และบทสุดท้ายคือจตุรบท ก่อนที่จะเข้าสู่เรื่องราวของแต่ละบทก็มักจะบอกไว้ในตอนต้นเสมอว่าบทที่เขียนหรืออ่านนี้เป็นบทที่เท่าไร เช่น ในทุติยบทหรือบทที่สองของคำวซอเรื่องช้างโพงนางพม่อมกวีจะเกริ่นบอกไว้ว่า

ปะถะมะบท	อ่านหมดเสียงซ้ำ	จักได้ต่อตั้ง	ยังบทถ้วนสอง
นับมาแต่งไว้	ตามใจใฝ่ปอง	บ่ถูกทำนอง	ของท่านแต่งขึ้น
เพราะมีผญา	ปัญญาอันต้น	นับแปงแต่งทำ	เท่านั้น

(ช้างโพงนางพม่อม, 2511: 12)

(ถอดความ: บทที่หนึ่งได้อ่านจบลงไปแล้ว ต่อไปเป็นบทที่สองซึ่งได้แต่งไว้ตามใจตนเอง อาจจะแตกต่างไปจากเรื่องเดิมที่กวีท่านอื่นแต่งไว้บ้าง เพราะปัญญาที่ตื่นเงินจึงได้แต่งขึ้นมาเท่านั้น)

นอกจากนี้วรรณกรรมคำขอยังเป็นเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับความมหัศจรรย์ คล้ายคลึงกับลักษณะของนิทานมหัศจรรย์ยุโรป เช่น มีตัวละครที่เป็นมนุษย์ ได้แก่ เทวดา พญานาค ยักษ์ ผีโพง เป็นต้น และวรรณกรรมคำขอยังเป็นเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับของวิเศษและอำนาจวิเศษ เช่น การมีดาบวิเศษ ธนูวิเศษ แก้ววิเศษ รองเท้าวิเศษ สัตว์วิเศษ การเหาะ และการชุบชีวิต

นอกจากวรรณกรรมคำขอยังมีลักษณะโครงสร้างที่คล้ายคลึงกับนิทานมหัศจรรย์ของยุโรปแล้ว คำขอยังมีลักษณะเฉพาะของการเป็นนิทานมหัศจรรย์ของไทยตามที่ประคองนิมมานเหมินท์ได้อธิบายลักษณะโครงสร้างของนิทานมหัศจรรย์ของไทยไว้ กล่าวคือวรรณกรรมคำขอยังมีแก่นเรื่อง ตัวละคร และความมหัศจรรย์ ซึ่งเป็นลักษณะโครงสร้างที่สำคัญในนิทานมหัศจรรย์ของไทย ดังนี้

แก่นเรื่อง

แก่นเรื่องในวรรณกรรมคำขอส่วนใหญ่คล้ายคลึงกับนิทานมหัศจรรย์ของไทย คือ แก่นเรื่องการทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เช่นคำขอเรื่องหงส์หินที่กล่าวถึงการทำความดีของพระโพธิสัตว์หงส์หินและได้เป็นเจ้าของ ส่วนราชบุตรหกคนที่กระทำความชั่วถูกประหารชีวิต แก่นเรื่องการมีวิชาปัญญา ปราบกฏในคำขอเรื่องนกระจาบซึ่งมีการทดสอบปัญหาหรือปริศนาให้เจ้าสรรพลีธีแก้ไขด้วยปัญญาจนประสบความสำเร็จ นอกจากนี้ยังมีแก่นเรื่องการพลัดพราก เช่น คำขอเรื่องสุวรรณหอยสังข์ที่พระสังข์ต้องพลัดพรากจากพ่อและแม่เพราะถูกกลั่นแกล้ง

ตัวละคร

ตัวละครที่สำคัญในวรรณกรรมคำขอที่มีลักษณะคล้ายกับนิทานพื้นบ้านของไทยประเภทนิทานมหัศจรรย์ ได้แก่ พระเอก นางเอก ผู้ช่วย และศัตรู

พระเอก ในวรรณกรรมคำขอเป็นพระโพธิสัตว์ มีชาติกำเนิดที่สูงส่งหรือยากไร้ก็ได้ เช่น ในคำขอเรื่องเจ้าสุวัตร พระเอกคือเจ้าสุวัตรเป็นราชบุตรของเจ้าเมือง ส่วนคำขอเรื่องอ้ายร้อยยอด พระเอกคืออ้ายร้อยยอดถือกำเนิดในครอบครัวยากไร้ พระเอกในวรรณกรรมคำขอยังเป็นผู้ที่ครอบครองของวิเศษและมีอำนาจวิเศษ เช่น คำขอเรื่องหงส์หิน กล่าวถึงพระโพธิสัตว์หงส์หินว่าเป็นผู้มีดาบศรีกัญไชยและหงส์วิเศษ นอกจากนี้พระเอกในวรรณกรรมคำขอยังสามารถมีภรรยาได้หลายคน เช่น เจ้าหงส์หินมีชายา 3 คน คือ นางมุกขวดี ธิดาของพญายักษ์วัสสวโร นางจุฬคันธา ธิดาพญากุมภันท์ และนางสร้อยจันทา ธิดาพญายักษ์อนุมา

นางเอก ในวรรณกรรมคำขอนางเอกมักเป็นลูกกษัตริย์หรือเป็นสามัญชนทั่วไปหรือลูกของอมมนุษย์ นางเอกในวรรณกรรมคำขอยังถือกำเนิดแบบพิเศษ เช่น นางบัวคำในเรื่องเจ้าสุวัตรที่ถือกำเนิดจากดอกบัว หรือนางพม่อมที่ถือกำเนิดจากช้าง นอกจากนี้ในคำขอเรื่องหนึ่งอาจมีนางเอกได้หลายคนเช่น เรื่องหงส์หินที่มีนางเอกมากถึง 3 คน

ผู้ช่วย ในวรรณกรรมคำขอผู้ช่วยพระเอกที่มีบทบาทสำคัญคือ พระอินทร์และฤๅษี พระอินทร์มักจะให้ความช่วยเหลือพระเอก เช่น คำขอเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำ พระอินทร์ได้ช่วยเหลือเจ้าสุวรรณเมฆะเมื่อครั้งที่เจ้าสุวรรณเมฆะถูกนำไปโยนทิ้งลงเหว นอกจากนี้พระอินทร์ยังเป็นผู้มอบของวิเศษให้กับพระเอก เช่นในคำขอเรื่องหงส์หินที่พระอินทร์เสกหินให้เป็นหงส์ให้พระโพธิสัตว์หงส์หิน ส่วนพระฤๅษีเป็นผู้ช่วยอีกคนหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญในการช่วยเหลือพระเอก เช่น สอนคาถาอาคมให้พระเอก ชุบชีวิตพระเอกเมื่อพระเอกถูกฆ่า ดังในคำขอเรื่องเจ้าสุวัตรที่กล่าวถึงพระฤๅษีว่าเป็นผู้ชุบชีวิตเจ้าสุวัตรขึ้นมาใหม่ เพราะเจ้าสุวัตรถูกนายพรานฆ่า และในคำขอเรื่องชีวหาลิ้นคำ กล่าวถึงเจ้าชีวหาลิ้นคำที่ไปร่ำเรียนวิชาอาคมกับพระฤๅษี

ศัตรู ในวรรณกรรมคำขอศัตรูเป็นตัวละครที่มาทดสอบความสามารถของพระเอก ศัตรูในวรรณกรรมคำขอมักมีทั้งศัตรูที่เป็นมนุษย์และอมมนุษย์ เช่น ยักษ์ ผีโพง ผีดิบ ดังในคำขอเรื่องหงส์หินที่กล่าวถึงผีดิบมาลักพาตัวแม่ของเจ้าเมืองพาราณสีไปไว้ในเมืองผีดิบ ดังในคำขอว่า

ยักษ์ผีดิบ	อยู่ดงป่าไม้	มาลักแม่เจ้า	มารดา
เอาไปซ่อนไว้	ที่ไพรพฤกษา	อาตมา	หายเสียกว่าจ้อย

(หงส์หิน, 2511: 1)

(ถอดความ: ยักษ์ผีดิบได้ลักพาตัวแม่ของเจ้าเมืองพาราณสีไปซ่อนไว้ในป่าเขตเมืองผีดิบ ไม่รู้ว่าจะไปตามหาได้ที่ใด)

ความมหัศจรรย์ เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของวรรณกรรมคำขอที่มีความคล้ายคลึงกับนิทานมหัศจรรย์ ลักษณะของความมหัศจรรย์นั้นเป็นความพิเศษแตกต่างกับมนุษย์ทั่วไป เช่น ในคำขอเรื่องเจ้าสุวัตรพระฤๅษีชุบชีวิตให้เจ้าสุวัตร การใช้เวทมนตร์แปลงกายในคำขอเรื่องชีวหาลิ้นคำ การเหาะเหินเดินอากาศในคำขอเรื่องสุวรรณหอยสังข์ และการมีของวิเศษในคำขอเรื่องหงส์หิน เรื่องวงศ์สุวรรณค์ เรื่องอ้ายร้อยยอด และเรื่องสุทนต์

2.2. อิทธิพลของนิทานพื้นบ้าน ประเภทนิทานมหัศจรรย์ที่ส่งผลต่อการสร้างภาพลักษณ์ เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอ

วรรณกรรมคำขอเป็นเรื่องราวที่เหมือนกับนิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ ซึ่งนิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ เป็นนิทานพื้นบ้านของไทย มีแนวเรื่องเข้าสู่ตร “เรียนวิชา ฆ่ายักษ์ ลักนาง” ตัวละครพระเอกมักเกิดในท่ามกลางความอิจฉาธิษยา และแก่งแย่งชิงดีกันระหว่างมเหสีเอกและมเหสีรองของบิดา ส่งผลให้พระเอกถูกขับไล่ออกจากเมือง เมื่อโตขึ้นก็มักจะออกผจญภัย รบกับยักษ์ และได้ลูกสาวยักษ์เป็นชายา บางเรื่องมักแอบลักลอบได้ลูกสาวพระราชินี บางเรื่องพระเอกฆ่าพระราชินี แล้วลักลูกสาวพระราชินีไป แต่บางเรื่องพระเอกจะถูกฆ่า ภายหลังฤาษีชุบชีวิตพระเอก พระเอกในนิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ มักมีผู้หญิงหลายคน ซึ่งนำไปสู่ความอิจฉาธิษยาถึงหัวงันในตอนท้ายเรื่อง (ศิริพร ฐิตะฐาน ณ กลาง, 2537: 16 – 17)

เมื่อพิจารณาองค์ประกอบของวรรณกรรมคำขอซึ่งนอกจากโครงเรื่องที่มีองค์ประกอบเหมือนนิทานมหัศจรรย์แล้ว ตัวละครเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอก็มีภาพลักษณ์ที่กวีได้สร้างสรรค์ขึ้นจากอิทธิพลของเจ้าเมืองในนิทานมหัศจรรย์ด้วย กล่าวคือ ตัวละครเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอส่วนใหญ่เป็นตัวละครเอกหรือพระเอกของเรื่องด้วย ซึ่งการเป็นตัวละครเอกจะต้องเป็นผู้ที่มีคุณลักษณะที่พิเศษกว่าสามัญชน เหมือนกับตัวละครพระเอกในนิทานมหัศจรรย์ของไทยด้วย เช่น การเป็นผู้ปกครองเมือง การเป็นผู้มีครอบครองของวิเศษและอำนาจวิเศษ และการเป็นผู้มีสติปัญญาและความรู้

ในนิทานมหัศจรรย์ของไทยมีลักษณะเฉพาะแตกต่างกับนิทานมหัศจรรย์ของยุโรป ลักษณะหนึ่งก็คือ ตัวละครพระเอก กล่าวคือ ตัวละครพระเอกในนิทานมหัศจรรย์ของไทยมีกำเนิดที่หลากหลาย พระเอกอาจกำเนิดจากครอบครัวยากจน หรืออาจเกิดมาในชนชั้นกษัตริย์ก็ได้ อย่างไรก็ตามแม้ว่าพระเอกจะมีชาติกำเนิดมาจากชนชั้นใดก็ตามท้ายที่สุดแล้วตัวละครพระเอกจะต้องได้รับการแต่งตั้งให้เป็นเจ้าเมืองเพื่อปกครองบ้านเมืองให้เกิดความเจริญรุ่งเรือง เมื่อตัวละครพระเอกได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าเมืองปกครองบ้านเมืองแล้ว เจ้าเมืองจึงต้องเป็นผู้ปกครองเมืองที่มีคุณลักษณะที่สำคัญ คือ การสืบเชื้อสายมาจากกษัตริย์

การสืบเชื้อสายมาจากกษัตริย์เป็นคุณลักษณะประการหนึ่งของเจ้าเมืองในนิทานมหัศจรรย์ของไทย ตัวละครพระเอกในนิทานมหัศจรรย์ของไทยบางเรื่องจะต้องมีชาติกำเนิดเป็นลูกของเจ้าเมือง หรือได้รับการสืบเชื้อสายมาจากกษัตริย์ผู้ปกครองเมือง เมื่อเจ้าเมืองมีพระราชโอรสแล้ว

พระราชโอรสของเจ้าเมืองจะเป็นผู้สืบราชบัลลังก์ต่อจากพระราชบิดา ดังในหนังสือนิทานชาวเมืองเหนือซึ่งเวาณ์ เพลงเออ ได้รวบรวมไว้ เรื่องเจ้าศุภสิทธิซึ่งมีโครงเรื่องเหมือนกับคำขอเรื่อง นกกระจาบ กล่าวถึงเจ้าศุภสิทธิราชบุตรของเจ้าเมืองที่ได้ปกครองบ้านเมืองสืบต่อจากพระราชบิดา

...เจ้าศุภสิทธิเป็นลูกเจ้าเมือง ๆ หนึ่ง และพ่อเขาก็ยกเมืองให้ครอง เจ้าศุภสิทธินี้ก็มีคนที่เกิดมาเป็นคู่บุญคนหนึ่งโตมาด้วยกันไปไหนก็ไปด้วยกัน วันหนึ่งเจ้าศุภสิทธิเดินทางไปศึกษาที่เมืองตักศิลา...

(เวาณ์ เพลงเออ, 2519: 410)

การสืบเชื้อสายมาจากกษัตริย์เป็นภาพลักษณ์ของผู้ปกครองเมืองในนิทานมหัศจรรย์ของไทยที่ส่งผลต่อการสร้างภาพลักษณ์เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอ กวีได้สร้างสรรค์ให้ตัวละครเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอให้มีคุณลักษณะของการสืบเชื้อสายมาจากกษัตริย์เหมือนกับเจ้าเมืองในนิทานมหัศจรรย์ของไทย ซึ่งวรรณกรรมคำขอหลายเรื่องแต่งขึ้นตามเค้าโครงของนิทานพื้นบ้านที่เล่าสู่กันฟังในแต่ละท้องถิ่น และตัวละครเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอจึงมีภาพลักษณ์ของผู้ปกครองเมืองที่สืบเชื้อสายมาจากกษัตริย์ด้วยเช่นกัน การสืบเชื้อสายมาจากกษัตริย์ของเจ้าเมืองปรากฏในวรรณกรรมคำขอหลายเรื่อง ดังเช่นคำขอเรื่องช่างโพงนางम्मหอม กล่าวถึงการสืบราชบัลลังก์ของเจ้าสิทธิกุมารซึ่งเป็นราชบุตรของพระญาหล้าหน้า เมื่อสิทธิกุมารเจริญวัยและมีพระราชบิดาเห็นว่าสามารถปกครองบ้านเมืองสืบต่อจากตนได้แล้ว พระญาหล้าหน้าจึงได้ยกราชสมบัติให้เจ้าสิทธิกุมารเป็นเจ้าเมืองปกครองบ้านเมืองสืบเชื้อสายจากตน เพื่อปกครองดูแลบ้านเมืองและประชาชนเมืองให้เกิดความสุขสำราญ ดังในคำขอว่า

เราจักคิดยก	ยังราชบุตรดา	หื้อเป็นพระญา	ราชาเอกอ้าง
ปกครองรักษา	ปัจจาสืบสร้าง	หื้อสุขสำราญ	ทุกชั้น

(ช่างโพงนางम्मหอม, 2511: 12)

(ถอดความ: กล่าวถึงพระญาหล้าหน้าได้แต่งตั้งให้ราชบุตรคือสิทธิกุมารเป็นเจ้าเมือง ปกครองดูแลบ้านเมืองและประชาชนทุกหมู่ให้มีความสุข)

ลักษณะต่อมาคือ การเป็นผู้มีของวิเศษและอำนาจวิเศษ เป็นลักษณะที่สำคัญของนิทานมหัศจรรย์ทั่วโลก ของวิเศษ ในที่นี้หมายถึง สิ่งของที่จับต้องได้แต่มีพลังมหัศจรรย์ต่างกับสิ่งของทั่วไป เช่น กระจกวิเศษ ซึ่งสามารถพูดภาษามนุษย์ได้ ดาบวิเศษ ธนูวิเศษ ใช้ต่อสู้กับยักษ์หรือปีศาจ แก้ววิเศษ ใช้บันดาลสิ่งต่าง ๆ ให้แก่ผู้ครอบครอง รองเท้าวิเศษ เมื่อสวมใส่แล้วสามารถเหาะเหิน

เดินอากาศได้ นอกจากนี้ของวิเศษยังรวมถึงสัตว์ที่มีความพิเศษเหนือกว่าสัตว์ทั่วไปด้วย เช่น ม้าวิเศษสามารถพูดภาษามนุษย์ได้ และบินขึ้นไปในอากาศได้ หรือหงส์ ที่พระอินทร์เสกขึ้นเพื่อช่วยเหลือพระเอก นอกจากของวิเศษแล้ว ในนิทานมหัศจรรย์ยังมีลักษณะของอำนาจหรือพลังวิเศษที่ตัวละครเอกได้มาตั้งแต่เกิด หรือร่ำเรียนมา เช่น การอยู่ในเปลือกหอย และคาถาเวทมนตร์เพื่อใช้ถอดจิตแปลงกาย รวมทั้งซุบซิดด้วย

ภาพลักษณ์ผู้มีของวิเศษและอำนาจวิเศษเป็นภาพลักษณ์ที่ปรากฏในตัวละครเจ้าเมืองในนิทานมหัศจรรย์ของไทย กล่าวคือ ในนิทานมหัศจรรย์ของไทยจะกล่าวถึงเจ้าว่าเป็นผู้ครอบครองของวิเศษและมีอำนาจวิเศษเหนือกว่าคนทั่วไป เจ้าเมืองจะใช้ของวิเศษและอำนาจวิเศษในการผจญภัยรูปแบบต่าง ๆ ในนิทาน ตลอดจนใช้ปกป้องคุ้มครองบ้านเมืองให้รอดพ้นจากอันตรายทำให้บ้านเมืองสงบสุข ยกตัวอย่างเช่น ในนิทานเรื่องสุวรรณเมฆะ (หมาขนคำ) ของล้านนา กล่าวถึงตัวละครเจ้าสุวรรณเมฆะว่ามีของวิเศษ คือไม้เท้าวิเศษ เจ้าสุวรรณเมฆะได้เอาไม้เท้าวิเศษขึ้นไปที่กองกระดูกมนุษย์ที่ถูกยักษ์จับกิน ด้วยพลังวิเศษของไม้เท้าวิเศษทำให้กองกระดูกมนุษย์กลับมาเป็นมนุษย์ปกติอีกครั้ง ดังปรากฏในนิทานเรื่องเจ้าสุวรรณเมฆะ (หมาขนคำ) ดังนี้

...เจ้าเมือง ๆ หนึ่งมีเมียน้อยและมีลูกสาวคนหนึ่ง ส่วนเมียหลวงก็มีลูกชายคนหนึ่งเหมือนกัน ชื่อเจ้าสุวรรณเมฆะ และเจ้านี้มีหมาคู่บุญชื่อ หมาขนคำ ต่อมาเจ้าสุวรรณเมฆะและลูกสาวเมียน้อยเกิดรักใคร่ชอบพอกัน นางเมียน้อยก็กลัวว่าลูกเมียหลวงจะได้ครองเมือง จึงเอาเจ้าสุวรรณเมฆะไปทิ้งหน้าผาแต่ไม่ตาย และหมาขนคำช่วยกลับมาได้ แม่เลี้ยงก็เอาไปปล่อยป่า เจ้าสุวรรณเมฆะกับหมาขนคำก็ไปอยู่กับพระฤๅษี ๆ ก็สอนวิชาต่าง ๆ ให้ ลูกสาวนางเมียน้อยนั้นก็สงสารที่เจ้าสุวรรณเมฆะต้องไปอยู่ป่านางจึงฝากแหวนให้ไปต่อมาที่เมืองนั้นมียักษ์กินคน เจ็ดวันกินคนหนึ่ง จนจะหมดบ้านหมดเมือง เหลือแต่ลูกสาวที่เป็นคนรักของเจ้าสุวรรณเมฆะ วันหนึ่งนางนั่งคุยกับบรรดาสาวใช้ว่าพวกแกอยากได้ผัวก็คน บางคนก็บอกว่าคนเดียวยพอ ส่วนนางเอกบอกว่าอยากมี 3 คน คนหนึ่งชื่อ หิริโอด (คนที่สองจำชื่อไม่ได้) คนที่สามคือสุวรรณเมฆะ ต่อมานางถูกจับขังไว้ในที่ ๆ ยักษ์จะลงมากิน เจ้าสุวรรณเมฆะรู้เข้าจึงมาช่วยนางเห็นเจ้าสุวรรณเมฆะเดินมานางก็บอกว่าจะกินก็มากินเสียข้ายอยู่ทำไม เขาก็บอกว่าไม่ใช่ยักษ์ พูดอย่างไรนางก็ไม่ยอมเชื่อ เขาจึงเอาแหวนที่นางฝากให้ออกมาดูนางจึงยอมเชื่อ ทั้งสองโผเข้ากอดกันและนั่งคุยกันอยู่ที่นั่น พอดียักษ์เหาะมาจึงเกิดรบกัน หมาขนคำก็ช่วยด้วยในที่สุดยักษ์แพ้ จากนั้นเจ้าสุวรรณเมฆะก็เอาไม้เท้าวิเศษ ต้นซี้ตายปลายซี้เป็นซี้ไปที่กองกระดูกคนที่ถูกยักษ์กิน คนก็ฟื้นคืนชีวิตมา เมื่อปราบยักษ์แล้วเจ้าสุวรรณเมฆะก็กลับไปยัง

เมืองที่พ่อแม่เคยอยู่ พ่อและแม่เลี้ยงเห็นก็คิดว่าเป็นยักษ์จึงหนีไป และเจ้าสุวรรณเมษะก็ได้
ครองเมืองแทนพ่อต่อไป...

(เวาน์ เพลงเออ, 2519: 377 – 378)

นอกจากนี้ในนิทานไทลื้อเรื่องบรวงศ์ที่มีเค้าโครงเรื่องเหมือนกับคำวอเรื่องบวรวงศ์
หงส์อำมาตย์ได้กล่าวถึงเจ้าเมืองคือ เจ้าบรวงศ์ ว่าเป็นผู้ครอบครองของวิเศษและมีพลังวิเศษ กล่าวคือ
เจ้าบรวงศ์ในนิทานไทลื้อเป็นผู้มีแก้ววิเศษ และดาบสรีกัญไชย ซึ่งเจ้าบรวงศ์ได้แก้ววิเศษมาจากผู้เป็น
แม่ เป็นแก้วที่เมื่ออธิษฐานก็จะได้สิ่งที่ปรารถนา ในเรื่องเจ้าบรวงศ์ได้อธิฐานให้แก้ววิเศษเกิดแสงสว่าง
ส่วนดาบสรีกัญไชยเป็นอาวุธวิเศษคู่กายของเจ้าบรวงศ์ ในนิทานไทลื้อไม่ได้บอกว่าเจ้าบรวงศ์ได้มา
จากที่ใด แต่เป็นอาวุธวิเศษที่เจ้าบรวงศ์ใช้ปราบยักษ์ซึ่งเป็นความวิเศษมหัศจรรย์เหนือมนุษย์ทั่วไป
ดังในนิทานไทลื้อเรื่องบรวงศ์ว่า

...แรกบรวงศ์กับพี่จะหนีออกจากเมืองไปเพราะแพ้แม่น้ำ (แม่เลี้ยง) เมื่อเดินทางไปถึงเมือง
ตักศิลาพากันไปนอนที่ศาลาบาตร และมีคนขโมยเอาไฟไปไว้ในหอปราสาทเสียน้อยก็ไปเขาะหา
(ตามหา) พี่ชายหาที่ไหนก็ไม่พบ จึงไปขออนอนที่บ้านย่าจ่าสวน (คนเฝ้าสวนของเจ้าเมือง) แต่
ย่าจ่าสวนไม่ยอมให้ไปนอนใต้ปิ่น (พื่น) บาน (ใต้ถุนบ้าน) และขอใช้เตาไฟเพื่อ
ทำอาหาร แต่ย่าจ่าสวนไม่ให้ใช้เพราะกลัวไฟไหม้บ้าน เขาก็ไปคั่นในถง (ถุง) เอาอาหารออกมา
กินก็ไปพบเอาแก้วที่แม่ให้มาจากบ้านจากเมิง (เมือง) มา เมื่อเขาดึงไฟ (จุดไฟ) ย่าจ่าสวนก็คิด
ว่าไฟไหม้เฮิน (เฮือน-บ้าน) ก็วิ่งออกมา มาพบแก้วของบรวงศ์ รุ่งเช้าก็ไปบอกเศรษฐีๆ ก็มาลู่
(แย่ง) เอาแก้วนั้นไปเอาไปไว้ที่บ้านของตน ต่อมาเขาก็สั่งให้คนใช้ห้างสำเปา (สร้างเรือสำเภา)
จะเอาแก้วนั้นไปขายที่เมืองจัมปานคร ส่วนบรวงศ์นั้นก็ถูกจับขังอยู่ และลูกเศรษฐีนั้นก็ช่วยให้
เขาออกมาได้ ส่วนเรือสำเภานั้นก็เลยออกเคลื่อนที่ ที่สุดจึงไปดูหมอโหรา (หมอดู) ก็บอกว่าต้อง
ไปเอาเจ้ามันออกมาจึงจะไปได้ จึงไปเอาเจ้าบรวงศ์มาและไปค้าขายด้วยกัน เมื่อไปถึงอีกเมือง
หนึ่งก็จะเอาแก้วแสดงให้เจ้าเมืองดู เจ้าเมืองก็ถามว่าแก้วนี้ได้จากไหนมา เจ้าเมืองจึงชูว่าจะ
เอาไปให้ยักษ์กิน เศรษฐีจึงไปเอาเจ้าบรวงศ์มา เจ้าบรวงศ์ก็บอกว่าแก้วนี้ไม่ได้ไปปลักมา แต่แม่
เอาให้จากบ้านจากเมืองมา และลูกเศรษฐีนี้แย่งมา เจ้าเมืองจึงคืนให้เจ้าบรวงศ์เสีย เมืองนี้มี
ยักษ์มากินคนเมืองนี้ 7 วันคนหนึ่ง บรวงศ์จึงอาสาฆ่ายักษ์ ยักษ์นั้นอยู่ในถ้ำมีตัวใหญ่มาก
บรวงศ์จึงนำทัพและคนเมืองนั้นทั้งหมดไปรบยักษ์ แต่ไม่มีใครกล้ารบกับยักษ์ มีแต่บรวงศ์
รบกับยักษ์คนเดียวมีดาบอันหนึ่ง บรวงศ์เอาแก้วของตนนั้นน้อย (หว่าน) เข้าไปถึงที่ยักษ์
อยู่ยักษ์ก็ออกมา เมื่อมาเห็นคนมากมายยักษ์ก็พูดว่า วันนี้มีอาหารมาให้กินมากมาย
บรวงศ์ก็เอาดาบสรีกัญไชย (ดาบสรีขรรค์ชัย) นั้นตัดคอยักษ์ตาย ชาวเมืองเมื่อเห็นยักษ์ตาย

และธนูทิพย์ ที่ได้รับมอบจากพระอินทร์เพื่อใช้ต่อสู้กับศัตรูบนโลก ทำให้เจ้าเมืองมีชัยชนะเหนือเหล่า ศัตรูทั้งปวง ดังปรากฏในคำขอว่า

ส่วนพระอินทา	ชัตตเกรงริบ	ยังดาบทิพย์แก้ว	กัญไชย
กัณฑ์ทิพย์	หื้อสว่างสงสัย	ปืนทิพย์ใสใน	ชัตตกล่องหน้า
เปนธนูแสง	ปืนแรงเหล็กกล้า	จักปราบพารา	มนุษย์
ปราบแพ้โลกา	นาคานาคครุฑ	เณยักษ์กล้า	กุมภัณฑ์

(สุวรรณเมฆะมหาชนคำ, 2511: 64)

(ถอดความ: เจ้าสุวรรณาได้อภิเษกกับนางคันธมาลา พระอินทร์ได้เสด็จเห็นเจ้าสุวรรณาแล้วประทานดาบ สรีร์กัญไชยกับธนูทิพย์ให้ตกลงมาเบื้องหน้าเจ้าสุวรรณา ซึ่งธนูและดาบทิพย์นั้นมีฤทธานุภาพปราบเมือง ต่าง ๆ ทั้งเมืองมนุษย์ เมืองนาค เมืองครุฑ และเมืองยักษ์กุมภัณฑ์)

นอกจากนี้ในวรรณกรรมคำขอยังได้กล่าวถึงเจ้าเมืองว่าเป็นผู้ครอบครองสัตว์วิเศษ สองชนิดคือ ม้า และหงส์ สัตว์วิเศษทั้งสองชนิดมีลักษณะมหัศจรรย์คือเป็นพาหนะให้กับเจ้าเมืองใน การเหาะเหินไปในอากาศอย่างรวดเร็วกว่าสัตว์ธรรมดาชนิดเดียวกัน ม้าวิเศษของเจ้าเมืองใน วรรณกรรมคำขอนอกจากจะบินได้แล้วยังสามารถพูดภาษามนุษย์ตอบโต้กันได้ด้วย ส่วนความวิเศษ ของหงส์นอกจากจะบินไปในอากาศแล้ว หงส์ของเจ้าเมืองจะต้องเป็นหงส์ที่ได้รับการเนรมิตขึ้นมา จากพระอินทร์ด้วย สัตว์วิเศษทั้งสองชนิดนี้ปรากฏร่วมกับเจ้าเมือง ตัวอย่างเช่น ในวรรณกรรมคำขอ เรื่องเจ้าสุวัตร เจ้าเมืองคือเจ้าสุวัตรจะมีม้าวิเศษ ชื่อม้ามัณฐัก หรือม้ามณีกาก ซึ่งเป็นสัตว์พาหนะของ เจ้าเมืองที่มีฤทธานุภาพ สามารถพูดโต้ตอบกับเจ้าเมืองได้ และนำพาเจ้าเมืองบินขึ้นในอากาศเพื่อไป ยังสถานที่ต่าง ๆ ได้อย่างรวดเร็ว ดังในคำขอเรื่องเจ้าสุวัตรว่า

หน่อพระเมือง	สุวัตรเชื่องเจ้า	เสด็จองค์	ขี่ม้า
ซึกสายขนัน	เหาะเหินห้วยฟ้า	อากาศผ้าย	กายบน
ประทักษิณ	แหวดเวียนสามหน	เหมือนซึกรูปยนต์	ขึ้นบนเมฆผ้า
ม้ามัณฐัก	มณีแกลั่วกล้า	กำลังแรง	ขี่เข้า
จาทางไว	แทกเทียมสายฟ้า	เจียรจากห้อง	ธานี

(เจ้าสุวัตร, 2511: 24)

(ถอดความ: เมื่อเจ้าสุวัตรเสด็จขึ้นขึ้นบนหลังม้าแล้วชักเชือกม้าทำให้ม้าเหาะขึ้นไปบนอากาศ แล้วเหาะบินวนสามารถรอบ ม้าก็ณัฐกเป็นม้าที่มีฤทธิ์มากและว่องไวปานสายฟ้า ม้าก็ณัฐกได้นำเจ้าสุวัตรเหาะไปในอากาศออกจากเมืองไป)

สัตว์วิเศษของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคาวชออีกชนิดหนึ่งคือ หงส์ เจ้าเมืองจะใช้หงส์วิเศษเป็นพาหนะในการเดินทางไปยังที่ต่าง ๆ และหงส์วิเศษนั้นมีความมหัศจรรย์ต่างกับหงส์ทั่วไปคือเป็นหงส์ที่พระอินทร์เสกขึ้นมาเพื่อมอบให้เป็นสัตว์พาหนะวิเศษแก่เจ้าเมือง ดังในคาวชอเรื่องหงส์หินที่กล่าวถึงหงส์วิเศษของเจ้าเมืองว่าเป็นสัตว์ที่พระอินทร์เสกขึ้นมาจากก้อนหินเพื่อให้พระโพธิสัตว์หงส์หินใช้ขี่บินไปในที่ต่าง ๆ ทั้งทางบก ทางน้ำ และทางอากาศ พร้อมกับมอบอาวุธวิเศษคือ ดาบศรีกัญไชย เพื่อให้เจ้าเมืองใช้ต่อสู้กับศัตรู ดังปรากฏในคาวชอเรื่องหงส์หินว่า

แล้วเรียกเอาหิน	มาสวาทมนต์ต้อง	หือเป็นหงส์ทอง	ขี่ใช้
ตามประสงค์	दानดงป่าไม้	ชักขี่ข้าม	สาคร
บกและน้ำ	คิริเขาขร	หลอนจักไป	ทางไกลและใกล้
คันขี่ยนต์หงส์	ที่เรามอบให้	กับกัญไชยดี	ดาบทิพย์
เืองจักขุญา	ไกลตาละลิว	ก็เหมือนหนึ่งใกล้	ริมมือ

(หงส์หิน, 2511: 9)

(ถอดความ: พระอินทร์ได้นำหินมาเสกมนตร์ทำให้หินกลายเป็นหงส์ทอง เพื่อให้พระโพธิสัตว์หงส์หินขี่ไปในที่ต่าง ๆ ตามประสงค์ ฝ่าพวงไพโรป่าไม้ ข้ามแม่น้ำมหาสมุทร ทั้งทางบกทางน้ำ ภูเขา หรือจะเดินทางไปในที่ใกล้หรือไกลก็รวดเร็ว เมื่อขี่หงส์ที่พระอินทร์มอบให้พร้อมกับดาบศรีกัญไชย ถึงอยู่ห่างไกลตาพระอินทร์ก็เสมือนมีพระอินทร์คอยคุ้มครองอยู่ใกล้)

ของวิเศษของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคาวชอนอกจากจะเป็นคัสตราวุธแล้ว ของวิเศษของเจ้าเมืองยังประกอบด้วยแก้ววิเศษ และอาภรณ์วิเศษ คือ ร่องเท้าวิเศษ และเสื่อวิเศษ แก้ววิเศษของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคาวชอมีความมหัศจรรย์คือ สามารถบันดาลสิ่งต่าง ๆ ตามที่เจ้าเมืองปรารถนา ดังในคาวชอเรื่องบัวระวงค์หงส์อำมาตย์กล่าวถึงความมหัศจรรย์ของแก้ววิเศษไว้ในตอนที่เจ้าบัวระวงค์นำแก้ววิเศษออกมาและอธิษฐานให้แก้ววิเศษกลายเป็นไฟสว่างไปทั่วทิศ ดังปรากฏในคาวชอว่า

เจ้าบัวระวงค์	ก็ลงคอข้าง	แล้วกำดาบกล้า	กัญไชย
ถือแก้วลูกทิพย์	วิเศษงามใส	จึงถามคำไป	มีเหนยักซ์เถ้า

...

แล้วอิฐฐาน	ด้วยบุญจันจัน	หลอนกุย้ง	ปราบทิศ
ขอหื้อสีแสง	มณีลูกทิพย์	เบนไฟวู้ใหม่	ผับไป
มณีโชติซ้อย	หยาดยวาแสงใส	เกิดกลายเบนไฟ	อัครีวู้ต้อง

(บัวระวงศ์หงส์อำมาตย์, 2511: 74)

(ถอดความ: เจ้าบัวระวงศ์ลงจากคอกช้าง ในมือถือดาบสิริภุชโยและลูกแก้วมณีโชติ พร้อมกับถามพวกเสนาว่ายักษ์อยู่ที่ใด เมื่อเจ้าบัวระวงศ์พบกับยักษ์แล้ว เจ้าบัวระวงศ์ก็อิฐฐานด้วยบุญบารมีขอให้ลูกแก้วทิพย์มีแสงกลายเป็นไฟ เมื่ออิฐฐานเสร็จแก้วมณีโชติก็เปล่งรังสีเกิดเป็นไฟขึ้นทันที)

ในวรรณกรรมขอเรื่องจันต๊ะขมาได้กล่าวถึงเจ้าเมืองว่าเป็นผู้ครอบครองรองเท้าวีเศษ เมื่อเจ้าเมืองสวมรองเท้าวีเศษแล้ว ความมหัศจรรย์ของรองเท้าวีเศษจะทำให้เจ้าเมืองเหาะเหินไปในอากาศได้ ดังในตอนที่เจ้าจันทมาตได้รับมอบรองเท้าวีเศษจากทิพยาธร เมื่อเจ้าจันทมาตได้สวมรองเท้าวีเศษ ด้วยพลังวิเศษของรองเท้าวีเศษทำให้เจ้าจันทมาตเหาะขึ้นไปในอากาศได้ ดังคำขอเรื่องจันต๊ะขมาว่า

เกบดินทิพย์	ของสุบดินกาย	แมนจักซานไป	ชั้นฟ้าห้องกว้าง
ซักสยของตน	ไปไหนถึงหัน	เหลือเวทมนตร์ยา	คู่เชื้อ
เกรงระวัง	ห้ามอย่าฟักเพื่อ	กับสาวหนุ่มหน้า	ญิงนาง
มันจักอ่อนค้อย	ด้วยมาตุคาม	จางเสียกำลัง	เกบทิพย์ดาบกล้า

(จันต๊ะขมา, 2511: 69 – 70)

(ถอดความ: ทิพยาธรมอบรองเท้าทิพย์ให้แก่เจ้าจันทมาต รองเท้าทิพย์มีภูมิตานุภาพยิ่งกว่ามนตร์ใด ๆ สามารถเหาะไปยังที่ต่าง ๆ แต่ต้องระมัดระวังไม่ควรยุ่งเกี่ยวกับกามตณหาจากผู้หญิงเพราะจะทำให้ฤทธิ์ของรองเท้าทิพย์อ่อนกำลังลงได้)

นอกจากเจ้าเมืองจะเป็นผู้ครอบครองของวิเศษต่าง ๆ แล้ว เจ้าเมืองยังเป็นผู้ใช้อำนาจวิเศษจากของวิเศษในการแก้ไขปัญหาที่ต้องประสบ ในบางครั้งเจ้าเมืองจะต้องเผชิญหน้าต่อสู้กับศัตรูที่เป็นยักษ์ เจ้าเมืองจะใช้พลังอำนาจวิเศษจากของวิเศษต่อสู้กับพวกยักษ์อย่างกล้าหาญ และด้วยอำนาจวิเศษจากของวิเศษจึงทำให้เจ้าเมืองได้รับชัยชนะเหนือเหล่าศัตรูเสมอ ดังในคำขอเรื่องชีวหาลิ้นคำในตอนที่เจ้าชีวหาลิ้นคำใช้พลังวิเศษจากของวิเศษต่อสู้กับพวกยักษ์ ทำให้พวกยักษ์ล้มตายเป็นจำนวนมาก ดังคำขอว่า

พวกหมู้ยักษ์ร้าย	วังขึ้นสะสน	คันรอดเถิงบน	ที่ริมหน่อเหินา
ส่วนว่าชีวหา	โพธิสัตว์เจ้า	เอากัญไชยพัน	ชาติมิต
เจ้าพันและที่	บ่จำอ่านคิด	จำอ่านได้	หลายพัน
ยังเหลือนอกนั้น	มาเด้อมแถมหน้า	เหาะทวยทัน	โพธิสัตว์เจ้า
เจ้าพันผะผาย	เลื้อยงาย้อยเบ้า	ตกลงดิน	ฝุ่นมุก

(ชีวหาลีนคำ, 2511: 124)

(ถอดความ: กล่าวถึงเจ้าชีวหาลีนคำได้ต่อสู้กับพวกยักษ์ของบุตรตะมาร เมื่อพวกยักษ์วังขึ้นไปหาเจ้าชีวหาลีนคำ เจ้าชีวหาลีนคำได้เอาดาบศรีกัญไชยพันพวกยักษ์ ทำให้พวกยักษ์ตายหลายพัน ส่วนพวกยักษ์ที่เหาะตามเจ้าชีวหาลีนคำนั้น เจ้าชีวหาลีนคำก็ใช้ดาบฟันตายร่วงหล่นลงดิน)

ในนิทานมหัศจรรย์ของไทยมักกล่าวถึงตัวละครเจ้าเมืองว่ามีลักษณะที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ การเป็นผู้มีสติปัญญาและความรู้ เจ้าเมืองในนิทานมหัศจรรย์ของไทยจะเป็นผู้มีปัญญาที่เฉลียวฉลาดพิเศษกว่าคนทั่วไป และเจ้าเมืองจะเป็นผู้แสวงหาความรู้ทำให้รอบรู้ในคาถาเวทมนตร์ต่าง ๆ อีกด้วย

การเป็นผู้มีปัญญาที่เฉลียวฉลาดของเจ้าเมืองในนิทานมหัศจรรย์ของไทย จะกล่าวถึงเจ้าเมืองว่าเป็นผู้ที่สามารถแก้ไขปัญหาหรือปริศนาต่าง ๆ ได้ด้วยปัญญาที่ฉลาด ดังในนิทานไทเขินเรื่องก่ากาดำที่กล่าวถึงก่ากาดำว่าเป็นผู้ที่สามารถตอบปัญหาธรรมของนางสิมลีพิมพาราชาธิดาของเจ้าเมืองพาราณสีได้ เจ้าเมืองพาราณสีจึงให้ชื่อใหม่ว่า บัณฑิตราชา และต่อมาเจ้าบัณฑิตราชาก็ได้เป็นเจ้าเมืองปกครองเมืองพาราณสีสืบต่อไป ดังในนิทานเรื่องก่ากาดำว่า

...เจ้าเมืองพาราณสีมีธิดาเจ็ดนาง ต่อมาพระอินทร์ได้นำหญิงสาวมาไว้ในผลนุ่น เจ้าเมืองจึงนำไปเลี้ยงเป็นธิดาองค์ที่แปดและให้ชื่อนางสิมลีพา แล้วให้อยู่กับนางกัญญาธิดาองค์ที่เจ็ด ต่อมาก่ากาดำถอดเสื้อดำออกแล้วเหาะไปตอบปัญหาธรรมของนางสิมลีพิมพา นางทั้งสองรักใคร่ก่ากาดำแต่ไม่รู้ว่าเป็นใคร ย่าปักษิกานำดอกไม้ที่ร้อยเป็นปริศนาไปถวายนางทั้งสอง นางให้คนใช้ไปสืบดูและรู้ว่ามิชายผิวดำมาอยู่กับย่าปักษิกา ท้าวพาราณสีให้ชายหนุ่มมาแข่งตอบปัญหาธรรมของนางสิมลีพิมพา ก่ากาดำได้นามใหม่ว่าบัณฑิตราชา เทวดาได้แห่แห่นบัณฑิตราชาและพานางจันทามาหาบัณฑิตราชา พระอินทร์เชิญบัณฑิตราชาเหาะไปตอบปัญหากลางอากาศ บัณฑิตราชาได้ถอดเสื้อดำ นางกัญญาและนางสิมลีพิมพาจึงเผาเสื้อดำ ต่อมาบัณฑิต

ราชาไปส่งมารดาที่เมืองพรหมทัต นางสิงคีอุกธรณีสูบ พระยาจิตตราชาได้ ขอมาและเชิญ
นางจันทากลับมาอยู่เมืองพรหมทัต ฝ่ายบัณฑิตตราชาได้กลับไปครองราชย์ที่เมืองพาราณสี...

(วัชรภรณ์ ดิษฐปาน, 2549: 261 – 262)

นอกจากเจ้าเมืองในนิทานมหัศจรรย์ของไทยจะเป็นผู้มีปัญญาที่เฉลียวฉลาดแล้ว
เจ้าเมืองยังเป็นผู้ที่รู้จักแสวงหาความรู้เพื่อร่ำเรียนวิชาในด้านเวทมนตร์คาถาด้วย ในนิทานมหัศจรรย์
มักจะกล่าวถึงเจ้าเมืองว่าจะต้องเดินทางออกจากบ้านเมืองเพื่อไปร่ำเรียนวิชากับฤาษี ซึ่งวิชาที่
เจ้าเมืองร่ำเรียนนั้นก็คือ วิชาด้านเวทมนตร์คาถา ฤาษีจะสอนเวทมนตร์คาถาให้แก่เจ้าเมืองทำให้
เจ้าเมืองมีพลังที่วิเศษเหนือกว่าบุคคลทั่วไป ดังในนิทานเรื่องเจ้าศุภสีทธิ กล่าวถึงเจ้าศุภสีทธิได้ออก
เดินทางไปร่ำเรียนวิชากับฤาษีที่เมืองตักศิลา ฤาษีได้สอนวิชาสำหรับถอดจิตให้แก่เจ้าศุภสีทธิ ซึ่งวิชา
ถอดจิตนี้เป็นคาถาที่พระยาคเณรได้เขียนฝากเอาไว้ให้ เมื่อเจ้าศุภสีทธิร่ำเรียนวิชาสำเร็จแล้วก็สามารถ
ถอดจิตของตนได้ ดังปรากฏในนิทานเรื่องเจ้าศุภสีทธิว่า

...เจ้าศุภสีทธิเป็นลูกเจ้าเมือง ๆ หนึ่ง และพ่อเขาก็กยกเมืองให้ครอง เจ้าศุภสีทธินี้มีคนที่เกิดมา
เป็นคู่บุญคนหนึ่งโตมาด้วยกันไปไหนก็ไปด้วยกัน วันหนึ่งเจ้าศุภสีทธิเดินทางไปศึกษาที่เมือง
ตักศิลา เดินทางไปกลางป่าไปพบฤาษีคนหนึ่ง ฤาษีนี้มีญาณพิเศษรู้ว่าที่เจ้าศุภสีทธิเดินทางมานี้
เป็นการมาโดยนำศัตรมาร่วมด้วย เรื่องที่จะไปเรียนที่เมืองตักศิลานั้นฤาษีก็ห้ามไม่ให้ไป เจ้าศุภ
สีทธิก็ไม่ค่อยฟังจะไปให้ได้ ฤาษีจึงยกตัวอย่างว่าธรรมดาหงส์ก็ให้อยู่กับหงส์พวกหนึ่งไปคบกับ
กาซึ่งเป็นสัตว์จััญไร หงส์ก็ไปอยู่กับตักของพรานเพราะกา พระยาหงส์บินมาพบหงส์บริวาร
ของตนอยู่กับตักอยู่กับกา จึงร่อนลงมากระซิบให้หงส์บริวารว่าเวลานายพรานมาเปิดตักให้
ทำเป็นตาย เมื่อนายพรานมาเห็นว่าหงส์ตายก็เอาออกมากองไว้ ส่วนกานั้นก็ตื่นนอนอยู่
นายพรานเอาไม้ทุบหัวตายเสีย ส่วนหงส์เมื่อหลุดจากตักก็พากันบินหนี ฉนั้นใดฉนั้น พระ
ฤาษีบอกเช่นกับเจ้าจะไปเรียนวิชาที่เมืองตักศิลา แต่เจ้าก็ไม่เชื่อจะไปให้ได้ พระฤาษีจึงบอกว่า
เอาอย่างนี้ก็แล้วกันเข้าไปดูห้องน้ำของข้าก็แล้วกัน ที่ห้องน้ำนั้นมีเรื่องว่าได้มีครุฑไปจับเอา
พระยาคเณรมาจากทะเลบินผ่านมาทางนั้นและหางของพระยาคเณรไปพาดเอาห้องอาบน้ำของ
ฤาษีพังไป พระยาคเณรจึงขุดใช้ให้โดยเขียนคาถาไว้ข้างฝากระดานห้องน้ำ คาถา
นี้เป็นคาถาสำหรับถอดจิตไปส่ออย่างอื่นได้ ฤาษีให้เจ้าศุภสีทธิเรียนจนได้หมดส่วน...

(เวาน์ เพลงเออ, 2519: 410 – 412)

การเป็นผู้มีวิชาปัญญาของเจ้าเมืองในนิทานมหัศจรรย์เป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลต่อการ
สร้างภาพลักษณ์เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอม ลักษณะการเป็นผู้มีวิชาปัญญาของเจ้าเมืองใน
วรรณกรรมคำขอมมีลักษณะที่เหมือนกับเจ้าเมืองในนิทานมหัศจรรย์ของไทย กล่าวคือ เจ้าเมืองใน

วรรณกรรมคำขอมจะเป็นผู้ที่มีปัญญาเฉลียวฉลาดเหนือกว่าบุคคลทั่วไป เช่น อ้ายร้อยชอด กวีได้กล่าวถึงอ้ายร้อยชอดว่าเป็นผู้ฉลาดหลักแหลม มีสติปัญญาที่กว้างไกล ดังในคำขอมว่า

ช่างปากช่างจา	รู้ยารู้คิด	เฉลียวเจียวด้วย	วันวัย
ฉลาดรู้พร้อม	ปัญญาเผยผาย	จอมองค์ชาย	เดินเที่ยวเที่ยวเหล่าน

(อ้ายร้อยชอด, 2511: 19)

(ถอดความ: วันเวลาล่วงผ่านจนอ้ายร้อยชอดมีอายุได้สองขวบ อ้ายร้อยชอดผู้มีบุญมาก ได้เที่ยววิ่งกระโดดไปมา เป็นผู้ที่ช่างพูดช่างสนทนา มีความคิดฉลาด มีปัญญาที่กว้างไกล)

นอกจากนี้เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอมยังเป็นผู้ที่แสวงหาความรู้ และมีความรู้ในด้านคาถาเวทมนตร์เช่นเดียวกับเจ้าเมืองในนิทานมหัศจรรย์ ซึ่งวิชาเวทมนตร์คาถาถือเป็นลักษณะหนึ่งของความมหัศจรรย์ที่ปรากฏในนิทานมหัศจรรย์และส่งผลสืบต่อมาในวรรณกรรมคำขอม ดังที่คำขอมเรื่องนกกะจาบ กล่าวถึงตอนที่เจ้าสรรพลีธีร่าเรียนวิชาจากฤาษี ทำให้เจ้าสรรพลีธีร่ารอบรู้ในด้านเวทมนตร์คาถา ทำให้คงกระพันชาตรีและสามารถถอดจิตได้ ดังในคำขอมว่า

เจ้าสรรพลีธี	ดวงจิตบ่หย่าน	ก็ร่าเรียนไป	บ่พัก
คาถาเวทมนตร์	ยังมีมากนั้	ครูสอนสั่งหื้อ	ทั้งวัน
สองคนที่เลี้ยง	ความรู้เพียกกัน	ข้ามทั้งแก่งพัน	ลูกปืนบ่ไถ่
ทั้งผ้าห้วอก	จกจิตออกได้	คาถาเวทมนตร์	พร่ำพร้อม

(นกกะจาบ, 2511: 20)

(ถอดความ: เจ้าสรรพลีธีผู้มีจิตใจเข้มแข็ง ไม่เกรงกลัวต่อสิ่งใด ได้ไปร่ำเรียนคาถาเวทมนตร์ที่อาจารย์สั่งสอนให้ทุกวัน เจ้าสรรพลีธีและพี่เลี้ยงร่าเรียนคาถาเวทมนตร์ต่าง ๆ อย่างเชี่ยวชาญ ทำให้คงกระพันชาตรี แม้แต่มีดหรือดาบก็แทงไม่เข้า หรือลูกปืนก็ไม่สามารถทำร้ายได้ นอกจากนี้ยังได้เรียนคาถาเวทมนตร์ที่สามารถถอดจิตได้ด้วย)

จากการศึกษาภาพลักษณ์เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอมจะเห็นได้ว่า ลักษณะสากลของนิทานมหัศจรรย์มีอิทธิพลต่อการสร้างภาพลักษณ์ของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอม คือ การมีพลังวิเศษและการครอบครองของวิเศษ เป็นคุณลักษณะที่สำคัญของเจ้าเมืองที่ปรากฏในวรรณกรรมคำขอมทุกเรื่อง นอกจากนี้ในนิทานพื้นบ้านของไทยยังมีลักษณะของความมหัศจรรย์ที่แตกต่างกับนิทานมหัศจรรย์ของยุโรปอยู่ กล่าวคือ นิทานมหัศจรรย์ของไทยบางเรื่องจะมีลักษณะเป็นนิทานศาสนาด้วย ตัวละครเจ้าเมืองจะมีภาพลักษณ์ของผู้ปกครองเมือง คือ เจ้าเมืองมักมีการสืบเชื้อสายมาจากกษัตริย์ แต่อย่างไรก็ตามเจ้าเมืองในนิทานมหัศจรรย์ของไทยจะต้องมีความเกี่ยวข้องกับพลังวิเศษ

และของวิเศษปรากฏอยู่เสมอ เช่น เจ้าเมืองเป็นผู้ครอบครองของวิเศษ ได้แก่ ดาบสรีภัญไชย ธนูวิเศษ แก้ววิเศษ รองเท้าวิเศษ รวมไปถึงสัตว์วิเศษ ซึ่งของวิเศษแต่ละชนิดล้วนมีพลังมหัศจรรย์แตกต่างกันไป เช่น ดาบสรีภัญไชยใช้ต่อสู้กับยักษ์ รองเท้าวิเศษเมื่อสวมแล้วสามารถเหาะขึ้นไปในอากาศ หรือ ม้าวิเศษสามารถพูดภาษามนุษย์ได้ เจ้าเมืองเป็นผู้มีพลังอำนาจวิเศษเหนือกว่าคนทั่วไปซึ่งเกิดจากการเรียนรู้ของเจ้าเมือง เช่น เจ้าเมืองมีวิชาถอดจิต และคงกระพันชาตรี นอกจากนี้เจ้าเมืองยังเป็นผู้ที่มีรูปงามอันเกิดจากพลังวิเศษคือการถอดรูปอย่างมหัศจรรย์อีกด้วย ลักษณะความมหัศจรรย์ดังกล่าวเป็นลักษณะที่ปรากฏในนิทานมหัศจรรย์ของไทยที่ส่งผลต่อการสร้างภาพลักษณ์เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอ ทั้งนี้เพื่อให้ผู้อ่านและผู้ฟังเกิดความบันเทิง และเพื่อชวนให้ผู้อ่านหรือผู้ติดตามเรื่องราวของตัวละครในวรรณกรรมคำขอว่าจะมีบทสรุปอย่างไร รวมทั้งได้รับข้อคิดจากเรื่องราวในวรรณกรรมคำขอเรื่องต่าง ๆ ด้วย

3. ปัจจัยที่มาจากแนวคิดของสังคml้านนา

ล้านนา หมายถึงดินแดนที่มีนาจำนวนมาก ในคัมภีร์ไบเบิลหลายฉบับให้ชื่ออาณาจักรนี้เป็นภาษาบาลีว่า ทสลกขเขตตนคร แปลว่า นครที่มีนาจำนวนมากสิบแสน (อุตม รุ่งเรืองศรี, 2549: 1) อาณาจักรล้านนาเป็นอาณาจักรเก่าแก่ที่มีอารยธรรมสืบเนื่องมาตั้งแต่โบราณ

ดินแดนล้านนาได้พัฒนาจากรัฐขนาดเล็ก (City State) เป็นรัฐขนาดใหญ่ หรือ อาณาจักร (The Early Kingdom) ขึ้นในสมัยราชวงศ์มังราย (สร้อยดี อ่องสกุล, 2557: 7) ล้านนาเป็นอาณาจักรที่เป็นเอกราช มีกษัตริย์หรือเจ้าเมืองเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดในการปกครองบ้านเมือง ต่อมาในปี พ.ศ. 1839 พระญามังรายได้ก่อตั้งเมืองเชียงใหม่ขึ้นเพื่อเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรล้านนา พระญามังรายเป็นกษัตริย์ปกครองเชียงใหม่พระองค์แรกในราชวงศ์มังราย เมื่อพระญามังรายสวรรคตก็ให้ผู้ที่มิเชื่อสาຍมาจากราชวงศ์มังรายเป็นกษัตริย์ปกครองบ้านเมืองสืบต่อไป เพื่อพัฒนาบ้านเมืองให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองในด้านต่าง ๆ ทั้งด้านพุทธศาสนา ประเพณีวัฒนธรรม สังคมและเศรษฐกิจ

อาณาจักรล้านนาเป็นอาณาจักรที่มีความเจริญรุ่งเรืองในด้านพุทธศาสนา พุทธศาสนามีความสำคัญต่อดินแดนล้านนามาตั้งแต่อ่อนราชวงศ์มังราย กล่าวคือ พุทธศาสนาได้เข้ามาสู่ดินแดนล้านนา

ตั้งแต่สมัยของพระนางจามเทวีเป็นต้นมา (อาณาจักรศรีสุโขทัย) ความเชื่อทางพุทธศาสนาจึงอยู่เหนือความเชื่อเรื่องผีซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิม ทำให้แนวคิดพุทธศาสนามีส่วนสำคัญในการกำกับการประพฤติปฏิบัติของผู้ปกครองและประชาชน กษัตริย์ต้องยึดมั่นในประเพณีหลักหกประการ ได้แก่ พุทธประเพณี ศาสนประเพณี โบราณประเพณี ราชประเพณี โลกประเพณี และประเทศราชประเพณี ซึ่งเป็นที่มาของกฎหมายข้อบังคับต่าง ๆ ที่จะทำให้บ้านเมืองสงบสุข และผู้ปฏิบัติก็ยังคงได้รับผลบุญที่ได้แสวงสุขไปภายนอก หากไม่ปฏิบัติก็จะเกิดฉิบหายและได้ทุกข์ทั้งโลกนี้และโลกหน้า (รัตนพร เศรษฐกุล, 2552: 175) กษัตริย์เป็นองค์อุปถัมภ์พระพุทธศาสนา ไม่ว่าจะเป็นการสร้างศาสนสถาน ศาสนวัตถุ การรจนาวรรณกรรมชาดก รวมทั้งการทำสังคายนาพระไตรปิฎก แสดงให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองของพุทธศาสนาในดินแดนล้านนา ความรุ่งเรืองของพุทธศาสนาเป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่า กษัตริย์เป็นผู้มีบุญบารมีที่ยิ่งใหญ่ นอกจากนี้พุทธศาสนายังเป็นสิ่งที่หลอมรวมความศรัทธาของชาวล้านนาทุกชนชั้นเข้าไว้ด้วยกัน

นอกจากความรุ่งเรืองในด้านพุทธศาสนาแล้ว ดินแดนล้านนายังมีความเจริญรุ่งเรืองในด้านสังคมและเศรษฐกิจ กล่าวคือสังคมล้านนาเป็นสังคมเกษตรกรรมมาตั้งแต่ก่อนสมัยราชวงศ์มังราย ราวพุทธศตวรรษที่ 10 ก่อนเจ้าสิงหนวัติ कुमारสร้างเมืองโยนกนาครพันธนครขึ้นมา เพราะปรากฏว่าก่อนหน้านั้นมีการใช้เครื่องมือที่เป็นโลหะ ดังจะเห็นได้ว่าปู่เจ้ากูปคำ เป็นผู้มีหมวกที่ทำด้วยทอง และปู่เจ้าลาวจกคือผู้ที่มีจอบจำนวนมากสำหรับแจกจ่ายให้บริวารไปทำไร่ไถนา นั่นคือมีการพัฒนาอยู่ในขั้นสังคมกสิกรรมแล้ว (อานันท์ กาญจนพันธุ์: 2560: 53) ในสมัยราชวงศ์มังรายอาณาจักรล้านนามีพื้นฐานอยู่ที่การเกษตร พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขาและหุบเขา พื้นที่ราบมีจำนวนน้อย คือเพียงหนึ่งส่วนสี่ของพื้นที่ทั้งหมด พื้นที่ราบเป็นส่วนที่สำคัญต่อการทำเกษตร เพราะเหมาะกับการทำนาตมน้ำ ซึ่งให้ผลผลิตสูง ส่วนพื้นที่สูงมีการปลูกไร่ข้าวไร่ ผลผลิตข้าวในล้านนาได้ผลดีเฉพาะในเขตที่มีน้ำอุดมสมบูรณ์ เขตที่การปลูกข้าวให้ผลดีคือแอ่งที่ราบเชียงใหม่ – ลำพูน บริเวณนี้เป็นแหล่งผลิตสำคัญของอาณาจักร ข้าวเป็นสินค้าของอาณาจักรล้านนา ส่งเกตได้จากหลักฐาน การมีท่าข้าวเปลือกอยู่ในเขตเชียงแสน และการส่งส่วยข้าวให้แก่จีนจำนวน 9,000 คาน (สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล, 2555: 208)

ล้านนาเป็นอาณาจักรที่มีความเจริญรุ่งเรืองในด้านต่าง ๆ การที่จะพัฒนาอาณาจักรให้มีความเจริญรุ่งเรืองได้นั้น นอกจากจะมีปัจจัยมาจากสภาพภูมิศาสตร์ที่อุดมสมบูรณ์ และประชากรที่มี

ความเข้มแข็งแล้ว ผู้ปกครองเมืองหรือกษัตริย์ถือเป็นสิ่งสำคัญในการขับเคลื่อนปัจจัยต่าง ๆ เพื่อให้บ้านเมืองและประชาชนชาวเมืองเจริญรุ่งเรืองด้วย

3.1. ลักษณะเจ้าเมืองในสังคมล้านนา

กษัตริย์ หรือเจ้าเมืองในสังคมล้านนา เป็นผู้มีอำนาจสูงสุดในการปกครองบ้านเมือง ประวัติศาสตร์ล้านนานับตั้งแต่ราชวงศ์มังรายได้พัฒนาจากรัฐพื้นถิ่นแบบไท (Tai) คือพัฒนาจากชุมชนขนาดเล็ก กษัตริย์และประชาชนมีความผูกพันใกล้ชิดกัน ต่อมาพัฒนามาเป็นการสร้างรัฐ “อาณาจักรพุทธศาสนา” (The Buddhist State) มีลักษณะสากล เจ้าเมืองเป็นองค์อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ และหล่อหลอมความเชื่อของประชาชนด้วยพุทธศาสนา กระทั่งมาถึงกษัตริย์ราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน ครองเมืองเชียงใหม่ในฐานะเจ้าเมืองประเทศราชโดยเป็นเมืองขึ้นของสยาม กษัตริย์ล้านนาเชียงใหม่ในราชวงศ์นี้เป็นเสมือนกษัตริย์ท้องถิ่น และถูกดึงอำนาจเข้าสู่สยามอย่างค่อยเป็นค่อยไป เจ้าหลวงอำนาจลดลงตามลำดับ และสิ้นสุดลงใน พ.ศ. 2482 (สร้อยดี อ่องสกุล, 2557: ก - ข)

ในช่วงที่ล้านนามีระบอบการปกครองที่มีเจ้าเมืองหรือกษัตริย์เป็นศูนย์กลางของสังคม เจ้าเมืองล้านนามีลักษณะและหน้าที่การปกครองที่น่าสนใจแตกต่างกับเจ้าเมืองทั่วไป กล่าวคือลักษณะของเจ้าเมืองในสังคมล้านนาทั้งในสมัยราชวงศ์มังรายและราชวงศ์เจ้าเจ็ดตนมีลักษณะของการเป็นขุนธรรม หรือธรรมราชา แนวความคิดธรรมราชาคือแนวคิดที่เน้นความเป็นกษัตริย์ผู้ทรงธรรม ตามคติพระพุทธศาสนา กษัตริย์ควรปฏิบัติตนอยู่ในความดีงามในกรอบพระพุทธศาสนา กษัตริย์ส่งเสริมพระพุทธศาสนาโดยถือว่าพระองค์คือองค์อุปถัมภ์ที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในอาณาจักรซึ่งไม่มีใครเท่าเทียมได้ กษัตริย์ทำหน้าที่ทำนุบำรุงและส่งเสริมพระพุทธศาสนาให้แพร่หลาย เป็นการสร้างบุญและสะท้อนบารมีและอำนาจทางการเมืองด้วย แนวคิดนี้ปฏิบัติสืบมาจนถึงสมัยราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน เชื่อกันว่าความเจริญหรือความเสื่อมของบ้านเมืองขึ้นอยู่กับความดีงามในทศพิธราชธรรมของกษัตริย์ (สร้อยดี อ่องสกุล, 2555: 187) บุญบารมีเป็นอิทธิพลของพุทธศาสนาที่ครอบงำความเชื่อในสังคมล้านนามาโดยตลอด เพราะเชื่อกันว่าผู้ที่ได้ขึ้นเป็นกษัตริย์คือผู้มีบุญบารมีที่สั่งสมไว้แต่ชาติปางก่อนเป็นผู้มีบุญมากกว่าคนอื่น ๆ (รัตนพร เศรษฐกุล, 2552: 177) นอกจากนี้ยังมีวรรณกรรมคำสอนล้านนาที่มุ่งสอนให้เจ้าเมืองปฏิบัติตามกรอบของศีลธรรม เช่น โคลงพระลอสอนโลก และโคลง

วิบุรุษอนหลาน เพื่อให้เจ้าเมืองเป็นผู้ปกครองที่ทรงธรรม และได้รับการยอมรับนับถือจากคนในสังคมว่าเป็นขุนธรรม

ในด้านความเป็นอยู่ของเจ้าเมืองหรือกษัตริย์ในสังคมล้านนามีลักษณะแตกต่างกับเจ้าเมืองทั่วไป กล่าวคือ กษัตริย์ในสังคมล้านนาทั้งในสมัยราชวงศ์มังรายและสมัยเจ้าเจ็ดตนจะมี คຸ້ມไม้ เป็นที่ประทับ ไม่ได้สร้างเป็นตึกใหญ่โต ด้วยคติล้านนาถือว่า การก่ออิฐถือปูนนั้นใช้กับอาคารในพระพุทธศาสนาและกษัตริย์ไม่มีฐานะเป็นเทพเจ้าหรือเทวราชาจึงไม่มีการใช้คำราชาศัพท์สำหรับกษัตริย์ (สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล, 2555: 185 – 186) คຸ້ມ ของเจ้าเมือง หรือบ้านของชาวเขาก็สร้างแบบเดียวกันทั้งหมด จะต่างกันก็แต่ขนาดของบ้าน คุณภาพของวัสดุที่ใช้สร้างและฝีมือเท่านั้น การแกะสลักลวดลายไว้ที่หน้าจั่ว สร้างด้วยไม้สักทั้งหลังเท่านั้นเองที่ทำให้บ้านของพวกเจ้านายดูต่างกับบ้านของคนทั่วไป (เสถียร พันธรังสี และอัมพร จุลานนท์, 2505: 413) ทั้งนี้การมีคຸ້ມไม้เป็นที่ประทับของเจ้าเมืองในล้านนาแสดงให้เห็นถึงรูปแบบของการเป็นกษัตริย์ท้องถิ่นที่มีความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย

ในด้านการปกครองเจ้าเมืองเป็นเจ้าของที่ดินทั้งหมดในอาณาจักร ซึ่งเป็นการอ้างสิทธิเพื่อเรียกร้องผลประโยชน์จากแผ่นดินในอาณาจักร ในทางปฏิบัติกษัตริย์ไม่อาจใช้ที่ดินทั้งหมดด้วยพระองค์เอง จึงจัดสรรให้แก่สถาบันสงฆ์ และขุนนางให้ได้ส่วนแบ่งผลประโยชน์จากการทำราชการ (สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล, 2555: 211) ในสมัยเจ้าเจ็ดตนเชื้อพระวงศ์องค์สำคัญ ๆ และเจ้านายใหญ่มักจะได้กินนา คือได้รับกรรมสิทธิ์ในที่ดินและประชาชนที่ทำมาหากินอยู่ในที่ดินนั้น (รัตนพร เศรษฐกุล, 2552: 183) ในการปกครองบ้านเมืองเจ้าเมืองจะมีขุนนางและไพร่ทำหน้าที่ช่วยเหลือราชการต่าง ๆ ซึ่งตำแหน่งขุนนางในล้านนาสมัยราชวงศ์มังรายแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มคือ ขุนนางเป็นเจ้านายญาติวงศ์และขุนนางที่ไม่ใช่เจ้า ขุนนางที่เป็นเจ้านายญาติวงศ์กษัตริย์จะแต่งตั้งตามความดีความชอบ และส่งไปครองเมืองขึ้น ส่วนขุนนางที่ไม่ใช่เจ้าจะทำหน้าที่สำคัญในเมือง เช่น ตำแหน่งสิงเมือง ประกอบด้วยขุนนางระดับสูง 4 ตำแหน่ง ได้แก่ พญาแสนพิงค์เมืองไชย (พญาแสนหลวง) พญาสามล้าน พญาจำบ้าน และพญาเด็กชาย นอกจากนี้ยังมีขุนนางตำแหน่งต่าง ๆ ช่วยราชการ เช่น ด้านการคลัง ยุติธรรม การค้า และการทูต (สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล, 2555: 189) ในสมัยราชวงศ์เจ้าเจ็ดตนก็ได้แบ่งมูลนายออกเป็น 2 กลุ่มคือ มูลนายโดยกำเนิด และมูลนายโดยตำแหน่ง ซึ่งมูลนายโดยกำเนิดจะเป็นเจ้านายที่เป็นญาติวงศ์ ส่วนมูลนายโดยตำแหน่งจะมีอำนาจสำคัญในบ้านเมือง เช่น ตำแหน่งเจ้าขันธทั้ง 5 พระยาเค้าสนาม พระยาในคຸ້ມ แคว่น และแก่บ้าน (สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล, 2555: 480 – 481)

นอกจากตำแหน่งขุนนางหรือมูลนายแล้ว เจ้าเมืองล้านนายังเป็นผู้ที่มีไพร่ และทาส ซึ่งเป็นชนชั้นล่าง มีหน้าที่ทำตามคำสั่งของเจ้าเมือง เจ้าเมืองในสมัยราชวงศ์เจ้าเจ็ดตนมีหน้าที่ในการตรวจบัญชีไพร่ เพื่อให้ทราบจำนวนไพร่ในสังกัดของตนด้วย

นอกจากลักษณะเจ้าเมืองในสังคมล้านนาจะสะท้อนผ่านเอกสารประวัติศาสตร์ต่าง ๆ เช่น ตำนาน พงศาวดาร จารึก และจดหมายเหตุ แล้ว วรรณกรรมคำขอลือเป็นข้อมูลหนึ่งที่สะท้อนลักษณะของเจ้าเมืองในสังคมล้านนาได้อย่างน่าสนใจ แม้ว่าเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอจะไม่ใช่เจ้าเมืองที่มีตัวตนอยู่จริงตามประวัติศาสตร์ แต่ด้วยประสบการณ์ทางวรรณศิลป์ของกวีจึงได้สะท้อนลักษณะของเจ้าเมืองในสังคมล้านนาผ่านตัวละครเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอได้อย่างละเอียด เพื่อให้ผู้อ่านหรือผู้ฟังคือชาวล้านนาได้เกิดจินตภาพของเจ้าเมืองที่สร้างสรรค์ขึ้นจากสภาพสังคมของล้านนาในยุคสมัยนั้นด้วยเช่นกัน

3.2. อิทธิพลของสังคมล้านนาที่ส่งผลต่อการสร้างภาพลักษณ์เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอ

วรรณกรรมคำขอเป็นวรรณกรรมที่สันนิษฐานว่าเกิดขึ้นในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2300 – 2470) ซึ่งตรงกับรัชสมัยของพระเจ้ากาวิละเจ้าเมืองเชียงใหม่พระองค์แรกของราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน นับตั้งแต่ยุคสมัยราชวงศ์เจ้าเจ็ดตนสังคมและเศรษฐกิจล้านนาในยุคนี้เป็นช่วงรอยต่อแห่งยุคสมัยจากยุคจารีตเป็นยุคใหม่ เงื่อนไขสำคัญของความเปลี่ยนแปลงคือ รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ได้จัดการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง โดยสถาปนาระบบราชการแบบใหม่ พร้อมกับการยกเลิกชนชั้นมูลนายหรือเจ้านายท้องถิ่น ยกเลิกไพร่และทาสซึ่งเป็นโครงสร้างเดิมของรัฐจารีต ในขณะนั้นได้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมเป็นเหตุให้เกิดชนชั้นกลาง ซึ่งเป็นชนชั้นใหม่ในสังคมล้านนา ส่วนเจ้าหลวงและเจ้านายท้องถิ่นยังมีฐานะเป็นชนชั้นสูง โดยปรับเปลี่ยนเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของประชาคมเมืองแบบใหม่ และในช่วงเปลี่ยนผ่านไปสู่ยุคใหม่ได้เกิดการก่อรูป “เมือง” สมัยใหม่แทนที่ “เมือง” แบบเก่าที่มีมาแต่โบราณ เมืองสมัยใหม่เป็นศูนย์กลางความเจริญและความทันสมัยในทุกด้าน ยุคนี้เมืองขยายโดยกระจายตัวออกจากศูนย์กลางเดิมมาสู่พื้นที่ที่สะดวกต่อการคมนาคม (สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล, 2555: 479) เมื่อพิจารณาจากเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่กล่าวถึงเจ้าเมืองในล้านนาสมัยราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน หรือสมัยที่ล้านนาหลอมรวมเข้ากับสยามแล้วนั้น นับเป็นช่วงเดียวกับที่วรรณกรรมคำขอเริ่มเกิดขึ้นและได้รับความนิยมในสังคมล้านนา วรรณกรรมคำขอจึงเปรียบเสมือนกระจกที่สะท้อนให้เห็นถึงภาพลักษณ์เจ้าเมืองล้านนาในยุคสมัยดังกล่าว ซึ่งภาพลักษณ์

ของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวอสัมพันธ์กับเจ้าเมืองในประวัติศาสตร์สมัยนั้นได้เป็นอย่างดี เมื่อศึกษาวรรณกรรมคำวอพบว่าภาพลักษณ์ของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวอ กวีได้สร้างสรรค์ขึ้นมาจากกรอบความคิดของเจ้าเมืองในสังคมล้านนา บทบาทของเจ้าเมืองในล้านนาคำวออยู่ได้เพราะได้รับการรับรองสิทธิธรรมจากพระมหากษัตริย์ที่กรุงเทพฯ และได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มวงศ์ญาติในราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน นอกจากจะได้รับสิทธิธรรมดังกล่าวแล้ว ยังต้องสถาปนาและรักษาอำนาจของตนโดยอาศัยพิธีกรรมที่กระทำตามประเพณีโบราณของท้องถิ่นเช่นเดียวกับราชวงศ์มังราย ดังนั้นฐานะของเจ้าเมืองประเทศราชล้านนาจึงเสมือนกษัตริย์ของท้องถิ่นที่ทำหน้าที่สืบต่อราชวงศ์มังราย และเจ้าเจ็ดตนมีความคิดจะฟื้นฟูบ้านเมืองล้านนาให้เจริญรุ่งเรืองเหมือนสมัยพระญามังรายปกครอง (สร้อยดี อ่องสกุล, 2555: 482) เจ้าเมืองในสังคมล้านนาส่งอิทธิพลต่อการสร้างภาพลักษณ์ของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวอให้เป็นผู้มีคุณลักษณะและหน้าที่ที่สำคัญหลายประการ ได้แก่ การมีทรัพย์สิน การอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา การตรวจบัญชีไพร่ และการทำเกษตรกรรม

ลักษณะเจ้าเมืองในสังคมล้านนาประการแรกคือ การมีทรัพย์สิน พระราชทรัพย์สินของเจ้าเมืองได้มาโดยตำแหน่ง เช่น การมีคัมหรือทองคำ การมีทรัพย์สินเงินทอง การมีบริวารรับใช้ รวมทั้งสัตว์บริวาร ซึ่งการมีพระราชทรัพย์สินของเจ้าเมืองในสังคมล้านนาได้สะท้อนผ่านตัวละครเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวอ กวีได้จำลองให้เห็นภาพลักษณ์ของผู้ปกครองเมืองในสังคมล้านนาว่าเป็นผู้ที่มีทรัพย์สินผ่านวรรณกรรมคำวอ เช่น การมีทองคำหรือคัม และการมีบริวาร

การมีทองคำหรือคัมเป็นลักษณะของเจ้าเมืองในล้านนา ตามประวัติศาสตร์ล้านนา กล่าวถึงชีวิตความเป็นอยู่ของเจ้าเมืองซึ่งแสดงถึงฐานะที่เหนือผู้อื่นอื่น ๆ ในบ้านเมืองและเป็นการจำลองชีวิตราชสำนักจากกรุงเทพฯ เจ้าเมืองและเจ้านายต่าง ๆ ในล้านนามีที่อยู่ที่เรียกว่า “คัม” หรือทองคำ (ทองคำมีสถานะสูงกว่าคัม) คัมมีฐานะเป็นศูนย์กลางของความเจริญด้านต่าง ๆ และตั้งอยู่บริเวณกลางเวียง อันเป็นพื้นที่สำคัญสูงสุดของเมือง ในสมัยพระเจ้ากาวิละคัมหลวงอยู่บริเวณเวียงแก้ว ซึ่งเคยเป็นถิ่นที่อยู่ของกษัตริย์ราชวงศ์มังรายมาแต่เดิม ส่วนสมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์ครองเมืองเชียงใหม่คัมหลวงอยู่บริเวณที่ตั้งโรงเรียนยุพราชวิทยาลัยในปัจจุบัน สำหรับสภาพภายในคัมหลวงกลางเวียงในสมัยพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ (พ.ศ. 2399 – 2413) นั้น ศาสนาจารย์เดเนียลแมคคิลวารี่ ดี.ดี. มีโอกาสได้เข้าเฝ้าพระเจ้ากาวิโลรส แมคคิลวารี่ได้บรรยายถึงท้องพระโรงในคัมหลวงว่าใหญ่โต ดังในเอกสารที่กล่าวว่า

...เมื่อไปถึงท้องพระโรงแล้ว พวกเราพบกับขบวนแห่อย่างใหญ่โตอย่างที่พวกเราไม่เคยพบเห็นมาก่อนในหมู่คนลาว เจ้าชายและเจ้าหญิงทุกคน ตลอดจนเจ้าหน้าที่ต่างยืนอยู่กันพร้อมหน้า กล่าวได้ว่าท้องพระโรงของเชียงใหม่สมัยนั้น พยายามจำลองชีวิตราชสำนักจากกรุงเทพฯ ที่ย่อส่วนให้เหมาะสมกับฐานะ นับว่าเป็นชีวิตที่เต็มไปด้วยอำนาจและความมั่งคั่งที่สุดของเมือง...

(อ้างถึงใน สรัสวดี อ๋องสกุล, 2555: 485 – 487)

นอกจากนี้ในบันทึกของบาทหลวงกรองฌอง (Jean Baptiste Grandjean) มิชชันนารีคณะมิสซังต่างประเทศแห่งกรุงปารีส (M.E.P.) ได้บันทึกรายละเอียดของหอคำหรือท้องพระโรงของเจ้าหลวงเชียงใหม่ คือ เจ้าหลวงพุทธวงศ์ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์ที่ 4 (พ.ศ. 2367 – 2389) ดังปรากฏในบันทึกว่า

...เมื่อถึงเวลาไปเข้าเฝ้า ขุนนางฝ่ายใน (ข้าราชการสำนัก) จะพาพวกเราเข้าไปในท้องพระโรงที่ดูทึบทึบและน่ากลัว ที่ท้องพระโรงนั้นมีขุนนางนั่งสงบนิ่งอยู่กับพื้นรอคอยพวกเราอยู่ก่อนแล้วราว 8 – 10 คน แต่ละคนค่อนข้างสูงวัยและดูน่าเกรงขามมาก ช่างน่าแปลกที่ท้องพระโรงนั้นไม่มีแม้กระทั่งม้านั่งและเก้าอี้ ดังนั้นพวกเราจึงถูกบังคับให้นั่งบนที่นั่งเก่า ๆ ช่างได้เปิดโล่ง...

(กรมศิลปากร, 2561: 195 – 196)

ความเป็นอยู่ของเจ้าเมืองในสังคมล้านนาที่มีคุ่มหลวงเป็นที่ประทับเป็นพระราชทรัพย์อย่างหนึ่งที่แสดงถึงความฐานะที่เหนือกว่าสามัญชนทั่วไป ลักษณะของการมีคุ่มหลวงเป็นที่ประทับของเจ้าเมืองยังปรากฏในภาพลักษณ์เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวซอ ซึ่งกวีได้กล่าวถึงพระราชทรัพย์ของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวซอว่าเป็นผู้ที่มีคุ่มหลวงหรือหอคำเป็นที่ประทับเช่นเดียวกับเจ้าเมืองในสังคมล้านนาสมัยนั้นด้วย ดังจะเห็นได้จากคำวซอเรื่องบวระวงศ์หงส์อำมาตย์คำที่กล่าวถึงว่าเจ้าเมืองคือเจ้าบวระวงศ์ได้เสด็จมาถึงคุ่มและเสนาอำมาตย์ก็ได้อัญเชิญให้ประทับบนราชบัลลังก์ดังในคำวซอว่า

คันทมาเถิงคุ่ม	สนุกสุขเสิน	แล้วขออัญเชิญ	พวกพลเปนเจ้า
หน่อบวระวงศ์	บุญทรงหน่อหน้า	ขึ้นอยู่บัลลังก์	นั่งนิจ
นางปทุมมา	นั่งแอมเขี่ยมซิด	ถัดอยู่ใกล้	เทียมทัน

(บวระวงศ์หงส์อำมาตย์, 2511: 78)

(ถอดความ: เมื่อเจ้าบวระวงศ์มาถึงคุ่ม พวกพลเสนาก็อัญเชิญขึ้นนั่งบัลลังก์ โดยมีนางปทุมมานั่งซิดใกล้)

นอกจากเจ้าเมืองจะมีคุ้มเป็นที่ประทับแล้ว เจ้าเมืองยังเป็นผู้ที่มีบริวารรับใช้ เช่น ข้าราชการบริวาร ทหารเสนา ไพร่พลต่าง ๆ รวมไปถึงสัตว์บริวารด้วย การมีข้าราชการบริวารและเสนาต่าง ๆ ของเจ้าเมืองตามเอกสารล้านนาพบว่ามีกรแบ่งเสนาออกเป็นประเภทต่าง ๆ ได้แก่ 1.เสนาเค้า คือเสนาผู้ใหญ่ ประธานคณะเสนา 2.เสนาข้าง คือทหารที่ใช้ข้างเป็นพาหนะ 3.เสนาดาบ คือทหารที่ใช้ดาบเป็นอาวุธ 4.เสนาไต่คำ คือพนักงานสอบสวน 5.เสนาเที่ยวดิน คือทหารเดินเท้า 6.เสนาม้า คือทหารที่ใช้ม้าเป็นพาหนะ 7.เสนารถ คือทหารที่ใช้รถศึกเป็นพาหนะ 8.เสนาหอก คือทหารที่ใช้หอกเป็นอาวุธ 9.เสนานาน คือทหาร นักรบผู้กล้าหาญ 10.เสนาผู้ต่างตา คือเสนาต่างพระเนตรพระกรรณ และ 11.เสนาอำมาตย์ คือเสนาอำมาตย์ซึ่งเป็นข้าราชการ (สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 14, 2542: 7178 – 7180) เมื่อพิจารณาตามเอกสารล้านนาที่กล่าวถึงเจ้าเมืองว่าเป็นผู้ที่มีบริวารที่เป็นข้าราชการบริวาร และเสนาต่าง ๆ แล้ว เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอมก็มีลักษณะการมีบริวารคล้ายกับเจ้าเมืองในสังคมล้านนาด้วยเช่นกัน กล่าวคือ กวีได้สร้างสรรค์ตัวละครเจ้าเมืองให้มีภาพลักษณ์ผู้ปกครองที่มีบริวารมากมาย บริวารของเจ้าเมืองได้แก่ ข้าราชการบริวาร และเสนาต่าง ๆ ดังคำขอเรื่องสุวรรณเมฆะหมาขนคำที่กล่าวถึงบริวารของเจ้าสุวรรณ คือ เสนาประเภทต่าง ๆ ได้แก่ เสนาเที่ยวดิน เสนาข้าง เสนาม้า รวมไปถึงไพร่พลมากมาย ดังในคำขอ

สามสี่พี่น้อง	ก็ออกเจียรจร	ชีข้างงางอน	พร้อมกับไพร่ฟ้า
เสนาเที่ยวดิน	เที่ยวดินเพนท่า	ข้างม้านัน	ทั่วท้อง
หล้าฟองต๋อยดี	เกรีพาทย์ค้อง	ตะลุ่มก้อง	นำพล
เสนาข้างม้า	สอดเสี้ยวสะสน	ออกจากตำบล	เวียงอินท์แห่งนั้น

(สุวรรณเมฆะหมาขนคำ, 2511: 96)

(ถอดความ: เจ้าสุวรรณพร้อมกับชายอีกสองคนได้ออกเดินทางโดยขึ้นขี่บนหลังข้างงายาว มีไพร่พลเสนาเดินเท้า เสนาข้าง เสนาม้า ดุริยดนตรีบรรเลงนำพลไปสู่เมืองพาราณสี)

ในวรรณกรรมคำขอมเรื่องเจ้าสุวัตรได้กล่าวถึงตำแหน่งของขุนนางของล้านนาคือ ตำแหน่งพญาเด็กชาย เด็กชายเป็นชื่อตำแหน่งขุนนางหรือข้าราชการระดับสูงมีมาตั้งแต่สมัยที่พระญาสามฝั่งแกนเป็นกษัตริย์เชียงใหม่ (พ.ศ. 1954 – 1984) ในครั้งที่พระญาไสลือแห่งกรุงสุโขทัยยกกำลังไปล้อมเชียงใหม่เพื่อบีบบังคับให้รับท้าวยี่กุมกามเป็นกษัตริย์เชียงใหม่ นั้น มีชายหนุ่มชื่อเพ็ญศุคุมคนตั้งแต่อายุ 16 – 30 ปี ได้ประมาณ 300 คน ชุ่มอยู่ตามดอยสุเทพเพื่อไล่ทหารสุโขทัยที่ปลิวพวก ได้หัวของทหารสุโขทัยไปถวายพระญาสามฝั่งแกนทุกวัน ทำให้พระองค์ประหลาดใจว่าเป็นเด็ก แต่ทำไมจึง

กล้าหาญนัก จึงเรียกคนเหล่านั้นว่า “เด็กชาย” ต่อมาพบว่ามีกรเพิ่มเติมชื่อของตำแหน่งขึ้น ตามที่ปรากฏในศิลาจารึกภาคเหนือ มีตำแหน่ง เด็กชาย จำเด็กชาย พันเด็กชาย ล่ามเด็กชาย หาญเด็กชาย ภายหลังตำแหน่งตำแหน่งเด็กชายจัดเป็นระดับ “พระญา” ในกลุ่มของสิ่งเมือง ซึ่งประกอบด้วย พระญาแสนหลวง พระญาสามล้าน พระญาจำบ้าน และพระญาเด็กชาย อันเป็นตำแหน่งของขุนนาง สืบตระกูลกันมาโดยไม่มีเชื้อเจ้า (สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 5, 2542: 2274 – 2275) ดังปรากฏในคำขอว่า

ส่วนเจ้าสุวัตร	ลูกพระจอมเกล้า	เปนหน่อท้าวพ่อ	ชายเดี่ยว
บมีคู่คบ	ไผ่พันกุ่มเกลียว	เดินท่องเที่ยว	กับเพื่อนป่องเหล่น
คันตาวันเย็น	ขี่ม้าเปนเส้น	ตามกองเวียง	ละไล้
มีทหารกา	เด็กชายแล่นใช้	วงแหวดเจ้า	ชูวัน
คันค้ำมาแล้ว	เรียกร้องหากัน	เสียงสาวสู่นัน	ลงไปท่ากว้าง
มหาดเล็ก	เด็กชายแหวดข้าง	ลงอาบน้ำวัง	ลอยไป

(เจ้าสุวัตร, 2511: 21)

(ถอดความ: เจ้าสุวัตรราชบุตรพระองค์เดียวของพระญาอาทิตย์ เจ้าเมืองพารานสี ในเย็นวันหนึ่งเจ้าสุวัตรก็ได้เล่นขี่ม้ากับเพื่อน ๆ มีมหาดเล็กเด็กชายอารักขาความปลอดภัยให้ เมื่อถึงตอนค่ำเจ้าสุวัตรพร้อมกับมหาดเล็กก็พากันลงเล่นน้ำด้วยกันอย่างสนุกสนาน)

ในด้านหน้าที่ของเจ้าเมืองในสังคมล้านนาส่งอิทธิพลต่อการสร้างภาพลักษณ์เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอ หน้าที่ของเจ้าเมืองในล้านนาที่สำคัญประการหนึ่งคือ การอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา นับตั้งแต่สมัยราชวงศ์มังรายมาจนถึงสมัยเจ้าเจ้าเจ็ดตนเจ้าเมืองเป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่ในการส่งเสริมพระพุทธศาสนาโดยถือว่าพระองค์คือองค์อุปถัมภ์ที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในอาณาจักรซึ่งไม่มีใครเท่าเทียมได้ เจ้าเมืองทำหน้าที่ทำนุบำรุง และส่งเสริมพระพุทธศาสนาให้แพร่หลายจึงมีการสร้างวัดขึ้นมากมาย เจ้าเมืองหลายพระองค์ได้ผนวชในพระพุทธศาสนา มีการสถาปนาพุทธศาสนาลังกาวงศ์ระลอกใหม่ รวมทั้งการทำสังคายนาพระไตรปิฎกเกิดขึ้นในดินแดนล้านนา (สร้อยดี อ่องสกุล, 2557: 17 – 18) ความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในล้านนาเกิดขึ้นเพราะเจ้าเมืองเป็นองค์อุปถัมภ์พระพุทธศาสนา กระทั่งมาจนถึงรัชสมัยของพระเจ้ากาวิละ เจ้าเมืององค์แรกของราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน พระเจ้ากาวิละได้ฟื้นฟูเมืองเชียงใหม่หลังจากถูกพม่าปกครองนานกว่า 200 ปี และการฟื้นฟูบ้านเมืองในรัชสมัยของพระองค์ที่สำคัญประการหนึ่งคือ การอุปถัมภ์ฟื้นฟูพระพุทธศาสนาใน

ล้านนาให้กลับมาเจริญรุ่งเรืองเหมือนดังสมัยราชวงศ์มังรายอีกครั้ง การอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาในสมัยของพระเจ้ากาวิละพระองค์ได้บูรณะวัดสำคัญ เช่น วัดพระสิงห์ พระองค์ได้ส่งเสริมการศึกษาพระพุทธศาสนา ฟื้นฟูการเขียนตำนาน การคัดลอกคัมภีร์ใบลาน และแต่งตั้งสมณศักดิ์ในตำแหน่งสังฆราชา สวามี สมเด็จ มหาเถร และราชครู (สร้อยดี อ่องสกุล, 2557: 31) นอกจากนี้เจ้าเมืองเชียงใหม่ทุกพระองค์ยังได้อุปถัมภ์ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาเรื่อยมา มีการสร้างและบูรณะปฏิสังขรณ์ศาสนสถาน ศาสนวัตถุในเมืองเชียงใหม่มากมาย ส่งเสริมการศึกษาพุทธศาสนา รวมทั้งปฏิบัติตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาด้วย

หน้าที่อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอเป็นหน้าที่ที่ได้รับอิทธิพลของสังคมล้านนา โดยเฉพาะการปฏิบัติศาสนพิธีหรือส่งเสริมพิธีทางศาสนา คือ การทำบุญกฐิน ซึ่งการทำบุญกฐินเป็นหน้าที่ของเจ้าเมืองที่กระทำร่วมกับประชาชน กฐินเป็นประเพณีที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา บุญกฐินจะจัดขึ้นได้ต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจจากประชาชนทุกภาคส่วน การทำบุญกฐินจะต้องกระทำในระยะเวลาที่กำหนดคือ ตั้งแต่แรม 1 ค่ำ เดือน 11 ถึงกลางเดือน 12 บุญกฐินสำหรับพุทธบริษัทถือกันว่า การทอดกฐินมีบุญานิสงส์มากกว่าที่ชาวบ้านจะถวายได้ เนื่องจากในสมัยโบราณผ้าจิวและบริวารหายาก พระสงฆ์จะทำจิวแต่ละผืน ต้องใช้เวลาหาผ้าแต่ละชิ้นมารวมกันไว้แล้วใช้ไม้กฐินคือ สะดิงช่วยเย็บให้มีร่องผ้าตะเข็บตรงกัน การถวายผ้าครบชุดของประชาชนจึงทำได้ยาก (มณี พยอมยงค์, 2529: 224) การทำบุญกฐินของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอสะท้อนให้เห็นความใกล้ชิดระหว่างเจ้าเมืองและประชาชนชาวเมือง เจ้าเมืองเป็นผู้นำในการทำบุญกฐินซึ่งเป็นการทำบุญที่ยิ่งใหญ่ และชาวเมืองต่างร่วมกันเตรียมสิ่งของต่าง ๆ ที่ใช้สำหรับทำบุญกฐิน พร้อมกับได้ทำบุญกฐินร่วมกับเจ้าเมืองด้วย ดังในคำขอเรื่องอ้ายร้อยยอดที่กล่าวถึงพระญาสิริมติได้มีพระราชบัญชาสั่งให้เสนาปาวประกาศให้ประชาชนในเมืองว่าจะจัดงานทำบุญกฐิน เมื่อประชาชนทราบ เจ้าเมืองจะจัดงานกฐินจึงได้พร้อมใจกันมาที่หน้าพระลานในวังของเจ้าเมืองเพื่อร่วมกันเตรียมข้าวของเครื่องไทยทานต่าง ๆ สำหรับงานกฐิน ข้าวของเครื่องไทยทานที่ประชาชนร่วมกันจัดเตรียม เช่น ตระกร้าสำหรับเป็นภาชนะใส่ข้าวของ ผัก ผลไม้ หมา กู ดอกไม้ธูปเทียน และขนมชนิดต่าง ๆ เพื่อทำบุญกฐินร่วมกับเจ้าเมืองในครั้งนี้ ดังในคำขอว่า

ส่วนปลุสตา	ชายหญิงหนุ่มเฒ่า	ทราบความเอา	ถึชั้น
ก็พากันมา	จิต ๆ จิ้ง ๆ	เต็มแห่งห้อง	พระลาน

คันมาพร้อมแล้ว	ก็รีบจัดการ	แต่งดาครีวทาน	เต็มวังคุ้มเจ้า
พ่องก็สานก้วย	พ่องก็ตำข้าว	พ่องก็เซาะเอา	เครื่องใช้
หมากปูนพลูยา	มาลาดอกไม้	เขาคอกแต่งได้	ทำดา
ผักผลลูกไม้	มีสสะขึ้นปลา	มะพร้าวถั่วงา	อำพาหวานส้ม
ข้าวแคบแต่นจีน	หนมจ็อกข้าวต้ม	ข้าวหนมวงงอ	ชื้อคอด
...			
งานกฐิน	สมเด็จท่านท้าว	รู้ทั่วตัว	บุรี
กลางพ่องแล่นเซาะ	มาลัยเป็นจี	รูปเทียนดี	ใส่ขันไว้ถ้ำ

(อ้ายร้อยชอด, 2511: 46 – 47)

(ถอดความ: เมื่อประชาชนชาวเมืองทราบเจ้าเมืองจะจัดงานกฐิน จึงได้พร้อมใจกันมาที่พระลานในวังของเจ้าเมือง ทำให้พระลานเต็มไปด้วยประชาชนชาวเมือง เมื่อประชาชนมาถึงพร้อมกันแล้วก็ได้เตรียมเครื่องไทยทาน บางคนสานตระกร้า บางคนตำข้าว บางคนก็ไปหาของใช้ต่าง ๆ ได้แก่ หมาก พลู ดอกไม้ ผัก ผลไม้ เนื้อสัตว์ มะพร้าว ถั่ว งา รวมทั้งขนมชนิดต่าง ๆ เช่น ข้าวแคบ ข้าวแต่น หนมเทียน ข้าวต้มมัด และ หนมวงงอ เมื่อถึงงานกฐิน เจ้าเมืองและประชาชนในเมืองต่างน้อมนำมาลัยดอกไม้ รูปเทียน ใส่ขันเพื่อทำบุญกฐินในครั้งนี้)

นอกจากนี้หน้าที่ของเจ้าเมืองในสังคมล้านนาก็ยังมีอิทธิพลต่อการสร้างภาพลักษณ์เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอม หน้าที่ที่สำคัญอีกประการหนึ่งของเจ้าเมืองในสังคมล้านนาคือการตรวจบัญชีไพร่ด้วย เมื่อพิจารณาในประวัติศาสตร์ล้านนาแล้วจะเห็นว่า สังคมล้านนาเป็นสังคมที่แบ่งแยกตามระบบชนชั้น ซึ่งประกอบด้วยชนชั้นมูลนาย และชนชั้นที่ไม่ใช่มูลนาย เจ้าเมืองเป็นชนชั้นมูลนาย มีบริวารที่มาจากชนชั้นมูลนายและไม่ได้มาจากชนชั้นมูลนาย บริวารของเจ้าเมืองที่มาจากชนชั้นมูลนาย ได้แก่ เจ้านายราชวงศ์ ข้าราชการบริวาร อำมาตย์ เสนา ทหาร ส่วนบริวารของเจ้าเมืองที่ไม่ได้มาจากชนชั้นมูลนาย ได้แก่ ไพร่และทาส ในวรรณกรรมคำขอมกล่าวถึงเจ้าเมืองว่ามีหน้าที่ในการตรวจบัญชีไพร่ ซึ่งไพร่ ในสังคมล้านนามาหมายถึง สามัญชนทั่วไปที่มีได้เป็นมูลนายและมีได้เป็นทาส และต้องขึ้นสังกัดมูลนายคนใดคนหนึ่งมีหน้าที่มาเข้าเวรรับราชการตามระยะเวลาที่กฎหมายกำหนดทุกปี ซึ่งเรียกว่า “ไพร่เอาการเมือง” หากไพร่ไม่เข้าเวรรับราชการก็ต้องส่งเงินหรือสิ่งของตอบแทนการถูกเกณฑ์แรงงานไพร่ ในสังคมล้านนามีความหมายรวมทั้งผู้หญิงและผู้ชาย ซึ่งมีลักษณะเหมือนกับไพร่ในส่วนกลาง หลักฐานซึ่งแสดงการใช้แรงงานไพร่หญิงล้านนามีปรากฏให้เห็นอยู่บ้างดังเช่นการติดตามรับใช้มูลนาย (หญิง) ชั้นสูงลงมากรุงเทพฯ เนื่องจากมูลนายจะเข้าเฝ้าฯ ถวายเครื่อง

ราชบรรณาการ และพบว่าในสมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์ ได้เกณฑ์แรงงานไพร่ทำถนนรอบคูด้านในเวียง (พ.ศ. 2416) ครั้งนั้นมีการเกณฑ์แรงงานไพร่หญิงร่วมทำงานปะปนกับไพร่ชาย ไพร่ถึงเป็นกำลังสำคัญของบ้านเมืองมาก จัดได้ว่าเป็นส่วนประกอบที่สำคัญของเมือง ดังที่มั่งรายศาสตร์ระบุว่า “ทำพระยาครองเมืองได้ก็ด้วยไพร่” จากความสำคัญของกำลังคน (ไพร่) ทำให้แต่ละเมืองต่างต้องการเพิ่มพูนกำลังคนให้มากขึ้น โดยวิธีการตั้งเมืองใหม่และการทำสงคราม “เทศร์ว” ซึ่งวิธีหลังนี้สามารถเพิ่มพูนกำลังคนได้ในเวลาอันรวดเร็ว สงครามที่เกิดขึ้นในภูมิภาคแถบนี้จึงมีเป้าหมายสำคัญคือกวาดต้อนผู้คนจากบ้านเมืองอื่นมาไว้ในบ้านเมืองของตน ปรากฏหลักฐานเสมอว่า เมืองที่พ่ายแพ้สงคราม บางครั้งถูกกวาดต้อนผู้คนไปจนหมดสิ้นกลายเป็นเมืองร้างไป สำหรับเชียงใหม่เคยตกในสภาพเมืองร้างอยู่ประมาณ 20 ปี (พ.ศ. 2319 – 2339) และในช่วงก่อนหน้านั้นชาวเชียงใหม่ถูกกวาดต้อนไปพม่าหลายครั้งและครั้งสำคัญคือ พ.ศ. 2306 ซึ่งตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่กล่าวว่า ชาวเชียงใหม่ถูกกวาดไปจนหมด (สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล, 2555: 488–489)

ไพร่ ถือเป็นชนชั้นที่อยู่ภายใต้การปกครองของเจ้านาย ไพร่แต่ละคนที่อยู่ภายใต้อำนาจของเจ้านายขุนนางจะต้องคอยรับใช้ปรนนิบัติงานของเจ้านายทุกอย่าง แรงงานได้เปล่าของไพร่เหล่านี้ทำให้เจ้านายประหยัดค่าใช้จ่ายได้มาก เมื่อเจ้านายต้องการสร้างบ้านก็เพียงแต่สั่งให้ไพร่ในสังกัดของตนนำไม้ ไม้ไผ่ หนุ่ยคา หรืออุปกรณ์ที่จำเป็นต่าง ๆ มาก่อสร้างให้ แม้แต่การขนข้าวจากนาของเจ้าก็มีชาวบ้านหาบไปส่ง หรือนำสัตว์ไปบรรทุกส่งให้ถึงยุ้งฉางของเจ้านาย ไพร่ได้รับการปฏิบัติอย่างอะลุ่มอล่วย อาจจะเป็นเพราะจารีตประเพณีดั้งเดิมที่กำหนดให้กษัตริย์ต้องปฏิบัติต่อไพร่อย่างดี ปฏิบัติตามกฎหมายที่ให้ความสำคัญของไพร่ว่า “โบราณเมืองท่านเยยะเมืองเป็นเพื่อไพร่ตาย หาไพร่ยากนัก บัควรหื้อไพร่ฉิบหาย คันไพร่ฉิบหายเจ้าเมืองก็ฉิบหายตาย” (รัตนพร เศรษฐกุล, 2552: 190 – 191) เจ้าเมืองในล้านนาเป็นผู้ที่มีไพร่ในสังกัดมากที่สุด ไพร่ถือเป็นกำลังสำคัญในบ้านเมือง เจ้าเมืองจึงมีหน้าที่ตรวจบัญชีไพร่ เพื่อให้ทราบจำนวนคนอันเป็นกำลังสำคัญของบ้านเมือง เป็นไปได้ว่าเมื่อเจ้าเมืองเริ่มครองเมือง ก็ต้องสำรวจบัญชีไพร่แล้วบอกไปยังรัฐบาลกลาง ตัวอย่างเช่น หลังจากเจ้าราชวงศ์ได้เป็นเจ้าเมืองแพร่ ได้ทำบัญชีทางว่าจำนวนคนเมืองแพร่ ซึ่งมีทั้งสิ้น 2,500 คน (พ.ศ. 2391) และในปี พ.ศ. 2399 หลังจากพระเจ้ากาวิโลรสขึ้นครองเมืองก็ได้ทำบัญชีจำนวนคนเชียงใหม่ (สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล, 2555: 497) หน้าที่การตรวจบัญชีไพร่ของเจ้าเมืองในสังคมล้านนาส่งอิทธิพลต่อเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอม กวีได้กล่าวถึงหน้าที่ตรวจบัญชีไพร่ว่าเป็นหน้าที่ของเจ้าเมือง ดังในคำ

ขอเรื่องหงส์หิน กล่าวถึงเจ้าเมืองพาราณสีที่ทอดพระเนตรไพร่พร้อมทั้งตรวจบัญชีไพร่ในสังกัดของตน
ดังกล่าวขอว่า

ทอดพระเนตรชัด	แล้วบรรหาร	ให้รับเกณฑ์คาน	วันนี้หื้อได้
สามพันคน	ทั้งไกลและใกล้	หื้อรับไป	ตรวจชี้
แล้วเอาบัญชี	มาแจ้งเดี๋ยวนี้	อย่าหื้อขาดเส้น	สักคน

(หงส์หิน, 2511: 32)

(ถอดความ: เจ้าเมืองได้ทอดพระเนตรไพร่ แล้วเกณฑ์ไพร่จำนวนสามพันคนที่มาจากเมืองต่าง ๆ ลงในบัญชี
ไม่ให้ขาดแม้แต่คนเดียว)

ลักษณะของเจ้าเมืองในสังคมล้านนามีอิทธิพลต่อการสร้างภาพลักษณ์เจ้าเมืองใน
วรรณกรรมคำขอมอีกประการหนึ่งคือ การทำเกษตรกรรม ในการปกครองของล้านนา นอกจาก
เจ้าเมืองจะมีไพร่มากที่สุดแล้ว เจ้าเมืองยังเป็นผู้ถือครองที่ดินมากที่สุดด้วย ที่ดินของเจ้าเมืองล้านนา
ส่วนใหญ่ใช้ในการทำนา ในสมัยโบราณที่ดินทุกตารางนิ้วอยู่ในความครอบครองของพระเจ้าแผ่นดิน
ผู้ที่ทำนาต้องเช่าและเสียภาษีให้หลวงเพื่อนำเงินที่ได้ไปบริหารประเทศต่อไป นาที่ไม่ได้รับเงินภาษี
เข้ารัฐมีอยู่ 2 ประเภท คือ 1.นาที่พระเจ้าแผ่นดินหรือมหาเทวีได้อุทิศถวายเป็นที่กลบนาให้กับวัด
เรียกว่า “นาวัด นาพระ” และ 2.นาที่ยกให้เป็นนาประจำตำแหน่งของข้าราชการตามศักดินา
ในล้านนาเรียกนาประเภทนี้ว่า “นาขุม นาขาง” ผู้ที่ทำนาประเภทนี้จะต้องเสียภาษีให้กับผู้ที่เป็น
เจ้าของนา (ศรีเลา เกษพรหม, 2541: 13 – 14) การที่เจ้าเมืองในสังคมล้านนาเป็นผู้ที่ถือครองที่ดิน
มากที่สุดและพื้นที่ส่วนใหญ่ของเจ้าเมืองจะใช้ในการทำนา เจ้าเมืองจะใช้ไพร่ในสังกัด ทำนาในที่นา
ของเจ้าเมืองจึงเป็นไปได้ว่าที่เจ้าเมืองคือผู้ที่มีนามากที่สุดด้วย ดังนั้นหน้าที่หนึ่งของเจ้าเมืองจึงต้อง
ทำหน้าที่ควบคุมการทำนาในที่ของตนด้วย ทั้งนี้เพื่อให้ได้ผลผลิตเต็มที่ ดังเช่น เจ้าหลวงลำปางไป
ควบคุมการเกี่ยวข้าว เจ้าหลวงเชียงใหม่ออกไปดูนาข้าว (สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล, 2555: 499) การที่
เจ้าเมืองใช้แรงงานไพร่ช่วยทำนาสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของชาวล้านนาที่ทำเกษตรกรรมโดยการ
ปลูกข้าวเป็นหลัก

การควบคุมการทำนาเป็นหน้าที่ของเจ้าเมืองในสังคม ส่วนเจ้าเมืองในวรรณกรรม
คำขอมมีลักษณะที่แตกต่างกับเจ้าเมืองในสังคมล้านนา กล่าวคือ เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอมไม่ได้
ทำหน้าที่ในการควบคุมการทำนาของไพร่เท่านั้น แต่เจ้าเมืองยังเป็นผู้ที่ลงแรงทำนาร่วมกับประชาชน
ชาวเมืองด้วย ซึ่งหน้าที่ดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของเจ้าเมืองในท้องถิ่น การร่วมลงแรง

ทำนาของเจ้าเมืองทำให้ได้ผลผลิตเต็มที่ และเป็นการควบคุมการทำนาของไพร่ไปด้วย นอกจากนี้ยังแสดงถึงความใกล้ชิดระหว่างเจ้าเมืองกับประชาชน ดังปรากฏในคำขอเรื่องอัยร้อยขอตที่กล่าวถึงพระญาสิริมติ เจ้าเมืองอินทะไว้ว่า เมื่อถึงฤดูทำนาทั้งเจ้าเมืองและไพร่ รวมถึงคนในเมืองทุกหมู่เหล่าก็จะลงแรงร่วมกันทำนา ดังในคำขอเรื่องอัยร้อยขอตว่า

เดี๋ยวนี้น้อยน้อย	จักขอไซจา	เถิงระดุมมา	ทำนาหว่านกล้า
อุตุฤดู	ฝนตกทั่วหน้า	แผ่นดินพสุธา	ชุ่มน้ำ
ห้วยบวกหนองบึง	ลำคลองแม่น้ำ	เต็มชุก้า	นาวา
คนเมืองมนุษย์	ทุกที่สาขา	พากันทำนา	หว่านพืชผลข้าว
ทุกคนตระกูล	ไพร่ไทยข้าเจ้า	เอากันมัวเมา	ชะช้า

(อัยร้อยขอต, 2511: 84)

(ถอดความ: เมื่อถึงฤดูฝนฝนแผ่นดินชุ่มฉ่ำด้วยน้ำฝน แม่น้ำลำคลองเต็มจนสามารถพายเรือได้ ผู้คนทั่วทุกที่ต่างพากันทำนาไม่เว้นแม้แต่เจ้าเมืองก็ต้องทำนา)

แนวคิดของสังคมล้านนาส่งผลต่อการภาพลักษณ์เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอ แม้ว่ากวีจะไม่ได้บอกว่าเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอมีภาพลักษณ์เหมือนกับของเจ้าเมืองในสังคมล้านนาพระองค์ใด แต่กวีได้สร้างสรรค์ตัวละครเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอให้มีลักษณะและหน้าที่ที่ละม้ายคล้ายกับเจ้าเมืองในสังคมล้านนาไม่ว่าจะเป็นการเป็นผู้มีทรัพย์ การทำบุญกุศล การตรวจบัญชีไพร่ และการร่วมลงแรงทำนา ซึ่งสัมพันธ์กับเจ้าเมืองในสังคมล้านนา แสดงให้เห็นถึงเอกลักษณ์ของตัวละครเจ้าเมืองที่กวีได้สร้างสรรค์ขึ้นให้กลมกลืนกับบริบทสังคมล้านนาในยุคสมัยนั้นได้อย่างน่าสนใจ

จากการศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการสร้างภาพลักษณ์เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอ พบว่า ภาพลักษณ์เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอได้รับการสร้างสรรค์ขึ้นจากแนวคิด 3 ประการคือ แนวคิดของนิทานชาดก แนวคิดของนิทานพื้นบ้านไทย ประเภทนิทานมหัศจรรย์ และแนวคิดของสังคมล้านนา ซึ่งแนวคิดทั้งสามประการส่งผลต่อการสร้างภาพลักษณ์ต่าง ๆ ของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอ แนวคิดที่สำคัญที่ส่งผลต่อการสร้างภาพลักษณ์เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอมากที่สุดคือ แนวคิดของนิทานชาดก เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอจะผู้ที่มีคุณลักษณะตามแนวคิดของนิทานชาดก กล่าวคือ เจ้าเมืองจะต้องเป็นพระโพธิสัตว์ มีบุญญาธิการ มีวิชาปัญญา มีจริยธรรม และมีรูปงาม การที่แนวคิดของนิทานชาดกมีอิทธิพลต่อการสร้างภาพลักษณ์ของเจ้าเมืองนั้น แสดงให้เห็นว่า วรรณกรรมคำขอเป็นวรรณกรรมที่มีที่มาจากคำวาทธรรมอันเป็นเรื่องราวในชาดกหรือเป็นเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ การสร้างภาพลักษณ์เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอจึงพยายามคงความเป็น

เจ้าเมืองตามรูปแบบของชาติกเอาไว้ เพื่อแสดงให้เห็นความสำคัญของชาติกที่มุ่งนำเสนอถึงหลักธรรมทางพุทธศาสนาให้กับประชาชนผ่านตัวละครเจ้าเมืองโดยเฉพาะการทำดีและสั่งสมบุญให้มาก เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอจึงมีภาพลักษณ์ตามอุดมคติของพุทธศาสนา

แนวคิดสำคัญประการต่อมาคือ แนวคิดของนิทานพื้นบ้านไทย ประเภทนิทานมหัศจรรย์ แนวคิดนี้ส่งผลต่อการกำหนดภาพลักษณ์ของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอให้มีคุณลักษณะของความมหัศจรรย์คือ การเป็นผู้วิเศษ ซึ่งเจ้าเมืองจะต้องเป็นผู้ที่ครอบครองของวิเศษ รวมทั้งแสดงอำนาจและพลังมหัศจรรย์ของของวิเศษในการทำราชกิจต่าง ๆ ของเจ้าเมืองให้สำเร็จได้ด้วยความสะดวก การที่เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอมีภาพลักษณ์ที่ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดของนิทานพื้นบ้านไทย ประเภทนิทานมหัศจรรย์ แสดงให้เห็นว่าตัวละครเจ้าเมืองเป็นตัวละครที่สร้างสรรค์ขึ้นจากจินตนาการของกวีโดยมีนิทานพื้นบ้านเป็นปัจจัยสำคัญ การสร้างสรรค์ตัวละครเจ้าเมืองตามรูปแบบของนิทานก็เพื่อให้ผู้อ่านหรือผู้ฟังเกิดความสนุกสนานและเกิดจินตนาการถึงตัวละครเจ้าเมืองที่มีลักษณะพิเศษแตกต่างไปจากบุคคลทั่วไป

ส่วนแนวคิดของสังคมล้านนาเป็นแนวคิดที่ส่งผลต่อการสร้างภาพลักษณ์เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอให้เป็นไปตามรูปแบบของเจ้าเมืองในสังคมล้านนา แม้ว่าเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอจะเป็นเจ้าเมืองที่ไม่มีตัวตนอยู่จริงในประวัติศาสตร์ แต่กวีได้สะท้อนคุณลักษณะและหน้าที่ต่าง ๆ ของเจ้าเมืองในสังคมล้านนาผ่านตัวละครเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอ เพื่อแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าเมืองกับคนในสังคมอันเป็นลักษณะที่โดดเด่นของเจ้าเมืองแตกต่างกับเจ้าเมืองในวรรณกรรมอื่น ๆ อิทธิพลของสังคมล้านนาส่งผลต่อการสร้างภาพลักษณ์เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอให้มีคุณลักษณะและหน้าที่ต่าง ๆ ได้แก่ การเป็นผู้มีทรัพย์ การอุปถัมภ์พุทธศาสนา โดยการทำบุญกุศล การตรวจบัญชีไพร่ และการทำนาปลูกข้าวร่วมกับประชาชน การสร้างสรรค์ให้ตัวละครเจ้าเมืองมีลักษณะและหน้าที่ดังกล่าวเพื่อให้ผู้อ่านและผู้ฟังคำขอได้เกิดจินตภาพถึงเจ้าเมืองในบริบทสังคมล้านนาตามยุคสมัยนั้น และเพื่อให้ตัวละครเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอซึ่งเป็นตัวละครที่ไม่มีตัวตนอยู่จริงตามประวัติศาสตร์มีความสมจริงมากขึ้น

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

การศึกษาภาพลักษณ์เจ้าเมืองในวรรณกรรมคาวชอ เป็นการศึกษาภาพลักษณ์เจ้าเมืองของเจ้าเมืองที่ปรากฏในวรรณกรรมคาวชอ และศึกษาถึงปัจจัยที่มีผลต่อการสร้างภาพลักษณ์เจ้าเมืองในวรรณกรรมคาวชอ ซึ่งวรรณกรรมคาวชอที่นำมาใช้ในการศึกษามีจำนวนทั้งสิ้น 14 เรื่อง ได้แก่ คาวชอเรื่องกำกาดำ เรื่องจันต๊ะมา เรื่องเจ้าสุวัตร เรื่องข้างโพงนางผมหอม เรื่องชีวหาลิ้นคำ เรื่องนกกระจาบ เรื่องบัวระวงค์หงส์อำมาตย์ เรื่องวงศ์สุวรรณค์ เรื่องวรรณพราหมณ์ เรื่องสุทนต์ เรื่องสุวรรณเมกษะหมาขนคำ เรื่องสุวรรณหอยสังข์ เรื่องหงส์หิน และเรื่องอ้ายร้อยชอด

5.1.สรุปผลการศึกษา

เมื่อวิเคราะห์คุณลักษณะและหน้าที่ของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคาวชอแล้ว พบว่าคุณลักษณะและหน้าที่ของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคาวชอส่งผลทำให้เจ้าเมืองในวรรณกรรมคาวชอมีภาพลักษณ์ตามกรอบความคิดต่าง ๆ ทั้งหมด 9 ภาพลักษณ์ ได้แก่ ภาพลักษณ์การเป็นผู้ปกครองเมือง ภาพลักษณ์พระโพธิสัตว์ ภาพลักษณ์เจ้าเมืองล้านนา ภาพลักษณ์ผู้มีบุญ ภาพลักษณ์ผู้มีของวิเศษและอำนาจวิเศษ ภาพลักษณ์ผู้มีสติปัญญาและความรู้ ภาพลักษณ์ผู้มีจริยธรรม ภาพลักษณ์ผู้มีทรัพย์ และภาพลักษณ์ผู้มีรูปร่างงาม

ภาพลักษณ์การเป็นผู้ปกครองเมือง เป็นภาพลักษณ์ที่ได้รับการสร้างสรรค์ขึ้นเป็นไปตามแนวคิดของผู้ปกครองเมืองในอุดมคติที่จะต้องมียุทธศาสตร์และหน้าที่ในการปกครองบ้านเมืองเพื่อให้เกิดความมั่นคงและสงบสุข ซึ่งคุณลักษณะของการเป็นผู้ปกครองเมืองที่ปรากฏผ่านตัวละครเจ้าเมืองในวรรณกรรมคาวชอ ได้แก่ การสืบเชื้อสายมาจากกษัตริย์ การมีพระราชอำนาจ และการมีทรัพย์ส่วนหน้าที่หรือพฤติกรรมของผู้ปกครองเมืองที่นำเสนอผ่านตัวละครเจ้าเมืองในวรรณกรรมคาวชอ ได้แก่ การสั่งสอนผู้อยู่ใต้อำนาจ การให้รางวัลแก่ผู้ทำคุณประโยชน์ การตัดสินคดีความ การอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา และการปกครองบ้านเมืองโดยธรรม

ภาพลักษณ์พระโพธิสัตว์ เป็นภาพลักษณ์ของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคาวชอที่สร้างสรรค์ขึ้นตามคติความเชื่อเรื่องพระโพธิสัตว์อันเป็นอุดมคติของพระพุทธศาสนา เจ้าเมืองในวรรณกรรมคาวชอจะต้องมีคุณลักษณะของการเป็นพระโพธิสัตว์จุติมายังโลกมนุษย์เพื่อปราบทุกข์เข็ญให้แก่มนุษย์

ซึ่งคุณลักษณะของพระโพธิสัตว์ที่ปรากฏผ่านเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวขอ ได้แก่ การใช้คำเรียกเจ้าเมืองว่าเป็นพระโพธิสัตว์ การถือกำเนิดตามแบบของพระโพธิสัตว์ และการมีบริวารนางสนมที่มากถึงหนึ่งหมื่นหกพันนาง

ภาพลักษณ์เจ้าเมืองล้านนา เป็นภาพลักษณ์ของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวขอที่สัมพันธ์กับมิติของสังคมตามประวัติศาสตร์ล้านนา ภาพลักษณ์เจ้าเมืองล้านนาที่นำเสนอผ่านหน้าที่ของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวขอ ได้แก่ การตรวจบัญชีไพร่ และการทำเกษตรกรรม ซึ่งหน้าที่ดังกล่าวเป็นหน้าที่ของเจ้าเมืองในประวัติศาสตร์ด้วย กล่าวคือ เจ้าเมืองจะต้องทำการตรวจบัญชีไพร่เพื่อให้ทราบจำนวนไพร่ในสังกัดของตน และเจ้าเมืองจะต้องทำเกษตรกรรมหรือการทำนา เพราะเจ้าเมืองถือครองที่นามากที่สุด เมื่อถึงฤดูทำนาเจ้าเมืองจะต้องไปควบคุมการทำนา และทำนาร่วมกับประชาชนในเมืองด้วย

ภาพลักษณ์ผู้มีบุญ เป็นภาพลักษณ์ของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวขอที่สร้างสรรค์ตามหลักคำสอนพระพุทธศาสนา คือ การทำความดี การเป็นผู้มีบุญของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวขอจะต้องเป็นผู้มีบุญที่พิเศษยิ่งใหญ่เหนือกว่าสามัญชนทั่วไป และเป็นบุญที่สั่งสมมาตั้งแต่อดีตชาติ กล่าวคือเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวขอจะต้องเป็นผู้มีบุญมาก บุญหนา บุญหนา บุญสูง บุญเรือง เพื่อแสดงให้เห็นว่าผู้ที่เจ้าเมืองนั้นจะต้องเป็นผู้มีบุญญาธิการ เพื่อปกครองบ้านเมืองให้เกิดความสงบสุขร่มเย็น

ภาพลักษณ์ผู้มีของวิเศษและอำนาจวิเศษ เป็นภาพลักษณ์ของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวขอที่สร้างสรรค์ขึ้นเพื่อให้เจ้าเมืองมีความพิเศษ โดยการเป็นผู้ครอบครองของวิเศษต่าง ๆ เช่น ดาบวิเศษ ธนูวิเศษ แก้ววิเศษ และสัตว์วิเศษ นอกจากนี้เจ้าเมืองยังมีพลังอำนาจวิเศษ เช่น การเหาะเหินเดินอากาศ และการแปลงกาย ทั้งนี้การมีของวิเศษและพลังอำนาจวิเศษก็เพื่อให้เจ้าเมืองปฏิบัติภารกิจต่าง ๆ สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ไม่ว่าจะเป็นการต่อสู้กับศัตรู การเดินทางไปยังที่ต่างๆ และการช่วยเหลือมนุษย์

ภาพลักษณ์ผู้มีสติปัญญาและความรู้ เป็นภาพลักษณ์ของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวขอที่จะต้องมียุทธศาสตร์ของการเป็นผู้มีสติปัญญาที่เฉลียวฉลาด เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวขอเป็นผู้ที่มีปัญญาฉลาดหลักแหลมกว่าบุคคลทั่วไป และเป็นผู้รอบรู้เชี่ยวชาญในศาสตร์ต่าง ๆ เช่น การรบ และเวทมนตร์คาถา ทั้งนี้เพื่อป้องกันตัว และปกป้องบ้านเมืองในยามที่ถูกข้าศึกศัตรูมารุกรานบ้านเมือง

ภาพลักษณ์ผู้มีจริยธรรม เป็นภาพลักษณ์ที่แสดงให้เห็นว่าเจ้าเมืองในวรรณกรรมคาวชอเป็นผู้มีจริยธรรมตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา เจ้าเมืองในวรรณกรรมคาวชอเป็นพุทธศาสนิกชนที่ยึดมั่นปฏิบัติตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัด ได้แก่ หลักเบญจศีล อัฐศีล พรหมวิหาร 4 ฆราวาสธรรม 4 และมงคลธรรม 38 ทั้งนี้เพื่อแสดงให้เห็นว่าเจ้าเมืองเป็นผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ และเป็นผู้ที่มีหลักของความคิดในการดำเนินชีวิต

ภาพลักษณ์ผู้มีทรัพย์ เป็นภาพลักษณ์ของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคาวชอที่แสดงให้เห็นถึงความยิ่งใหญ่ของเจ้าเมือง ทรัพย์ของเจ้าเมืองนั้นจะต้องเป็นผู้ที่มีทรัพย์สมบัติมากกว่าคนทั่วไป ทรัพย์สมบัติของเจ้าเมือง ได้แก่ ทรัพย์สมบัติ และบริวาร ทรัพย์สมบัติของเจ้าเมืองประกอบด้วย ปราสาท ราชวัง และทรัพย์สินต่าง ๆ เช่น เงิน ทอง เพชร พลอย หอก ดาบ เครื่องประดับ และผืนผ้า ส่วนทรัพย์ที่เป็นบริวารประกอบด้วย มนุษย์บริวาร และสัตว์บริวาร มนุษย์บริวาร เช่น ท้าวขุนมูลนาย เสนาอำมาตย์ ทหาร องครักษ์ และราชทูต ส่วนสัตว์บริวาร เช่น ช้าง ม้า วัว และควาย

ภาพลักษณ์ผู้มีรูปร่างงาม เป็นภาพลักษณ์ของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคาวชอที่ได้รับการสรรสร้างสรรคให้มีรูปร่างงามตามรูปแบบของการเป็นพระเอกในเรื่อง เมื่อเจ้าเมืองมีบทบาทเป็นพระเอกของเรื่องก็จึงสรรสร้างสรรคพรรณารูปร่างของเจ้าเมืองว่าเป็นผู้มีรูปร่างงาม โดยพรรณนาถึงความงามของเจ้าเมืองว่ามีผิวพรรณผุดผ่อง มีสง่าราศี มีใบหน้าที่ยังงาม ความงามของเจ้าเมืองทำให้มีความโดดเด่นกว่าคนทั่วไป และเป็นที่หลงใหลแก่หญิงสาวที่ได้พบเห็น

ภาพลักษณ์ของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคาวชอมีลักษณะที่โดดเด่นแตกต่างกับเจ้าเมืองในวรรณกรรมล้านนาประเภทอื่น ภาพลักษณ์เจ้าเมืองในวรรณกรรมคาวชอสรรสร้างสรรคขึ้นโดยการผสมผสานลักษณะของเจ้าเมืองในประวัติศาสตร์กับเจ้าเมืองในนิทานเข้าไว้ด้วยกัน การผสมผสานลักษณะของเจ้าเมืองในประวัติศาสตร์ ผู้วิจัยได้ศึกษาเปรียบเทียบกับเจ้าเมืองในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ พบว่าลักษณะของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคาวชอมีลักษณะที่คล้ายคลึงกับเจ้าเมืองในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ได้แก่ การสืบเชื้อสายมาจากกษัตริย์ การมีอำนาจ การมีทรัพย์ การสั่งสอนผู้อยู่ใต้อำนาจ การตัดสินใจดี ความ การให้รางวัลแก่ผู้ทำคุณประโยชน์ และการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา ส่วนการผสมผสานลักษณะของเจ้าเมืองในนิทาน ผู้วิจัยได้ศึกษาเปรียบเทียบกับเจ้าเมืองในวรรณกรรมโคลงนิทานล้านนา พบว่าเจ้าเมืองในวรรณกรรมคาวชอมีลักษณะคล้ายคลึงกับเจ้าเมืองในโคลงนิทาน

ได้แก่ การเป็นผู้มีของวิเศษและอำนาจวิเศษ และการเป็นผู้มีรูปร่าง ทั้งนี้การผสมผสานลักษณะของเจ้าเมืองในประวัติศาสตร์กับเจ้าเมืองในนิทานแสดงให้เห็นถึงความสามารถของกวีในการสร้างสรรค์ตัวละครเจ้าเมืองให้มีลักษณะสมจริงตามประวัติศาสตร์ และในขณะเดียวกันก็ไม่ได้ละเลยลักษณะความเป็นนิทานเพื่อให้ผู้อ่านและผู้ฟังเกิดได้เกิดจินตนาการและความเพลิดเพลินไปด้วย

นอกจากนี้เจ้าเมืองในวรรณกรรมค่าวซอยังมีลักษณะที่โดดเด่นแตกต่างกับเจ้าเมืองในวรรณกรรมล้านนาประเภทอื่น ได้แก่ การร่วมแรงทำเกษตรกรรม การเป็นพระโพธิสัตว์ การสั่งสอนหลักธรรม และการทำกฐิน ซึ่งลักษณะของเจ้าเมืองในวรรณกรรมค่าวซอดังกล่าวเป็นลักษณะเฉพาะของเจ้าเมืองที่ไม่ปรากฏในวรรณกรรมล้านนาประเภทอื่น หรือหากปรากฏก็จะปรากฏรายละเอียดที่แตกต่างกัน ทำให้เจ้าเมืองในวรรณกรรมค่าวซอมีลักษณะที่โดดเด่นเป็นพิเศษ

เมื่อพิจารณาภาพลักษณ์ต่าง ๆ ของเจ้าเมืองในวรรณกรรมค่าวซอพบว่า ภาพลักษณ์เจ้าเมืองในวรรณกรรมค่าวซอได้รับการสร้างสรรค์มาจากปัจจัยของแนวคิดที่สำคัญ 3 ประการ ได้แก่ แนวคิดของนิทานชาดก แนวคิดของนิทานพื้นบ้านไทย - ไท ประเภทนิทานชาดก และแนวคิดของสังคมล้านนา

ปัจจัยที่มาจากแนวคิดวรรณกรรมชาดกส่งผลต่อการสร้างสรรค์ภาพลักษณ์เจ้าเมืองในวรรณกรรมค่าวซอ วรรณกรรมชาดกซึ่งเป็นเรื่องราวของพระพุทธเจ้าในอดีตชาติมีความสัมพันธ์กับสังคมล้านนาตั้งแต่สมัยของพระนางจามเทวี พ.ศ. 1204 เป็นต้นมา วรรณกรรมชาดกเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างสรรค์วรรณกรรมพุทธศาสนาในดินแดนล้านนา วรรณกรรมชาดกที่ได้รับความนิยมและแพร่หลายในล้านนาคือ วรรณกรรมชาดกนอกนิบาต ซึ่งเป็นวรรณกรรมชาดกที่นักปราชญ์แต่งขึ้นโดยมีเค้ามาจากนิทานพื้นบ้าน ชาดกนอกนิบาตที่สำคัญและมีบทบาทในล้านนาคือ ปัญญาสชาดก อิทธิพลของปัญญาสชาดกส่งผลต่อการสร้างสรรค์วรรณกรรมล้านนาประเภทต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวรรณกรรมล้านนาประเภทค่าวซอ วรรณกรรมค่าวซอเป็นวรรณกรรมที่มีต้นเค้ามาจากค่าวธรรม ซึ่งค่าวธรรมใช้สำหรับเทศน์ในวัด ส่วนค่าวซอใช้เล่าให้แก่คนทั่วไปฟังตามโอกาสต่าง ๆ ดังนั้นผู้แต่งค่าวซอจึงยังคงรูปแบบเรื่องที่สร้างให้คล้ายกับชาดกตามค่าวธรรม ค่าวซอซึ่งเป็นเรื่องราวของการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์เช่นเดียวกับชาดกนอกนิบาต เนื้อหาในวรรณกรรมค่าวซอหลายเรื่องมีลักษณะคล้ายกับเรื่องในปัญญาสชาดก แนวคิดของนิทานชาดกมีอิทธิพลต่อการสร้าง

ภาพลักษณ์ต่าง ๆ ของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวซอให้เหมือนกับเจ้าเมืองในนิทานชาดก ได้แก่ การเป็นพระโพธิสัตว์ การเป็นผู้มีบุญ การเป็นผู้มีสติปัญญาและความรู้ การเป็นผู้มีรูปร่าง การเป็นผู้มีจริยธรรม และการเป็นผู้ปกครองเมือง

ปัจจัยที่มาจากแนวคิดของนิทานพื้นบ้านไทย - ไทย ประเพณีนิทานมหัศจรรย์ ส่งผลต่อการสร้างภาพลักษณ์เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวซอ เนื่องจากวรรณกรรมคำวซอมีเค้าโครงเรื่องตามรูปแบบของนิทานพื้นบ้านไทย - ไทย ประเพณีนิทานมหัศจรรย์ กล่าวคือ นิทานมหัศจรรย์เป็นนิทานที่เกี่ยวข้องกับอภินิหารปาฏิหาริย์และความมหัศจรรย์เหนือธรรมชาติ และนิทานมหัศจรรย์ของไทย - ไทย มีรายละเอียดขององค์ประกอบที่แตกต่างกับนิทานมหัศจรรย์ของยุโรป เช่น การจัดประเภทของนิทานซึ่งนอกจากจะเป็นนิทานมหัศจรรย์แล้ว นิทานพื้นบ้านไทยยังสามารถเป็นนิทานศาสนาด้วยการระบุสถานที่ซึ่งมักระบุชื่อเมืองเอาไว้ชัดเจน ตัวละครในนิทานพื้นบ้านไทยมีตัวละครที่นอกเหนือไปจากนิทานมหัศจรรย์ของยุโรปเช่น ฤาษี พระอินทร์ แก่นเรื่องมักให้แง่คิดในหลักคำสอนทางศาสนาเช่น ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว การมีความกตัญญู ส่วนความมหัศจรรย์มักมีของวิเศษและอำนาจวิเศษเข้ามาเกี่ยวข้องเสมอ และมีอนุภาคที่บอบบอยเช่น นางเอกเป็นลูกคนที่ 7 พระอินทร์นำพระเอกไปเลี้ยง วรรณกรรมคำวซอมีลักษณะของความเป็นนิทานมหัศจรรย์ของไทย - เข้ามาเกี่ยวข้องกับตัวละครเจ้าเมือง โดยนำเสนอผ่านภาพลักษณ์ของเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวซอ ได้แก่ การเป็นผู้ปกครองเมือง การเป็นผู้มีของวิเศษและอำนาจวิเศษ และการเป็นผู้มีสติปัญญาและความรู้

ปัจจัยที่มาจากแนวคิดของสังคมล้านนา เป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลต่อการสร้างภาพลักษณ์เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวซอ เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวซอได้รับการสร้างสรรค์ผ่านมิติของเจ้าเมืองในสังคมล้านนา เนื่องจากวรรณกรรมคำวซอเป็นวรรณกรรมที่สันนิษฐานว่าน่าจะเกิดขึ้นในช่วงราชวงศ์เจ้าเจ็ดตนซึ่งเป็นยุคของการเปลี่ยนแปลงจากยุคจารีตเป็นยุคใหม่ ตัวละครเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวซอเป็นสิ่งที่กวีได้สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะและหน้าที่ของเจ้าเมืองในสังคมล้านนา ซึ่งเจ้าเมืองในสังคมล้านนาเป็นผู้ที่มีทรัพย์ คือมีคຸ້ມ และเหล่าบริวารตำแหน่งต่าง ๆ นอกจากนี้เจ้าเมืองในสังคมล้านนาจะต้องมีหน้าที่สำคัญคือการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาโดยการทำบุญกฐิน การตรวจบัญชีไพร่ในสังกัด และการทำเกษตรกรรมร่วมกับประชาชนในเมือง

การศึกษาภาพลักษณ์เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอแสดงให้เห็นถึงคุณลักษณะและหน้าที่ที่หลากหลายของเจ้าเมือง แสดงให้เห็นถึงแนวคิดที่สำคัญอันเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อการสร้างภาพลักษณ์ ทำให้เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอมีความโดดเด่นที่ได้รับการสร้างสรรค์ขึ้นจากภูมิปัญญาอันล้ำค่าของกวีล้านนาไทย

5.2.อภิปรายผลการศึกษา

คำขอ เป็นวัฒนธรรมวรรณศิลป์ล้านนาที่เกิดขึ้นในยุคสมัยที่ล้านนาไม่ได้เป็นอาณาจักร แต่เป็นประเทศราชของสยาม กวีได้ตระหนักถึงการรักษาความเป็นวัฒนธรรมล้านนาไว้ แต่ก็มี การปรับเปลี่ยนให้เข้ากับยุคสมัย กล่าวคือ ในวรรณกรรมคำขอได้สะท้อนให้เห็นเอกลักษณ์ของสังคมล้านนาในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น พุทธศาสนา ความเชื่อ การแต่งกาย อาหารการกิน อาคาร บ้านเรือน วิถีชีวิตของชาวล้านนา รวมไปถึงรูปแบบการปกครอง เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำขอเป็นตัวละครสำคัญที่กวีได้สร้างสรรค์ให้มีภาพลักษณ์ตามแบบเจ้าเมืองในสังคมล้านนา เจ้าเมืองเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดในการปกครองบ้านเมือง และมีลักษณะโดดเด่นหลายประการที่เป็นลักษณะเฉพาะในสังคมล้านนา เช่น การมีคຸ້ມไม้เป็นที่ประทับ การมีเสนาอำมาตย์ตำแหน่งต่าง ๆ การอุปถัมภ์ พระพุทธศาสนา การตรวจบัญชีไพร่ และการทำเกษตรกรรม จึงทำให้คำขอเป็นวัฒนธรรมวรรณศิลป์ล้านนาที่กวีได้สืบสานและนำเสนอไว้ให้ผู้อ่านและผู้ฟังคำขอได้รับรู้

ในขณะเดียวกันคำขอได้มีการปรับเปลี่ยนเพื่อให้เข้ากับสังคมในยุคสมัยนั้น กล่าวคือ คำขอเป็นวรรณกรรมที่พัฒนาขึ้นมาจากคำธรรม ซึ่งคำธรรมเป็นเรื่องในชาดกนอกนิบาตที่พระใช้เทศน์สั่งสอนธรรมะให้ชาวบ้านฟังที่วัด ส่วนคำขอเป็นวรรณกรรมชาวบ้านที่ใช้เล่าสู่กันฟังทั่วไปในสังคมล้านนา แม้ว่าเนื้อหาในคำขอจะเป็นเรื่องราวการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์เช่นเดียวกับชาดกนอกนิบาต แต่การนำเอาเรื่องจากชาดกมาเล่าให้ชาวบ้านฟังจะต้องมีการปรับเปลี่ยนการนำเสนอ เพื่อให้ผู้อ่านหรือผู้ฟังเข้าถึงและเข้าใจได้ง่าย การปรับเปลี่ยนการนำเสนอเรื่องราวจากวรรณกรรมชาดกจึงต้องอาศัยการผสมผสานลักษณะของวรรณกรรมชาดก นิทานพื้นบ้าน ประเพณีนิทานมหัศจรรย์ และลักษณะของสังคมเข้าไว้ด้วยกัน วรรณกรรมคำขอจึงมิได้เป็นเรื่องราวจากชาดกเพียงอย่างเดียว แต่มีลักษณะเป็นเหมือนนิทานพื้นบ้านที่เล่าสู่กันฟังเพื่อให้ผู้อ่านหรือผู้ฟังคำขอเกิดความเพลิดเพลินและตื่นเต้นไปกับความมหัศจรรย์ต่าง ๆ ที่แทรกไว้ในเรื่อง เช่น การมีของวิเศษ สัตว์วิเศษ พลังวิเศษ หรือตัวละครเหนือจินตนาการอย่างเช่น พระอินทร์ พญานาค ครุฑ ยักษ์ ผีดิบ และผีโพง

นอกจากนี้คำวซอยังได้ผสมผสานลักษณะทางสังคมล้านนาในยุคสมัยนั้นเข้าไว้ด้วย ซึ่งเป็นบริบทสังคมล้านนาในสมัยที่เป็นประเทศราชของสยาม ดังที่ได้กล่าวไว้ในข้างต้น

วรรณกรรมคำวซอเป็นวรรณศิลป์ที่ได้รับความนิยมในสังคมล้านนาเพียงช่วงเวลาหนึ่ง ก่อนที่คำวซอจะได้รับความนิยมน้อยลง คำวซอสันนิษฐานว่าเกิดในสมัยราชวงศ์เจ้าเจ็ดตนหรือต้นรัตนโกสินทร์ และได้รับความนิยมเรื่อยมาจนถึงปี พ.ศ. 2511 ร้านประเทืองวิทยาได้จัดพิมพ์คำวซอเรื่องต่าง ๆ เป็นภาษาไทยกลาง หลังจากนั้นมาความนิยมคำวซอก็ได้ลดลงตามลำดับ ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า การที่คำวซอได้รับความนิยมน้อยลงอาจเป็นเพราะสังคมล้านนาพัฒนาเป็นสังคมสมัยใหม่ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจของรัฐบาลทำให้ผู้คนเริ่มห่างเหินวัฒนธรรมการอ่านหรือฟังคำวซอ นอกจากนี้เนื้อหาในคำวซอได้สอดแทรกสังคมวัฒนธรรมล้านนาเฉพาะยุคสมัยเอาไว้ทำให้ผู้อ่านหรือผู้ฟังรุ่นใหม่ไม่ซึมซับหรือเกิดจินตนาการถึงสภาพของสังคมในสมัยนั้นได้จึงทำให้ผู้คนสนใจคำวซอน้อยลงไปด้วย อย่างไรก็ตามแม้ว่าคำวซอจะได้รับความนิยมน้อยลง แต่คำวซอนั้นมีบทบาทที่สำคัญคือ เพื่อสร้างความบันเทิงใจให้กับผู้อ่านหรือผู้ฟังคำวซอจะใช้ขับในโอกาสที่มีการเตรียมจัดงานต่าง ๆ เช่น ขึ้นบ้านใหม่ งานบวช หรือบ้านที่เพิ่งจัดงานศพเสร็จสิ้นไปใหม่ ๆ เจ้าภาพจะเชิญผู้มีความรู้ความสามารถให้มาอ่านคำว ซึ่งผู้อ่านคำวจะขับเป็นทำนองเรียกว่า การเล่าคำว คำวซอนอกจากจะเป็นวรรณกรรมบันเทิงแล้ว ในวรรณกรรมคำวซอยังได้แทรกคำสอนศีลธรรมเอาไว้ด้วย เนื่องจากคำวซอเป็นเรื่องราวที่มาจากชาดกอนกนิบาตกล่าวถึงการบำเพ็ญบารมีธรรมของพระโพธิสัตว์ แก่นเรื่องในคำวซอจึงมุ่งเน้นในเรื่องของการทำความดีที่สามารถชนะความชั่วทั้งปวงได้ การได้อ่านหรือฟังคำวซอจึงเป็นการเน้นย้ำให้ประชาชนกรอปปแต่คุณความดีตามหลักพุทธศาสนาด้วย นอกจากนี้คำวซอยังเป็นวรรณกรรมที่สะท้อนสังคมล้านนา คำวซอเป็นวรรณกรรมพื้นบ้านที่สอดแทรกเรื่องราวในสังคมและวัฒนธรรมล้านนา เช่น การแต่งกายของผู้คนในล้านนา ประเพณีกินแขกแต่งงาน ประเพณีปอยหลวงหรืองานฉลองสมโภชต่าง ๆ รวมทั้งการแสดงล้านนา ไม่ว่าจะเป็นการละเล่น ดนตรี นาฏศิลป์ และการขับซอ คำวซอจึงมีบทบาทและหน้าที่ที่สำคัญในการกล่อมเกล่าจิตใจของประชาชนให้ยึดมั่นในหลักศีลธรรม รักษาในขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ของล้านนา และเพื่อให้ประชาชนผู้อ่านได้รับความเพลิดเพลินอันเป็นพื้นฐานของความสุขของประชาชนชาวล้านนา

เจ้าเมืองถือในวรรณกรรมคำวซอเป็นตัวละครเอกที่สำคัญและมีบทบาทมากที่สุดในเรื่อง ทำให้ผู้อ่านและผู้ฟังคำวซอให้ความสนใจตัวละครเจ้าเมืองมาก ดังนั้นการสร้างสรรคตัวละครเจ้าเมือง

จึงเป็นสิ่งสำคัญที่กวีจะแทรกหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาและสภาพสังคมผ่านความสนุกสนานเพลิดเพลินแบบนิทานไว้ในตัวละครเจ้าเมือง ทำให้ตัวละครเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวอมีลักษณะและหน้าที่ที่หลากหลายสะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาทางวรรณศิลป์ของกวี

การศึกษาภาพลักษณ์ตัวละครเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวอ นอกจากจะทำให้เห็นภาพลักษณ์ต่าง ๆ ของเจ้าเมือง และปัจจัยที่ส่งผลต่อการสร้างภาพลักษณ์ของเจ้าเมืองแล้ว ตัวละครเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวอยังมีลักษณะที่โดดเด่นและแตกต่างไปจากเจ้าเมืองทั่วไป แม้ว่าคำวอจะเป็นเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ แต่ความเป็นเจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวอมีได้เป็นเจ้าเมืองแบบในนิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ เท่านั้น เจ้าเมืองในวรรณกรรมคำวอมีลักษณะของการผสมผสานระหว่างเจ้าเมืองในนิทาน เจ้าเมืองในวรรณกรรมชาดก และเจ้าเมืองในสังคมล้านนาเข้าไว้ด้วยกันอย่างกลมกลืนทำให้วรรณศิลป์ประเภทนี้มีลักษณะโดดเด่นและน่าสนใจ

5.3. ข้อเสนอแนะ

5.3.1. การศึกษาเปรียบเทียบภาพลักษณ์เจ้าเมืองในวรรณกรรมต่างท้องถิ่นและนำมาเปรียบเทียบภาพลักษณ์เจ้าเมืองของแต่ละท้องถิ่นเป็นการศึกษาที่น่าสนใจที่จะทำให้เห็นลักษณะร่วมและลักษณะที่แตกต่างของภาพลักษณ์เจ้าเมืองในแต่ละท้องถิ่น

5.3.2. นอกจากการศึกษาภาพลักษณ์เจ้าเมืองแล้ว การศึกษาภาพลักษณ์ของตัวละครเอกฝ่ายหญิงในวรรณกรรมล้านนา หรือวรรณกรรมอื่นก็มีความน่าสนใจ เพราะจะทำให้เข้าใจถึงภาพลักษณ์ตัวละครเอกฝ่ายหญิงและปัจจัยที่ทำให้เกิดภาพลักษณ์ของตัวละครดังกล่าวด้วย

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

หนังสือ

กรมศิลปากร. (2550). **คุณธรรม จริยธรรม ตามรอยพระโพธิสัตว์**. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง.

_____. (2552). **ปัญญาสชาดก เล่ม 1 – 2**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: อาทรการพิมพ์. (พิมพ์ในงานออกเมรุพระราชทานเพลิงศพพระธรรมสิทธิธาดาจารย์ (หนู ถาวโร ป.ธ.5) อดีตเจ้าอาวาสวัดพระสิงห์วรมหาวิหาร อดีตที่ปรึกษาเจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่).

_____. (2561). **ฝรั่งในล้านนา**. กรุงเทพมหานคร: อรุณการพิมพ์.

กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. (2559). **วรรณกรรมพื้นบ้าน: มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกิจการโรงพิมพ์ องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึกในพระบรมราชูปถัมภ์.

กัญญรัตน์ เวชศาสตร์. (2534). **การศึกษาเรื่องหงส์จากศิลปกรรมในประเทศไทย**. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป.

จิตรภรณ์ ตันรัตนกุล, ผู้แปล. (2544). **กึ่งศตวรรษในหมู่คนไทยและคนลาว**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: มติชน.

โชติ กัลยาณมิตร. (2548). **พจนานุกรมสถาปัตยกรรมและศิลปเกี่ยวเนื่อง**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ.

ดวงเดือน ณ เชียงใหม่, เจ้า. (2552). **๘๐ วัสสา ดร. เจ้าดวงเดือน ณ เชียงใหม่**. เชียงใหม่: แสงศิลป์.

ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับ เชียงใหม่ ๗๐๐ ปี. (2538). เชียงใหม่: ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่.

ทรงศักดิ์ ปรารค์วัฒนากุล. (2557). **วรรณกรรมคำสอนของล้านนา: ลักษณะเด่น ภูมิปัญญา และคุณค่า**. เชียงใหม่: ศูนย์ล้านนาศึกษา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

_____. (2539). **วรรณกรรมท้องถิ่น**. เชียงใหม่: ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

_____, บรรณาธิการ. (2527). **รายงานการสัมมนาทางวิชาการ วรรณกรรมล้านนา เล่ม 1 –**

2. เชียงใหม่: โครงการตำรามหาวิทยาลัย ห้างจำหน่ายหนังสือ สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ทรงศักดิ์ ปรารค์วัฒนากุล และหทัยวรรณ ไชยะกุล. (2542). **การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมประเภทโคลงคำสอนของล้านนา**. เชียงใหม่: ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ทวี สว่างปัญญางกูร. (2529). **โคลงหงส์มาคำ**. เชียงใหม่: โครงการตำรามหาวิทยาลัย สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

นภกระจาบ. (2554). นนทบุรี: โครงการเลือกสรรหนังสือ สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.

นันท์ นันท์ชัยศักดิ์. (2556). **วรรณกรรมล้านนา**. พิมพ์ครั้งที่ 3. ลำพูน: อนุรักษ์การพิมพ์.

นิยะดา เหล่าสุนทร. (2538). **ปัญญาสาตก: ประวัติและความสำคัญที่มีต่อวรรณกรรมร้อยกรองไทย**. กรุงเทพมหานคร: ชนนิยม.

เนื้ออ่อน ขรัวทองเขียว. (2559). **เปิดแผนยัดล้านนา**. กรุงเทพมหานคร: มติชน.

บุญเตือน ศรีวรพจน์, บรรณาธิการ. (2548). **โลว์ตกลอนสวด**. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.

ประคอง นิมมานเหมินท์. (2517). **ลักษณะวรรณกรรมภาคเหนือ**. กรุงเทพมหานคร: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.

_____. (2545). **นิทานพื้นบ้านศึกษา**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

_____. (2551). **โคลงพระลอสอนโลก โคลงพระวิรุทธสอนโลก โคลงพระวิรุทธสอนหลาน**. กรุงเทพมหานคร: บริษัทกราฟแมนเพรส.

_____. (2554). **ไขคำแก้คำแพง พินิจวรรณกรรมไทย - ไท**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ประชาภิจักรจักร, พระยา. (2557). **พงศาวดารโยนก**. นนทบุรี: ศรีปัญญา.

ปรีชา ช่างขวัญยืน. (2542). **ธรรมรัฐ - ธรรมราชา**. กรุงเทพมหานคร: โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน. (2554). พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). (2550). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่

15. กรุงเทพมหานคร: จันทรเพ็ญ.

พระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกายชาดก เล่มที่ 3 ภาคที่ 5. (2527). กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พุทธเลิศหล้านภาลัย, พระบาทสมเด็จพระ. (2520). **บทละครนอกเรื่อง คาวี สังข์ศิลป์ชัย.** พิมพ์ครั้งที่

2. กรุงเทพมหานคร: องค์การค้าของคุรุสภา.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม**

10. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม**

11. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พรรณเพ็ญ เครือไทย, บรรณาธิการ. (2540). **วรรณกรรมพุทธศาสนาในล้านนา.** เชียงใหม่: สุริว
บุ๊คเซนเตอร์.

พรรณเพ็ญ เครือไทย และไพฑูรย์ ดอกบัวแก้ว. (2545). **ลักษณะโคลงล้านนา.** เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

พิชณู จันทรวิทัน. (2546). **ล้านนาไทยในแผ่นดินพระพุทธเจ้าหลวง.** พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร:
สายธาร.

ไพฑูรย์ พรหมวิจิตร. (2556). **โคลงสุรางลี.** เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

มณี พยอมยงค์. (2529). **ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย.** เชียงใหม่: ส.ทรัพย์การพิมพ์.

_____. (2529). **เปรียบเทียบโคลงปทุมสังกา.** เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

_____. (2529). **การศึกษาวิเคราะห์โคลงปทุมสังกา.** เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

รัตนพร เศรษฐกุล. (2552). **ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจวัฒนธรรมแอ่งเชียงใหม่ – ลำพูน.** เชียงใหม่:
ซิลค์เวอร์ม.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2545). **พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรม อังกฤษ – ไทย.** กรุงเทพมหานคร:
ราชบัณฑิตยสถาน.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2549). **พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทยสมัยอยุธยา: มหาชาติคำหลวง.**

กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน.

รื่นฤทัย สัจจพันธุ์. (2548). **นิทานชาดก ฉบับเปรียบเทียบ ในคัมภีร์มหาเวสตุและอรรถกถาชาดก.**

กรุงเทพมหานคร: สถาพรบุ๊คส์.

วงศ์ศักดิ์ ณ เชียงใหม่, บรรณาธิการ. (2539). **เจ้าหลวงเชียงใหม่.** กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง.

วรชาติ มีชูบท. (2560). **ย้อนอดีตล้านนา ตอน รวมเรื่องน่ารู้จากแผนที่เมืองนครเชียงใหม่.** พิมพ์ครั้งที่

2. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วัชรภรณ์ ดิษฐปาน. (2549). **แบบเรื่องนิทานสังข์ทอง: การแพร่กระจายและความหลากหลาย.**

กรุงเทพมหานคร: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วิภา กงกะนันทน์. (2538). **พระเอกในวรรณคดีไทย.** กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช.

วิลักษณ์ ศรีป่าซาง. (2545). **ตนบุญล้านนา ประวัติครุบาฉบับอ่านม่วน.** เชียงใหม่: นพบุรีการพิมพ์.

เวาน์ เพลงเออ. (2519). **ด้วยปัญญาและความรัก: นิทานชาวเมืองเหนือ.** กรุงเทพมหานคร:

สำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.

ศรีเลา เกษพรหม. (2541). **ลัวะเยยะไร่ ไทใส่นา.** เชียงใหม่: มิ่งเมือง.

ศักดิ์ศรี แยมันดดา. (2543). **วรรณคดีพุทธศาสนาพากย์ไทย.** กรุงเทพมหานคร: คณะอักษรศาสตร์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ศิริพร ฐิตะฐาน ณ กลาง. (2537). **ในห้องถิ่นนิทานและการละเล่น: การศึกษาคติชนในบริบท**

สังคมไทย. กรุงเทพมหานคร: มติชน.

ศิริพร ณ กลาง, บรรณาธิการ. (2544). **ไวยากรณ์ของนิทาน: การศึกษานิทานเชิงโครงสร้าง.**

กรุงเทพมหานคร: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ศิริพร ณ กลาง. (2557). **ทฤษฎีคติชนวิทยา: วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน – นิทานพื้นบ้าน.**

พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ศิวาพร วัฒนรัตน์. (2554). **วรรณกรรมนิทานคำโคลงของล้านนา: ลักษณะเด่น ภูมิปัญญา และ**

คุณค่า. เชียงใหม่: ธนุชพริ้นติ้ง.

สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล. (2555). **ประวัติศาสตร์ล้านนา**. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์.

_____. (2557). **กษัตริย์ล้านนาเชียงใหม่**. เชียงใหม่: ศูนย์ล้านนาศึกษา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคกลาง เล่ม 1. (2542). กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.

สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 1. (2542). กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.

สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 2. (2542). กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.

สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 3. (2542). กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.

สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 4. (2542). กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.

สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 5. (2542). กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.

สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 6. (2542). กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.

สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 8. (2542). กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.

สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 9. (2542). กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.

สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 10. (2542). กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.

สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 11. (2542). กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.

สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 12. (2542). กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรม

ไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.

สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 13. (2542). กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรม

ไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.

สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 14. (2542). กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรม

ไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.

สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 15. (2542). กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรม

ไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.

สิงฆะ วรรณสัย. (2519). **ปริทัศน์วรรณคดีลานนา.** เชียงใหม่: ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สุกัญญา สุขฉายา. (2557). **วรรณคดีนิทานไทย.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่ง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุพิน ฤทธิเพ็ญ. (2550). **คำนิทาน: ลักษณะเด่น คุณค่า และภูมิปัญญา.** กรุงเทพมหานคร: สำนักงาน กองทุนสนับสนุนการวิจัย.

สุภาพรรณ ณ บางช้าง. (2535). **ขนบธรรมเนียมประเพณี: ความเชื่อและแนวทางปฏิบัติในสมัย สุโขทัยถึงสมัยอยุธยา.** กรุงเทพมหานคร: สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

_____. (2535). **พุทธธรรมที่เป็นรากฐานสังคมไทยก่อนสมัยสุโขทัยถึงก่อนเปลี่ยนแปลง การปกครอง.** กรุงเทพมหานคร: สถาบันไทยศึกษา โครงการเผยแพร่ผลงานวิจัย ฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เสถียร พันธรังสี และอัมพร จุลานนท์, ผู้แปล. (2505). **สมัยพระปิยมหาราช.** กรุงเทพมหานคร: แพร่ พินทยา.

เสน่หา บุณยรักษ์. (2519). **วรรณกรรมคำวของภาคเหนือ.** กรุงเทพมหานคร: หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู.

แสง มนวิฑูร, ผู้แปล. (2517). **ชินกาลมาลีปกรณ์.** พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร. (พิมพ์ ในงานออกเมรุพระราชทานเพลิงศพ ศาสตราจารย์ ร.ต.ท.แสง มนวิฑูร).

หทัยวรรณ ไชยะกุล. (2556). **วรรณกรรมล้านนาร่วมสมัย (พ.ศ. 2413 - 2550) : การสืบทอดภูมิ ปัญญาและการสร้างสรรค์.** เชียงใหม่: นพบุรีการพิมพ์.

_____ . (2558). **ฉันทลักษณ์ล้านนา**. เชียงใหม่: มิ่งเมือง.

อรุณ วงศ์รัตน์. (2524). **คร่าวชอนิราศเมืองกอก**. เชียงใหม่: ศูนย์หนังสือเชียงใหม่.

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และคณะ. (2539). **พจนานุกรมศัพท์ล้านนาเฉพาะคำที่ปรากฏในโบราณ**.
เชียงใหม่: ตริสวิน.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2527). **พัฒนาการของชีวิตและวัฒนธรรมล้านนา**. เชียงใหม่: โครงการตำรา
มหาวิทยาลัย สำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

_____ . (2560). **ประวัติศาสตร์สังคมล้านนา: ความเคลื่อนไหวของชีวิตและวัฒนธรรม
ท้องถิ่น**. พิษณุโลก: หน่วยวิจัยอารยธรรมศึกษาโขง – สาละวิน กองส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม
มหาวิทยาลัยนเรศวร.

อุดม รุ่งเรืองศรี. (2523). **เทวดาพุทธ**. เชียงใหม่: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

_____ . (2528). **วรรณกรรมล้านนา**. พิมพ์ครั้งที่ 2. เชียงใหม่: โครงการตำรามหาวิทยาลัย
สำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

_____ . (2529). **จารีตนิยมในการแต่งวรรณกรรมคร่าวชอ**. เชียงใหม่: คณะมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

_____ . (2529). **โคลงอมรา ฉบับอักษรธรรมล้านนา**. เชียงใหม่: ภาควิชาภาษาไทย คณะ
มนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

_____ . (2534). **พจนานุกรมล้านนา – ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง**. ตอนที่ 1. กรุงเทพมหานคร:
อมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ป.

_____ . (2534). **พจนานุกรมล้านนา – ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง**. ตอนที่ 2. กรุงเทพมหานคร:
อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป.

_____ . (2546). **วรรณกรรมล้านนา**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุน
สนับสนุนการวิจัย.

_____ . (2546). **วรรณกรรมล้านนา**. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุน
สนับสนุนการวิจัย.

_____ . (2547). **พจนานุกรมล้านนา – ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง**. เชียงใหม่: มิ่งเมือง.

_____ . (2549). **วรรณกรรมล้านนา**. เชียงใหม่: ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (เอกสารประกอบคำสอนรายวิชา 014381).

เอมอร ชิตตะโสภณ. (2539). **จารีตนิยมทางวรรณกรรม: การศึกษาวิเคราะห์**. กรุงเทพมหานคร: ต้น
อ้อ แกรมมี.

อำนวยการ วิวรรณ, บรรณาธิการ. (2555). **พระมหากษัตริย์ไทยกับพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร:
อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

บทความในวารสาร

ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต. (2547). “พระแม่เมืองกับความสุขของคนในครอบครัวและคนในบ้านเมือง.”

วารสารภาษาและวรรณคดีไทย, 2(ธันวาคม): 27 – 65.

นิพนธ์ บุญเรือง. (2528). “ชีวิตไพร่ในหนังสือค่าว.” **ศิลปวัฒนธรรม**, 6(3): 86 – 89.

ประคอง นิมมานเหมินท์. (2542). “ภาพพระมหากษัตริย์ไทยจากวรรณคดีของพระเกียรติ.” **วารสาร
ภาษาและวรรณคดีไทย**, 16(ธันวาคม): 1 – 25.

ประคอง นิมมานเหมินท์. (2543). “ความเป็นมาของผู้ปกครอง จากตำนานไท-ไทยถึงไตรภูมิพระร่วง.”

วารสารภาษาและวรรณคดีไทย, 17(ธันวาคม): 1 – 25.

มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์. (2554). “พระราช = THE KING.” **วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัย
ศิลปากร**, 33(2): 11 – 26.

วิทยานิพนธ์

ฉัตรยุพา สวัสดิพงษ์. (2517). “ค่าวขอเรื่องเจ้าสุวัตร นางบัวคำ.” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต
แผนกวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ณัฐกาญจน์ นาคนวน. (2559). “เรื่องเล่าทศชาติชาดก: การสืบทอดในสังคมไทยร่วมสมัย.” วิทยานิพนธ์
ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ประพจน์ อัครวิรุฬหการ. (2523). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์เถรวาทและคัมภีร์
มหายาน.” วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิต
วิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- ปัทมา ทัชประเสริฐกุล. (2547). “ภาพลักษณ์พระมหากษัตริย์ไทยในวรรณคดีสมัยอยุธยา.”
วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- พระมหาศรียนต์ รัตนพรหม. (2538). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมล้านนาไทย เรื่อง บั้วระวงศ์
หงส์อามาตย์.” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาจารึกภาษาไทย ภาควิชา
ภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- พรพรรณ ธาตาทิตติสาร. (2531). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมล้านนาไทย เรื่อง วัฒน
พราหมณ์.” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาจารึกภาษาไทย ภาควิชาภาษา
ตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- พัชรี โชติถาวรรัตน์. (2528). “แนวคิดทางการเมืองของล้านนาไทยสมัยราชวงศ์มังราย (พ.ศ. 1839 –
2101): วิเคราะห์จากเอกสารคัมภีร์โบลานภาคเหนือ”. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตร
มหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิต
วิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- วัฒน์ชัย หมั่นยิ่ง. (2533). “ภาพลักษณ์ผู้ปกครองในบทละครรามเกียรติ์สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี.”
วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ศรชัย แสงสุข. (2535). “พระเอกในวรรณกรรมคำขอ.” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาภาษาและวรรณกรรมล้านนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สดศรี ทรน้อย. (2539). “การศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมเรื่อง กำกาดำ ฉบับล้านนา อีสาน และไท
เขิน.” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาและวรรณกรรมล้านนา บัณฑิต
วิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สายวรุณ น้อยนิมิตร. (2542). “อรรถกถาชาตก: การศึกษาในฐานะวรรณคดีคำสอนของไทยและ
ความสัมพันธ์กับวรรณคดีคำสอนเรื่องอื่น.” วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุธิญา พูนเอียด. (2556). “กลวิธีการเล่าเรื่องและกลวิธีทางวรรณศิลป์เพื่อนำเสนอภาพพระโพธิสัตว์ใน
มหาชาติคำหลวง กัณฑ์ที่ 1 – 7.” วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา

ภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุภาววรรณ ยี่บุญยงค์. (2548). “วิเคราะห์บทบาทของของวิเศษในบทละครนอก.” วิทยานิพนธ์ปริญญา
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทร
วิโรฒ.

สุวคนธ์ จงตระกูล. (2513). “กษัตริย์ในวรรณคดีไทย.” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชา
ภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อุบล เทศทอง. (2532). “การวิเคราะห์นิทานคำกาพย์เรื่องหงส์ยนต์ฉบับจังหวัดราชบุรี.” วิทยานิพนธ์
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาจารึกภาษาไทย ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยศิลปากร.

เอื้อนทิพย์ พีระเสถียร. (2529). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์แบบเรื่องและอนุภาคในปัญญาสชาดก.”
วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ภาษาต่างประเทศ

Bock, Carl. (1986). **Temples and elephants**. Oxford: Oxford University Press.

Thompson, Stith. (1977). **The Folktale**. Berkeley: University of California Press.

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล

ภัคพล คำน้อย

วุฒิการศึกษา

ศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ พ.ศ. 2557

ศึกษาต่ออักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์

มหาวิทยาลัยศิลปากร พ.ศ. 2558

